॥ अर्हम् ॥

कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचिते

श्रीसिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासने अज्ञातकर्तृका ढुण्ढिका ॥

[सप्तमो विभागः]

[सप्तमाध्यायस्य प्रथमपादत आरभ्य सप्तमाध्यायस्य चतुर्थपादपर्यन्तम्]

सम्पादकः
आचार्य-श्रीविजयशीलचन्द्रसूरि-शिष्यः
मुनि-विमलकीर्तिविजयः

प्रकाशकः
कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्य नवम जन्मशताब्दी स्मृति
संस्कार शिक्षणनिधि- अहमदाबाद.
ई. २०१४ • वि.सं. २०७०

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

॥ अर्हम् ॥

कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्राचार्यविरचिते

श्रीसिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासने अज्ञातकर्तृका ढुण्ढिका ॥

[सप्तमो विभागः]

[सप्तमाध्यायस्य प्रथमपादत आरभ्य सप्तमाध्यायस्य चतुर्थपादपर्यन्तम्]

सम्पादकः
आचार्य-श्रीविजयशीलचन्द्रसूरि-शिष्यः
मुनि-विमलकीर्तिविजयः

प्रकाशकः
कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्य नवम जन्मशताब्दी
स्मृति संस्कार शिक्षणनिधि - अहमदाबाद.
ई. २०१४ ● वि.सं. २०७०

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

श्रीसिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासने अज्ञातकर्तृका ढुण्ढिका (सप्तमो विभागः)
सम्पादकः मुनि-विमलकीर्तिविजयः ।

प्रकाशकः कलिकालसर्वज्ञ श्रीहेमचन्द्राचार्य नवम जन्मशताब्दी स्मृति संस्कार शिक्षणनिधि
अहमदाबाद

प्रथमावृत्तिः ई.स. २०१४ | वि.सं. २०७० | वीर नि.सं. २५४०

प्रतयः २५०

पृष्ठानि २२ + ४२६ = ४४८

प्राप्तिस्थानः (१) श्रीविजयनेमिसूरीश्वरजी स्वाध्याय मंदिर,
१२, भगतबाग, नवा शारदामंदिर रोड, शेठ आणंदजी कल्याणजीनी पेढी पासे,
पालडी, अहमदाबाद-३८०००७. फोन : २६६२२४६५

(२) सरस्वती पुस्तक भण्डार
११२, हाथीखाना, रतनपोल, अहमदाबाद-३८०००१.
फोन : २५३५६६९२

मूल्यम् : ५००/-

मुद्रकः किरीट ग्राफिक्स,
४१६, वृंदावन शोपींग सेन्टर, रतनपोल, अहमदाबाद-१
दूरभाष : ०७९-२५३३००९५

श्रुतभक्ति

प.पू. साध्वीजी श्रीपूर्णभद्राश्रीजी म.सा. तथा
प.पू. साध्वीजी श्रीमुक्तिप्रभाश्रीजी म.सा.नी पुण्यस्मृत्यर्थे
सा. श्रीकान्तभद्राश्रीजी म. तथा सा.श्रीयुगंधराश्रीजी म.नी प्रेरणाथी
आ ग्रन्थना प्रकाशनमां आर्थिक सहयोग मळेल छे.
सहयोगी दाताओनी श्रुतभक्तिनी हार्दिक अनुमोदना.

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

પ્રકાશકીય નિવેદન...

પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયસૂર્યોદયસૂરીશ્વરજી મહારાજની શુભ ભાવના તેમજ પ્રેરણાથી વિ.સં. ૨૦૪૫ના વર્ષે સ્થપાયેલ, કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય ભગવંતના નામ સાથે જોડાયેલ આ ટ્રસ્ટે, પૂજ્ય આચાર્યશ્રીના શિષ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયશીલચન્દ્રસૂરિજી મહારાજના માર્ગદર્શનમાં અનેક સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓ કરી છે. તેમાં આપણા મૂર્ધન્ય વિદ્વજ્જનોને 'શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય ચન્દ્રક' અર્પણ કરી તેમનું બહુમાન કરવામાં આવે છે. વિદ્વજ્જનોને આમંત્રણ આપીને વિવિધ વિષયો પર પરિસંવાદ અને સંગોષ્ઠીનું આયોજન થાય છે અને પ્રાચીન સાહિત્યના ગ્રંથોનું સંશોધન-સંપાદન કરાવવાપૂર્વક તેનું પ્રકાશન કરવામાં આવે છે. આજ પર્યંત આ ટ્રસ્ટના આશ્રયે આવા અનેક ગ્રંથોનું પ્રકાશન થયેલ છે, જે જૈન સંઘમાં જ નહિ પણ દેશ-વિદેશના અસંખ્ય વિદ્વાનોમાં પણ પ્રશંસાપાત્ર તથા ઉપાદેય બનેલા છે. '**अनुसन्धान**' નામે એક શોધપત્રિકા પણ આ ટ્રસ્ટના ઉપક્રમે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે, જેના અદ્યાવધિમાં ૬૩ અંકો થઈ ચૂક્યા છે.

આજે આ ટ્રસ્ટના ઉપક્રમે શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યના सिद्धहेमव्याकरण ઉપર લખાયેલા **ढुण्ढिका** નામના અપ્રગટ વિવરણનો સાતમો ભાગ (અધ્યાય ૭/૧ થી ૭/૪) પ્રકાશિત થઈ રહ્યો છે, જેનો અમને આનંદ છે. આ ગ્રંથનું હસ્તલિખિત પ્રતિઓ પરથી પ્રતિલિપિ-લેખન તેમજ સંપાદન, પૂજ્ય આ.શ્રીવિજયશીલચન્દ્રસૂરિ મહારાજના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રીવિમલકીર્તિવિજયજી મહારાજે કરેલ છે. આવું સરસ કાર્ય કરવા બદલ તેઓ અભિનંદનના અધિકારી છે.

શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યના ગ્રંથ પરની અપ્રકાશિત ટીકાના ગ્રંથના છઠ્ઠા ભાગનું પ્રકાશન થઈ ગયેલ છે. સાતમા ભાગનું પ્રકાશન કરવાનો લાભ અમારા ટ્રસ્ટને સાંપડ્યો, તે અમારું સદ્ભાગ્ય છે. અમો આશા રાખીએ છીએ કે બાકીના ભાગ પણ આ જ રીતે તૈયાર થશે અને તેના પ્રકાશનનો લાભ પણ અમોને-અમારા ટ્રસ્ટને જ પ્રાપ્ત થશે. ગ્રંથનું સુંદર અક્ષરાંકન-મુદ્રણ કરી આપવા બદલ શ્રી કિરીટ ગ્રાફિક્સ (અમદાવાદ)ને ધન્યવાદ.

લિ.

ફાગણ સુદ-૧૪, વિ.સં. ૨૦૭૦

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય નવમજન્મ
શતાબ્દી સ્મૃતિ સંસ્કાર-શિક્ષણનિધિ
અમદાવાદ

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

સંપાદકીય નિવેદન...

प्रकृति-प्रत्ययोपाधि-निपातादि विभागशः ।
यदन्वाख्यानकरणं, शास्त्रं व्याकरणं विदुः ॥

પ્રકૃતિ અને પ્રત્યયોના વિભાગ દ્વારા પદોનું સ્પષ્ટીકરણ કરનાર શાસ્ત્ર વ્યાકરણ.

વ્યાકરણના સૂત્રો સંજ્ઞા, વિધિ, નિષેધ, નિયમ, અતિદેશ અને અધિકાર એ છ વિભાગોમાં વિભક્ત હોય છે. પ્રત્યેક સૂત્રનાં પદચ્છેદ, વિભાગ, સમાસ, અર્થ, ઉદાહરણ અને સિદ્ધિ એ છ અંગો હોય છે.

શબ્દોની વ્યુત્પત્તિઓના બોધાર્થે સૈકે સૈકે યુગે યુગે વ્યાકરણ સંબંધી લઘુ-મધ્યમ-બૃહત્ બહુવિધગ્રંથોની રચનાઓ થતી આવી છે. મહર્ષિ પાણિનિએ ઈ.સ.પૂર્વે ૫૦૦ થી ૪૦૦ની વચ્ચેના સમયમાં પાણિનિવ્યાકરણની રચના કરી હતી. ઈ.સ. પૂર્વે ૪૦૦ થી ૩૦૦ની વચ્ચેના સમયમાં વરરૂચિ, પતંજલિ, ચંદ્રગોમિન્ આદિ અનેક વૈયાકરણીઓ થયા હતા. યાપનીય સંઘના આચાર્ય શાકટાયને વિ.સ. ૯૦૦માં શબ્દાનુશાસનની રચના કરી હતી. આચાર્ય બુદ્ધિસાગરસૂરિએ વિ.સં. ૧૦૮૦માં પંચગ્રંથી વ્યાકરણની રચના કરી હતી. ત્યાર પછી ગૂર્જરેશ્વર સિદ્ધરાજ જયસિંહની વિનંતીથી કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યે પૂર્વે રચાયેલા વ્યાકરણોનું અવગાહન કરી તેમાં રહેલી ત્રુટિઓ, વિશૃંખલતા, ક્લિષ્ટતા, વૈદિક પ્રયોગો વિગેરે દૂર કરી સવાલાખ શ્લોક પ્રમાણ પંચાંગી સિદ્ધહેમચન્દ્રશબ્દાનુશાસન વ્યાકરણની રચના કરી હતી. વિક્રમની તેરમી શતાબ્દિમાં આચાર્ય મલયગિરિજીએ શબ્દાનુશાસન (મુષ્ટિ વ્યાકરણ)ની રચના કરી હતી. ત્યાર પછી પણ અનેક વ્યાકરણોની રચનાઓ થઈ હતી. આજે વ્યાકરણના વિષય પર જૈનાચાર્યોના જ શતાધિક ગ્રંથો પ્રાપ્ત થાય છે. તે સિવાય પણ વ્યાકરણવિષયક નાની-મોટી અનેક અપ્રગટ કૃતિઓ જ્ઞાનભંડારોમાં રહેલી છે. કેટલાક આચાર્યોની વ્યાકરણવિષયક રચાએલી કૃતિઓના નામો મળે છે પણ તે કૃતિઓની પોથીઓ જ્ઞાનભંડારોમાં મળતી નથી. જેમકે જૈનાચાર્ય ભદ્રેશ્વરસૂરિ રચિત દીપવ્યાકરણ, આચાર્ય મલ્લવાદીસૂરિ રચિત વિશ્રાન્તવિદ્યાધરન્યાસ, ક્ષપણક નામના વૈયાકરણીએ રચેલ ક્ષપણકવ્યાકરણાદિ.

હેમચન્દ્રાચાર્યે સૂત્રસંકલના સંજ્ઞા-સંધિ-સ્યાદિ-કારક-ષત્વ-ણત્વ-સ્ત્રીપ્રત્યય-સમાસ-આખ્યાત-કૃદન્ત-તદ્ધિતના વિષયક્રમથી તથા અનુવૃત્તિના ક્રમ પ્રમાણે કરી હતી. આ વ્યાકરણ પરથી ૨૧ કારિકાઓમાં હેમવિભ્રમટીકા, ચંદ્રગચ્છીય દેવપ્રભના શિષ્ય આચાર્ય દેવાનંદસૂરિએ સિદ્ધસારસ્વતવ્યાકરણ, તપાગચ્છીય મહોપાધ્યાય કીર્તિવિજયજી ગણિના શિષ્ય ઉપાધ્યાય વિનયવિજયજી ગણિવર્યે વિ.સં. ૧૭૧૦માં હૈમલઘુપ્રક્રિયાની તથા વિ.સં. ૧૭૯૭માં હૈમલઘુપ્રક્રિયા પર

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

૩૪૦૦૦ શ્લોક પ્રમાણ સ્વોપજ્ઞ હૈમપ્રકાશમહાવ્યાકરણ (હૈમપ્રક્રિયા-બૃહન્ન્યાસ), ઉપાધ્યાય મેઘવિજયગણિએ ૩૫૦૦ શ્લોક પ્રમાણ હેમશબ્દપ્રક્રિયા, શાસનસમ્રાટ તપાગચ્છાધિપતિ વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજે બૃહદ્દહેમપ્રભાની રચના કરી હતી. તેમ સ્વોપજ્ઞતત્ત્વપ્રકાશિકા નામની બૃહદ્વૃત્તિ પર હૈમબૃહદ્વૃત્તિઢુંઢિકાની પણ રચના થઈ હતી. તેમાં સૂત્રાન્તર્ગત ઉદાહરણ-પ્રત્યુદાહરણોની સાધનિકા આપવામાં આવી હતી. તે ટીકામાંથી તદ્ધિતપ્રકરણ સાતમા અધ્યાયનું સંપાદન કર્યું છે. આ સાથે જ સિદ્ધહેમચન્દ્રશબ્દાનુશાસન-સંસ્કૃતવ્યાકરણના સંપાદનનું કાર્ય પરિપૂર્ણ થાય છે. શેષ બાકી રહેલ પ્રાકૃત વ્યાકરણ (આઠમો અધ્યાય)ની ઢુંઢિકા સંપાદિત કરી પ્રકાશિત કરવાની ભાવના છે.

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની નવમ જન્મશતાબ્દી વર્ષે પૂજ્ય કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રીની સ્મૃતિ સ્વરૂપે અપ્રગટ કૃતિઓ સંશોધનપદ્ધતિએ સંપાદિત કરી પ્રકાશિત કરવી, તથા પ્રગટ કૃતિઓમાં અશુદ્ધિઓ હોય તો તે સુધારી પુનઃ પ્રગટ કરવી તેવા શુભાશયથી વર્ષો પૂર્વે પૂજ્ય ગુરૂમહારાજ આચાર્ય શ્રીવિજયશીલચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની નિશ્રામાં ત્રિષષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્રાદિ ગ્રંથોના સંશોધનકાર્યમાં સહાયક તરીકે તથા અધ્યયનાર્થે પરમપાવનકારી ભોયણીતીર્થમંડન શ્રીમલ્લિનાથભગવાનની શીતલછત્રછાયામાં રહેવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું ત્યારે પૂજ્યગુરુભગવંતે હેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર-પાટણ તથા હંસવિજયજી-કાંતિવિજયજી મ. સંગૃહીત જ્ઞાનભંડાર-વડોદરાના જ્ઞાનભંડારમાં રહેલી ઢુંઢિકાની હસ્તલિખિત પ્રતિઓની ઝેરોક્ષ કોપી સંપાદનાર્થે આપી હતી. તે જ તીર્થે તે તે હસ્તલિખિત પ્રતિઓની ઝેરોક્ષને આધારે સંપાદનકાર્યનો શુભારંભ કર્યો ત્યારે કલ્પના પણ નહોતી કરી કે લોકભોગ્ય-વિદ્વજ્જનોપયોગી ઢુંઢિકાનું સંપાદન પરિપૂર્ણ કરી શકીશ. અપ્રગટ કૃતિને સંપાદિત કરી પ્રગટ કરવામાં નિમિત્ત બનવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું તે દેવ-ગુરુ-ધર્મની કૃપા જ છે. જેમ જેમ ઢુંઢિકાના ભાગો પ્રકાશિત થતા રહ્યા તેમ તેમ શ્રમણ-શ્રમણીભગવંતો, વિદ્વજ્જનો તરફથી ઘણો જ સુંદર પ્રતિભાવ-પ્રતિસાદ પ્રાપ્ત થતો રહ્યો કે આ જ ગ્રંથના સહારે - આલંબને સંસ્કૃતવ્યાકરણનું અધ્યયન ઘણું જ સરળ-સુગમ બની ગયું છે.

(१) अनयाऽपूर्वया टीकया संस्कृतव्याकरणशास्त्रे विशेषतः श्रीसिद्धहेमव्याकरणे अध्ययन-संशोधनकार्यं कुर्वतां विदुषां कृते महान् उपकारो भविष्यतीत्यत्रासंशयं मे मनः ।

(डो. किशोरचन्द्रपाठकः अमरेली)

(२) It would be very useful to students of Grammar, Particularly of सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासन ।

[V. M. Kulkarni - Vile Parle]

(૩) પૂજ્ય વિમલકીર્તિવિજયજી મહારાજે આ પુસ્તકનું સંપાદન કરી જૈન સમાજ ઉપર અગણિત ઉપકાર કર્યો છે. પૂજ્ય સાધુભગવંત-સાધ્વીજી મહારાજના જ્ઞાનમાં ખૂબ જ પ્રગતિ-વૃદ્ધિ કરાવનારું હોવાથી અગણિત કલ્યાણના ભાગીદાર છે, અભ્યાસુવર્ગને ખૂબ જ ઉપયોગી છે.

(સ્થાનકવાસી પૂ.ઉપા. વિનોદચંદ્રજી મ.સા.)

(૪) હું સંસ્કૃતનો અધ્યાપક છું, મને આ ટીકા ઘણી જ ઉપયોગી બનશે. સાંપ્રતકાળે સંસ્કૃતની સાચી સેવા આપના જેવા ગુરૂભગવંતો કરે છે ત્યારે સાચે જ પ્રસન્નતા થાય છે. આવો અદ્ભુત ગ્રંથ મોકલવા બદલ ખૂબ ખૂબ આભાર. આ વિદ્યાકર્મ વિદ્યાજગતમાં પ્રશંસા પામશે જ.

(અનિલ ર. દ્વિવેદી જામનગર)

ઢુંઢિકાનું સંપાદન કરવાથી વ્યાકરણસંબંધી મધ્યમવૃત્તિ-બૃહન્ન્યાસ-ધાતુપારાયણ-ક્રિયારત્નસમુચ્ચયાદિ બહુવિધગ્રંથોનો સ્વાધ્યાય પણ થયો. પ્રશસ્તધ્યાનની પ્રાપ્તિ સ્વાધ્યાયથી જ થાય છે. "सज्झाएण पसत्थं झाणं जाणइ सव्वपरमत्थं । ક્ષણે ક્ષણે વૈરાગ્યભાવની પ્રાપ્તિ પણ સ્વાધ્યાયથી જ થાય છે. सज्झाए वट्टंतो खणे खणे जाइ वेरग्गं ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

જે હસ્તલિખિત પ્રતિને આધારે ઢુંઢિકાનું સંપાદન કર્યું છે તે પ્રતિમાં આદિમાં કે અંતમાં ગ્રંથકર્તાના નામનો ઉલ્લેખ ન હોવાથી **અજ્ઞાતકર્તૃકા ઢુંઢિકા** નામ રાખ્યું છે. પરંતુ વિ.સં. ૧૫૯૧માં મુનિ સૌભાગ્યસાગરે ૮૦૦૦ શ્લોકપ્રમાણ "બૃહદ્વૃત્તિ ઢુંઢિકા"ની રચના કરી હતી તેવો પણ ઉલ્લેખ મળે છે. મુનિ સૌભાગ્યસાગરે રચેલી ઢુંઢિકા આ જ છે કે બીજી છે તે સંશોધનનો વિષય બની રહે છે. આ પ્રસંગે ગ્રંથકર્તાનો પણ ખૂબ ખૂબ આભાર માનું છું. કેમકે તેમણે રચેલ ગ્રંથના સહારે જ સંપાદન કાર્ય કરી શક્યો છું.

ટિપ્પણોમાં મધ્યમવૃત્તિ - હૈમપ્રકાશવ્યાકરણાદિ ગ્રંથોના ઉદ્ધરણો આપ્યા છે. અધ્યયન-અધ્યાપનમાં સુગમતા રહે તે હેતુથી બે પરિશિષ્ટો પણ આપ્યા છે. પ્રથમ પરિશિષ્ટમાં य-एयण्-इन આદિ ૧૫૦ પ્રત્યયોની સૂચિ આપી છે. તેમાં કયા કયા સૂત્રથી - કઈ કઈ વિભક્તિવાળા કયા કયા શબ્દોને - કયા કયા અર્થમાં - કયા કયા પ્રત્યયો થાય તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. અનુબંધસહિતના પ્રત્યયો Bold ટાઈપમાં આપ્યા છે. અનુબંધરહિત પ્રત્યયો કૌંસમાં [ ] આપ્યા છે. બીજા પરિશિષ્ટમાં ઉદાહરણ-પ્રત્યુદાહરણોની બે વિભાગમાં સૂચિ આપી છે. સૂત્રોના ગણપાઠમાં રહેલાં શબ્દોમાંથી અમુક અમુક શબ્દોની પણ સાધનિકા ઢુંઢિકામાં આપવામાં આવી છે. જેમકે 'प्रतिजनादेरीनञ्' ૭।૧।૨૦ સૂત્રના ગણપાઠમાં આવેલ प्रतिजन, पञ्चजन વિગેરે શબ્દો.

શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય જૈન જ્ઞાનમંદિર-પાટણના જ્ઞાનભંડારમાં રહેલી "શ્રીસિદ્ધહેમશબ્દાનુશાસન ષષ્ઠ-સપ્તમાધ્યાય ઢુંઢિકાવૃત્તિ (તદ્ધિતવૃત્તિ ઢુંઢિકા)" પત્ર-૨૪૪, ડા. નંબર-૮૮, પ્રતિનંબર ૨૧૬૬ને આધારે પ્રસ્તુત સાતમા ભાગનું સંપાદન કર્યું છે.

બાલબ્રહ્મચારી તપાગચ્છાધિપતિ શાસનસમ્રાટ આચાર્ય શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સમુદાયના પ્રવચનપ્રભાવક તેજોમૂર્તિ પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયસૂર્યોદયસૂરીશ્વરજી મ.સા. તથા તેમનાં જ શિષ્યરત્ન વિદ્વદ્વર્ય પરમપૂજ્ય આચાર્ય શ્રીવિજયશીલચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મ.સા.ની કૃપા-આશીર્વાદથી જ આ સંપાદનકાર્ય થયું છે.

ગ્રંથનું સંપાદન કરતાં કોઈ પણ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તો તે અંગે વિદ્વાનોને ધ્યાન દોરવા વિનંતી.

મુનિ વિમલકીર્તિવિજય

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

સમર્પણ

આ સમગ્ર સંપાદનકાર્ય
જેઓની કૃપાનો પ્રસાદ છે
તે પૂજ્યપાદ ગુરુભગવંત આચાર્યશ્રી
શ્રીવિજયશીલચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના
ચરણોમાં
સાદર સમર્પણ...

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

॥ सम्पादनोपयुक्तग्रन्थसूचिः ॥

(१) **सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासनं-स्वोपज्ञबृहद्वृत्ति-न्याससारसमुद्धार-संवलितं-तृतीयो भागः ।**
कर्त्तारः - कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्रसूरयः ।
सम्पादकः - मुनि-वज्रसेनविजयः (वर्त्तमान-पंन्यास-वज्रसेनविजयो गणी) ।
प्रकाशकः - भेरुलाल कन्हैयालाल रिलिजीयस ट्रस्ट - मुम्बई ।

(२) **सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासनं-मध्यमवृत्त्यवचूरिसंवलितं-तृतीयो विभागः ।**
कर्त्तारः- कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्राचार्याः ।
सम्पादकाः संशोधकाश्च-श्रीराजशेखरसूरयः ।
प्रकाशकः- अरिहंत आराधक ट्रस्ट-भीवंडी । वि० सं० २०५५ ।

(३) **हैमव्याकरणसत्का उणादिगणविवृतिः ।**
कर्त्तारः- कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्रसूरिभगवन्तः ।
सम्पादकः- श्रीविजयलावण्यसूरि-शिष्यः मुनि-मनोहरविजयः ।
प्रकाशकः- श्रीविजयलावण्यसूरीश्वरज्ञानमन्दिर-बोटाद । वि० सं० २०२४ ।

(४) **धातुरत्नाकरः प्रथमो विभागः ।**
प्रणेतारः- श्रीमद्विजयलावण्यसूरीश्वराः ।
सम्पादकः- पंन्यास-श्रीसुशीलविजयो गणी ।
प्रकाशकः- श्रीविजयलावण्यसूरीश्वरज्ञानमन्दिर-बोटाद । वि० सं० २०१० ।

(५) **हैमप्रकाशमहाव्याकरणम् ।**
कर्त्तारः- महामहोपाध्याय-श्रीविनयविजयगणिनः ।
सम्पादकः- उपाध्याय-क्षमाविजयगणी ।
प्रकाशकः- शाह हीरालाल सोमचन्द, कोट-मुम्बई । वि० सं० १९९४ ।

(६) **अभिधानचिन्तामणिनाममाला ।**
कर्त्तारः- कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्रसूरीश्वराः ।
सम्पादकः संशोधकश्च- उपाध्याय-श्रीहेमचन्द्रविजयो गणी । (वर्त्तमान-विजयहेमचन्द्रसूरीश्वरः) ।
प्रकाशिका- जैनसाहित्यवर्धकसभा-अहमदाबाद । वि० सं० २०३२ ।

(७) **न्यायसंग्रहः ।**
कर्त्तारः- श्रीहेमहंसगणिनः ।

(८) **सिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासने लिङ्गानुशासनम् ।**
कर्त्तारः- कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्रसूरयः ।
सम्पादकः- मुनि-वज्रसेनविजयः । (वर्त्तमान-पंन्यास-वज्रसेनविजयो गणी) ।
प्रकाशकः- भेरुलाल कन्हैयालाल रिलिजीयस ट्रस्ट-मुम्बई । वि० सं० २०४२ ।

(९) **शब्दरत्नमहोदधिः भाग : १-२ ।**
संग्राहकः- पंन्यास-मुक्तिविजयो गणी ।
प्रकाशकः- शेठ भोगीलाल सांकलचन्द, गांधी रोड, अमदावाद । वि० सं० १९९७ ।

(१०) **क्रियारत्नसमुच्चयः ।**
कर्त्तारः - आचार्य-श्रीगुणरत्नसूरयः ।
प्रकाशकः - आचार्य-सुरेन्द्रसूरीश्वरजी तत्त्वज्ञानशाला-अहमदाबाद ।

(११) **धातुपारायणम् ।**
कर्त्तारः - कलिकालसर्वज्ञ-श्रीहेमचन्द्रसूरिभगवन्तः ।
प्रकाशिका - विजयभद्रसूरीश्वरजी जैन संस्कृत-प्राकृत पाठशाला-राधनपुर ।

●●●

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

संक्षेपतो विषयानुक्रमः

सप्तमाध्यायस्य प्रथमः पादः । तद्धितप्रकरणम् । सूत्रसंख्या-१९७ । पत्राङ्कः १-८७

विषयः	**सूत्राङ्कः**	**पत्राङ्कः**
ईयादर्वाग् यप्रत्ययाधिकारविधानम् ।	७।१।१	१
अमन्ताद् वहत्यर्थे यप्रत्ययविधानम् ।	७।१।२, ७।१।३	१-२
अमन्ताद् वहत्यर्थे **एयण्** (-एय)प्र० वि० ।	७।१।३	२
अमन्ताद् वहत्यर्थे **ईनप्र०** वि० ।	७।१।४, ७।१।५	२
अमन्ताद् वहत्यर्थे **अप्र०** वि० ।	७।१।५	२
अमन्ताद् वहत्यर्थे **इकण्** (-इक)प्र० वि० ।	७।१।६	३
अमन्ताद् वहत्यर्थे **अण्** (-अ)प्र० वि० ।	७।१।७	३
अमन्ताद् विध्यत्यर्थे **यप्र०** वि० ।	७।१।८	३
अमन्ताद् लब्धर्यर्थे **यप्र०** वि० ।	७।१।९	४
अमन्ताद् लब्धर्यर्थे **ण**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।१०	४
अर्थविशेषेषु हृद्यादिशब्दा **य**प्रत्ययान्ता निपातिताः	७।१।११	४
टान्तात् तार्ये वध्ये चार्थे **यप्र०** वि० ।	७।१।१२	५
ङस्यन्तादनपेते **यप्र०** वि० ।	७।१।१३	६
ङसन्तात् करणे **यप्र०** वि० ।	७।१।१४	६
तत्र साधौ **यप्र०** वि० ।	७।१।१५	६
तत्र साधौ **एयण्** (-एय)प्र० वि० ।	७।१।१६	७
तत्र साधौ **ण**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।१७, ७।१।१८	७
तत्र साधौ **ण्य**(-य)प्र० वि० ।	७।१।१८, ७।१।१९	७, ८
तत्र साधौ **ईनञ्** (-ईन)प्र० वि० ।	७।१।१९, ७।१।२०	८
तत्र साधौ **इकण्**(-इक)प्र० वि० ।	७।१।२१	८

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
तदर्थे **यप्र०** वि० ।	७।१।२२	९
तदर्थे पाद्य-अर्घ्यशब्दौ **यप्रत्ययान्तौ** निपातितौ ।	७।१।२३	९
तदर्थे **ण्य**(-य)प्र० वि० ।	७।१।२४	९
ङसन्तात् कर्षे **यप्र०** वि० ।	७।१।२६	९
टान्तात् सङ्गते **यप्र०** वि० ।	७।१।२७	१०
आ तदोऽर्थे **यप्र०** वि० ।	७।१।२९-७।१।३४	११-१३
तस्मै हिते **यप्र०** वि० ।	७।१।३७	१५
तस्मै हिते **थ्यप्**(-थ्य)प्र० वि० ।	७।१।३८	१६
तस्मै हिते **ईनञ्** (-ईन)प्र० वि० ।	७।१।३९	१६
तस्मै हिते **ईनप्र०** वि० ।	७।१।४०, ७।१।४१	१६, १७
तस्मै हिते **इकण्**(-इक)प्र० वि० ।	७।१।४२	१७
तस्मै हिते **ण**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।४३	१८
तस्मै परिणामिनि तदर्थे **अञ्** (-अ)प्र० वि० ।	७।१।४५	१९
तस्मै परिणामिनि तदर्थे **ञ्य**(-य)प्र० वि० ।	७।१।४६	१९
तस्मै परिणामिनि तदर्थे **एयण्**(-एय)प्र० वि० ।	७।१।४७	२०
साऽस्य **एयण्**(-एय)प्र० वि० ।	७।१।४८	२०
साऽत्र **एयण्**(-एय)प्र० वि० ।	७।१।४९	२०
तस्यार्हे क्रियायां **वत्प्र०** वि० ।	७।१।५१	२१
स्यादेरिवे **वत्प्र०** वि० ।	७।१।५२	२१
तत्रेवे **वत्प्र०** वि० ।	७।१।५३	२१
तस्येवे **वत्प्र०** वि० ।	७।१।५४	२२
तस्य भावे **त्व-तल्**(-त)प्र० वि० ।	७।१।५५-७।१।७६	२२-४१
तस्य भावे **इमन्**(-इम)प्र० वि० ।	७।१।५८, ७।१।५९	२८, २९
तस्य भावे **अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।५९	२९
तस्य भावे **ट्यण्**(-य)प्र० वि० ।	७।१।५९	२९
तस्य भावे कर्मणि च **ट्यण्**(-य)प्र० वि० ।	७।१।५९-७।१।६४	२९-३३
तस्य भावे कर्मणि च **अकञ्** (-अक)प्र० वि० ।	७।१।६२, ७।१।७२-७।१।७५	३२, ३८-४०
तस्य भावे कर्मणि च **यप्र०** वि० ।	७।१।६३, ७।१।६४	३३
तस्य भावे कर्मणि च **एयण्** (-एय)प्र० वि० ।	७।१।६५	३३
तस्य भावे कर्मणि च **अञ्** (-अ)प्र० वि० ।	७।१।६६	३४
तस्य भावे कर्मणि च **अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।६७-७।१।७१	३५-३८

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
तस्य भावे कर्मणि च **ईयप्र०** वि० ।	७।१।७६	४१
तस्य भावे कर्मणि च **त्वप्र०** वि० ।	७।१।७७	४२
तस्य क्षेत्रे **शाकट-शाकिनप्र०** वि० ।	७।१।७८	४२
तस्य क्षेत्रे **ईनञ्** (-ईन)प्र० वि० ।	७।१।७९	४२
तस्य क्षेत्रे **एयञ्** (-एय)प्र० वि० ।	७।१।८०	४३
तस्य क्षेत्रे **यप्र०** वि० ।	७।१।८१-७।१।८३	४३, ४४
तस्य रजसि **कटप्र०** वि० ।	७।१।८४	४४
तस्य अह्ना गम्ये **ईनञ्** (-ईन)प्र० वि० ।	७।१।८५	४४
तस्य जल्पे **ईनञ्** (-ईन)प्र० वि० ।	७।१।८६	४५
तस्य पाके **कुणप्र०** वि० ।	७।१।८७	४५
तस्य मूले **जाहप्र०** वि० ।	७।१।८८	४५
तस्य मूले **तिप्र०** वि० ।	७।१।८९	४५
तस्य सहे **एलुप्र०** वि० ।	७।१।९०	४५
तस्य सहे **ऊलप्र०** वि० ।	७।१।९१	४६
तस्य असहे **आलुप्र०** वि० ।	७।१।९२	४६
तदस्मिन्नर्थे **ईनप्र०** वि० ।	७।१।९३	४६
अमन्तेभ्यो व्याप्नोत्यर्थे **ईनप्र०** वि० ।	७।१।९४, ७।१।९५	४६, ४७
अमन्ताद् बद्धाऽर्थे **ईनप्र०** वि० ।	७।१।९६	४७
अमन्ताद् नेयोऽर्थे **ईनप्र०** वि० ।	७।१।९७	४७
अमन्ताद् अत्त्यर्थे **ईनप्र०** वि० ।	७।१।९८	४८
अनुभवत्यर्थे **ईनान्ताः परोवरीणा**दयो निपातिताः ।	७।१।९९	४८
गामिनि **ईनप्र०** वि० ।	७।१।१००, ७।१।१०१	४८,४९
अलङ्गामिनि **ईनप्र०** वि० ।	७।१।१०२-७।१।१०४	४९
अलङ्गामिनि **यप्र०** वि० ।	७।१।१०३, ७।१।१०४	४९
अलङ्गामिनि **ईयप्र०** वि० ।	७।१।१०४	४९
समांसमीनादय **ईन-ईनञ्**(-ईन)अन्ता निपातिताः ।	७।१।१०५	५०
स्वार्थे **ईनप्र०** वि० ।	७।१।१०६, ७।१।१०७	५०, ५१
तस्य तुल्ये **कप्र०** वि० ।	७।१।१०८	५२
कप्रत्ययनिषेधकविधानम् ।	७।१।१०९-७।१।१११	५२, ५३
तस्य तुल्ये **एयञ्**(-एय)प्र० वि० ।	७।१।११२, ७।१।११३	५४
तस्य तुल्ये **एयच्**(-एय)प्र० वि० ।	७।१।११३	५४

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
तस्य तुल्ये **यप्र०** वि० ।	७।१।११४, ७।१।११५	५४
तस्य तुल्ये **ईयप्र०** वि० ।	७।१।११६, ७।१।११७	५५
तस्य तुल्ये **अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।११८	५५
तस्य तुल्ये **अप्र०** वि० ।	७।१।११९	५६
तस्य तुल्ये **इकप्र०** वि० ।	७।१।१२०	५६
तस्य तुल्ये **इकण्**(-इक)प्र० वि० ।	७।१।१२१, ७।१।१२२	५६
तस्य तुल्ये **टीकण्**(-ईक)प्र० वि० ।	७।१।१२२	५६
तस्य विस्तृते **शाल-शङ्कट-कटप्र०** वि० ।	७।१।१२३, ७।१।१२४	५७
सङ्कीर्णादिष्वर्थेषु **कटप्र०** वि० ।	७।१।१२५	५७
अवनते **कट-कुटारप्र०** वि० ।	७।१।१२६	५७
नासानतौ नासानतिवति च **टिट-नाट-भ्रटप्र०** वि० ।	७।१।१२७	५७
नासानतौ नासानतिवति च **इन-पिट-कप्र०** वि० ।	७।१।१२८	५८
नासानतौ नासानतिवति नीरन्ध्रे च **बिड-बिरीसप्र०** वि० ।	७।१।१२९	५८
चक्षुषि **लप्र०** वि० ।	७।१।१३०	५९
उपत्यका-अधित्यका निपातितौ ।	७।१।१३१	५९
सङ्घाते विस्तारे च **कट-पटप्र०** वि० ।	७।१।१३२	५९
स्थाने **गोष्ठप्र०** वि० ।	७।१।१३३	६०
द्वित्वे **गोयुगप्र०** वि० ।	७।१।१३४	६०
षट्त्वे **षड्गवप्र०** वि० ।	७।१।१३५	६०
स्नेहे **तैलप्र०** वि० ।	७।१।१३६	६०
तत्र घटते **ठप्र०** वि० ।	७।१।१३७	६१
तदस्य सञ्जाते **इतप्र०** वि० ।	७।१।१३८	६१
अप्राणिनि तदस्य सञ्जाते **इतप्र०** वि० ।	७।१।१३९	६१
तदस्य **मात्रट्**(-मात्र)प्र० वि० ।	७।१।१४०	६१
तदस्य **अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।१४१	६२
तदस्य **दघ्नट्**(-दघ्न)-**द्वयसट्**(-द्वयस)प्र० वि० ।	७।१।१४२	६३
तदस्य असंशये **मात्रडादिप्रत्ययलुब्**विधानम् ।	७।१।१४३	६३
तदस्य संशये **मात्रडादिप्रत्ययलुब्**विधानम् ।	७।१।१४४	६४
तदस्य संशये **मात्रट्**(-मात्र)प्र० वि० ।	७।१।१४५, ७।१।१४६	६५, ६६
तदस्य **डिन्**(-इन्)प्र० वि० ।	७।१।१४७	६६
तदस्य मेये **अतु**(-अत्)प्र० वि० ।	७।१।१४८	६६

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
तदस्य मेये डावादि-**अतु**(-अत्)प्र० वि० ।	७।१।१४९	६७
तदस्य संख्येये मेये **डति**(-अति)प्र० वि० ।	७।१।१५०	६८
तदस्य अवयविनि **तयट्**(-तय)प्र० वि० ।	७।१।१५१	६८
तदस्य अवयविनि **अयट्**(-अय)प्र० वि० ।	७।१।१५२	६९
तदस्य मूल्ये क्रेये वा **मयट्**(-मय)प्र० वि० ।	७।१।१५३	७०
तदस्मिन् शते सहस्रे च **ड**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।१५४	७१
अस्य संख्यापूरणे **डट्**(-अ)प्र० वि० ।	७।१।१५५	७२
अस्य संख्यापूरणे **तमट्**(-तम)प्र० वि० ।	७।१।१५६-७।१।१५८	७३, ७४
अस्य संख्यापूरणे **मट्**(-म)प्र० वि० ।	७।१।१५९	७५
अस्य संख्यापूरणे **पित्तिथट्**(-तिथ)प्र० वि० ।	७।१।१६०	७५
अस्य संख्यापूरणे **पित् इथट्**(-इथ)प्र० वि० ।	७।१।१६१	७६
अस्य संख्यापूरणे **पित् थट्**(-थ)प्र० वि० ।	७।१।१६२	७६
अस्य संख्यापूरणे **थट्**(-थ)प्र० वि० ।	७।१।१६३	७७
अस्य संख्यापूरणे **य-ईयप्र०** वि० ।	७।१।१६४	७७
अस्य संख्यापूरणे **तीयप्र०** वि० ।	७।१।१६५, ७।१।१६६	७७
पूर्वमनेन कर्त्तरि **इन्प्र०** वि० ।	७।१।१६७	७८
प्रथमान्तेभ्योऽनेन कर्त्तरि **इन्प्र०** वि० ।	७।१।१६८	७८
प्रथमान्तादनेन कर्त्तरि **इक-इन्प्र०** वि० ।	७।१।१६९	७८
अन्वेष्टरि **अनुपदी** निपातितः ।	७।१।१७०	७९
अन्वेष्टरि **दाण्डाजिनिका**दिनिपातिताः ।	७।१।१७१	७९
क्षेत्रेऽन्यस्मिन्नाश्ये **इयप्र०** वि० ।	७।१।१७२	७९
छन्दोऽधीते **इयप्र०** वि० ।	७।१।१७३	८०
इन्द्रियं निपातितम् ।	७।१।१७४	८०
तेन वित्ते **चञ्चु-चणप्र०** वि० ।	७।१।१७५	८१
तेन ग्रन्थस्य ग्राहके **कप्र०** वि० ।	७।१।१७६, ७।१।१७७	८१
तेन परिजाते **कप्र०** वि० ।	७।१।१७८	८२
सप्तम्यन्तात् कामे **कप्र०** वि० ।	७।१।१७९	८२
सप्तम्यन्तात् सक्ते **कप्र०** वि० ।	७।१।१८०	८२
सप्तम्यन्तात् सक्ते आद्यूने **इकण्**(-इक)प्र० वि० ।	७।१।१८१	८३
तं हारिणि **कप्र०** वि० ।	७।१।१८२	८३
ङस्यन्तादचिरोद्धृते **कप्र०** वि० ।	७।१।१८३-७।१।१८५	८३, ८४

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
तं कारिण्यर्थे **कप्र०** वि० ।	७।१।१८६	८४
आरूढे **कप्र०** वि० ।	७।१।१८७	८४
कमितरि **कप्र०** वि० ।	७।१।१८८, ७।१।१८९	८४, ८५
सोऽस्य मुख्ये **कप्र०** वि० ।	७।१।१९०	८५
करभे **शृङ्खलको** निपातितः ।	७।१।१९१	८५
उन्मनसि **कप्र०** वि० ।	७।१।१९२	८५
सोऽस्य रोगे **कप्र०** वि० ।	७।१।१९३	८५
सः प्रायोऽन्नमस्मिन्नाम्नि **क**-**अण्**(-अ)-**इन्प्र०** वि० ।	७।१।१९४-७।१।१९६	८६, ८७
द्रष्टरि **इन्प्र०** वि० ।	७।१।१९७	८७

सप्तमाध्यायस्य द्वितीयः पादः । तद्धितप्रकरणम् । सूत्रसंख्या-१७२ । पत्राङ्कः ८८-१७४

तदस्यास्ति तदस्मिन्नस्तीति विषये **मतु**(-मत्)प्र० वि० ।	७।२।१-७।२।५४	८८-११६
मत्वर्थे **इकप्र०** वि० ।	७।२।३, ७।२।५-७।२।१०	९२, ९३-९८
मत्वर्थे **इन्प्र०** वि० ।	७।२।४-७।२।१०, ७।२।५९-७।२।७०	९३-९८, ११८-१२४
मत्वर्थे **इलप्र०** वि० ।	७।२।९, ७।२।१०	९८
मत्वर्थे **आरकप्र०** वि० ।	७।२।११, ७।२।१२	९९
मत्वर्थे **इनप्र०** वि० ।	७।२।१३, ७।२।१४	९९
मत्वर्थे **ईमसप्र०** वि० ।	७।२।१४	९९
मत्वर्थे **तप्र०** वि० ।	७।२।१५, ७।२।१८	९९, १००
मत्वर्थे **भप्र०** वि० ।	७।२।१६, ७।२।१८	१००
मत्वर्थे **युस्**-**ति**-**यस्**-**तु**-**वप्र०** वि० ।	७।२।१७, ७।२।१८	१००
मत्वर्थे **ऊलप्र०** वि० ।	७।२।१९	१०१
मत्वर्थे **लप्र०** वि० ।	७।२।२०-७।२।२३	१०१-१०३
मत्वर्थे **इलप्र०** वि० ।	७।२।२२, ७।२।२३, ७।२।२८, ७।२।३६	१०२, १०३, १०६, १०९
मत्वर्थे **आलप्र०** वि० ।	७।२।२४	१०३
मत्वर्थे **आटप्र०** वि० ।	७।२।२४	१०३
मत्वर्थे **ग्मिन्प्र०** वि० ।	७।२।२५	१०४
मत्वर्थे **रप्र०** वि० ।	७।२।२६	१०४
मत्वर्थे **वलच्**(-वल)प्र० वि० ।	७।२।२७	१०५
मत्वर्थे **शप्र०** वि० ।	७।२।२८	१०६
मत्वर्थे **नप्र०** वि० ।	७।२।२९-७।२।३१	१०६, १०७

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषय:	सूत्राङ्क:	पत्राङ्क:
मत्वर्थे **अनप्र०** वि० ।	७।२।३२	१०७
मत्वर्थे **ण**(-अ)प्र० वि० ।	७।२।३३	१०७
मत्वर्थे **अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।२।३४-७।२।३६, ७।२।५५, ७।२।७३	१०८, १०९, ११६, १२५
मत्वर्थे **मप्र०** वि० ।	७।२।३७	११०
मत्वर्थे **ईरप्र०** वि० ।	७।२।३८	११०
मत्वर्थे **डुर**(-उर)प्र० वि० ।	७।२।३९, ७।२।४०	११०, १११
मत्वर्थे **इरप्र०** वि० ।	७।२।४१	१११
मत्वर्थे **आलुप्र०** वि० ।	७।२।४२	१११
मत्वर्थे **वप्र०** वि० ।	७।२।४३, ७।२।४४	१११, ११२
मत्वर्थे **अप्र०** वि० ।	७।२।४५, ७।२।४६	११२, ११३
मत्वर्थे **विन्प्र०** वि० ।	७।२।४७, ७।२।४८, ७।२।५१	११३, ११४, ११५
मत्वर्थे **मिन्प्र०** वि० ।	७।२।४९, ७।२।५०	११४
मत्वर्थे **वलप्र०** वि० ।	७।२।५२	११५
मत्वर्थे **यप्र०** वि० ।	७।२।५३, ७।२।५४	११५, ११६
मत्वर्थे **इकण्**(-इक)प्र० वि० ।	७।२।५६-७।२।५८	११६, ११७
मत्वर्थे **ईयप्र०** वि० ।	७।२।७१, ७।२।७२	१२४, १२५
मत्वर्थे **अकप्र०** वि० ।	७।२।७४	१२६
तदस्य प्रकारे **जातीयर्**(-जातीय)प्र० वि० ।	७।२।७५	१२६
तदस्य प्रकारे **कप्र०** वि० ।	७।२।७६, ७।२।७७	१२७
भूतपूर्वे **प्चरट्**(-चर)प्र० वि० ।	७।२।७८	१२७
भूतपूर्वे **ईनञ्** (-ईन)प्र० वि० ।	७।२।७९	१२८
षष्ठ्या भूतपूर्वे **रूप्य-प्चरट्**(-चर)प्र० वि० ।	७।२।८०	१२८
षष्ठ्या व्याश्रये **तसु**(-तस्)प्र० वि० ।	७।२।८१	१२८
षष्ठ्या प्रतीकारे **तसु**(-तस्)प्र० वि० ।	७।२।८२	१२९
सर्वोभये **तसु**(-तस्)प्र० वि० ।	७।२।८३	१२९
सम्भवद्विभक्त्यन्तेभ्य: **तसु**(-तस्)प्र० वि० ।	७।२।८४	१२९
अकर्तुस्तृतीयाया: क्षेपाद्यर्थेषु **तसु**(-तस्)प्र० वि० ।	७।२।८५, ७।२।८६	१३०, १३१
पञ्चम्या: **तसु**(-तस्)प्र० वि० ।	७।२।८७, ७।२।८८	१३१
पञ्चम्या: **पित्तस्प्र०** वि० ।	७।२।८९	१३१
तसन्ता **इतो-ऽत:-कुतो** निपातिता: ।	७।२।९०	१३२
सर्वविभक्त्यनात् **पित्तस्प्र०** वि० ।	७।२।९१	१३३

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
सर्वविभक्त्यन्तेभ्यः **त्रप्**(-त्र)प्र० वि० ।	७।२।९२, ७।२।९४	१३४, १३५
क्व-कुत्रा-ऽत्रेह **त्रबन्ता** निपातिताः ।	७।२।९३	१३४
काले **दाप्र०** वि० ।	७।२।९५	१३५
काले **सदाद्याः** शब्दा निपातिताः ।	७।२।९६	१३६
अह्नि काले **सद्यो-ऽद्य-परेद्यवि** निपातिताः ।	७।२।९७	१३६
अह्नि काले **एद्युस्-द्युसप्र०** वि० ।	७।२।९८, ७।२।९९	१३६, १३७
वर्षे काले **ऐषमः-परुत्-परारि** निपातिताः ।	७।२।१००	१३७
अनद्यतने काले **र्हिप्र०** वि० ।	७।२।१०१	१३७
प्रकारे **थाप्र०** वि० ।	७।२।१०२	१३८
प्रकारे **कथम्-इत्थम्** निपातितौ ।	७।२।१०३	१३९
प्रकारे **धाप्र०** वि० ।	७।२।१०४	१३९
विचाले **धाप्र०** वि० ।	७।२।१०५	१३९
प्रकारे विचाले च **ध्यमञ्** (-ध्यम्)प्र० वि० ।	७।२।१०६	१४०
प्रकारे विचाले च **धमञ्**(-धम्)-**एधाप्र०** वि० ।	७।२।१०७	१४१
प्रकारवति विचालवति च **धण्**(-ध)प्र० वि० ।	७।२।१०८	१४१
वारवति **कृत्वसुप्र०** वि० ।	७।२।१०९	१४२
वारवति **सुच्प्र०** वि० ।	७।२।११०, ७।२।१११	१४२, १४३
आसन्ने क्रियाप्रवृत्तौ **धाप्र०** वि० ।	७।२।११२	१४३
दिग्-देश-कालेषु **धाप्र०** वि० ।	७।२।११३	१४३
दिग्-देश-कालेषु **रि-रिष्टात्प्र०** वि० ।	७।२।११४	१४४
दिग्-देश-कालेषु **अस्-अस्तात्प्र०** वि० ।	७।२।११५	१४४
दिग्-देश-कालेषु **स्तात्प्र०** वि० ।	७।२।११६	१४५
दिग्-देश-कालेषु **अतसुप्र०** वि० ।	७।२।११७	१४६
दिग्-देश-कालेषु **आत्प्र०** वि० ।	७।२।११८	१४७
दिशि-देशे **आप्र०** वि० ।	७।२।११९	१४८
दूरे दिशि-देशे **आ-आहिप्र०** वि० ।	७।२।१२०	१४८
दिशि-देशे आ-**आहिप्र०** वि० ।	७।२।१२१	१४९
अदूरे दिग्-देश-कालेषु **एनप्र०** वि० ।	७।२।१२२	१४९
दिग्-देश-कालेषु **धा-एनप्रत्यययोर्लुब्वि०** ।	७।२।१२३	१५०
आति अर्द्धे अपर-दिक्पूर्वपदस्य च **पश्च** वि० ।	७।२।१२४, ७।२।१२५	१५१
प्रागतत्तत्त्वे **च्विप्र०** वि० ।	७।२।१२६	१५२

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
च्वौ अरुसादीनामन्तस्य **लुग्** विधानम्।	७।२।१२७	१५३
च्वौ इस्-उसन्तस्य बहुलं **लुग्** विधानम्।	७।२।१२८	१५५
च्वौ बहुलं व्यञ्जनान्तस्य **ईकारोऽन्तो** वि०।	७।२।१२९	१५५
प्रागतत्त्वे व्याप्तौ **स्सात्** वि०।	७।२।१३०, ७।२।१३१	१५५, १५६
अधीने **स्सात्** वि०।	७।२।१३२	१५६
देयोपाधिकेऽधीने **त्राप्र०** वि०।	७।२।१३३	१५६
स्वार्थे **त्राप्र०** वि०।	७।२।१३४	१५७
कृगा कृषौ **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१३५, ७।२।१३६	१५७, १५८
कृगा यापनायां **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१३७	१५८
कृगा अतिव्यथने **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१३८	१५९
कृगा निष्कोषणे **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१३९	१५९
कृगा आनुकूल्ये **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१४०	१५९
कृगा प्रातिकूल्ये **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१४१	१५९
कृगा पाके **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१४२	१६०
कृगा अशपथे **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१४३	१६०
कृगा वपने **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१४४	१६०
अनितौ कृभ्वस्तिना **डाच्**(-डा)प्र० वि०।	७।२।१४५	१६०
इतौ अतो **लुग्** विधानम्।	७।२।१४६	१६१
द्वित्वे इतौ अतो **अलुग्** विधानम्।	७।२।१४७	१६२
द्वित्वे इतौ अत्सम्बन्धि**तकारलुग्** विधानम्।	७।२।१४८	१६२
द्वित्वे आद्यतस्तो डाचि **लुग्** विधानम्।	७।२।१४९	१६२
इष्टेऽनिष्टे च **पशस्**(-शस्)प्र० वि०।	७।२।१५०	१६२
वीप्सायां **शस्प्र०** वि०।	७।२।१५१	१६३
दाने दण्डे वीप्साविषये **अकल्**(-अक)प्र० वि०।	७।२।१५२	१६५
स्वार्थे **टीकण्**(-ईक)प्र० वि०।	७।२।१५३	१६६
निष्फले **पिञ्ज-पेजप्र०** वि०।	७।२।१५४	१६७
स्वार्थे **द्वयसट्**(-द्वयस)-**मात्रट्**(-मात्र)प्र० वि०।	७।२।१५५	१६७
स्वार्थे **कारप्र०** वि०।	७।२।१५६	१६८
स्वार्थे **एफप्र०** वि०।	७।२।१५७	१६८
स्वार्थे **धेयप्र०** वि०।	७।२।१५८	१६९
स्वार्थे **यप्र०** वि०।	७।२।१५९	१६९

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
स्वार्थे **ईन-तन-त्न-यप्र०** वि० ।	७।२।१६०	१६९
पुराणे **न-ईन-तन-त्नप्र०** वि० ।	७।२।१६१	१७०
स्वार्थे **तल्**(-त)प्र० वि० ।	७।२।१६२	१७०
स्वार्थे **ईयप्र०** वि० ।	७।२।१६३	१७०
स्वार्थे **ट्यण्**(-य)प्र० वि० ।	७।२।१६४	१७०
स्वार्थे **अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।२।१६५	१७१
स्वार्थे शरीरे-भेषजे-मृगे-**अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।२।१६६	१७२
स्वार्थे सन्दिष्टे अण्(-अ)-**इकण्**-(इक)प्र० वि० ।	७।२।१६७, ७।२।१६८	१७३
स्वार्थे **इकण्**(-इक)प्र० वि० ।	७।२।१६९, ७।२।१७०	१७३
स्वार्थे **तिकप्र०** वि० ।	७।२।१७१	१७३
प्रशस्ते **स-स्नप्र०** वि० ।	७।२।१७२	१७४

सप्तमाध्यायस्य तृतीयः पादः । तद्धितप्रकरणम् । सूत्रसंख्या-१८२ । पत्राङ्कः १७५-२८३

प्रकृते **मयट्**(-मय)प्र० वि० ।	७।३।१	१७५
प्रकृतेऽस्मिन्निति विषये **मयट्**(-मय)प्र० वि० ।	७।३।२	१७५
प्रकृतेऽस्मिन्निति विषययोर्बहुषु **समूहवत्-मयट्**-(-मय)च प्र० वि० ।	७।३।३	१७६
निन्द्ये **पाशप्**(-पाश)प्र० वि० ।	७।३।४	१७६
प्रकृष्टे **तमप्**(-तम)प्र० वि० ।	७।३।५	१७७
द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टे विभज्ये च प्रकृष्टे **तरप्**(-तर)प्र० वि० ।	७।३।६	१७९
लक्ष्यानुसारेण स्वार्थेऽपि **तरप्**(-तर)प्र० वि० ।	७।३।७	१८०
असत्त्वे तमप्-तरपोरन्तस्य **आम्** वि० ।	७।३।८	१८०
तमप्-तरपोर्विषये **इष्ठ-ईयसु**(-ईयस्)प्र० वि० ।	७।३।९	१८२
प्रशस्ते **रूपप्**(-रूप)प्र० वि० ।	७।३।१०	१८४
ईषदसमाप्ते **कल्पप्**(-कल्प)-**देश्यप्**(-देश्य)-**देशीयर्**-(देशीय)प्र० वि० ।	७।३।११	१८४
ईषदसमाप्ते नाम्नः प्राग् **बहुप्र०** वि० ।	७।३।१२	१८७
कबन्तात् **तमबादिप्रत्ययनिषेध**विधानम् ।	७।३।१३, ७।३।१४	१८८, १८९
स्वार्थे मणौ च **कप्र०** वि० ।	७।३।१५-७।३।१७	१८९, १९०
रक्ते-अनित्यवर्णे च **कप्र०** वि० ।	७।३।१८, ७।३।१९	१९०, १९१
ऋतौ **कप्र०** वि० ।	७।३।२०	१९१
पशौ **कप्र०** वि० ।	७।३।२१	१९१

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
वेदसमाप्तौ **कप्र०** वि० ।	७।३।२२	१९१
तनु-पुत्रादिष्वर्थेषु **कप्र०** वि० ।	७।३।२३	१९२
भागे माने ञ(-अ)प्र० वि० ।	७।३।२४-७।३।२६	१९२
माने **कप्र०** वि० ।	७।३।२६	१९२-१९३
असहाये **आकिन्-कप्र०** वि० ।	७।३।२७	१९३
कप् प्रत्ययाधिकारविधानम् ।	७।३।२८	१९३
अन्त्यस्वरात्पूर्वोऽ**क्** वि० ।	७।३।२९-७।३।३१	१९३-१९७
कागमं **तूष्णीकां** निपातितः ।	७।३।३२	१९७
कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते **कबादिप्र०** वि० ।	७।३।३३	१९८
अनुकम्पायां तद्युक्तनीतौ च **कबादिप्र०** वि० ।	७।३।३४	१९९
अनुकम्पायां **इय-इक-इलप्र०** वि० ।	७।३।३५	२००
अनुकम्पायां **अड-अक-इय-इक-इलप्र०** वि० ।	७।३।३६	२०१
अनुकम्पाविहितस्वरादितद्धितप्रत्ययस्यादेर्लु**ग्विधानम्** ।	७।३।३७	२०२
अनुकम्पायां **कपन्**(-क)प्र० वि० ।	७।३।३८, ७।३।३९	२०२, २०३
अनुकम्पाविहितस्वरादिप्रत्यये **उत्तरपदलुग्** वि० ।	७।३।४०	२०४
अनुकम्पाविहितस्वरादिप्रत्यये द्वितीयस्वरादूर्ध्वं **शब्दलुग्** वि० ।	७।३।४१	२०४
अनुकम्पाविहितस्वरादिप्रत्यये **द्वितीयसन्ध्यक्षररूपशब्दस्य** तेन **लुग्** वि० ।	७।३।४२	२०५
अनुकम्पाविहितस्वरादिप्रत्यये तृतीयस्वरादूर्ध्वं **शब्दलुग्** वि० ।	७।३।४३	२०५
अनुकम्पाविहितस्वरादिप्रत्यये तुर्यस्वरादूर्ध्वं **शब्दलुग्** वि० ।	७।३।४४	२०६
अनुकम्पाविहितस्वरादिप्रत्यये **पूर्वपदलुग्** वि० ।	७।३।४५	२०६
ह्रस्वे **कप्**(-क)-**र-रु-डुप**(-उप)-**तरट्**(-तर)प्र० वि० ।	७।३।४६-७।३।५०	२०७, २०८
ह्रासे **पित्तरट्**(-तर)प्र० वि० ।	७।३।५१	२०८
द्वयोर्निर्द्धार्ये **डतर**(-अतर)प्र० वि० ।	७।३।५२, ७।३।५३	२०९
बहूनां प्रश्ने **डतम**(-अतम)-**डतर**(-अतर)प्र० वि० ।	७।३।५४, ७।३।५५	२०९, २१०
अनत्यन्ते **कप्**(-क)प्र० वि० ।	७।३।५६	२१०
सामिवचनेऽनत्यन्ते **कप्प्रत्ययनिषेध**विधानम् ।	७।३।५७	२११
स्वार्थे नित्यं **अण्**(-अ)प्र० वि० ।	७।३।५८, ७।३।५९	२१२, २१३
स्वार्थे द्रिसंज्ञः **ञ्य**(-य)प्र० वि० ।	७।३।६०, ७।३।६१	२१३
स्वार्थे द्रिसंज्ञः **ञ्यट्**(-य)प्र० वि० ।	७।३।६२, ७।३।६३	२१४, २१५
स्वार्थे द्रिसंज्ञः **टेण्यण्**(-एण्य)प्र० वि० ।	७।३।६४	२१६

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
स्वार्थे द्रिसंज्ञः अञ्(-अ)प्र० वि०।	७।३।६५	२१६
स्वार्थे द्रिसंज्ञः अण्(-अ)प्र० वि०।	७।३।६६	२१७
स्वार्थे द्रिसंज्ञः **ईयप्र०** वि०।	७।३।६७	२१८
स्वार्थे **यञ्**(-य)प्र० वि०।	७।३।६८	२१८
समासान्ताधिकारवि०।	७।३।६९	२२०
समासान्तनिषेधकवि०।	७।३।७०, ७।३।७३	२२१-२२३
इच्(-इ)समासान्तवि०।	७।३।७४, ७।३।७५	२२४
अत्(-अ)समासान्तवि०।	७।३।७६-७।३।९८,	२२६-२३८,
	७।३।११९-७।३।१२२	२५०-२५२
अद्(-अ)समासान्तवि०।	७।३।९९-७।३।११८	२३८-२४९
ड(-अ)समासान्तवि०।	७।३।१२३, ७।३।१२४,	२५२, २५३
	७।३।१२८, ७।३।१२९	२५६, २५७
ट(-अ)समासान्तवि०।	७।३।१२५-७।३।१२७	२५४-२५६
अप्(-अ)समासान्तवि०।	७।३।१३०-७।३।१३६	२५८-२६१
अस्समासान्तवि०।	७।३।१३७, ७।३।१३८	२६२
ईयसमासान्तवि०।	७।३।१३९	२६३
इकसमासान्तवि०।	७।३।१४०	२६३
अन्समासान्तवि०।	७।३।१४१-७।३।१४३	२६४-२६६
इत्(-इ)समासान्तवि०।	७।३।१४४-७।३।१४७	२६६, २६७
बहुव्रीहौ पादस्य **पाद्** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१४८-७।३।१५०	२६८-२६९
बहुव्रीहौ दन्तस्य **दतृ** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१५१-७।३।१५४	२७०, २७१
बहुव्रीहौ जानोः **ज्ञु-ज्ञ** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१५५-७।३।१५६	२७२
बहुव्रीहौ मित्रे-ऽमित्रे हृदयस्य **हृद्** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१५७	२७२
बहुव्रीहौ धनुषो **धन्वन्** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१५८, ७।३।१५९	२७३
बहुव्रीहौ नासिकाया **नस्** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१६०	२७३
बहुव्रीहौ नासिकाया **नस** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१६१, ७।३।१६२	२७४
बहुव्रीहौ नासिकाया **खु-खू-ग्र** आदेशाः-समासान्तवि०।	७।३।१६३	२७५
बहुव्रीहौ जायाया **जानि** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१६४	२७५
बहुव्रीहौ काकुदस्य दकारस्याकारस्य **लुक्**-समासान्तवि०।	७।३।१६५, ७।३।१६६	२७५, २७६
बहुव्रीहौ ककुदस्य दकारस्थाकारस्य **लुक्**-समासान्तवि०।	७।३।१६७, ७।३।१६८	२७६
बहुव्रीहौ स्त्रियां ऊधसो **न्** आदेशः-समासान्तवि०।	७।३।१६९	२७७

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
बहुव्रीहौ **कच्**(-क)समासान्तवि० ।	७।३।१७०-७।३।१७५	२७७-२८०
बहुव्रीहौ **कच्**(-क)समासान्तनिषेधकविधानम् ।	७।३।१७६-७।३।१८२	२८०-२८३

सप्तमाध्यायस्य चतुर्थः पादः । तद्धितप्रकरणम् । सूत्रसंख्या-१२२ । पत्राङ्कः २८४-३७७

ञ्णिति तद्धिते आदिस्वर**वृद्धि**विधानम् ।	७।४।१	२८४
ञ्णिति तद्धिते आदिस्वर**वृद्धिर्यादेरिय्** च वि० ।	७।४।२	२८५
ञ्णिति तद्धिते वृद्धिप्रसङ्गे आदिस्वर**स्याकारवि०** ।	७।४।३	२८५
ञ्णिति तद्धिते आदिस्वरस्य **ऐकारवि०** ।	७।४।४	२८६
ञ्णिति तद्धिते य्वो वृद्धिप्रसङ्गे य्वः प्राग् **ऐ-औ आगमवि०** ।	७।४।५, ७।४।६	२८७, २८८
ञ्णिति तद्धिते वृद्धिप्राप्तौ यात् प्राग् **ऐ आगमवि०** ।	७।४।७, ७।४।८	२९०
ञ्णिति तद्धिते य्वः प्राग् **ऐ-औआगमनिषेधवि०** ।	७।४।९-७।४।११	२९०-२९२
अनिति ञ्णिति तद्धिते वात् प्राग् **औ आगमवि०** ।	७।४।१२, ७।४।१३-७।४।१७, ७।४।१९-७।४।२३	२९२, २९३-२९६, २९७-३०१
ञ्णिति तद्धिते पूर्वोत्तरपदयोरादिस्वर**वृद्धि**विधानम् ।	७।४।२४-७।४।२८	३०२-३०६
ञ्णिति तद्धिते उत्तरपदादिस्वर**वृद्धिनिषेधक** वि० ।	७।४।२९	३०६
अणाद्यन्ताः **सारवादयो** निपातिताः ।	७।४।३०	३०७
तमबादिप्रत्ययान्ता **अन्तमादयो** निपातिताः ।	७।४।३१	३०८
णीष्ठेयसौ **विन्मतोर्लुब्** वि० ।	७।४।३२	३०८
णीष्ठेयसुषु अल्प-यूनोः **कन्** आदेशवि० ।	७।४।३३	३०९
णीष्ठेयसुषु प्रशस्यस्य **श्र** आदेशवि० ।	७।४।३४	३०९
णीष्ठेयसुषु वृद्ध-प्रशस्यस्य **ज्य** आदेशवि० ।	७।४।३५	३१०
ईयसुप्रत्ययान्तः **ज्यायान्** निपातितः ।	७।४।३६	३१०
णीष्ठेयसुषु बाढा-ऽन्तिकयोः **साध-नेद** आदेशवि० ।	७।४।३७	३१०
णीष्ठेयसुषु इमनि च प्रियादीनां **प्रादय** आदेशवि० ।	७।४।३८	३११
णीष्ठेयसुषु इमनि च पृथ्वादीनामृकारस्य **र** आदेशवि० ।	७।४।३९	३१४
णीष्ठयोर्बहो**र्भूय्** आदेशवि० ।	७।४।४०	३१७
ईयसौ इमनि च बहो**र्भू** आदेशवि० ।	७।४।४१	३१७
णीष्ठेयसुषु इमनि च स्थूलादीनामन्तस्थादे**र्लुक्-नामिनश्च गुणवि०** ।	७।४।४२	३१७
णीष्ठेयसुषु इमनि च तृप्रत्यय-अन्त्यस्वरादे**र्लुग्विधानम्** ।	७।४।४३	३१९
णीष्ठेयसुषु इमनादौ च अन्त्यस्वरादिरवयव**लुग्निषेधवि०** ।	७।४।४४-७।४।५५	३२०-३२५
अणि अन्त्यस्वरादे**र्लुग्** वि० ।	७।४।५६-७।४।६०	३२६, ३२७
तद्धिते अपदसंज्ञक-नान्तानामन्त्यस्वरादे**र्लुग्** वि० ।	७।४।६१-७।४।६४	३२७-३३०

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

विषयः	सूत्राङ्कः	पत्राङ्कः
तद्धिते अपदसंज्ञक-अव्ययानामन्त्यस्वरादेर्लुग् वि० ।	७।४।६५	३३०
ईनादद्वर्जिते तद्धितेऽपदस्याऽह्नोऽकारलुग् वि० ।	७।४।६६	३३१
तद्धिते डिति विंशतेरपदस्य तेर्लुग् वि० ।	७।४।६७	३३२
तद्धिते अपदयोरवर्ण-इवर्णयोर्लुग् वि० ।	७।४।६८	३३३
तद्धिते एये उवर्णस्य लुग् वि० ।	७।४।६९	३३४
तद्धिते उवर्णस्य अव् वि० ।	७।४।७०	३३५
इकप्रत्ययसम्बन्धिन इकारस्य लुग् वि० ।	७।४।७१	३३५
सम्भ्रमे पदादीनामसकृत्प्रयोगवि० ।	७।४।७२	३३७
भृशा-ऽऽभीक्ष्ण्या-ऽविच्छेदे तमबादिप्रत्ययप्राग् द्विः वि० ।	७।४।७३	३३८
नानावधारणे पदस्य द्विः वि० ।	७।४।७४	३३९
आधिक्ये आनुपूर्व्ये च पदस्य द्विः वि० ।	७।४।७५	३३९
स्त्रीभावप्रश्ने डतर-डतमान्तशब्दस्य द्विः वि० ।	७।४।७६	३४०
अन्यतोऽतिशये पूर्व-प्रथमशब्दस्य द्विः वि० ।	७।४।७७	३४०
पादपूरणे प्रोपोत्समुपसर्गा द्विः वि० ।	७।४।७८	३४१
सामीप्ये अधोऽध्युपरि द्विः वि० ।	७।४।७९	३४१
वीप्सायां द्विः वि० ।	७।४।८०	३४१
वीप्सायां द्व्युक्तस्याद्यस्य स्यादेः पिल्लुब् वि० ।	७।४।८१	३४२
वीप्सायां द्विशब्दस्य द्वन्द्वं निपातितः ।	७।४।८२	३४३
रहस्यादिषु द्विशब्दस्य द्वन्द्वं निपातितः ।	७।४।८३	३४३
लोकज्ञातेऽत्यन्तसाहचर्ये द्विशब्दस्य द्वन्द्वं निपातितः ।	७।४।८४	३४४
आबाधे वर्त्तमानं शब्दरूपं द्विः वि० ।	७।४।८५	३४४
गुणे गुणिनि वा वर्त्तमानः शब्दो द्विः वि० ।	७।४।८६	३४५
अकृच्छ्रे प्रिय-सुखशब्दो द्विः वि० ।	७।४।८७	३४५
वर्जने वाक्यावयवः परिशब्दो द्विः वि० ।	७।४।८८	३४५
सम्मत्याद्यर्थेषु द्वित्वे-आदौ अन्त्यस्वरः प्लुतवि० ।	७।४।८९-७।४।९०	३४६, ३४७
प्लुतप्रकरणविधानम् ।	७।४।९१-७।४।१०३	३४७-३५४
परिभाषाप्रकरणविधानम् ।	७।४।१०४-७।४।१२२	३५५-३७७

●●●

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

॥ अर्हम् ॥

कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्राचार्यविरचितं
श्रीसिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासनम् ॥

श्रीसिद्धहेमचन्द्रशब्दानुशासने अज्ञातकर्तृका ढुण्ढिका

॥ अथ सप्तमाध्यायस्य प्रथमः पादः ॥

यः ॥ ७।१।१ ॥

[यः] य प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

अधिकारोऽयम् ॥छ॥

वहति रथ-युग-प्रासङ्गात् ॥ ७।१।२ ॥

[वहति] वहतीति वहन्, तस्मिन् ।

[रथयुगप्रासङ्गात्] रथश्च युगश्च प्रासङ्गश्च = रथयुगप्रासङ्गम्, तस्मात् ।

तमित्यनुवर्त्तते ।

[रथ्यः] रथं वहति = रथ्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[द्विरथ्यः] द्वौ रथौ वहति = द्विरथ्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः ।

[युग्यः] युगं वहति = युग्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः ।

[प्रासङ्ग्यः] प्र'षञ्जं सङ्गे' (१७३) षञ्ज् । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सञ्ज् । प्रसज्यत इति प्रासङ्गः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'घञ्युपसर्गस्य बहुलम्' (३।२।८६) प्रस्य दीर्घः । 'क्तेऽनिटश्च-जोः क-गौ घिति' (४।१।१११) ज० → ग० । यत्काष्ठं वत्सानां दमनकाले स्कन्धे आरोप्यते तद्वहति यः स प्रासङ्ग्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

यत्त्वन्यत् प्रसङ्गादागतं प्रासङ्गमिति तद्वहति तत्र न भवत्यनभिधानात् ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

धुरो यैयण् ॥ ७।१।३ ॥

[धुरः] धुर् पञ्चमी ङसि ।

[यैयण्] यश्च एयण् च = यैयण् । प्रथमा सि ।

[धुर्यः, धौरेयः] धुर् । धुरं वहति = धुर्यः, धौरेयः । अनेन य-एयणप्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[धुरी] धुरं वहति धुरी । मतान्तरे यट्प्र० → य । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् ।

[धौरेयकः] धुरं वहति = धौरेयकः । मतान्तरे एयकणप्र० → एयक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।।छ।।

वामाद्यादेरीनः ॥ ७।१।४ ॥

[वामाद्यादेः] वाम आदिर्येषां ते = वामादयः । त एव आदिर्यस्य सः = वामाद्यादिस्तस्मात् ।

[ईनः] ईन प्रथमा सि ।

[वामधुरीणः] वाम-धुर् मण्ड्यते । वामा धूः = वामधुरा । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । वामधुरं(रां) वहति = वामधुरीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → ण० ।

[सर्वधुरीणः] सर्वा धूः → सर्वधुरा । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'सर्वधुरां वहति = सर्वधुरीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण० (२।३।६३) न० → ण० ।

[उत्तरधुरीणः] उत्तरा धूः = उत्तरधुरा । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । उत्तरधुरां वहति = उत्तरधुरीणः । अनेन ईनप्र० । 'दिगधिकं संज्ञा-तद्धितोत्तरपदे' (३।१।९८) समासः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → ण० ।

[दक्षिणधुरीणः] दक्षिणा धूः = दक्षिणधुरा । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । दक्षिणधुरां वहति = दक्षिणधुरीणः । 'दिगधिकं संज्ञा-तद्धितोत्तरपदे' (३।१।९८) समासः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → ण० ।।छ।।

अश्चैकादेः ॥ ७।१।५ ॥

[अश्च] अ प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[एकादेः] एक आदिर्यस्य सः = एकादिः, तस्मात् ।

[एकधुरः, एकधुरीणः] एक-धुर् । एका एकस्य वा धूरेकधुरा । अथवा एका धूरस्मिन् चक्रे तत् = एकधुरम् । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । प्रथमे 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । एकधुरां एकधुरं वा वहति = एकधुरः, एकधुरीणः । अनेन अ-ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → ण० ।।छ।।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

हल-सीरादिकण् ॥ ७।१।६ ॥

[हलसीरात्] हलश्च सीरश्च = हलसीरम्, तस्मात् ।

[इकण्] इकण् प्रथमा सि ।

[हालिकः] हलं वहति = हालिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सैरिकः] सीरं वहति = सैरिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वा०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

शकटादण् ॥ ७।१।७ ॥

[शकटात्] शकट पञ्चमी ङसि ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[शाकटो गौः] शकटं वहति = शाकटो गौः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

ननु च 'तस्येदम्' (६।३।१६०) इति शकटादण्, 'हल-सीरादिकण्' (७।१।६) इति हल-सीराभ्यां इकण् सिद्ध एव च, यो हि यद्वहति स तस्य सम्बन्धी भवति, 'हल-सीरा०' 'शकटादण्' इति सूत्रद्वयं किमर्थम् ? सत्यम् - 'वहति रथ०' (७।१।२) इत्यत्र रथवदेव तदन्तार्थं अलुबर्थमित्यर्थः उपादानम्, तेनात्रापि द्विगौ द्वैरूप्यं भवति ।

[द्विशकटः] द्वयोः शकटयोर्वोढा = द्विशकटः ।

[द्विहलः] द्वयोर्हलयोर्वोढा = द्विहलः ।

[द्विसीरः] द्वयोः सीरयोर्वोढा = द्विसीरः ।

त्रिष्वपि 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र०, न तु हल-सीराभ्यां शैषिकेण इकण्, तेन केवलाभ्यामेकं भणितत्वात्, 'द्विगोरनपत्ये य-स्वराऽऽदेर्लुबद्धिः' (६।१।२४) लुप् ।

[द्वैशकटः] द्वे शकटे वहति = द्वैशकटः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[द्वैहलिकः] द्वे हले वहति = द्वैहलिकः । 'हल-सीरादिकण्' (७।१।६) इकण्प्र० → इक । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[द्वैसीरिकः] द्वे सीरे वहति = द्वैसीरिकः । 'हल-सीरादिकण्' (७।१।६) इकण्प्र० → इक । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

विध्यत्यनन्येन ॥ ७।१।८ ॥

[विध्यति] व्य(वि)ध्यतीति व्यधन्, तस्मिन् ।

[अनन्येन] न अन्यत् = अनन्यत्, तेन । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् ।

तमिति वर्त्तते ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पद्याः शर्कराः] पाद । पादौ विध्यन्ति = पद्याः शर्कराः । अनेन यप्र० । 'हिम-हति-काषि-ये पद्' (३।२।९६) पादस्य पद्० । जस् ।

[ऊरव्याः कण्टकाः] ऊरू विध्यन्ति = ऊरव्याः । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । जस् । कण्टकाः ।

[उरस्या वाताः] उरस् । उरो विध्यन्ति = उरस्या वाताः । अनेन यप्र० । जस् ॥छ॥

धन-गणाल्लब्धरि ॥ ७।१।९ ॥

[धनगणात्] धनश्च गणश्च = धनगणम्, तस्मात् ।

[लब्धरि] 'डुलभिष् प्राप्तौ' (७८६) लभ् । लभत इत्येवंशीलः । 'तृन् शील-धर्म-साधुषु' (५।२।२७) तृन्प्र० → तृ । 'अधश्चतुर्थात् तथोर्धः' (२।१।७९) त० → ध० । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) भ० → ब०(?) ('तृतीयस्तृतीय०' (१।३।४९) भ० → ब०), तस्मिन् ।

[धन्यः] धन । धनं लब्धा = धन्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[गण्यः] गणं लब्धा = गण्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

लब्धेति तृन्नन्तम् । अयमभिप्रायः - 'णक-तृचौ' (५।१।४८) इत्यनेन तृच्प्रत्यये धन-गणशब्दाभ्यां षष्ठी स्यादित्याशङ्कायां तृन्नन्तमित्याह ॥छ॥

णोऽन्नात् ॥ ७।१।१० ॥

[णोऽन्नात्] ण प्रथमा सि । अन्न पञ्चमी ङसि ।

[आन्नः] अन्न । अन्नं लब्धा = आन्नः । अनेन णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

हृद्य-पद्य-तुल्य-मूल्य-वश्य-पथ्य-वयस्य-धेनुष्या-गार्हपत्य-जन्य-धर्म्यम् ॥ ७।१।११ ॥

[हृद्यपद्यतुल्यमूल्यवश्यपथ्यवयस्यधेनुष्यागार्हपत्यजन्यधर्म्यम्] हृद्यश्च पद्यश्च तुल्यश्च मूल्यश्च वश्यश्च पथ्यश्च वयस्यश्च धेनुष्या च गार्हपत्यश्च जन्यश्च धर्म्यश्च = हृद्यपद्यतुल्यमूल्यवश्यपथ्यवयस्यधेनुष्यागार्हपत्यजन्यधर्म्यम् । सि । 'अतः स्यमोऽम्' (१।४।५७) अम् । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

[हृद्यमौषधम्] हृदयस्य प्रियं = हृद्यमौषधम् । अनेन यप्र० । 'हृदयस्य हृल्लास-लेखा-ऽण्-ये' (३।२।९४) हृदयस्य "हृद्" आदेशः ।

[हृद्यो देशः] हृदयस्य प्रियो देशः = हृद्यः । अनेन यप्र० । 'हृदयस्य हृल्लास०' (३।२।९४) हृदयस्य "हृद्" आदेशः ।

[हृद्यो वशीकरणमन्त्रः] हृदयस्य बन्धनः = हृद्यो वशीकरणमन्त्रः । अनेन यप्र० । 'हृदयस्य हृल्लास०' (३।२।९४) हृदयस्य "हृद्" आदेशः ।

[पद्यः कर्दमः] पद । पदं प्रतिबिम्बमस्मिन् दृश्यं = पद्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । कर्दमो नातिद्रवो नातिशुष्कः । यत्र प्रतिमुद्रोत्पादेन(दनेन) मुद्रां प्रतिगतः प्रतिबिम्बोत्पादेन(दनेन) पदं द्रष्टुं शक्यते स पद्यः = कर्दमः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[तुल्यं भाण्डम्] तुला । तुलया सम्मितं = तुल्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । भाण्डम् । तेन न तुलासम्मित एवोच्यते, किन्तु सदृशार्थोऽपि तुल्यशब्दः । गिरिणा तुल्यो हस्ती ।

[मूल्या मुद्गाः] मूल । मूलमेषामुत्पाट्यं = मूल्या मुद्गाः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् ।

तृतीयान्ताच्चानाम्ये समे च —

[मूल्यम्] मूल । मूलेनानाम्यं-प्राप्यं = मूल्यम् । अनेन यप्र० । मूलं पटाद्युत्पत्तिकारणम्, तेनानाम्यं-प्राप्यं यत्पटादेर्विक्रयात् प्राप्यते सुवर्णादि तन्मूल्यम् ।

[मूल्यः पटः] मूलेन समः = मूल्यः पटः । अनेन यप्र० । उपादानेन-पटग्राह्यवित्तेन समानफल इत्यर्थः ।

[वश्यो गौर्विधेयः] वश । वशं गतः = वश्यो गौर्विधेयः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पथ्यमोदनादि] पथिन् । पथोऽनपेतं = पथ्यम् । अनेन यप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । ओदनादि ।

[वयस्यः सखा] वयस् । वयसा तुल्यः = वयस्यः सखा-मित्रः । अनेन यप्र० ।

[धेनुष्या] धेनु । विशिष्टा धेनुः = धेनुष्या । अनेन यप्र०-षोऽन्तश्च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । या गोमता-गोस्वामिना गोपालायाधमर्णेन चोत्तमर्णाय आ ऋणप्रदानाद्दोहार्थं धेनुर्दीयते सा धेनुरेव धेनुष्या । पीतदुग्धेति यस्याः प्रसिद्धिः ।

[गार्हपत्य एवंनामा कश्चिदग्निः] गृहपति । गृहपतिना संयुक्तः = गार्हपत्यम्(यः) । अनेन गार्हपत्यनिपात्यते । सि-अम् । एवंनामा कश्चिदग्निः ।

[जन्याः] 'जनैचि प्रादुर्भावे' (१२६५) जन् । जायते = जनी । 'पदि-पठि-पचि-स्थलि-हलि-कलि-बलि-वलि-वल्लि-पल्लि-कटि-चटि-वटि-वधि-गाध्यर्चि-वन्दि-नन्द्यवि-वशि-वाशि-काशि-छर्दि-तन्त्रि-मन्त्रि-खण्डि-मण्डि-चण्डि-यत्यञ्जि-मस्यसि-वनि-ध्वनि-सनि-गमि-तमि-ग्रन्थि-श्रन्थि-जनि-मण्यादिभ्यः' (उणा० ६०७) इप्र० । 'इतोऽक्त्यर्थात्' (२।४।३२) ङी । जनीं-जायां वहन्ति = जन्याः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । जस् । जामातुर्वयस्या मित्रा उच्यन्ते ।

[जन्यः] जनस्य जल्पः = जन्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । निपातनादन्यत्र न भवति ।

[धर्म्यं सुखम्] धर्म । धर्मेण प्राप्यं = धर्म्यं सुखम् । अनेन यप्र० ।

[धर्म्यम्] धर्मादनपेतं-अभ्रष्टं च = धर्म्यम् । अनेन यप्र० ।

यद्धर्ममनुवर्त्तते ॥छ॥

नौ-विषेण तार्य-वध्ये ॥ ७।१।१२ ॥

[नौविषेण] नौविषेण पञ्चमी भ्याम् । सूत्रत्वाल्लुप् ।

[तार्यवध्ये] तार्यश्च वध्यश्च = तार्यवध्यम्, तस्मिन् ।

[नाव्यमुदकम्] नौ । नावा तार्यं = नाव्यमुदकम् । अनेन यप्र० । 'य्यक्ये' (१।२।२५) आव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[नाव्या नदी] नावा तार्या = नाव्या नदी । अनेन यप्र० । 'य्यक्ये' (१।२।२५) आव् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[विष्य:] विषेण वध्यो वधार्ह: = विष्य: । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रु:' (२।१।७२) स० → र० ।।छा।

न्यायार्थादनपेते ॥ ७।१।१३ ॥

[न्यायार्थात्] नि 'इंण्क् गतौ' (१०७५) इ । नियतमयनं = न्याय: । 'इणोऽभ्रेषे' (५।३।७५) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हले:' (४।३।५१) वृद्धि: ऐ । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) आय् । अथवा 'णींग् प्रापणे' (८८४) णी । 'पाठे धात्वादेर्णो न:' (२।३।९७) नी । नीयत इति । 'न्याया-ऽवाया-ऽध्यायोद्याव-संहारा-ऽवहारा-ऽऽधार-दार-जारम्' (५।३।१३४) इत्यादिना न्यायनिपात्यते । न्यायश्च अर्थश्च = न्यायार्थम्, तस्मात् ।

[अनपेते] न अपेतम् = अनपेतम्, तस्मिन् ।

[न्याय्यम्] न्यायादनपेतं = न्याय्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अर्थ्यम्] अर्थादनपेतम् = अर्थ्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छा।

मत-मदस्य करणे ॥ ७।१।१४ ॥

[मतमदस्य] मतमदस्य पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वाल्लुप् ।

[करणे] करण सप्तमी ङि ।

इष्टं अभिप्रेतं साम्यं समग्रज्ञानं प्रतीतं मतिर्मेधा वा मतशब्देनोच्यते । करणं साधकतमं कृतिर्वा ।

[मत्यम्] मतस्य करणं = मत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[मद्यम्] मद । मदस्य करणं = मद्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।।छा।

तत्र साधौ ॥ ७।१।१५ ॥

[तत्र] तत्र पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वाल्लुप् ।

[साधौ] साधु सप्तमी ङि ।

साधु: प्रवीणो योग्य उपकारको वा ।

[सामन्य:] सामन् । सामनि साधु: = सामन्य: । अनेन यप्र० । 'अनोऽट्ये ये' (७।४।५१) इत्यन्त्यस्वरादिलोपाभाव: ।

[वेमन्य:] वेमन् । वेमनि साधु: = वेमन्य: । अनेन यप्र० । 'अनोऽट्ये ये' (७।४।५१) इत्यन्त्यस्वरादिलोपाभाव: ।

[कर्मण्य:] कर्मन् । कर्मणि साधु: = कर्मण्य: । अनेन यप्र० । 'अनोऽट्ये ये' (७।४।५१) इत्यन्त्यस्वरादिलोपाभाव: । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[सभ्य:] सह-भा । सह भया वर्त्तत इति सभा । 'सहस्य सोऽन्यार्थे' (३।२।१४३) सभाव: । सभायां साधु: = सभ्य: । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । प्रथमा सि । 'सो रु:' (२।१।७२) स० → र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शरण्यः] शरणे साधुः = शरण्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।।छा।

पथ्यतिथि-वसति-स्वपतेरेयण् ॥ ७।१।१६ ॥

[पथ्यतिथिवसतिस्वपतेः] पन्थाश्च अतिथिश्च वसतिश्च स्वपतिश्च = पथ्यतिथिवसतिस्वपति, तस्मात् ।

[एयण्] एयण् प्रथमा सि ।

[पाथेयम्] पथिन् । पथि साधुः = पाथेयम् । अनेन एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[आतिथेयम्] अतिथि । अतिथौ साधुः = आतिथेयम् । अनेन एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[वासतेयम्] 'वसं निवासे' (९९९) वस् । उष्यतेऽस्यां = वसतिः । 'खल्यमि-रमि-वहि-वस्यर्तेरतिः' (उणा० ६५३) अतिप्र० । वसतौ साधुः = वासतेयम् । अनेन एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[स्वापतेयम्] स्वस्य पतिः स्वामी भर्त्ता वा = स्वपतिः । स्वपतौ साधुः = स्वापतेयम् । अनेन एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।।छा।

भक्ताण्णः ॥ ७।१।१७ ॥

[भक्तात्] भक्त पञ्चमी ङसि ।

[णः] ण प्रथमा सि ।

[भाक्तः शालिः] भक्ते साधुर्भाक्तः शालिः । अनेन णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि ।

[भाक्तास्तण्डुलाः] भक्ते साधवोऽमी = भाक्तास्तण्डुलाः । अनेन णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् ।।छा।

पर्षदो ण्य-णौ ॥ ७।१।१८ ॥

[पर्षदः] पर्षद् पञ्चमी ङसि ।

[ण्यणौ] ण्यश्च णश्च = ण्यणौ । औ ।

[पार्षद्यः] पर्षद् । पर्षदि साधुः = पार्षद्यः । अनेन ण्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

[पार्षदः] पर्षद् । पर्षदि साधुः = पार्षदः । अनेन णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

परिषदोऽपीच्छन्त्यन्यः —

[पारिषद्यः] परिषद् । परिषदि साधुः = पारिषद्यः । अनेन ण्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पारिषदः] परिषद् । परिषदि साधुः = पारिषदः । अनेन णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।।छ।।

सर्वजनाण्ण्येनञौ ॥ ७।१।१९ ॥

[सर्वजनात्] सर्वजन पञ्चमी ङसि ।

[ण्येनञौ] ण्यश्च ईनञ् च = ण्येनञौ ।

[सार्वजन्यः, सार्वजनीनः] सर्वे च ते जनाश्च = सर्वजनाः । 'पूर्वकालैक-सर्व-जरत्-पुराण-नव-केवलम्' (३।१।९७) इत्यादिना समासः । सर्वजनेषु साधुः = सार्वजन्यः । अनेन ण्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम् - सार्वजनीनः । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।।छ।।

प्रतिजनादेरीनञ् ॥ ७।१।२० ॥

[प्रतिजनादेः] प्रतिजन आदिर्यस्य सः = प्रतिजनादिः, तस्मात् ।

[ईनञ्] ईनञ् प्रथमा सि ।

[प्रातिजनीनः] प्रतिजन । प्रत्यर्था(यः) प्रतीतो वा जनः = प्रतिजनः । प्रतिजने साधुः = प्रातिजनीनः । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आनुजनीनः] अनुकूलोऽनुरूपो वा जनः = अनुजनः । अनुजने साधुः = आनुजनीनः । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ऐदंयुगीनः] इदंयुगे साधुः = ऐदंयुगीनः । अनेन ईनञ्प्र० → इन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[प्रतिजन] जनं २ प्रति । 'योग्यता-वीप्साऽर्थानतिवृत्ति-सादृश्ये' (३।१।४०) इत्यादिना समासः ।

[पञ्चजन] चातुर्वर्णस्य पञ्चजन इति संज्ञा ।

[परस्यकुल] परस्य कुल २ ।

[अमुष्यकुल] अमुष्य कुल २ । अनयोर्गणपाठात् 'षष्ठ्याः क्षेपे' (३।२।३०) इत्यनेन अलुप्समासः । यदा परकुलसम्बन्धित्वेन आक्षिप्यते ।

एवं "मनुष्यकुलेति" ।।छ।।

कथादेरिकण् ॥ ७।१।२१ ॥

[कथादेः] कथा आदिर्यस्य सः = कथादिः, तस्मात् ।

[इकण्] इकण् प्रथमा सि ।

[काथिकः] कथायां साधुः = काथिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वैकथिकः] विरुद्धा कथा = विकथा, तस्यां साधुः = वैकथिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[जनवाद] 'वद व्यक्तायां वाचि' (९९८) वद् । उद्यते = वादः । जनो वादः = जनवादः ।

[गुल्मास] गुल्ममासयति = गुल्मास । अच् ॥छा॥

देवतान्तात् तदर्थे ॥ ७।१।२२ ॥

[देवतान्तात्] देवता अन्ते यस्य सः = देवतान्तः, तस्मात् ।

[तदर्थे] तस्मै इदं = तदर्थम्, तस्मिन् ।

[अग्निदेवत्यम्] अग्निदेवता । अग्निदेवतायै इदम् = अग्निदेवत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[पितृदेवत्यम्] पितृदेवतायै इदं = पितृदेवत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[देवदेवत्यम्] देवदेवतायै इदं = देवदेवत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

देवताशब्देन देयस्य हविरादेः प्रतिगृहीता स्वामी सम्प्रदानमुच्यते ॥छा॥

पाद्या-ऽर्घ्ये ॥ ७।१।२३ ॥

[पाद्याऽर्घ्ये] पाद्यं च अर्घ्यं च = पाद्याऽर्घ्ये । औ ।

[पाद्यम्] पाद । पादार्थं पादाय वा उदकं = पाद्यम् । अनेन यप्र० निपातः । निपातनादेव ये पदादेशो न भवति ।

[अर्घ्यम्] अर्घं मूल्यं पूजनं वा, अर्घार्थं रत्नमर्घ्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ॥छा॥

ण्योऽतिथेः ॥ ७।१।२४ ॥

[ण्योऽतिथेः] ण्य प्रथमा सि । अतिथि पञ्चमी ङसि ।

[आतिथ्यम्] अतिथि । अतिथ्यर्थमातिथ्यम् । अनेन ण्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-अम् ॥छा॥

सादेश्चा तदः ॥ ७।१।२५ ॥

[सादेः] सह आदिना वर्त्तत इति सादिस्तस्य तस्माद्वा ।

[च] च प्रथमा सि ।

[आ] आ प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[तदः] तद् पञ्चमी ङसि ।

अधिकारोऽयम् ॥छा॥

हलस्य कर्षे ॥ ७।१।२६ ॥

[हलस्य] हल षष्ठी ङस्-अथवा पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कर्षे] कर्ष सप्तमी ङि ।

[हल्या, हल्यो वा] 'कृषं विलेखने' (५०६) कृष् । कर्षन्त्यस्मिन्निति कर्षः । 'व्यञ्जनाद् घञ्' (५।३।१३२) घञ्प्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० अर् । हलस्य कर्षः = हल्या । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । बाहुलकात् पुं-स्त्रीत्वम् । एवम्-हल्यो वा ।

[द्विहल्या] द्वि-हल । द्वयोर्हलयोः कर्षः = द्विहल्या । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[त्रिहल्या] त्रयाणां हलानां कर्षः = त्रिहल्या । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[परमहल्या] परमं च तद्धलं च = परमहलम् । परमहलस्य कर्षः = परमहल्या । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[उत्तमहल्या] उत्तमं च तद्धलं च = उत्तमहलम् । उत्तमहलेन कर्षः = उत्तमहल्या । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[बहुहल्यः] ईषदसमाप्तं हलं = बहुहलम् । बहुहलस्य कर्षः = बहुहल्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

यत्र हलं कृष्टं (गतमित्यर्थः) स मार्गः कर्षः, न तु कर्षे इति पलस्य चतुर्थो भागः परिमाणमिह गृह्यते अनभिधानात् ।।छ।।

सीतया सङ्गते ।। ७।१।२७ ।।

[सीतया] सीता तृतीया टा । अथवा सीता(त)या पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् ।

[सङ्गते] सम् अम (३९२) - द्रम (३९३) - हम्म (३९४) - मीमृ (३९५) - 'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । सङ्गच्छते स्म = सङ्गतः । 'गत्यर्था-ऽकर्मक-पिब-भुजेः' (५।१।११) क्तप्र० → त । 'यमि-रमि-नमि-गमि-हनि-मनि-वनति-तनादेर्धुटि क्ङिति' (४।२।५५) मलुक्, तस्मिन् ।

[सीत्यम्] सीता । सीतया सङ्गतं = सीत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि-अम् ।

[द्विसीत्यम्] द्वाभ्यां सीताभ्यां सङ्गतं = द्विसीत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि-अम् ।

[त्रिसीत्यम्] तिसृभिः सीताभिः सङ्गतं = त्रिसीत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि-अम् ।

[परमसीत्यम्] परमा चासौ सीता च = परमसीता । परमसीतया सङ्गतं = परमसीत्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि-अम् ।

यस्येति 'यः' (७।१।१) इत्यधिकारस्य पूर्णोऽवधिः ।।छ।।

ईयः ।। ७।१।२८ ।।

[ईयः] ईय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

आ तद इत्यनुवर्त्तते ।।छ।।

Jain Education International   For Personal & Private Use Only   www.jainelibrary.org

हविरन्नभेदा-ऽपूपादेर्यो वा ॥ ७।१।२९ ॥

[हविरन्नभेदाऽपूपादेः] हविश्च अन्नं च = हविरन्ने, तयोर्भेदः = हविरन्नभेदः । अपूप आदिर्यस्य सः = अपूपादिः । हविरन्नभेदश्च अपूपादिश्च = हविरन्नभेदाऽपूपादि, तस्मात् ।

[यः] य प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[आमिक्ष्यम्, आमिक्षीयम्] हविर्भेदः-श्रि(शृ)ते क्षीरे तक्रं निक्षेपः आमिक्षा । आमिक्षायै इदं दधि = आमिक्ष्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । शृते क्षीरे तक्रं निक्षेप इत्यर्थो वा । एवम्-आमिक्षीयम् । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[पुरोडाश्याः, पुरोडाशीयास्तण्डुलाः] पुरोडाशाय इमे = पुरोडाश्याः । अनेन यप्र० । एवम्-पुरोडाशीयाः । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । तण्डुलाः ।

[ओदन्याः, ओदनीयास्तण्डुलाः] ओदनाय इमे = ओदन्याः । अनेन यप्र० । एवम्-ओदनीयाः । 'परिणामिनि तदर्थे (७।१।४४) ईयप्र० । तण्डुलाः ।

[कृसर्याः, कृसरीयास्तण्डुलाः] कृसरा । कृसरायै इमे = कृसर्याः । अनेन यप्र० । एवम्-कृसरीयाः । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । तण्डुलाः ।

[सुर्याः, सुरीयास्तण्डुलाः] सुरा । 卐सुरायै इमे = सुर्याः । अनेन यप्र० । एवम्-सुरीयाः । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । तण्डुलाः ।

[अपूप्यम्, अपूपीयम्] अपूपायेदम् = अपूप्यम् । अनेन यप्र० । एवम्-अपूपीयम् । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । सि-अम् ।

[तण्डुल्यम्, तण्डुलीयम्] तण्डुलायेदं = तण्डुल्यम् । अनेन यप्र० । एवम्-तण्डुलीयम् । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । सि-अम् ।

[यवापूप्यम्, यवापूपीयम्] यवानामपूपाः, यवाश्च अपूपाश्चेति वा । यवापूपेभ्य इदं = यवापूप्यम् । अनेन यप्र० । एवम्-यवापूपीयम् । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । सि-अम् ।

[व्रीहितण्डुल्यम्, व्रीहितण्डुलीयम्] व्रीहितण्डुलेभ्य इदं = व्रीहितण्डुल्यम् । अनेन यप्र० । एवम्-व्रीहितण्डुलीयम् । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । सि-अम् ।

[चरव्यास्तण्डुलाः] चरु । चरवे इमे = चरव्यास्तण्डुलाः । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । जस् ।

[सक्तव्या धानाः] सक्तु । सक्तवे इमे = सक्तव्या धानाः । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । जस् ।

केनचिदाकारसादृश्येनेति कोऽर्थः ? चर्मादौ अपूपाद्याकारा चर्माप्यपूय(प) इत्येवम् । अन्नभेदादन्यस्मिन्नप्यर्थे प्रत्ययो भवति । कोऽयमर्थः ? येऽपूपादिषु पठिता अन्नभेदास्तेषां तदन्तानां विधिर्भवति, अन्नभेदवाचिनां तु अपूपादिष्वपठितानां तदन्तविधिर्न भवति इति शेषः ।

卐 म० वृत्तौ - सूरायै इमे = सूर्याः, सूरीयास्तण्डुलाः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यवसुरीयम्] यवानां सुरा = यवसुरा । यवसुरायै इदं = यवसुरीयम् । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । सि-अम् ।

[पिष्टसुरीयम्] पिष्टस्य सुरा = पिष्टसुरा । पिष्टसुरायै इदं = पिष्टसुरीयम् । 'परिणामिनि तदर्थे' (७।१।४४) ईयप्र० । सि-अम् ।।छा।

उवर्ण-युगादेर्यः ॥ ७।१।३० ॥

[उवर्णयुगादेः] उवर्णश्च युगादिश्च = उवर्णयुगादि, तस्मात् ।

[यः] य प्रथमा सि ।

[शङ्कव्यं दारु] शङ्कु । शङ्कवे इदं = शङ्कव्यं दारु । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । दारु ।

[पिचव्यः कर्पासः] पचतीति पिचुः । 'पचेरिच्चातः' (उणा० ७३५) उप्र०-अ० → इ० क्रियते । पिचवे इदं = पिचव्यम् । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । कर्पासः ।

[परशव्यमयः] परशु । परशवे इदं = परशव्यम् । अयो लोहः । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[कमण्डलव्या मृत्तिका] कमण्डलवे इयं = कमण्डलव्या मृत्तिका । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[चरव्यास्तण्डुलाः] चरु । चरवे इमे = चरव्यास्तण्डुलाः । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । जस् ।

[सक्तव्या धानाः] सक्तु । सक्तवे इमे = सक्तव्याः । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । जस् ।

युग - **[युग्यम्]** युगाय हितं-युगार्थं-युगोऽस्य स्यादिति वा = युग्यम् । अनेन यप्र० । सि-अम् ।

[हविष्यम्] हविस् । हविसे(षे) हितं-हविरर्थं-हविरस्य स्यादिति वा = हविष्यम् । अनेन यप्र० । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात् पदान्तः कृतस्य सः शिड्-नान्तरेऽपि' (२।३।१५) षत्वम् । सि-अम् ।

[सुयुग्यम्] सुष्ठु युगाय हितं = सुयुग्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[अतियुग्यम्] अतिशयेन युगाय हितम् = अतियुग्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

'गोः स्वरे यः' (६।१।२७) इत्यनेनैव सिद्धे गोग्रहणं तदन्तार्थम्-

[सुगव्यम्] सुष्ठु गवे हितं = सुगव्यम् । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[अतिगव्यम्] अतिशयेन गवे हितम् = अतिगव्यम् । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

'हविरन्न०' (७।१।२९) इत्यतो यप्रत्ययस्यानुवृत्तौ इह यग्रहणं बाधकबाधनार्थमिति कोऽर्थः ? उवर्णान्तादनेन यः प्राप्तः तं बाधित्वा 'चर्मण्यञ्' (७।१।४५) प्राप्त इति तद्बाधनार्थः ।

[सनङ्गव्यं चर्म] सनङ्गुश्चर्मविकारस्तस्मै इदं = सनङ्गव्यम् । अत्र 'चर्मण्यञ्' (७।१।४५) प्राप्तेऽनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । चर्म ।।छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

नाभेर्नभ् चाऽदेहांशात् ॥ ७।१।३१ ॥

[नाभेः] नाभि पञ्चमी ङसि ।

[नभ्] नभ् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अदेहांशात्] न देहांशः = अदेहांशस्तस्मात् = अदेहांशात् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

[नभ्यमञ्जनम्] नाभ्यै नाभये वा हितं = नभ्यमञ्जनम् । अनेन यप्र०-नाभे"र्नभ्" चादेशः । यत उक्तं लिङ्गानुशासने-"नाभिनाल्यालिपालि" इति स्त्रीत्वं त्वत्र वाक्ये ज्ञेयम् । (स्त्रीलिङ्गप्रकरणे श्लोकाङ्कः ।।२५।।)

[नभ्योऽक्षः] नाभ्यै नाभये वा हितः = नभ्योऽक्षः । अनेन यप्र०-नाभे"र्नभ्" चादेशः ।

[नभ्यं दारु] नाभये इदं = नभ्यं दारु । अनेन यप्र०-नाभे"र्नभ्" चादेशः । सि-अम् ।

अरकमध्यवर्ती अक्षधारणश्चक्रावयवो नाभिस्तदर्थं = नभ्यम् । यत्तु अरकगण्डरहितं पाषाणनयनशकटस्य रहडू इति प्रसिद्धस्य चक्रमेककाष्ठं तत्र न नाभिरिति तदर्थे नभ्यमित्युपचारात् ।

[नभ्यो वृक्षः, नभ्या शिंशपा] नाभये हितः = नभ्यो वृक्षः । एवम्-नभ्या शिंशपा । नभ्यार्थे वृक्षादौ ताच्छब्द्यान्नभ्यत्वम्, इन्द्रार्थायां स्थूणायामिन्द्रवत् ।

[नाभ्यं तैलम्] नाभि । नाभये हितं = नाभ्यम् । अत्र न नभादेशः-यप्र० 'प्राण्यङ्ग-रथ-खल-तिल-यव-वृष-ब्रह्म-माषाद् यः' (७।१।३७) इत्यादिना ।।छ।।

न् चोधसः ॥ ७।१।३२ ॥

[न्] न् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[ऊधसः] ऊधस् पञ्चमी ङसि ।

[ऊधन्यम्] ऊधस् । 卐ऊधसे हितम् । अनेन यप्र०-स० → नदेशश्च । सि-अम् ।।छ।।

शुनो वश्चोदूत् ॥ ७।१।३३ ॥

[शुनः] श्वन् पञ्चमी ङसि । 'श्वन्-युवन्-मघोनो ङी-स्याद्यघुट्स्वरे व उः' (२।१।१०६) व० → उ० ।

[वश्च] व प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[उदूत्] उच्च ऊच्च = उदूत् । प्रथमा सि ।

अभेदनिर्देशः सर्वादेशार्थः ।

[शुन्यम्, शून्यम्] श्वन् । शुने हितं = शुन्यम्, शून्यम् । अनेन यप्र०-वकारस्य "उ-ऊ"देशाश्च । सि-अम् ।।छ।।

कम्बलान्नाम्नि ॥ ७।१।३४ ॥

[कम्बलात्] कम्बल पञ्चमी ङसि ।

卐 है० प्र० - ऊधसे इदम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[नाम्नि] नामन् सप्तमी ङि ।

[कम्बल्यं परिमाणमूर्णापलशतमुच्यते] कम्बल । कम्बलोऽस्य स्यात् = कम्बल्यं परिमाणम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् । ऊर्णापलशतमुच्यते ।

[कम्बलीया ऊर्णा] कम्बलाय हितः(ता) = कम्बलीया । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । ऊर्णा ॥छा॥

तस्मै हिते ॥ ७।१।३५ ॥

[तस्मै] तस्मै पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[हिते] हित सप्तमी ङि ।

हित उपकारकः ।

[वत्सीयः] वत्सेभ्यो हितः = वत्सीयः । अनेन ईयप्र० ।

[करभीयः] करभेभ्यो हितः = करभीयः । अनेन ईयप्र० ।

[पित्रीयः] पित्रे हितः = पित्रीयः । अनेन ईयप्र० । 'ऋतो रस्तद्धिते' (१।२।२६) रत्वम् ।

[मात्रीयः] मात्रे हितः = मात्रीयः । अनेन ईयप्र० । 'ऋतो रस्तद्धिते' (१।२।२६) रत्वम् ।

[आमिक्ष्यः, आमिक्षीयः] आमिक्षायै हितः = आमिक्ष्यः । 'हविरन्नभेदाऽपूपादेर्यो वा' (७।१।२९) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । एवम्-आमिक्षीयः । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[ओदन्यः, ओदनीयः] ओदनाय हितः = ओदन्यः । 'हविरन्नभेदाऽपूपादेर्यो वा' (७।१।२९) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-ओदनीयः । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अपूप्यः, अपूपीयः] अपूपाय हितः = अपूप्यः । 'हविरन्नभेदा०' (७।१।२९) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-अपूपीयः । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[हविष्यः] हविषे हितः = हविष्यः । 'हविरन्नभेदा०' (७।१।२९) यप्र० ।

[शुन्यः, शून्यः] श्वन् । शुने हितः = शुन्यः, शून्यः । 'शुनो वश्चोदूत्' (७।१।३३) यप्र०-वकारस्य "उ-ऊ"कारश्च क्रियते ।

[युग्यः] युगाय हितः = युग्यः । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० ।

[ऊधन्यः] ऊधस् । ऊधसे हितः = ऊधन्यः । 'न् चोधसः' (७।१।३२) यप्र०-स्० → न० ।

[अवत्सीयः] न-वत्स । वत्सेभ्यो न हितः = अवत्सीयः । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

[अकरभीयः] न-करभ । करभेभ्यो न हितः = अकरभीयः । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ॥छा॥

न राजा-ऽऽचार्य-ब्राह्मण-वृष्णः ॥ ७।१।३६ ॥

[न] न प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[राजाऽऽचार्यब्राह्मणवृष्णः] राजा च आचार्यश्च ब्राह्मणश्च वृषा च = राजाऽऽचार्यब्राह्मणवृष, तस्मात् । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) वृषन्शब्दसम्बन्धि अलुक् ॥छ॥

प्राण्यङ्ग-रथ-खल-तिल-यव-वृष-ब्रह्म-माषाद् यः ॥ ७।१।३७ ॥

[प्राण्यङ्गरथखलतिलयववृषब्रह्ममाषात्] प्राण्यङ्गं च रथश्च खलश्च तिलश्च यवश्च वृषश्च ब्रह्मा च माषश्च = प्राण्यङ्गरथखलतिलयववृषब्रह्ममाषम्, तस्मात् ।

[यः] य प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[दन्त्यम्] दन्त । दन्तेभ्यो हितं = दन्त्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कर्ण्यम्] कर्णाभ्यां हितं = कर्ण्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[चक्षुष्यम्] चक्षुर्भ्यां हितं = चक्षुष्यम् । अनेन यप्र० ।

[कण्ठ्यम्] कण्ठाय हितं = कण्ठ्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ओष्ठ्यम्] ओष्ठाय हितम् = ओष्ठ्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[नाभ्यम्] नाभये नाभ्यै वा हितं = नाभ्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[रथ्या भूमिः] रथाय हिता = रथ्या भूमिः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[खल्यमग्निरक्षणम्] खलाय हितं = खल्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अग्निरक्षणम् ।

[तिल्यो वायुः] तिलेभ्यो हितः = तिल्यो वायुः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[यव्यस्तुषारः] यवाय हितः = यव्यस्तुषारः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[वृष्यं क्षीरपाणम्] वृषाय हितं = वृष्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । क्षीरस्य पानं = क्षीरपाणम् । 'पानस्य भावकरणे' (२।३।६९) णत्वम् ।

[ब्रह्मण्यो देशः] ब्रह्मणे हितः = ब्रह्मण्यो देशः । अनेन यप्र० ।

[माष्यो वातः] माषेभ्यो हितः = माष्यो वातः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

सादेश्चेत्यधिकारात्-

[राजदन्त्यम्] दन्तानां राजानौ = राजदन्तौ । राजदन्तेभ्यो हितं = राजदन्त्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शङ्खनाभ्यम्] शङ्खो नाभिश्च देहांशौ । ततः शङ्खश्च नाभिश्च = शङ्खनाभिम् । 'प्राणि-तूर्याङ्गाणाम्' (३।१।१३७) इति समाहारे, शङ्खनाभये हितं = शङ्खनाभ्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[अश्वरथ्या भूमिः] अश्वानां रथः = अश्वरथः । अश्वरथाय हिता = अश्वरथ्या भूमिः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कृष्णतिल्यः] कृष्णाश्च ते तिलाश्च = कृष्णतिलाः, तेभ्यो हितः = कृष्णतिल्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[राजमाष्यः] राज्ञो माषः = राजमाषः । राजमाषाय हितः = राजमाष्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

अव्यजात् थ्यप् ॥ ७।१।३८ ॥

[अव्यजात्] अविश्च अजा च = अव्यजम् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः, तस्मात् ।

[थ्यप्] थ्यप् प्रथमा सि ।

[अविथ्यम्] अविभ्यो हितम् = अविथ्यम् । अनेन थ्यपप्र० → थ्य । सि-अम् ।

[अजथ्यम्] अजा । अजाभ्यो हितम् = अजथ्यम् । अनेन थ्यपप्र० → थ्य । सि-अम् ।

[अजथ्या यूतिः] अजाभ्यो हिता = अजथ्या यूतिः । समुदाय उच्यते । अनेन थ्यपप्र० → थ्य । पित्करणसामर्थ्यात् 'स्वाङ्गान्ङीर्जातिश्चाऽमानिनि' (३।२।५६) इत्यनेन निषिद्धोऽपि 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) इत्यनेन पुंवद्भावः । गत इत्यर्थः ॥छ॥

चरक-माणवादीनञ् ॥ ७।१।३९ ॥

[चरकमाणवात्] चरकश्च माणवश्च = चरकमाणवम्, तस्मात् ।

[ईनञ्] ईनञ् प्रथमा सि ।

[चारकीणः] चरकेभ्यो हितः = चारकीणः । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[माणवीनः] माणवेभ्यो हितः = माणवीनः । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

भोगोत्तरपदा-ऽऽत्मभ्यामीनः ॥ ७।१।४० ॥

[भोगोत्तरपदाऽऽत्मभ्याम्] भोग उत्तरपदं यस्य सः = भोगोत्तरपदः । भोगोत्तरपदश्च आत्मा च = भोगोत्तरपदाऽऽत्मानौ, ताभ्याम् ।

[ईनः] ईन प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[मातृभोगीणः] मातृभोगाय हितः = मातृभोगीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'कवर्गैकस्वरवति' (२।३।७६) णत्वम् ।

[पितृभोगीणः] पितृभोगाय हितः = पितृभोगीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'कवर्गैकस्वरवति' (२।३।७६) णत्वम् ।

[ग्रामणिभोगीनः] ग्राम 'णींग् प्रापणे' (८८४) णी । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) नी । ग्रामं नयतीति ग्रामणीः । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लुक । 'ग्रामाऽग्रान्नियः' (२।३।७१) णत्वम् । ग्रामण्यो भोगः = ग्रामणिभोगः । 'वेदूतोऽनव्यय-य्वृदीच्-ङीयुवः पदे' (२।४।९८) इत्यादिना ह्रस्वः । ग्रामणिभोगाय हितः = ग्रामणिभोगीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अत्र क्षुभ्नादित्वान्न णत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सेनानिभोगीनः] सेना 'णींग् प्रापणे' (८८४) णी । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) नी । सेनां नयतीति सेनानी(ः) । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लुक् । सेनान्यो भोगः = सेनानिभोगः । 'वेदूतोऽनव्यय०' (२।४।९८) इत्यादिना ह्रस्वः । सेनानिभोगाय हितः = सेनानिभोगीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अत्र क्षुभ्नादित्वान्न णत्वम् ।

[आचार्यभोगीनः] आचार्यस्य भोगः = आचार्यभोगः । आचार्यभोगाय हितः = आचार्यभोगीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अत्र क्षुभ्नादित्वान्न णत्वम् ।

[आत्मनीनः] आत्मन् । आत्मने हितः = आत्मनीनः । अनेन ईनप्र० । 'ईनेऽध्वा-ऽऽत्मनोः' (७।४।४८) इत्यन्त्यस्वरादिलोपाभावः ।

[अनात्मनीनः] आत्मने न हितः = अनात्मनीनः । अनेन ईनप्र० । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् । 'ईनेऽध्वा-ऽऽत्मनोः' (७।४।४८) इत्यन्त्यस्वरादिलोपाभावः ॥छ॥

पञ्च-सर्व-विश्वाज्जनात् कर्मधारये ॥ ७।१।४१ ॥

[पञ्चसर्वविश्वात्] पञ्च च सर्वश्च विश्वश्च = पञ्चसर्वविश्वम्, तस्मात् ।

[जनात्] जन पञ्चमी ङसि ।

[कर्मधारये] कर्मधारय सप्तमी ङि ।

[पञ्चजनीनः] पञ्चन्-जन । पञ्च च ते जनाश्च = पञ्चजनाः । पञ्चजनेभ्यः पञ्चजनाय वा हितः = पञ्चजनीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । रथकारपञ्चमस्य चातुर्वर्णस्य पञ्चजन इति संज्ञा ।

[सर्वजनीनः] सर्वे च ते जनाश्च = सर्वजनाः । सर्वजनेभ्यो हितः = सर्वजनीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[विश्वजनीनः] विश्वे च ते जनाश्च = विश्वजनाः । विश्वजनेभ्यो हितः = विश्वजनीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[पञ्चजनीयः] पञ्चानां जनः = पञ्चजनः, तस्मै हितः = पञ्चजनीयः । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वजनीयः] सर्वो जनोऽस्य-सर्वेषां वा जनः = सर्वजनस्तस्मै हितः = सर्वजनीयः । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[विश्वजनीयः] विश्वं जनोऽस्य-विश्वेषां वा जनः = विश्वजनस्तस्मै हितः = विश्वजनीयः । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

महत्-सर्वादिकण् ॥ ७।१।४२ ॥

[महत्सर्वात्] महांश्च सर्वश्च = महत्सर्वम्, तस्मात् ।

[इकण्] इकण् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[माहाजनिकः] महत्-जन । महते जनाय हितः = माहाजनिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डाप्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[सार्वजनिकः] सवस्मै जनाय हितः = सार्वजनिकः ।

एवं सर्वजनात्पूर्वेण ईनः अनेनेकणिति द्वैरूप्यम्-

[महाजनीयः] महान् जनोऽस्य = महाजनस्तस्मै हितः = महाजनीयः । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डाप्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[सर्वजनीयम्] सर्वेषां जनाय हितं = सर्वजनीयम् । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छा॥

सर्वाण्णो वा ॥ ७।१।४३ ॥

[सर्वात्] सर्व पञ्चमी ङसि ।

[णः] ण प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

जनात्कर्मधारय इति च निवृत्तम् ।

[सार्वः, सर्वीयः] सर्वस्मै हितः = सार्वः । अनेन णप्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-सर्वीयः । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० ॥छा॥

परिणामिनि तदर्थे ॥ ७।१।४४ ॥

[परिणामिनि] परिणामोऽस्यास्तीति परिणामी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक्, तस्मिन् ।

[तदर्थे] तस्मै इदं = तदर्थम्, तस्मिन् ।

हिते इति निवृत्तम् ।

अङ्गारादीनां भवनं तद्भावः-परिणामः, सोऽस्यास्ति । परिणामिद्रव्यमुच्यते ।

[अङ्गारीयाणि काष्ठानि] अङ्गारेभ्य इमानि = अङ्गारीयाणि काष्ठानि । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → ण० । अङ्गारार्थानीत्यर्थः ।

[प्राकारीया इष्टकाः] प्र(प्रा)काराय इमे = प्राकारीया इष्टकाः । अनेन ईयप्र० । जस् ।

[शङ्कव्यं दारु] शङ्कु । शङ्कवे इदं = शङ्कव्यम् । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् । दारु ।

[पिचव्यः कर्पासः] पिचु । पिचु(च)वेऽयं = पिचव्यः कर्पासः । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आमिक्ष्यम्, आमिक्षीयं दधि] आमिक्षायै इदम् = आमिक्षीयम् । अनेन ईयप्र० । एवम्-आमिक्ष्यम् । 'हविरन्नभेदा-ऽपूपादेर्यो वा' (७।१।२९) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । दधि ।

[ओदन्याः, ओदनीयास्तण्डुलाः] ओदनाय इमे = ओदन्याः । 'हविरन्नभेदा-ऽपूपादेर्यो वा' (७।१।२९) यप्र० । एवम्-ओदनीयास्तण्डुलाः । अनेन ईयप्र० । जस् ।

[अपूप्यम्, अपूपीयं पिष्टम्] अपूपेभ्य इदम् = अपूप्यम् । 'हविरन्नभेदा-ऽपूपादेर्यो वा' (७।१।२९) यप्र० । एवम् - अपूपीयं पिष्टम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[असये कोशी] कोशशब्दः खङ्गप्रत्याकारवाचकस्त्रिलिङ्गः । 'जातेरयान्त-नित्यस्त्री-शूद्रात्' (२।४।५४) ङी ॥छ॥

चर्मण्यञ् ॥ ७।१।४५ ॥

[चर्मणि] चर्मन् सप्तमी ङि ।

[अञ्] अञ् प्रथमा सि ।

[वार्ध्रं चर्म] वध्र्याय इदं = वार्ध्रम् । अनेन अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[वारत्रं चर्म] वरत्रायै इदं = वारत्रम् । अनेन अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[राथोपस्थं चर्म] रथोपस्थायेदं = राथोपस्थम् । अनेन अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[हालबन्धं चर्म] हलबन्धाय इदं = हालबन्धम् । अनेन अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सनङ्गव्यं चर्म] सनङ्गवे इदं = सनङ्गव्यं चर्म-कोथलिकः । 'उवर्ण - युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[सनङ्गुश्चर्मविकारः] अङ्ग-सन् मण्ड्यते । अङ्गेषु सन् = सनङ्गु । 'राजदन्तादिषु' (३।१।१४९) इति सप्तम्यन्तस्य परनिपातः । पृषोदरादित्वात् सनङ्गुशब्द आदेशः । सनङ्गुश्चर्मविकारः ॥छ॥

ऋषभोपानहाञ्ञ्यः ॥ ७।१।४६ ॥

[ऋषभोपानहात्] ऋषभश्च उपानच्च = ऋषभोपानहम्, तस्मात् । 'चवर्ग-द-ष-हः समाहारे' (७।३।९८) अत्समासान्तः → अ ।

[ञ्यः] ञ्य प्रथमा सि ।

[आर्षभ्यो वत्सः] 'ऋषैत् गतौ' (१४१८) ऋष् । ऋषति-गच्छति । 'ऋषि-वृषि-लुसिभ्यः कित्' (उणा० ३३१) किद् अभप्र० । ऋषभ । ऋषभाय अयम् = आर्षभ्यो वत्सः । अनेन ञ्यप्र० → य । वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[औपानह्यो मुञ्जः, औपानह्यं काष्ठम्, औपानह्यं चर्म] उप'णहींच् बन्धने' (१२८५) णह् । 'पाठे धात्वादे०' (२।३।९७) नह् । उपनह्यते । क्विपि । 'गति-कारकस्य०' (३।२।८५) दीर्घः । उपानहे अयम् = औपानह्यः । अनेन ञ्यप्र० → य । वृद्धिः औ । मुञ्जः । एवम् - औपानह्यं काष्ठम्, चर्मेति ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

छदिर्बलेरेयण् ॥ ७।१।४७ ॥

[छदिर्बले:] छदिश्च बलिश्च = छदिर्बलि, तस्मात् ।

[एयण्] एयण् प्रथमा सि ।

[छादिषेयाणि तृणानि] छदिस् । छदिषे इमानि = छादिषेयाणि तृणानि । अनेन एयणप्र० → एय । वृद्धिः ।

[बालेयास्तण्डुला:] बलि । बलये इमे = बालेयास्तण्डुलाः । अनेन एयणप्र० → एय । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[औपधेय:] उप'डुधांग्क् धारणे च' (११३९) धा । उपधा(धी)यते = उपधेयः । 'य एच्चातः' (५।१।२८) यप्र०-आ० → ए० । उपधेय एव = औपधेयः । 'प्रज्ञादिभ्योऽण्' (७।२।१६५) अणप्र० → अ । वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छा।

परिखाऽस्य स्यात् ॥ ७।१।४८ ॥

[परिखा] परिखा पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अस्य] अस्य सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[स्यात्] स्यात् प्रथमा सि ।

[पारिखेय्य इष्टका:] परिखा आसामिष्टकानां स्यादिति । 'सम्भावनेऽलमर्थे तदर्थानुक्तौ' (५।४।२२) इत्यादिना सप्तमी । पारिखेय्य इष्टकाः । अनेन एयणप्र० → एय । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । जस् ॥छा।

अत्र च ॥ ७।१।४९ ॥

[अत्र] अत्र सप्तमी ङि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[पारिखेयी भूमि:] परिखाऽस्यां स्यात् = पारिखेयी भूमिः । अनेन एयणप्र० → एय । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ॥छा।

तद् ॥ ७।१।५० ॥

[तद्] तद् प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[प्राकारीया इष्टका:] प्राकार आसामिष्टकानां स्यात् = प्राकारीया इष्टकाः । अनेन ईयप्र० । जस् ।

[प्रासादीयं दारु] प्र(प्रा)सादोऽस्य स्यात् = प्रासादीयं दारु । अनेन ईयप्र० ।

[परशव्यमय:] परशु । परशो(शु)रस्य स्यात् = परशव्यमयः । अनेन विहितः 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् । अयस् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) सिलुप् ।

[प्रासादीयो देश:, प्रासादीया भूमि:] प्रासादोऽस्मिन् देशे स्यात् = प्रासादीयो देशः । अनेन विहित ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-प्रासादीया भूमिः । अनेन विहित ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छा।

Jain Education International	For Personal & Private Use Only	www.jainelibrary.org

तस्याऽर्हे क्रियायां वत् ॥ ७।१।५१ ॥

[तस्य] तस्य पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अर्हे] अर्ह सप्तमी ङि ।

[क्रियायाम्] क्रिया सप्तमी ङि ।

[वत्] वत् प्रथमा सि ।

ईयस्य पूर्णोऽवधिः ।

[राजवत् वृत्तमस्य राज्ञः] राजन् मण्ड्यते । राज्ञोऽर्हं = राजवत् । अनेन वत्प्र० । सि । 'अनतो लुप्' (३।२।६) लुप् । वृत्त सि-अम् । राजत्वस्य युक्तमस्य राज्ञो वृत्तमित्यर्थः ।

[राजवदवर्तते भरतः] राज्ञोऽर्हं = राजवत् क्रियाविशेषः । राजार्हं वर्त्तते स्मेत्यर्थः । अत्राद्यत्वात् न भरतस्योपमानमन्यो राजाऽस्ति, स एव सर्वेषां राज्ञामुपमानभूतस्तत्र राजवदिति, राज्ञ आत्मन एवार्हं वृत्तमवर्त्तत इत्यर्थः । भरतः ।

[कुलीवनत्] कुलीनस्यार्हं = कुलीनवत् । अनेन वत्प्र० ।

[साधुवत्] साधोरर्हं = साधुवत् । अनेन वत्प्र० ।

[स शिरांसि द्विषामाजौ चिच्छेद कृतहस्तवत्] कृतहस्तस्य शिक्षिता युधस्यार्हं = कृतहस्तवत् । अनेन वत्प्र० । यत उक्तं नाममालायाम् "कृतहस्तः कृतपुङ्खः" (श्लोकाङ्कः ७७२) ।

स्यादेरिवे ॥ ७।१।५२ ॥

[स्यादेः] स्यादि पञ्चमी ङसि ।

[इवे] इव सप्तमी ङि ।

[क्षत्रियवद्युध्यन्ते ब्राह्मणाः] क्षत्रिया इव = क्षत्रियवत् । अनेन वत्प्र० । युध्यन्ते ब्राह्मणाः ।

[अश्ववद्धावति चैत्रः] अश्व इव = अश्ववत् । अनेन वत्प्र० । धावति चैत्रः ।

[देववत्पश्यन्ति मुनिम्] देवमिव = देववत् । पश्यन्ति मुनिम् ।

[साधुवदाचरितं मैत्रेण] साधुनेव = साधुवत् । आचरितं मैत्रेण ।

[ब्राह्मणवद्दत्तं क्षत्रियाय] ब्राह्मणायेव = ब्राह्मणवद्दत्तं क्षत्रियाय ।

[पर्वतवदवरोहति आसनात्] पर्वतादिव = पर्वतवदवरोहति आसनात् ।।छ।।

तत्र ॥ ७।१।५३ ॥

[तत्र] तत्र प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[मथुरावत् पाटलिपुत्रे प्रासादाः] मथुरायामिव = मथुरावत् । पाटलिपुत्रे प्रासादाः । अनेन वत्प्र० ।

[स्रुघ्नवत् साकेते परिखा] सह आकेतैर्गृहैर्वर्त्तते । अथवा सा-लक्ष्मीः, कं-सुखं, ताभ्यामितं = साकेतम् । स्रुघ्न इव = स्रुघ्नवत् साकेते परिखा । अनेन वत्प्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गुरुवद् गुरुपुत्रे वर्तितव्यम्] गुरुष्विव = गुरुवत् । पूर्वेण वत्प्र० । गुरुपुत्रे वर्तितव्यम् ॥छ॥

तस्य ॥ ७।१।५४ ॥

[तस्य] तस्य पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[मैत्रस्य गावश्चैत्रवत्] चैत्रस्येव । मैत्र । स्य(?)(तस्य) गावः चैत्रवत् । अनेन वत्प्र० । सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[क्षत्रियस्य दन्ताः ब्राह्मणवत्] ब्राह्मणस्येव क्षत्रियस्य दन्ताः = ब्राह्मणवत् । अनेन वत्प्र० । सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

अक्रियाविषयसादृश्यार्थ आरम्भः ॥छ॥

भावे त्व-तल् ॥ ७।१।५५ ॥

[भावे] भाव सप्तमी ङि ।

[त्वतल्] त्वश्च तल् च = त्वतल् ।

भवतोऽस्मादभिधानप्रत्ययाविति भावः, शा(श)ब्दस्या(य) प्रवृत्तिनिमित्तं द्रव्यविशेष्यसंसर्गी भेदको गुणः । यदाहुः - यस्य गुणस्य भावस्य हि भावात्-सद्भावात् द्रव्ये-विशेष्ये शब्दनिवेशप्रवृत्तिः तदभिधाने त्व-तलाविति । तत्र जातिगुणाज्जातिगुणे, समासकृत्तद्धितात् सम्बन्धे । डित्थादेः स्वे रूपे, त्व-तलादीनां विधिर्भवति ॥१॥

तत्र जातिवचनेभ्यो जातौ -

[गोत्वम्, गोता] गोशब्दस्य भावः = गोत्वम्, गोता । अनेन त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । अत्र गोशब्दजातिर्भावः । गोरर्थस्य भावो गोत्वम्, गोता । अनेन त्व-तल्प्र० । अत्र गता(वा)र्थजातिर्भावः ।

[अश्वत्वम्, अश्वता] अश्वस्य शब्दस्य भावः, अश्वस्यार्थस्य भावो वा = अश्वत्वम्, अश्वता । अनेन त्व-तल्प्र० ।

[शुक्लत्वम्, शुक्लता] शुक्लस्य भावः = शुक्लत्वम्, शुक्लता । अनेन त्व-तल्प्र० । अत्र शुक्लगुणजातिः ।

[रूपत्वम्, रूपता] रूपस्य भावः = रूपत्वम्, रूपता । अनेन त्व-तल्प्र० ।

[रसत्वम्, रसता] रसस्य भावः = रसत्वम्, रसता । अनेन त्व-तल्प्र० । अत्र रूपादिगुणजातिः ।

कत्वं-खत्वमिति भिन्नवर्णव्यक्तिसमवेता जातिः । कवर्गत्वं चवर्गत्वमिति ककारादिवर्गव्यक्तिसमवेता जातिः संहतिः ।

ये गुणे वर्तित्वा तद्योगात् गुणे निवर्त्तन्ते ते गुणशब्दाः । गुणशब्देभ्यो गुणे-

[शुक्लत्वम्, शुक्लता] शुक्लस्य पटस्य भावः = शुक्लत्वम्, शुक्लता । अनेन त्व-तल्प्र० । अत्र शुक्लो गुणो भावः ।

[शुक्लतरत्वम्] अतिशयेन शुक्लः = शुक्लतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । शुक्लतरस्य भावः = शुक्लतरत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[शुक्लतमत्वम्] प्रकृष्टः शुक्लः = शुक्लतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । शुक्लतमस्य भावः = शुक्लतमत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अणुत्वम्] अणु । अणोः - अणुनो वा द्रव्यस्य भावः = अणुत्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

[महत्त्वम्] महतो द्रव्यस्य भावः = महत्त्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् । अत्र परिमाणलक्षणो गुणः ।

[एकत्वम्] एकस्य द्रव्यस्य भावः = एकत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[द्वित्वम्] द्वयोर्द्रव्ययोर्भावः = द्वित्वम् । अनेन त्वप्र० । अत्र सङ्ख्यालक्षणः ।

[पृथक्त्वम्] पृथक्भूतस्य भावः = पृथक्त्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[नानात्वम्] नानाभूतस्य भावः = नानात्वम् । अनेन त्वप्र० । अत्र भेदलक्षणः ।

[उच्चैस्त्वम्] उच्चैर्भूतस्य भावः = उच्चैस्त्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[नीचैस्त्वम्] नीचैर्भूतस्य भावः = नीचैस्त्वम् । अनेन त्वप्र० । अत्र उच्छ्रयादिलक्षणः । वृत्तौ पृथगादिशब्दाः पृथग्भूताद्यर्थे सत्त्वे द्रव्ये वर्त्तन्ते इति प्रत्ययः ।

[पटुत्वम्] पटोर्भावः = पटुत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[मृदुत्वम्] मृदोर्भावः = मृदुत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[तीक्ष्णत्वम्] तीक्ष्णस्य भावः = तीक्ष्णत्वम् । अनेन त्वप्र० । इत्यादिष्वपि गुणो भावः ।

समासात्सम्बन्धे -

[राजपुरुषत्वम्] राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः । राजपुरुषस्य भावः = राजपुरुषत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[चित्रगुत्वम्] चित्रा गौर्यस्य सः = चित्रगुः । 'गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशिसमासेयोबहुव्रीहौ' (२।४।९६) ह्रस्वः । चित्रगोर्भावः = चित्रगुत्वम् । अनेन त्वप्र० । अत्र स्वस्वामिसम्बन्धः ।

कृतः सम्बन्धे - **[पाचकत्वम्]** 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । पचतीति पाचकः । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) णकप्र० → अक । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० । पाचकस्य भावः = पाचकत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[पक्तृत्वम्] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । पचतीति पक्ता । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) तृच्प्र० → तृ । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० । पक्तुर्भावः = पक्तृत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[कार्यत्वम्] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । क्रियत इति कार्यम् । 'ऋवर्ण-व्यञ्जनाद् घ्यण्' (५।१।१७) घ्यण्प्र० → य । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । कार्यस्य भावः = कार्यत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[साधनत्वम्] राधं (१३०४) - 'साधंट् संसिद्धौ' (१३०५) साध् । साध्यते = साधनम् । अनट्प्र० → अन । साधनस्य भावः = साधनत्वम् । अनेन त्वप्र० । अत्र क्रियाकारकसम्बन्धः । पचनक्रिया तत् कर्त्रोः सम्बन्धः समवायः ।

तद्धितात्सम्बन्धे - **[औपगवत्वम्]** गोः समीपम् = उपगु । उपगोरपत्यम् = औपगवः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । औपगवस्य भावः = औपगवत्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दण्डित्वम्] दण्डो विद्यते यस्य सः = दण्डी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । दण्डिनो भावः = दण्डित्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

[विषाणित्वम्] विषाणमस्यास्ति = विषाणी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । विषाणिनो भावः = विषाणित्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् । अत्रोपगुदण्डादिसम्बन्धः ।

[डित्थत्वम्] डित्थस्य भावः स्वरूपं = डित्थत्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

[डवित्थत्वम्] डवित्थस्य भावः स्वरूपं = डवित्थत्वम् । द(ड)वित्थ इत्यपि । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

[गोत्वम्, गोता] गोजातेर्भावः = गोत्वम्, गोता । गोजातिरित्यर्थः । ननु गोशब्देन कथं गोजातिरुच्यते ? सत्यम्, उपचारात् या गोजातिः स एव गोशब्द इति गोशब्दस्य स्वरूपम् ।

[शुक्लत्वम्, शुक्लता] शुक्लजातेर्भावः = शुक्लत्वम्, शुक्लता । अनेन त्व-तल्प्र० । शुक्लशब्दस्य स्वरूपं शुक्लजातेरित्यर्थः ।

[देवदत्तत्वम्] देवदत्तस्य भावः = देवदत्तत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[चन्द्रत्वम्] चन्द्रस्य भावः = चन्द्रत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[सूर्यत्वम्] सूर्यस्य भावः = सूर्यत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[दिक्त्वम्] दिश् । दिशो भावः = दिक्त्वम् । अनेन त्वप्र० । 'ऋत्विज्-दिश्-दृश्-स्पृश्-स्रज्-दधृषुष्णिहो गः' (२।१।६९) श० → ग० । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) ग० → क० ।

[आकाशत्वम्] आकाशस्य भावः = आकाशत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[अभावत्वम्] अभावस्य भावः = अभावत्वम् । अनेन त्वप्र० । निषेधात्मकं भावस्वरूपं भावो ज्ञेयः ।

अन्ये तु डित्थत्वम्, देवदत्तत्वमिति वयोऽवस्थाभेदभिन्नव्यक्तिसमवेतं सामान्यम् । चन्द्रत्वं सूर्यत्वमिति कालावस्थाभेदभिन्नव्यक्तिसमवेतं सामान्यम् ।

[गौरखरत्वम्] गौरश्चासौ खरश्च = गौरखरः, तस्य भावः = गौरखरत्वम् ।

[लोहितशालित्वम्] लोहितश्चासौ गो(शा)लिश्च । लोहितस्य घटिका प्रहरः । एककल-द्विककल-द्विकलराहुग्रस्ताभ्रछन्नत्वादयो विशेषाः ।

[सप्तपर्णत्वम्] सप्त पर्णान्यस्य = सप्तपर्णः, तस्य भावः ।

[कुम्भकारत्वम्] कुम्भं करोतीति कुम्भकारः । 'कर्मणोऽण्' (५।१।७२) अण्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । कुम्भकारस्य भावः = कुम्भकारत्वम् ।

[तन्तुवायत्वम्] तन्तुवायस्य भावः = तन्तुवायत्वम् ।

[स्तम्बेरमत्वम्] स्तम्बे रमते = स्तम्बेरमः । 'शोकापनुद-तुन्दपरिमृज-स्तम्बेरम-कर्णेजपं प्रिया-ऽलस-हस्ति-सूचके' (५।१।१४३) कप्र० → अ, तस्य भावः = स्तम्बेरमत्वम् ।

[पङ्कजत्वम्] पङ्कजस्य भावः = पङ्कजत्वम् ।

[हस्तित्वम्] हस्तः - करो विद्यते यस्य सः = हस्ती । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) (हस्त-दन्त-कराज्जातौ' (७।२।६८) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । हस्तिनो भावः = हस्तित्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[मानुषत्वम्] मनु । मनोरपत्यं = मानुषः । 'मनोर्याऽणौ षश्चान्तः' (६।१।९४) अण्प्र० → अ - षश्च । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । मानुषस्यापत्यं (भावः) = मानुषत्वम् ।

[क्षत्रियत्वम्] क्षत्रस्यापत्यं = क्षत्रियः । 'क्षत्रादियः' (६।१।९३) इयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । क्षत्रियस्य भावः = क्षत्रियत्वम् ।

[राजन्यत्वम्] राजन् । राज्ञोऽपत्यं = राजन्यः । 'जातौ राज्ञः' (६।१।९२) यप्र० । 'अनोऽट्ये-ये' (७।४।५१) न अनो लुप् । राजन्यस्य भावः = राजन्यत्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

[गर्गत्वम्] गर्गस्यापत्यानि वृद्धानि = गर्गाः । 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० । 'यञञोऽश्यापर्णान्त-गोपवनादेः' (६।१।१२६) यञ्लुप् । गर्गाणां भावः = गर्गत्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

[पञ्चालत्वम्] पञ्चालानां जनपदानां राजानः - पञ्चालस्य राज्ञोऽपत्यानि = पञ्चालाः । 'राष्ट्र-क्षत्रियात् सरूपाद् राजाऽपत्ये द्रिरञ्' (६।१।११४) अञ्प्र० । 'द्रेरञणोऽप्राच्य-भर्गादेः' (६।१।१२३) अञ्लुप् । पञ्चालानां भावः = पञ्चालत्वम् । अनेन त्वप्र० । सि-अम् ।

अन्यस्तु प्रत्ययरहितः पञ्चालश्च पञ्चालश्चेति कृते 'स्यादावसंख्येयः' (३।१।११९) एकशेषः । तेषां भावः = पञ्चालत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[अक्षत्वम्] अक्षशब्देन इन्द्रियपाशबिभीतकादीन्युच्यन्ते । अक्षश्च ३ = अक्षाः । अक्षाणां भावः = अक्षत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[पादत्वम्] पादशब्देन चरणकिरणश्लोकचतुर्थांशप्रत्यन्तपर्वताः उच्यन्ते । पादश्च ३ = पादाः । पादानां भावः = पादत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[माषत्वम्] माषशब्देन उडददशार्द्धगुञ्जवृक्षविशेषा उच्यन्ते । माषश्च ३ = माषाः । माषाणां भावः = माषत्वम् । अनेन त्वप्र० ।

[सत्त्वम्, सत्ता] सत् । सतो भावः = सत्त्वम्, सत्ता । अनेन त्व-तल्प्र० → त ।

[विद्यमानत्वम्, विद्यमानता] विद्यमानस्य भावः = विद्यमानत्वम्, विद्यमानता । अनेन त्व-तल्प्र० → त ।

[स्त्रीत्वम्, स्त्रीता] स्त्रीणां भावः = स्त्रीत्वम्, स्त्रीता । अनेन त्व-तल्प्र० → त० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[स्त्रैणम्] स्त्रिया भावः = स्त्रैणम् । 'त्वे वा' (६।१।२६) नञ्प्र० → न । वृद्धिः ऐ ।

[पुंस्त्वम्, पुंस्ता] पुंसो भावः = पुंस्त्वम्, पुंस्ता । अनेन त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'शिड्-हेऽनुस्वारः' (१।३।४०) अनुस्वारः ।

[पौंस्नम्] पुंसो भावः = पौंस्नम् । 'त्वे वा' (६।१।२६) स्नञ्प्र० → स्न । वृद्धिः औ । 'शिड्-हेऽनुस्वारः' (१।३।४०) अनुस्वारः ।

यत उक्तं लिङ्गानुशासने त्वान्तं च "आ त्वात् त्वादिरि"ति नपुंसकत्वम् । (श्लोकाङ्कः ॥९॥) ॥छा॥

प्राक् त्वादगडुलादेः ॥ ७।१।५६ ॥

[प्राक्] प्राक् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्वात्] त्व पञ्चमी ङसि ।

[अगडुलादेः] गडुल आदिर्यस्य सः = गडुलादिः । न गडुलादिः = अगडुलादिः, तस्मात् = अगडुलादेः । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

[गाडुल्यम्] गडुलस्य भावः कर्म वा = गाडुल्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग-राजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कामण्डलवम्] कमण्डलोर्भावः कर्म वा = कामण्डलवम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अणप्र० → अ । वृद्धिः । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् ।

[गडुलत्वम्, गडुलता] गडुरस्यास्ति = गडुलः । 'सिध्मादि-क्षुद्रजन्तु-रुग्भ्यः' (७।२।२१) लप्र० । गडुलस्य भावः । मतान्तरे अनेन त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

नञ्तत्पुरुषादबुधादेः ॥ ७।१।५७ ॥

[नञ्तत्पुरुषात्] 卐नञ् चासौ तत्पुरुषश्च = नञ्तत्पुरुषस्तस्मात् ।

[अबुधादेः] बुध आदिर्यस्य सः = बुधादिः । न बुधादिः = अबुधादिस्तस्मात् ।

[अशुक्लत्वम्, अशुक्लता] न शुक्लोऽशुक्लः, तस्य भावः = अशुक्लत्वम्, अशुक्लता । अनेन त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[अशौक्ल्यम्] शुक्लस्य भावः = शौक्ल्यम् । 'वर्णदृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) ट्यण्प्र० → य । वृद्धिः औ । न शौक्ल्यम् = अशौक्ल्यम् । सि-अम् ।

[अकार्ष्ण्यम्] कृष्णस्य भावः कर्म वा = कार्ष्ण्यम् । 'वर्णदृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) ट्यण्प्र० → य । वृद्धिः आर् । न कार्ष्ण्यम् = अकार्ष्ण्यम् । सि-अम् ।

[अपतित्वम्, अपतिता] न पतिः = अपतिः । अपतेर्भावः कर्म वा = अपतित्वम्, अपतिता । 'पतिराजान्त-गुणाङ्ग०' (७।१।६०) इत्यस्य बाधया अनेन विहितः भावे त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[अनाधिपत्यम्] स्वामीभूतः पतिः अधिकः पतिरिति वा अस्यासौ अधिपतिः । अधिपतेर्भावः = आधिपत्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग-राजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । न आधिपत्यम् = अनाधिपत्यम् । अम् ।

[अगाणपत्यम्] गणपतेर्भावः = गाणपत्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । न गाणपत्यम् = अगाणपत्यम् । अम् ।

[अराजत्वम्, अराजता] न राजा = अराजा । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । 'नञ्तत्पुरुषात्' (७।३।७१) समासान्ताभावः । अराज्ञो भावः = अराजत्वम्, अराजता । अनेन त्व-तल्प्र० → त । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) इत्यादिना ट्यण्बाधया प्रत्ययोऽत्र ।

[अनाधिराज्यम्] अधिको राजा = अधिराजः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । अधिराजस्य भावः = आधिराज्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न आधिराज्यम् = अनाधिराज्यम् । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् ।

卐 म० वृत्तौ-नञ्पूर्वस्तत्पुरुषः = नञ्तत्पुरुषः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अयौवराज्यम्] युवन् । राजन् । युवा चासौ राजा च = युवराजः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । युवराजस्य भावः = यौवराज्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न यौवराज्यम् = अयौवराज्यम् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ ।

[अमूर्खत्वम्, अमूर्खता] न मूर्खः = अमूर्खः । अमूर्खस्य भावः = अमूर्खत्वम्, अमूर्खता । अनेन त्व-तल्प्र० ।

अत्र गुणाङ्गलक्षणट्यणबाधया ।

[अमौर्ख्यम्] मूर्खस्य भावः = मौर्ख्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न मौर्ख्यम् = अमौर्ख्यम् ।

[अजाड्यम्] जडस्य भावः = जाड्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न जाड्यम् = अजाड्यम् ।

[अस्थविरत्वम्, अस्थविरता] न स्थविरः = अस्थविरः । अस्थविरस्य भावः = अस्थविरत्वम्, अस्थविरता । अनेन त्व-तल्प्र० → त ।

अत्र वयोवचनलक्षणः 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्बाधया-

[अस्थाविरम्] स्थविरस्य भावः कर्म वा = स्थाविरम् । 'युवादेरण्' (७।१।६७) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न स्थाविरम् = अस्थाविरम् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । सि-अम् ।

[अकैशोरम्] किशोरस्य भावः कर्म वा = कैशोरम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न कैशोरम् = अकैशोरम् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । सि-अम् ।

[अहायनत्वम्, अहायनता] न हायनः = अहायनः । अहायनस्य भावः = अहायनत्वम्, अहायनता । अनेन त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[अद्वैहायनम्] द्वे हायने यस्य सः = द्विहायनः, तस्य भावः = द्वैहायनम् । 'हायनान्तात्' (७।१।६८) अणप्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न द्वैहायनम् = अद्वैहायनम् ।

[अत्रैहायनम्] त्रीणि हायनानि यस्य गृहस्य = त्रिहायनः, तस्य भावः कर्म वा = त्रैहायनम् । 'हायनान्तात्' (७।१।६८) अणप्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न त्रैहायनम् = अत्रैहायनम् । अत्रावयोऽर्थत्वात् 'चतुस्त्रेर्हायनस्य वयसि' (२।३।७४) न णत्वम् ।

[अपटुत्वम्, अपटुता] न पटुरपटुः । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । अपटोर्भावः = अपटुत्वम्, अपटुता । अनेन त्व-तल्प्र० → त ।

[अपाटवम्] पटोर्भावः कर्म वा = पाटवम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । न पाटवम् = अपाटवम् ।

[अलाघवम्] लघोर्भावः कर्म वा = लाघवम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । न लाघवम् = अलाघवम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अरमणीयत्वम्, अरमणीयता] न रमणीयः = अरमणीयः । अरमणीयस्य भावः कर्म वा = अरमणीयत्वम्, अरमणीयता । अनेन त्व-तल्प्र० → त ।

[अरामणीयकम्] रमणीयस्य भावः कर्म वा = रामणीयकम् । 'योपान्त्याद् गुरूपोत्तमादसुप्रख्यादकञ्' (७।१।७२) अकञ्प्र० → अक । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न रामणीयकम् = अरामणीयकम् ।

[प्राजापत्यम्] प्रजापतेर्भावः कर्म वा = प्राजापत्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[सैनापत्यम्] सेनापतेर्भावः कर्म वा = सैनापत्यम् । 'पतिराजान्त-गुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[आपत्यम्] न विद्यते पतिरस्य = अपतिर्ग्रामः, तस्य भावः कर्म वा = आपत्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[आराज्यम्] न विद्यते राजा यत्र देशे सः = अराजा । अराज्ञो भावः कर्म वा = आराज्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[आहायनम्] न हायनः = अहायनः । अहायनस्य भावः = आहायनम् । 'हायनान्तात्' (७।१।६८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

卐**[आपटवम्]** न पटुरपटुः । अपटोर्भावः । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[आरमणीयकम्] न रमणीयः = अरमणीयः । अरमणीयस्य भावः = आरमणीयकम् । 'योपान्त्याद् गुरूपोत्तमादसुप्रख्यादकञ्' (७।१।७२) अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[आबुध्यम्] न बुधः = अबुधः, तस्य भावः कर्म वा = आबुध्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[आचतुर्यम्] न चतुरः = अचतुरः, तस्य भावः कर्म वा = आचतुर्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । सि-अम् ॥छा॥

पृथ्वादेरिमन् वा ॥ ७।१।५८ ॥

[पृथ्वादेः] पृथुरादिर्यस्य सः = पृथ्वादिः, तस्मात् ।

[इमन्] इमन् प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[प्रथिमा, पृथुत्वम्, पृथुता, पार्थवम्] पृथु । पृथोर्भावः = प्रथिमा । 'पृथु-मृदु-भृश-कृश-दृढ-परिवृढस्य ऋतो रः' (७।४।३९) रत्वम् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलोपः । एवम्-पृथुत्वम्, पृथुता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० । एवम्-पार्थवम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः आर् । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

卐 इदमुदाहरणं बृहद्वृत्तौ नास्ति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[म्रदिमा, मृदुत्वम्, मृदुता, मार्दवम्] मृदु । मृदोर्भावः = म्रदिमा । अनेन इमन्प्र० । 'पृथु-मृदु-भृश-कृश-दृढ-परिवृढस्य ऋतो रः' (७।४।३९) रत्वम् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । एवम्-मृदुत्वम्, मृदुता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० । एवम्-मार्दवम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वा०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[बंहिमा, बहुलत्वम्, बहुलता, बाहुल्यम्] बहुल । बहुलस्य भावः = बंहिमा । अनेन इमन्प्र० । 'प्रिय-स्थिर-स्फिरोरु-गुरु-बहुल-तृप्र-दीर्घ-वृद्ध-वृन्दारकस्येमनि च प्रा-स्था-रफा-वर-गर-बंह-त्रप-द्राघ-वर्ष-वृन्दम्' (७।४।३८) बहुलस्य बंहभावः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-बहुलत्वम्, बहुलता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्० । एवम्-बाहुल्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[वत्सिमा, वत्सत्वम्, वत्सता, वात्सम्] वत्सस्य भावः = वत्सिमा । अनेन इमन्प्र० । एवम्-वत्सत्वम्, वत्सता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० । एवम्-वात्सम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

गणोऽत्र ॥छ॥

वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा ॥ ७।१।५९ ॥

[वर्णदृढादिभ्यः] वर्णश्च दृढादयश्च = वर्णदृढादयस्तेभ्यः ।

[ट्यण्] ट्यण् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[शौक्ल्यम्, शुक्लिमा, शुक्लत्वम्, शुक्लता] शुक्लस्य भावः = शौक्ल्यम्, शुक्लिमा । अनेन ट्यण्प्र० → य - इमन्प्र० । वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-शुक्लत्वम्, शुक्लता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० → त ।

[कार्ष्ण्यम्, कृष्णिमा, कृष्णत्वम्, कृष्णता] कृष्णस्य भावः = कार्ष्ण्यम् कृष्णिमा । अनेन ट्यण्प्र० → य - इमन्प्र० । वृद्धिः आर् । शेषं पूर्ववत् । अग्रेऽपि पूर्ववत् ।

[काद्रव्यम्, कद्रिमा, कद्रुत्वम्, कद्रुता] कद्रु । कद्रोर्भावः = काद्रव्यम्, कद्रिमा । अनेन ट्यणप्र० → य - इमन्प्र० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । शेषं पूर्ववत् ।

[शैत्यम्, शितिमा, शितित्वम्, शितिता, शैतम्] शिति । शितेर्भावः = शैत्यम्, शितिमा । अनेन ट्यणप्र० → य - इमन्प्र० । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । शेषं पूर्ववत् । एवम्-शैतम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अण्प्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[दार्ढ्यम्, द्रढिमा, दृढत्वम्, दृढता] दृढस्य भावः = दार्ढ्यम्, द्रढिमा । अनेन ट्यणप्र० → य - इमन्प्र० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'पृथु-मृदु-भृश-कृश-दृढ०' (७।४।३९) इत्यादिना रत्वम् । अग्रे पूर्ववत् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वार्ढ्यम्, व्रढिमा, वृढत्वम्, वृढता] वृढस्य भावः = वार्ढ्यम्, व्रढिमा । अनेन ट्यण्प्र० → य - इमन्प्र० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । मतान्तरेण 'पृथु-मृदु-भृश०' (७।४।३९) वृढस्य ऋतो रत्वम् । अग्रे पूर्ववत् ।

[पारिवृढ्यम्, परिव्रढिमा, परिवृढत्वम्, परिवृढता] परिवृढस्य भावः = पारिवृढ्यम्, परिव्रढिमा । अनेन ट्यण्प्र० → य - इमन्प्र० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'पृथु-मृदु-भृश-कृश-दृढ-परिवृढस्य ऋतो रः' (७।४।३९) रत्वम् । एवमग्रेऽपि ।

[वैमत्यम्, विमतिमा, विमतित्वम्, विमतिता, वैमतम्] विमति मण्ड्यते । विविधा नानाप्रकारा वा मतिः = विमतिः । विमतेर्भावः = वैमत्यम्, विमतिमा । अनेन ट्यण्प्र० → य - इमन्प्र० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । पूर्ववदग्रेऽपि एवम्-वैमतम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।४।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[साम्मत्यम्, सम्मतिमा, सम्मतित्वम्, सम्मतिता, साम्मतम्] सम्मति । सम्मतेर्भावः = साम्मत्यम्, सम्मतिमा । अनेन ट्यण्प्र० → य - इमन्प्र० । अग्रेऽपि पूर्ववत् । एवम्-साम्मतम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

टकारो ङ्यर्थः -

[आर्हन्त्यम्, आर्हन्ती] 'अर्ह पूजायाम्' (५६४) अर्ह् । अर्हतीति अर्हन् । 'सुग्-द्विषार्हः सत्रि-शत्रु-स्तुत्ये' (५।२।२६) अतृश्प्र० → अत् । 'कर्त्तर्यनदभ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । अर्हतो भावः = आर्हन्त्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अर्हतस्तो न्त् च' (७।१।६१) "न्त"देशः । अग्रेतने आर्हन्त्यशब्दे 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।६८) अलुक्। 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलुक् ।

उचितादयो राजादिगणे द्रष्टव्याः, आकृतिगणत्वात् ।

[औचिती] उचितस्य भावः = औचिती ।

[यथाकामी] कामस्यानतिक्रमेण = यथाकामम् । यथाकामस्य भावः = यथाकामी ।

[सामग्री] समग्राणां भावः = सामग्री ।

[शैली] शीलस्य भावः = शैली ।

[पारिख्याती] परिख्यातस्य भावः = पारिख्याती ।

[आनुपूर्वी] यो यः पूर्वोऽनुपूर्वम् । अनुपूर्वस्य भावः = आनुपूर्वी । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् ।

[स्थैर्यम्, स्थेमा] स्थिर । स्थिरस्य भावः = स्थैर्यम्, स्थेमा । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'प्रिय-स्थिर-स्फिरोरु-गुरु-बहुल-तृप्र-दीर्घ-वृद्ध-वृन्दारकस्येमनि प्रा-स्था०' (७।४।३८) द्वितीये स्थिरस्य स्थ(था)देशः । प्रथमे 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् । द्वितीये प्र० सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छ॥

Jain Education International　For Personal & Private Use Only　www.jainelibrary.org

पतिराजान्त-गुणाङ्ग-राजादिभ्यः कर्मणि च ॥ ७।१।६० ॥

[पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः] पतिश्च राजा च = पतिराजानौ । पतिराजानावन्ते येषां ते = पतिराजान्ताः । गुणो अङ्गं येषां ते = गुणाङ्गाः । राज आदिर्येषां ते = राजादयः । पतिराजान्ताश्च गुणाङ्गाश्च राजादयश्च = पतिराजान्तगुणाङ्गराजादयः, तेभ्यः ।

[कर्मणि] कर्मन् सप्तमी ङि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[आधिपत्यम्, अधिपतित्वम्, अधिपतिता] अधिकः पतिः = अधिपतिः, तस्य भावः कर्म वा = आधिपत्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वा०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-अधिपतित्वम्, अधिपतिता । प्राक्त्वादित्यधिकारात् अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

[नारपत्यम्] नराणां पतिः = नरपतिः । नरपतेर्भावः = नारपत्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[बार्हस्पत्यम्] बृहस्पतेर्भावः कर्म वा = बार्हस्पत्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[प्राजापत्यम्] प्रजापतेर्भावः कर्म वा = प्राजापत्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[सैनापत्यम्] सेनापतेर्भावः कर्म वा = सैनापत्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[आधिराज्यम्, अधिराजत्वम्, अधिराजता] अधिको राजा = अधिराजः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । अधिराजस्य भावः = आधिराज्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अग्रेतनेऽपि अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

[सौराज्यम्] सु-राजन् । शोभनो राजा = सुराजा । 'पूजास्वतेः प्राक् टात्' (७।३।७२) समासान्ताभावः । तस्य भावः = सौराज्यम् ।

[यौवराज्यम्] युवराजस्य भावः = यौवराज्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६८) अन्लुक् ।

द्रव्याश्रयो गुणः । गुणोऽङ्गं निमित्तं येषां प्रवृत्तौ ते गुणाङ्गाः, गुणद्वारेण ये गुणिनि वर्तन्ते न तु गुणवचना एव (ते गुणाङ्गा उच्यन्ते) ।

[मौढ्यम्, मूढत्वम्, मूढता] मूढस्य भावः कर्म वा = मौढ्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अग्रेतनेऽपि अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

न हि मूढो गुणोऽपि भण्यते, किन्तु मोहगुणद्वारेण गुणिन्येव वर्त्तते । अतो गुणोऽङ्गं प्रवृत्तिनिमित्तमस्यापि विद्यते इति गुणाङ्गः, न तु गुणवचनः । गुणवचना हि पूर्वं गुणे वर्तित्वा पश्चाद् गुणिनि वर्त्तन्ते ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वैदुष्यम्] 'विदक् ज्ञाने' (१०९९) विद् । वेत्तीति विद्वान् । 'वा वेत्तेः क्वसुः' (५।२।२२) क्वसुप्र० → वस् । विदुषो भावः = वैदुष्यम् । अनेन ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'क्वसुष्मतौ च' (२।१।१०५) "उष्"देशः । 'स्रंस्-ध्वंस्-क्वस्सनडुहो दः' (२।१।६८) इत्यादिना दो भवति ।

[राज्यम्, राजत्वम्, राजता] राज्ञो भावः कर्म वा = राज्यम् । अनेन ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । अग्रेतने २ अपि अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

[काव्यम्, कवित्वम्, कविता] कवि । कवेर्भावः = काव्यम् । अनेन ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । अग्रेतने २ अपि अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

[ब्राह्मण्यम्, ब्राह्मणत्वम्, ब्राह्मणता] ब्राह्मणस्य भावः = ब्राह्मण्यम् । अनेन ट्यणप्र० → य । अग्रेतने २ अपि अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

चकारो भावे कर्मणि चेत्युभयसमुच्चयार्थः ।

[अनृशंस] नृ 'शंसू स्तुतौ च' (५५०) शंस् । नॄन् शंसति = नृशंसः । 'कर्मणोऽण्' (५।१।७२) अणप्र० → अ । न नृशंसः = अनृशंसः ।।छ।।

अर्हतस्तो न्त् च ॥ ७।१।६१ ॥

[अर्हतः] अर्हत् षष्ठी ङस् ।

[तः] त् षष्ठी ङस् ।

[न्त्] न्त् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[आर्हन्त्यम्, आर्हन्ती, अर्हत्त्वम्, अर्हत्ता] अरिहननात् रजोहननात् रहस्याभावाच्च अर्हन् । पृषोदरादित्वात् अर्हन्निपात्यते । यद्वा चतुस्त्रिंशतमतिशयान् सुरेन्द्रादिकृतां पूजां अर्हतीति अर्हन् । 'शत्रानशावेष्यति०' (५।२।२०) शतृप्र० → अत् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । अर्हतो भावः कर्म वा = आर्हन्त्यम् । अनेन ट्यणप्र० → य - त् → "न्त्"देशश्च । अर्हन्त्य मण्ड्यते । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् । अग्रेतने 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।।छ।।

सहायाद् वा ॥ ७।१।६२ ॥

[सहायात्] सहाय पञ्चमी ङसि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[साहाय्यम्, साहायकम्, सहायत्वम्, सहायता] सहायस्य भावः कर्म वा = साहाय्यम् । अनेन ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-साहायकम् । 'योपान्त्याद् गुरूपोत्तमादसुप्रख्यादकञ्' (७।१।७२) अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-सहायत्वम्, सहायता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।।छ।।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

सखि-वणिग्-दूताद् यः ॥ ७।१।६३ ॥

[सखिवणिग्दूतात्] सखा च वणिग् च दूतश्च = सखिवणिग्दूतम्, तस्मात् ।

[यः] य प्रथमा सि ।

[सख्यम्, सखित्वम्, सखिता] 'षणूयी दाने' (१५००) षण् । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सन् । अथवा 'षिवूच् उतौ' (११६४) षिव् । ('षेवृङ् सेवने' (८१८) षेव्) । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव०' (२।३।९८) सिव्(सेव्) । सन्यते सीव्यते(सेव्यते) मित्रतया इति सखि । 'सनेर्डखिः' (उणा० ६२५) डखिप्र० । डिसंज्ञकत्वात् 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । सख्युर्भावः कर्म वा = सख्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-सखित्वम्, सखिता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।१।१८) आप्प्र० → आ ।

[वणिज्या, वणिज्यम्, वणिक्त्वम्, वणिक्ता] वणिज् । वणिजो भावः = वणिज्या । अनेन यप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । एवम्-वणिक्त्वम्, वणिक्ता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[दूत्यम्, दूतत्वम्, दूतता] दूतस्य भावः कर्म वा = दूत्यम् । अनेन यप्र० । अग्रे पूर्ववत् ।

[वाणिज्यम्] वणिजो भावः = वाणिज्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।१।४) वृद्धिः आ । सि-अम् ।

[दौत्यम्] दूतस्य भावः = दौत्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ॥छा॥

स्तेनान्नलुक् च ॥ ७।१।६४ ॥

[स्तेनात्] स्तेन पञ्चमी ङसि ।

[नलुक्] नस्य लुक् = नलुक् । प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[स्तेयम्, स्तेनत्वम्, स्तेनता, स्तैन्यम्] स्तेनस्य भावः कर्म वा = स्तेयम् । अनेन यप्र० - नलुक् च । एवम् - स्तेनत्वम्, स्तेनता । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० । एवम्-स्तैन्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छा॥

कपि-ज्ञातेरेयण् ॥ ७।१।६५ ॥

[कपिज्ञातेः] कपिश्च ज्ञातिश्च = कपिज्ञाति, तस्मात् (तस्याः) ।

[एयण्] एयण् प्रथमा सि ।

[कापेयम्, कपित्वम्, कपिता] कपि । कपेर्भावः कर्म वा = कापेयम् । अनेन एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । अग्रेतने 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० ।

[ज्ञातेयम्, ज्ञातित्वम्, ज्ञातिता] ज्ञातेर्भावः कर्म वा = ज्ञातेयम् । अनेन एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । अग्रेतने २ 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) त्व-तल्प्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

यद्यपि कपिशब्दस्य प्राणिजातित्वं तथापि विशेषत्वात् 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) इत्यादिनाऽणि प्राप्ते कपेरिकारान्तत्वादणि प्राप्ते, ज्ञातेश्च प्राणिजातित्वादञि प्राप्ते वचनम् ॥छ॥

प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ् ॥ ७।१।६६ ॥

[**प्राणिजातिवयोऽर्थात्**] प्राणी चासौ जातिश्च = प्राणिजातिः । प्राणिजातिश्च वयोऽर्थश्च = प्राणिजातिवयोऽर्थम्, तस्मात् ।

[**अञ्**] अञ् प्रथमा सि ।

[**आश्वम्, अश्वत्वम्, अश्वता**] अश्वस्य भावः कर्म वा = आश्वम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् । एवम्-अश्वत्वम्, अश्वता । अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

[**गार्दभम्**] गर्दभस्य भावः = गार्दभम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वा०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**माहिषम्**] महिषस्य भावः कर्म वा = माहिषम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**द्वैपम्**] द्वीपिन् । द्वीपिनो भावः कर्म वा = द्वैपम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । सि-अम् ।

[**हास्तम्**] हस्तिन् । हस्तिनो भावः कर्म वा = हास्तम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । सि-अम् ।

वयोऽर्थ - [**कौमारम्, कुमारत्वम्, कुमारता**] कुमारस्य भावः कर्म वा = कौमारम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-कुमारत्वम्, कुमारता । अनेन त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[**कैशोरम्**] किशोरस्य भावः कर्म वा = कैशोरम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**शावम्**] शवस्य भावः कर्म वा = शावम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**वार्क्करम्**] वर्क्करस्य भावः कर्म वा = वार्क्करम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**कालभम्**] कलभस्य भावः कर्म वा = कालभम् । अनेन अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**तृणत्वम्, तृणता**] तृणस्य भावः = तृणत्वम्, तृणता । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[**देवदत्तत्वम्, देवदत्तता**] देवदत्तस्य भावः = देवदत्तत्वम्, देवदत्तता । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

युवादेरण् ॥ ७।१।६७ ॥

[युवादेः] युवा आदिर्यस्य सः = युवादिः, तस्मात् ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[यौवनम्, युवत्वम्, युवता] युवन् । यूनो लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणात् युवतेर्भावः कर्म वा = यौवनम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'जातिश्च णि-तद्धितयस्वरे' (३।२।५१) पुंवद्भावः । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अग्रेतने त्व-तल्प्र० → त ।

[यौवनिका] यूनो भावः कर्म वा = यौवनिका । 'चोरादेः' (७।१।७३) अकञ्प्र० → अक । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'इच्चापुंसो०' (२।४।१०७) इ । वृद्धिः औ । 'यूनोऽके' (७।४।५०) अन्त्यस्वरादिलुगभावः ।

[स्थाविरम्, स्थविरत्वम्, स्थविरता] स्थविरस्य भावः कर्म वा = स्थाविरम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अग्रेतने २ अनेन त्व-तल्प्र० → त ।

[सौहार्दम्, दौहार्दम्] सुहृदय-दुहृदयशब्दयोरणि 'हृदयस्य०' (३।२।९४) इत्यादिना हृद्देशे कृते 'हृद्-भग-सिन्धोः' (७।४।२५) इत्युभयपदवृद्धौ सौहार्दम्-दौहार्दमिति । एवमुत्तरयोरपि । ततश्च एकतरद्वयोपादानेनैव सिद्धे यद् युगपद् द्वयोपादानं तदर्थभेदार्थम् ॥छ॥

हायनान्तात् ॥ ७।१।६८ ॥

[हायनान्तात्] हायनः अन्ते यस्य सः = हायनान्तः, तस्मात् ।

[द्वैहायनम्, द्विहायनत्वम्, द्विहायनता] द्वे हायने यस्य गृहस्य तत् = द्विहायनम् । द्विहायनस्य भावः = द्वैहायनम् । अनेन अण्प्र० → अ । वृद्धिः ऐ । एवम्-द्विहायनत्वम्, द्विहायनता । अनेन त्व-तल्प्र० → त ।

[त्रैहायनम्] त्रयो हायना यस्य गृहस्य तत् = त्रिहायनम् । त्रिहायनस्य भावः = त्रैहायनम् । अनेन अण्प्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अत्र अवयोवचनात् 'चतुस्त्रेर्हायनस्य वयसि' (२।३।७४) इति णत्वं न भवति ।

[चातुर्हायनम्] चत्वारो हायना यस्य गृहस्य तत् = चतुर्हायनम्, तस्य भावः = चातुर्हायनम् । अनेन अण्प्र० → अ । वृद्धिः आ । अत्र अवयोवचनात् 'चतुस्त्रेर्हायनस्य वयसि' (२।३।७४) इति णत्वं न भवति ।

वयसि तु - **[त्रैहायणम्]** त्रिहायनस्य भावः = त्रैहायणम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'चतुस्त्रेर्हायनस्य वयसि' (२।३।७४) णत्वम् ।

[चातुर्हायणम्] चतुर्हायनस्य भावः = चातुर्हायणम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'चतुस्त्रेर्हायनस्य वयसि' (२।३।७४) णत्वम् ॥छ॥

य्वृवर्णाल्लघ्वादेः ॥ ७।१।६९ ॥

[य्वृवर्णात्] इश्च उश्च ऋश्च = य्वृ । य्वृ(वृ)णां वर्णः = य्वृवर्णस्तस्मात् ।

[लघ्वादेः] लघुरादिः समीपो यस्य सः = लघ्वादिः, तस्मात् ।

[शौचम्, शुचित्वम्, शुचिता] शुचेर्भावः कर्म वा = शौचम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-शुचित्वम्, शुचिता । अनेनैव त्व-तल्प्र० → त ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शाकुनम्] शकुनेर्भावः = शाकुनम् ।

[मौनम्] मुनेर्भावः = मौनम् ।

[साम्मतम्] सङ्गता मतिर्यस्य-सती विद्यमाना मतिर्यस्येति वा = सम्मतिः । सम्मतेर्भावः = साम्मतम् ।

[काव्यम्] कवेर्भावः कर्म वा = काव्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[नाखरजनम्] नख 'रञ्जीं रागे' (८९६) रञ्ज् । नखा रज्यन्तेऽनया = नखरजनी । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । पृषोदरादित्वात् नलोपः । गूर्जर धात्रीदेशे मींती महन्दी कथ्यते । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । नखरजन्या भावः कर्म वा = नाखरजनम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[हारीतकम्] 'हृंग् हरणे' (८८५) हृ । हरति रोगान् प्राणिनामिति हरीतकी । 'हृ-रुहि-पिण्डिभ्य ईतकः' (उणा० ७९) ईतकप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० अर् । 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । हरीतक्या भावः कर्म वा = हारीतकम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[तैतवम्] तितउ पुं-नपुंसकः । तितउनो भावः कर्म वा = तैतवम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[पार्थवम्] पृथु । पृथोर्भावः = पार्थवम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[पाटवम्] पटोर्भावः = पाटवम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[लाघवम्] लघोर्भावः = लाघवम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[वाधवम्] वधू । वध्वा भावः कर्म वा = वाधवम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[पैत्रम्] पितृ । पितुर्भावः = पैत्रम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'ऋतो रस्तद्धिते' (१।२।२६) रत्वम् ।

आदिग्रहणं समीपमात्रार्थम्, तेन तितउ इत्यत्राव्यवहिते शुच्यादौ चैकवर्णव्यवहिते लघुनि भवति ।

[घटत्वम्] घटस्य भावः = घटत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[पटत्वम्] पटस्य भावः = पटत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[पाण्डुत्वम्] पाण्डोर्भावः = पाण्डुत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[कण्डूत्वम्] कण्ड्वा भावः = कण्डूत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कार्शानवम्] कृशानु । कृशानोर्भावः कर्म वा = कार्शानवम् । मतान्तरेण अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् ।

[आरत्नम्] अरत्नेर्भावः कर्म वा = आरत्नम् । मतान्तरेण अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-अम् ।

[आरातम्] 卐अरातेर्भावः कर्म वा = आरातम् । मतान्तरेण अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-अम् ॥छ॥

पुरुष-हृदयादसमासे ॥ ७।१।७० ॥

[पुरुषहृदयात्] पुरुषश्च हृदयश्च = पुरुषहृदयम्, तस्मात् ।

[असमासे] न समासः = असमासस्तस्मिन् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

न इति प्रसज्यप्रतिषेधः, न पर्युदासः, तत्र हि समासादन्यत्र स्यात् । बहुहृदय-बहुपुरुष इति इह न स्यात् । पौरुषम्-हार्दमिति ।

[पौरुषम्, पुरुषत्वम्, पुरुषता] पुरुषस्य भावः कर्म वा = पौरुषम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-पुरुषत्वम्, पुरुषता । अनेन त्व-तल्प्र० ।

[हार्दम्, हृदयत्वम्, हृदयता] हृदयस्य भावः कर्म वा = हार्दम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'हृदयस्य हृल्लास-लेखाऽण्-ये' (३।२।९४) हृदयस्य "हृद्"देशः । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । एवम्-हृदयत्वम्, हृदयता । अनेन त्व-तल्प्र० ।

[परमपुरुषत्वम्] परमश्चासौ पुरुषश्च = परमपुरुषः, तस्य भावः = परमपुरुषत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[परमहृदयत्वम्] परमश्चासौ हृदयश्च = परमहृदयः, तस्य भावः = परमहृदयत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[सत्पुरुषत्वम्] सतः पुरुषस्य भावः = सत्पुरुषत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[सौहृदय्यम्] शोभनस्य हृदयस्य भावः = सौहृदय्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । वृद्धिः औ ।

[काकस्य कार्ष्ण्यम्] काकस्य कृष्णस्य भावः = काकस्य कार्ष्ण्यम् । 'अस्वस्थगुणैः' (३।१।८७) इति समासनिषेधः । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[बलाकायाः शौक्ल्यम्] बलाकायाः शुक्लाया भावः = बलाकायाः शौक्ल्यम् । 'अस्वस्थगुणैः' (३।१।८७) इति समासनिषेधः । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[पौरुषम्] पुरुषस्य भावः = पौरुषम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

卐 है० प्र० - आरातेर्भावः कर्म वा ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

समासविषये प्रतिषेधार्थं पुरुषोपादानम् ॥छ॥

श्रोत्रियाद् यलुक् च ॥ ७।१।७१ ॥

[श्रोत्रियात्] श्रोत्रिय पञ्चमी ङसि ।

[यलुक्] यस्य लुक् = यलुक् । प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[श्रौत्रम्, श्रोत्रियत्वम्, श्रोत्रियता, श्रौत्रियकम्] छन्दस् । छन्दोऽधीते = श्रोत्रियः । 'छन्दोऽधीते श्रोत्रश्च वा' (७।१।१७३) इयप्र० - "श्रोत्र"देशश्च । श्रोत्रियस्य भावः कर्म वा = श्रौत्रम् । अनेन अण्प्र० → अ - यलुक् च । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-श्रोत्रियत्वम्, श्रोत्रियता । अनेन त्व-तल्प्र० । एवम्-श्रौत्रियकम् । 'चोरादेः' (७।१।७३) अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

योपान्त्याद् गुरूपोत्तमादसुप्रख्यादकञ् ॥ ७।१।७२ ॥

[योपान्त्यात्] य उपान्त्यो यस्य सः = योपान्त्यः, तस्मात् ।

[गुरूपोत्तमात्] गुरुरुपोत्तमं यस्य सः = गुरूपोत्तमः, तस्मात् । यद्वा अक्षराणां पङ्क्तौ तृतीयमक्षरमारभ्य उत्तममिति संज्ञा त्रिप्रभृतीनामन्त्यमुत्तमम्, तत्समीपमुपोत्तमम् । उपोत्तमं गुरुर्यस्य सः = गुरूपोत्तमः, तस्मात् । 'विशेषण-सर्वादि-संख्यं बहुव्रीहौ' (३।१।१५०) इत्यादिना गुरुशब्दस्य पूर्वनिपातः ।

[असुप्रख्यात्] न सुप्रख्यः = असुप्रख्यः, तस्मात् ।

[अकञ्] अकञ् प्रथमा सि ।

[रामणीयकम्, रमणीयत्वम्, रमणीयता] रमणीयस्य भावः कर्म वा = रामणीयकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-रमणीयत्वम्, रमणीयता । अनेनैव त्व-तल्प्र० ।

[दार्शनीयकम्] दर्शनीयस्य भावः कर्म वा = दार्शनीयकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कामनीयकम्] कमनीयस्य भावः कर्म वा = कामनीयकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[औपाध्यायकम्] उपाध्यायस्य भावः कर्म वा = औपाध्यायकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पानीयकम्] पानीयस्य भावः कर्म वा = पानीयकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

गुरुग्रहणादनेकव्यञ्जनव्यवधानेऽपि भवति-

[आचार्यकम्] आचार्यस्य भावः कर्म वा = आचार्यकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

गुरुग्रहणं हि दीर्घपरिग्रहार्थं संयोगपरपरिग्रहार्थं च, अन्यथा दीर्घोपोत्तमादित्युच्येत ।

[कापोतम्] कपोतस्य भावः = कापोतम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[विमानत्वम्] विमानस्य भावः = विमानत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[क्षत्रियत्वम्] क्षत्रियस्य भावः = क्षत्रियत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० ।

[कायत्वम्] कायस्य भावः = कायत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० । प्रथमे गुरुर्नास्ति द्वितीये तु उपोत्तमत्वं नास्ति ।

[सुप्रख्यत्वम्, सौप्रख्यम्] सु-प्र 卐'ख्यांक् प्रथने' (१०७१) ख्या । सुप्रचष्टे = सुप्रख्यः । 'उपसर्गादातो डोऽश्यः' (५।१।५६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) आलुक् । सुप्रख्यस्य भावः कर्म वा = सुप्रख्यत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० । एवम्-सौप्रख्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छा॥

चोरादेः ॥ ७।१।७३ ॥

[चोरादेः] चोर आदिर्यस्य सः = चोरादिः, तस्मात् ।

[चौरिका, चौरकम्] चोरस्य भावः कर्म वा = चौरिका, चौरकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्-क्षिपकादीनाम्' (२।४।१११) इ ।

[धौर्त्तिका, धौर्त्तकम्] धूर्त्तस्य भावः कर्म वा = धौर्त्तिका, धौर्त्तकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) अ० → इ० ।

[मानोज्ञकम्] मनोज्ञस्य भावः कर्म वा । मनोज्ञादीनामकञन्तानां नपुंसकत्वमेव "आ त्वात् त्वादिः" इति । पूर्वेषां तु "चोराद्यमनोज्ञाद्यकञ्" इति स्त्रीनपुंसकता । मानोज्ञकम् ।

[प्रैयरूपकम्] प्रियं रूपं यस्य सः = प्रियरूपः, तस्य भावः कर्म वा = प्रैयरूपकम् । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[चोरत्वम्, चोरता] चोरस्य भावः कर्म वा = चोरत्वम्, चोरता । अनेनैव त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[चौर्यम्] चोरस्य भावः = चौर्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[धौर्त्त्यम्] धूर्त्तस्य भावः = धौर्त्त्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ग्रामिक्यम्] ग्रामोऽस्यास्ति = ग्रामिकम् । ग्रामिकस्य भावः = ग्रामिक्यम् । 'पतिराजान्त०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छा॥

卐 क्रि० स०-ख्यांक् प्रकथने, प्रकटने इत्यन्ये । धा० पा०-प्रथने, प्रकथने इत्यन्ये ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

द्वन्द्वाल्लित् ॥ ७।१।७४ ॥

[द्वन्द्वात्] द्वन्द्व पञ्चमी ङसि ।

[लित्] ल् इदनुबन्धो यस्य सः = लित् । प्रथमा सि ।

लित्करणं स्त्रीत्वार्थम् ।

[गौपालपशुपालिका] गोपालपशुपालानां भावः कर्म वा = गौपालपशुपालिका । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्-क्षिपकादीनाम्' (२।४।१११) इ ।

[शैष्योपाध्यायिका] शिष्याश्च उपाध्यायाश्च = शिष्योपाध्यायाः, तेषां भावः कर्म वा = शैष्योपाध्यायिका । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[कौत्सकुशिकिका] कुत्सस्यापत्यानि वृद्धानि = कुत्साः । कुत्सि(शि)कस्यापत्यानि वृद्धानि = कुत्सि(शि)काः । 'विदादेर्वृद्धे' (६।१।४१) अञ्प्र० । 'यञञोऽश्यापर्णान्त-गोपवनादेः' (६।१।१२६) अञ्लुप् । कुत्साश्च कुशिकाश्च = कौत्सकुशिकिका । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[वैन्त्रिका] विश्च पक्षी-ना च नरः = विनरौ । विन्त्रोर्भावः कर्म वा = वैन्त्रिका । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'ऋतो रस्तद्धिते' (१।२।२६) रत्वम् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) इत्यणि प्राप्ते परत्वादकञ् ।

[भारतबाहुबलिका] भरतश्च बाहुबलिश्च । भरतबाहुबल्योर्भावः = भारतबाहुबलिका । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्०' (२।४।१११) इ ।

[गोपालपशुपालत्वम्, गोपालपशुपालता] गोपालपशुपालकानां भावः कर्म वा = गोपालपशुपालत्वम्, गोपालपशुपालता । अनेनैव त्व-तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

गोत्र-चरणाच्छ्लाघा-ऽत्याकार-प्राप्त्यवगमे ॥ ७।१।७५ ॥

[गोत्रचरणात्] गोत्रं च चरणं च = गोत्रचरणम्, तस्मात् ।

[श्लाघाऽत्याकारप्राप्त्यवगमे] श्लाघा च अत्याकारश्च प्राप्तिश्च अवगमश्च = श्लाघाऽत्याकारप्राप्त्यवगमम्, तस्मिन् ।

श्लाघा विकत्थनम् । अत्याकारः परपरिभवः पराधिक्षेपः । विषयभावः पुनः श्लाघादीनां क्रियारूपाणां भावकर्मणी प्रति साध्यत्वात्, भावकर्मभ्यां कर्तृभ्यां श्लाघादयो यत्र साध्यन्ते इति तात्पर्यम् । गोत्रमपत्यं तस्याध्यायस्तत्र पठितं प्रवराध्यायपठितं च । चरणं शाखानिमित्तं कठादिः ।

[गार्गिकया श्लाघते] गर्गस्यापत्यं वृद्धं = गार्ग्यः । 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । गार्ग्यस्य भावः कर्म वा = गार्गिका, तया । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलुक् । 'श्लाघृङ् कत्थने' (६४५) श्लाघ् । वर्त्त० ते । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[काठिकया विकत्थते] कठेन प्रोक्तं वेदं विदन्त्यधीयते वा = कठाः । 'तेन प्रोक्ते' (६।३।१८१) अण्प्र० । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० । 'प्रोक्तात्' (६।२।१२९) अण्लुप् । द्वितीयस्य अणो लुप्' 'कठादिभ्यो वेदे लुप्' (६।३।१८३) इत्यनेन । कठानां भावः कर्म वा = काठिका, तया । अनेन अकञ्प्र० → अक । वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'टौस्येत्' (१।४।१९) ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । एवमग्रेऽपि । 'कत्थि श्लाघायाम्' (७१९) कत्थ् । वर्त्त० ते । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

[गार्गिकयात्याकुरुते] गर्गस्यापत्यं वृद्धं = गार्ग्यः । 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । गार्ग्यस्य भावः कर्म वा = गार्गिका, तया । अनेन अकञ्प्र० → अक । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलुक् । अति-आङ् 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । वर्त्त० ते । 'कृग्-तनादेरुः' (३।४।८३) उप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० अर् । 'अतः शित्युत्' (४।२।९८) अ० → उ० ।

[काठिकयाधिक्षिपति] कठेन प्रोक्तं वेदं विदन्त्यधीयते वा = कठाः । 'तेन प्रोक्ते' (६।३।१८१) अण्प्र० । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० । 'प्रोक्तात्' (६।२।१२९) अण्लुप् । द्वितीयस्य अणो लुप् 'कठादिभ्यो वेदे लुप्' (६।३।१८३) इत्यनेन । कठानां भावः कर्म वा = काठिका, तया । अनेन अकञ्प्र० → अक । वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'टौस्येत्' (१।४।१९) ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । 'क्षिपींत् प्रेरणे' (१३१७) क्षिप्, अधिपूर्व० । वर्त्त० तिव् । 'तुदादेः शः' (३।४।८१) शप्र० → अ ।

[गार्गिकां प्राप्तवान्] 'आप्लृंट् व्याप्तौ' (१३०७) आप्, प्रपूर्व० । प्राप्नोति स्म = प्राप्तवान् । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तवतुप्र० → तवत् ।

[काठिकामधिगतवान्] अधिगच्छति स्म = अधिगतवान् । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तवतुप्र० → तवत् । 'यमि-रमि-नमि-गमि-हनि-मनि-वनति-तनादेर्धुटि क्ङिति' (४।२।५५) मलुक् ।

[गार्गिकामवगतवान्] अवगच्छति स्म = अवगतवान् । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तवतुप्र० → तवत् । 'यमि-रमि-नमि-गमि०' (४।२।५५) मलुक् ।

[काठिकां विज्ञातवान्] वि 'ज्ञांश् अवबोधने' (१५४०) ज्ञा । विजानाति स्म । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तवतुप्र० → तवत् ।

[गार्गम्] गार्ग्यस्य भावः = गार्गम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् । सि-अम् ।

[काठम्] कठानां भावः कर्म वा = काठम् । 'प्राणिजाति-वयोऽर्थादञ्' (७।१।६६) अञ्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ॥छा।

होत्राभ्य ईयः ॥ ७।१।७६ ॥

[होत्राभ्यः] होत्रा पञ्चमी भ्यस् ।

[ईयः] ईय प्रथमा सि ।

होत्राशब्द ऋत्विग्विशेषवचनः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[मैत्रावरुणीयम्, मैत्रावरुणत्वम्, मैत्रावरुणता] मित्रश्च वरुणश्च । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) आत्वम् । मित्रावरुणौ देवतेऽस्य = मैत्रावरुणः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । मैत्रावरुणस्य भावः कर्म वा = मैत्रावरुणीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-मैत्रावरुणत्वम्, मैत्रावरुणता । अनेन त्व-तल्प्र० ।

[अग्नीधीयम्] अग्नि 'ञिइन्धैपि दीप्तौ' (१४९८) इन्ध् । अग्निमिन्द्धे = अग्नीध् । क्विप्प्र० । 'नो व्यञ्जनस्याऽनुदितः' (४।२।४५) नलुक् । अग्नीधो भावः कर्म वा = अग्नीधीयम् । अनेन ईयप्र० ।

[नेष्ट्रीयम्] नेष्टृ । नेष्टुर्भावः कर्म वा = नेष्ट्रीयम् । अनेन ईयप्र० । 'ऋतो रस्तद्धिते' (१।२।२६) रत्वम् ।

[पोत्रीयम्] पोतृ । पोतुर्भावः कर्म वा = पोत्रीयम् । अनेन ईयप्र० । 'ऋतो रस्तद्धिते' (१।२।२६) रत्वम् ।

[ब्राह्मणाच्छंसीयम्] ब्राह्मणाच्छंसिन् । ब्राह्मणाच्छंसिनो भावः कर्म वा = ब्राह्मणाच्छंसीयम् । अनेन ईयप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

बहुवचनं स्वरूपविधिनिरासार्थं, किन्तु होत्रार्थं परिग्रहार्थम् ॥छ॥

ब्रह्मणस्त्वः ॥ ७।१।७७ ॥

[ब्रह्मणः] ब्रह्मन् पञ्चमी ङसि ।

[त्वः] त्व प्रथमा सि ।

होत्राभ्य इति वर्त्तते ।

[ब्रह्मत्वम्, ब्रह्मता] ब्रह्मन् । ब्रह्मणो भावः कर्म वा = ब्रह्मत्वम्, ब्रह्मता । अनेन त्वप्र० । 'प्राक्त्वादगडुलादेः' (७।१।५६) तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

शाकट-शाकिनौ क्षेत्रे ॥ ७।१।७८ ॥

[शाकटशाकिनौ] शाकटश्च शाकिनश्च = शाकटशाकिनौ ।

[क्षेत्रे] क्षेत्र सप्तमी ङि ।

[इक्षुशाकटम्, इक्षुशाकिनम्] इक्षु । इक्षूणां क्षेत्रम् = इक्षुशाकटम्, इक्षुशाकिनम् । अनेन शाकट-शाकिनप्र० ।

[मूलकशाकटम्, मूलकशाकिनम्] मूलकानां क्षेत्रं = मूलकशाकटम्, मूलकशाकिनम् । अनेन शाकट-शाकिनप्र० ।

[शाकशाकटम्, शाकशाकिनम्] शाकस्य क्षेत्रं = शाकशाकटम्, शाकशाकिनम् । अनेन शाकट-शाकिनप्र० ॥छ॥

धान्येभ्य ईनञ् ॥ ७।१।७९ ॥

[धान्येभ्यः] धानाः प्रयोजनमस्य = धान्यम् । 'स्वर्ग-स्वस्तिवाचनादिभ्यो य-लुपौ' (६।४।१२३) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक्, तेभ्यः ।

[ईनञ्] ईनञ् प्रथमा सि ।

[कौलत्थीनम्] कुलत्थानां क्षेत्रं = कौलत्थीनम् । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[मौद्गीनम्] मुद्गानां क्षेत्रं = मौद्गीनम् । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[प्रैयङ्गवीणम्] प्रियङ्गु । प्रियङ्गूणां क्षेत्रं = प्रैयङ्गवीणम् । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णितिं०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[नैवारीणम्] नीवाराणां क्षेत्रं = नैवारीणम् । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[कौद्रवीणम्] कोद्रवाणां क्षेत्रं = कौद्रवीणम् । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ॥छ॥

व्रीहि-शालेरेयञ् ॥ ७।१।८० ॥

[व्रीहिशालेः] व्रीहिश्च शालिश्च = व्रीहिशालि, तस्मात् ।

[एयञ्] एयञ् प्रथमा सि ।

[व्रैहेयम्] व्रीहीणां क्षेत्रं = व्रैहेयम् । अनेन एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[शालेयम्] शालीनां क्षेत्रं = शालेयम् । अनेन एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ॥छ॥

यव-यवक-षष्टिकाद् यः ॥ ७।१।८१ ॥

[यवयवकषष्टिकात्] यवश्च यवकश्च षष्टिकश्च = यवयवकषष्टिकम्, तस्मात् ।

[यः] य प्रथमा सि ।

[यव्यम्] यवानां क्षेत्रं = यव्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[यवक्यम्] यवानां तुल्याः = यवकाः । 'तस्य तुल्ये कः संज्ञा-प्रतिकृत्योः' (७।१।१०८) कप्र० । यवकानां क्षेत्रं = यवक्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[षष्टिक्यम्] षष्टिरात्रेण पच्यमाना व्रीहयः = षष्टिकाः । अत्र(त) एव निपातनात् कप्र० । षष्टिकानां क्षेत्रं = षष्टिक्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

वाऽणु-माषात् ॥ ७।१।८२ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अणुमाषात्] अणुश्च माषश्च = अणुमाषम्, तस्मात् ।

[अणव्यम्, आणवीनम्] अणुः - रालकादिधान्यविशेषः । अणूनां क्षेत्रम् = अणव्यम् । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । एवम्-आणवीनम् । 'धान्येभ्य ईनञ्' (७।१।७९) ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[माष्यम्, माषीणम्] माषाणां क्षेत्रं = माष्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-माषीणम् । 'धान्येभ्य ईनञ्' (७।१।७९) ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।।छ।।

वोमा-भङ्गा-तिलात् ।। ७।१।८३ ।।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[उमाभङ्गातिलात्] उमा च भङ्गा च तिलश्च = उमाभङ्गातिलम्, तस्मात् । उमाभङ्गेऽपि धान्ये एव इष्येते । यद्यपि धान्यत्वमेतयोर्न प्रसिद्धं तथापि सण सप्तदशधान्यभेदः **सत्तरसं धन्न**मिति वाक्यात् प्रसिद्धम्, ततः पक्षे-ईनञ् ।

[उम्यम्, औमीनम्] उत्त्वं मीयते = उमा । 'उपसर्गादातो डोऽश्यः' (५।१।५६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । पृषोदरादित्वात् दलोपत्वं निपात्यते । उमानां = अतसीनां क्षेत्रम् = उम्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । एवम् - औमीनम् । 'धान्येभ्य ईनञ्' (७।१।७९) ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[भङ्ग्यम्, भाङ्गीनम्] भङ्गा-शणधान्यम् । भङ्गानां क्षेत्रं = भङ्ग्यम् । अनेन यप्र० । एवम्-भाङ्गीनम् । 'धान्येभ्य ईनञ्' (७।१।७९) ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[तिल्यम्, तैलीनम्] तिलानां क्षेत्रं = तिल्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-तैलीनम् । 'धान्येभ्य ईनञ्' (७।४।७९) ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छ।।

अलाब्वाश्च कटो रजसि ।। ७।१।८४ ।।

[अलाब्वाश्च] अलाबू पञ्चमी ङसि । 'स्त्रीदूतः' (१।४।२९) ङसि० → दास्० → आस्० । च प्रथमा सि ।

[कटः] कट प्रथमा सि ।

[रजसि] रजस् सप्तमी ङि ।

[अलाबूकटम्] अलाबूनां रजः = अलाबूकटम् । अनेन कटप्र० ।

[उमाकटम्] उमानां रजः = उमाकटम् । अनेन कटप्र० ।

[भङ्गाकटम्] भङ्गानां रजः = भङ्गाकटम् । अनेन कटप्र० ।

[तिलकटम्] तिलानां रजः = तिलकटम् । अनेन कटप्र० ।।छ।।

अह्ना गम्येऽश्वादीनञ् ।। ७।१।८५ ।।

[अह्ना] अहन् तृतीया टा । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[गम्ये] गम्यत इति गम्यस्तस्मिन् ।

[अश्वात्] अश्व पञ्चमी ङसि ।

[ईनञ्] ईनञ् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आश्वीनोऽध्वा] अश्वस्य एकेनाह्ना गम्यः = आश्वीनोऽध्वा । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अश्वस्य मासेन गम्यः] वाक्ये 'कृत्यस्य वा' (२।२।८८) कर्तृषष्ठी ॥छ॥

कुलाज्जल्पे ॥ ७।१।८६ ॥

[कुलात्] कुल पञ्चमी ङसि ।

[जल्पे] जल्प सप्तमी ङि ।

[कौलीनम्] कुलस्य जल्पः = कौलीनम् । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

पील्वादेः कुणः पाके ॥ ७।१।८७ ॥

[पील्वादेः] पीलुरादिर्यस्य सः = पील्वादिः, तस्मात् ।

[कुणः] कुण प्रथमा सि ।

[पाके] पाक सप्तमी ङि ।

[पीलुकुणः] पीलूनां फलानां वृक्षाणां वा पाकः = पीलुकुणः । अनेन कुणप्र० ।

[कर्कन्धुकुणः] कर्कन्धूनां पाकः = कर्कन्धुकुणः । अनेन कुणप्र० । गणः ॥छ॥

कर्णादेर्मूले जाहः ॥ ७।१।८८ ॥

[कर्णादेः] कर्ण आदिर्यस्य सः = कर्णादिः, तस्मात् ।

[मूले] मूल सप्तमी ङि ।

[जाहः] जाह प्रथमा सि ।

[कर्णजाहम्] कर्णस्य मूलं = कर्णजाहम् । अनेन जाहप्र० ।

[अक्षिजाहम्] अक्ष्णो मूलम् = अक्षिजाहम् । अनेन जाहप्र० ।

गणोऽत्र ॥छ॥

पक्षात् तिः ॥ ७।१।८९ ॥

[पक्षात्] पक्ष पञ्चमी ङसि ।

[तिः] ति प्रथमा सि ।

[पक्षतिः] पक्षस्य मूलं = पक्षतिः । अनेन तिप्र० । मूलेऽप्यभिधेये शब्दशक्तिस्वाभाव्यात् स्त्रीलिङ्गः ॥छ॥

हिमादेलुः सहे ॥ ७।१।९० ॥

[हिमात्] हिम पञ्चमी ङसि ।

[एलुः] एलु प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**सहे**] सह सप्तमी ङि ।

[**हिमेलुः**] हिमस्य सहः-हिमं सहमानो वा = हिमेलुः । अनेन एलुप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

बल-वातादूलः ॥ ७।१।९१ ॥

[**बलवातात्**] बलश्च वातश्च = बलवातम्, तस्मात् ।

[**ऊलः**] ऊल प्रथमा सि ।

[**बलूलः**] बलस्य सहः-बलं सहमानः = बलूलः । अनेन ऊलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**वातूलः**] वातस्य सहः = वातूलः । अनेन ऊलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

शीतोष्ण-तृप्रादालुरसहे ॥ ७।१।९२ ॥

[**शीतोष्णतृप्रात्**] शीतश्च उष्णश्च तृप्रश्च = शीतोष्णतृप्रम्, तस्मात् ।

[**आलुरसहे**] आलु प्रथमा सि । न सहः = असहस्तस्मिन् ।

[**शीतालुः**] शीतस्यासहः-शीतमसहमानः = शीतालुः । अनेन आलुप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**उष्णालुः**] उष्णस्यासहः-उष्णमसहमानः = उष्णालुः । अनेन आलुप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**तृप्रालुः**] तृप्रं-दुःखम्, तस्यासहः-तृप्रमसहमानः = तृप्रालुः । अनेन आलुप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

यथामुख-सम्मुखादीनस्तद् दृश्यतेऽस्मिन् ॥ ७।१।९३ ॥

[**यथामुखसम्मुखात्**] यथामुखश्च सम्मुखश्च = यथामुखसम्मुखम्, तस्मात् ।

[**ईनः**] ईन प्रथमा सि ।

[**तद्**] तद् प्रथमा सि ।

[**दृश्यतेऽस्मिन्**] दृश्यतेऽस्मिन् सप्तमी ङि । सूत्रत्वाल्लोपः ।

[**यथामुखीन आदर्शादिः**] यथामुखं दृश्यतेऽस्मिन् = यथामुखीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक्, आदर्शादिः । मुखस्य सदृशोऽर्थो यथामुखं-प्रतिबिम्बमुच्यते । अत एव निपातनात् 'यथाऽथा' (३।१।४१) इति प्रतिषेधेऽप्यव्ययीभावः ।

[**सम्मुखीनः**] समं मुखं = सम्मुखम् । समं तुल्यं मुखमस्यानेनेति वा = सम्मुखं प्रतिबिम्बमेव । अत एव निपातनात् समशब्दस्य अकारलोपः । सम्मुखं दृश्यतेऽस्मिन्निति सम्मुखीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अभिमुखमित्यर्थः ।

[**यथामुखीनः सीतायाः**] यथामुखीनः सीतायाः-अग्रेभवनमात्रमत्र साम्यम् । आर्दशो ह्यग्रेभवत्येवं हनूमानमपि सीताया अग्रे भवति । सीताग्रे तिष्ठतीत्यर्थः ॥छ॥

सर्वादेः पथ्यङ्ग-कर्म-पत्र-पात्र-शरावं व्याप्नोति ॥ ७।१।९४ ॥

[**सर्वादेः**] सर्व आदिर्यस्य सः = सर्वादिः, तस्मात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रशरावम्] पन्थाश्च अङ्गश्च(अङ्गं च) कर्म च पत्रश्च(पत्रं च) पात्रश्च शरावश्च = पथ्यङ्गकर्मपत्रपात्रशरावम् ।

[व्याप्नोति] व्याप्नोति सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[सर्वपथीनो रथः] सर्व-पथिन् । सर्वश्चासौ पन्थाश्च = सर्वपथः । 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । सर्वपथं व्याप्नोति = सर्वपथीनो रथः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वपथीनमुदकम्] सर्वे च ते पन्थानश्च = सर्वपथाः । 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । सर्वपथान् व्याप्नोति = सर्वपथीनमुदकम् । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वाङ्गीणस्तापः] सर्वाङ्गी व्याप्नोतीति सर्वाङ्गीणस्तापः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वकर्मीणः पुरुषः] सर्वकर्म व्याप्नोतीति सर्वकर्मीणः पुरुषः । अनेन ईनप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[सर्वपत्रीणः सारथिः] सर्वपत्रं व्याप्नोतीति सर्वपत्रीणः सारथिः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वपात्रीण ओदनः] सर्वपात्रं व्याप्नोतीति सर्वपात्रीण ओदनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वशरावीण ओदनः] सर्वशरावं व्याप्नोतीति सर्वशरावीण ओदनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छ।।

आप्रपदम् ॥ ७।१।९५ ॥

[आप्रपदम्] आप्रपदम् सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[आप्रपदीनः पटः] प्रगतं पदं-प्रवृद्धं वा पदं = प्रपदम् । आ प्रपदात् = आप्रपदम् । 'पर्यपा-ऽऽङ्-बहिरच् पञ्चम्या' (३।१।३२) इत्यादिना अव्ययीभावः । पदाग्रं गुल्फमित्यर्थः । आप्रपदं व्याप्नोति न तदतिवर्त्तते यः स आप्रपदीनः पटः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अनेन पद(ट)स्य प्रमाणमाख्यायते ।।छ।।

अनुपदं बद्धा ॥ ७।१।९६ ॥

[अनुपदम्] अनुपदम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[बद्धा] बद्धा सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अनुपदीना उपानत्] अनुपदस्य दीर्घा = अनुपदम् । 'दैर्घ्येऽनुः' (३।१।३४) इत्यव्ययीभावः । अनुपदं बद्धा-अनुपदं दीर्घा = अनुपदीना । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । उपानत् । पदप्रमाणेत्यर्थः ।।छ।।

अयानयं नेयः ॥ ७।१।९७ ॥

[अयानयम्] अयानयम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[नेयः] नेय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । प्रथमान्तात् सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् ।

[अयानयीनः शारः] अयानयं नेयोऽयानयीनः । क्षा(शा)रयूतोपकरणं फलकशिरसि स्थित उच्यते । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अयः प्रदक्षिणं गमनम्, अनयः प्रसव्यं वामम् । शारिद्यूते हि केचिच्छाराः प्रदक्षिणं गच्छन्ति, केचित् प्रसव्यम्, तेषां गतिरयसहितोऽनयोऽयानय इत्युच्यते । यस्मिन् दक्षिणगमने वामगमने च परशारा बाधिता भवन्ति तस्मिन् परशारैः पदानामप्रवेशः तदुभयं नेयः अयानयीन इति रुढिः । अथवा अयः शुभं दैवम्, अनयोऽशुभम्, शुभदैवादपवर्त्ततेऽशुभं दैवं यस्मिन् कर्मणि तदयानयं शान्तिकर्म चतुःशरणप्रतिपत्तिरनाघातघोषणं देवगुरुपूजा तपोदानं ब्रह्मचर्यादि नियमः तद्यो नेयः । कारयितव्यः सोऽयानयीन ईश्वर इति ॥छ॥

सर्वाऽन्नमत्ति ॥ ७।१।९८ ॥

[सर्वाऽन्नम्] सर्वाऽन्नम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अत्ति] अत्तीति अदन्, तस्मिन् ।

सर्वशब्दः प्रकारकात्स्न्र्ये च ।

[सर्वान्नीनो भिक्षुः] सर्वप्रकारमन्नं = सर्वाऽन्नम्, तदत्ति = सर्वान्नीनो भिक्षुः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । नियमरहित इत्यर्थः ॥छ॥

परोवरीण-परम्परीण-पुत्रपौत्रीणम् ॥ ७।१।९९ ॥

[परोवरीणपरम्परीणपुत्रपौत्रीणम्] परोवरीणश्च परम्परीणश्च पुत्रपौत्रीणश्च = परोवरीणपरम्परीणपुत्रपौत्रीणम् ।

[परोवरीणः] परांश्च अवरांश्च अनुभवति-साक्षात्करोति = परोवरीणः । अनेन ईनप्र० - अवरशब्दस्य अकारस्य च उत्वं निपात्यते । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पारोवर्यम्] पर 'अव रक्षण-गति-कान्ति-तृप्त्यवगमन-प्रवेश-श्रवण-स्वाम्यर्थ-याचन-क्रियेच्छा-दीप्त्यवाप्त्या-ऽऽलिङ्गन-हिंसा-दहन-भाव-वृद्धिषु' (४८९) अव् । परानवति = परोवरम् । उणादित्वात् परोवरनिपात्यते । परोवरस्य भावः = पारोवर्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[परम्परीणः] परांश्च परतरांश्च अनुभवति = परम्परीणः । अनेन ईनप्र० - परम्परभावश्च निपात्यते ।

[पुत्रपौत्रीणः] पुत्रस्यापत्यमनन्तरं = पौत्रम् । 'पुनर्भू-पुत्र-दुहितृ-ननान्दुरनन्तरेऽञ्' (६।१।३९) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पुत्रांश्च पौत्रांश्च अनुभवति = पुत्रपौत्रीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → णत्वम् ॥छ॥

यथाकामा-ऽनुकामा-ऽत्यन्तं गामिनि ॥ ७।१।१०० ॥

[यथाकामाऽनुकामाऽत्यन्तम्] यथाकामश्च अनुकामश्च अत्यन्तश्च = यथाकामाऽनुकामाऽत्यन्तम् । पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[गामिनि] गमिष्यतीति गामी । 'आङश्च णित्' (उणा० ९२०) णित् इन्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः, तस्मिन् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यथाकामीनः] यो यः कामो यथाकामम् । यथाकामं गामी = यथाकामीनः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अनुकामीनः] कामस्यानुरूपम् = अनुकामम् । अनुकामं गामी = अनुकामीनः । अनेन ईनप्र० । यथेच्छं गामीत्यर्थः ।

[अत्यन्तीनः] अतिक्रान्तोऽन्तो यत्र तत् = अत्यन्तम् । अत्यन्तं गामी = अत्यन्तीनः । अनेन ईनप्र० । भृशं गन्तेत्यर्थः ।।छा।

पारावारं व्यस्त-व्यत्यस्तं च ॥ ७।१।१०१ ॥

[पारावारम्] पारावारम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[व्यस्तव्यत्यस्तम्] व्यस्तव्यत्यस्तम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[च] च प्रथमा सि ।

[पारावारीणः] अवारस्य-समुद्रस्य पारं = पारावारम् । राजदन्तादित्वात् पारशब्दस्य पूर्वनिपातः । पारावारं गामी = पारावारीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पारीणः] पारं गामी = पारीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अवारीणः] अवारं गामी = अवारीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अवारपारीणः] अवारपारं गामी = अवारपारीणः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छा।

अनुग्वलम् ॥ ७।१।१०२ ॥

[अनुगु] गवां पश्चादनुगु । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः । द्वि० अम् । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) अम्लुप् ।

[अलम्] अलम् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् । अलं-पर्याप्तमित्यर्थः ।

[अनुगवीनो गोपालकः] गवां पश्चादनुगु । 'विभक्ति-समीप-समृद्धि-व्यृद्ध्यर्थाभावा-ऽत्यया-ऽसंप्रति-पश्चात्-क्रम-ख्याति-युगपत्-सदृक्-सम्पत्-साकल्यान्तेऽव्ययम्' (३।१।३९) इत्यादिना अव्ययीभावः । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः । अनुगु अलंगामी = अनुगवीनो गोपालकः । अनेन ईनप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।।छा।

अध्वानं येनौ ॥ ७।१।१०३ ॥

[अध्वानम्] अध्वानम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वाल्लोपः ।

[येनौ] यश्च ईनश्च = येनौ । औ ।

अलङ्गामिनीति वर्त्तते ।

[अध्वन्यः, अध्वनीनः] अध्वानमलङ्गामी = अध्वन्यः, अध्वनीनः । अनेन य-ईनप्र० । 'अनोऽट्ये-ये' (७।४।५१) - 'ईनेऽध्वा-ऽऽत्मनोः' (७।४।४८) अनूलोपाभावः ।।छा।

अभ्यमित्रमीयश्च ॥ ७।१।१०४ ॥

[अभ्यमित्रम्] अमित्रमभि = अभ्यमित्रम् । 'लक्षण-वीप्स्येत्थम्भूतेष्वभिना' (२।२।३६) इत्यादिना द्वितीया अम् । पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वाल्लोपः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[ईयश्च] ईय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[अभ्यमित्रीयः, अभ्यमित्र्यः, अभ्यमित्रीणः] अभ्यमित्र मण्ड्यते । अभ्यमित्रमलङ्गामी = अभ्यमित्रीयः । अनेन ईयप्र० । एवम् - अभ्यमित्र्यः, अभ्यमित्रीणः । अनेनैव य-ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण एकपदेऽनन्त्यस्या-ऽल-च-ट-तवर्ग-श-सान्तरे' (२।३।६२) णत्वम् । अमित्राभिमुखं भृशं गन्तेत्यर्थः ॥छा॥

समांसमीना-ऽद्यश्वीना-ऽद्यप्रातीना-ऽऽगवीन-साप्तपदीनम् ॥ ७।१।१०५ ॥

[समांसमीनाऽद्यश्वीनाऽद्यप्रातीनाऽऽगवीनसाप्तपदीनम्] समांसमीनश्च अद्यश्वीनश्च अद्यप्रातीनश्च आगवीनश्च साप्तपदीनश्च (साप्तपदीनं च) = समांसमीनाऽद्यश्वीनाऽद्यप्रातीनाऽऽगवीनसाप्तपदीनम् ।

[समांसमीना गौः] समां समां गर्भं धारयति = समांसमीना । अनेन ईनप्र० - पूर्वपदविभक्तेश्चालुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक्, गौः । वर्षं वर्षं प्रति गर्भं धारयतीत्यर्थः । समामिति 'काला-ऽध्वनोर्व्याप्तौ' (२।२।४२) इति द्वितीया । 'वीप्सायाम्' (७।४।८०) समां द्विर्वचनम् । समायां समायां विजायते-गर्भं विमुञ्चति = समांसमीना । मतान्तरेऽनेन ईनप्र० - पूर्वपदस्य यलोपश्च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । व्याप्त्यभावाच्चाधिकरणे सप्तमी ।

[अद्यश्वीना गौः] अद्य-श्वस् मण्ड्यते । अद्य च श्वस् च = अद्यश्वस् । अद्य श्वो वा विजनिष्यमाणा = अद्यश्वीना गौः । अनेन ईनप्र० । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अस्लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । एवं नाम प्रत्यासन्नप्रसवेत्यर्थः ।

[अद्यश्वीनो लाभः] अद्य श्वो वा भविष्यति = अद्यश्वीनो लाभः । अनेन ईनप्र० । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अस्लुक् ।

[अद्यश्वीनं मरणम्] अद्य श्वो वा भविष्यति = अद्यश्वीनं मरणम् । अनेन ईनप्र० । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अस्लुक् ।

[अद्यप्रातीना गौः] अद्य प्रातर्वा विजनिष्यमाणा = अद्यप्रातीना गौः । अनेन ईनप्र० ।

[अद्यप्रातीनो लाभः, अद्यप्रातीनं मरणम्] अद्य प्रातर्वा विजनिष्यमाणः = अद्यप्रातीनो लाभः, अद्यप्रातीनं मरणम् । मतान्तरे अनेनैव ईनप्र० । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अर्लुप् । मतान्तरेणैतौ । स्वमते तु अद्यश्वीना गौर्विजननप्रत्यासत्तावेव भवति ।

[आगवीनः कर्मकरः] गोप्रतिदानात् आ = आगोप्रतिदानम् । आगोप्रतिदानं कारी = आगवीनः कर्मकरः । अनेन ईनप्र० - प्रतिदानस्य च लुक् । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । गवा भृतो य आ तस्या गोः प्रत्यर्पणात्कर्म करोति स आगवीनः ।

[साप्तपदीनं सख्यम्, साप्तपदीनः सखा, साप्तपदीनं मित्रम्] सप्तन्-पद । सप्तभिः पदैरवाप्यं = साप्तपदीनं सख्यं सखा मित्रं वा । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ॥छा॥

अषडक्षा-ऽऽशितंग्वलङ्कर्मा-ऽलंपुरुषादीनः ॥ ७।१।१०६ ॥

[अषडक्षाऽऽशितंग्वलङ्कर्माऽलंपुरुषात्] अषडक्षश्च आशितङ्गुश्च(ङ्गु च) अलङ्कर्मा(र्म) च अलंपुरुषश्च = अषडक्षाऽऽशितंग्वलङ्कर्माऽलंपुरुषम्, तस्मात् ।

Jain Education International　For Personal & Private Use Only　www.jainelibrary.org

[ईनः] ईन प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अषडक्षीणो मन्त्रः, अषडक्षीणा क्रीडा] षष्-अक्षि । अविद्यमानानि षडक्षीण्यस्मिन् = अषडक्षीणो मन्त्रः । 'सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे' (७।३।१२६) टः समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । अनेन ईनप्र० । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । क्रीडा । द्वाभ्यां साध्यत इत्यर्थः ।

[अषडक्षीणश्चैत्रः] अदृश्यानि षडक्षीण्यस्य = अषडक्षीणश्चैत्रः । पितुः पितामहस्य पुत्रस्य वा प्र(द्र)ष्टोच्यते ।

इन्द्रियपर्यायो वाक्षशब्दः -

[अषडक्षीणोऽमनस्कः] अविद्यमानानि षडक्षीण्यस्य = अषडक्षीणोऽमनस्कः । विचारेण विना प्रवर्त्तत इत्यर्थः ।

[आशितङ्गवीनमरण्यम्] आशिता गावोऽस्मिन्निति आशितङ्गु । 'परतः स्त्री पुम्वत् स्त्र्येकार्थेऽनूङ्' (३।२।४९) पुंवत् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वत्वे अनेन ईनप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[अलंकर्मीणः] अलं कर्मणे = अलंकर्मीणः । 'प्रात्यव-परि-निरादयो गत-क्रान्त-क्रुष्ट-ग्लान-क्रान्ताद्यर्थाः प्रथमाद्यन्तैः' (३।१।४७) इत्यादिना समासः । अनेन ईनप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण एकपदे०' (२।३।६३) न० → ण० ।

[अलंपुरुषीणः] अलं पुरुषाय = अलंपुरुषीणः । 'प्रात्यव-परि-निरादयो०' (३।१।४७) इत्यादिना समासः । अनेन ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण एकपदे०' (२।३।६३) न० → ण० ।

[राजाधीनम्] राज्ञि अधीनं = राजाधीनम् । 'सप्तमी शौण्डाद्यैः' (३।१।८८) समासः । सि-अम् ।।छ।।

अदिक्स्त्रियां वाऽञ्चः ॥ ७।१।१०७ ॥

[अदिक्स्त्रियाम्] दिक् चासौ स्त्री च = दिक्स्त्री । न दिक्स्त्री = अदिक्स्त्री, तस्याम् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अञ्चः] अञ्च् पञ्चमी ङसि ।

[प्राक्, प्राचीनम्] प्र'अञ्चूग् गतौ च' (८९०) अञ्च् । प्राञ्चतीति प्राक् । क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । नपुंसके प्रागेव = प्राचीनम् । अनेन ईनप्र० ।

[प्रत्यक्, प्रतीचीनम्] प्रत्यञ्चतीति प्रत्यक् । क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । नपुंसके प्रत्यगेव = प्रतीचीनम् । अनेन ईनप्र० । 'अच्च् प्राग् दीर्घश्च' (२।१।१०४) अच्० → च्० - पूर्वस्वरस्य दीर्घः ।

[उदक्, उदीचीनम्] उदञ्चतीति उदक् । क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । उदगेव = उदीचीनम् । अनेन ईनप्र० । 'उदच उदीच्' (२।१।१०३) उदीच् आदेशः । सि-अम् ।

[अवाक्, अवीचीनम्] अवाञ्चतीति अवाक् । क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । अवागेव = अवीचीनम् । अनेन ईनप्र० । सि-अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सम्यङ्, समीचीन:] समञ्चतीति सम्यङ् । क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽन०' (४।२।४६) नलुक् । 'सह-समः सध्रि-समि' (३।२।१२३) समिदेशः - पुल्लिङ्गे इदम् । सम्यङेव = समीचीनम्(नः) । अनेन ईनप्र० । 'अच्च् प्राग् दीर्घश्च' (२।१।१०४) दीर्घः ।

[प्राची दिक्] प्राञ्चतीति प्राची । क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अञ्चः' (२।४।३) ङी ।

[उदीची दिक्] उदञ्चतीति क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अञ्चः' (२।४।३) ङी ।

[प्राचीना शाखा] प्राची मण्ड्यते । प्राच्येव = प्राचीना । अनेन ईनप्र० । 'जातिश्च णि-तद्धितय-स्वरे' (३।२।५१) पुंवद्भावः ।

[अवाचीना ब्राह्मणी] अवाञ्चतीति अवाङ् । क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अञ्चः' (२।४।३) ङी । अवाच्येव = अवाचीना । अनेन ईनप्र० । 'जातिश्च णि०' (३।२।५१) पुंवद्भावः ।

[प्राक् प्राचीनं रमणीयम्] प्राची मण्ड्यते । प्राच्यां दिशि । 'दिक्शब्दाद् दिग्-देश-कालेषु प्रथमा-पञ्चमी-सप्तम्याः' (७।२।११३) धाप्र० । 'लुबञ्चेः' (७।२।१२३) लुप् । 'ङ्यादेर्गौण०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः । प्रागेव = प्राचीनं रमणीयम् । अनेन ईनप्र० । दिश्यपि लुबन्तं स्वभावात् नपुंसकम् ॥छ॥

तस्य तुल्ये कः संज्ञा-प्रतिकृत्योः ॥ ७।१।१०८ ॥

[तस्य] तद् षष्ठी ङस् अथवा तस्य चतुर्थी ङे (पञ्चमी ङसि) । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[तुल्ये] तुल्य सप्तमी ङि ।

[कः] क प्रथमा सि ।

[संज्ञाप्रतिकृत्योः] संज्ञा च प्रतिकृतिश्च = संज्ञाप्रतिकृती, तयोः = संज्ञाप्रतिकृत्योः । सप्तमी ओस् ।

प्रतिकृतिः काष्ठादिमयं प्रतिच्छन्दकम् ।

[अश्वकः] अश्वस्य तुल्यः = अश्वकः । अनेन कप्र० ।

[उष्ट्रकः] उष्ट्रस्य तुल्यः = उष्ट्रकः । अनेन कप्र० ।

[गर्दभकः] गर्दभस्य तुल्यः = गर्दभकः । अनेन कप्र० ।

अश्वादिसदृशस्य प्राणिविशेषस्य संज्ञा एताः ।

[अश्वकं रूपम्, अश्विका प्रतिमा, अश्वकानि रूपाणि] अश्वं रूपम् । अनेन कप्र० । एवम्-अश्विका प्रतिमा । अश्वस्य तुल्यानि रूपाणि । अनेन कप्र० । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[गवयः] 卐'गुंत् पुरीषोत्सर्गे' (१४२७) गु । गुवतीति गवयः । 'कु-गु-वलि-मलि-कणि-तन्याम्यक्षेरयः' (उणा० ३६५) अयप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[शिवकः] शिव इव = शिवकः । मतान्तरे अनेनैव कप्र० ॥छ॥

न नृ-पूजार्थ-ध्वज-चित्रे ॥ ७।१।१०९ ॥

[न] न प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलोपः ।

卐 उणादौ-गुंङ् शब्दे ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[नृपूजार्थध्वजचित्रे] ना च पूजार्थश्च ध्वजश्च चित्रं च = नृपूजार्थध्वजचित्रम्, तस्मिन् ।

नृ - **[चञ्चा]** चञ्चा तृणमयः पुरुषः । यः क्षेत्ररक्षणाय क्रियते । चञ्चातुल्यः पुरुषः = चञ्चा ।

[वर्धिका] कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाता वा वर्ध्री = वर्ध्रिका । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः । वर्ध्रिकावत् जुगुप्स्यः पुरुषोऽपि वर्ध्रिका ।

पूजार्थः - **[अर्हन्]** अर्हन् इव = अर्हन् ।

[शिवः] शिव इव = शिवः ।

[स्कन्दः] स्कन्द इव = स्कन्दः ।

ध्वज - **[गरुडः]** गरुड इव = गरुडः ।

[सिंहः] सिंह इव = सिंहः ।

[दुर्योधनः] दुर्योधन इव = दुर्योधनः ।

[भीमसेनः] भीमसेन इव = भीमसेनः । सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

अपण्ये जीवने ॥ ७।१।११० ॥

[अपण्ये] 'पणि व्यवहार-स्तुत्योः' (७१०) पण् । पणाय्यत इति पण्यम् । 'वर्योपसर्या-ऽवद्य-पण्यमुपेयर्तुमती-गर्ह्य-विक्रेये' (५।१।३२) यप्र० । न पण्यम् = अपण्यम्, तस्मिन् ।

[जीवने] जीव्यते येन तज्जीवनम्, तस्मिन् ।

[वासुदेवः] वासुदेवसदृशः = वासुदेवः ।

[शिवः] शिवसदृशः = शिवः ।

[स्कन्दः] स्कन्दसदृशः = स्कन्दः ।

[विष्णुः] विष्णुसदृशः = विष्णुः ।

[देवलकाः] देव 'लांक् आदाने' (१०६८) ला । देवान् लान्ति । 'आतो डोऽह्वा-वा-मः' (५।१।७६) डप्र० → अ । देवला एव = देवलकाः । देवा(व)लकानां जीविकार्थाः प्रतिकृतय उच्यन्ते ।

[हस्तिकान् विक्रीणीते] हस्तिनः प्रतिकृतयः = हस्तिकाः । 'तस्य तुल्ये कः संज्ञा-प्रतिकृत्योः' (७।१।१०८) कप्र०, तान् ।

[हस्तिकः] हस्तिनस्तुल्यः = हस्तिकः । 'तस्य तुल्ये कः संज्ञा-प्रतिकृत्योः' (७।१।१०८) कप्र० ॥छ॥

देवपथादिभ्यः ॥ ७।१।१११ ॥

[देवपथादिभ्यः] देवपथ आदिर्येषां ते = देवपथादयः, तेभ्यः = देवपथादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[देवपथः] देव-पथिन् । देवस्य पन्थाः = देवपथः । 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । देवपथस्य तुल्यः = देवपथः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**हंसपथः**] हंसपथस्य तुल्यः = हंसपथः ।

अनेन कप्रत्ययो निषेधः ।।छ।।

वस्तेरेयञ् ।। ७।१।११२ ।।

[**वस्तेः**] वस्ति पञ्चमी ङसि ।

[**एयञ्**] एयञ् प्रथमा सि ।

तस्य तुल्य इत्यनुवर्त्तते, न संज्ञा-प्रतिकृत्योः ।

[**वास्तेयम्, वास्तेयी प्रणालिका**] वस्तेस्तुल्यं = वास्तेयम् । अनेन एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-वास्तेयी । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । प्रणालिका ।।छ।।

शिलाया एयच्च ।। ७।१।११३ ।।

[**शिलायाः**] शिला पञ्चमी ङसि ।

[**एयच्**] एयच् प्रथमा सि ।

[**च**] च प्रथमा सि ।

[**शिलेयं दधि, शिलेयी इष्टका, शैलेयं दधि, शैलेयी इष्टका**] शिलायास्तुल्यं = शिलेयं दधि, शिलेयी इष्टका । अनेन एयच्प्र० → एय । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । एवम्-शैलेयं दधि, शैलेयी इष्टका । अनेन एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

चकारः 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) इति एयस्य सामान्यग्रहणाविघातार्थः ।।छ।।

शाखादेर्यः ।। ७।१।११४ ।।

[**शाखादेः**] शाखा आदिर्यस्य सः = शाखादिः, तस्मात् ।

[**यः**] य प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**शाख्यः**] पुरुषस्कन्धस्य वृक्षस्कन्धस्य वा तिर्यक् प्रसृतमङ्गं शाखेत्युच्यते, तद्यथा शाखा पार्श्वायिता तथा कुलस्य यः पार्श्वायितोऽङ्गभूतः स शाखा । शाखायास्तुल्यः = शाख्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[**मुख्यः**] मुख्य(ख)स्य तुल्यः = मुख्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**जघन्यः**] जघनस्य तुल्यः = जघन्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

गणोऽत्र ।।छ।।

द्रोर्भव्ये ।। ७।१।११५ ।।

[**द्रोर्भव्ये**] द्रु पञ्चमी ङसि । भव्य सप्तमी ङि ।

विशिष्टेष्टपरिणामेन भवतीति भव्यम्, अभिप्रेतानामर्थानां पात्रम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[द्रव्यमयं माणवकः, द्रव्यं कार्षापणम्] 卐द्रुतुल्यः = द्रव्यम् । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । एवम्-द्रव्यं कार्षापणम् ।

यथा द्रु अग्रन्थि अजिह्मं दारु उपकल्प्यमानं विशिष्टेष्टरूपं भवति तथा माणवकोऽपि विनीयमानो विद्यालक्ष्म्यादिभाजनं भवतीति द्रव्यमुच्यते । कार्षापणमपि विनियुज्यमानं व्यापार्यमाणं विशिष्टेष्टमाल्योपभोगफलं भवतीति द्रव्यमुच्यते ।

[द्रव्यं राजपुत्रः] द्रुरिव = द्रव्यम् । अनेन यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । राजपुत्रः ।

यथा द्रुमः पुष्पफलादिभिरर्थिनः कृतार्थयति एवमन्योऽपि यः सोऽपि द्रव्यमुच्यते ॥छ॥

कुशाग्रादीयः ॥ ७।१।११६ ॥

[कुशाग्रात्] कुशस्य अग्रं = कुशाग्रम्, तस्मात् ।

[ईयः] ईय प्रथमा सि ।

[कुशाग्रीयं शस्त्रम्, कुशाग्रीया बुद्धिः] कुशाग्रस्य तुल्यं = कुशाग्रीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् । दुर्गत्वात् । कुशाग्रीया बुद्धिः तीक्ष्णत्वात् ॥छ॥

काकतालीयादयः ॥ ७।१।११७ ॥

[काकतालीयादयः] काकतालीय आदिर्येषां ते = काकतालीयादयः ।

[काकतालीयम्] काकश्च तालं च(तालश्च) = काकतालम् । यथा कथञ्चिद् व्रजतः काकस्य निपतता तालेनातर्कितोपनतश्चित्रीयमाणः संयोगो लक्षणयोच्यते । काकश्च तालश्च = काकतालम्, तत्तुल्यं = काकतालीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[खलतिबिल्वीयम्] खलतिश्च बिल्वश्च = खलतिबिल्वः । खलतिबिल्वेन तुल्यं = खलतिबिल्वीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अन्धकवर्तिकीयम्] अन्धकश्च वर्तिकश्च(का च) = अन्धकवर्तिकम् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः । अन्धकस्य वर्तिकाया उपरि अतर्कितः पादन्यास उच्यते । अन्धकस्य बाहूत्क्षेपे वर्त्तिकायाः करे निलयनं वा तत्तुल्यमन्धकवर्तिकीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अजाकृपाणीयम्] अजया पादेनावकिरति आत्मवधाय कृपाणस्य दर्शनमजाकृपाणम्, तत्तुल्यमजाकृपाणीयम् । अनेन ईयप्र० निपात्यन्ते(ते) ।

[अर्द्धजरतीयम्] अर्द्धो जरत्याः = अर्द्धजरती, तत्तुल्यमर्द्धजरतीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[घुणाक्षरीयम्] घुणस्याक्षराणि = घुणाक्षराणि, तैस्तुल्यं = घुणाक्षरीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

शर्करादेरण् ॥ ७।१।११८ ॥

[शर्करादेः] शर्करा आदिर्यस्य सः = शर्करादिः, तस्मात् ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

卐 है० प्र०-द्रोस्तुल्यः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शार्करं दधि, शार्करी मृत्तिका] शर्करायास्तुल्यं = शार्करं दधि मधुरत्वात् । अनेन अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । एवम्-शार्करा(री) मृद्वि(त्ति)का । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । कठिनत्वात् ॥छ॥

अः सपत्न्याः ॥ ७।१।११९ ॥

[अः] अ प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सपत्न्याः] सपत्नी पञ्चमी ङसि ।

[सपत्नः] सपत्न्यास्तुल्यः = सपत्नः । अनेन अप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

एकशालाया इकः ॥ ७।१।१२० ॥

[एकशालायाः] एकशाला पञ्चमी ङसि ।

[इकः] इक प्रथमा सि ।

[एकशालिकम्] एका चासौ शाला च = एकशाला । एकशालायास्तुल्यमेकशालिकम् । अनेन इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ॥छ॥

गोण्यादेश्चेकण् ॥ ७।१।१२१ ॥

[गोण्यादेश्च] गोणी आदिर्यस्य सः = गोण्यादिः, तस्मात् । च प्रथमा सि ।

[इकण्] इकण् प्रथमा सि ।

[गौणिकम्] गोण्यास्तुल्यं = गौणिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[आङ्गुलिकम्] अङ्गुलेरङ्गुल्या वा तुल्यमाङ्गुलिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[ऐकशालिकम्] एकशालायास्तुल्यमैकशालिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

गणोऽत्र ॥छ॥

कर्क-लोहिताट्टीकण् च ॥ ७।१।१२२ ॥

[कर्कलोहितात्] कर्कश्च लोहितश्च = कर्कलोहितम्, तस्मात् ।

[टीकण्] टीकण् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[कार्कीकः, कार्किकः] शुक्लोऽश्वः कर्कः, तस्य तुल्यः = कार्कीकः । अनेन टीकण्प्र० → ईक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-कार्किकः । अनेनैव इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[लौहितीकः, लौहितिकः] लोहितस्य तुल्यः = लौहितीकः, लौहितिकः । अनेन टीकण्प्र० → ईक - इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । स्फटिकादिः । अलोहितवर्णोऽप्युपाश्रयवशाद्यस्तथावभासते स एवमुच्यते ।

टकारो ङ्यर्थः ।।छा।

वेर्विस्तृते शाल-शङ्कटौ ॥ ७।१।१२३ ॥

[वेः] वि पञ्चमी ङसि ।

[विस्तृते] विस्तृत सप्तमी ङि ।

[शालशङ्कटौ] शालश्च शङ्कटश्च = शालशङ्कटौ ।

[विशालः, विशङ्कटः] वि-विस्तृतः = विशालः, विशङ्कटः । अनेन शाल-शङ्कटप्र० । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । विस्तृत इत्यर्थः ।।छा।

कटः ॥ ७।१।१२४ ॥

[कटः] कट प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[विकटः] वि-विस्तृतः = विकटः । अनेन कटप्र० ।।छा।

सं-प्रोन्नेः सङ्कीर्ण-प्रकाशा-ऽधिक-समीपे ॥ ७।१।१२५ ॥

[संप्रोन्नेः] सम् च प्रश्च उच्च निश्च = संप्रोन्नि, तस्मात् ।

[सङ्कीर्णप्रकाशाऽधिकसमीपे] सङ्कीर्णश्च प्रकाशश्च अधिकश्च समीपश्च = सङ्कीर्णप्रकाशाऽधिकसमीपम्, तस्मिन् ।

सङ्कीर्णः - **[सङ्कटः]** सम्शब्दात् अनेन कटप्र० ।

प्रकाशः - **[प्रकटः]** प्रशब्दात् अनेन कटप्र० ।

अधिकः - **[उत्कटः]** उत्शब्दात् अनेन कटप्र० ।

समीपः - **[निकटम्]** नि मण्ड्यते । नितरां समीपम् । निशब्दात् अनेन कटप्र० । पुं-नपुंसकोऽयं शब्दः ।।छा।

अवात् कुटारश्चाऽवनते ॥ ७।१।१२६ ॥

[अवात्] अव पञ्चमी ङसि ।

[कुटारः] कुटार प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अवनते] अवनत सप्तमी ङि ।

[अवकुटारः, अवकटः] अवशब्दात् कुटार-कटप्र० ।।छा।

नासानति-तद्वतोष्टीट-नाट-भ्रटम् ॥ ७।१।१२७ ॥

[नासानतितद्वतोः] तद्-सा = नासानतिरस्यास्ति = तद्वान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० । नासानतिश्च तद्वांश्च = नासानतितद्वन्तौ, तयोः = नासानतितद्वतोः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[टीटनाटभ्रटम्] टीटश्च नाटश्च भ्रटश्च = टीटनाटभ्रटम् ।

[अवटीटम्, अवनाटम्, अवभ्रटम्] अव नासाया नमनम् = अवटीटम्, अवनाटम्, अवभ्रटम् । अनेन टीट-नाट-भ्रटप्र० ।

सा नासानतिर्विद्यते यस्मिन् स तद्वान् नासा पुरुषः । अपकृष्टे वाऽर्थः तत्र-

[अवटीटा, अवनाटा, अवभ्रटा नासिका] नासानतिमती = अवटीटा, अवनाटा, अवभ्रटा । अवशब्दात् टीट-नाट-भ्रटप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । नासिका ।

[अवटीटः, अवनाटः, अवभ्रटः पुरुषः] नासानतिमान् = अवटीटः, अवनाटः, अवभ्रटः । अनेन अवशब्दात् टीट-नाट-भ्रटप्र० । पुरुषः ।

[अवटीटम्, अवनाटम्, अवभ्रटं वा ब्रह्मदेयम्] नासानतिमत् = अवटीटम्, अवनाटम्, अवभ्रटम् । अनेन अवशब्दात् टीट-नाट-भ्रटप्र० । ब्रह्मभ्यो देयं = ब्रह्मदेयम् । 'य एच्चातः' (५।१।२८) यप्र० - ए० ।

अपकृष्टमपि हि वस्तु दृष्ट्वा लोको नासिकां नामयति । नामं करोति । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० ।।छ।।

नेरिन-पिट-काश्चिक्-चि-चिकश्चाऽस्य ।। ७।१।१२८ ।।

[नेः] नि पञ्चमी ङसि ।

[इनपिटकाः] इनश्च पिटश्च कश्च = इनपिटकाः । जस् ।

[चिक्चिचिकः] चिक् च चिश्च चिक् च = चिक्चिचिकः ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अस्य] इदम् षष्ठी ङस् ।

[चिकिनम्, चिपिटम्, चिक्कं नासिकानमनम्] नि मण्ड्यते । नासायाः(नासिकायाः) नमनम् = चिकिनम्, चिपिटम्, चिक्कम् । अनेन इन-पिट-कप्र०-नेः स्थाने चिक्-चि-चिक्देशाः । नासिकाया नमनं शब्दान्तरेण शब्दस्यार्थकथनम् ।

[चिकिना, चिपिटा, चिक्का नासिका] नि मण्ड्यते । नासानतिमती = चिकिना, चिपिटा, चिक्का नासिका । अनेन इन-पिट-कप्र०-निस्थाने चिक्-चि-चिक्देशः ।

[चिकिनः, चिपिटः, चिक्कः पुरुषः] नासानतिमान् = चिकिनः, चिपिटः, चिक्कः पुरुषः । अनेन इन-पिट-कप्र०-निस्थाने चिक्-चि-चिक्देशः ।

बहुवचनं रूढ्यर्थम्-तेन अपकृष्टे न भवति ।।छ।।

बिड-बिरीसौ नीरन्ध्रे च ।। ७।१।१२९ ।।

[बिडबिरीसौ] बिडश्च बिरीसश्च = बिडबिरीसौ ।

[नीरन्ध्रे] निर्गतो रन्ध्रात् = नीरन्ध्रस्तस्मिन् ।

[च] च प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[निबिडाः, निबिरीसाः केशाः] नि-नीरन्ध्राः = निबिडाः, निबिरीसाः केशाः । अनेन बिड-बिरीसप्र० ।

[निबिडम्, निबिरीसं वस्त्रम्] नि-नासिकाया नमनं = निबिडम्-निबिरीसम् । अनेन बिड-बिरीसप्र० ।

[निबिडा, निबिरीसा नासिका] नासानतिमती = निबिडा, निबिरीसा नासिका । अनेन बिड-बिरीसप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[निबिडो निबिरीसो मैत्रः] नासानतिमान् = निबिडो, निबिरीसो मैत्रः । अनेन बिड-बिरीसप्र० ।

विधानसामर्थ्यात् षत्वं न भवति ॥छा॥

क्लिन्नाल्लश्चक्षुषि चिल्-पिल्-चुल् चास्य ॥ ७।१।१३० ॥

[क्लिन्नात्] क्लिन्न पञ्चमी ङसि ।

[लः] ल प्रथमा सि ।

[चक्षुषि] चक्षुस् सप्तमी ङि ।

[चिल्पिल्चुल्] चिल् च पिल् च चुल् च = चिल्पिल्चुल् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अस्य] इदम् षष्ठी ङस् ।

[चिल्लम्, पिल्लम्, चुल्लं चक्षुः] क्लिन्न मण्ड्यते । क्लिन्नं चक्षुः = चिल्लम्, पिल्लम्, चुल्लम् । अनेन लप्र० - क्लिन्नस्य च चिल्-पिल्-चुल्देशः ।

उपत्यका-ऽधित्यके ॥ ७।१।१३१ ॥

[उपत्यका-ऽधित्यके] उपत्यका च अधित्यका च = उपत्यका-ऽधित्यके । औ । 'औता' (१।४।२०) ए ।

[उपत्यका] उप-पर्वतस्याऽऽसन्ना भूमिः = उपत्यका । अनेन उपशब्दात् त्यकप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[अधित्यका] अधि-पर्वतमधिरूढा भूः = अधित्यका । अनेन अधिशब्दात् त्यकप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

क्षिपकादित्वादित्वाभावः । स्वभावतः स्त्रीलिङ्गावेतौ ॥छा॥

अवेः सङ्घात-विस्तारे कट-पटम् ॥ ७।१।१३२ ॥

[अवेः] अवि पञ्चमी ङसि ।

[सङ्घातविस्तारे] सङ्घातश्च विस्तारश्च = सङ्घातविस्तारम्, तस्मिन् ।

[कटपटम्] कटश्च पटश्च = कटपटम् ।

[अविकटः] अवि । अवीनां सङ्घातः = अविकटः । अनेन कटप्र० ।

[अविपटः] अवि । अवीनां विस्तारः = अविपटः । अनेन पटप्र० ॥छा॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पशुभ्यः स्थाने गोष्ठः ॥ ७।१।१३३ ॥

[पशुभ्यः] पशु पञ्चमी भ्यस् ।

[स्थाने] स्थान सप्तमी ङि ।

[गोष्ठः] गोष्ठ प्रथमा सि ।

[गोगोष्ठम्] गवां स्थानं = गोगोष्ठम् । अनेन गोष्ठप्र० । सि-अम् ।

[महिषीगोष्ठम्] महिषीणां स्थानं = महिषीगोष्ठम् । अनेन गोष्ठप्र० । सि-अम् ।

[अश्वगोष्ठम्] अश्वानां स्थानम् = अश्वगोष्ठम् । अनेन गोष्ठप्र० । सि-अम् ॥छ॥

द्वित्वे गोयुगः ॥ ७।१।१३४ ॥

[द्वित्वे] द्वित्व सप्तमी ङि ।

[गोयुगः] गोयुग प्रथमा सि ।

[गोगोयुगम्] गवोर्द्वित्वं = गोगोयुगम् । अनेन गोयुगप्र० ।

[अश्वगोयुगम्] अश्वस्य(योः) द्वित्वम् = अश्वगोयुगम् । अनेन गोयुगप्र० ।

[उष्ट्रगोयुगम्] उष्ट्रस्य(योः) द्वित्वम् = उष्ट्रगोयुगम् । अनेन गोयुगप्र० ॥छ॥

षट्त्वे षड्गवः ॥ ७।१।१३५ ॥

[षट्त्वे] षट्त्व सप्तमी ङि ।

[षड्गवः] षड्गव प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[उष्ट्रषड्गवम्] उष्ट्राणां षट्त्वमुष्ट्रषड्गवम् । अनेन षड्गवप्र० ।

[हस्तिषड्गवम्] हस्तिनां षट्त्वं = हस्तिषड्गवम् । अनेन षड्गवप्र० ।

[अश्वषड्गवम्] अश्वानां षट्त्वमश्वषड्गवम् । अनेन षड्गवप्र० ।

इदमर्थानामपवादः ॥छ॥

तिलादिभ्यः स्नेहे तैलः ॥ ७।१।१३६ ॥

[तिलादिभ्यः] तिल आदिर्येषां ते = तिलादयः, तेभ्यः = तिलादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[स्नेहे] स्नेह सप्तमी ङि ।

[तैलः] तैल प्रथमा सि ।

[तिलतैलम्] तिलानां स्नेहो विकारः = तिलतैलम् । अनेन तैलप्र० ।

[सर्षपतैलम्] सर्षपाणां स्नेहो विकारः = सर्षपतैलम् । अनेन तैलप्र० ।

[इङ्गुदतैलम्] इङ्गुदानां स्नेहो विकारः = इङ्गुदतैलम् । अनेन तैलप्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[एरण्डतैलम्] एरण्डानां स्नेहो विकारः = एरण्डतैलम् । अनेन तैलप्र० ।

विकारप्रत्ययापवादः ॥छ॥

तत्र घटते कर्मणष्ठः ॥ ७।१।१३७ ॥

[तत्र] तत्र पञ्चमी ङसि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) ङसिलुप् ।

[घटते] घटते सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[कर्मणष्ठः] कर्मन् पञ्चमी ङसि । ठ प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'च-ट-ते०' (१।३।७) र० → ष० ।

[कर्मठः] कर्मन् । कर्मणि घटते = कर्मठः । अनेन ठप्र० ।

तदस्य सञ्जातं तारकादिभ्य इतः ॥ ७।१।१३८ ॥

[तद्] तद् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[अस्य] इदम् षष्ठी ङस् ।

[सञ्जातम्] सञ्जात सि-अम् ।

[तारकादिभ्यः] तारका आदिर्येषां ते = तारकादयः, तेभ्यः = तारकादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[इतः] इत प्रथमा सि ।

[तारकितं नभः] तारकाः सञ्जाता अस्य = तारकितं नभः । अनेन इतप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[पुष्पितस्तरुः] पुष्पाणि सञ्जातान्यस्य = पुष्पितस्तरुः । अनेन इतप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ऋजीष] ऋजीषो अवस्करमुच्यते ।

[आराल] आरालो मूत्रं पुरीषयोः संज्ञा ॥छ॥

गर्भादप्राणिनि ॥ ७।१।१३९ ॥

[गर्भात्] गर्भ पञ्चमी ङसि ।

[अप्राणिनि] न प्राणी = अप्राणी । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ०, तस्मिन् ।

[गर्भितो व्रीहिः] गर्भः सञ्जातोऽस्य = गर्भितो व्रीहिः । अनेन इतप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[गर्भिताः शालयः] गर्भः सञ्जात एषां ते = गर्भिताः शालयः । अनेन इतप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

प्रमाणान्मात्रट् ॥ ७।१।१४० ॥

[प्रमाणात्] प्रमाण पञ्चमी ङसि ।

[मात्रट्] मात्रट् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

तदस्येति वर्त्तते । आयाममानं प्रमाणम्, तद् द्विविधम्, ऊर्ध्वमानं तिर्यग्मानं च ।

ऊर्ध्वमानात्-[जानुमात्रमुदकम्] जानु प्रमाणमस्य = जानुमात्रमुदकम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र ।

[जानुमात्री खाता] जानुनी प्रमाणमस्याः सा = जानुमात्री खाता । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी ।

[ऊरुमात्रमुदकम्] ऊरु मण्ड्यते । ऊरु प्रमाणमस्य = ऊरुमात्रमुदकम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र ।

[ऊरुमात्री खाता] ऊरु प्रमाणमस्याः सा = ऊरुमात्री खाता । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

तिर्यग्मानात्-[रज्जुमात्री भूमिः] रज्जुः प्रमाणमस्याः सा = रज्जुमात्री भूमिः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[तन्मात्री] तद् । तत्प्रमाणमस्याः सा = तन्मात्री । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी ।

[तावन्मात्री] तावत्प्रमाणमस्याः सा = तावन्मात्री । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ॥छ॥

हस्ति-पुरुषाद् वाऽण् ॥ ७।१।१४१ ॥

[हस्तिपुरुषात्] हस्ती च पुरुषश्च = हस्तिपुरुषम्, तस्मात् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[हास्तिनम्, हस्तिमात्रम्, हस्तिदघ्नम्, हस्तिद्वयसमुदकम्] हस्ती प्रमाणमस्य = हास्तिनम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अनपत्ये' (७।४।४५) इत्यनेन अन्त्यलोपाभावः । एवम्-हस्तिमात्रम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । एवम्-हस्तिदघ्नम्, हस्तिद्वयसमुदकम् । 'वोर्ध्वं दघ्नट्-द्वयसट्' (७।१।१४२) दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस ।

[हास्तिनी, हस्तिमात्री, हस्तिदघ्नी, हस्तिद्वयसी खाता] हस्ती प्रमाणमस्याः सा = हास्तिनी । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । एवम्-हस्तिमात्री । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । एवम्-हस्तिदघ्नी, हस्तिद्वयसी खाता । 'वोर्ध्वं दघ्नट्-द्वयसट्' (७।१।१४२) दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पौरुषम्, पुरुषमात्रम्, पुरुषदघ्नम्, पुरुषद्वयसमुदकम्] पुरुषः प्रमाणमस्य । यद्वा पुरुषस्य प्रमाणं = पौरुषम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वा०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-पुरुषमात्रम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । एवम्-पुरुषदघ्नम्, पुरुषद्वयसम् । 'वोर्ध्वं०' (७।१।१४२) दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । उदकम् ।

[पौरुषी, पुरुषमात्री, पुरुषदघ्नी, पुरुषद्वयसी खाता] पुरुषः प्रमाणमस्याः सा = पौरुषी । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । एवम्-

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पुरुषमात्री । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । एवम्-पुरुषदघ्नी, पुरुषद्वयसम् । 'वोर्ध्वं दघ्नट्-द्वयसट्' (७।१।१४२) दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । खाता ।

[पौरुषी, पुरुषमात्री छाया] पुरुषः प्रमाणमस्याः सा । यद्वा पुरुषस्य प्रमाणा = पौरुषी, पुरुषमात्री । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । छाया ।

तिर्यग्माने अत एव दघ्नट्-द्वयसट्प्रत्ययौ न भवतः ॥छ॥

वोर्ध्वं दघ्नट् द्वयसट् ॥ ७।१।१४२ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[ऊर्ध्वम्] ऊर्ध्वम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[दघ्नट्द्वयसट्] दघ्नट् च द्वयसट् च = दघ्नट्द्वयसट् । प्रथमा सि ।

[ऊरुदघ्नम्, ऊरुद्वयसम्, ऊरुमात्रमुदकम्] ऊरु । ऊरुः प्रमाणमस्य = ऊरुदघ्नम्, ऊरुद्वयसम् । अनेन दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । एवम्-ऊरुमात्रम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । उदकम् ।

[ऊरुदघ्नी, ऊरुद्वयसी, ऊरुमात्री खाता] ऊरुः प्रमाणमस्याः सा = ऊरुदघ्नी, ऊरुद्वयसी । अनेन दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । एवम्-ऊरुमात्री । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । खाता ।

[तद्दघ्नी, तद्द्वयसी, तन्मात्री] तत्प्रमाणमस्याः सा = तद्दघ्नी, तद्द्वयसी । अनेन दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[तावद्दघ्नी, तावद्द्वयसी, तावन्मात्री] तावत्प्रमाणमस्याः सा = तावद्दघ्नी, तावद्द्वयसी । अनेन दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

वाग्रहणमण्-मात्रटोरबाधनार्थम्, तेन-

[पुरुषदघ्नम्, पुरुषद्वयसम्, पुरुषमात्रम्, पौरुषम्] पुरुषस्य प्रमाणं = पुरुषदघ्नम्, पुरुषद्वयसम् । अनेन दघ्नट्प्र० → दघ्न-द्वयसट्प्र० → द्वयस । एवम्-पुरुषमात्रम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । एवम्-पौरुषम् । 'हस्ति-पुरुषाद् वाऽण्' (७।१।१४१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[रज्जुमात्री भूमिः] रज्जुः प्रमाणमस्याः सा = रज्जुमात्री भूमिः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ॥छ॥

मानादसंशये लुप् ॥ ७।१।१४३ ॥

[मानात्] मान पञ्चमी ङसि ।

[असंशये] असंशय सप्तमी ङि ।

[लुप्] लुप् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्रमाणादिति वर्त्तते । मानवाच्येव साक्षाद्यः प्रमाणशब्दो हस्तवितस्त्यादिः प्रसिद्धो न तु रज्ज्वादिर्यो लक्षणया प्रमाणे वर्त्तते ।

[हस्तः] हस्तः प्रमाणमस्य = हस्तविशेषः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र । अनेन लुप् ।

[वितस्तिः] 'तसू उपक्षये' (१२२४) तस्, विपूर्व० । वितस्यत्यनया । 'प्लु-ज्ञा-यजि-षपि-पदि-वसि-वितसिभ्यस्तिः' (उणा० ६४६) तिप्र० । वितस्तिः प्रमाणमस्य = वितस्तिः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

[दिष्टिः] दिष्टिः प्रमाणमस्य = दिष्टिः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

[शममात्रम्] शमश्चतुर्विंशतिरङ्गुलानि । शमः प्रमाणमस्य स्यात् = शममात्रम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० → मात्र ।

[प्रस्थः, प्रस्थमात्रो वा व्रीहिः] प्रस्थः प्रमाणमस्य = प्रस्थः, प्रस्थमात्रो वा व्रीहिः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । मतान्तरे अनेनैव लुप् ।

[हस्तः, हस्तमात्रं वा काष्ठम्] हस्तः प्रमाणमस्य = हस्तः, हस्तमात्रं वा काष्ठम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । मतान्तरे अनेनैव लुप् ।

[पलं, पलमात्रं वा सुवर्णम्] पलः प्रमाणमस्य तत् = पलं, पलमात्रं वा सुवर्णम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । मतान्तरे अनेनैव लुप् ।

[शतं, शतमात्रा वा गावः] शतं मानमेषां = शतं, शतमात्रा वा गावः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । मतान्तरे अनेनैव लुप् । गोशब्दोऽत्र पुल्लिङ्गः ।।छ।।

द्विगोः संशये च ।। ७।१।१४४ ।।

[द्विगोः] द्विगु पञ्चमी ङसि ।

[संशये] संशय सप्तमी ङि ।

[च] च प्रथमा सि ।

मानादिति वर्त्तते । प्रमाणादिति निवृत्तम् ।

[द्विशमः] द्वौ शमौ प्रमाणमस्य, द्वौ शमौ प्रमाणमस्य स्यात् वा = द्विशमः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

[द्विदिष्टिः] द्वि 'दिशींत् अतिसर्जने' (१३१८) दिश् । दिश्यतेऽनया इति दिष्टिः । 'श्वादिभ्यः' (५।३।९२) क्तिप्र० → ति । 'यज-सृज-मृज-राज०' (२।१।८७) श० → ष० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग-ष्टवर्गाभ्यां०' (१।३।६०) त० → ट० । द्वे दिष्टी प्रमाणमस्य = द्विदिष्टिः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

[द्विवितस्तिः] द्वे वितस्ती प्रमाणमस्य = द्विवितस्तिः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

[द्विकाण्डा क्षेत्रभक्तिः] द्वे काण्डे प्रमाणमस्याः = द्विकाण्डा क्षेत्रभक्तिः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[द्विकाण्डी रज्जुः] द्वे काण्डे प्रमाणमस्याः = द्विकाण्डी रज्जुः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् । 'काण्डात् प्रमाणादक्षेत्रे' (२।२।२४) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[द्विपुरुषी, द्विपुरुषा खाता] द्वौ पुरुषौ प्रमाणमस्याः सा = द्विपुरुषी, द्विपुरुषा खाता । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अथवा 'वोर्ध्वं दघ्नट्-द्वयसट्' (७।१।१४२) दघ्नट्-द्वयसट्प्र० । अनेन लुप् । 'पुरुषाद् वा' (२।४।२५) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[द्विहस्तिनी] द्वौ हस्तिनौ प्रमाणमस्याः सा = द्विहस्तिनी । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[त्रिहस्तिनी] त्रयो हस्तिनः प्रमाणमस्याः सा = त्रिहस्तिनी । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् । 'स्त्रियां नृतो०' (२।४।१) ङी ।

[द्विप्रस्थः] द्वौ प्रस्थौ मानमस्य स्यात् = द्विप्रस्थः । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

[द्विपलम्] द्वे पले मानमस्य, द्वे पले प्रमाणमस्य तत् = द्विपलम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

[द्विशतः(तम्)] द्वे शते मानमस्य = द्विशतम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । अनेन लुप् ।

मीयतेऽनेन = मानम्, प्रमाणम्, परिमाणम्, उन्मानम्, संख्या चेह गृह्यते ।

ऊर्ध्वमानं किलोन्मानं, परिमाणं तु सर्वतः ।

आयामस्तु प्रमाणं स्यात्, संख्या बाह्या तु सर्वतः ॥१॥ ॥छ॥

मात्रट् ॥ ७।१।१४५ ॥

[मात्रट्] मात्रट् प्रथमा सि ।

मानात् संशये इति च वर्त्तते ।

[प्रस्थमात्रं धान्यम्] प्रस्थो मानमस्य स्यात् = प्रस्थमात्रं धान्यम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । सि ।

[प्रस्थमात्रा व्रीहयः] प्रस्थो मानमेषां स्यात् ते = प्रस्थमात्रा व्रीहयः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । जस् ।

[कुडवमात्रम्] कुडवं मानमस्य स्यात् = कुडवमात्रम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र ।

[पलमात्रम्] पलं मानमस्य स्यात् = पलमात्रम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र ।

[कर्षमात्रम्] कर्षो मानमस्य स्यात् = कर्षमात्रम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र ।

[पञ्चमात्राः] पञ्च मानमेषां स्यात् = पञ्चमात्राः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । जस् ।

[शतमात्राः] शतं मानमेषां स्यात् = शतमात्राः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । जस् ।

[शतमात्रम्] शतं मानमस्य स्यात् = शतमात्रम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । सि-अम् ।

[दिष्टिमात्रम्] दिष्टिर्मानमस्य स्यात् = दिष्टिमात्रम् । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । सि-अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

मात्रदघ्नद्वयसानि नामान्यपि सन्ति, अनुबन्धासञ्जनार्थं तु प्रत्ययविधानम्, तेन स्त्रियां विशेषः-

[वैश्वदेवमात्रा भिक्षा] विश्वे देवा देवता अस्य = वैश्वदेवः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । वैश्वदेवो मात्रं मात्रा वाऽस्याः सा = वैश्वदेवमात्रा भिक्षा ॥छ॥

शन्-शद्-विंशतेः ॥ ७।१।१४६ ॥

[शन्शद्विंशतेः] शन् च शच्च विंशतिश्च = शन्शद्विंशति, तस्मात् ।

[दशमात्राः] दशन् । दश मानमेषां स्यात् = दशमात्राः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । जस् ।

[पञ्चदशमात्राः] पञ्चदश मानमेषां स्यात् = पञ्चदशमात्राः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । जस् ।

[त्रिंशन्मात्राः] त्रिंशन्मानमेषां स्यात् = त्रिंशन्मात्राः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) त० → द० । 'प्रत्यये च' (१।३।२) द० → न० । जस् ।

[त्रयस्त्रिंशन्मात्राः] त्रि-त्रिंशत् मण्ड्यते । त्रिभिरधिका त्रिंशत् = त्रयस्त्रिंशत् । 'द्वि-त्र्यष्टानां द्वा-त्रयोऽष्टाः प्राक् शतादनशीति-बहुव्रीहौ' (३।२।९२) त्रि० → "त्रयस्"देशः । त्रयस्त्रिंशत् मानमेषां स्यात् = त्रयस्त्रिंशन्मात्राः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) त० → द० । 'प्रत्यये च' (१।३।२) द० → न० । जस् ।

[विंशतिमात्राः] विंशतिर्मानमेषां = विंशतिमात्राः । अनेन मात्रट्प्र० → मात्र । जस् ॥छ॥

डिन् ॥ ७।१।१४७ ॥

[डिन्] डिन् प्रथमा सि ।

संशये इति निवृत्तम्, योगविभागात्, अन्यथा "शन्शद्विंशतेर्डिन् वा" इत्येक एव योगः क्रियेत ।

[पञ्चदशी अर्धमासः, पञ्चदशिनौ, पञ्चदशिनः] पञ्चदशाहोरात्राः परिमाणमस्य = पञ्चदशी अर्धमासः । पञ्चदशाहोरात्राः परिमाणमनयोः = पञ्चदशिनौ । पञ्चदशाहोरात्राः परिमाणमेषां = पञ्चदशिनः । अनेन डिन्प्र० → इन् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । सि-औ-जस् ।

[त्रिंशी, त्रिंशिनौ, त्रिंशिनो मासाः] 卐त्रिंशत् परिमाणमस्य = त्रिंशी । त्रिंशत् परिमाणमनयोः = त्रिंशिनौ । त्रिंशत् परिमाणमेषां = त्रिंशिनो मासाः । अनेन डिन्प्र० → इन् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । सि-औ-जस् ।

[त्रयस्त्रिंशिनो देवविशेषाः] त्रयस्त्रिंशत् परिमाणमेषां = त्रयस्त्रिंशिनो देवविशेषाः । अनेन डिन्प्र० → इन् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । जस् ।

[विंशिनो भवनेन्द्राः] विंशतिः परिमाणमेषां = विंशिनो भवनेन्द्राः । अनेन डिन्प्र० → इन् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः (२।१।११४) अतिलुक् । जस् ॥छ॥

इदं-किमोऽतुरिय्-किय् चास्य ॥ ७।१।१४८ ॥

[इदंकिमः] इदं च किं च = इदंकिम्, तस्मात् ।

卐 म० वृत्तौ-त्रिंशतोऽहोरात्राः परिमाणमस्य ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अतुः] अतु प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[इय्किय्] इय् च किय् च = इय्किय् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अस्य] इदम् षष्ठी ङस् ।

तदस्य मानादिति वर्त्तते । चतुर्विधं मानम् । तत्र प्रमाणात् -

[इयान् पटः] इदं मानमस्य = इयान् पटः । अनेन अतुप्र० → अत्० - इदम्० → इय्देशश्च ।

[कियान् पटः] किं मानमस्य = कियान् पटः । अनेन अतुप्र० → अत्० - किम्० → किय्देशश्च । पटः ।

परिमाणात् - **[इयद्धान्यम्]** इदं परिमाणमस्य = इयत् । अनेन अतुप्र० → अत्० - इदम्० → इय्देशश्च । धान्यम् ।

[कियद्धान्यम्] किं परिमाणमस्य = कियत् । अनेन अतुप्र० → अत्० - किम्० → किय्देशश्च । धान्यम् ।

उन्मानात् - **[इयत्सुवर्णम्]** इदं मानमस्य = इयत् । अनेन अतुप्र० → अत्० - इदम्० → इय्देशश्च । सुवर्णम् ।

[कियत्सुवर्णम्] किं मानमस्य = कियत् । अनेन अतुप्र० → अत्० - किम्० → किय्देशश्च । सुवर्णम् ।

संख्यायाः - **[इयन्तो गुणिनः]** इदं मानमेषां = इयन्तः । अनेन अतुप्र० → अत्० - इदम्० → इय्देशश्च । जस् । गुणिनः ।

[कियन्तो गुणिनः] किं मानमेषां = कियन्तः । अनेन अतुप्र० → अत्० - किम्० → किय्देशश्च । जस् । गुणिनः ।

[इयती] इदं मानमस्याः = इयती । अनेन अतुप्र० → अत्० - इदम्० → इय्देशश्च । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

[कियती] किं परिमाणमस्याः = कियती । अनेन अतुप्र० → अत्० - किम्० → किय्देशश्च । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

उदित्करणं दीर्घत्वाद्यर्थम्, आदिशब्दात् 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नागमः । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) इति ङीश्च गृह्यते ॥छा॥

यत्-तदेतदो डावादिः ॥ ७।१।१४९ ॥

[यत्तदेतदः] यच्च तच्च एतच्च = यत्तदेतत्, तस्मात् ।

[डावादिः] डाव आदिर्यस्य सः = डावादिः ।

[यावान्, तावान्, एतावान् पटः] यत्-तद्-एतद्वा प्रमाणमस्य = यावान् तावान्, एतावान् पटः । अनेन अतुप्र० → अत्-डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् ।

[यावत्, तावत्, एतावत् धान्यम्] यत्-तद्-एतद्वा परिमाणमस्य = यावत्, तावत्, एतावत् धान्यम् । अनेन अतुप्र० → अत् - डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् ।

[यावत्, तावत्, एतावत् सुवर्णम्] यत्-तद्-एतद्वा उन्मानमस्य = यावत्, तावत्, एतावत् सुवर्णम् । अनेन अतुप्र० → अत् - डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यावन्ति, तावन्ति, एतावन्ति अधिकरणानि] या-सा-एषा वा संख्या मानमेषां = यावन्ति, तावन्ति, एतावन्ति अधिकरणानि । अनेन अतुप्र० → अत्-डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । नोऽन्तः ।

[यावती, तावती, एतावती] यत्-तद्-एतत्प्रमाणमस्याः सा = यावती, तावती, एतावती । अनेन अतुप्र० → अत्-डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

ननु मात्रडादयोऽपि दृश्यन्ते-

[इदंमात्रम्] इदं प्रमाणमस्य = इदंमात्रम् । इत्यादि, सत्यम्, स्वविषये मानविशेषे प्रमाणे मात्रडादयो भवन्त्येव, मानसामान्येऽतुरेवेति विभागः ॥छ॥

यत्-तत्-किमः संख्याया डतिर्वा ॥ ७।१।१५० ॥

[यत्तत्किमः] यच्च तच्च किञ्च = यत्तत्किम्, तस्मात् ।

[संख्यायाः] संख्या पञ्चमी ङसि ।

[डतिः] डति प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[यति] यद् । या संख्या मानमेषां = यति । अनेन डतिप्र० → अति । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । जस् । 'डति-ष्णः संख्याया लुप्' (१।४।५४) लुप् ।

[यावन्तः] यत्परिमाणमेषां = यावन्तः । 'यत्-तदेतदो डावादिः' (७।१।१४९) अतुप्र० → अत् - डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । जस् । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[तति] तद् । सा संख्या मानमेषां = तति । अनेन डतिप्र० → अति । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । जस् । 'डति-ष्णः०' (१।४।५४) लुप् ।

[तावन्तः] तत्परिमाणमेषां = तावन्तः । 'यत्-तदेतदो डावादिः' (७।१।१४९) अतुप्र० → अत् - डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । जस् । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । एवमग्रेऽपि ।

[कति] का संख्या मानमेषां = कति । पूर्ववत् साध्यः ।

[कियन्तः] किं परिमाणमेषां = कियन्तः । पूर्ववत् साध्यः । एतौ च अतुडतिप्रत्ययौ स्वभावाद् बहुवचनविषयावेव भवतः ।

[कियान्, यावान्, तावान् पटः] किं मानमस्य = कियान् । 'इदं-किमोऽतुरिय्-किय् चास्य' (७।१।१४८) अतुप्र० → अत् - कियदेशश्च । यावान्, तावान् पटः । शेषं पूर्ववत् ॥छ॥

अवयवात् तयट् ॥ ७।१।१५१ ॥

[अवयवात्] अवयव पञ्चमी ङसि ।

[तयट्] तयट् प्रथमा सि ।

तदस्येति संख्याया इति च वर्त्तते, मानादिति निवृत्तम्, अवयवादिति विशेषणान्तरोपादानात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिः] चतुर् । चत्वारोऽवयवा अस्याः = चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिः । अनेन तयट्प्र० → तय । 'ह्रस्वान्नाम्नस्ति' (२।३।३४) र० → षत्वम् । 'तवर्गस्य श्चवर्ग-ष्टवर्गाभ्यां योगे च-टवर्गौ' (१।३।६०) त० → ट० । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[चतुष्टयी रज्जुः] चतुर् । चत्वारोऽवयवा अस्याः = चतुष्टयी रज्जुः । अनेन तयट्प्र० → तय । 'ह्रस्वान्नाम्नस्ति' (२।३।३४) र० → षत्वम् । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) त० → ट० । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पञ्चतयो यमः] पञ्च अवयवा अस्य = पञ्चतयो यमः । अनेन तयट्प्र० → तय । प्राणातिपात - मृषावाद - अदत्तादान - मैथुन - परिग्रहभेदो यमः ।

[सप्ततयी नयप्रवृत्तिः] सप्त अवयवा अस्य = सप्ततयी नयप्रवृत्तिः । अनेन तयट्प्र० → तय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[दशतयो धर्मः] दश अवयवा अस्य = दशतयो धर्मः । अनेन तयट्प्र० → तय ।

[द्वादशतयः सिद्धान्तः] द्वादश अवयवा अस्य = द्वादशतयः सिद्धान्तः । अनेन तयट्प्र० → तय ॥छा॥

द्वि-त्रिभ्यामयट् वा ॥ ७।१।१५२ ॥

[द्वित्रिभ्याम्] द्विश्च त्रिश्च = द्वित्री, ताभ्याम् ।

[अयट्] अयट् प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[द्वयम्, द्वितयं तपः] द्वावयवावस्य = द्वयम्, द्वितयं तपः । अनेन अयट्प्र० → अय । 'अवयवात् तयट्' (७।१।१५१) तयट्प्र० → तय ।

[त्रयम्, त्रितयं जगत्] त्रयोऽवयवा अस्य = त्रयम्, त्रितयं जगत् । अनेन अयट्प्र० → अय । 'अवयवात् तयट्' (७।१।१५१) तयट्प्र० → तय ।

[त्रयः, त्रितयो मोक्षमार्गः] त्रि । त्रयोऽवयवा अस्य = त्रयः, त्रितयो मोक्षमार्गः । ज्ञानदर्शनचारित्राणि । अनेन अयट्प्र० → अय । 'अवयवात् तयट्' (७।१।१५१) तयट्प्र० → तय ।

[द्वयी, द्वितयी रज्जुः] द्वावयवावस्याः = द्वयी, द्वितयी । अनेन अयट्प्र० → अय । 'अवयवात् तयट्' (७।१।१५१) तयट्प्र० → तय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[त्रयी, त्रितयी रज्जुः] त्रयोऽवयवा अस्याः = त्रयी, त्रितयी । अनेन अयट्प्र० → अय । 'अवयवात् तयट्' (७।१।१५१) तयट्प्र० → तय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[त्रयाणि पानानि यथातथा पिबेत्] त्रयोऽवयवा एषां = त्रयाणि । अनेन अयट्प्र० → अय । 'त्र्यन्त्य०' (७।४।४३) (अवर्णे० (७।४।६८)) इलुक् । जस् ।

पयश्च दिव्यं शुचि मेघसंभवं, स्वतिप्रसन्नां परमां च वारुणीं ।
ममातुलं वारि च वक्त्रसंभवं, त्रयाणि पानानि यथातथा पिबेत् ॥

द्वित्रिभ्यामेव अयट् उक्तस्तत्कथमुभयो मणिरित्यादि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उभयो मणिः, उभये देवमनुष्याः, उभयी दृष्टिः] उभ 'यांक् प्रापणे' (१०६२) या । उभौ यातीति । 'आतो डोऽह्वा-वा-मः' (५।१।७६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) आलुक् । यद्वा 'उभ पूरणे' (१३८५) उभ् । उम्भतीति उभयी दृष्टिः । 'गय-हृदयादयः' (उणा० ३७०) इति अयट् प्रत्ययान्तो निपात्यते । टित्वात्- 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । द्वितीय उभयशब्दस्याग्रे जस् । 'जस इः' (१।४।९) इत्यनेन सूत्रेण जस्स्थाने इ । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए । देवाश्च मनुष्याश्च = देवमनुष्याः । उभयशब्दः सर्वादिषु उभयट् इति पठ्यमानः शब्दान्तरमेव विज्ञेयम् । तेन जस्स्थाने 'नेमा-ऽर्द्ध०' (१।४।१०) जस इकारविकल्पो न भवति ॥छ॥

द्व्यादेर्गुणान्मूल्य-क्रेये मयट् ॥ ७।१।१५३ ॥

[द्व्यादेः] द्विरादिर्यस्य सः = द्व्यादिः, तस्मात् ।

[गुणात्] गुण पञ्चमी ङसि ।

[मूल्यक्रेये] मूल्यं च क्रेयश्च = मूल्यक्रेयम्, तस्मिन् ।

[मयट्] मयट् प्रथमा सि ।

संख्याया इति वर्त्तते ।

[द्विमयमुदश्विद्यवानाम्] यवानां द्वौ गुणौ मूल्यमस्योदश्वितः क्रेयस्य = द्विमयमुदश्विद्यवानाम् । द्विशब्दस्याऽग्रे अनेन मयट्प्र० → मय । द्वौ भागौ यवानामेको भाग उदश्वितः, द्विगुणा यवा इत्यर्थः ।

[त्रिमयम्] त्रि । त्रयो गुणा मूल्यमस्योदश्वितः क्रेयस्य = त्रिमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[चतुर्मयम्] चत्वारो गुणा मूल्यमस्योदश्वितः क्रेयस्य = चतुर्मयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[द्विमया यवा उदश्वितः] उदश्वितो द्वौ गुणौ क्रेयावेषां यवानां = द्विमया यवा उदश्वितः । अनेन मयट्प्र० → मय । जस् ।

[त्रिमयाः] त्रयो गुणाः क्रेया एषां यवानां = त्रिमयाः । अनेन मयट्प्र० → मय । जस् ।

[चतुर्मयाः] चत्वारो गुणाः क्रेया एषां यवानां = चतुर्मयाः । अनेन मयट्प्र० → मय । जस् ।

इह तु (द्वि)गुणत्वं उदश्वितः, एको भागो यवानां, द्वौ गुणौ इत्युक्ते हि यवादीनामित्यपेक्ष्यते । द्व्यादिपदस्य सापेक्षस्यापि नित्यसापेक्षत्वेन गमकत्वाद्वृत्तिः ।

अपरः प्रकारः । मूल्यक्रेय इति प्रत्ययार्थविशेषणम् । पूर्वं हि प्रकृतिविशेषणत्वेन व्याख्या ।

[द्विमया यवा उदश्वितो मूल्यम्] द्वौ गुणौ एषां मूल्यभूतानां यवानामुदश्वितः = द्विमया यवा उदश्वितो मूल्यम् । अनेन मयट्प्र० → मय । जस् ।

[त्रिमयाः] त्रयो गुणा एषां मूल्यभूतानां यवानामुदश्वितः = त्रिमयाः । अनेन मयट्प्र० → मय । जस् ।

[चतुर्मयाः] चत्वारो गुणा एषां मूल्यभूतानां यवानामुदश्वितः = चतुर्मयाः । अनेन मयट्प्र० → मय । जस् ।

[द्विमयमुदश्विद्यवानां क्रेयम्] द्वौ गुणावस्योदश्वितः क्रेयभूतस्य = द्विमयमुदश्विद्यवानां क्रेयम् । अनेन मयट्प्र० → मय । सि-अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिमयम्] त्रयो गुणा अस्योदश्वितः क्रेयभूतस्य = त्रिमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय । सि-अम् ।

[चतुर्मयम्] चत्वारो गुणा अस्योदश्वितः क्रेयभूतस्य = चतुर्मयम् । अनेन मयट्प्र० → मय । सि-अम् ।

द्वौ गुणाविति क्रेयं मूल्यं चैकगुणं कृत्वा तदपेक्षया मूल्यक्रेययोर्द्विस्तावत्तोच्यते ॥छा॥

अधिकं तत्संख्यमस्मिन् शत-सहस्रे शति-शद्-दशान्ताया डः ॥ ७।१।१५४ ॥

[अधिकम्] अधि । अधि आरूढोऽधिकम् । 'अधेरारूढे' (७।१।१८७) कप्र० । सि-अम् ।

[तत्संख्यम्] सा संख्या यस्य = तत्संख्यम् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वत्वम् । सि-अम् ।

[अस्मिन्] अस्मिन् सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् ।

[शतसहस्रे] शतं च सहस्रं च = शतसहस्रम्, तस्मिन् ।

[शतिशद्दशान्तायाः] शतिश्च शच्च दशा च = शतिशद्दशानः । शतिशद्दशानः अन्ते यस्याः सा = शतिशद्दशान्ता, तस्याः = शतिशद्दशान्तायाः । पञ्चमी ङसि ।

[डः] ड प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः ।

संख्याया इति वर्त्तते-तदिति च । सा शतसहस्रलक्षणा संख्या यस्य योजनादेस्तत्संख्यं शतं सहस्रमिति च यत्संख्यायते तदेव यद्यधिकमपि भवतीत्यर्थः ।

[विंशं योजनशतम्, विंशं शतं योजनानि] विंशति मण्ड्यते । योजनानां संख्यानेत्युत्पत्तिः - विंशतिर्योजनानि संख्येयेत्युत्पत्तिः वा । विंशतिरधिकास्मिन् योजनशते शते वा योजनेषु = विंशं योजनशतम्, विंशं शतं योजनानि । अनेन डप्र० → अ । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[विंशं योजनसहस्रम्, विंशं सहस्रं योजनानि] योजनानां विंशतिर्योजनानि वा विंशतिरधिकास्मिन् योजनसहस्रे सहस्रे वा योजनेषु = विंशं योजनसहस्रम्, विंशं सहस्रं योजनानि । अनेन डप्र० → अ । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[विंशं कार्षापणशतम्, विंशं शतं कार्षापणानि] कार्षापणानां विंशतिः कार्षापणानि वा विंशतिरधिकास्मिन् कार्षापणशते शते वा कार्षापणेषु = विंशं कार्षापणशतम्, विंशं शतं कार्षापणानि । अनेन डप्र० → अ । शेषं पूर्ववत् ।

[विंशं कार्षापणसहस्रम्, विंशं सहस्रं कार्षापणानि] कार्षापणानां विंशतिः कार्षापणानि वा विंशतिरधिकास्मिन् कार्षापणसहस्रे सहस्रे वा कार्षापणेषु = विंशं कार्षापणसहस्रम्, विंशं सहस्रं कार्षापणानि । अनेन डप्र० → अ । शेषं पूर्ववत् ।

[एकविंशम्] योजनानां एकविंशतिरधिकास्मिन् योजनशते = एकविंशम् । अनेन डप्र० → अ । शेषं पूर्ववत् ।

[द्वाविंशं शतम्] योजनानां द्वाविंशतिरधिकास्मिन् योजनशते = द्वाविंशं शतम् । अनेन डप्र० → अ । शेषं पूर्ववत् ।

शत् - **[त्रिंशं शतम्]** योजनानां त्रिंशत् अधिकास्मिन् योजनशते = त्रिंशं शतम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिंशं सहस्रम्] योजनानां त्रिंशत् अधिकास्मिन् योजनसहस्रे = त्रिंशं सहस्रम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[एकत्रिंशम्] योजनानां एकत्रिंशत् अधिकास्मिन् योजनशते सहस्रे वा = एकत्रिंशम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[चत्वारिंशम्] योजनानां चत्वारिंशत् अधिकास्मिन् योजनशते सहस्रे वा = चत्वारिंशम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[पञ्चाशम्] योजनानां पञ्चाशत् अधिकास्मिन् योजनशते सहस्रे वा = पञ्चाशम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[एकादशं शतम्, एकादशं सहस्रम्] एकादशानि योजनानि अधिकानि अस्मिन् योजनशते सहस्रे वा = एकादशं शतम्, एकादशं सहस्रम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[द्वादशम्] द्वादशानि योजनानि अधिकानि अस्मिन् योजनशते सहस्रे वा = द्वादशम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[त्रयोदशं शतम्, सहस्रं वा] त्रयोदशानि योजनानि अधिकानि अस्मिन् योजनशते सहस्रे वा = त्रयोदशम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

योजनादीनामिव शतानामपि सहस्रे भवति–

[विंशं शतसहस्रम्] विंशतिः शतान्यधिकान्यस्मिन् शतानां सहस्रे = विंशं शतसहस्रम् । अनेन डप्र० । कोऽर्थः विंशतिशतानि(धि)को लक्ष इत्यर्थः ।

[त्रिंशम्] त्रिंशत् शतान्यधिकान्यस्मिन् शतानां सहस्रे = त्रिंशम् । अनेन डप्र० । त्रिंशत्शताधिको लक्ष इत्यर्थः ।

[एकादशम्] एकादशानि शतान्यधिकान्यस्मिन् शतानां सहस्रे = एकादशम् । अनेन डप्र० । एकादशशताधिको लक्ष इत्यर्थः ।

एवं सहस्राणामपि शते भवति–

[विंशं शतसहस्रम्] विंशतिः सहस्राण्यधिकान्यस्मिन्सहस्राणां शते = विंशं शतसहस्रम् । अनेन डप्र० । सहस्राणां शतं शतसहस्रमिति कृत्वा 'षष्ठ्ययत्नाच्छेषे' (३।१।७६) इति समासे प्रथमोक्तत्वात् सहस्रस्य पूर्वनिपाते प्राप्ते राजदन्तादिषु पाठात् शतशब्दस्य पूर्वनिपातः ।

[त्रिंशं शतसहस्रम्] त्रिंशत् सहस्राण्यधिकान्यस्मिन् सहस्राणां शते = त्रिंशं शतसहस्रम् । अनेन डप्र० ।

[एकादशं शतसहस्रम्] एकादशानि सहस्राण्यधिकान्यस्मिन्सहस्राणां शते = एकादशम् । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

गोविंशतिरधिका अस्मिन् गोशते । न गोविंशतिशब्दः एकविंशत्यादिवत् संख्याशब्दः ॥छ॥

संख्यापूरणे डट् ॥ ७।१।१५५ ॥

[संख्यापूरणे] संख्या 'पूरी(रै)चि आप्यायने' (१२६८) पूर् । संख्या पूर्यते येन तत् = संख्यापूरणम् । अनट्प्र० → अन । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (१।३।६०) णत्वम्, तस्मिन् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[डट्] डट् प्रथमा सि ।

संख्याया इति वर्त्तते ।

[एकादशः] एकादशानां पूरणः = एकादशः । अनेन डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । एकादशसंख्यापूरण इत्यर्थः ।

[द्वादशः] द्वादशानां पूरणः = द्वादशः । अनेन डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[त्रयोदशः] त्रयोदशानां पूरणः = त्रयोदशः । अनेन डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[चतुर्दशः] चतुर्दशानां पूरणः = चतुर्दशः । अनेन डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[एकादशी स्त्री] एकादशानां पूरणी = एकादशी । अनेन डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

विंशत्यादेर्वा तमट् ॥ ७।१।१५६ ॥

[विंशत्यादेः] विंशतिरादिर्यस्य सः = विंशत्यादिः, तस्मात् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[तमट्] तमट् प्रथमा सि ।

[विंशतितमः, विंशः] विंशतेः पूरणः = विंशतितमः । अनेन तमट्प्र० → तम । एवम्-विंशः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[विंशतितमी, विंशी स्त्री] विंशतेः पूरणी = विंशतितमी । अनेन तमट्प्र० → तम । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । एवम्-विंशी । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[एकविंशतितमः, एकविंशः] एकविंशतेः पूरणः = एकविंशतितमः, एकविंशः । प्रथमे अनेन तमट्प्र० → तम । द्वितीये 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[द्वाविंशतितमः, द्वाविंशः] द्वाविंशतेः पूरणः = द्वाविंशतितमः, द्वाविंशः । प्रथमे अनेन तमट्प्र० → तम । द्वितीये 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[एकान्नत्रिंशत्तमः, एकान्नत्रिंशः] एकान्नत्रिंशतः पूरणः = एकान्नत्रिंशत्तमः, एकान्नत्रिंशः । प्रथमे अनेन तमट्प्र० → तम । द्वितीये 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[चत्वारिंशत्तमः, चत्वारिंशः] चत्वारिंशतः पूरणः = चत्वारिंशत्तमः, चत्वारिंशः । प्रथमे अनेन तमट्प्र० → तम । द्वितीये 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[द्वाचत्वारिंशत्तमः, द्वाचत्वारिंशः] द्वाचत्वारिंशतः पूरणः = द्वाचत्वारिंशत्तमः, द्वाचत्वारिंशः । प्रथमे अनेन तमट्प्र० → तम । द्वितीये 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[पञ्चाशत्तमः, पञ्चाशः] पञ्चाशतः पूरणः = पञ्चाशत्तमः, पञ्चाशः । प्रथमे अनेन तमट्प्र० → तम । द्वितीये 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अष्टपञ्चाशत्तमः, अष्टपञ्चाशः] अष्टपञ्चाशतः पूरणः = अष्टपञ्चाशत्तमः, अष्टपञ्चाशः । प्रथमे अनेन तमट्प्र० → तम । द्वितीये 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

शतादि-मासा-ऽर्द्धमास-संवत्सरात् ॥ ७।१।१५७ ॥

[शतादिमासाऽर्द्धमाससंवत्सरात्] शतादिश्च मासश्च अर्द्धमासश्च संवत्सरश्च = शतादिमासाऽर्द्धमाससंवत्सरम्, तस्मात् ।

[शततमः] शतस्य पूरणः = शततमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[शततमी] शतस्य पूरणी = शततमी । अनेन तमट्प्र० → तम । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[एकशततमः] एकशतस्य पूरणः = एकशततमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[सहस्रतमः] सहस्रस्य पूरणः = सहस्रतमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[लक्षतमः] लक्षस्य पूरणः = लक्षतमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[मासतमो दिवसः] मासस्य पूरणः = मासतमो दिवसः । अनेन तमट्प्० → तम ।

[अर्द्धमासतमः] अर्द्धमासस्य पूरणः = अर्द्धमासतमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[संवत्सरतमः] संवत्सरस्य पूरणः = संवत्सरतमः । अनेन तमट्प्र० → तम ॥छ॥

षष्ट्यादेरसंख्यादेः ॥ ७।१।१५८ ॥

[षष्ट्यादेः] षष्टी(ष्टि) आदिर्यस्य सः = षष्ट्यादिः, तस्मात् ।

[असंख्यादेः] संख्या आदिरवयवो यस्याऽसौ संख्यादिः । न संख्यादिरसंख्यादिस्तस्मात् ।

[षष्टितमः] षष्टेः पूरणः = षष्टितमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[सप्ततितमः] सप्ततेः पूरणः = सप्ततितमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[अशीतितमः] अशीतेः पूरणः = अशीतितमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[नवतितमः] नवतेः पूरणः = नवतितमः । अनेन तमट्प्र० → तम ।

[एकषष्टितमः, एकषष्टः] एकषष्टेः पूरणः = एकषष्टितमः । 'विंशत्यादेर्वा तमट्' (७।१।१५६) तमट्प्र० → तम । एवम्-एकषष्टः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[एकसप्ततितमः, एकसप्ततः] एकसप्ततेः पूरणः = एकसप्ततितमः । 'विंशत्यादेर्वा तमट्' (७।१।१५६) तमट्प्र० → तम । एवम्-एकसप्ततः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ॥छ॥

नो मट् ॥ ७।१।१५९ ॥

[नः] न् पञ्चमी ङसि ।

[मट्] मट् प्रथमा सि ।

[पञ्चमः] पञ्चानां पूरणः = पञ्चमः । अनेन मट्प्र० → म ।

[पञ्चमी] पञ्चानां पूरणी = पञ्चमी । अनेन मट्प्र० → म । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[सप्तमः] सप्तानां पूरणः = सप्तमः । अनेन मट्प्र० → म ।

[अष्टमः] अष्टानां पूरणः = अष्टमः । अनेन मट्प्र० → म ।

[नवमः] नवानां पूरणः = नवमः । अनेन मट्प्र० → म ।

[दशमः] दशानां पूरणः = दशमः । अनेन मट्प्र० → म ।

[विंशः] विंशतेः पूरणः = विंशः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[एकादशः] एकादशानां पूरणः = एकादशः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[द्वादशः] द्वादशानां पूरणः = द्वादशः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ॥छ॥

पित्तिथट् बहु-गण-पूग-सङ्घात् ॥ ७।१।१६० ॥

[पित्] प् इदनुबन्धो यस्य सः = पित् । प्रथमा सि ।

[तिथट्] तिथट् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[बहुगणपूगसङ्घात्] बहुश्च गणश्च पूगश्च सङ्घश्च = बहुगणपूगसङ्घम्, तस्मात् ।

[बहुतिथः] बहु । बहूनां पूरणः = बहुतिथः । 'बहु-गणं भेदे' (१।१।४०) संख्यावत्त्वम्, तस्य फलमनेन तिथट्प्र० → तिथ ।

[बहुतिथी] बहु । 'स्वरादुतो गुणादखरोः' (२।४।३५) ङी । बह्वीनां पूरणी = बहुतिथी । अनेन तिथट्प्र० → तिथ । पित् फलं किम् ? 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गणतिथः] गणानां पूरणः = गणतिथः । 'बहु-गणं भेदे' (१।१।४०) संख्यावत्त्वम्, तस्य फलमनेन तिथट्प्र० → तिथ ।

[गणतिथी] गणानां पूरणी = गणतिथी । अनेन तिथट्प्र० → तिथ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पूगतिथः] पूगानां पूरणः = पूगतिथः । अनेन तिथट्प्र० → तिथ ।

[पूगतिथी] पूगानां पूरणी = पूगतिथी । अनेन तिथट्प्र० → तिथ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[सङ्घतिथः] सङ्घस्य पूरणः = सङ्घतिथः । अनेन तिथट्प्र० → तिथ ।

[सङ्घतिथी] सङ्घस्य पूरणी = सङ्घतिथी । अनेन तिथट्प्र० → तिथ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।।छ।।

अतोरिथट् ।। ७।१।१६१ ।।

[अतोः] अतु पञ्चमी ङसि ।

[इथट्] इथट् प्रथमा सि ।

[इयतिथः] इदम् । इदं परिमाणमेषाम् = इयन्तः । 'इदं-किमोऽतुरिय्-किय् चास्य' (७।१।१४८) अतुप्र० → अत्०-इय्देशश्च । इयतां पूरणः = इयतिथः । अनेन इथट्प्र० → इथ ।

[इयतिथी] इयतीनां पूरणी = इयतिथी । अनेन इथट्प्र० → इथ । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी ।

[कियतिथः] किम् । किं परिमाणमेषां = कियन्तः । 'इदं-किमोऽतुरिय्-किय् चास्य' (७।१।१४८) अतुप्र० → अत्०-किय्देशश्च । कियतां पूरणः = कियतिथः । अनेन इथट्प्र० → इथ ।

[कियतिथी] कियतीनां पूरणी = कियतिथी । अनेन इथट्प्र० → इथ । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

[यावतिथः] यत्परिमाणमेषां = यावन्तः । 'यत्-तदेतदो डावादिः' (७।१।१४९) अतुप्र० → अत्०-डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । यावतां पूरणः = यावतिथः । अनेन इथट्प्र० → इथ ।

[यावतिथी] यावतां पूरणी = यावतिथी । अनेन इथट्प्र० → इथ । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

[तावतिथः] तत्परिमाणमेषां = तावन्तः । 'यत्-तदेतदो डावादिः' (७।१।१४९) अतुप्र० → अत्०-डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । यावतां पूरणः = यावतिथः । अनेन इथट्प्र० → इथ ।

[तावतिथी] तावतां पूरणी = तावतिथी । अनेन इथट्प्र० → इथ । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

[एतावतिथः] एतत्परिमाणमेषाम् = एतावन्तः । 'यत्-तदेतदो डावादिः' (७।१।१४९) अतुप्र० → अत्०-डावादिः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । एतावतां पूरणः = एतावतिथः । अनेन इथट्प्र० → इथ ।

[एतावतिथी] एतावतां पूरणी = एतावतिथी । अनेन इथट्प्र० → इथ । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।।छ।।

षट्-कति-कतिपयात् थट् ।। ७।१।१६२ ।।

[षट्कतिकतिपयात्] षट् च कतिश्च कतिपयश्च = षट्कतिकतिपयम्, तस्मात् ।

[थट्] थट् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[षष्ठः] षण्णां पूरणः = षष्ठः । अनेन थट्प्र० → थ ।

[षष्ठी] षण्णां पूरणी = षष्ठी । अनेन थट्प्र० → थ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[कतिथः] किम् । का संख्या मानमेषां = कति । 'यत्-तत्-किमः संख्याया डतिर्वा' (७।१।१५०) डतिप्र० → अति । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इम्लुक् । कतीनां पूरणः = कतिथः । अनेन थट्प्र० → थ ।

[कतिथी] कतीनां पूरणी = कतिथी । अनेन थट्प्र० → थ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[कतिपयथः] कति अयि (७९०) - वयि (७९१) - 'पयि गतौ' (७९२) पय् । कति पयन्ते = कतिपयाः । 'लिहादिभ्यः' (५।१।५०) अच्प्र० → अ । 'कतिपयानां पूरणः = कतिपयथः । अनेन थट्प्र० → थ ।

[कतिपयथी] कतिपयानां स्त्रीणां पूरणी = कतिपयथी । अनेन थट्प्र० → थ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

'षष्ठी वाऽनादरे' (२।२।१०८) - 'चतुर्थी' (२।२।५३) इति च निर्देशात् थटि 'नाम सिदय्व्यञ्जने' (१।१।२१) इति पदत्वं न भवति, पदत्वाभावे 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) इति डत्वम्, 'च-ट-ते सद्वितीये' (१।३।७) सत्वं च न भवति ॥छ॥

चतुरः ॥ ७।१।१६३ ॥

[चतुरः] चतुर् पञ्चमी ङसि ।

[चतुर्थः] चतुर्णां पूरणः = चतुर्थः । अनेन थट्प्र० → थ ।

[चतुर्थी] चतसृणां पूरणी = चतुर्थी । अनेन थट्प्र० → थ । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी ॥छ॥

येयौ चलुक् च ॥ ७।१।१६४ ॥

[येयौ] यश्च ईयश्च = येयौ । औ ।

[चलुक्] चस्य लुक् = चलुक् । प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[तुर्यः, तुरीयः, तुर्या, तुरीया] चतुर्णां पूरणः = तुर्यः, तुरीयः । अनेन य-ईयप्र०-चलुक् च । अग्रेतने उभये 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

द्वेस्तीयः ॥ ७।१।१६५ ॥

[द्वेस्तीयः] द्वि पञ्चमी ङसि । तीय प्रथमा सि ।

[द्वितीयः] द्वयोः पूरणः = द्वितीयः । अनेन तीयप्र० ।

[द्वितीया] द्वयोः पूरणी = द्वितीया । अनेन तीयप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

त्रेस्तृ च ॥ ७।१।१६६ ॥

[त्रेस्तृ] त्रि पञ्चमी ङसि । तृ प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[च] च प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[तृतीयः] त्रयाणां पूरणः = तृतीयः । अनेन तीयप्र०-त्रि० → तृदेशश्च ।

[तृतीया] तिसृणां पूरणी = तृतीया । अनेन तीयप्र०-त्रि० → तृदेशश्च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

पूर्वमनेन सादेश्चेन् ॥ ७।१।१६७ ॥

[पूर्वम्] पूर्व 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् ।

[अनेन] अनेन सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[सादेः] सह आदिना वर्त्तते = सादिस्तस्मात् । 'सहस्य सोऽन्यार्थे' (३।२।१४३) सह सभावः ।

[च] च प्रथमा सि ।

[इन्] इन् प्रथमा सि ।

[पूर्वी] पूर्वमनेन = पूर्वी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि ।

[पूर्विणौ] पूर्वमाभ्यां = पूर्विणौ । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । औ ।

[पूर्विणः] पूर्वमेभिः = पूर्विणः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् ।

[पूर्वी कटम्] पूर्वं कटोऽनेन = पूर्वी कटम् । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पूर्वी ओदनम्] पूर्वं ओदनो अनेन = पूर्वी ओदनम् । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पूर्वी पयः] पूर्वं पयोऽनेन = पूर्वी पयः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कृतपूर्वी कटम्] कृतं पूर्वं कटोऽनेन = कृतपूर्वी कटम् । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[भुक्तपूर्वी ओदनम्] भुक्तं पूर्वमोदनोऽनेन = भुक्तपूर्वी ओदनम् । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पीतपूर्वी पयः] पीतं पूर्वं पयोऽनेन = पीतपूर्वी पयः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

इष्टादेः ॥ ७।१।१६८ ॥

[इष्टादेः] इष्ट आदिर्यस्य सः = इष्टादिः, तस्मात् ।

[इष्टी यज्ञे] इष्टमनेन = इष्टी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पूर्ती श्राद्धे] 'पृश् पालन-पूरणयोः' (१५३२) पृ । पूर्यते स्म । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तप्र० → त । 'ओष्ठ्यादुर्' (४।४।११७) उर् । तस्य नो न भवति 'ॠ-ल्वादेरेषां तो नोऽप्रः' (४।२।६८) इत्यनेन निषेधात् । पूर्त्तमनेन = पूर्ती श्राद्धे । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'व्याप्ये क्तेनः' (२।२।९९) इति कर्मणि सप्तमी ।

गणोऽत्र ॥छ॥

श्राद्धमद्यभुक्तमिकेनौ ॥ ७।१।१६९ ॥

[श्राद्धम्] श्राद्धम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अद्यभुक्तम्] अद्यभुक्तम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[इकेनौ] इकश्च इन् च = इकेनौ ।

[श्राद्धिकः, श्राद्धी] श्रद्धा प्रयोजनमस्य = श्राद्धः । 'चूडादिभ्योऽण्' (६।४।११९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । श्राद्धमनेनाद्यभुक्तं = श्राद्धिकः, श्राद्धी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ॥छा॥

अनुपद्यन्वेष्टा ॥ ७।१।१७० ॥

[अनुपदी] अनुपदिन् प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[अन्वेष्टा] अनु 'इषत् इच्छायाम्' (१४१९) इष् । अन्विच्छतीति अन्वेष्टा । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) तृच्प्र० → तृ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) त० → ट० । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्-पुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डाः' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः ।

[अनुपदी उष्ट्राणाम्, अनुपदी गवाम्] पदानां समीपमनुपदम् । अनुपदमन्वेष्टा = अनुपदी उष्ट्राणाम्-गवां च । अनेन इन्प्र० निपात्यते । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ॥छा॥

दाण्डाजिनिका-ऽऽयःशूलिक-पार्श्वकम् ॥ ७।१।१७१ ॥

[दाण्डाजिनिकाऽऽयःशूलिकपार्श्वकम्] द(दा)ण्डाजिनिकश्च आयःशूलिकश्च पार्श्वकश्च = दाण्डाजिनिका-ऽऽयःशूलिकपार्श्वकम् ।

[दाण्डाजिनिकः] दण्डाजिनं दम्भः, तेनान्वेष्टा = द(दा)ण्डाजिनिकः । अनेन इकण्प्र० निपात्यते । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । वृद्धिः । यो मिथ्याव्रती परप्रसादार्थं दण्डाजिनमुपादायार्थानन्विच्छति स दाम्भिक उच्यते । निपातनं रूढ्यर्थम्, तेन शैवभागवतादौ न भवति ।

[आयःशूलिकः] अयःशूलसाम्यात् तीक्ष्णः = अयःशूलम्, तेनान्वेष्टा = आयःशूलिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । यो मृदुनोपायेनान्वेष्टव्यानर्थान् तीक्ष्णोपायेनान्विच्छति राभसिकः स एवमुच्यते ।

[पार्श्वकः] पार्श्वमनृजुरुपायः लञ्चादिः, तेनान्वेष्टा = पार्श्वकः । ऋजुनोपायेनान्वेष्टव्यानर्थाननृजुनोपायेन योऽन्विच्छति स पार्श्वक उच्यते ॥छा॥

क्षेत्रेऽन्यस्मिन्नाश्य इयः ॥ ७।१।१७२ ॥

[क्षेत्रे] क्षि क्षये (१०) क्षि । क्षयति-वृद्धिंगच्छति = क्षेत्रम् । 'हु-या-मा-श्रु-वसि-भसि-गु-वी-पचि-वचि-धृ-यम्यमि-मनि-तनि-सदि-छादि-क्षि-क्षदि-लुपि-पति-धूभ्यस्त्रः' (उणा० ४५१) त्रप्र० । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । तस्मिन् ।

[अन्यस्मिन्] अन्य सप्तमी ङि । 'ङेः स्मिन्' (१।४।८) स्मिन् ।

[नाश्ये] 'नशौच् अदर्शने' (१२०२) नश् । नश्यन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे णिग्' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । नाशयितुं शक्यं = नाश्यम् । 'शक्तार्हे कृत्याश्च' (५।४।३५) यप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । तस्मिन् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[इयः] इय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[क्षेत्रियो व्याधिः] अन्यस्मिन् क्षेत्रे नाश्यः = क्षेत्रियो व्याधिः । अनेन इयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । क्षेत्रं शरीरम् । अन्यदिति जन्मान्तरशरीरमुच्यते । तत्र नाश्यो नेहे(ह)त्यसाध्यो व्याधिरुच्यते ।

[क्षेत्रियं विषम्] अन्यस्मिन् क्षेत्रे नाश्यं = क्षेत्रियं विषम् । अनेन इयप्र० । तद्धि स्वशरीरादन्यस्मिन्परशरीरे मन्त्रादिबलेन तद्विषं संक्रमय्य किञ्चिन्नाश्यं चिकित्स्यं भवति ।

[क्षेत्रियाणि तृणानि] अन्यस्मिन् क्षेत्रे नाश्यानि = क्षेत्रियाणि तृणानि । अनेन इयप्र० । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः' । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → ण० । तानि हि सस्यक्षेत्रे इतरप्रदेशापेक्षया अन्यस्मिन्नुत्पन्नानि नाश्यान्युत्पाद्यानि भवन्ति ।

[क्षेत्रियः पारदारिकः] अन्यस्मिन् क्षेत्रे नाश्यः = क्षेत्रियः पारदारिकः । अनेन इयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । परदारान् गच्छति = पारदारिकः । 'परदारादिभ्यो गच्छति' (६।४।३८) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । स हि स्वक्षेत्रादन्यस्मिन् क्षेत्रे परदारेषु पवर्त्तमानस्तत्र नाश्यो निग्राह्यो भवति । दाराः क्षेत्रम् ॥छ॥

छन्दोऽधीते श्रोत्रश्च वा ॥ ७।१।१७३ ॥

[छन्दः] छन्दस् अमन्तात् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अधीते] अधीते सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[श्रोत्रश्च] श्रोत्र प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[श्रोत्रियः, छान्दसः] छन्दस् । छन्दोऽधीते = श्रोत्रियः । अनेन इयप्र० – छन्दस्शब्दस्य श्रोत्रभावश्च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-छान्दसः । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । वृद्धिः ॥छ॥

इन्द्रियम् ॥ ७।१।१७४ ॥

[इन्द्रियम्] इन्द्रिय सि-अम् ।

[इन्द्रियम्] इन्द्र-आत्मा । इन्द्रस्य लिङ्गमिन्द्रियम् । अनेन इयप्र० निपात्यते । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । चक्षुराद्युच्यते, तेन हि करणेनात्मानुमीयते 'नाकर्तृकं करण'मिति ।

इन्द्रेण दृष्टमिन्द्रियम्, आत्मा हि चक्षुरादीनि दृष्ट्वा स्वविषये नियुङ्क्ते ।

इन्द्रेण सृष्टमिन्द्रियम् । अनेन इयप्र० निपात्यते । आत्मकृतेन हि शुभाशुभेन कर्मणा तथाविधविषयोपभोगायास्य चक्षुरादीनि भवन्ति ।

इन्द्रेण जुष्टमिन्द्रियम् । अनेनैव निपात्यते । तद्द्वारेणाऽस्य विज्ञानोत्पादनात् ।

इन्द्रेण दत्तमिन्द्रियम् । विषयग्रहणाय विषयेभ्यः समर्पणात् ।

इन्द्रस्यावरणक्षयोपशमसाधनमिन्द्रियम् । अनेन इयप्र० निपात्यते ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

तेन वित्ते चञ्चु-चणौ ॥ ७।१।१७५ ॥

[तेन] तेन पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[वित्ते] वित्त सप्तमी ङि ।

[चञ्चुचणौ] चञ्चुश्च चणश्च = चच्चुचणौ ।

वित्तो ज्ञातः प्रकाश इत्यर्थः ।

[विद्याचञ्चुः, विद्याचणः] विद्यया वित्तः = विद्याचञ्चुः, विद्याचणः । अनेन चञ्चु-चणप्र० ।

[केशचञ्चुः, केशचणः] केशैर्वित्तः = केशचञ्चुः, केशचणः । अनेन चञ्चु-चणप्र० ॥छ॥

पूरणाद् ग्रन्थस्य ग्राहके को लुक् चाऽस्य ॥ ७।१।१७६ ॥

[पूरणात्] 'पूरैचि आप्यायने' (१२६८) पूर् । पूर्यतेऽनेनेति पूरणम् । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → णत्वम् । तस्मात् ।

[ग्रन्थस्य] ग्रन्थ षष्ठी ङस् ।

[ग्राहके] ग्राहक सप्तमी ङि ।

[कः] क प्रथमा सि ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अस्य] इदम् षष्ठी ङस् ।

[द्विकः] द्वयोः पूरणः = द्वितीयः । 'द्वेस्तीयः' (७।१।१६५) तीयप्र० । द्वितीयेन रूपेण ग्रन्थस्य ग्राहकः = द्विकः । अनेन कप्र०-तीयस्य लुक् ।

[त्रिकः] त्रयाणां पूरणः = तृतीयः । 'त्रेस्तृ च' (७।१।१६६) तीयप्र०-त्रिस्थाने तृदेशश्च । तृतीयेन रूपेण ग्रन्थस्य ग्राहकः = त्रिकः । अनेन कप्र०-तीयस्य लुक् ।

[चतुष्कः] चतुर्णां पूरणः = चतुर्थः, तुर्यः, तुरीयः । 'चतुरः' (७।१।१६३) थट्प्र० → थ । 'येयौ चलुक् च' (७।१।१६४) य-ईयप्र०-चलुक् च । चतुर्थेन तुर्येण तुरीयेण वा रूपेण ग्रन्थस्य ग्राहकः = चतुष्कः । अनेन कप्र०-थ-य-ईय-लुक् च । 'निर्दुर्बहिराविष्प्रादुश्चतुराम्' (२।३।९) र० → षत्वम् ।

[पञ्चकः] पञ्चानां पूरणः = पञ्चमः । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । पञ्चमेन रूपेण ग्रन्थस्य ग्राहकः = पञ्चकः । अनेन कप्र०-मलुक् च ।

[षट्कः वैयाकरणः] षष् । षण्णां पूरणः = षष्ठः । 'षट्-कति-कतिपयात् थट्' (७।१।१६२) थट्प्र० → थ । षष्ठेन रूपेण ग्रन्थस्य ग्राहकः । अनेन कप्र०-थलुक् च । वैयाकरणः ॥छ॥

ग्रहणाद् वा ॥ ७।१।१७७ ॥

[ग्रहणात्] ग्रहण पञ्चमी ङसि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**वा**] वा प्रथमा सि ।

ग्रन्थस्येति वर्त्तते पूरणादिति च ।

[**द्विकं ग्रन्थग्रहणमस्य, द्वितीयकं ग्रन्थग्रहणमस्य**] द्वितीयमेव = द्विकम्, द्वितीयकं ग्रन्थग्रहणमस्य । अनेन कप्र०-तीयलुक् च विकल्पेन ।

[**त्रिकं व्याकरणस्य ग्रहणम्, तृतीयकं व्याकरणस्य ग्रहणम्**] तृतीयमेव त्रिकम्, तृतीयकं व्याकरणस्य ग्रहणम् । अनेन कप्र०-पूरणप्रत्ययस्य वा लुक् च ।

[**चतुष्कम्, चतुर्थकम्**] चतुर्थमेव = चतुष्कम्, चतुर्थकम् । अनेन कप्र०-पूरणप्रत्ययस्य वा लुक् च ।

[**पञ्चकम्, पञ्चमकम्**] पञ्चममेव = पञ्चकम्, पञ्चमकम् । अनेन कप्र०-पूरणप्रत्ययस्य वा लुक् च ॥छा।

सस्याद् गुणात् परिजाते ॥ ७।१।१७८ ॥

[**सस्यात्**] सस्य पञ्चमी ङसि ।

[**गुणात्**] गुण पञ्चमी ङसि ।

[**परिजाते**] परिजात सप्तमी ङि ।

परिः सर्वतोभावे, जनिः सम्पत्तौ ।

[**सस्यकः शालिः**] सस्येन-गुणसमूहेन परिजातः = सस्यकः शालिः । अनेन कप्र० । सस्यशब्दो धान्यवत् गुणेऽपि वर्त्तते । यः सर्वतो गुणैः संपन्नो न यस्य किञ्चिदपि वैगुण्यमस्ति स एवमुच्यते ।

[**सस्यको देशः**] सस्येन परिजातः = सस्यको देशः । अनेन कप्र० ।

[**सस्यको वत्सः**] सस्येन परिजातः = सस्यको वत्सः । अनेन कप्र० ।

[**सस्यकं सीधु**] सस्येन परिजातं = सस्यकं सीधु-मदिरा । अनेन कप्र० ।

[**सस्यको मणिः**] सस्येन परिजातः = सस्यको मणिः । अनेन कप्र० । रूढिशब्दश्चायं मणिविषये ।

[**सस्यकः खड्गः**] सस्येन परिजातः = सस्यकः खड्गः । सर्वतः सारेण सम्बद्धः ॥छा।

धन-हिरण्ये कामे ॥ ७।१।१७९ ॥

[**धनहिरण्ये**] धनहिरण्ये पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[**कामे**] काम सप्तमी ङि ।

[**धनकः चैत्रस्य**] धने कामः = धनकः चैत्रस्य । अनेन कप्र० ।

[**हिरण्यको मैत्रस्य**] हिरण्ये कामः = हिरण्यको मैत्रस्य । अनेन कप्र० ॥छा।

स्वाङ्गेषु सक्ते ॥ ७।१।१८० ॥

[**स्वाङ्गेषु**] स्वाङ्गेषु पञ्चमी ङसि ।

[**सक्ते**] सक्त सप्तमी ङि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[केशकः] केशेषु सक्तः = केशकः । अनेन कप्र० ।

[नखकः] नखेषु सक्तः = नखकः । अनेन कप्र० ।

[दन्तकः] दन्तेषु सक्तः = दन्तकः । अनेन कप्र० ।

केशादिरचनायां प्रसक्त उच्यते ।

बहुवचनात् स्वाङ्गसमुदायादपि-

[दन्तौष्ठकः] दन्ताश्च ओष्ठौ च = दन्तौष्ठाः, तेषु सक्तः = दन्तौष्ठकः । अनेन कप्र० ।

[केशनखकः] केशाश्च नखाश्च = केशनखाः, तेषु सक्तः = केशनखकः । अनेन कप्र० ॥छ॥

उदरे त्विकणाद्यूने ॥ ७।१।१८१ ॥

[उदरे] उदरे पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[तु] तु प्रथमा सि ।

[इकण्] इकण् प्रथमा सि ।

[आद्यूने] 'दिवूच् क्रीडा-जयेच्छा-पणि-द्युति-स्तुति-गतिषु' (११४४) दिव्, आङ्पूर्व० । आदीव्यति स्म = आद्यूनः । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तप्र० → त । 'पू-दिव्यञ्चेर्नाशा-ऽद्यूता-ऽनपादाने' (४।१।७२) त० → न० । 'अनुनासिके च च्छ्-वः शूट्' (४।१।१०८) व० → ऊट् → ऊ । 'इवर्णादेरस्वे०' (१।२।२१) यत्, तस्मिन् ।

[औदरिक आद्यूनः, औदरिकी] उदरे सक्तः = औदरिकः । अनेन इकणप्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । आद्यूनः । एवम्-औदरिकी । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[उदरकोऽन्यः] उदरे सक्तः = उदरकोऽन्यः । 'स्वाङ्गेषु सक्ते' (७।१।१८०) कप्र० ॥छ॥

अंशं हारिणि ॥ ७।१।१८२ ॥

[अंशम्] अंशम् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[हारिणि] 'हृंग् हरणे' (८८५) हृ । अवश्यं हरिष्यतीति । 'णिन् चाऽऽवश्यकाऽधमर्ण्ये' (५।४।३६) णिन्प्र० इन् । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । तस्मिन् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[अंशको दायादः] अंश । अंशं हारी = अंशको दायादः । अनेन कप्र० ॥छ॥

तन्त्रादचिरोद्धृते ॥ ७।१।१८३ ॥

[तन्त्रात्] तन्त्र पञ्चमी ङसि ।

[अचिरोद्धृते] न चिरोद्धृतः = अचिरोद्धृतस्तस्मिन् ।

[तन्त्रकः पटः] तन्त्रात् पटवानोपकरणादचिरोत्तीर्णः = तन्त्रकः । अनेन कप्र० । प्रत्यग्रः पट इत्यर्थः ॥छ॥

ब्राह्मणान्नाम्नि ॥ ७।१।१८४ ॥

[ब्राह्मणात्] ब्राह्मण पञ्चमी ङसि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[नाम्नि] नामन् सप्तमी ङि । 'ई-ङौ वा' (२।१।१०९) अलुक् ।

[ब्राह्मणको नाम देशः] सदाचारब्राह्मणेभ्यस्तदानीमेवोद्धृत्य पृथक्कृतः = ब्राह्मणको देशः । अनेन कप्र० ॥छ॥

उष्णात् ॥ ७।१।१८५ ॥

[उष्णात्] उष्ण पञ्चमी ङसि ।

[उष्णिका यवागूः] उष्णादग्नेरचिरोद्धृता = उष्णिका यवागूः । अल्पान्ना पेया विलेपिकेति यावत् । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ॥छ॥

शीताच्च कारिणि ॥ ७।१।१८६ ॥

[शीतात्] शीत पञ्चमी ङसि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[कारिणि] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । अवश्यं करोतीति । 'णिन् चाऽऽवश्यकाऽधमर्ण्ये' (५।४।३६) णिन्प्र० → इन् । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । तस्मिन् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[शीतकोऽलसः] शीतं मन्दं करोति = शीतकोऽलसः । अनेन कप्र० ।

[उष्णको दक्षः] उष्णं क्षिप्रं करोति = उष्णको दक्षः । अनेन कप्र० ।

शीतोष्णशब्दाविह मान्द्यशीघ्रवचनौ गृह्य(ह्ये)ते, न स्पर्शवचनौ । क्रियाविशेषणत्वात् द्वितीया ॥छ॥

अधेरारूढे ॥ ७।१।१८७ ॥

[अधेः] अधि पञ्चमी ङसि ।

[आरूढे] आ 'रुहं जन्मनि' (९८८) रुह् । आरोहति स्म = आरूढः । तस्मिन् । 'श्लिष-शीङ्-स्था-ऽऽस-वस-जन-रुह-जॄ-भजेः क्तः' (५।१।९) क्तप्र० → त० । 'हो धुट्-पदान्ते' (२।१।८२) ह० → ढ० । 'अधश्चतुर्थात् तथोर्धः' (२।१।७९) त० → ध० । 'तवर्गस्य०' (१।३।६०) ध० → ढ० । 'ढस्तड्ढे' (१।३।४२) ढलुक्-उदीर्घश्च ।

आरूढशब्दः कर्तरि कर्मणि च क्तप्रत्यये सिद्धः । तत्र यदा कर्त्तरि तदा-

[अधिको द्रोणः खार्याः, अधिको द्रोणः खार्याम्] अधि-आरूढः = अधिको द्रोणः खार्याः, अधिको द्रोणः खार्यामिति वा । अनेन कप्र० । 'अधिकेन भूयसस्ते' (२।२।१११) पञ्चमी-सप्तमी वा ।

यदा तु कर्मणि तदा-

[अधिका खारी द्रोणेन] अधि-आरूढा = अधिका खारी द्रोणेन । 'तृतीयाऽल्पीयसः' (२।२।११२) तृतीया । अत्र अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

अनोः कमितरि ॥ ७।१।१८८ ॥

[अनोः] अनु पञ्चमी ङसि ।

[कमितरि] कमितृ सप्तमी ङि । 'अर्डौ च' (१।४।३९) अर् ।

[अनुकः] अनु-कामयते = अनुकः भर्त्ता । अनेन कप्र० ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अभेरीश्च वा ॥ ७।१।१८९ ॥

[अभेः] अभि पञ्चमी ङसि ।

[ईश्च] ई प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अभिकः, अभीकः] अभि-कामयते = अभिकः भर्ता, अभीकः । अनेन कप्र०-विकल्पेन ईकारश्च ।।छ।।

सोऽस्य मुख्यः ॥ ७।१।१९० ॥

[सोऽस्य] सो(सः) पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) । अस्य सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[मुख्यः] मुख्य प्रथमा सि ।

[देवदत्तकः सङ्घः] देवदत्तो मुख्योऽस्य = देवदत्तकः सङ्घः । अनेन कप्र० ।

[जिनदत्तकः] जिनदत्तो मुख्योऽस्य = जिनदत्तकः । अनेन कप्र० ।

[देवदत्तकाः] देवदत्तो मुख्य एषां = देवदत्तकाः । अनेन कप्र० । जस् ।

[जिनदत्तकाः] जिनदत्तो मुख्य एषां = जिनदत्तकाः । अनेन कप्र० । जस् ।।छ।।

शृङ्खलकः करभे ॥ ७।१।१९१ ॥

[शृङ्खलकः] शृङ्खलक प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[करभे] करभ सप्तमी ङि ।

[शृङ्खलकः करभः] कृ (१५२९) - मृ (१५३०) - 'शृश् हिंसायाम्' (१५३१) शृ । शृणाति-हिनस्ति गतिं = शृङ्खलः । 'श्रो नोऽन्तो हृस्वश्च' (उणा० ४९८) खलप्र० - नोऽन्तः-हृस्वश्च । शृङ्खलं बन्धनमस्य = शृङ्खलकः । अनेन कप्र० । करभ उच्यते । करभाणां काष्ठमयं पादबन्धनं शृङ्खलम् । वयःशब्दश्चाऽयम् । शृङ्खलं बन्धनं भवतु मा वा भूत् । त्रिवार्षिक उष्ट्रशिशुः करभ उच्यते । यतः उक्तमभिधानचिन्तामणौ-"करभस्तु त्रिहायणः स तु शृङ्खलकः" ॥ श्लोकाङ्कः १२५५ ।।छ।।

उदुत्सोरुन्मनसि ॥ ७।१।१९२ ॥

[उदुत्सोः] उच्च उत्सुश्च = उदुत्सुः, तस्मात् ।

[उन्मनसि] उद्गतं मनो यस्याऽसौ उन्मनाः, तस्मिन् ।

[उत्कः] उद्गतं मनोऽस्य = उत्कः । अनेन कप्र० ।

[उत्सुकः] उत्सुगतं मनोऽस्य = उत्सुकः । अनेन कप्र० ।।छ।।

काल-हेतु-फलाद् रोगे ॥ ७।१।१९३ ॥

[कालहेतुफलात्] कालश्च हेतुश्च फलं च = कालहेतुफलम्, तस्मात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[रोगे] रोग सप्तमी ङि ।

[द्वितीयको ज्वरः] द्वितीयो दिवसोऽस्याविर्भावाय = द्वितीयको ज्वरः । अनेन कप्र० ।

[तृतीयको ज्वरः] तृतीयो दिवसोऽस्याविर्भावाय = तृतीयको ज्वरः । अनेन कप्र० ।

[चतुर्थको ज्वरः] चतुर्थः दिवसोऽस्याविर्भावाय = चतुर्थको ज्वरः । अनेन कप्र० ।

[विषपुष्पकः] विषस्य पुष्पं = विषपुष्पम् । विषपुष्पं हेतुः कारणमस्य = विषपुष्पकः । अनेन कप्र० ।

[काशपुष्पकः] काशस्य पुष्पं = काशपुष्पम् । काशपुष्पं हेतुः कारणमस्य = काशपुष्पकः । अनेन कप्र० ।

[पर्वतको रोगः] पवतो हेतुः कारणमस्य = पर्वतको रोगः । अनेन कप्र० ।

फलम् - **[शीतकः]** शीतं फलं कार्यमस्य = शीतकः । अनेन कप्र० ।

[उष्णको ज्वरः] उष्णः(ष्णं) फलं कार्यमस्य = उष्णको ज्वरः । अनेन कप्र० ॥छ॥

प्रायोऽन्नमस्मिन् नाम्नि ॥ ७।१।१९४ ॥

[प्रायः] प्रायस् तृतीया टा । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अन्नम्] अन्न प्रथमा सि । प्रथमान्तात् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अस्मिन्] अस्मिन् सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[नाम्नि] नामन् सप्तमी ङि । 'ई-ङौ वा' (२।१।१०९) अलुक् ।

स इति वर्त्तते । प्रायशब्दोऽत्रान्नसमानाधिकरणो नियतलिङ्गसंख्यः । प्रायः अकृत्स्नबहुत्वम् ।

[गुडापूपिका पौर्णमासी] गुडापूपाः प्रायेण प्रायो वाऽन्नमस्यां पूर्णिमायां = गुडापूपिका पौर्णमासी । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्०' (२।४।१११) इ ।

[तिलापूपिका] तिलापूपाः प्रायेण प्रायो वाऽन्नमस्यां = तिलापूपिका । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्०' (२।४।१११) इ ।

[कृशरिका] कृस(श)रा प्रायेण प्रायो वाऽन्नमस्यां = कृस(श)रिका । अनेन कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।१।१०४) ह्रस्वः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[त्रिपुटिका] त्रिपुटः प्रायेण प्रायो वाऽन्नमस्यां = त्रिपुटिका । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्या•यत्०' (२।४।१११) इ ॥छ॥

कुल्मासादण् ॥ ७।१।१९५ ॥

[कुल्मासात्] कुल्मास पञ्चमी ङसि ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[कौल्मासी पौर्णमासी] कुल्मासाः प्रायेण प्रायो वाऽन्नमस्यां पौर्णमास्यां = कौल्मासी पौर्णमासी । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

कुल्माष इति मूर्धन्योपान्त्योप्यस्ति ॥छ॥

वटकादिन् ॥ ७।१।१९६ ॥

[वटकात्] वटक पञ्चमी ङसि ।

[इन्] इन् प्रथमा सि ।

[वटकिनी] वटकानि प्रायेण प्रायो वाऽन्नमस्यां पौर्णमास्यां = वटकिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङी' (२।४।१) ङी ॥छ॥

साक्षाद् द्रष्टा ॥ ७।१।१९७ ॥

[साक्षात्] साक्षात् पञ्चमी ङसि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) ङसिलोपः ।

[द्रष्टा] द्रष्टृ प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः । सप्तमी ङि । सूत्रत्वाल्लोपः ।

[साक्षी, साक्षिणौ, साक्षिणः] साक्षाद् द्रष्टा = साक्षी । साक्षाद् द्रष्टारौ = साक्षिणौ । साक्षाद् द्रष्टारः = साक्षिणः । अनेन इन्प्र० । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अन्त्यस्वरादिलोपः । सि-औ-जस् ।

[साक्षाद् द्रष्टा] साक्षात् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । द्रष्टा ॥छ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां बृहद्वृत्तौ तद्धितस्य
पञ्चमः पादः ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

॥ अर्हम् ॥

॥ अथ सप्तमाध्यायस्य द्वितीयः पादः ॥

तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः ॥ ७।२।१ ॥

[**तद्**] तद् पञ्चमी ङसि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[**अस्य**] अस्य सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[**अस्ति**] अस्ति प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[**अस्मिन्**] अस्मिन् प्रथमा सि-सप्तमी ङि वा । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[**इति**] इति प्रथमा सि ।

[**मतुः**] मतु प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**गोमान्**] गावोऽस्य सन्ति = गोमान् ।

[**यवमान्**] यवाः सन्त्यस्य = यवमान् ।

[**वृक्षवान्**] वृक्षा अस्मिन् सन्ति = वृक्षवान् ।

[**प्लक्षवान् पर्वतः**] प्लक्षा अस्मिन् सन्ति = प्लक्षवान् पर्वतः ।

[**अस्तिमान्**] अस्ति-धनमस्य = अस्तिमान् ।

[**स्वस्तिमान्**] स्वस्ति-आरोग्यमस्यास्ति = स्वस्तिमान् । सर्वत्र अनेन मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । यथादर्शनं 'मावर्णान्तोपान्ताऽपञ्चम०' (२।१।९४) म० → व० । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक् । अत्र अस्ति-स्वस्ती अव्ययौ धनारोग्यवचनौ ।

अष्टौ कस्मान्न भवति

[**चित्रगुः**] चित्रा गावोऽस्य सन्ति = चित्रगुः । 'गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशिसमासेयोबहुव्रीहौ' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'परतः स्त्री पुम्वत् स्त्र्येकार्थेऽनूङ्' (३।२।४९) पुंवत् । चित्रगोमानिति प्राप्नोति बहुव्रीहिणैव मत्वर्थस्योक्तत्वात् ।

[**शबलगुः**] शबला गावोऽस्य सन्ति = शबलगुः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'परतः स्त्री पुम्वत्०' (३।२।४९) पुंवत् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पूर्वशालः] पूर्वा शाला अस्यास्ति = पूर्वशालः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'परतः स्त्री पुम्वत्०' (३।२।४९) पुंवत् ।

[अपरशालः] अपरा शाला अस्यास्ति = अपरशालः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'परतः स्त्री पुम्वत्०' (३।२।४९) पुंवत् ।

[पञ्चगुः] पञ्च गावोऽस्य सन्ति = पञ्चगुः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः ।

[दशगुः] दश गावोऽस्य सन्ति = दशगुः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । इत्यत्राप्यस्तीतिपदसापेक्षम् ।

[द्वैमातुरः] द्वयोर्मात्रोरपत्यं = द्वैमातुरः । 'संख्या-सं-भद्रान्मातुर्मातुर्च' (६।१।६६) अण्प्र० → अ-मातृशब्दस्य मातुर् आदेशश्च । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । इत्यादौ तद्धितद्विगुं सावकाशं बाधित्वा अस्तिपदनिरपेक्षत्वादन्तरङ्गेण बहुव्रीहिणा भवता उक्तार्थत्वात् मतुर्न भवति ।

इतिकरणो विवक्षार्थः । तेन-

भूमनिन्दाप्रशंसासु, नित्ययोगेऽतिशायने ।
संसर्गेऽस्तिविवक्षायां, प्रायो मत्वादयो मताः ॥१॥

भूम्नि - **[गोमान्]** गावोऽस्य सन्ति = गोमान् ।

[यवमान्] यवाः सन्त्यस्मिन् = यवमान् ।

निन्दायाम् - **[शङ्खादकी]** शम् 'खादृ भक्षणे' (२९४) खाद् । शं खादतीत्येवंशीलः । 'निन्द-हिंस-क्लिश-खाद-विनाशि-व्याभाषाऽसूयाऽनेकस्वरात्' (५।२।६८) णकप्र० → अक । शङ्खादक आवर्त्तविशेषोऽस्यास्ति = शङ्खादकी । 'प्राणिस्थादस्वाङ्गाद् द्वन्द्व-रुग्-निन्द्यात्' (७।२।६०) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[ककुदावर्ती] ककुदे आवर्त्तः - ककुदमावर्त्तयति वा । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् । ककुदावर्त्तोऽस्यास्ति = ककुदावर्ती । 'प्राणिस्थादस्वाङ्गाद्०' (७।२।६०) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

प्रशंसायाम् - **[रूपवती कन्या]** रूपं विद्यतेऽस्याः सा = रूपवती । अनेन मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चम०' (२।१।९४) म० → व० ।

[शीलवती कन्या] शीलं विद्यतेऽस्याः सा = शीलवती । अनेन मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चम०' (२।१।९४) म० → व० ।

नित्ययोगे - **[क्षीरिणो वृक्षाः]** क्षीरं दुग्धमेष्वस्ति = क्षीरिणः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् ।

[कण्टकिनः] कण्टकाः सन्त्येषु = कण्टकिनः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् ।

अतिशायने - **[उदरिणी कन्या]** उदरमस्या अस्ति = उदरिणी कन्या । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[बलवान् मल्लः] बलं विद्यतेऽस्यासौ = बलवान् मल्लः । अनेन मतुप्र० → मत् । शेषं पूर्ववत् ।

संसर्गे - **[दण्डी]** दण्डो विद्यतेऽस्यासौ = दण्डी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[छत्री] छत्रं विद्यतेऽस्यासौ = छत्री । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

प्रायिकमेतद्भूमादिदर्शनं, सत्तामात्रेऽपि प्रत्ययो दृश्यते-

[व्याघ्रवान् पर्वतः] व्याघ्रो विद्यतेऽस्मिन् असौ = व्याघ्रवान् पर्वतः ।

[स्पर्शरसगन्धवर्णवन्तः पुद्गलाः] स्पर्शश्च रसश्च गन्धश्च वर्णश्च = स्पर्शरसगन्धवर्णाः । स्पर्शरसगन्धवर्णा विद्यन्ते एषु ते = स्पर्शरसगन्धवर्णवन्तः पुद्गलाः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । जस् ।

[रूपरसगन्धस्पर्शवती पृथिवी] रूपश्च रसश्च गन्धश्च स्पर्शश्च = रूपरसगन्धस्पर्शाः । रूपरसगन्धस्पर्शा विद्यन्तेऽस्यां सा = रूपरसगन्धस्पर्शवती । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तो०' (२।१।९४) म० → व० ।

[रूपरसस्पर्शवत्य आपः] रूपं च रसश्च स्पर्शश्च = रूपरसस्पर्शाः । रूपरसस्पर्शा विद्यन्ते आसु ताः = रूपरसस्पर्शवत्य आपः । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । जस् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० ।

[रूपस्पर्शवत्तेजः] रूपं च स्पर्शश्च = रूपस्पर्शौ । रूपस्पर्शौ विद्येते यत्र तत् = रूपस्पर्शवत्तेजः ।

[स्पर्शवान् वायुः] स्पर्शो विद्यते यस्य सः = स्पर्शवान् वायुः ।

[यवमतीभिरद्भिर्यूपं प्रोक्षन्ति] यवा विद्यन्ते आसु ताः = यवमत्यस्ताभिः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'नोर्म्यादिभ्यः' (२।१।९९) इत्यनेन मकारस्य वत्वं निषेधः । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । इदमेकं विमुच्य अन्यत्र 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् । अप् तृतीया भिस् । 'अपोऽद्भे' (२।१।४) प० → द० । पानीयैरित्यर्थः । 'उक्ष सेचने' (५६६) उक्ष्, प्रपूर्व० । वर्त्त० अन्ति । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

तथा मत्वर्थीयान्मत्वर्थीयः सरूपो न भवति-

[गोमन्तः] गाव एषां सन्तीति गोमन्तः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । गोमन्तोऽत्र सन्तीति मतुर्न भवति ।

[दण्डिकाः] दण्ड एषामस्तीति दण्डिकाः । 'नावादेरिकः' (७।२।३) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । दण्डिका अत्र सन्तीति इको न भवति ।

विरूपस्तु भवत्येव-

[दण्डिमती शाला] दण्डो विद्यते एषां ते = दण्डिनः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । दण्डिनोऽस्यां सन्ति । अनेन मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

Jain Education International　For Personal & Private Use Only　www.jainelibrary.org

[हस्तिमती उपत्यका] हस्तो विद्यतेऽस्य = हस्ती । 'हस्त-दन्त-कराज्जातौ' (७।२।६८) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । हस्ती अत्रास्ति = हस्तिमती उपत्यका । अनेन मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

[दण्डिकाः, दण्डिनः] दण्ड एषामस्तीति दण्डिकाः, दण्डिनः । 'नावादेरिकः' (७।२।३) इकप्र० । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । दण्डिका अस्य सन्ति । इन्-मतू न भवति(तः) । एषामस्येति षष्ठ्याः सद्भावात् समाना वृत्तिः । क्वचिदिति समानायामसमानायां च वृत्तौ ।

[शालीयः] शालायां भवः = शालीयः । 'दोरीयः' (६।३।३२) ईयप्र० । पुनः शालीये भवः समाना वृत्तिः, शालीयस्यायं वेतीयो न भवति । विरूपस्तु भवति-

[आहिच्छत्रीयः] अहिच्छत्रे भवः = आहिच्छत्रः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । आहिच्छत्रे भवः = आहिच्छत्रीयः । 'दोरीयः' (६।३।३२) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

तथा असंज्ञाभूतात् कर्मधारयान्मत्वर्थीयो न भवति-

[वीरपुरुषा अस्मिन् ग्रामे सन्ति] वीराश्च ते पुरुषाश्च = वीरपुरुषाः । अत्र मत्वर्थीयो नायातः । अस्मिन् ग्रामे सन्ति ।

अत्र बहुव्रीहिरेव भवति-

[वीरपुरुषको ग्रामः] वीरपुरुषा अत्र सन्ति = वीरपुरुषको ग्रामः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्प्र० → क ।

संज्ञायास्तु भवत्येव-

[गौरखरवदरण्यम्] गौरश्चासौ खरश्च = गौरखरः । गौरखरोऽत्रास्ति = गौरखरवत् । अनेन मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चमवर्गान् मतोर्मो वः' (२।१।९४) म० → व० । प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । अरण्य प्रथमा सि । 'अतः स्यमोऽम्' (१।४।५७) अम् ।

[कृष्णसर्पवान् वल्मीकः] कृष्णश्चासौ सर्पश्च = कृष्णसर्पः । कृष्णसर्पोऽत्रास्ति = कृष्णसर्पवान् वल्मीकः । अनेन मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → वत्वम् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[लोहितशालिमान् ग्रामः] लोहितशालिर्विद्यतेऽस्मिन् = लोहितशालिमान् ग्रामः । अनेन मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'अभ्वादे०' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[ऐकगविकः] एका चासौ गौश्च = एकगवः । 'गोस्तत्पुरुषात्' (७।३।१०५) अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवो०' (७।४।७०) अव् । स अत्रास्ति = ऐकगविकः । 'एकादेः कर्मधारयात्' (७।२।५८) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।

[सर्वधनी] सर्वं च तद् धनं च = सर्वधनम्, तदत्रास्ति = सर्वधनी । 'सर्वादेरिन्' (७।२।५९) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

तथा गुणे गुणिनि च ये गुणशब्दा वर्त्तन्ते तेभ्यो मत्वर्थीयो न भवति ।

ये तु गुणमात्रे एव वर्त्तन्ते तेभ्यो भवत्येव-

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[रूपवान्] रूपं विद्यतेऽस्यासौ = रूपवान् । अनेन मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । शेषं स्पष्टम् ।

[रसवान्] रसो विद्यतेऽस्य = रसवान् । अनेन मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । शेषं स्पष्टम् ।

[शौक्ल्यवान्] शौक्ल्यं विद्यतेऽस्यासौ = शौक्ल्यवान् । अनेन मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । शेषं स्पष्टम् ।

[काष्ण्र्यवान्] काष्ण्र्यं विद्यतेऽस्यासौ = काष्ण्र्यवान् । अनेन मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । शेषं स्पष्टम् ॥छ॥

आ यात् ॥ ७।२।२ ॥

[आ] आ प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[यात्] य पञ्चमी ङसि ।

[कुमारीमान्] कुमारी अस्यास्ति = कुमारीमान् । 'नावादेरिकः' (७।२।३) इत्यनेन इकप्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

[व्रीहिमान्] व्रीहिरस्यास्ति = व्रीहिमान् । 'व्रीह्यादिभ्यस्तौ' (७।२।५) इत्यस्य प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

[दण्डवान्] दण्डोऽस्यास्ति = दण्डवान् । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इत्यस्य प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

[अशीर्षवान्] न विद्यते शिरोऽस्य अशिराः, सोऽस्यास्ति = अशीर्षवान् । 'अशिरसोऽशीर्षश्च' (७।२।७) इत्यनेन इन्प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत्-अशिरसो अशीर्ष आदेशः ।

[वातवान्] वातोऽस्यास्ति = वातवान् । 'बल-वात-दन्त-ललाटादूलः' (७।२।१९) इत्यस्य प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

[चूडावान्] चूडा अस्यास्ति = चूडावान् । 'प्राण्यङ्गादातो लः' (७।२।२०)-'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) अनयोः प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

[सिध्मवान्] सिध्मान्यस्य सन्ति = सिध्मवान् । 'सिध्मादि-क्षुद्रजन्तु-रुग्भ्यः' (७।२।२१) इत्यस्य प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

[गोमान्] गौरस्यास्ति = गोमान् । 'गोः' (७।२।५०) इत्यनेन सूत्रेण मिन्प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

[गुणवान्] गुणा विद्यन्तेऽस्य सः = गुणवान् । 'गुणादिभ्यो यः' (७।२।५३) इत्यस्य प्राप्तौ अनेन मतुप्र० → मत् ।

आ यादित्यभिविधावाङ् । अपवादैर्बाधा मा भूदिति वचनम् । तेन यथाभिधानमिति कोऽर्थः ? 'काला-जटा-घाटात् क्षेपे' (७।२।२३) इत्यादिभिः कैश्चित्सूत्रैरर्थविशेषे प्रत्ययोऽभिहितः, स च मतुना न गम्यते इति तदर्थप्रतिपादनाय- तत्सूत्रविहित एव प्रत्ययो भवति, न तु मतुरित्याशयः ॥छ॥

नावादेरिकः ॥ ७।२।३ ॥

[नावादेः] नौरादिर्यस्य सः = नावादिः, तस्मात् ।

[इकः] इक प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**नाविकः, नौमान्**] नौरस्यास्मिन् वास्तीति नाविकः, नौमान् । अनेन इक-मतुप्र० → मत् ।

[**कुमारिकः, कुमारीमान्**] कुमारी अस्यास्मिन् वास्तीति कुमारिकः, कुमारीमान् । अनेन इक-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[**यवखदिकः, यवखदावान्**] खदनं = खदा । 'भिदादयः' (५।३।१०८) अङ्प्र० → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → अ । यवानां खदा-यवखदा । यवखदा अस्यास्ति = यवखदिकः, यवखदावान् । अनेन इक-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[**नावी**] नौरस्यास्मिन् वास्तीति नावी । मतान्तरे 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषा०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[**कुमारी**] कुमारी अस्यास्मिन् = कुमारी । मतान्तरे 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छा॥

शिखादिभ्य इन् ॥ ७।२।४ ॥

[**शिखादिभ्यः**] शिखा आदिर्येषां ते = शिखादयः, तेभ्यः = शिखादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[**इन्**] इन् प्रथमा सि ।

[**शिखी, शिखावान्**] शिखा अस्यास्ति = शिखी, शिखावान् । अनेन इन्-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[**माली, मालावान्**] माला अस्यास्ति = माली, मालावान् । अनेन इन्-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ॥छा॥

व्रीह्यादिभ्यस्तौ ॥ ७।२।५ ॥

[**व्रीह्यादिभ्यः**] व्रीहिरादिर्येषां ते = व्रीह्यादयः, तेभ्यः = व्रीह्यादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[**तौ**] तद् प्रथमा औ । 'आ द्वेरः' (२।१।४२) द्० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'ऐदौत् सन्ध्यक्षरैः' (१।२।१२) औ ।

[**व्रीहिकः, व्रीही, व्रीहिमान्**] व्रीह्योऽस्यास्मिन् वा सन्ति = व्रीहिकः, व्रीही, व्रीहिमान् । अनेन इक-इन्-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[**मायिकः, मायी, मायावान्, मायावी**] माया अस्यास्मिन् वा अस्ति = मायिकः, मायी, मायावान् । अनेन इक-इन्-मतुप्र० → मत् । एवम्-मायावी । 'अस् तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० ॥छा॥

अतोऽनेकस्वरात् ॥ ७।२।६ ॥

[**अतः**] अत् पञ्चमी ङसि ।

[**अनेकस्वरात्**] न विद्यते एकस्वरो यस्य सः = अनेकस्वरः । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् । तस्मात् ।

[**दण्डिकः, दण्डी, दण्डवान्**] दण्डोऽस्यास्ति = दण्डिकः, दण्डी, दण्डवान् । अनेन इक-इन्-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'मावर्णान्तो०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[छत्रिकः, छत्री, छत्रवान्] छत्रमस्यास्ति = छत्रिकः, छत्री, छत्रवान् । अनेन इक-इन्-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[खट्वावान्] खट्वा अस्यास्ति = खट्वावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[मालावान्] माला अस्यास्ति = मालावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[खवान्] खमस्यास्ति = खवान् ।

[स्ववान्] स्वं-द्रव्यमस्यास्ति = स्ववान् ।

[राप्यवान्] 'रप जल्पे' (व्यक्ते वचने) (३३५) रप् । रप्यते = राप्यम् । 'आसु-यु-वपि-रपि-लपि-त्रपि-डिपि-दभि-चम्यानमः' (५।१।२०) घ्यण्प्र० → य । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । राप्यमस्यास्ति = राप्यवान् ।

[लाप्यवान्] 'लप जल्पे' (व्यक्ते वचने) (३३६) लप् । लप्यते = लाप्यम् । 'आसु-यु-वपि-रपि-लपि०' (५।१।२०) घ्यण्प्र० → य । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । लाप्यमस्यास्ति = लाप्यवान् ।

[लव्यवान्] 'लूग्श् छेदने' (१५१९) लू । लूयते = लव्यम् । 'य एच्चातः' (५।१।२८) यप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'य्यक्ये' (१।२।२५) अव् । लव्यमस्यास्ति = लव्यवान् ।

[हव्यवान्] 'हुंक् दाना-ऽदनयोः' (११३०) हु । हूयते = हव्यम् । 'य एच्चातः' (५।१।२८) यप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'य्यक्ये' (१।२।२५) अव् । हव्यमस्यास्ति = हव्यवान् ।

[कृत्यवान्] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । क्रियत इति कृत्यम् । 'कृ-वृषि-मृजि-शंसि-गुहि-दुहि-जपो वा' (५।१।४२) क्यप्प्र० → य । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः । कृत्यमस्यास्ति = कृत्यवान् ।

[भृत्यवान्] 'टुडुभृंग्क् पोषणे च' (११४०) भृ । भ्रियत इति भृत्यम् । 'भृगोऽसंज्ञायाम्' (५।१।४५) क्यप्प्र० → य । 'ह्रस्वस्य०' (४।४।११३) तोऽन्तः । भृत्योऽस्यास्ति = भृत्यवान् ।

[कारकवान्] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । करोतीति कारकः । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) णकप्र० → अक । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । कारकोऽस्यास्ति = कारकवान् ।

[हारकवान्] 'हृंग् हरणे' (८८५) हृ । हरतीति हारकः । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) णकप्र० → अक । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । हारकोऽस्यास्ति = हारकवान् ।

[कुम्भकारवान्] कुम्भं करोतीति कुम्भकारः । 'कर्मणोऽण्' (५।१।७२) अण्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । कुम्भकारोऽस्यास्ति = कुम्भकारवान् ।

[धान्यमायवान्] धान्य 'मांक् माने' (१०७३) मा । 'मांङ्क् मानशब्दयोः' (११३७) मा । 'मेङ् प्रतिदाने' (६५०३) मे । धान्यं माति मिमीते मयते वा = धान्यमायः । 'कर्मणोऽण्' (५।१।७२) अण्प्र० → अ । 'आत ऐः कृञ्ञौ' (४।३।५३) आ० → ऐ० । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) आय् । धान्यमायोऽस्यास्ति = धान्यमायवान् ।

[हिंस्रवान्] 'हिसु हिंसायाम्' (१४९४) हिस् । 'उदितः स्वरान्नोऽन्तः' (४।४।९८) नोऽन्तः । हिनस्तीति हिंस्रः । 'रम्यजस-हिंस-दीप-कम्प-कम-नमो रः' (५।२।७९) रप्र० । हिंस्रोऽस्यास्ति = हिंस्रवान् ।

[ईश्वरवान्] 'ईशिक् ऐश्वर्ये' (१११६) ईश् । ईष्टे = ईश्वरः । 'स्थेश-भास-पिस-कसो वरः' (५।२।८१) वरप्र० । 'ईश्वरोऽस्यास्ति = ईश्वरवान् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पाकवान्] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । पचनं = पाकः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । 'क्तेऽनिट-श्च-जोः क-गौ घिति' (४।१।१११) च० → क० । पाकोऽस्यास्ति = पाकवान् ।

[स्नेहवान्] स्नेहोऽस्यास्ति = स्नेहवान् । सर्वत्र 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तो०' (२।१।९४) म० → व० ।

[कार्यिकः, कार्यी] कार्यमस्यास्ति = कार्यिकः, कार्यी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[हार्यिकः, हार्यी] हार्यमस्यास्ति = हार्यिकः, हार्यी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[गृहिकः, गृही] 'ग्रहीश् उपादाने' (१५१७) ग्रह् । गृह्णाति सर्वमिति गृहम् । 'गेहे ग्रहः' (५।१।५५) कप्र० → अ । 'ग्रह-व्रस्च-भ्रस्ज-प्रच्छः' (४।१।८४) य्वृत् ग्र० → गृ० । गृहमस्यास्ति = गृहिकः, गृही । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[दात्रिकः, दात्री] दैंव् शोधने' (२९) दै । 'आत् सन्ध्यक्षरस्य' (४।२।१) दा । दायते-क्षेत्रं शुध्यते = दात्रम् । 'नी-दाव्-शसू-यु-युज-स्तु-तुद-सि-सिच-मिह-पत-पा-नहस्त्रट्' (५।२।८८) त्रट्प्र० → त्र । दात्रमस्यास्ति = दात्रिकः, दात्री । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पोत्रिकः, पोत्री] 'पूग्श् पवने' (१५१८) पू । पूयते इति पोत्रम् । 'हल-क्रोडाऽऽस्ये पुवः' (५।२।८९) त्रट्प्र० → त्र । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । हलसुकरयोर्मुखं = पोत्रम् । पोत्रमस्यास्ति = पोत्रिकः, पोत्री । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[भोगिकः, भोगी] 'भुजंप् पालना-ऽभ्यवहारयोः' (१४८७) भुज् । भोजनं = भोगः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । 'क्तेऽनिटश्च-जोः०' (४।१।१११) ज० → ग० । भोगोऽस्यास्ति = भोगिकः, भोगी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[तरिकः, तरी] 'तॄ प्लवन-तरणयोः' (२७) तॄ । तरतीति तरः । 'युवर्ण-वृ-दृ-वश-रण-गमृद्-ग्रहः' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० अर् । तरोऽस्यास्ति = तरिकः, तरी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[विजयिकः, विजयी] 'जिं अभिभवे' (८) जि, विपूर्व० । विजयनं = विजयः । 'युवर्ण-वृ-दृ०' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । विजयोऽस्यास्ति = विजयिकः, विजयी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[संयमिकः, संयमी] 'यमूं उपरमे' (३८६) यम्, सम्पूर्व० । संयमनं = संयमः । 'सं-नि-व्युपाद् यमः' (५।३।२५) अल्प्र० → अ । संयमोऽस्यास्ति संयमिकः, संयमी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।८६) अलुक् ।

[स्थानिकः, स्थानी] स्थानमस्यास्ति = स्थानिकः, स्थानी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

जातिशब्देभ्यो न भवतः -

[व्याघ्रवान्] व्याघ्रोऽत्रास्ति = व्याघ्रवान् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सिंहवान्] सिंहोऽत्रास्ति = सिंहवान् ।

[वृक्षवान्] वृक्षोऽत्रास्ति = वृक्षवान् ।

[प्लक्षवान्] प्लक्षोऽत्रास्ति = प्लक्षवान् ।

[द्रव्यवान्] द्रुं (११) - दुं (१२) - 'द्रुं गतौ' (१३) द्रु । द्रोस्तुल्यः = द्रव्यम् । 'द्रोर्भव्ये' (७।१।११५) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । द्रव्यं विद्यतेऽस्य = द्रव्यवान् ।

[क्रव्यवान्] क्रव्यं-मांसं विद्यतेऽस्य = क्रव्यवान् ।

[सस्यवान्] सस्यं-धान्यं विद्यतेऽस्य = सस्यवान् ।

[माल्यवान्] माल्यं विद्यतेऽस्य = माल्यवान् ।

[पुण्यवान्] पुण्यं विद्यतेऽस्य = पुण्यवान् ।

[सत्यवान्] सत्यं विद्यतेऽस्य = सत्यवान् ।

[धनवान्] धनं विद्यतेऽस्य = धनवान् । सर्वत्र 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तो०' (२।१।९४) म० → व० ।

व्याघ्रादयो लोकप्रसिद्धा जातिशब्दाः, द्रव्यादयस्तु सुशास्त्रप्रसिद्धा जातिशब्दा इति दर्शयितुं तथेत्युक्तम् । क्वचिद्भवतः -

[तण्डुलिकः, तण्डुली] तण्डुलाः सन्त्यस्यां = तण्डुलिकः, तण्डुली । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कर्पटिकः, कर्पटी] कर्पटोऽस्यास्ति = कर्पटिकः, कर्पटी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[धनिकः, धनी] धनमस्यास्ति = धनिकः, धनी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

सप्तम्यर्थे च न भवतः -

[दण्डवद् गृहम्] दण्डोऽस्मिन्नस्ति = दण्डवद् गृहम् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[वीरवान् ग्रामः] वीरोऽत्रास्ति = वीरवान् ग्रामः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

क्वचित् सप्तम्यर्थेऽपि भवतः -

[खलिनी भूमिः] खलानि अस्यां सन्ति = खलिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[शाद्वलिनी भूमिः] शाद्वलोऽत्रास्ति = शाद्वलिनी भूमिः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

क्वचिद्भवतः -

[रसिको नटः] रसोऽत्रास्ति = रसिको नटः । अनेन इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[रसी इक्षुः] रसोऽत्रास्ति = रसी इक्षुः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतो०' (२।४।१) ङी ।

[रूपिको दारकः] रूपमत्रास्ति = रूपिको दारकः । अनेन इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[रूपिणी कन्या] रूपमत्रास्ति = रूपिणी कन्या । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[रूपिष्ववधिः] रूपमेष्वस्ति = रूपीणि, तेषु । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । रूपिद्रव्येषु अवधिज्ञानस्य प्रवृत्तिरित्यर्थः ।

[रूपिसमवायाच्चाक्षुषाणि] रूपिसमवायाच्चाक्षुषाणि । चक्षुषा गृह्यन्ते = चाक्षुषाणि । 'क्वचित्' (६।२।१४५) इत्यनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् ।

[स्पर्शिको वायुः] स्पर्शोऽस्यास्ति = स्पर्शिको वायुः । अनेन इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[गन्धिकः, गन्धी] गन्धोऽस्यास्ति = गन्धिकः, गन्धी । अनेन इक - इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

यदा तु कस्यचिद्रूपं रस इत्यादि नाम भवति तदा भवत्येव ॥छ॥

अशिरसोऽशीर्षश्च ॥ ७।२।७ ॥

[अशिरसः] अशिरस् पञ्चमी ङसि ।

[अशीर्षः] अशीर्ष प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अशीर्षिकः, अशीर्षी, अशीर्षवान्] न शिरस् । नास्ति शिरोऽस्य = अशीर्षिकः, अशीर्षी, अशीर्षवान् । अनेन इक-इन्-मतुप्र० → मत् - अशिरस् शब्दस्य अशीर्षदेशश्च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

इकेनोः 'शीर्षः स्वरे तद्धिते' (३।२।१०३) इति शीर्षादेशो विद्यत एव, मतौ त्वशिरसोऽशीर्षभावोऽनेन विधीयते ॥छ॥

अर्था-ऽर्थान्ताद् भावात् ॥ ७।२।८ ॥

[अर्थाऽर्थान्तात्] अर्थश्च अर्थान्तश्च = अर्थाऽर्थान्तम्, तस्मात् ।

[भावात्] भाव पञ्चमी ङसि ।

नियमार्थमिदम् । उभयथा चायं नियमो वाक्यभेदेन क्रियते, भाववाचिन एवैतौ प्रत्ययौ भवतः, भाववाचिनश्चैतावेवेकेनौ भवतः अनुक्रमेण प्रत्ययनियमः-प्रकृतिनियमः ।

[अर्थिकः, अर्थी] 'अर्थणि उपयाचने' (१९३१) अर्थ । 'युजादेर्नवा' (३।४।१८) विकल्पत्वात् णिग् । अर्थनमर्थः । 'युवर्ण-वृ-दृ-वश-रण-गमृद्-ग्रहः' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् । अर्थोऽस्यास्तीति अर्थिकः, अर्थी । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[प्रत्यर्थिकः, प्रत्यर्थी] प्रतीपमर्थनं = प्रत्यर्थः, सोऽस्यास्तीति प्रत्यर्थिकः, प्रत्यर्थी । शत्रुरित्यर्थः । अनेन इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

इकेनावेवेति नियमादतो मतुर्न भवति । भावादेवेति नियमादतो द्रव्यवाचिन इकेनौ न भवतः –

[अर्थवान्] अर्थ्यतेऽसौ अर्थः । 'युवर्ण-वृ-दृ०' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । अथवा 'ऋक् गतौ' (११३५) ऋ । अर्यत-उपार्यते जनैरसाविति अर्थः । 'कमि-प्रु-गार्तिभ्यस्थः' (उणा० २२५) थप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० अर् । अर्थो हिरण्यादिरस्यास्ति = अर्थवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्च०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ॥छ॥

व्रीह्यर्थ-तुन्दादेरिलश्च ॥ ७।२।९ ॥

[व्रीह्यर्थतुन्दादेः] व्रीह्यर्थश्च तुन्दादिश्च = व्रीह्यर्थतुन्दादि, तस्मात् ।

[इलः] इल प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

चकारादिकेनौ ।

[कलमिलः, कलमिकः, कलमी, कलमवान्] कलम । कलमा अस्यास्मिन् वा सन्ति = कलमिलः, कलमिकः, कलमी । अनेन इल-इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-कलमवान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[शालिलः, शालिकः, शाली, शालिमान्] शालि । शालयो अस्यास्मिन् वा सन्ति = शालिलः, शालिकः, शाली । अनेन इल-इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-शालिमान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

व्रीहिशब्दोऽपि व्रीह्यर्थो भवति, किन्तु तस्य पूर्वसूत्रोपादानादिलो न भवति । भावे हि तत्रोपादानमनर्थकं स्यात् ।

[तुन्दिलः, तुन्दिकः, तुन्दी, तुन्दवान्] तुन्दमस्यास्मिन् वास्ति = तुन्दिलः, तुन्दिकः, तुन्दी । अनेन इल-इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-तुन्दवान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[उदरिलः, उदरिकः, उदरी, उदरवान्] उदरमस्यास्मिन् वास्ति = उदरिलः, उदरिकः, उदरी । अनेन इल-इक-इन्प्र० । एवम्-उदरवान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

गणोऽत्र ॥छ॥

स्वाङ्गाद् विवृद्धात् ते ॥ ७।२।१० ॥

[स्वाङ्गात्] स्वस्याङ्गं = स्वाङ्गम्, तस्मात् ।

[विवृद्धात्] विशेषेण वृद्धं = विवृद्धम्, तस्मात् ।

[ते] तद् प्रथमा जस् । 'आद्वेरः' (२।१।४१) द्० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'जस इः' (१।४।९) इ । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए ।

[कर्णिलः, कर्णिकः, कर्णी, कर्णवान्] विवृद्धे-महान्तौ कर्णावस्य स्तः = कर्णिलः, कर्णिकः, कर्णी, कर्णवान् । अनेन इल-इक-इन्-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ओष्ठिलः, ओष्ठिकः, ओष्ठी, ओष्ठवान्] विवृद्धौ-महान्तावाष्ठावस्य स्तः = ओष्ठिलः, ओष्ठिकः, ओष्ठी, ओष्ठवान् । अनेन इल-इक-इन्-मतुप्र० → मत् ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वृन्दादारकः ॥ ७।२।११ ॥

[वृन्दात्] वृन्द पञ्चमी ङसि ।

[आरकः] आरक प्रथमा सि ।

[वृन्दारकः, वृन्दवान्, वृन्दी] वृन्दमस्यास्ति = वृन्दारकः । अनेन आकप्र० । एवम्-वृन्दवान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् । एवम्-वृन्दी । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छ॥

शृङ्गात् ॥ ७।२।१२ ॥

[शृङ्गात्] शृङ्ग पञ्चमी ङसि ।

[शृङ्गारकः, शृङ्गवान्, शृङ्गी] शृङ्गमस्यास्ति = शृङ्गारकः । अनेन आरकप्र० । एवम्-शृङ्गवान् । अनेन मतुप्र० → मत् । एवम्-शृङ्गी । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छ॥

फल-बर्हाच्चेनः ॥ ७।२।१३ ॥

[फलबर्हात्] फलं च बर्हं च = फलबर्हम्, तस्मात् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[इनः] इन प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[फलिनः, फलवान्, फली] फलमस्यास्ति = फलिनः, फलवान् । अनेन इन-मतुप्र० → मत् । एवम्-फली । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० ।

[बर्हिणः, बर्हवान्, बर्ही] बर्हाणि अस्य सन्ति = बर्हिणः, बर्हवान् । अनेन इनप्र० । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् । एवम्-बर्ही । शिखिनां बर्हभारेषु केशानिति दर्शनात् 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० ।

[शृङ्गिणः, शृङ्गवान्] शृङ्गमस्यास्ति = शृङ्गिणः, शृङ्गवान् । अनेन इन-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ॥छ॥

मलादीमसश्च ॥ ७।२।१४ ॥

[मलात्] मल पञ्चमी ङसि ।

[ईमसश्च] ईमस प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[मलीमसः, मलिनः, मलवान्] मलमस्यास्ति = मलीमसः, मलिनः । अनेन ईमस-इनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-मलवान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ॥छ॥

मरुत्-पर्वणस्तः ॥ ७।२।१५ ॥

[मरुत्पर्वणः] मरुच्च पर्वा च = मरुत्पर्व, तस्मात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[तः] त प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[मरुत्तः, मरुत्वान्] मरुदस्यास्ति = मरुत्तः, मरुत्वान् । अनेन त-मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[पर्वतः, पर्ववान्] पर्वन् । पर्वाणि सन्त्यस्यां = पर्वतः, पर्ववान् । अनेन त-मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।।छा।

वलि-वटि-तुण्डेर्भः ।। ७।२।१६ ।।

[वलिवटितुण्डेः] वलिश्च वटिश्च तुण्डिश्च = वलिवटितुण्डि, तस्मात् ।

[भः] भ प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[वलिभः, वलिनः, वलिमान्] वलिरस्यास्ति = वलिभः । अनेन भप्र० । एवम्-वलिनः । 'नोऽङ्गादेः' (७।२।२९) नप्र० । एवम्-वलिमान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[वटिभः] वटिरुन्नतनाभिरस्यास्ति = वटिभः । अनेन भप्र० ।

[तुण्डिभः, तुण्डिलः] तुण्डिः-प्रवृद्धा नाभिरस्यास्ति = तुण्डिभः । अनेन भप्र० । एवम्-तुण्डिलः । 'सिध्मादि-क्षुद्रजन्तु-रुग्भ्यः' (७।२।२१) लप्र० ।

एकदेशविकृतस्याऽनन्यत्वात् तुन्दिशब्दादपि भे **तुन्दिभ** इति क्षीरः ।।छा।

ऊर्णा-ऽहं-शुभमो युस् ।। ७।२।१७ ।।

[ऊर्णाऽहंशुभमः] ऊर्णा च अहं च शुभं च = ऊर्णाऽहंशुभम्, तस्मात् ।

[युस्] युस् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[ऊर्णायुः उरभ्रः] ऊर्णा अस्यास्ति = ऊर्णायुः उरभ्रः । अनेन युस्प्र० । सकारोऽनुबन्धार्थः ।

[अहंयुः अहंकारी] अहमस्यास्ति = अहंयुः अहंकारी । अनेन युस्प्र० ।

[शुभंयुः कल्याणवृद्धिः] शुभमस्यास्ति = शुभंयुः । अनेन युस्प्र० । कल्याणवृद्धिः ।।छा।

कं-शंभ्यां युस्-ति-यस्-तु-त-व-भम् ।। ७।२।१८ ।।

[कंशंभ्याम्] कं च शं च = कंशमौ, ताभ्याम् = कंशंभ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[युस्तियस्तुतवभम्] युस् च तिश्च यस् च तुश्च तश्च वश्च भश्च = युस्तियस्तुतवभम् ।

[कंयुः, कन्तिः, कंयः, कन्तुः, कन्तः, कंवः, कम्भः] कमस्यास्ति = कंयुः, कन्तिः, कंयः, कन्तुः, कन्तः, कंवः, कम्भः । अनेन युस्-ति-यस्-तु-त-व-भप्र० । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[शंयुः, शन्तिः, शंयः, शन्तुः, शन्तः, शंवः, शम्भः] शमस्यास्ति = शंयुः, शन्तिः, शंयः, शन्तुः, शन्तः, शंवः, शम्भः । अनेन युस्-ति-यस्-तु-त-व-भप्र० । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

पूर्वत्र सूत्रे इह च युस्-यसोः सकारो 'नाम सिदय्व्यञ्जने' (१।१।२१) इति पदत्वार्थः, तेन 'तौ मुमो व्यञ्जने स्वौ' (१।३।१४) इत्यनुस्वाराऽनुनासिकौ **कंयुः, कय्यँुः, शंयः, शय्यँः** यतश्चतुष्कं भणितम्-''य-ल-वानामनुनासिकोऽननुनासिकश्च द्वौ भेदौ परस्परं स्वौ'' 'तुल्यस्थानाऽऽस्यप्रयत्नः स्वः' (१।१।१७) इत्यस्मिन् सूत्रे ।।छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

बल-वात-दन्त-ललाटादूलः ॥ ७।२।१९ ॥

[बलवातदन्तललाटात्] बलश्च वातश्च दन्तश्च ललाटश्च = बलवातदन्तललाटम्, तस्मात् ।

[ऊलः] ऊल प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[बलूलः, बलवान्] बलमस्यास्ति = बलूलः । अनेन ऊलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-बलवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[वातूलः, वातवान्] वातोऽस्यास्ति = वातूलः । अनेन ऊलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-वातवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[दन्तूलः, दन्तवान्] दन्ता अस्य सन्ति = दन्तूलः । अनेन ऊलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-दन्तवान् । तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[ललाटूलः, ललाटवान्] ललाटमस्यास्ति = ललाटूलः । अनेन ऊलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-ललाटवान् । तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ताञ्चम०' (२।१।९४) म० → व० ।

प्राण्यङ्गादातो लः ॥ ७।२।२० ॥

[प्राण्यङ्गात्] प्राण्यङ्ग पञ्चमी ङसि ।

[आतः] आत् पञ्चमी ङसि ।

[लः] ल प्रथमा सि ।

चूडा-शिखाभ्यां चूलायां शिरस्यपि वर्त्तमानाभ्यां प्राण्यङ्गत्वात् लः ।

[चूडालः, चूडावान्] चूडा अस्यास्ति = चूडालः । अनेन लप्र० । एवम्-चूडावान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् ।

[जङ्घालः, जङ्घावान्] जङ्घा अस्यास्ति = जङ्घालः । अनेन लप्र० । एवम्-जङ्घावान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् ।

[शिखालः, शिखावान्] शिखा अस्याऽस्ति = शिखालः । अनेन लप्र० । एवम्-शिखावान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् ।

[जङ्घावान् प्रासादः] जङ्घा अस्यास्ति = जङ्घावान् प्रासादः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[शिखावान् प्रदीपः] शिखा अस्यास्ति = शिखावान् प्रदीपः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[इच्छावान्] 'इषत् इच्छायाम्' (१४१९) इष् । इष्यते-अन्विष्यतेऽनयेति । 'मृगयेच्छा०' (५।३।१०१) इच्छा निपात्यते । इच्छा अस्यास्ति = इच्छावान् । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।३।२) मतुप्र० → मत् ।

[वासनावान्] वासना अस्यास्ति = वासनावान् । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कर्णिकाल:] कर्णिका अस्यास्ति = कर्णिकाल: । मतान्तरेऽनेन लप्र० । कर्णिकाशब्द: प्राण्यङ्गस्यैव वाचक इत्याहु: ।

[हस्तवान्] हस्तौ विद्य(द्ये)तेऽस्य = हस्तवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतु:' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चम०' (२।१।९४) म० → व० ।

[पादवान्] पादौ विद्यतेऽस्य = पादवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतु:' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।।छ।।

सिध्मादि-क्षुद्रजन्तु-रुग्भ्य: ।। ७।२।२१ ।।

[सिध्मादिक्षुद्रजन्तुरुग्भ्य:] सिध्म आदिर्यस्य स: = सिध्मादि: । क्षुद्राश्च जन्तवश्च = क्षुद्रजन्तव: । सिध्मादिश्च क्षुद्रजन्तवश्च रुग् च = सिध्मादिक्षुद्रजन्तुरुज:, तेभ्य: = सिध्मादिक्षुद्रजन्तुरुग्भ्य: । पञ्चमी भ्यस् ।

[सिध्मल:, सिध्मवान्] सिध्मान्यस्य सन्ति = सिध्मल: । अनेन लप्र० । एवम्-सिध्मवान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् ।

[वर्ध्मल:, वर्ध्मवान्, वर्ध्मन:] वर्ध्मान्यस्य सन्ति = वर्ध्मल:, वर्ध्मवान् । अनेन लप्र० । अनेन मतुप्र० → मत् । एवम्-वर्ध्मन: । 'नोऽङ्गादे:' (७।२।२९) नप्र० । प्रथमा सि । 'सो रु:' (२।१।७२) स० → र० ।

[गडुल:, गडुमान्] गडुरस्यास्ति = गडुल: । अनेन लप्र० । एवम्-गडुमान् । अनेनैव मतुप्र० → मत् ।

[पार्ष्णील:] पार्ष्णी अस्यास्ति = पार्ष्णील: । अनेन लप्र० ।

[धमनील:] धमन्योऽस्य सन्ति = धमनील: । अनेन लप्र० ।

[यूकाल:, यूकावान्] यूका अस्य सन्ति = यूकाल:, यूकावान् । अनेन ल-मतुप्र० → मत् ।

[मक्षिकाल:, मक्षिकावान्] मक्षिका अस्य सन्ति = मक्षिकाल:, मक्षिकावान् । अनेन ल-मतुप्र० → मत् ।

आ नकुलात् क्षुद्रजन्तु: ।

रोगवाची - **[मूर्च्छाल:, मूर्च्छावान्]** मूर्च्छा अस्यास्ति = मूर्च्छाल:, मूर्च्छावान् । अनेन ल-मतुप्र० → मत् ।

[विचर्चिकाल:, विचर्चिकावान्] विचर्चिका अस्यास्ति = विचर्चिकाल:, विचर्चिकावान् । अनेन ल-मतुप्र० → मत् ।

रुग्भ्य इति बहुवचनं स्वरूपविधिनिषेधार्थम् ।

पा(पे)शं लाति, कुशं लातीत्येवमनयोर्व्युत्पत्तिरेव, एवं वत्सलांसलयोरपि । औणादिकौ वा मनोज्ञमेधाविवाचिनौ । सिध्मशब्देन दुर्भित्तकान्युच्यन्ते । सिध्म-वर्ध्मन्-कण्डूशब्दानां रुग्द्वारेणैव सिद्धे गणपाठे यथासंख्यं 'प्राणिस्थादस्वाङ्गाद् द्वन्द्व-रुग्-निन्द्यात्' (७।२।६०) इति बाधनार्थम् 'नोऽङ्गादे:' (७।२।२९) इति 'मध्यादिभ्यो र:' (७।२।२६) इति च समावेशार्थम् । अत्र गडुशब्दो गडुलत्वरूपे गुणे वर्त्तते इति रुग्द्वारेण न सिध्यति ।।छ।।

प्रज्ञा-पर्णोदक-फेनाल्लेलौ ।। ७।२।२२ ।।

[प्रज्ञापर्णोदकफेनात्] प्रज्ञा च पर्णश्च उदकं च फेनश्च = प्रज्ञापर्णोदकफेनम्, तस्मात् ।

[लेलौ] लश्च इलश्च = लेलो ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[प्रज्ञालः, प्रज्ञिलः, प्रज्ञावान्] प्रज्ञा अस्यास्ति = प्रज्ञालः, प्रज्ञिलः । अनेन ल-इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । एवम्-प्रज्ञावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९१) म० → व० । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक् ।

[पर्णलः, पर्णिलः, पर्णवान्] पर्णान्यस्य सन्ति = पर्णलः, पर्णिलः । अनेन ल-इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-पर्णवान् । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[उदकलः, उदकिलः, उदकवान्] उदकमत्रास्ति = उदकलः, उदकिलः । अनेन ल-इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-उदकवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[फेनलः, फेनिलः, फेनवान्] फेनोऽत्रास्ति = फेनलः, फेनिलः । अनेन ल-इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-फेनवान् । 'तदस्या०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ॥छ॥

काला-जटा-घाटात् क्षेपे ॥ ७।२।२३ ॥

[कालाजटाघाटात्] काला च जटा च घाटा च = कालाजटाघाटम् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः । तस्मात् ।

[क्षेपे] क्षेप सप्तमी ङि ।

[कालालः, कालिलः] काला अस्यास्ति = कालालः, कालिलः । अनेन ल-इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । पादस्नसाविशेषः ।

[जटालः, जटिलः] जटा अस्यास्ति = जटालः, जटिलः । अनेन ल-इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[घाटालः, घाटिलः] घाटा-कृकाटिका अस्यास्ति = घाटालः, घाटिलः । अनेन ल-इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

मतुना क्षेपो न गम्यते इति क्षेपे मतुर्न भवति ।

[कालावान्] काला अस्यास्ति = कालावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । शेषं स्पष्टम् ॥छ॥

वाच आलाटौ ॥ ७।२।२४ ॥

[वाचः] वाच् पञ्चमी ङसि ।

[आलाटौ] आलश्च आटश्च = आलाटौ ।

[वाचालः, वाचाटः] नित्यं वागस्यास्ति = वाचालः, वाचाटः । अनेन आल-आटप्र० ।

[वाग्मी, वाग्वान्] प्रशस्ता वागस्यास्ति = वाग्मी, वाग्वान् । 'ग्मिन्' (७।२।२५) इत्यनेन ग्मिन्प्र० । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि ' इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

ग्मिन् ॥ ७।२।२५ ॥

[ग्मिन्] ग्मिन् प्रथमा सि ।

[वाग्मी, वाग्वान्] प्रशस्ता वागस्यास्ति = वाग्मी, वाग्वान् । अनेन ग्मिन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । एवम्-वाग्वान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

गकारः 'प्रत्यये च' (१।३।२) इति अनुनासिकनिवृत्त्यर्थः ।।छ।।

मध्वादिभ्यो रः ॥ ७।२।२६ ॥

[मध्वादिभ्यः] मधुरादिर्येषां ते = मध्वादयः, तेभ्यः = मध्वादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[रः] र प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

मधुशब्दो माधुर्येऽर्थे पुल्लिङ्गः, क्षौद्राद्यर्थे तु नपुंसकः, तस्मात् माधुर्येऽर्थे पुल्लिङ्गेन वाक्यम् -

[मधुरो रसः] मधुरस्यास्ति = मधुरो रसः । अनेन रप्र० ।

अत्र मधुशब्दः स्वादुत्वे गुणत्वे गुणसामान्ये वर्त्तते ।

[मधुरं मधु, मधुरं क्षीरम्] मधुरस्यास्ति = मधुरं मधु, मधुरं क्षीरम् । अत्र गुणे ।

यस्तु द्रव्ये मधुशब्दो मधु क्षौद्रम्, मधु मद्यम्, मधुः पुष्पसवो मधुर्मास इति ततो रप्रत्ययो न भवति, मतुरेव भवतीत्याह इति न्यासकाराशङ्का स्वादुत्वं नाम गुणसामान्यमस्ति यद्योगान्मधुरो रस उच्यते, गुणश्च यद्योगान्मधुरं मधु, मधुरं क्षीरमिति द्रव्यं व्यपदिश्यते, तस्मिन्नुभयस्मिन्नपि वर्त्तमानो मधुशब्दो रप्रत्ययमुत्पादयतीति न्यासः ।

[मधुमान् घटः] मधुरस्यास्ति = मधुमान् घटः । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[खरो गर्दभः, खवानन्यः] खं महत्कण्ठविवरमस्यास्ति खरो गर्दभः । अनेन रप्र० । खवानन्यः । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[मुखरो वाचालः, मुखवानन्यः] मुखं सर्वस्मिन् वक्तव्येऽस्यास्तीति मुखरो वाचालः । अनेन रप्र० । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

[कुञ्जरो हस्ती, कुञ्जवानन्यः] कुञ्जावस्य स्तः = कुञ्जरो हस्ती । अनेन रप्र० । कुञ्जशब्दोऽत्र हनुपर्यायः । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

[नगरं पुरम्, नगवदन्यत्] नगा-वृक्षा अत्र सन्ति = नगरं पुरम् । अनेन रप्र० । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

[ऊषरं क्षेत्रम्, ऊषवदन्यत्] ऊषः-क्षारोऽत्रास्ति = ऊषरं क्षेत्रम् । अनेन रप्र० । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

[मुष्करः पशुः, मुष्कवानन्यः] मुष्कोऽस्यास्ति = मुष्करः पशुः । अनेन रप्र० । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

[शुषिरम्, शुषिमत्काष्ठम्] शुषिच्छिद्रमस्यास्ति = शुषिरम् । अनेन रप्र० । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

[कण्डूरः, कण्डूमान्] कण्डूरस्यास्ति = कण्डूरः । अनेन रप्र० । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

[पाण्डुरः, पाण्डुमान्] पाण्डुरस्यास्ति = पाण्डुरः । अनेन रप्र० । पाण्डुशब्दः पाण्डुत्वरूपे गुणे वर्त्तते । द्वितीये मतुप्र० → मत् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पांशुरः, पांशुमान्] पांशुरस्यास्ति = पांशुरः । अनेन रप्र० । द्वितीये मतुप्र० → मत् ॥छा॥

कृष्यादिभ्यो वलच् ॥ ७।२।२७ ॥

[कृष्यादिभ्यः] कृषिरादिर्येषां ते = कृष्यादयः, तेभ्यः = कृष्यादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[वलच्] वलच् प्रथमा सि ।

[कृषीवलः कुटुम्बी, कृषिमत् क्षेत्रम्] कृषिरस्यास्ति = कृषीवलः । अनेन वलच्प्र० → वल । 'वलच्यपित्रादेः' (३।२।८२) दीर्घः । कुटुम्बी । एवम्-कृषिमत् क्षेत्रम् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[आसुतीवलः कल्यपालः, आसुतिमान्] 'षुंगूट् अभिषवे' (१२८६) षु, आङ्पूर्व० । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सु । आसूयत इति आसुतिः । 'समिणा सुगः' (५।३।९३) क्तिप्र० → ति । आसुतिरस्यास्ति = आसुतीवलः । अनेन वलच्प्र० → वल । 'वलच्यपित्रादेः' (३।२।८२) दीर्घः । कलायाङ्गीनादौ साधुः = कल्यम् । 'तत्र साधौ' (७।४।१५) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । 'पलण् रक्षणे' (१६९९) पल् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । कल्यं पालयति = कल्यपालः । 'कर्मणोऽण्' (५।१।७२) अण्प्र० → अ । 'णेरनिटि' (४।३।८२) णिच्लुक् । एवम्-आसुतिमान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[परिषद्वलः, परिषद्वान्] परि 'षद्लृं विशरण-गत्यवसादनेषु' (१३७१) षद् । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव०' (२।३।९८) सद् । परिषद्यते-प्राप्यते न्यायार्थिभिर्जनैरिति परिषत्' । 'क्वुत्-संपदादिभ्यः क्विप्' (५।३।११४) क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । 'सदोऽप्रतेः परोक्षायां त्वादेः' (२।३।४४) षत्वम् । परिषदस्यास्ति = परिषद्वलः । अनेन वलच्प्र० → वल । एवम्-परिषद्वान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[पर्षद्वलः, पर्षद्वान्] पर्षदस्यास्ति = पर्षद्वलः । अनेन वलच्प्र० → वल । एवम्-पर्षद्वान् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[परिपद्वलं तीर्थम्, परिपद्वत्] परि 'पदिंच् गतौ' (१२५७) । पद् । परिपद्यते-प्राप्नोति सूकरादिकं = परिपत् पङ्कः । क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । परिपत् अत्रास्ति = परिपद्वलं तीर्थम् । अनेन वलच्प्र० → वल । पङ्कोऽत्रास्ति = पङ्किल इत्यर्थः । 'व्रीह्यर्थ-तुन्दादेरिलश्च' (७।२।९) इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-परिपत् पङ्कोऽस्यास्ति = परिपद्वत् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[रजस्वला स्त्री] रजोऽस्या अस्ति = रजस्वला । अनेन वलच्प्र० → वल । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[दन्तावलो नाम राजा हस्ती च, दन्तवान्] दन्ता अस्य सन्ति = दन्तावलो नाम राजा हस्ती च । अनेन वलच्प्र० → वल । द्वितीये 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[शिखावलं नगरम्, शिखावलो मयूरः, शिखावला स्थूणा, शिखावानन्यः] शिखा अस्यास्ति = शिखावलं नगरम्, शिखावलो मयूरः, शिखावला स्थूणा । अनेन वलच्प्र० → वल । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । शाखार्थः प्राणिजातिवचनो वा, यथा कस्यां शाखायामुत्पन्नस्त्वमिति, इतिकरणात् प्राण्यङ्गार्थादपि शा(शि)खाशब्दात् वलच्, न तु ल एव, शिखावलो मयूर इत्यादौ दन्त-शिखाभ्यां संज्ञायामिति पूर्वैरुक्तत्वात् । द्वितीये 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[मातृवलः] माता अस्याऽस्ति = मातृवलः । अनेन वलच्प्र० → वल ।

[पितृवलः] पिता अस्यास्ति = पितृवलः । अनेन वलच्प्र० → वल ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[भ्रातृवलः] भ्राता अस्यास्ति = भ्रातृवलः । अनेन वलच्प्र० → वल ।

[उत्साहवलः] उत्साहोऽस्यास्ति = उत्साहवलः । अनेन वलच्प्र० → वल ।

[पुत्रावलः] पुत्रा अस्य सन्ति = पुत्रावलः । अनेन वलच्प्र० → वल ।

[उत्सङ्गावलः] उत्सङ्गोऽस्यास्ति = उत्सङ्गावलः । अनेन वलच्प्र० → वल । 'वलच्यपित्रादेः' (३।२।८२) दीर्घः ॥छ॥

लोम-पिच्छादेः शेलम् ॥ ७।२।२८ ॥

[लोमपिच्छादेः] लोमा च पिच्छश्च = लोमपिच्छौ । लोमपिच्छौ आदी यस्य सः = लोमपिच्छादिः, तस्मात् ।

[शेलम्] शश्च इलश्च = शेलम् ।

[लोमशः, लोमवान्] लोमान्यस्य सन्ति = लोमशः, लोमवान् । अनेन शप्र० । द्वितीये 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[रोमशः, रोमवान्] रोमान्यस्य सन्ति = रोमशः, रोमवान् । अनेन शप्र० । द्वितीये 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[पिच्छिलः, पिच्छवान्] पिच्छं चिक्कणत्वमस्यास्ति । यद्वा मयूरादिसत्कमस्यास्त्युपमानतया = पिच्छिलः, पिच्छवान् । अनेन इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । द्वितीये 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[उरसिलः, उरस्वान्] उरोऽस्यास्ति = उरसिलः, उरस्वान् । अनेन इलप्र० । द्वितीये 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ॥छ॥

नोऽङ्गादेः ॥ ७।२।२९ ॥

[नः] न प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अङ्गादेः] अङ्ग इत्येवमादिर्यस्य सः = अङ्गादिः, तस्मात् ।

[अङ्गना कल्याणाङ्गी स्त्री, अङ्गवती] अङ्गान्यस्याः सन्ति इति अङ्गना । अनेन नप्र० । रूढिशब्दोऽयम् । कल्याणाङ्गी स्त्री उच्यते । कल्याणमङ्गं यस्याः सा । 'नासिकोद०' (२।४।३९) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । एवम्-अङ्गवती । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[पामनः, पामवान्] 'पां पाने' (२) पा । पिबति शरीरकान्तिमिति पामा । 'मन्' (उणा० ९११) मन्प्र० । पामा अस्याऽस्ति = पामनः, पामवान् । अनेन नप्र० । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[वामनः, वामवान्] 'वांक् गति-गन्धनयोः' (१०६३) वा । वाति-गच्छति नीचतामिति वामा । 'मन्' (उणा० ९११) इत्यनेन सूत्रेण मन्प्र० । वामानि-नीचानि अर्थादङ्गान्यस्य सन्ति = वामनः, वामवान् । अनेन नप्र० । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्च०' (२।१।९४) म० → व० ॥छ॥

शाकी-पलाली-दर्द्वा ह्रस्वश्च ॥ ७।२।३० ॥

[शाकीपलालीदर्द्वा] शाकी च पलाली च दर्दूश्च = शाकीपलालीदर्दूः, तस्याः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[ह्रस्वश्च] ह्रस्व प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[शाकिनः, शाकीमान्] महच्छाकं कूष्माण्डादिशाकसमूहो वा शाकी । महत्त्वे समूहेऽपि "तद् बहुलमि"ति स्त्रीत्वे 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । शाकी अस्यास्ति = शाकिनः, शाकीमान् । अनेन नप्र०-ह्रस्वश्च । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[पलालिनः, पलालीमान्] महत्पलालं पलालक्षोदो वा = पलाली । 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । पलाली अस्यास्ति = पलालिनः, पलालीमान् । अनेन नप्र०-ह्रस्वश्च । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ।

[दर्द्रूणः, दर्द्रूमान्] दर्द्रूर्नाम व्याधिः । दर्द्रूरस्यास्ति = दर्द्रूणः, दर्द्रूमान् । अनेन नप्र०-ह्रस्वश्च । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) न० → णत्वम् । 'आ यात्' (७।२।२) मतुप्र० → मत् ॥छ॥

विष्वचो विषुश्च ॥ ७।२।३१ ॥

[विष्वचः] विष्वच् पञ्चमी ङसि ।

[विषुश्च] विषु प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

[विषुण आदित्यः, विषुणो वायुः, विष्वग्वान्] विषु 'अञ्चू गतौ च' (१०५) अञ्च् । विष्वञ्चतीति विष्वक् । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । विष्वञ्चो रश्मयो विष्वग्गतानि वा अस्य सन्ति इति विषुणः आदित्यो वायुर्वा । अनेन नप्र०-विषुदेशश्च । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् । एवम्-विष्वग्वान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९८४) म० → व० ।

[विषुमानहोरात्रप्रविभाग इति] विषुर्नाम मुहूर्तोऽत्रास्ति = विषुमान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ॥छ॥

लक्ष्म्या अनः ॥ ७।२।३२ ॥

[लक्ष्म्याः] लक्ष्मी पञ्चमी ङसि । 'स्त्रीदूतः' (१।४।२९) ङसि० → दास्० → आस्० ।

[अनः] अन प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[लक्ष्मणः, लक्ष्मीवान्] लक्ष्मीरस्यास्ति = लक्ष्मणः । अनेन अनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । एवम्-लक्ष्मीवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मि०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० ॥छ॥

प्रज्ञा-श्रद्धा-ऽर्चा-वृत्तेर्णः ॥ ७।२।३३ ॥

[प्रज्ञाश्रद्धाऽर्चावृत्तेः] प्रज्ञा च श्रद्धा च अर्चा च वृत्तिश्च = प्रज्ञाश्रद्धाऽर्चावृत्ति, तस्मात् ।

[णः] ण प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[प्राज्ञः, प्रज्ञावान्, प्राज्ञा] प्र 'ज्ञांश् अवबोधने' (१५४०) ज्ञा । प्रज्ञानं = प्रज्ञा । 'उपसर्गादातः' (५।३।११०) अङ्प्र० → अ । 'इडेत्-पुसि चाऽऽतो लुक्' (४।३।९४) आलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'प्रज्ञा अस्यास्ति = प्राज्ञः, प्रज्ञावान् । अनेन णप्र० → अ-मतुप्र० → मत् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । स्त्रीलिङ्गेऽपि एवं साध्यः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[श्राद्धः, श्रद्धावान्, श्राद्धा] श्रत् 'डुधांग्क् धारणे च' (११३९) धा । श्रद्धानं = श्रद्धा । 'मृगयेच्छा-याच्ञा-तृष्णा-कृपा-भा-श्रद्धा-ऽन्तर्द्धा' (५।३।१०१) अङ्प्र० → अ-श्रद्धानिपातश्च । श्रद्धा अस्यास्ति = श्राद्धः, श्रद्धावान् । अनेन णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् । स्त्रीलिङ्गेऽपि एवं साध्यः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[आर्चः, अर्चावान्, आर्चा] 'अर्च(र्चि)ण् पूजायाम्' (१९५४) अर्च् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० → इ । अर्चनम् = अर्चा । 'क्तेटो गुरोर्व्यञ्जनात्' (५।३।१०६) अप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । अर्चा अस्यास्ति = आर्चः, अर्चावान् । अनेन णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् । स्त्रीलिङ्गेऽपि एवं साध्यः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[वार्त्तः, वृत्तिमान्, वार्त्ता] 'वृतूङ् वर्त्तने' (९५५) वृत् । वर्त्तनं = वृत्तिः । 'स्त्रियां क्तिः' (५।३।९१) क्तिप्र० → ति । वृत्तिरस्यास्ति = वार्त्तः, वृत्तिमान् । अनेन णप्र० → अ-मतुप्र० → मत् । शेषं पूर्ववत् । स्त्रीलिङ्गेऽपि एवं साध्यः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[प्राज्ञी] प्रज्ञा । प्रज्ञैव = प्राज्ञी । 'प्रज्ञादिभ्योऽण्' (७।२।१६५) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ॥छ॥

ज्योत्स्नादिभ्योऽण् ॥ ७।२।३४ ॥

[ज्योत्स्नादिभ्यः] ज्योत्स्ना आदिर्येषां ते = ज्योत्स्नादयः, तेभ्यः = ज्योत्स्नादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[ज्यौत्स्नः पक्षः] ज्योत्स्ना अस्मिन्नस्ति = ज्यौत्स्नः पक्षः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[ज्यौत्स्नी रात्रिः] ज्योत्स्ना अस्यामस्ति = ज्यौत्स्नी रात्रिः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

[तामिस्रः पक्षः, तामिस्री रात्रिः] तमोऽत्र अस्ति = तमिस्रा । तमिस्रा अत्र अस्ति = तामिस्रः पक्षः, तामिस्री रात्रिः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वा०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । द्वितीये 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

[तामिस्राणि गुहामुखानि] तमिस्रा एष्वस्ति = तामिस्राणि गुहामुखानि । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[वैसर्पो व्याधिः] वि 'सृप्लृं गतौ' (३४१) सृप् । विविधं सर्पणं = विसर्पः । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० अर् । विसर्पोऽत्रास्ति = वैसर्पो व्याधिः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[वैपादिकं कुष्ठम्] विपादिका अत्रास्ति = वैपादिकं कुष्ठम् । अनेन अण्प्र० → अ । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कौतुपं गृहम्] कुतुमा(पा) अत्र सन्ति = कौतुमं(पं) गृहम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[कौण्डलो युवा] कुण्डलेऽस्य स्तः = कौण्डलो युवा । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[तापसः पाखण्डी] तपोऽस्यास्ति = तापसः पाखण्डी । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

[साहस्त्रो देवदत्तः] सहस्त्रमस्यास्ति = साहस्त्रो देवदत्तः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ज्योत्स्नावान्] ज्योत्स्ना अस्मिन्नस्ति = ज्योत्स्नावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[तमिस्त्रावान्] तमिस्त्रा अत्रास्ति = तमिस्त्रावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मि०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[कुण्डली] कुण्डलमस्यास्ति = कुण्डली । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषा०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[सहस्त्री] सहस्त्रमस्यास्ति = सहस्त्री । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[ज्योत्स्ना] ज्योत्स्नादयः प्रयोगगम्याः । 'द्युति दीप्तौ' (९३७) द्युत् । द्योतते = ज्योतिस् । 'द्युतेरादेश्च जः' (उणा० ९९१) इसप्र०-द० → जश्च । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । ज्योतिरस्यास्ति = ज्योत्स्ना । 'तमिस्त्रा-ऽर्णव-ज्योत्स्नाः' (७।२।५२) ज्योत्स्नानिपात्यते ॥छा॥

सिकता-शर्करात् ॥ ७।२।३५ ॥

[सिकताशर्करात्] सिकता च शर्करा च = सिकताशर्करम् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः । तस्मात् ।

[सैकतः, सिकतावान् देशः] सिकता अत्र सन्ति = सैकतः, सिकतावान् । अनेन अण्प्र० → अ-मतुप्र० → मत् । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । देशः ।

[शार्करः, शर्करावान् ओदनः] शर्करा अत्र सन्ति = शार्करः, शर्करावान् । अनेन अण्प्र० → अ-मतुप्र० → मत् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । ओदनः ॥छा॥

इलश्च देशे ॥ ७।२।३६ ॥

[इलश्च] इल प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

[देशे] देश सप्तमी ङि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सिकतिलः, सैकतः, सिकतावान् देशः] सिकता अस्मिन्नस्ति = सिकतिलः, सैकतः, सिकतावान् देशः । अनेन इल-अण्-मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि ।

[शर्करिलः, शार्करः, शर्करावान् देशः] शर्करा अस्मिन्नस्ति = शर्करिलः, शार्करः, शर्करावान् देशः । अनेन इल-अण्-मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि ॥छा॥

द्यु-द्रोर्मः ॥ ७।२।३७ ॥

[द्युद्रोः] द्युश्च द्रुश्च = द्युद्रु, तस्मात् ।

[मः] म प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[द्युमः] द्यौर्द्युर्वास्यास्मिन् वास्तीति द्युमः । अनेन मप्र० ।

[द्रुमः] उच्चैस्तरद्रूणि दारुण्यस्यास्मिन् वा सन्तीति द्रुमः । अनेन मप्र० ।

रूढिशब्दाविमौ । रूढिविषये च मतुर्न भवति । अन्यत्र तु मतुरेव । एवम्-

[द्युमान्] 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि ।

[द्रुमान्] 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । ॥छा॥

काण्डा-ऽऽण्ड-भाण्डादीरः ॥ ७।२।३८ ॥

[काण्डाऽऽण्डभाण्डात्] काण्डश्च आण्डश्च भाण्डश्च = काण्डाऽऽण्डभाण्डम्, तस्मात् ।

[ईरः] ईर प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[काण्डीरः, काण्डवान्] काण्डान्यत्र सन्ति = काण्डीरः, काण्डवान् । अनेन ईर-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आण्डीरः, आण्डवान्] आण्डौ अस्य स्तः = आण्डीरः, आण्डवान् । अनेन ईर-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[भाण्डीरः, भाण्डवान्] भाण्डमस्यास्ति = भाण्डीरः, भाण्डवान् । अनेन ईर-मतुप्र० → मत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

आण्डौ मुष्कौ । **एकदेशविकृतस्यानन्यत्वात् अण्डीर इत्यपि जयगौडयोर्मतम्** ॥छा॥

कच्छ्वा डुरः ॥ ७।२।३९ ॥

[कच्छ्वाः] कच्छू पञ्चमी ङसि । 'स्त्रीदूतः' (१।४।२९) ङसि० → दास्० → आस्० ।

[डुरः] डुर प्रथमा सि ।

[कच्छुरः, कच्छूमान्] 'कष हिंसायाम्' (५०७) कष् । कषति कान्तिमिति कच्छूः । 'कषेण्र्ड-च्छौ च षः' (उणा० ८३१) ऊप्र०-षश्च च्छ० । कच्छूरस्यास्ति = कच्छुरः, कच्छूमान् । अनेन डुरप्र० → उर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऊलुक् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् ॥छा॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

दन्तादुन्नतात् ॥ ७।२।४० ॥

[दन्तात्] दन्त पञ्चमी ङसि ।

[उन्नतात्] उन्नत पञ्चमी ङसि ।

[दन्तुरः] उन्नता दन्ता अस्य सन्ति = दन्तुरः । अनेन डुरप्र० → उर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

निर्गतत्वमुन्नतत्वम् । प्रमाणातिरेकस्तु वृद्धिरिति भिन्नत्वम् । तत्रोन्नतत्वे दन्तुरः । विवृद्धिविवक्षायां तु 'स्वाङ्गाद् विवृद्धात् ते' (७।२।१०) - 'आ यात्' (७।२।२) इति च दन्तिलः, दन्तिकः, दन्ती, दन्तवान् इति यथायोगं भवति । उन्नतार्थो मतुना न गम्यते इत्यत्र मतुर्न भवति । एवम्-

[दन्तवान्] दन्ता अस्य सन्ति = दन्तवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।।छ।।

मेधा-रथान्नवेरः ॥ ७।२।४१ ॥

[मेधारथात्] मेधा च रथश्च = मेधारथम्, तस्मात् ।

[नवा] नवा प्रथमा सि ।

[इरः] इर प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[मेधिरः, मेधावान्, मेधावी] मेधा अस्यास्ति = मेधिरः, मेधावान् । अनेन इरप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् । 'अस् तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । प्रथमा सि ।

[रथिरः, रथिकः, रथी, रथवान्] रथोऽस्यास्ति = रथिरः । अनेन इरप्र० । एवम्-रथिकः । 'नावादेरिकः' (७।२।३) ('अतोऽनेक०' (७।२।६) इकप्र०) । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-रथी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-रथवान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'मावर्णान्तो०' (२।१।९४) म० → व० ।।छ।।

कृपा-हृदयादालुः ॥ ७।२।४२ ॥

[कृपाहृदयात्] कृपा च हृदयश्च(हृदयं च) = कृपाहृदयम्, तस्मात् ।

[आलुः] आलु प्रथमा सि ।

[कृपालुः, कृपावान्] कृपा अस्यास्ति = कृपालुः, कृपावान् । अनेन आलुप्र० । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् ।

[हृदयालुः, हृदयिकः, हृदयी, हृदयवान्] हृदयमस्यास्ति = हृदयालुः, हृदयवान् । अनेन आलु-मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'अभ्वादेरत्वसः सो' (१।४।९०) दीर्घः । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक् । एवम्-हृदयिकः, हृदयी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इक-इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छ।।

केशाद् वः ॥ ७।२।४३ ॥

[केशात्] केश पञ्चमी ङसि ।

[वः] व प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[केशवः, केशिकः, केशी, केशवान्] केशा अस्य सन्ति = केशवः । अनेन वप्र० । एवम्-केशिकः । 'नावादेरिकः' (७।२।३) ('अतोऽनेक०' (७।२।६)) इकप्र० । एवम्-केशी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । एवम्-केशवान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् ।

न केवलं यस्य केशाः सन्ति स एव केशवः, विष्णुवाची केशवशब्दो रूढिशब्दोऽप्यस्ति इति भावः ॥छ॥

मण्यादिभ्यः ॥ ७।२।४४ ॥

[मण्यादिभ्यः] मणिरादिर्येषां ते = मण्यादयः, तेभ्यः = मण्यादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

योगविभागाद्वेति निवृत्तम् ।

[मणिवः, मणिमान्, मणिलः] मणिरस्यास्ति = मणिवः, मणिमान् । अनेन वप्र० । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् । एवम्-मणिलः । 'सिध्मादि-क्षुद्रजन्तु-रुग्भ्यः' (७।२।२१) लप्र० ।

[हिरण्यवः, हिरण्यमान्] हिरण्यमस्यास्ति = हिरण्यवः, हिरण्यमान् । अनेन व-मतुप्र० → मत् ।

[बिम्बावम्] बिम्बमत्रास्ति = बिम्बावम् । अनेन वप्र० । 'घञ्युपसर्गस्य बहुलम्' (३।२।८६) इति बाहुलकाद्दीर्घः । बिम्बादयस्त्रयोऽपि सरोवाचिनः ।

[कुररावम्] कुररा अत्र सन्ति = कुररावम् । अनेन वप्र० । 'घञ्युपसर्गस्य बहुलम्' (३।२।८६) इति बाहुलकाद्दीर्घः ।

[कुरवावम्] कुत्सितो रवः शब्दो येषां ते = कुरवाः । कुरवा अत्र सन्ति = कुरवावम् । अनेन वप्र० । 'घञ्युपसर्गस्य बहुलम्' (३।२।८६) इति बाहुलकाद्दीर्घः ।

[राजीवम्] राजिशब्दात् 'इतोऽक्त्यर्थात्' (२।४।३२) ङी । राजी अत्रास्ति = राजीवम् । अनेन वप्र० ।

[इष्टकावम्] इष्टका अत्रास्ति = इष्टकावम् । अनेन वप्र० ।

[गाण्डिवम्] गाण्डिशब्देन धनुः पर्व । अतो गाण्डिरस्यास्ति = गाण्डिवम् । अनेन वप्र० । गाण्डिवं धनुरुच्यते ।

[गाण्डीवम्] गाण्डी अत्रास्ति = गाण्डीवम् । अनेन वप्र० ।

[अजकावम्] अजका-अस्थिविकारोऽत्रास्ति = अजकावम् । अनेन वप्र० ।

बिम्बावमित्यादयो रूढिशब्दाः । रूढिशब्दविषये च मतुर्न भवति ॥छ॥

हीनात् स्वाङ्गादः ॥ ७।२।४५ ॥

[हीनात्] 'ओहांक् त्यागे' (११३१) हा । जहाति स्म । 'गत्यर्था-ऽकर्मक-पिब-भुजेः' (५।१।११) क्तप्र० → त । 'सूयत्याद्योदितः' (४।२।७०) त० → न० । 'ई व्यञ्जनेऽयपि' (४।३।९७) ई । तस्मात् ।

[स्वाङ्गात्] स्वं च तद् अङ्गं च = स्वाङ्गम्, तस्मात् ।

[अः] अ प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[कर्णः] खण्डः कर्णोऽस्यास्ति = कर्णः । अनेन अप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[नासिकः] छिन्ना नासिका अस्यास्ति = नासिकः । अनेन अप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कर्णवान्] कर्णोऽस्यास्ति = कर्णवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

[नासिकावान्] नासिका अस्यास्ति = नासिकावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चमवर्गान्०' (२।१।९४) म० → व० ।।छ।।

अभ्रादिभ्यः ॥ ७।२।४६ ॥

[अभ्रादिभ्यः] अभ्र इत्येवमादिर्येषां ते = अभ्रादयः, तेभ्यः = अभ्रादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[अभ्रं नभः] अभ्राण्यस्मिन् सन्ति = अभ्रं नभः । अनेन अप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अर्शसो देवदत्तः] अर्शस् । अर्शांस्यस्य सन्ति = अर्शसो देवदत्तः । अनेन अप्र० ।

[उरसः, उरस्वान्] उरोऽस्यास्ति = उरसः । लोम-पिच्छादिपाठात् इलोऽपि । अनेन अप्र० । एवम्-उरस्वान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।।छ।।

अस्-तपो-माया-मेधा-स्रजो विन् ॥ ७।२।४७ ॥

[अस्तपोमायामेधास्रजः] अस् च तपस् च (तपश्च) माया च मेधा च स्रज्(क्) च = अस्तपोमायामेधास्रज्(क्), तस्मात् ।

[विन्] विन् प्रथमा सि ।

असन्त - **[यशस्वी, यशस्वान्]** यशो विद्यतेऽस्य = यशस्वी । अनेन विन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । एवम्-यशस्वान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक् ।

[सरस्वी, सरस्वान्, सरस्वती] सरोऽत्रास्ति । यदा नदी तदा सरः । सरणं गमनमस्यास्तीति वाक्यम् । यदा तु भारती तदा सरो मानसाद्यस्या अस्तीति सरस्वी । अनेन विन्प्र० । एवम्-सरस्वान् । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेनैव मतुप्र० → मत् । एवम्-सरस्वती । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

[तेजस्वी] तेजस् । तेजोऽस्यास्ति = तेजस्वी । अनेन विन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[वर्चस्वी] वर्चोऽत्रास्ति = वर्चस्वी । अनेन विन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[तपस्वी, तपस्वान्] तपोऽस्यास्ति तपस्वी । अनेन विन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । एवम्-तपस्वान् । अनेनैव मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक् ।

असन्तेनैव सिद्धे तपसो ग्रहणं ज्योत्स्नाद्यणा बाधो मा भूदित्येवमर्थम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[मायावी, मायावान्, मायी, मायिकः] माया अस्यास्ति = मायावी, मायावान् । अनेन विन्-मतुप्र० → मत् । एवम्-मायी, मायिकः । 'व्रीह्यादिभ्यस्तौ' (७।२।५) इन्-इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[मेधावी, मेधावान्] मेधा अस्यास्ति = मेधावी । अनेन विन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । एवम्-मेधावान् । अनेन मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक् ।

[स्रग्वी, स्रग्वान्] स्रगस्यास्तीति स्रग्वी । अनेन विन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । एवम्-स्रग्वान् । अनेन मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक् ॥छ॥

आमयाद् दीर्घश्च ॥ ७।२।४८ ॥

[आमयात्] आमय पञ्चमी ङसि ।

[दीर्घश्च] दीर्घ प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

[आमयावी, आमयवान्] आ'मींग्श् हिंसायाम्' (१५१२) मी । आमीनाति-हिनस्ति प्राणिगणमिति आमयः । अच्प्र० । अथवा 'अमण् रोगे' (७४७) अम् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० → इ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । आमयतीति आमयः । 'गय-हृदयादयः' (उणा० ३७०) अयप्र०-आमयनिपातः । अयि तु 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् स्यात् । आमयोऽस्यास्ति = आमयावी, आमयवान् । अनेन विन्प्र०-दीर्घश्च । 'आ यात्' (७।२।२) इत्यधिकारात् अनेन मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ॥छ॥

स्वान्मिन्नीशे ॥ ७।२।४९ ॥

[स्वात्] स्व पञ्चमी ङसि ।

[मिन्] मिन् प्रथमा सि ।

[ईशे] ईश सप्तमी ङि ।

[स्वामी] स्वमस्यास्ति = स्वामी । अनेन मिन्प्र०-दीर्घश्च ।

[स्ववान्] स्वमस्यास्ति । रक्ष्यतया न तु भोग्यतया । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ॥छ॥

गोः ॥ ७।२।५० ॥

[गोः] गो पञ्चमी ङसि । 'एदोद्भ्यां ङसि-ङसो रः' (१।४।३५) ङसि० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः ।

[गोमी, गोमान्] गावोऽस्य सन्ति = गोमी । अनेन मिन्प्र० । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । एवम्-गोमान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

ऊर्जो विन्-वलावश्चान्तः ॥ ७।२।५१ ॥

[ऊर्जः] ऊर्ज् पञ्चमी ङसि ।

[विन्वलौ] विन् च वलश्च = विन्वलौ ।

[अस्] अस् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अन्तः] अन्त प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[ऊर्जस्वी, ऊर्जस्वलः, ऊर्ग्वान्] 'ऊर्जण् बल-प्राणनयोः' (१५८२) ऊर्ज् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० → इ । ऊर्जनम् = ऊर्ज्(र्क्) । 'क्रुत्-संपदादिभ्यः क्विप्' (५।३।११४) क्विप्प्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लुक् । 'ऊर्गस्यास्ति = ऊर्जस्वी, ऊर्जस्वलः । अनेन विन्-वलप्र०-अस् अन्तश्च । एवम्-ऊर्ग्वान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[ऊर्जस्वान्] 'ऊर्जण् बल-प्राणनयोः' (१५८२) ऊर्ज् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० । ऊर्जयतीति ऊर्जस् । 'अस्' (उणा० ९५२) अस्प्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक् । ऊर्जोऽस्यास्ति = ऊर्जस्वान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ॥छ॥

तमिस्रा-ऽर्णव-ज्योत्स्नाः ॥ ७।२।५२ ॥

[तमिस्राऽर्णवज्योत्स्नाः] तमिस्रा च अर्णवश्च ज्योत्स्ना च = तमिस्राऽर्णवज्योत्स्नाः ।

[तमिस्रा रात्रिः, तमिस्रं तमःसमूहः, तमिस्राणि गुहामुखानि, तमस्वान्] तमोऽत्रास्ति = तमिस्रा । अनेन तमस्शब्दात् रप्र०-उपान्त्यस्य च इत्वम् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । एवम्-तमिस्रं तमःसमूहः । तम एषु सन्ति = तमिस्राणि गुहामुखानि । एवम्-तमस्वान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[अर्णवः समुद्रः] अर्णो जलमत्रास्ति = अर्णवः समुद्रः । अनेन वप्र०-सलोपो निपात्यते ।

[ज्योत्स्ना चन्द्रप्रभा, ज्योतिष्मती रात्रिः] ज्योतिस् । ज्योतिर्दीप्तिरत्रास्ति = ज्योत्स्ना । अनेन नप्र०-उपान्त्य इकारलोपश्च निपात्यते । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । एवम्-ज्योतिष्मती । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् ॥छ॥

गुणादिभ्यो यः ॥ ७।२।५३ ॥

[गुणादिभ्यः] गुण आदिर्येषां ते = गुणादयः, तेभ्यः = गुणादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[यः] य प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[गुण्यः पुरुषः, गुणवान्, 'को नाम गुणिनो नार्चयेत् ?'] गुणा अस्य सन्ति = गुण्यः पुरुषः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-गुणवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । एवम्-गुणिन् द्वितीया शस् । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[हिम्यः पर्वतः, हिमवान्] हिममत्रास्ति = हिम्यः पर्वतः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-हिमवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।।छा।

रूपात् प्रशस्ता-ऽऽहतात् ।। ७।२।५४ ।।

[रूपात्] रूप पञ्चमी ङसि ।

[प्रशस्ताऽऽहतात्] प्रशस्तं च आहतं च = प्रशस्ताऽऽहतम्, तस्मात् ।

[रूप्यो गौः, रूप्यः पुरुषः] प्रशस्तं रूपमस्यास्ति = रूप्यो गौः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-रूप्यः पुरुषः ।

[रूप्यः कार्षापणः] आहतं रूपमस्यास्ति = रूप्यः कार्षापणः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । निघातिकाताडनात् कोऽर्थः ? हस्तिपुटिकाताडनाद् दीनारादिषु यद्रूपमुत्पद्यते तद् आहतं रूपमुच्यते ।

[रूपवान्] रूपमस्यास्ति = रूपवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि ।

[रूपवती कन्या] रूपमस्या अस्ति = रूपवती कन्या । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० ।

आहते न भवति इतिकरणात् ।

[रूपिणी कन्या] रूपमस्या अस्ति = रूपिणी कन्या । 'व्रीह्यादिभ्यस्तौ' (७।२।५) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[रूपिको दारकः] रूपमस्यास्ति = रूपिको दारकः । 'व्रीह्यादिभ्यस्तौ' (७।२।५) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

'आ यात्' (७।२।२) इत्यस्य पूर्णोऽवधिः । अतः परं मतुर्नास्ति ।।छा।

पूर्णमासोऽण् ।। ७।२।५५ ।।

[पूर्णमासः] पूर्णमास् पञ्चमी ङसि ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[पौर्णमासी] पूर्णो माश्चन्द्रोऽस्यामस्ति = पौर्णमासी । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।।छा।

गोपूर्वादत इकण् ।। ७।२।५६ ।।

[गोपूर्वात्] गौः पूर्वपदं यस्य सः = गोपूर्वपदस्तस्मात् । 'ते लुग्वा' (३।२।१०८) पदशब्दलोपः ।

[अतः] अत् पञ्चमी ङसि ।

[इकण्] इकण् प्रथमा सि ।

[गौशतिकः] गोशतमस्यास्ति = गौशतिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गौसहस्त्रिकः] गोसहस्त्रमस्यास्ति = गौसहस्त्रिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[गोविंशतिमान्] गोविंशतिरस्यास्ति = गोविंशतिमान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । प्रथमा सि ।

[गौशकटिकः] गोभिर्युक्तं शकटमस्यास्ति = गौशकटिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

शकटीशब्देन समानार्थः शकटशब्दोऽस्ति । शकटीशब्दात्तु मतुरनभिधानान्न भवति ।

[गौत्रिकः] गो । गवां समूहः = गोत्रा । 'गो-रथ-वातात् त्रल्-कट्यलूलम्' (६।२।२४) त्रल्प्र० → त्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । गोत्रा विद्यते यस्य = गौत्रिकः । मतान्तरे अनेनैव इकण्प्र० → इक । वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[गौवयसिकः] गो - वयस् । गावश्च वयांसि च = गोवयांसि, तान्यत्र सन्ति इति कार्यमन्यथा नामसमुदायात् तद्धितो न स्यात् । मतान्तरे अनेनैव इकण्प्र० → इक । वृद्धिः औ ॥छ॥

निष्कादेः शत-सहस्रात् ॥ ७।२।५७ ॥

[निष्कादेः] निष्क आदिर्यस्य सः = निष्कादिः, तस्मात् ।

[शतसहस्रात्] शतं च सहस्रं च = शतसहस्रम्, तस्मात् ।

[नैष्कशतिकः] निष्कशतमस्यास्ति = नैष्कशतिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[नैष्कसहस्त्रिकः] निष्कसहस्रमस्यास्ति = नैष्कसहस्त्रिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शती] शतमस्यास्ति = शती । 'शिखादिपाठात् 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सहस्त्री] सहस्रमस्यास्ति = सहस्त्री । शिखादिपाठात् 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

एकादेः कर्मधारयात् ॥ ७।२।५८ ॥

[एकादेः] एकश्चासावादिश्च = एकादिस्तस्मात् । यद्वा एक आदिर्यस्य सः = एकादिस्तस्मात् ।

[कर्मधारयात्] कर्मधारय पञ्चमी ङसि ।

[ऐकगविकः]卐 एको गौरेकगवः । 'गोस्तत्पुरुषात्' (७।३।१०५) अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'एकगवोऽस्यास्ति = ऐकगविकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ऐकशतिकः] एकं च तत् शतं च = एकशतम् । एकशतमस्यास्ति = ऐकशतिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

卐 म० वृत्तौ - एका गौः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[ऐकसहस्रिकः] एकं च तत् सहस्रं च = एकसहस्रम् । एकसहस्रमस्यास्ति = ऐकसहस्रिकः । अनेन इकण्प्र० → इक । वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[एकद्रव्यवत्त्वात्] द्रव्यमस्यास्ति = द्रव्यवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० । द्रव्यवतो भावः = द्रव्यवत्त्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० । एकेन द्रव्यवत्त्वमेकद्रव्यवत्त्वम्, तस्मात् । 'ऊनार्थपूर्वाद्यैः' (३।१।६७) समासः ॥छ॥

सर्वादेरिन् ॥ ७।२।५९ ॥

[सर्वादेः] सर्वश्चासौ आदिश्च, यद्वा सर्व आदिर्यस्य सः = सर्वादिः, तस्मात् ।

[इन्] इन् प्रथमा सि ।

[सर्वधनी] सर्वं धनं = सर्वधनम् । सर्वधनमस्यास्ति = सर्वधनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[सर्वबीजी] सर्वं बीजं = सर्वबीजम्, तदस्यास्तीति सर्वबीजी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[सर्वकेशी नटः] सर्वे केशा अस्य सन्ति = सर्वकेशी नटः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छ॥

प्राणिस्थादस्वाङ्गाद् द्वन्द्व-रुग्-निन्द्यात् ॥ ७।२।६० ॥

[प्राणिस्थात्] प्राणिनि तिष्ठतीति प्राणिस्थम्, तस्मात् ।

[अस्वाङ्गात्] स्वं च तद् अङ्गं च = स्वाङ्गम्, न स्वाङ्गमस्वाङ्गम्, तस्मात् ।

[द्वन्द्वरुग्निन्द्यात्] द्वन्द्वश्च रुग्(क्)च निन्द्यश्च = द्वन्द्वरुग्निन्द्यम्, तस्मात् ।

द्वन्द्व - **[कटकवलयिनी]** कटकानि च वलयानि च = कटकवलयानि । कटकवलयान्यस्य सन्ति = कटकवलयिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[शङ्खनूपुरिणी] शङ्ख । अनुपरतो रवो यस्य यस्माद् वा तदनुपरतरवम्, तस्य पृषोदरादित्वात् नूपुरदेशः ।

'श्वशुर-कुकुन्दुर-दर्दुर-निचुर-प्रचुर-चिकुर-कुकुर-कुक्कुर-कुर्कुर-शर्कुर-नूपुर-निष्ठुर-विथुर-मद्गुर-वागुरादयः' (उणा० ४२६) इति निपातनाद्वा । शङ्खाश्च नूपुराणि च = शङ्खनूपुराणि । शङ्खनूपुराण्यस्या(ः) सन्ति = शङ्खनूपुरिणी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

रुग् - **[कुष्ठी]** कुष्ठोऽस्यास्ति = कुष्ठी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[किलासी] किलासोऽस्यास्ति = किलासी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

निन्द्य - **[ककुदावर्त्ती]** ककुदे आवर्त्तः - ककुदमावर्त्तयति वा । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक् । ककुदावर्त्तोऽस्यास्ति = ककुदावर्त्ती । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[काकतालुकी] काक-तालु । काकस्य तालुनस्तुल्यः । 'तस्य तुल्ये कः संज्ञा-प्रतिकृत्योः' (७।१।१०८) कप्र० । काकतालुकं लाञ्छनविशेषे(षो)ऽस्यास्ति = काकतालुकी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[पुष्पफलवान् वृक्षः] पुष्पाणि च फलानि च = पुष्पफलानि । पुष्पफलान्यत्र सन्ति = पुष्पफलवान् वृक्षः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् ।

[स्तनकेशवती] स्तनौ च केशाश्च = स्तनकेशम् । 'प्राणि-तूर्याङ्गाणाम्' (३।१।१३७) इति समाहारः । स्तनकेशमस्या अस्ति = स्तनकेशवती । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० ।

[चित्रकललाटिकावती] चित्रकं च ललाटिका च = चित्रकललाटिके । चित्रकललाटिके अस्याः स्तः = चित्रकललाटिकावती । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० ।

[विपादिकावती] विपादिका अस्या अस्ति = विपादिकावती । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । 'मावर्णान्तोपान्ताप०' (२।१।९४) म० → व० ।

[काकतालुमती] काकनिर्मितं तालु यस्य तत् । काकताल्वेव = काकतालुकम्, तदपि निन्द्यं तदस्या अस्ति = काकतालुमती । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ॥छ॥

वाता-ऽतीसार-पिशाचात् कश्चान्तः ॥ ७।२।६१ ॥

[वाताऽतीसारपिशाचात्] वातश्च अतीसारश्च पिशाचश्च = वाताऽतीसारपिशाचम्, तस्मात् ।

[कश्च] क प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[अन्तः] अन्त प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

वाता-ऽतीसारयो रुक्त्वात् पूर्वेणेन् सिद्धः कार्थमुपादानम् । पिशाचस्य तूभयार्थं-इन्प्रत्ययार्थं-कार्थं च इति भावः ।

[वातकी] वातोऽस्यास्ति = वातकी । अनेन इन्प्र०-कश्चान्तः ।

[अतीसारकी, अतिसारकी] अति 'सृं गतौ' (२५) सृ । अतिसरणम् = अतीसारः । 'सर्तेः स्थिर-व्याधि-बल-मत्स्ये' (५।३।१७) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । 'घञ्युपसर्गस्य बहुलम्' (३।२।८६) दीर्घः । अतीसारोऽस्यास्ति = अतीसारकी । अनेन इन्प्र०-कश्चान्तः । 'एकदेशविकृतमनन्यवत्' (न्या० सं० वक्ष० (१) सूत्र(७)) इति न्यायात् अतिसारकी ।

[पिशाचकी] पिशाचोऽस्यास्ति = पिशाचकी । अनेन इन्प्र०-कश्चान्तः ॥छ॥

पूरणाद् वयसि ॥ ७।२।६२ ॥

[पूरणात्] पूरण पञ्चमी ङसि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वयसि] वयस् सप्तमी ङि ।

[पञ्चमी बालकः] पञ्चन् । पञ्चानां पूरणः = पञ्चमः । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । पञ्चमो मासः संवत्सरो वाऽस्यास्तीति पञ्चमी बालकः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[दशमी करभः] दशन् । दशानां पूरणः = दशमः । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । दशमो मासः संवत्सरो वाऽस्यास्तीति दशमी करभः । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छ॥

सुखादेः ॥ ७।२।६३ ॥

[सुखादेः] सुखमादिर्यस्य तत् = सुखादि, तस्मात् ।

[सुखी] सुखमस्यास्ति = सुखी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[दुःखी] दुःखमस्यास्ति = दुःखी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

गणोऽत्र ॥छ॥

मालायाः क्षेपे ॥ ७।२।६४ ॥

[मालायाः] माला पञ्चमी ङसि ।

[क्षेपे] क्षेप सप्तमी ङि ।

[माली, मालावान्] माला अस्यास्ति । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । एवम्-मालावान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → व० ।

मालाशब्दः शिखादिः, ततः क्षेपे मतुनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥छ॥

धर्म-शील-वर्णान्तात् ॥ ७।२।६५ ॥

[धर्मशीलवर्णान्तात्] धर्मं च शीलं च वर्णश्च = धर्मशीलवर्णाः, धर्मशीलवर्णा अन्ते यस्य सः = धर्मशीलवर्णान्तः, तस्मात् ।

[मुनिधर्मी] मुनिधर्मोऽस्यास्ति = मुनिधर्मी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि ।

[यतिशीली] यतिशीलमस्यास्ति = यतिशीली । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि ।

[ब्राह्मणवर्णी] ब्राह्मणस्य वर्णो जातिरस्यास्ति = ब्राह्मणवर्णी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि ॥छ॥

बाहूर्वादेर्बलात् ॥ ७।२।६६ ॥

[बाहूर्वादेः] बाहुश्च ऊरुश्च, ते आदी यस्य = बाहूर्वादिः, तस्मात् ।

[बलात्] बल पञ्चमी ङसि ।

[बाहुबली] बाहोर्बलं = बाहुबलम्, तदस्यास्ति = बाहुबली । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[ऊरुबली] ऊर्वोर्बलम् = ऊरुबलम्, तदस्यास्ति = ऊरुबली । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

मन्-मा-ऽब्जादेर्नाम्नि ॥ ७।२।६७ ॥

[मन्माऽब्जादेः] मन् च मश्च अब्जश्च = मन्माऽब्जाः । मन्माऽब्जा आदयो यस्य सः = मन्माऽब्जादिः, तस्मात् ।

[नाम्नि] नामन् सप्तमी ङि ।

[दामिनी] 卐'दों अवखण्डने(छेदने)' (११४८) दो । 'आत् सन्ध्यक्षरस्य' (४।२।१) दा । द्यति-खण्डयति दुर्गन्धतामिति दाम । 'मन्' (उणा० ९११) इत्यनेन मन्प्र० । दाम अस्या अस्ति = दामिनी । अनेन इन्प्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[सामिनी] 'षोंच् अन्तकर्मणि' (११५०) षो । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सो । स्यति-अन्तंनयति पापमिति साम । 'स्यतेरी च वा' (उणा० ९१५) मन्प्र० । साम अस्यास्ति = सामिनी । अनेन इन्प्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[प्रथिमिनी] पृथु । पृथोर्भावः = प्रथिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अन्त्यस्वरादिलोपः । 'पृथु-मृदु-भृश-कृश-दृढ-परिवृढस्य ऋतो रः' (७।४।३९) ऋकारस्य रत्वम् क्रियते । प्रथिमा अस्यामस्ति = प्रथिमिनी । अनेन इन्प्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[महिमिनी] महत् । महतो भावः = महिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अत्लुक् । महिमा अस्यामस्ति = महिमिनी । अनेन इन्प्र० । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[वर्मिणी] वर्मन् । 'वर्म-सन्नाहोऽस्यामस्ति = वर्मिणी । अनेन इन्प्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'स्त्रियां०' (२।४।१) ङी ।

[कर्मिणी] कर्मन् । कर्माण्यस्यां सन्ति = कर्मिणी । अनेन इन्प्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'स्त्रियां०' (२।४।१) ङी ।

मान्ता - **[प्रथमिनी]** प्रथमं वयोऽस्यास्ति = प्रथमिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतो०' (२।४।१) ङी ।

[भामिनी] भामः = क्रोधोऽस्यास्ति = भामिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[कामिनी] कामोऽस्यास्ति = कामिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[यामिनी] यामः-प्रहरोऽस्यामस्ति = यामिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[सोमिनी] 'षुंगट् अभिषवे' (१२८६) षु । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सु । सुनोतीति सोमः । 'अर्तीरि-स्तु-सु-हु-सृ-घृ-धृ-शृ-क्षि-यक्षि-भा-वा-व्याधा-पाया-वलि-पदि-नीभ्यो मः' (उणा० ३३८) मप्र० । 'सोमोऽस्यामस्ति = सोमिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

卐 टि० दो अवखण्डने इति काशकृत्स्नक्षीरस्वामिनौ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अब्जिन्यादयः कमलिनीवाचकाः, यवासिनी त्वौषधिः ।

अब्जादि - **[अब्जिनी]** अब्जमस्यास्ति = अब्जिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[कमलिनी] कमलमस्यास्ति = कमलिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[सरोरुहिणी] सरस् 'रुहं जन्मनि' (९८८) रुह् । सरसि रोहन्तीति सरोरुहाणि । 'मूलविभुजादयः' (५।१।१४४) कप्र० → अ । सरोरुहाणि अस्यामस्ति = सरोरुहिणी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[सरोजिनी] सरोजानि अस्यामस्ति = सरोजिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[अम्भोजिनी] अम्भोजानि अस्यामस्ति = अम्भोजिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[राजीविनी] राजा अस्यास्ति = राजीवम् । 'मण्यादिभ्यः' (७।२।४४) वप्र० । राजीवमस्यास्ति = राजीविनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[अरविन्दिनी] अर 'विद्लृंती लाभे' (१३२२) विद् । 'विदिंप् विचारणे' (१४९७) विद् । अरं विन्दतीति विन्ते इति । 'नि-गवादेर्नाम्नि' (५।१।६१) शप्र० । 'रुधां स्वराच्श्नो नलुक् च' (३।४।८२) श्नप्र० → न । 'श्ना-ऽस्त्योर्लुक्' (४।२।९०) अलुक् । अरविन्दानि अस्यामस्ति = अरविन्दिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[पङ्कजिनी] पङ्कजानि अस्यामस्ति = पङ्कजिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्व०' (२।४।१) ङी ।

[पुटकिनी] प(पु)टस्य तुल्यानि = पुटकानि । 'तस्य तुल्ये कः संज्ञा-प्रतिकृत्योः' (७।१।१०८) कप्र० । पुटकानि अस्यामस्ति = पुटकिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[नालीकिनी] सौरभ्यं प्रति न अलीकं = नालीकम् । नालीकमस्यास्ति = नालीकिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[मृणालिनी] मृणालमत्रास्ति = मृणालिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां०' (२।४।१) ङी ।

[बिसिनी] बिसमत्रास्ति = बिसिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां०' (२।४।१) ङी ।

[तामरसिनी] ताम[र]सानि अस्यां सन्ति । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यवासिनी] 'युक् मिश्रणे' (१०८०) यु । यौतीति यवासः । 'यु-वलिभ्यामासः' (उणा० ५७४) आसप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । यवासोऽस्यामस्ति = यवासिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[सामवान्] साम-वेदोऽस्यास्ति = सामवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[सोमवान्] सोमोऽत्रास्ति = सोमवान् । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[अब्जवान्] अब्जान्यत्र सन्ति = अब्जवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ॥छ॥

हस्त-दन्त-कराज्जातौ ॥ ७।२।६८ ॥

[हस्तदन्तकरात्] हस्तश्च दन्तश्च करश्च = हस्तदन्तकरम्, तस्मात् ।

[जातौ] जाति सप्तमी ङि ।

[हस्ती, हस्तवान् नरः] हस्तोऽस्यास्ति = हस्ती । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-हस्तवान् नरः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[दन्ती, दन्तवान् नरः] दन्तौ अस्य स्तः = दन्ती । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-दन्ता अस्य सन्ति = दन्तवान् नरः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[करी, करवान् नरः] करोऽस्यास्ति = करी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-करवान् नरः । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ॥छ॥

वर्णाद् ब्रह्मचारिणि ॥ ७।२।६९ ॥

[वर्णात्] वर्ण पञ्चमी ङसि ।

[ब्रह्मचारिणि] ब्रह्मन् 'चर भक्षणे च' (४१०) चर् । ब्रह्म चरतीत्येवंशीलः = ब्रह्मचारी । 'व्रता-ऽऽभीक्ष्ण्ये' (५।१।१५७) णिन्प्र० → इन् । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः, तस्मिन् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[वर्णी ब्रह्मचारीत्यर्थः] वर्णो ब्रह्मचर्यमस्यास्ति = वर्णी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । ब्रह्मचारीत्यर्थः ।

[त्रैवर्णिको वर्णी] त्रि-वर्ण । त्रयो वर्णास्त्रिवर्णाः, तेषु भवः = त्रैवर्णिको वर्णीत्युच्यते । 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । विधानसामर्थ्यादस्य न लुप् । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इति वा इकण् अस्य च प्राग्जितीयत्वाभावात् न 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) इति लुप् । स हि विद्याग्रहणार्थमुपनीतो ब्रह्म चरति न शूद्र इति ।

[वर्णवान्] वर्णोऽस्यास्ति = वर्णवान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चम०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पुष्करादेर्देशे ॥ ७।२।७० ॥

[**पुष्करादेः**] पुष्कर आदिर्यस्य सः = पुष्करादिः, तस्मात् ।

[**देशे**] देश सप्तमी ङि ।

[**पुष्करिणी**] पुष्करं देशविशेषोऽस्यामस्ति = पुष्करिणी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**पद्मिनी**] पद्मं देशविशेषोऽस्यामस्ति = पद्मिनी । अनेन इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**पुष्करवान् हस्ती**] पुष्करं करिकराग्रमस्यास्ति = पुष्करवान् हस्ती । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

यवासशब्दोऽब्जादौ पुष्करादौ चाधीतस्तत्र देशो(शे) इदं सूत्रं प्रवर्त्तते, औषधौ तु पूर्वसूत्रमिति विवेकः ।

अत्र गणपाठात् कुमुदिनी इत्येव प्राप्नोति कथं मत्प्रत्ययो भवतीत्याह - यद्वा अयमर्थः अत्र 'नड-शादाद् वलः' (६।२।७५) इत्यनेन नड्वल-नड्वान्शब्दाभ्यां देश उच्यते, अतो देशे अभिधेये केन सूत्रेण प्रत्ययो भविष्यतीत्याशङ्कायामाह- [अत्रोत्तरं - 'नडकुमुद०' इत्यादिना चातुरर्थिकेन मतुना भविष्यति इति मध्यमवृत्तौ]

[**कुमुद्वती सरसी**] कुमुदान्यस्यां सन्ति । कुमुदैर्निवृत्ता । कुमुदानामदूरभवा । कुमुदानां निवासः = कुमुद्वती सरसी ।

[**कुमुद्वान् ह्रदः**] कुमुदान्यत्र सन्ति । कुमुदैर्निवृत्तम् । कुमुदानां निवासः । कुमुदानामदूरभवः = कुमुद्वान् ह्रदः ।

[**नड्वान्, नड्वलम्**] नडा अत्र सन्ति । नडैर्निवृत्तः । नडानां निवासः । नडानामदूरभवः = नड्वान् । 'नड-कुमुद-वेतस-महिषाड्डित्' (६।२।७४) डिद् मतुप्र० → मत् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । 'मावर्णान्तोपान्ता०' (२।१।९४) म० → वत्वम् । एवम्-नड्वलमिति 'नड-शादाद् वलः' (६।२।७५) डिद् वलप्र० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ॥छ॥

सूक्त-साम्नोरीयः ॥ ७।२।७१ ॥

[**सूक्तसाम्नोः**] सूक्तं च साम च = सूक्तसाम्नी, तयोः = सूक्तसाम्नोः । सप्तमी ओस् ।

[**ईयः**] ईय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**अच्छावाकीयम्**] अच्छ 'वचंक् भाषणे' (१०९६) वच् । अच्छं वक्तीति अच्छावाकः । 'कर्मणोऽण्' (५।१।७२) अण्प्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । पृषोदरादित्वाद्दीर्घत्वम् । अच्छावाकशब्दोऽत्र सूक्तेऽस्ति = अच्छावाकीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**मैत्रावरुणीयम्**] मैत्रश्च वरुणश्च = मैत्रावरुणम् । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) आ । 'मैत्रावरुणशब्दोऽत्र सूत्रे(क्ते) अस्ति = मैत्रावरुणीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**यज्ञायज्ञीयम्**] यज्ञायज्ञशब्दोऽत्र साम्न्यस्ति = यज्ञायज्ञीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**अशनापिपासीयम्**] अशनं च पिपासा च = अशनापिपासा । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) आ । अशनापिपासाशब्दोऽत्र साम्न्यस्ति = अशनापिपासीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[**वारतन्तवीयं साम**] वारतन्तुशब्दोऽत्र साम्न्यस्ति = वारतन्तवीयं साम । अनेन ईयप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अस्यवामीयं सूक्तम्] अस्यवामशब्दोऽत्र सूत्रे(क्ते) अस्ति = अस्यवामीयं सूक्तम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कयानश्चित्रीयं साम] कयानश्चित्रशब्दोऽत्र साम्न्यस्ति = कयानश्चित्रीयं साम । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

यत एवामी अखण्डा अनुकरणशब्दा अत एव तेनैवानुकार्येणार्थेनार्थवत्त्वान्नामत्वे प्रथमान्ततायां प्रथमान्तात् प्रत्यय उत्पन्नः, अन्यथा वाक्यत्वात् अस्यवामशब्दात् प्रथमा न स्यात् । सूक्त-साम्नी ग्रन्थविशेषौ ॥छ॥

लुब् वाऽध्याया-ऽनुवाके ॥ ७।२।७२ ॥

[लुप्] लुप् प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अध्यायाऽनुवाके] अध्यायश्च अनुवाकश्च = अध्यायाऽनुवाकम्, तस्मिन् । अनु 'ब्रूंग्क् व्यक्तायां वाचि' (११२५) ब्रू । अनुब्रवीति = अनुवाकः । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'न्यङ्कूद्ग-मेघाऽऽदयः' (४।१।११२) अनुवाकनिपात्यते ।

अध्याया-ऽनुवाकयोरर्थान्तरत्वात् पूर्वेण न प्राप्नोतीत्याह-**अध्यायाऽनुवाकौ ग्रन्थविशेषौ ।**

[गर्दभाण्डः, गर्दभाण्डीयोऽध्यायोऽनुवाको वा] गर्दभाण्डशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वास्तीति गर्दभाण्डः, गर्दभाण्डीयोऽध्यायोऽनुवाको वा । अनेन ईयप्र० आनीयते-लुप्यते विकल्पेन ।

[दीर्घजीवितः, दीर्घजीवितीयः] दीर्घजीवितशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वास्तीति दीर्घजीवितः, दीर्घजीवितीयः । अनेन ईयप्र०-लुप् च विकल्पेन ।

[पलितस्तम्भः, पलितस्तम्भीयः] पलितस्तम्भशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वास्तीति पलितस्तम्भः, पलितस्तम्भीयः । अनेन ईयप्र०-लुप् च वा ।

[पलितः, पलितीयः] पलितशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वास्तीति पलितः, पलितीयः । अनेन ईयप्र० आनीयते-विकल्पेन लुप्यते च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[स्तम्भः, स्तम्भीयः] स्तम्भशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वास्तीति स्तम्भः, स्तम्भीयः । अनेन ईयप्र० आनीयते-विकल्पेन लुप्यते च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[उच्छिष्टः, उच्छिष्टीयः] उच्छिष्टशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वास्तीति उच्छिष्टः, उच्छिष्टीयः । अनेन ईयप्र० आनीयते-विकल्पेन लुप्यते च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[द्रुमपुष्पः, द्रुमपुष्पीयः] द्रुमपुष्पशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वास्तीति द्रुमपुष्पः, द्रुमपुष्पीयः । अनेन ईयप्र० आनीयते-विकल्पेन लुप्यते च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

विमुक्तादेरण् ॥ ७।२।७३ ॥

[विमुक्तादेः] विमुक्त आदिर्यस्य सः = विमुक्तादिः, तस्मात् ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वैमुक्तः] विमुक्तशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वाऽस्ति = वैमुक्तः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[दैवासुरः] देवासुरशब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वाऽस्ति = दैवासुरः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

गणोऽत्र ॥छ॥

घोषदादेरकः ॥ ७।२।७४ ॥

[घोषदादेः] घोषत् आदिर्यस्य सः = घोषदादिः, तस्मात् ।

[अकः] अक प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[घोषदकः] घोषच्छब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वाऽस्ति = घोषदकः । अनेन अकप्र० ।

[गोषदकः] गोषच्छब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वाऽस्ति = गोषदकः । अनेन अकप्र० ।

[इषेत्वकः] इषेत्व(त्वा)शब्दोऽस्मिन्नध्यायेऽनुवाके वाऽस्ति = इषेत्वकः । अनेन अकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

गणोऽत्र ॥छ॥

प्रकारे जातीयर् ॥ ७।२।७५ ॥

[प्रकारे] प्रकार सप्तमी ङि ।

[जातीयर्] जातीयर् प्रथमा सि ।

सामान्यस्य भिद्यमानस्य यो विशेषो विशेषान्तरानुप्रवृत्तः स प्रकारः ।

[पटुजातीयः] पटुः प्रकारोऽस्य = पटुजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[मृदुजातीयः] मृदुः प्रकारोऽस्य = मृदुजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[यज्जातीयः] यत्प्रकारोऽस्य = यज्जातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[तज्जातीयः] तत्प्रकारोऽस्य = तज्जातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[नानाजातीयः] नानाभूतः प्रकारोऽस्य = नानाजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[एवंजातीयः] एवंभूतः प्रकारोऽस्य = एवंजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[यथाजातीयः] येन प्रकारेण = यथा । 'प्रकारे था' (७।२।१०२) थाप्र० । यथा प्रकारोऽस्य = यथाजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[तथाजातीयः] तेन प्रकारेण = तथा । 'प्रकारे था' (७।२।१०२) थाप्र० । तथा प्रकारोऽस्य = तथाजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

[कथंजातीयः] केन प्रकारेण = कथम् । 'कथमित्थम्' (७।२।१०३) "कथम्" निपात्यते । कथं प्रकारोऽस्य = कथंजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[इत्थंजातीयः] अनेन प्रकारेण = इत्थम् । 'कथमित्थम्' (७।२।१०३) इत्थम् निपात्यते । इत्थं प्रकारोऽस्य = इत्थंजातीयः । अनेन जातीयर्प्र० → जातीय ।

रित्करणं 'रिति' (३।२।५८) इत्यनेन सूत्रेण पुंवद्भावार्थः ॥छ॥

कोऽण्वादेः ॥ ७।२।७६ ॥

[कोऽण्वादेः] क प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । अणुरादिर्यस्य सः = अण्वादिः, तस्मात् ।

[अणुकः पटः] अणुः प्रकारोऽस्य = अणुकः पटः । अनेन कप्र० ।

[स्थूलकः पटः] स्थूलः प्रकारोऽस्य = स्थूलकः पटः । अनेन कप्र० ।

[अणुका माषाः] अणुः प्रकार एषाम् = अणुकाः माषाः । अनेन कप्र० । जस् ।

[स्थूलका माषाः] स्थूलः प्रकार एषां = स्थूलकाः माषाः । अनेन कप्र० । जस् ।

[माषकं हिरण्यम्] माषः प्रकारोऽस्य तत् = माषकं हिरण्यम् । अनेन कप्र० ।

[इषुका] इषुः प्रकारोऽस्याः = इषुका । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[गोलिका] गोलिका इषुवत् धनुषा या क्षिप्यते । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

गणोऽत्र ॥छ॥

जीर्ण-गोमूत्रा-ऽवदात-सुरा-यव-कृष्णाच्छाल्याच्छादन-सुरा-ऽहि-व्रीहि-तिले ॥ ७।२।७७ ॥

[जीर्णगोमूत्राऽवदातसुरायवकृष्णात्] जीर्णं च गोमूत्रश्च अवदातश्च सुरा च यवश्च कृष्णश्च = जीर्णगोमूत्राऽवदातसुरायवकृष्णम्, तस्मात् ।

[शाल्याच्छादनसुराऽहिव्रीहितिले] शालिश्च आच्छादनं च सुरा च अहिश्च व्रीहिश्च तिलश्च = शाल्याच्छादनसुराऽहिव्रीहितिलम्, तस्मिन् ।

[जीर्णकाः शालयः] जीर्णः प्रकार एषां = जीर्णकाः शालयः । अनेन कप्र० । प्रथमा जस् ।

[गोमूत्रकमाच्छादनम्] गोमूत्रवर्ण(ः) प्रकारोऽस्य = गोमूत्रकमाच्छादनम् । अनेन कप्र० ।

[अवदातिका सुरा] अवदातः प्रकारोऽस्य = अवदातिका सुरा । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्-क्षिपकादीनाम्' (२।४।१११) इ ।

[सुरकोऽहिः] सुरावर्णः प्रकारोऽस्य = सुरकोऽहिः । अनेन कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वत्वम् ।

[यवका व्रीहयः] यवः प्रकार एषां = यवका व्रीहयः । अनेन कप्र० । प्रथमा जस् ।

[कृष्णकास्तिलाः] कृष्णः प्रकार एषां = कृष्णकास्तिलाः । अनेन कप्र० । प्रथमा जस् ॥छ॥

भूतपूर्वे प्चरट् ॥ ७।२।७८ ॥

[भूतपूर्वे] भूतपूर्व सप्तमी ङि ।

[प्चरट्] प्चरट् प्रथमा सि ।

अतः परं प्रायः स्वार्थिकाः प्रत्ययाः । तत्रोपाधिः प्रकृतेर्विज्ञायते, स प्रत्ययस्य द्योत्यो भवति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आढ्यचरः] पूर्वं भूतः = भूतपूर्वः । भूतपूर्व आढ्यः = आढ्यचरः । अनेन प्चरट्प्र० → चर । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[दर्शनीयचरः] भूतपूर्वो दर्शनीयः = दर्शनीयचरः । अनेन प्चरट्प्र० → चर । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

टकारो ङ्यर्थः । पकारः पुंवद्भावार्थः । यथा-

[आढ्यचरी] आढ्या भूतपूर्वा = आढ्यचरी । अनेन प्चरट्प्र० → चर । 'क्यङ्-मानि पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[दर्शनीयचरी] दर्शनीया भूतपूर्वा = दर्शनीयचरी । अनेन प्चरट्प्र० → चर । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

भूतशब्दो वर्त्तमानेऽप्यस्ति । पूर्वशब्दो दिगादावपीति अतिक्रान्त-कालप्रतिपत्त्यर्थमुभयोरुपादानम् । प्रत्यासत्तेः शब्दप्रवृत्तिनिमित्तस्य भूतपूर्वत्वेऽयं प्रत्यय इतीह न भवति "अर्जुनो माहिष्मत्यां भूतपूर्वः" ।।छ।।

गोष्ठादीनञ् ॥ ७।२।७९ ॥

[गोष्ठात्] गोष्ठ पञ्चमी ङसि ।

[ईनञ्] ईनञ् प्रथमा सि ।

[गौष्ठीनो देशः] गोष्ठ । गोष्ठो भूतपूर्वः = गौष्ठीनो देशः । अनेन ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छ।।

षष्ठ्या रूप्य-प्चरट् ॥ ७।२।८० ॥

[षष्ठ्याः] षष्ठी पञ्चमी ङसि ।

[रूप्यप्चरट्] रूप्यश्च प्चरट् च = रूप्यप्चरट् । प्रथमा सि ।

भूतपूर्व इतीह प्रत्ययार्थः ।

[देवदत्तरूप्यो गौः, देवदत्तचरः] देवदत्तस्य भूतपूर्वः = देवदत्तरूप्यो गौः, देवदत्तचरः । अनेन रूप्यप्र०-प्चरट्प्र० → चर । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

पकार-टकारौ पुंवद्भाव-ङीप्रत्ययार्थौ ।

[देवदत्तचरी] देवदत्ताया भूतपूर्वा = देवदत्तचरी । अनेन प्चरट्प्र० → चर । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवत् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।।छ।।

व्याश्रये तसुः ॥ ७।२।८१ ॥

[व्याश्रये] वि-आङ्पूर्व० 'श्रिग् सेवायाम्' (८८३) श्रि । 'विविधमाश्रयणं व्याश्रयस्तस्मिन् । यद्वा-नानापक्षाश्रयो व्याश्रयस्तस्मिन् । 'भू-श्र्यदोऽल्' (५।३।२३) अल्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[तसुः] तसु प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

उकारः 'अथणत्स्वाद्या शसः' (१।१।३२) इत्यत्र विशेषणार्थः ।

[देवा अर्जुनतोऽभवन्] अर्जुनस्य पक्षे = अर्जुनतः । अनेन तसुप्र० → तस् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[आदित्यः कर्णतोऽभवत्] कर्णस्य पक्षे = कर्णतः । अनेन तसुप्र० → तस् ।

अर्जुन-कर्णयोर्विवदमानयोरर्जुनस्य पक्षे देवाः, कर्णस्य पक्षे आदित्योऽभवदित्यर्थः ।

[यत्तोऽभवत्] यस्य पक्षे = यत्तः । अनेन तसुप्र० → तस् । तसु(सोः) उकारानुबन्धत्वात् 'आ द्वेरः' (२।१।४१) इति न भवति ।

[तत्तोऽभवत्] तस्य पक्षे = तत्तः । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[त्वत्तोऽभवत्] तव पक्षे = त्वत्तोऽभवत् । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[मत्तोऽभवत्] मम पक्षे = मत्तोऽभवत् । अनेन तसुप्र० → तस् ।।छ।।

रोगात् प्रतीकारे ॥ ७।२।८२ ॥

[रोगात्] रोग पञ्चमी ङसि ।

[प्रतीकारे] प्रतीकार सप्तमी ङि ।

[प्रवाहिकातः कुरु] प्र 'वहीं प्रापणे' (९९६) वह् । प्रवहणं = प्रवाहिका-प्रोह्यतेऽनयेति वा । 'नाम्नि पुंसि च' (५।३।१२१) णकप्र० → अक । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्-क्षिपकादीनाम्' (२।४।१११) इ । प्रवाहिकायाः प्रतीकारः = प्रवाहिकातः । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[प्रच्छर्दिकातः कुरु] प्र 'छर्दण् वमने' (१६५९) छर्द् । प्रच्छर्दनं-प्रच्छर्द्यतेऽनयेति वा = प्रच्छर्दिका । 'नाम्नि पुंसि च' (५।३।१२१) णकप्र० → अक । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । प्रच्छर्दिकायाः प्रतीकारः = प्रच्छर्दिकातः । अनेन तसुप्र० → तस् । अस्य रोगस्य चिकित्सां कुर्वित्यर्थः ।।छ।।

पर्यभेः सर्वोभये ॥ ७।२।८३ ॥

[पर्यभेः] परिश्च अभिश्च = पर्यभिस्तस्मात् ।

[सर्वोभये] सर्वश्च उभयश्च = सर्वोभयम्, तस्मिन् ।

[परितः] परि - सर्वस्मात् = परितः । अनेन तसुप्र० → तस् । सर्वत इत्यर्थः ।

[अभितः] अभि - उभयस्मात् = अभितः । अनेन तसुप्र० → तस् । उभयत इत्यर्थः ।।छ।।

आद्यादिभ्यः ॥ ७।२।८४ ॥

[आद्यादिभ्यः] आदिरादिर्येषां ते = आद्यादयः, तेभ्यः = आद्यादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[आदितः] आदौ आदेर्वा = आदितः ।

[मध्यतः] मध्ये = मध्यतः ।

[अन्ततः] अन्ते = अन्ततः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**अग्रतः**] अग्रे = अग्रतः ।

[**वक्षस्तः**] वक्षसि = वक्षस्तः ।

[**पार्श्वतः**] पार्श्वे = पार्श्वतः ।

[**पृष्ठतः**] पृष्ठे = पृष्ठतः ।

[**मुखतः**] मुखे = मुखतः ।

[**सर्वतः**] सर्वस्मिन् = सर्वतः ।

[**विश्वतः**] विश्वस्मिन् = विश्वतः ।

[**उभयतः**] उभयस्मिन् = उभयतः ।

[**अन्यतः**] अन्यस्मिन् = अन्यतः ।

[**पूर्वतः**] पूर्वस्मिन् = पूर्वतः ।

[**एकतः**] एकस्मिन् = एकतः ।

[**इतः**] इदम् । अस्मिन् = इतः । अनेन तसुप्र० → तस् । पृषोदरादित्वात् इनिपातः ।

[**प्रमाणतः**] प्रमाणेन प्रमाणाद्वा = प्रमाणतः ।

[**पृष्ठतोऽर्कं सेवेत**] पृष्ठेन = पृष्ठतः । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[**पार्श्वतः**] पार्श्वेन = पार्श्वतः । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[**इतः**] अनेन = इतः । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[**स्वरतो वर्णतो वा**] स्वरेणः = स्वरतः वर्णतः । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[**शब्दतः**] शब्देन = शब्दतः ।

[**अर्थतः**] अर्थेन = अर्थतः ।

[**अभिधानतः**] अभिधानेन = अभिधानतः ।

[**यतः**] येन यस्मिन् वा = यतः ।

[**ततः**] तेन तस्मिन् वा = ततः । अनेन तसुप्र० → तस् । पृषोदरादित्वात् दलुप् निपातः । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) इति तु न तसादावित्यधिकारात् । अयं तु उदनुबन्धः ॥छा॥

क्षेपा-ऽतिग्रहा-ऽव्यथेष्वकर्तुस्तृतीयायाः ॥ ७।२।८५ ॥

[**क्षेपाऽतिग्रहाऽव्यथेषु**] क्षेपश्च अतिग्रहश्च अव्यथश्च = क्षेपाऽतिग्रहाऽव्यथाः, तेषु ।

[**अकर्तुः**] न कर्त्ता = अकर्त्ता, तस्मात् ।

[**तृतीयायाः**] तृतीया पञ्चमी ङसि । 'आपो ङितां यै-यास्-यास्-याम्' (१।४।१७) ङसि० → यास्० ।

[**वृत्ततः क्षिप्तः**] वृत्तेन क्षिप्तः = वृत्ततः क्षिप्तः । वृत्तेन निन्दित इत्यर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अतिक्रम्य ग्रहणमतिग्रहः - **[वृत्ततोऽतिगृह्यते]** वृत्तेनातिगृह्यते = वृत्ततोऽतिगृह्यते । साधुवृत्तोऽन्योऽनतिक्रम्य वृत्तेन गृह्यते साध्वाचार इति सम्भाव्यत इत्यर्थः । अतिशयेन वा ग्रहणमतिग्रहः । तत्रातिशयेन गृह्यत इत्यर्थः ।

अचलनमक्षोभणमव्यथा अभीतिर्वा - **[वृत्ततो न व्यथते]** वृत्तेन न व्यथते = वृत्ततो न व्यथते । अनेन तसुप्र० → तस् । वृत्तेन न चलति, न बिभेति चेत्यर्थः ॥छ॥

पाप-हीयमानेन ॥ ७।२।८६ ॥

[पापहीयमानेन] पापं च हीयमानं च = पापहीयमानम्, तेन ।

[वृत्ततः पापः] वृत्तेन पापः = वृत्ततः पापः ।

[वृत्ततो हीयते] वृत्तेन हीयते = वृत्ततो हीयते ।

[शब्दतो हीनः, स्वरतो वर्णतो वा] शब्देन हीयते, स्वरेण हीयते = शब्दतः, स्वरतः । वर्णेन हीयते = वर्णतः । सर्वत्र अनेन तसुप्र० → तस् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ॥छ॥

प्रतिना पञ्चम्याः ॥ ७।२।८७ ॥

[प्रतिना] प्रति तृतीया टा । 'टः पुंसि ना' (१।४।२४) ना ।

[पञ्चम्याः] पञ्चमी पञ्चमी ङसि । 'स्त्रीदूतः' (१।४।२९) ङसि० → दास्० → आस्० ।

[अभिमन्युरर्जुनात् प्रति अभिमन्युरर्जुनतः प्रति] अभिमन्युरर्जुनात् प्रति = अभिमन्युरर्जुनतः प्रति । अनेन तसुप्र० → तस् । अर्जुनस्य प्रतिनिधिरित्यर्थः ।

[माषानस्मै तिलेभ्यः प्रति यच्छति तिलतः प्रति यच्छति] माषानस्मै तिलेभ्यः प्रति यच्छति तिलतः प्रति यच्छति । अनेन तसुप्र० तस् ।

अहीय-रुहोऽपादाने ॥ ७।२।८८ ॥

[अहीयरुहः] अहीयश्च रुह् च = अहीयरुह्, तस्मात् ।

[अपादाने] अपादान सप्तमी ङि ।

[ग्रामादागच्छति, ग्रामत आगच्छति] ग्रामादागच्छति = ग्रामत आगच्छति । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[चौराद्बिभेति, चौरतो बिभेति] चौराद्बिभेति = चौरतो बिभेति । अनेन तसुप्र० → तस् ।

[सार्थात् हीयते] 'ओहांक् त्यागे' (११३१) हा । जहाति सार्थो देवदत्तः स एवं विवक्षते नाहं जहामि किन्तु सार्थात् स्वयमेव हीयते देवदत्त इत्यर्थः ।

[भूमित उज्जिहीते] भूमेरुज्जिहीते = भूमितः । अनेन तसुप्र० → तस् । उज्जिहीते - उत्तिष्ठते इत्यर्थः ॥छ॥

किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः पित् तस् ॥ ७।२।८९ ॥

[किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहोः] द्विरादिर्यस्य सः = द्व्यादिः, न द्व्यादिरद्व्यादिः, सर्व आदिर्यस्य सः = सर्वादिः, अद्व्यादिश्चासौ सर्वादिश्च = अद्व्यादिसर्वादिः, वैपुल्ये बहु = वैपुल्यबहु, न वैपुल्यबहु = अवैपुल्यबहु । किम् च अद्व्यादिसर्वादिश्च अवैपुल्यबहु च = किमद्व्यादिसर्वाद्यवैपुल्यबहु, तस्मात् ।

[पित्] प् इदनुबन्धो यस्य सः = पित् । प्रथमा सि ।

[तस्] तस् प्रथमा सि ।

पञ्चम्या इत्यनुवर्त्तते ।

[कुतः] किम् । कस्मात् = कुतः । अनेन तस्प्र० । 'इतोऽतः कुतः' (७।२।९०) किम्० → कु० ।

[सर्वतः] सर्वस्मात् = सर्वतः । अनेन तस्प्र० ।

[विश्वतः] विश्वस्मात् = विश्वतः । अनेन तस्प्र० ।

[यतः] यस्मात् = यतः । अनेन तस्प्र० । 'आद्वेरः' (२।१।४२) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[ततः] तस्मात् = ततः । अनेन तस्प्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[बहुतः] बहुभ्यः = बहुतः । अनेन तस्प्र० ।

किमः सर्वादित्वेऽपि द्व्यादिवर्जनान्न प्राप्नोतीति पृथगुपादानम् ।

[द्वितः] द्वाभ्याम् = द्वितः ।

[त्वत्तः] त्वत् = त्वत्तः ।

[मत्तः] मत् = मत्तः ।

[युष्मत्तः] युष्मत् = युष्मत्तः ।

[अस्मत्तः] अस्मत् = अस्मत्तः । सर्वत्र 'अहीय-रुहोऽपादाने' (७।२।८८) इत्यनेन तसुप्र० → तस् ।

अनेन हि तस्विधाने 'आ द्वेरः' (२।१।४१) इत्यत्वं स्यात् ।

पित्करणं पुंवद्भावार्थम् ।

[बहुतः] बहु । 'स्वरादुतो गुणादखरोः' (२।४।३५) ङी । बह्वीभ्यः = बहुतः । अनेन तस्प्र० । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवत्-ङीगता इत्यर्थः ।

न तु अपादान एव विहितपञ्चम्यन्तात्, किन्तु पञ्चम्यन्तमात्रादयं विधिः ।

[सर्वतो हीयते] सर्वस्मात् = सर्वतो हीयते । अत्र अपादाने पञ्चमी ।

[सर्वतो रोहति] सर्वस्मात् = सर्वतो रोहति ।

[सर्वतो हेतोः] सर्वस्मात् = सर्वतो हेतोः । वाक्ये 'सर्वादेः सर्वाः' (२।१।११९) पञ्चमी ।

[सर्वतः पूर्वम्] सर्वस्मात् = सर्वतः पूर्वम् । 'प्रभृत्यन्यार्थ-दिक्शब्द-बहिरारादितरैः' (२।२।७५) पञ्चमी । सर्वत्र अनेन तस्प्र० । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।।छ।।

इतोऽतः-कुतः ।। ७।२।९० ।।

[इतोऽतःकुतः] इतस् च अतस् च कुतस् च = ते । जस् । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[इतः] इदम् । अस्मात् = इतः । अनेन तस्प्र०-इदम्स्थाने "इ"निपातः । इदम् । कुत्सितात् अल्पात् अज्ञातात् अस्मात् = इमकस्मात् । 'लोकात्' (१।१।३) "अम्" विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक्' (७।३।२९) अक्प्र० । 'दो मः स्यादौ' (२।१।३९) द० → म० । 'सर्वादेः स्मै-स्मात्(तौ)' (१।४।७) ङसिस्थाने "स्मात्"आदेशे वाक्यसाधनेयं इमकस्मात् = इतः । अनेन तस्प्र०-इमकस्थाने "इ"आदेशश्च ।

[अतः] एतद् । एतस्मात् = अतः । अनेन तस्प्र०-एतद्स्थाने "अ"देशश्च । कुत्सित एषः = एतकस्मात् । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक्प्र० । एतकस्मात् = अतः । अनेन तस्प्र०-एतकस्थाने "अ"देशश्च ।

[कुतः] किम् । कस्मात् = कुतः । अनेन तस्प्र०-किम्स्थाने "कु"देशश्च ।

इह पञ्चम्या इति नानुवर्त्तते । लक्षणान्तरेण तसि-तसौ वा सिद्धे आदेशमात्रं विधीयते । तेन-

[इतो भवान्] इदम् । अयं भवान् । 'भवत्वायुष्मद्-दीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थात्' (७।२।९१) तस्प्र० । अनेन "इ"देशः ।

[अतो भवान्] एतद् । एष भवान् । 'भवत्वायुष्मद्-दीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थात्' (७।२।९१) तस्प्र० । अनेन "अ"देशः ।

[इत आस्यताम्] इदम् । अस्मिन् = इतः । 'आद्यादिभ्यः' (७।२।८४) तसुप्र० → तस् । 'आसिक् उपवेशने' (१११९) आस् । पञ्चमी ताम् । 'क्यः शिति' (३।४।७०) क्यप्र० → य ।।छ।।

भवत्वायुष्मद्-दीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थात् ॥ ७।२।९१ ॥

[भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थात्] भवतुश्च आयुष्मांश्च दीर्घायुश्च देवानांप्रियश्च = भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियाः । भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियैः एकार्थं = भवत्वायुष्मद्दीर्घायुर्देवानांप्रियैकार्थम्, तस्मात् ।

[स भवान्, ततो भवान्] तद् मण्ड्यते । स भवान्, ततः ।

[तौ भवन्तौ, ततो भवन्तौ] तौ भवन्तौ, ततः ।

[ते भवन्तः, ततो भवन्तः] ते भवन्तः, ततः ।

[तं भवन्तम्, ततो भवन्तम्] तं भवन्तम्, ततः ।

[तेन भवता, ततो भवता] तेन भवता, ततः ।

[तस्मै भवते, ततो भवते] तस्मै भवते, ततः ।

[तस्माद्भवतः, ततो भवतः] तस्माद् भवतः, ततः ।

[तस्य भवतः, ततो भवतः] तस्य भवतः, ततः ।

卐**[तस्मिन् भवति, ततो भवति]** तस्मिन् भवति, ततः । अनेन तस्प्र०-सर्वत्र ।

[अयं भवान्, इतो भवान्] इदम् । अयं भवान्, इतः । अनेन तस्प्र० । 'इतोऽतः कुतः' (७।२।९०) "इ"देशश्च ।

[को भवान्, कुतो भवान्] किम् । कस्मात् = कुतः । अनेन तस्प्र० । 'इतोऽतः कुतः' (७।२।९०) "कु"देशश्च ।

卐 इदमुदाहरणं बृहद्वृत्तौ नास्ति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[स आयुष्मान्, तत आयुष्मान्] स आयुष्मान्, ततः ।

[स दीर्घायुः, ततो दीर्घायुः] स दीर्घायुः, ततः ।

[स देवानांप्रियः, ततो देवानांप्रियः] स देवानांप्रियः, ततः ।

[अयमायुष्मान्, इत आयुष्मान्] अयमायुष्मान्, इतः । अनेन तसूप्र० । 'इतोऽतःकुतः' (७।२।९०) "इ"देशः ।

[क आयुष्मान्, कुत आयुष्मान्] क आयुष्मान्, कुतः । अनेन तसूप्र० । 'इतोऽतःकुतः' (७।२।९०) "कु"देशः ।

भवत्वित्युकारः, सर्वादिपरिग्रहार्थः, तेन मतुशत्रन्तव्युदासः ।।छा।

त्रप् च ॥ ७।२।९२ ॥

[त्रप्] त्रप् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[स भवान्, तत्र भवान्] स भवान्, तत्र ।

[तौ भवन्तौ, तत्र भवन्तौ] तौ भवन्तौ, तत्र ।

[ते भवन्तः, तत्र भवन्तः] ते भवन्तः, तत्र ।

[तं भवन्तम्, तत्र भवन्तम्] तं भवन्तम्, तत्र ।

[तेन भवता, तत्र भवता] तेन भवता, तत्र ।

[तस्मै भवते, तत्र भवते] तस्मै भवते, तत्र ।

[तस्माद्भवतः, तत्र भवतः] तस्माद् भवतः, तत्र ।

[तस्य भवतः, तत्र भवतः] तस्य भवतः, तत्र ।

[तस्मिन् भवति, तत्र भवति] तस्मिन् भवति, तत्र । सर्वत्र अनेन त्रपूप्र० ।

योगविभागश्चकारेण पुनस्तस्विधानार्थः, तेन सप्तम्यन्तादपि तस् भवति ।

[ततो भवति, तत्र भवति] तस्मिन् भवति = ततो भवति, तत्र भवति । अनेन तस्-त्रप् च प्रत्ययः । अन्यथा हि 'ततः सप्तम्याः' (७।२।९४) इति परत्वात् त्रबेव स्यात् ।

केचित्तु भवच्छब्दस्यामन्त्रणे सौ भो इत्यादेशं कुर्वन्ति-

[ततो भोः, तत्र भोः] भवत् आमन्त्रणे सि । तन्मते भवच्छब्दस्य स्थाने भोस् इत्यस्य सिद्धत्वात् ।

केचित्तु भवदाद्ययोगेऽपि त्रप्-तसाविच्छन्ति-

[क्व गमिष्यसि] किम् । कस्मिन् गमिष्यसि = क्व । तन्मते अनेनैव त्रपूप्र० । 'क्व-कुत्रा-ऽत्रेह' (७।२।९३) किम्स्थाने क्व-त्रप्स्थाने अ० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अग्रे लिखितं वाक्यं ज्ञेयं मूलप्रतौ ।।छा।

क्व-कुत्रा-ऽत्रेह ॥ ७।२।९३ ॥

[क्वकुत्राऽत्रेह] क्वश्च कुत्रश्च अत्रश्च इहश्च = क्वकुत्राऽत्रेह । प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[क्व] किम् । कस्मिन् = क्व । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र० । अनेन किमः क्वादेशः-त्रपश्च अकारः ।

[कुत्र] किम् । कस्मिन् = कुत्र । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र०-किमः "कु"देशश्च ।

[अत्र] एतद् । एतस्मिन् = अत्र । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र० । अनेन एतद्स्थाने "अ" । कुत्सितोऽल्पोऽज्ञातो वा एतस्मिन् = एतकस्मिन् । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वान्त्यात् पूर्वोऽक्' (७।३।२९) अक् । इयं वाक्यनिष्पत्तिः । एतकस्मिन् = अत्र । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र० → त्र । अनेन एतकस्थाने अ० ।

[इह] इदम् । अस्मिन् = इह । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र० । अनेन इदम्स्थाने इकारादेशः-त्रपश्च हादेशः । इमकस्मिन् = इह । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र० । अनेन इमकस्थाने इ-त्रपश्च हादेशः ।

[क्व भवान्, कुत्र भवान्] को भवान् = क्व-कुत्र भवान् ।

[अत्र भवान्, इह भवान्] एषो भवान् = अत्र-अयं भवान्, इह ।

[क्वायुष्मान्, कुत्रायुष्मान्] क आयुष्मान् = क्व-कुत्रायुष्मान् ।

[अत्रायुष्मान्, इहायुष्मान्] एष आयुष्मान् = अत्रायुष्मान्, अयमायुष्मान् = इहायुष्मान् ।

एवमग्रेऽपि अनेन पूर्ववन्निपात्यते ॥छ॥

सप्तम्याः ॥ ७।२।९४ ॥

[सप्तम्याः] सप्तमी पञ्चमी ङसि । 'स्त्रीदूतः' (१।४।२९) ङसि० → दास्० → आस्० ।

[कुत्र] किम् । कस्मिन् = कुत्र । अनेन त्रप्प्र० । 'क्व-कुत्रा-ऽत्रेह' (७।२।९३) किमः स्थाने "कु"देशः ।

[सर्वत्र] सर्वस्मिन् = सर्वत्र । अनेन त्रप्प्र० → त्र ।

[तत्र] तद् । तस्मिन् = तत्र । अनेन त्रप्प्र० → त्र । 'आ द्वेरः' (२।१।४२) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[बहुत्र] बहुषु = बहुत्र । अनेन त्रप्प्र० → त्र ।

पकारः पुंवद्भावार्थः-

[बहुत्र] बहु 'स्वरादुतो गुणादखरोः' (२।४।३५) ङी । बह्वीषु = बहुत्र । अनेन त्रप्प्र० → त्र । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवत् ॥छ॥

किम्-यत्-तत्-सर्वैका-ऽन्यात् काले दा ॥ ७।२।९५ ॥

[किम्यत्तत्सर्वैकाऽन्यात्] किम् च यच्च तच्च सर्वश्च एकश्च अन्यश्च = किम्यत्तत्सर्वैकाऽन्यत्, तस्मात् ।

[काले] काल सप्तमी ङि ।

[दा] दा प्रथमा सि । सूत्रत्वात् सिलुप् ।

[कदा] कस्मिन् काले = कदा । अनेन दाप्र० । 'किमः कस्तसादौ च' (२।१।४०) किम्० → क० ।

[यदा] यस्मिन् काले = यदा । अनेन दाप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[तदा] तस्मिन् काले = तदा । अनेन दाप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[सर्वदा] सर्वस्मिन् काले = सर्वदा । अनेन दाप्र० ।

[एकदा] एकस्मिन् काले = एकदा । अनेन दाप्र० ।

[अन्यदा] अन्यस्मिन् काले = अन्यदा । अनेन दाप्र० ।

[क्व देशे] कस्मिन् = क्व । 'क्व-कुत्रा-ऽत्रेह' (७।२।९३) "क्व"निपात्यते ॥छ॥

सदा-ऽधुनेदानीं-तदानीमेतर्हि ॥ ७।२।९६ ॥

[सदाऽधुनेदानींतदानीमेतर्हि] सदा च अधुना च इदानीं च तदानीं च एतर्हिश्च = सदाऽधुनेदानींतदानीमेतर्हि । प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[सदा, सर्वदा] सर्वस्मिन् काले = सदा । अनेन दाप्र०-सर्वशब्दस्य सभावो निपात्यते । सर्वदेति पूर्वेण ।

[अधुना] अस्मिन् काले = अधुना । अनेन धुनाप्र०-इदम्स्थाने अकारादेशश्च निपात्यते ।

[इदानीम्] अस्मिन् काले = इदानीम् । अनेन दानीम्प्र०-इदम्स्थाने इकारादेशश्च निपात्यते ।

[तदानीम्] तस्मिन् काले = तदानीम् । अनेन दानीम्प्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[एतर्हि] अस्मिन् काले = एतर्हि । अनेन र्हिप्र०-इदम्स्थाने एतदेशश्च निपात्यते ॥छ॥

सद्यो-ऽद्य-परेद्यव्यह्नि ॥ ७।२।९७ ॥

[सद्योऽद्यपरेद्यवि] सद्यस् च अद्यश्च परेद्यविश्च = सद्योऽद्यपरेद्यवि । प्रथमा जस् । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अह्नि] अहन् सप्तमी ङि ।

[सद्यः] समानेऽह्नि = सद्यः । अनेन द्यस्प्र०-समानस्य च सभावो निपात्यते ।

[अद्य] अस्मिन्नहनि = अद्य । अनेन द्यप्र०-इदम्शब्दस्य अकारादेशश्च निपात्यते ।

[परेद्यवि] परस्मिन्नहनि = परेद्यवि । अनेन एद्यविप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

पूर्वा-ऽपरा-ऽधरोत्तरा-ऽन्या-ऽन्यतरेतरादेद्युस् ॥ ७।२।९८ ॥

[पूर्वाऽपराऽधरोत्तराऽन्याऽन्यतरेतरात्] पूर्वश्च अपरश्च अधरश्च उत्तरश्च अन्यश्च अन्यतरश्च इतरश्च = पूर्वाऽपराऽधरोत्तराऽन्याऽन्यतरेतरम्, तस्मात् ।

[एद्युस्] एद्युस् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[पूर्वेद्युः] पूर्वस्मिन्नहनि = पूर्वेद्युः । अनेन एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[अपरेद्युः] अपरस्मिन्नहनि = अपरेद्युः । अनेन एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अधरेद्युः] अधरस्मिन्नहनि = अधरेद्युः । अनेन एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[उत्तरेद्युः] उत्तरस्मिन्नहनि = उत्तरेद्युः । अनेन एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[अन्येद्युः] अन्यस्मिन्नहनि = अन्येद्युः । अनेन एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[अन्यतरेद्युः] अन्यतरस्मिन्नहनि = अन्यतरेद्युः । अनेन एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[इतरेद्युः] इतरस्मिन्नहनि = इतरेद्युः । अनेन एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ॥छ॥

उभयाद् द्युस् च ॥ ७।२।९९ ॥

[उभयात्] उभय पञ्चमी ङसि ।

[द्युस्] द्युस् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[उभयद्युः, उभयेद्युः] उभयस्मिन्नहनि = उभयद्युः, उभयेद्युः । अनेन द्युस्-एद्युसप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

ऐषमः-परुत्-परारि वर्षे ॥ ७।२।१०० ॥

[ऐषमःपरुत्परारि] ऐषमश्च परुच्च परारिश्च = ऐषमःपरुत्परारि ।

[वर्षे] वर्ष सप्तमी ङि ।

[ऐषमः] अस्मिन् संवत्सरे = ऐषमः । अनेन समसिणप्र० → समस्-इदम्स्थाने "इ"देशश्च निपात्यते । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् ।

इमकस्मिन् = ऐषमः । अनेन समसिणप्र० → समस्-इमकशब्दस्य "इ"देशश्च निपात्यते । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् ।

[परुत्] पूर्वस्मिन् परस्मिन् वा संवत्सरे = परुत् । अनेन उत्प्र०-पूर्व-परयोः परादेशश्च निपात्यते ।

[परारि] पूर्वतरे परतरे वा संवत्सरे = परारि । अनेन आरिप्र०-पूर्वतरस्य परतरस्य वा परदेशश्च निपात्यते ॥छ॥

अनद्यतने र्हिः ॥ ७।२।१०१ ॥

[अनद्यतने] न अद्यतनमनद्यतनम्, तस्मिन् । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् ।

[र्हिः] र्हि प्रथमा सि ।

[कर्हि] कस्मिन्ननद्यतने काले = कर्हि । अनेन र्हिप्र० । 'किमः कस्तसादौ च' (२।१।४०) किम्० → क० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यर्हि] यस्मिन्ननद्यतने काले = यर्हि । अनेन र्हिप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[तर्हि] तस्मिन्ननद्यतने काले = तर्हि । अनेन र्हिप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[अन्यर्हि] अन्यस्मिन्ननद्यतने काले = अन्यर्हि । अनेन र्हिप्र० ।

[एतर्हि] एतस्मिन् काले = एतर्हि । अनेन र्हिप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

एतदः साकस्य इदमस्तु अनेन नेष्यते ।

[अमुर्हि] अदस् । अमुष्मिन् काले = अमुर्हि । अनेन र्हिप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) स० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'मोऽवर्णस्य' (२।१।४५) द० → म० । 'मादुवर्णोऽनु' (२।१।४७) अ० → उ० ।

[बहुर्हि] बहुषु कालेषु = बहुर्हि । अनेन र्हिप्र० ।

[यत्र] यस्मिन्ननद्यतने भोजने = यत्र । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र० → त्र० ।

[यदा] यस्मिन् काले = यदा । 'किम्-यत्-तत्-सर्वैका-ऽन्यात् काले दा' (७।२।९५) दाप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[कदा] कस्मिन् काले = कदा । 'किम्-यत्-तत्-सर्वैका-ऽन्यात् काले दा' (७।२।९५) दाप्र० ।

[यदा] यस्मिन् काले = यदा । 'किम्-यत्-तत्-सर्वैका-ऽन्यात् काले दा' (७।२।९५) दाप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[तदा] तस्मिन् काले = तदा । 'किम्-यत्-तत्-सर्वैका-ऽन्यात् काले दा' (७।२।९५) दाप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[तदानीम्] तस्मिन् काले = तदानीम् । 'सदा-ऽधुनेदानीं-तदानीमेतर्हि' (७।२।९६) दानीम्प्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[अन्यदा] अन्यस्मिन् काले = अन्यदा । 'किम्-यत्-तत्-सर्वैका-ऽन्यात् काले दा' (७।२।९५) दाप्र० ।

[अमुत्र काले] अमुष्मिन् = अ(मु)त्र काले । 'सप्तम्याः' (७।२।९४) त्रप्प्र० → त्र । शेषं पूर्ववत् । अत्र पश्चात् काले इत्यनेन सम्बन्धः ॥छा॥

प्रकारे था ॥ ७।२।१०२ ॥

[प्रकारे] प्रकार सप्तमी ङि ।

[था] था प्रथमा सि ।

सप्तम्या इति निवृत्तम् । इष्टितो ह्यधिकाराणां प्रवृत्तिर्निवृत्तिर्वा यथाविभवं(सम्भवं) विभक्तिः ।

सामान्यस्य भिद्यमानस्य भेदान्तरानुप्रवृत्तो भेदः प्रकारः ।

[सर्वथा] सर्वेण प्रकारेण = सर्वथा । अनेन थाप्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यथा] येन प्रकारेण = यथा । अनेन थाप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[तथा] तेन प्रकारेण = तथा । अनेन थाप्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

[उभयथा] उभयेन प्रकारेण = उभयथा । अनेन थाप्र० ।

[अन्यथा] अन्येन प्रकारेण = अन्यथा । अनेन थाप्र० ।

[अपरथा] अपरेण प्रकारेण = अपरथा । अनेन थाप्र० ।

[इतरथा] इतरेण प्रकारेण = इतरथा । अनेन थाप्र० ।

बहोस्तु परत्वात् 'संख्याया धा' (७।२।१०४) इत्यनेन धाप्र० भवति ॥छ॥

कथमित्थम् ॥ ७।२।१०३ ॥

[कथमित्थम्] कथम् च इत्थम् च = कथमित्थम् ।

[कथम्] केन प्रकारेण = कथम् । 'प्रकारे था' (७।२।१०२) इत्यस्य प्राप्तौ अनेन थम्प्र०-निपात्यते ।

[इत्थम्] अनेन एतेन वा प्रकारेण = इत्थम् । अनेन थम्प्र०-इदम्-एतदश्च "इत्"देशश्च निपात्यते ॥छ॥

संख्याया धा ॥ ७।२।१०४ ॥

[संख्यायाः] संख्या पञ्चमी ङसि ।

[धा] धा प्रथमा सि ।

[एकधा] एकेन प्रकारेण = एकधा ।

[द्विधा] द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां = द्विधा ।

[त्रिधा] त्रिभिः प्रकारैः = त्रिधा ।

[चतुर्धा] चतुर्भिः प्रकारैः = चतुर्धा ।

[पञ्चधा] पञ्चभिः प्रकारैः = पञ्चधा ।

[बहुधा] बहुभिः प्रकारैः = बहुधा ।

[गणधा] गणेन प्रकारेण = गणधा ।

[कतिधा] कतिभिः प्रकारेण(रैः) = कतिधा ।

[तावद्धा] तावद्भिः प्रकारैः = तावद्धा । अनेन सर्वत्र धाप्र० ॥छ॥

विचाले च ॥ ७।२।१०५ ॥

[विचाले] विचलनं = विचालः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः, तस्मिन् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**च**] च प्रथमा सि ।

द्रव्यस्य पूर्वसंख्यायाः प्रच्युतिः संख्यान्तरापत्तिः एकस्यानेकीभावः अनेकस्य चैकीभावः विचालः ।

[**द्वौ क्रियते, द्विधा क्रियते**] एको राशिर्द्वौ क्रियते = द्विधा क्रियते । अनेन धाप्र० ।

[**त्रिधा क्रियते**] एको राशिस्त्रयः क्रियते = त्रिधा क्रियते । अनेन धाप्र० ।

[**द्वौ भवति, द्विधा भवति**] एको राशिर्द्वौ भवति = द्विधा भवति । अनेन धाप्र० ।

[**त्रिधा भवति**] एको राशिस्त्रयो भवति = त्रिधा भवति । अनेन धाप्र० ।

[**द्वौ करोति, द्विधा करोति**] एकं राशिं द्वौ करोति = द्विधा करोति ।

[**त्रिधा करोति**] एकं राशिं त्रयः करोति = त्रिधा करोति । अनेन धाप्र० ।

[**शतधा**] शतेन = शतधा । अनेन धाप्र० ।

यदि मे यतमानाया, वचनं न करिष्यसि ।
उन्मत्तः शतधा मूर्धा, तवैषोऽद्य फलिष्यति ॥१॥

[**शतधा मूर्धा**] एको मूर्धा शतेन भागैः ।

[**एकधा क्रियते**] अनेक एकः क्रियते = एकधा क्रियते । अनेन धाप्र० ।

[**एकधा भवति**] अनेक एको भवति = एकधा भवति । अनेन धाप्र० ।

[**एकधा करोति**] अनेकमेकं करोति = एकधा करोति । अनेन धाप्र० ।

[**त्रिधा द्विधा एकधा वा क्रियन्ते**] पञ्च राशयस्त्रयो द्वौ एको वा क्रियन्ते = त्रिधा द्विधा एकधा वा क्रियन्ते ।

[**त्रिधा द्विधा एकधा वा भवन्ति**] पञ्च राशयस्त्रयो द्वौ एको वा भवन्ति = त्रिधा द्विधा एकधा वा भवन्ति ।

[**त्रिधा द्विधा एकधा वा करोति**] पञ्च राशीन् त्रीन् द्वौ एकं वा करोति = त्रिधा द्विधा एकधा वा करोति ।

[**गणधा**] एको राशिः गणः क्रियते = गणधा ।

[**कतिधा**] एको राशिः कति क्रियते = कतिधा ।

[**तावद्धा**] एको राशिस्तावत् क्रियते = तावद्धा । अनेन धाप्र० । 'क्रियाविशेषणात्' (२।१।४१) अम् । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् ।

चकार उत्तरत्र प्रकारे विचाले चेत्युभयोः समुच्चयार्थः ॥छ॥

वैकाद् ध्यमञ् ॥ ७।२।१०६ ॥

[**वा**] वा प्रथमा सि ।

[**एकात्**] एक पञ्चमी ङसि ।

[**ध्यमञ्**] ध्यमञ् प्रथमा सि ।

[**ऐकध्यम्, एकधा भुङ्क्ते**] एकेन प्रकारेण = ऐकध्यम्, एकधा भुङ्क्ते । अनेन विकल्पेन ध्यमञ्प्र० → ध्यम् । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । पक्षे-'संख्याया धा' (७।२।१०४) धाप्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[ऐकध्यं करोति, एकधा करोति] अनेकमेकं करोति = ऐकध्यम्-एकधा करोति । अनेन ध्यमञ्प्र० → ध्यम् । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । पक्षे-'संख्याया धा' (७।२।१०४) धाप्र० ।

अकार उच्चारणार्थः ।।छ।।

द्वि-त्रेर्धमञेधौ वा ॥ ७।२।१०७ ॥

[द्वित्रेः] द्विश्च त्रिश्च = द्वित्रि, तस्मात् ।

[धमञेधौ] धमञ् च एधा च = धमञेधौ ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[द्वैधम्, द्वेधा, द्विधा भुङ्क्ते] द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां = द्वैधम्, द्वेधा । अनेन धमञ्प्र० → धम् - एधाप्र० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-द्विधा । 'संख्याया धा' (७।२।१०४) धाप्र० । भुङ्क्ते ।

[त्रैधम्, त्रेधा, त्रिधा भुङ्क्ते] त्रिभिः प्रकारैः = त्रैधम्, त्रेधा । अनेन धमञ्प्र० → धम्-एधाप्र० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । द्वितीये-'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-त्रिधा । 'संख्याया धा' (७।२।१०४) धाप्र० । भुङ्क्ते ।

[द्वैधम्, द्वेधा, द्विधा करोति] एकं राशिं द्वौ करोति = द्वैधम्-द्वेधा । अनेन धमञ्प्र० → धम्-एधाप्र० । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । द्वितीये-'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-द्विधा । 'विचाले च' (७।२।१०५) धाप्र० । करोति ।

[त्रैधम्, त्रेधा, त्रिधा करोति] एकं राशिं त्रीन् करोति = त्रैधम्, त्रेधा । अनेन धमञ्प्र० → धम्-एधाप्र० । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । द्वितीये-'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । एवम्-त्रिधा । 'विचाले च' (७।२।१०५) धाप्र० । करोति ।।छ।।

तद्वति धण् ॥ ७।२।१०८ ॥

[तद्वति] तद् । तौ-प्रकारविचालावर्थौ अस्य स्तः सः = तद्वान्, तस्मिन् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चम०' (२।१।९४) म० → वत्वम् ।

[धण्] धण् प्रथमा सि ।

[द्वैधानि] द्वौ प्रकारौ विभागौ वा एषां = द्वैधानि । अनेन धण्प्र० → ध । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[त्रैधानि] त्रयः प्रकारा विभागा वा एषां = त्रैधानि । अनेन धण्प्र० → ध । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[राजद्वैधानि] द्वैधानि पूर्ववत् । राज्ञो द्वैधानि = राजद्वैधानि ।

[राजत्रैधानि] त्रैधानि पूर्ववत् । राज्ञस्त्रैधानि = राजत्रैधानि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[द्वैधीभावः] द्वौ प्रकारौ विभागौ वास्य = द्वैधम् । अनेन धण्प्र० → ध । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अद्वैधस्य द्वैधस्य भवनं = द्वैधीभावः । 'भू सत्तायाम्' (१) भू । पूर्वमुक्तं वाक्यम् । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या-ऽनव्ययस्य' (४।३।१११) ई । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[त्रैधीभावः] त्रयः प्रकारा विभागा वास्य = त्रैधम् । अनेन धण्प्र० → ध० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अत्रैधस्य त्रैधस्य भवनं = त्रैधीभावः । 'भू सत्तायाम्' (१) भू । पूर्वमुक्तं वाक्यम् । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या-ऽनव्ययस्य' (४।३।१११) ई । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ॥छ॥

वारे कृत्वस् ॥ ७।२।१०९ ॥

[वारे] वार सप्तमी ङि ।

[कृत्वस्] कृत्वस् प्रथमा सि ।

संख्याया इति वर्त्तते, वारो धात्वर्थस्यायौगपद्येन वृत्तिः, तत्कालो वा ।

[पञ्चकृत्वो भुङ्क्ते] पञ्च वारा अस्य = पञ्चकृत्वो भुङ्क्ते । अनेन कृत्वसूप्र० ।

[षट्कृत्वः] षड् वारा अस्य = षट्कृत्वः ।

[शतकृत्वः] शतं वारा अस्य = शतकृत्वः ।

[सहस्रकृत्वोऽधीते] सहस्रं वारा अस्य = सहस्रकृत्वोऽधीते ।

[बहुकृत्वः] बहवो वारा अस्य = बहुकृत्वः ।

[गणकृत्वः] गणो वारा अस्य = गणकृत्वः ।

[कतिकृत्वः] कति वारा अस्य = कतिकृत्वः ।

[तावत्कृत्वः] तावत् वारा अस्य = तावत्कृत्वः । अनेन सर्वत्र कृत्वसूप्र० ।

भुज्यर्थो वारवानिति भुज्यर्थस्येदं विशेषणम् ॥छ॥

द्वि-त्रि-चतुरः सुच् ॥ ७।२।११० ॥

[द्वित्रिचतुरः] द्विश्च त्रिश्च चतुरश्च(चतुश्च) = द्वित्रिचतुर, तस्मात् ।

[सुच्] सुच् प्रथमा सि ।

[द्विर्भुङ्क्ते] द्वौ वारावस्य = द्विर्भुङ्क्ते ।

[त्रिर्भुङ्क्ते] त्रयो वारा अस्य = त्रिर्भुङ्क्ते ।

[चतुर्भुङ्क्ते] चत्वारो वारा अस्य = चतुर्भुङ्क्ते । अनेन सुच्प्र० → स० । 'रात् सः' (२।१।९०) इति सलोपः सर्वत्र । 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

इह तु [**द्विस्तावान् प्रासादः, द्विस्तावान् भवति**] भवत्यर्थो गम्यः । द्वौ वारौ भवनस्य = द्विः । अनेन सुच्प्र० → स् --ति अयमभिप्रायो वारप्रतिपादको धातुप्रयोगो नास्ति, कथं प्रत्ययो भवतीत्याह - गम्यमानेऽपि वारे भवति ।

चकारः 'सुचो वा' (२।३।१०) इत्यत्र विशेषणार्थः ॥छ॥

एकात् सकृच्चास्य ॥ ७।२।१११ ॥

[**एकात्**] एक पञ्चमी ङसि ।

[**सकृत्**] सकृत् प्रथमा सि ।

[**च**] च प्रथमा सि ।

[**अस्य**] इदम् षष्ठी ङस् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) म० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'अनक्' (२।१।३६) इद० → अ । 'टा-ङसोरिन-स्यौ' (१।४।५) "स्य"देशः ।

[**सकृद् भुङ्क्ते**] एक मण्ड्यते । एकवारं भुङ्क्ते = सकृत् । अनेन सुच्प्र० → स्-एकस्य "सकृत्" देशश्च । 'पदस्य' (२।१।८९) इति सुचो लोपः । एको वारो यथा भवत्येवं भुङ्क्ते इत्यर्थः । 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् ।

बहोर्धाऽऽसन्ने ॥ ७।२।११२ ॥

[**बहोः**] बहु पञ्चमी ङसि ।

[**धा**] धा प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[**आसन्ने**] आ 'षद्लृं विशरण-गत्यवसादनेषु' (९६६) षद् । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सद् । आसीदति स्म = आसन्नः । 'गत्यर्था-ऽकर्मक-पिब-भुजेः' (५।१।११) क्तप्र० → त । 'रदादमू०' (४।२।६९) द्-त० → न०, तस्मिन् ।

[**बहुधा भुङ्क्ते**] बहव आसन्ना वारा अस्य = बहुधा भुङ्क्ते । अनेन धाप्र० ।

[**बहुधा पिबति**] बहव आसन्ना वारा अस्य = बहुधा पिबति । अनेन धाप्र० ।

[**बहुकृत्वो मासस्य भुङ्क्ते**] बहवो वारा अस्य । 'वारे कृत्वस्' (७।२।१०९) कृत्वसुप्र० । मासस्य इत्यत्र 'नवा सुजर्थैः काले' (२।२।९६) इति सप्तमी वा भवतीति द्वितीयपक्षे 'शेषे' (२।२।८१) षष्ठी । भुङ्क्ते ।

आसन्नवारेऽपि वारमात्रे द्योत्ये कृत्वस् प्रत्ययो भवत्येव ।

[**बहुकृत्वोऽह्नो भुङ्क्ते**] बहवो वारा अस्य = बहुकृत्व(ः) । 'वारे कृत्वस्' (७।२।१०९) कृत्वसुप्र० । अह्नो भुङ्क्ते । 'नवा सुजर्थैः काले' (२।२।९६) वा सप्तमी ।

आसन्नता तु प्रकरणादिना गम्यते ।

[**गणधा भुङ्क्ते**] गणस्य आसन्ना वारा अस्य = गणधा भुङ्क्ते । मतान्तरे धाप्र० ।

[**तावद्धा भुङ्क्ते**] तावत आसन्ना वारा अस्य = तावद्धा भुङ्क्ते । मतान्तरे धाप्र० ॥छ॥

दिक्शब्दाद् दिग्-देश-कालेषु प्रथमा-पञ्चमी-सप्तम्याः ॥ ७।२।११३ ॥

[**दिक्शब्दात्**] दिशि प्रसिद्धः शब्दः, यद्वा दिशि दृष्टः शब्दः = दिक्शब्दस्तस्मात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दिग्देशकालेषु] दिक् च देशश्च कालश्च = दिग्देशकालाः, तेषु ।

[प्रथमापञ्चमीसप्तम्याः] प्रथमा च पञ्चमी च सप्तमी च, तस्य ।

[प्राग्रमणीयम्] प्र 'अञ्चूग् गतौ च' (८९०) अञ्च् । प्राञ्चतीति क्विप् । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अञ्चः' (२।४।३) ङी । 'अच्च् प्राग् दीर्घश्च' (२।१।१०४) अच् → च्-पूर्वस्वरस्य दीर्घः । प्राची दिग् रमणीया = प्राग् । अनेन धाप्र० । 'लुबञ्चेः' (७।२।१२३) धाप्रत्ययस्य लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विपस्तद्धितलुक्यगोणी-सूच्योः' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः । एवं स्त्रीलिङ्गेऽपि अग्रेतनेऽपि । प्राग्देशो रमणीयः = प्राग्रमणीयम् । प्राक्काले रमणीयः = प्राग्रमणीयम् । अनेन धाप्र० । 'लुबञ्चेः' (७।२।१२३) धालुप् ।

[प्रागागतः] प्राच्या दिश आगतः, प्राचो देशादागतः, प्राचः कालादागतः = प्रागागतः । अनेन सर्वत्र धाप्र० । 'लुबञ्चेः' (७।२।१२३) धालुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्या०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः ।

[प्राग्वसति] प्राच्यां दिशि वसति, प्राचि देशे वसति, प्राचि काले वसति = प्राग्वसति । सर्वत्र अनेन धाप्र० । 'लुबञ्चेः' (७।२।१२३) धालुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्या०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः ।

[ऐन्द्री दिक्] इन्द्रो देवता अस्य = ऐन्द्री दिक् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

दिग्-देश-कालेषु त्रिष्वेव वर्त्तमाना दिक्शब्दा गृह्यन्ते, तेन केवलायां दिशि ककुभ्प्रभृतिभ्यो न भवति ।।छ।।

ऊर्ध्वाद् रि-रिष्टातौ उपश्चास्य ॥ ७।२।११४ ॥

[ऊर्ध्वात्] ऊर्ध्व पञ्चमी ङसि ।

[रिरिष्टातौ] रिश्च रिष्टाच्च = रिरिष्टातौ ।

[उपश्च] उप प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

[अस्य] इदम् षष्ठी ङस् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) म० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'अनक्' (२।१।३६) इद० → अ । 'टा-ङसोरिन-स्यौ' (१।४।५) "स्य"देशः ।

[उपरि रमणीयम्, उपरिष्टात् रमणीयम्] ऊर्ध्वा दिग् देशः कालो वा रमणीयः = उपरि रमणीयम्, उपरिष्टात् रमणीयम् । अनेन रि-रिष्टात्प्र० → ऊर्ध्वशब्दस्य "उप"देशश्च ।

[उपर्यागतः, उपरिष्टादागतः] ऊर्ध्वायाः दिश आगतः, ऊर्ध्वात् देशात्-कालाद्वा आगतः = उपर्यागतः, उपरिष्टादागतः । अनेन रि-रिष्टात्प्र०-ऊर्ध्वशब्दस्य "उप"आदेशश्च ।

[उपरि वसति, उपरिष्टात् वसति] ऊर्ध्वायां दिशि वसति, ऊर्ध्वे देशे काले वसति = उपरि वसति, उपरिष्टात् वसति । अनेन रि-रिष्टात्प्र०-ऊर्ध्वशब्दस्य "उप"देशश्च ।।छ।।

पूर्वा-ऽवरा-ऽधरेभ्योऽसस्तातौ पुरवधश्चैषाम् ॥ ७।२।११५ ॥

[पूर्वाऽवराऽधरेभ्यः] पूर्वश्च अवरश्च अधरश्च = पूर्वाऽवराऽधराः, तेभ्यः = पूर्वाऽवराऽधरेभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[असस्तातौ] अस् च अस्तात् च = असस्तातौ ।

[पुरवधः] पुर् च अव् च अध् च = पुरवधः । जस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[च] च प्रथमा सि ।

[एषाम्] इदम् षष्ठी आम् ।

[पुरो रमणीयम्, पुरस्ताद्रमणीयम्] पूर्वा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = पुरः-पुरस्ताद्रमणीयम् । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-पूर्वशब्दस्य "पुर्"देशश्च ।

[पुर आगतः, पुरस्तादागतः] पूर्वस्या दिश आगतः, पूर्वात् देशात् कालाद्वा आगतः = पुरः-पुरस्तादागतः । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-पूर्वशब्दस्य "पुर्"देशश्च ।

[पुरो वसति, पुरस्ताद्वसति] पूर्वस्यां दिशि वसति, पूर्वस्मिन् देशे काले वा वसति = पुरः-पुरस्ताद् वसति । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-"पुर्"देशश्च ।

[अवो रमणीयम्, अवस्ताद्रमणीयम्] अवरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = अवः-अवस्ताद्रमणीयम् । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-अवरशब्दस्य "अव्"देशश्च ।

[अव आगतः, अवस्तादागतः] अवरस्या दिश आगतः, अवरस्मात् देशात् कालाद्वा आगतः = अवः-अवस्तादागतः । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-अवरशब्दस्य "अव्"देशश्च ।

[अवो वसति, अवस्ताद्वसति] अवरस्यां दिशि वसति, अवरस्मिन् देशे काले वा वसति = अवः-अवस्ताद्वसति । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-अवरशब्दस्य "अव्"देशश्च ।

[अधो रमणीयम्, अधस्ताद्रमणीयम्] अधरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = अधः-अधस्ताद्रमणीयम् । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-अधरशब्दस्य "अध्"आदेशश्च ।

[अध आगतः, अधस्तादागतः] अधरस्या दिश आगतः, अधरात् देशात् कालाद्वा आगतः = अधः-अधस्तादागतः । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-अधरशब्दस्य "अध्"आदेशश्च ।

[अधो वसति, अधस्ताद्वसति] अधरस्यां दिशि वसति, अधरस्मिन् देशे काले वा वसति = अधः-अधस्ताद्वसति । अनेन अस्-अस्तात्प्र०-अधरशब्दस्य "अध्"आदेशश्च ॥छ॥

परा-ऽवरात् स्तात् ॥ ७।२।११६ ॥

[पराऽवरात्] परश्च अवरश्च = पराऽवरम्, तस्मात् ।

[स्तात्] स्तात् प्रथमा सि ।

[परस्ताद्रमणीयम्] परा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = परस्ताद्रमणीयम् । अनेन स्तात्प्र० ।

[परस्तादागतः] परस्या दिश आगतः, परस्तात् देशात् कालाद्वा आगतः = परस्तादागतः । अनेन स्तात्प्र० ।

[परस्ताद्वसति] परस्यां दिशि वसति, परस्मिन् देशे काले वा वसति = परस्ताद्वसति । अनेन स्तात्प्र० ।

[अवरस्ताद्रमणीयम्] अवरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = अवरस्ताद्रमणीयम् । अनेन स्तात्प्र० ।

[अवरस्तादागतः] अवरस्याः दिश आगतः, अवरात् देशात् कालाद्वा आगतः = अवरस्तादागतः । अनेन स्तात्प्र० ।

[अवरस्ताद्वसति] अवरस्यां दिशि वसति, अवरस्मिन् देशे काले वा वसति = अवरस्ताद्वसति । अनेन स्तात्प्र० ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

दक्षिणोत्तराच्चाऽतस् ॥ ७।२।११७ ॥

[दक्षिणोत्तरात्] दक्षिणश्च उत्तरश्च = दक्षिणोत्तरम्, तस्मात् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अतस्] अतस् प्रथमा सि ।

दक्षिणशब्दः काले न संभवतीति दिग्देशवृत्तिर्गृह्यते ।

[दक्षिणतो रमणीयम्] दक्षिणा दिग्-देशो वा रमणीयः = दक्षिणतो रमणीयम् । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[दक्षिणत आगतः] दक्षिणस्या दिश आगतः, दक्षिणस्मात् देशात् आगतः = दक्षिणत आगतः । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[दक्षिणतो वसति] दक्षिणस्यां दिशि वसति, दक्षिणस्मिन् देशे वसति = दक्षिणतो वसति । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[उत्तरतो रमणीयम्] उत्तरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = उत्तरतो रमणीयम् । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[उत्तरत आगतः] उत्तरस्या दिश आगतः, उत्तरस्मात् देशात् कालाद्वा आगतः = उत्तरत आगतः । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[उत्तरतो वसति] उत्तरस्यां दिशि वसति, उत्तरस्मिन् देशे काले वा वसति = उत्तरतो वसति । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[परतो रमणीयम्] परा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = परतो रमणीयम् । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[परत आगतः] परस्या दिश आगतः, परस्मात् देशात् कालाद्वा आगतः = परत आगतः । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[परतो वसति] परस्यां दिशि वसति, परस्मिन् देशे काले वा वसति = परतो वसति । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[अवरतो रमणीयम्] अवरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = अवरतो रमणीयम् । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[अवरत आगतः] अवरस्या दिश आगतः, अवरस्मात् देशात् कालाद्वा आगतः = अवरत आगतः । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[अवरतो वसति] अवरस्यां दिशि वसति, अवरस्मिन् देशे काले वा वसति = अवरतो वसति । अनेन अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

अवः, अवस्तात्, अवरतः, अवरस्तात् एवं चाऽवरशब्दस्य चातूरूप्यं भवति । अकारस्तसोऽस्य अतसो भेदार्थः, तेन *अतः अतस्तात् 'क्वेहा-ऽमा-त्र-तसस्त्यच्'* (६।३।१६) इति त्यच् न भवति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पारतम्] परतो भवं = पारतम् । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अस्लोपः ॥छ॥

अधरा-ऽपराच्चाऽऽत् ॥ ७।२।११८ ॥

[अधराऽपरात्] अधरश्च अपरश्च = अधराऽपरम्, तस्मात् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[आत्] आत् प्रथमा सि ।

[अधराद्रमणीयम्] अधरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = अधराद्रमणीयम् । अनेन आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[अधरादागतः] अधरस्या दिश आगतः, अधरात् देशात् कालाद्वा आगतः = अधरादागतः । अनेन आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[अधराद्वसति] अधरस्यां दिशि वसति, अधरस्मिन् देशे काले वा वसति = अधराद्वसति । अनेन आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

एवं च अधरशब्दस्य त्रैरूप्यम्, अधः-अधस्तात्-अधरात् ।

[पश्चाद्रमणीयम्] अपरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = पश्चाद्रमणीयम् । अनेन आत्प्र० । 'पश्चोऽपरस्य दिक्पूर्वस्य चाऽऽति' (७।२।१२४) पश्चदेशोऽदन्तः कार्यः, पश्चार्द्धमित्यादि सिद्ध्यर्थं, ततः 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[पश्चादागतः] अपरस्या दिश आगतः, अपरस्मात् देशात् कालात् वा आगतः = पश्चादागतः । अनेन आत्प्र० । 'पश्चोऽपरस्य दिक्पूर्वस्य चाऽऽति' (७।२।१२४) पश्चादेशः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[पश्चाद्वसति] अपरस्यां दिशि वसति, अपरस्मिन् देशे काले वा वसति = पश्चाद्वसति । अनेन आत्प्र० । 'पश्चोऽपरस्य दिक्पूर्वस्य चाऽऽति' (७।२।१२४) पश्चादेशः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[दक्षिणपश्चाद्रमणीयम्] दक्षिणा च सा अपरा च = दक्षिणापरा, दक्षिणापरा दिग् रमणीया = दक्षिणपश्चाद्रमणीयम् । अनेन आत्प्र० । 'पश्चोऽपरस्य०' (७।२।१२४) पश्चादेशः ।

[दक्षिणपश्चादागतः] दक्षिणापरस्या दिश आगतः = दक्षिणपश्चादागतः । अनेन आत्प्र० । 'पश्चोऽपरस्य०' (७।२।१२४) "पश्च"देशः ।

[दक्षिणपश्चाद्वसति] दक्षिणापरस्यां दिशि वसति = दक्षिणपश्चाद्वसति । अनेन आत्प्र० । 'पश्चोऽपरस्य दिक्पूर्वस्य चाऽऽति' (७।२।१२४) "पश्च"देशः ।

[दक्षिणाद्रमणीयम्] दक्षिणा दिग्-देशो वा रमणीयः = दक्षिणाद्रमणीयम् ।

यत्र दक्षिणशब्दस्तत्र काले वाक्यं न कार्यम् ।

[दक्षिणादागतः] दक्षिणस्या दिशः, दक्षिणात् देशाद्वा आगतः = दक्षिणादागतः । अनेन आत्प्र० ।

[दक्षिणाद्वसति] दक्षिणस्यां दिशि, दक्षिणस्मिन् देशे वसति = दक्षिणाद्वसति । अनेन आत्प्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उत्तराद्रमणीयम्] उत्तरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = उत्तराद्रमणीयम् । अनेन आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[उत्तरादागतः] उत्तरस्या दिशः, उत्तरस्मात् देशात् कालाद्वा आगतः = उत्तरादागतः । अनेन आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[उत्तराद्वसति] उत्तरस्यां दिशि, उत्तरस्मिन् देशे काले वा वसति = उत्तराद्वसति । अनेन आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।।छ।।

वा दक्षिणात् प्रथमा-सप्तम्या आः ॥ ७।२।११९ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[दक्षिणात्] दक्षिण पञ्चमी ङसि ।

[प्रथमासप्तम्याः] प्रथमा च सप्तमी च = तत्, तस्मात् ।

[आः] आ प्रथमा सि ।

[दक्षिणा रमणीयम्, दक्षिणतो रमणीयम्, दक्षिणाद्रमणीयम्] दक्षिणा दिग् देशो वा रमणीयः = दक्षिणा रमणीयः । अनेन आप्र० । पक्षे-'दक्षिणोत्तराच्चाऽतस्' (७।२।११७) अतस्प्र० । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० ।

[दक्षिणा वसति, दक्षिणतो वसति, दक्षिणाद्वसति] दक्षिणस्यां दिशि, दक्षिणस्मिन् देशे वसति । अनेन आप्र० । पक्षे-'दक्षिणोत्तराच्चाऽतस्' (७।२।११७) अतस्प्र० । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

यत्र दक्षिणशब्दस्तत्र काले वाक्यं न कार्यम् । पञ्चम्यां सावकाशावतसातावाकारो बाधेत इति वाग्रहणम् ।

[दक्षिणत आगतः] दक्षिणस्या दिशः, दक्षिणाद्देशादागतः = दक्षिणत आगतः । 'दक्षिणोत्तराच्चाऽतस्' (७।२।११७) अतस्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[दक्षिणादागतः] दक्षिणस्या दिशः, दक्षिणाद्देशादागतः = दक्षिणादागतः । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।।छ।।

आ-ऽऽही दूरे ॥ ७।२।१२० ॥

[आऽऽही] आश्च आहिश्च = आऽऽही । 'औरीः' (१।४।५६) ई ।

[दूरे] दूर सप्तमी ङि ।

[ग्रामाद्दक्षिणा रमणीयम्, दक्षिणाहि रमणीयम्] ग्रामाद्दूरा दक्षिणा दिग्-देशो वा रमणीयः = ग्रामाद्दक्षिणा रमणीयम् । एवम्-दक्षिणाहि । अनेन आ-आहिप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[ग्रामाद्दूरा दक्षिणा वसति, दक्षिणाहि वसति] ग्रामाद्दूरा दक्षिणस्यां दिशि, दक्षिणस्मिन् देशे वा वसति = ग्रामाद्दूरा दक्षिणा वसति । एवम्-दक्षिणाहि । अनेन आ-आहिप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दक्षिणतः, दक्षिणात्, दक्षिणा रमणीयम्] दक्षिणतः-'दक्षिणोत्तराच्चाऽतस्' (७।२।११७) अतस्प्र० । दक्षिणात्-'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । दक्षिणा रमणीयम् 'वा दक्षिणात् प्रथमा-सप्तम्या आः' (७।२।११९) आप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ॥छ॥

वोत्तरात् ॥ ७।२।१२१ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[उत्तरात्] उत्तर पञ्चमी ङसि ।

योगविभागाद् दूर इति नानुवर्त्तते ।

[उत्तरा रमणीयम्, उत्तराहि रमणीयम्, उत्तरतः, उत्तरात्] उत्तरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = उत्तरा रमणीयम्, उत्तराहि रमणीयम् । अनेन आ-आहिप्र० । पक्षे-'दक्षिणोत्तराच्चाऽतस्' (७।२।११७) अतस्प्र० । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[उत्तरा वसति, उत्तराहि वसति, उत्तरतः, उत्तरात्] उत्तरस्यां दिशि, उत्तरस्मिन् देशे काले वा वसति = उत्तरा वसति, उत्तराहि वसति । अनेन आ-आहिप्र० । पक्षे-'दक्षिणोत्तराच्चाऽतस्' (७।२।११७) अतस्प्र० । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ॥छ॥

अदूरे एनः ॥ ७।२।१२२ ॥

[अदूरे] अदूर सप्तमी ङि ।

[एनः] एन प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

वोत्तरादिति नानुवर्त्तते । 'द्वितीया-षष्ठ्यावेनेनाऽनञ्चेः' (२।२।११७) इत्यत्र अञ्चेर्वर्जनात्, अत्र पञ्चम्या अग्रहणाद् वा ।

[पूर्वेणास्य रमणीयम्] अस्मात् पूर्वा अदूरा दिग् रमणीया, अस्मात् पूर्वो देशः-कालो वा रमणीयः = पूर्वेणास्य रमणीयम् । अनेन एनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[पूर्वेणास्य वसति] अस्मात् पूर्वस्यां अदूरायां दिशि वसति, अस्मात् पूर्वस्मिन् अदूरे देशे काले वा वसति = पूर्वेणास्य वसति । अनेन एनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[अपरेणास्य रमणीयम्] अस्मात् अपरा अदूरा दिग् रमणीया, अस्मात् अपरो देशः-कालो वा रमणीयः = अपरेण अस्य रमणीयम् । अनेन एनप्र० ।

[अपरेणास्य वसति] अस्मादपरस्यां अदूरायां दिशि वसति, अस्मात् अपरस्मिन् देशे काले वा वसति = अपरेण । अनेन एनप्र० ।

[दक्षिणेन] अस्माद्दक्षिणा अदूरा दिग् रमणीया, अस्माद्दक्षिणो अदूरो देशो रमणीयः = दक्षिणेन । अनेन एनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[उत्तरेण] अस्मादुत्तरा अदूरा दिग् रमणीया, अस्मादुत्तरो अदूरो देशः-कालो वा रमणीयः = उत्तरेण । अनेन एनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अधरेण] अस्मादधरा अदूरा दिग् रमणीया, अस्मादधरो अदूरो देशः-कालो वा रमणीयः = अधरेण । अनेन एनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[पुरो रमणीयम्] पूर्वा दिग् रमणीया = पुरो रमणीयम् । पूर्वा-ऽवरा-ऽधरेभ्योऽसस्तातौ पुरवधश्चैषाम्' (७।२।११५) अस्प्र०-पूर्वशब्दस्य "पुर्"देशश्च ।

[पुरो वसति] पूर्वस्यां दिशि वसति = पुरो वसति । 'पूर्वा-ऽवरा-ऽधरेभ्योऽसस्तातौ०' (७।२।११५) अस्प्र०-पूर्वशब्दस्य "पुर्"देशश्च ।

[पुर आगतः] पूर्वस्या दिश (आ)गतः = पुर (आ)गतः । 'पूर्वा-ऽवरा-ऽधरेभ्योऽसस्तातौ०' (७।२।११५) अस्प्र०-पूर्वशब्दस्य "पुर्"देशश्च ।

दिग्देशकालमात्रे द्योत्ये ये सामान्यप्रत्यया उक्ता अदूरे अपि सामान्यविवक्षायां ते भवन्त्येव, प्रकरणादेश्चाऽदूरता गम्यते इति नाऽर्थो न प्रयोजनं वाग्रहणेन । एवं तर्हि 'आ-ऽऽही दूरे' (७।२।१२०) इत्यत्र कथमुक्तम् ? विशेषविहितेन आहिना बाधो मा भूदित्येवमर्थमिति अनेनैव प्रकारेण सिद्धत्वात्, सत्यम्, सोऽपि प्रकारोऽस्तीति ज्ञापनार्थम् ।।छा।

लुबञ्चेः ॥ ७।२।१२३ ॥

[लुप्] लुप् प्रथमा सि ।

[अञ्चेः] अञ्चि पञ्चमी ङसि । 'ङित्यदिति' (१।४।२३) ए । 'एदोद्भ्यां ङसि-ङसो रः' (१।४।३५) ङसि० → र० ।

[प्राग्रमणीयम्] प्र 'अञ्चू गतौ च' (१०५) अञ्च् । प्राञ्चतीति क्विप् । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । 'अञ्चः' (२।४।३) ङी । प्राची दिग् अदूरा दूरा वा रमणीया, प्राग् देशः-कालो वा अदूरो दूरो वा रमणीयः = प्राग्रमणीयम् । 'दिक्शब्दाद् दिग्-देश-कालेषु प्रथमा-पञ्चमी-सप्तम्याः' (७।२।११३) धाप्र० । अथवा 'अदूरे एनः' (७।२।१२२) एनप्र० । अनेन लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विपस्तद्धितलुक्यगोणी-सूच्योः' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः ।

[प्रागागतः] प्राच्या दिश अदूराया दूराया वा आगतः = प्रागागतः । प्राचो देशात् कालाद्वा आगतः = प्रागागतः । 'दिक्शब्दाद् दिग्-देश-कालेषु प्रथमा०' (७।२।११३) धाप्र० । अथवा 'अदूरे एनः' (७।२।१२२) एनप्र० । अनेन लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विप०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः ।

[प्राग्वसति] प्राच्यां दिशि अदूरायां दूरायां वा वसति = प्राग्वसति । 'दिक्शब्दाद् दिग्-देश-कालेषु०' (७।२।११३) धाप्र० । अथवा 'अदूरे एनः' (७।२।१२२) एनप्र० । अनेन लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्या०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः ।

[प्रत्यक् रमणीयम्] प्रतीची दिग् अदूरा दूरा वा रमणीया, प्रत्यग् देशः-कालो वा अदूरो दूरो वा रमणीयः = प्रत्यक् । 'दिक्शब्दाद्०' (७।२।११३) धाप्र० । अथवा 'अदूरे एनः' (७।२।१२२) एनप्र० । अनेन लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विप०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः ।

[अवाक्] अवाची दिग् अदूरा दूरा वा रमणीया, अवाक् देशः-कालो वा अदूरो दूरो वा रमणीयः = अवाक् । 'दिक्शब्दाद्'० (७।२।११३) धाप्र० । अथवा 'अदूरे एनः' (७।२।१२२) एनप्र० । अनेन लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विप०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः ।।छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पश्चोऽपरस्य दिक्पूर्वस्य चाऽऽति ॥ ७।२।१२४ ॥

[पश्चः] पश्च प्रथमा सि ।

[अपरस्य] अपर षष्ठी ङस् ।

[दिक्पूर्वस्य] दिग्वाची शब्दः पूर्वो यस्य सः = दिक्पूर्वस्तस्य ।

[च] च प्रथमा सि ।

[आति] आत् सप्तमी ङि ।

[पश्चाद्रमणीयम्] अपरा दिग्-देशः-कालो वा रमणीयः = पश्चाद्रमणीयम् । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन "पश्च"देशः अपरशब्दस्य ।

[पश्चादागतः] अपरस्या दिशः, अपरस्मात् देशात् कालाद्वा आगतः = पश्चादागतः । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन अपरशब्दस्य "पश्च"देशः ।

[पश्चाद्वसति] अपरस्यां दिशि, अपरस्मिन् देशे काले वा वसति = पश्चाद्वसति । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन अपरशब्दस्य "पश्च"देशः ।

दिक्पूर्वात् - **[दक्षिणपश्चाद्रमणीयम्]** दक्षिणा च सा अपरा च = दक्षिणापरा । 'सर्वादयोऽस्यादौ' (३।२।६१) पुंवद्भावः । संज्ञायाम्-'दिगधिकं संज्ञा-तद्धितोत्तरपदे' (३।१।९८) इत्यनेन समासः । दक्षिणापरा दिग् देशो वा रमणीयः = दक्षिणपश्चाद्रमणीयम् । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन "पश्च"देशः ।

[दक्षिणपश्चादागतः] दक्षिणाऽपरस्या दिशः, दक्षिणापरात् देशाद्वा आगतः = दक्षिणपश्चादागतः । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन "पश्च"देशः ।

[दक्षिणपश्चाद्वसति] दक्षिणापरस्यां दिशि, दक्षिणापरे देशे वा वसति = दक्षिणपश्चाद्वसति । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन "पश्च"देशः ।

[उत्तरपश्चाद्रमणीयम्] उत्तरा च सा अपरा च = उत्तरापरा । 'सर्वादयोऽस्यादौ' (३।२।६१) पुंवत् । उत्तरापरा दिग्-देशो वा रमणीयः = उत्तरपश्चाद्रमणीयम् । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । 'अनेन "पश्च"देशः ।

[उत्तरपश्चादागतः] उत्तरापरस्या दिशः, उत्तरापरस्माद्देशाद् वा आगतः = उत्तरपश्चादागतः । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन "पश्च"देशः ।

[उत्तरपश्चाद्वसति] उत्तरापरस्यां दिशि, उत्तरापरस्मिन् देशे वा वसति = उत्तरपश्चाद्वसति । 'अधरा-ऽपराच्चाऽऽत्' (७।२।११८) आत्प्र० । अनेन "पश्च"देशः ।।छ।।

वोत्तरपदेऽर्द्धे ॥ ७।२।१२५ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[उत्तरपदे] उत्तरपद सप्तमी ङि ।

[अर्द्धे] अर्द्ध सप्तमी ङि ।

[पश्चार्द्धम्, अपरार्द्धम्] अपरमर्द्धं = पश्चार्द्धम् । अनेन अपरशब्दस्य "पश्च"देशः विकल्पेन ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दक्षिणपश्चार्द्धः, दक्षिणापरार्द्धः] दक्षिणा चासौ अपरा च = दक्षिणापरा । 'सर्वादयोऽस्यादौ' (३।२।६१) पुंवत् । दक्षिणापरस्या अर्द्धः = दक्षिणपश्चार्द्धः । अनेन विकल्पेन अपरशब्दस्य "पश्च"देशः ।

[उत्तरपश्चार्द्धः, उत्तरापरार्द्धः] उत्तरा चासौ अपरा च = उत्तरापरा । 'सर्वादयोऽस्यादौ' (३।२।६१) पुंवत् । उत्तरापरस्या अर्द्धः = उत्तरपश्चार्द्धः । अनेन विकल्पेन अपरशब्दस्य "पश्च"देशः ।।छ।।

कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्वे च्विः ।। ७।२।१२६ ।।

[कृभ्वस्तिभ्याम्] भूश्च अस्तिश्च = भ्वस्ति, काश्च(का च) भ्वस्तिश्च(च) = कृभ्वस्तिनी, ताभ्याम् = कृभ्वस्तिभ्याम् । तृतीया भ्याम् ।

[कर्मकतृभ्याम्] कर्म च कर्ता च = कर्मकर्तृणी, ताभ्याम् = कर्मकर्तृभ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[प्रागतत्तत्त्वे] न तद् मण्डयते । न सः = असः, अतस्य भावः = अतत्त्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० । प्राक्-पूर्वं अतत्त्वं = प्रागतत्तत्त्वम्, तस्मिन् ।

अभूततद्भाव इत्यर्थः । अविद्यमानस्य विद्यमानत्वे इत्यर्थः ।

[च्विः] च्वि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

द्रव्यस्य गुणक्रियाद्रव्यसम्बन्धसमूहविकारयोगे प्रागतत्तत्त्वमुदाहार्यम् ।

[शुक्लीकरोति पटम्] अशुक्लं शुक्लं करोति = शुक्लीकरोति पटम् । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या-ऽनव्ययस्य' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः । प्रागशुक्लं शुक्लं करोतीत्यर्थः ।

[शुक्लीक्रियते पटः] अशुक्लः शुक्लः क्रियते = शुक्लीक्रियते पटः । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः । प्रागशुक्लः शुक्लः क्रियत इत्यर्थः ।

[शुक्लीकरणम्] अशुक्लस्य शुक्लस्य करणं = शुक्लीकरणम् । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[शुक्लीभवति पटः] अशुक्लः शुक्लः भवति = शुक्लीभवति पटः । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः । प्रागशुक्लः पट इदानीं शुक्लो भवतीत्यर्थः ।

[शुक्लीभवनम्] अशुक्लस्य शुक्लस्य भवनं = शुक्लीभवनम् । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[शुक्लीस्यात् पटः] अशुक्लः शुक्लः स्यात् = शुक्लीस्यात् पटः । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः । प्रागशुक्लः पट इदानीं शुक्लः स्यादित्यर्थः ।

[कारकीकरोति चैत्रम्] अकारकं कारकं करोति = कारकीकरोति । अनेन च्विप्र० ।

[कारकीभवति] अकारकः कारको भवति = कारकीभवति ।

[कारकीस्याच्चैत्रः] अकारकः कारकः स्यात् = कारकीस्याच्चैत्रः । अनेन च्विप्र० ।

[दण्डीकरोति चैत्रम्] अदण्डिनं दण्डिनं करोति = दण्डीकरोति चैत्रः(त्रम्) ।

[दण्डीभवति] अदण्डी दण्डी भवति = दण्डीभवति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दण्डीस्याच्चैत्रः] अदण्डी दण्डी स्यात् = दण्डीस्याच्चैत्रः । अनेन च्विप्र० । असत्पर इत्यधिकारस्य 'रात् सः' (२।१।९०) इत्यत्र स्थितत्वात् 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । 'दीर्घश्च्वि-यङ्-यक्-क्येषु च' (४।३।१०८) दीर्घः ।

[राजपुरुषीकरोति चैत्रम्] राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः । अराजपुरुषं राजपुरुषं करोति = राजपुरुषीकरोति चैत्रम् ।

[राजपुरुषीभवति] अराजपुरुषो राजपुरुषो भवति = राजपुरुषीभवति ।

[राजपुरुषीस्याच्चैत्रः] अराजपुरुषः राजपुरुषः स्यात् = राजपुरुषीस्याच्चैत्रः ।

[सङ्गीकरोति गाः] असङ्गं सङ्गं करोति = सङ्गीकरोति । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या-ऽनव्ययस्य' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[सङ्गीभवन्ति] असङ्गा सङ्गा भवन्ति = सङ्गीभवन्ति ।

[सङ्गीस्युर्गावः] असङ्गाः सङ्गाः स्युः = सङ्गीस्युर्गावः । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[घटीकरोति मृदम्] अघटां घटां करोति = घटीकरोति मृदम् ।

[घटीभवति] अघटा घटा भवति = घटीभवति ।

[घटीस्यान्मृत्] अघटा घटा स्यात् = घटीस्यान्मृत् । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[पटीकरोति तन्तून्] अपटान् अपटान् करोति = पटीकरोति तन्तून् ।

[पटीभवन्ति] अपटाः पटा भवन्ति = पटीभवन्ति ।

[पटीस्युस्तन्तवः] अपटाः पटाः स्युः = पटीस्युस्तन्तवः । अनेन च्विप्र० । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[भस्मीकरोति काष्ठम्] अभस्म भस्म करोति = भस्मीकरोति काष्ठम् ।

[भस्मीभवति काष्ठम्] अभस्म भस्म भवति = भस्मीभवति काष्ठम् ।

[भस्मीस्यात् काष्ठम्] अभस्म भस्म स्यात् = भस्मीस्यात् काष्ठम् । अनेन च्विप्र० ।

एककालमतत्त्वे न भवति, भवति हि एको भावः कश्चिदेककालं शुक्लोऽशुक्लश्च देशभेदेन चित्रपटीवत् ।

[भद्राकरोति शिरः] अभद्रं भद्रं करोति = भद्राकरोति । 'मद्र-भद्राद् वपने' (७।२।१४४) डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[निष्कुलाकरोति दाडिमम्] अनिष्कुलं निष्कुलं करोति = निष्कुलाकरोति दाडिमम् । 'निष्कुलान्निष्कोषणे' (७।२।१३९) डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ॥छ॥

अरुर्मनश्चक्षुश्चेतो-रहो-रजसां लुक् च्वौ ॥ ७।२।१२७ ॥

[अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजसाम्] अरुश्च मनश्च चक्षुश्च चेतश्च रहश्च रजश्च = अरुर्मनश्चक्षुश्चेतोरहोरजांसि, तेषाम् ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**च्वौ**] च्वि सप्तमी ङि ।

[**अरूकरोति, अरूभवति, अरूस्यात्**] अनरुः अरुः करोति = अरूकरोति । अनरुः अरुः भवति = अरूभवति। अनरुः अरुः स्यात् = अरूस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्वे च्विः' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन लुक् सकारस्य । 'दीर्घश्च्वि-यङ्-यक्-क्येषु च' (४।३।१०८) दीर्घः ।

[**महारूकरोति, महारूभवति, महारूस्यात्**] महदरुर्यस्य = महारुः । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । अमहारुषं महारुषं करोति = महारूकरोति । अमहारुः महारुर्भवति = महारूभवति । अमहारुः महारुः स्यात् = महारूस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'दीर्घश्च्वि०' (४।३।१०८) दीर्घः ।

[**मनीकरोति, मनीभवति, मनीस्यात्**] अमनो मनः करोति = मनीकरोति । अमनो मनोभवति = मनीभवति । अमनो मनः स्यात् = मनीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० ।

[**उन्मनीकरोति, उन्मनीभवति, उन्मनीस्यात्**] उद्गतं मनो यस्य स = उन्मनाः । अनुन्मनसं उन्मनसं करोति = उन्मनीकरोति । अनुन्मना उन्मना भवति = उन्मनीभवति । अनुन्मना उन्मनाः स्यात् = उन्मनीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० ।

[**चक्षूकरोति, चक्षूभवति, चक्षूस्यात्**] अचक्षुः चक्षुः करोति = चक्षूकरोति । अचक्षुः चक्षुर्भवति = चक्षूभवति । अचक्षुः चक्षुः स्यात् = चक्षूस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'दीर्घश्च्वि०' (४।३।१०८) दीर्घः ।

[**उच्चक्षूकरोति, उच्चक्षूभवति, उच्चक्षूस्यात्**] उद्गतं चक्षुर्यस्य । अनुच्चक्षुषं उच्चक्षुषं करोति = उच्चक्षूकरोति । अनुच्चक्षुः उच्चक्षुर्भवति = उच्चक्षूभवति । अनुच्चक्षुरुच्चक्षुः स्यात् = उच्चक्षूस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'दीर्घश्च्वि०' (४।३।१०८) दीर्घः । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[**चेतीकरोति, चेतीभवति, चेतीस्यात्**] चेतस् । अचेतश्चेतः करोति = चेतीकरोति । अचेतश्चेतोभवति = चेतीभवति । अचेतश्चेतः स्यात् = चेतीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[**विचेतीकरोति, विचेतीभवति, विचेतीस्यात्**] विशिष्टं चेतो यस्य सः = विचेताः । अविचेतसं विचेतसं करोति = विचेतीकरोति । अविचेतो विचेतोभवति = विचेतीभवति । अविचेतो विचेतः स्यात् = विचेतीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[**रहीकरोति, रहीभवति, रहीस्यात्**] अरहो रहः करोति = रहीकरोति । अरहो रहोभवति = रहीभवति । अरहः रहः स्यात् = रहीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[**विरहीकरोति, विरहीभवति, विरहीस्यात्**] विगतं रहः-एकान्तं यस्य । अविरहसं विरहसं करोति = विरहीकरोति । अविरहो विरहोभवति = विरहीभवति । अविरहो विरहः स्यात् = विरहीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[रजीकरोति, रजीभवति, रजीस्यात्] अरजो रजः करोति = रजीकरोति । अरजो रजोभवति = रजीभवति । अरजो रजः स्यात् = रजीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[विरजीकरोति, विरजीभवति, विरजीस्यात्] विगतं रजो यस्य । अविरजसं विरजसं करोति = विरजीकरोति । अविरजो विरजोभवति = विरजीभवति । अविरजाः विरजाः स्यात् = विरजीस्यात् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'ईश्च्वाववर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

बहुवचनं तदन्तानामपि परिग्रहार्थम् ॥छ॥

इसुसोर्बहुलम् ॥ ७।२।१२८ ॥

[इसुसोः] इस् च उस् च = इसुसौ, तयोः = इसुसोः । षष्ठी ओस् ।

[बहुलम्] बहुल प्रथमा सि ।

[सर्पीकरोति नवनीतम्] असर्पिः सर्पिः करोति = सर्पीकरोति नवनीतम् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्वे च्विः' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'दीर्घश्च्वि-यङ्-यक्-क्येषु च' (४।३।१०८) दीर्घः । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

[धनूभवति वंशः] अधनुर्धनुर्भवति = धनूभवति । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन सलुक् । 'दीर्घश्च्वि-यङ्-यक्-क्येषु च' (४।३।१०८) दीर्घः । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलोपः ।

बहुलाधिकारादग्रेतनयोरुदाहरणयोः (सर्पिर्भवति, धनुर्भवति) अनेन सलुक् न भवति ॥छ॥

व्यञ्जनस्यान्त ईः ॥ ७।२।१२९ ॥

[व्यञ्जनस्य] व्यञ्जन षष्ठी ङस् ।

[अन्तः] अन्त प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[ईः] ई प्रथमा सि ।

[दृषदीभवति शिला, दृषद्भवति] अदृषद् दृषद्भवति = दृषदीभवति शिला । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन ई प्रायः । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (१।१।३७) सिलुप् । दृषद्भवति ।

[समिधीभवति काष्ठम्, समिद्भवति] असमित् समिद्भवति = समिधीभवति । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । अनेन ई प्रायः । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । समिद्भवति ॥छ॥

व्याप्तौ स्सात् ॥ ७।२।१३० ॥

[व्याप्तौ] व्याप्ति सप्तमी ङि ।

[स्सात्] सकारादिः सात् = स्सात् । प्रथमा सि ।

कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म-कर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्व इति वर्त्तते । प्रागतत्तत्वस्य कर्म चेद् व्याप्तिः सर्वात्मना द्रव्येणाभिसम्बन्धो भवति । **द्विसकारपाठः षत्वनिषेधार्थः** ।

[अग्निसात् करोति काष्ठम्, अग्निसाद्भवति, अग्निसात् स्यात्] सर्वं काष्ठं प्रागनग्निमग्निं करोति = अग्निसात् करोति । अनग्निरग्निर्भवति = अग्निसाद्भवति । अनग्निरग्निः स्यात् = अग्निसात् स्यात् । अनेन सात्प्र० । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उदकसात् करोति लवणम्, उदकसाद्भवति, उदकसात् स्यात्] सर्वं लवणं प्रागनुदकमुदकं करोति = उदकसात् करोति । अनुदकमुदकं भवति = उदकसाद्भवति । अनुदकमुदकं स्यात् = उदकसात् स्यात् । अनेन सात्प्र० । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।।छ।।

जातेः सम्पदा च ।। ७।२।१३१ ।।

[जातेः] जाति षष्ठी ङस् ।

[सम्पदा] सम्पद् तृतीया टा ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमग्निसात् करोति दैवम्, अग्निसाद्भवति, अग्निसात् स्यात्] अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमनग्निमग्निं करोति = अग्निसात् करोति । अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमनग्निरग्निर्भवति = अग्निसाद्भवति । अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमनग्निरग्निः स्यात् = अग्निसात् स्यात् । अनेन सात्प्र० ।

[अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमग्निसात् संपद्यते] अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमनग्निरग्निः संपद्यते = अग्निसात् संपद्यते । अनेन सात्प्र० ।

[वर्षासु सर्वं लवणमुदकसात् करोति मेघः, उदकसाद्भवति, उदकसात् स्यात्, उदकसात् संपद्यते] वर्षासु सर्वं लवणमनुदकमुदकं करोति = उदकसात् करोति मेघः । अनेन सात्प्र० । अनुदकः उदको भवति = उदकसाद्भवति । अनुदकः उदकः स्यात् = उदकसात् स्यात् । अनुदकः उदकः संपद्यते = उदकसात् संपद्यते । अनेन सात्प्र० । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

अनेकव्यक्त्याधारा हि जातिः, तीरीतोमरादयो हि जातेरवयवाः, तेषां प्रागतत्तत्त्वेन सम्बन्धे जातेरपि व्याप्तिर्भवतीति अन्यथा जातेरेकत्वात् व्याप्तिर्न स्यादिति चकार उत्तरत्रोभयोः कृभ्वस्तिसम्पद्योः समुच्चयार्थः ।।छ।।

तत्राऽधीने ।। ७।२।१३२ ।।

[तत्र] तत्र प्रथमा सि ।

[अधीने] अधि इनो यत्तदधीनम्, तस्मिन् ।

कृभ्वस्तिभ्यां संपदा चेत्यनुवर्तते । कर्मकर्तृभ्यां प्रागतत्तत्त्वे इति च निवृत्तम् ।

[राजसात् करोति, राजसाद्भवति, राजसात् स्यात्, राजसात् संपद्यते] राजन् । राजन्यधीनं करोति = राजसात् करोति । अनेन सात्प्र० । राजस्वामिकं करोतीत्यर्थः । राजन्यधीनं भवति = राजसाद्भवति । राजन्यधीनं स्यात् = राजसात् स्यात् । राजन्यधीनं संपद्यते = राजसात् संपद्यते । अनेन सात्प्र० । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[आचार्यसात् करोति, आचार्यसाद्भवति, आचार्यसात् स्यात्, आचार्यसात् संपद्यते] आचार्येऽधीनं करोति = आचार्यसात् करोति । आचार्येऽधीनं भवति = आचार्यसाद्भवति । आचार्येऽधीनं स्यात् = आचार्यसात् स्यात् । आचार्येऽधीनं संपद्यते = आचार्यसात् संपद्यते । अनेन सात्प्र० ।।छ।।

देये त्रा च ।। ७।२।१३३ ।।

[देये] देय सप्तमी ङि ।

[त्रा] त्रा प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[च] च प्रथमा सि ।

चकारो न स्सातोऽनुकर्षणार्थः, तस्याधीनतामात्रविवक्षायां पूर्वेणैव सिद्धत्वात्, किन्तु कृभ्वस्तिभ्यां संपदा चेत्यस्यानुकर्षणार्थः, तेनोत्तरत्र नानुवर्त्तते ।

[देवत्रा करोति द्रव्यम्, देवत्रा भवति, देवत्रा स्यात्, देवत्रा संपद्यते] देव । देवेऽधीनं देयं करोति = देवत्रा करोति द्रव्यम् । अनेन त्राप्र० । देवाय दातव्यमिति यत् स्थापितं तदिदानीं देवाय ददातीत्यर्थः । देवेऽधीनं देयं भवति = देवत्रा भवति । देवेऽधीनं देयं स्यात् = देवत्रा स्यात् । देवेऽधीनं देयं संपद्यते = देवत्रा संपद्यते । अनेन त्राप्र० ।

[गुरुत्रा करोति, गुरुत्रा भवति, गुरुत्रा स्यात्, गुरुत्रा संपद्यते] गुरुषु अधीनं देयं करोति = गुरुत्रा करोति । गुरुषु अधीनं देयं भवति = गुरुत्रा भवति । गुरुषु अधीनं देयं स्यात् = गुरुत्रा स्यात् । गुरुषु अधीनं देयं संपद्यते = गुरुत्रा संपद्यते । अनेन त्राप्र० ।

[राजसाद्भवति राष्ट्रम्] राजन्यधीनं भवति = राजसाद्भवति राष्ट्रम् । 'तत्राऽधीने' (७।२।१३२) सात्प्र० ।।छा।

सप्तमी-द्वितीयाद् देवादिभ्यः ॥ ७।२।१३४ ॥

[सप्तमीद्वितीयात्] सप्तमी च द्वितीया च = सप्तमीद्वितीयम्, तस्मात् ।

[देवादिभ्यः] देव आदिर्येषां ते = देवादयः, तेभ्यः = देवादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[देवत्रा वसति] देवेषु वसति = देवत्रा वसति ।

[देवत्रा भवति] देवेषु भवति = देवत्रा भवति ।

[देवत्रा स्यात्] देवेषु स्यात् = देवत्रा स्यात् ।

[देवत्रा करोति] देवान् करोति = देवत्रा करोति ।

[देवत्रा गच्छति] देवान् गच्छति = देवत्रा गच्छति ।

[मनुष्यत्रा वसति] मनुष्येषु वसति = मनुष्यत्रा वसति ।

[मनुष्यत्रा गच्छति] मनुष्यान् गच्छति = मनुष्यत्रा गच्छति ।

[मर्त्यत्रा वसति] मर्त्येषु वसति = मर्त्यत्रा वसति ।

[मर्त्यत्रा गच्छति] मर्त्यान् गच्छति = मर्त्यत्रा गच्छति ।

[पुरुषत्रा वसति] पुरुषेषु वसति = पुरुषत्रा वसति ।

[पुरुषत्रा गच्छति] पुरुषान् गच्छति = पुरुषत्रा गच्छति ।

[बहुत्रा वसति] बहुषु वसति = बहुत्रा वसति ।

[बहुत्रा गच्छति] बहून् गच्छति = बहुत्रा गच्छति । सर्वत्र अनेन त्राप्र० । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।।छा।

तीय-शम्ब-बीजात् कृगा कृषौ डाच् ॥ ७।२।१३५ ॥

[तीयशम्बबीजात्] तीयश्च शम्बश्च बीजश्च = तीयशम्बबीजम्, तस्मात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कृगा] कृग् तृतीया टा ।

[कृषौ] कृषि सप्तमी ङि ।

[डाच्] डाच् प्रथमा सि ।

[द्वितीयाकरोति क्षेत्रम्] द्वितीयं वारं करोति क्षेत्रं = द्वितीयाकरोति । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । द्वितीयं वारं कृषतीत्यर्थः ।

[तृतीयाकरोति क्षेत्रम्] तृतीयं वारं करोति क्षेत्रं = तृतीयाकरोति क्षेत्रम् । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । तृतीयं वारं कृषतीत्यर्थः ।

[शम्बाकरोति क्षेत्रम्] शम्बशब्दस्तिर्यगर्थः । शम्बं करोति क्षेत्रं = शम्बाकरोति । अनेन डाच्प्र० । अनुलोमकृष्टं प्राञ्जलकृष्टमित्यर्थः । पुनस्तिर्यग् कृषतीत्यर्थः ।

अन्ये तु शम्बं लोहकण्ठी वर्ध्रकुण्डलिका वा तत् साधनं कारकं यस्य शम्बसाधनः कृषिरिति शम्बेन कृषतीत्यर्थः । एके तु-

[शम्बाकरोति कुलिवम्] शम्बं करोति कुलिवं = शम्बाकरोति कुलिवम् । मतान्तरेण अनेन डाच्प्र० । शम्बपूर्वोक्तं तत् कुलिवस्य करोतीत्यर्थः ।

[बीजाकरोति क्षेत्रम्] बीजं करोति-खोटयति क्षेत्रं = बीजाकरोति क्षेत्रम् । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । उप्ते पश्चाद् बीजैः सह कृषतीत्यर्थः ।

ननु प्रथमं क्षेत्रस्य उत्पन्ने कथं द्वितीयेत्याशङ्का यदाप्येवं विग्रहः क्षेत्रस्य द्वितीयां कृषिं, कर्षं, कर्षणं करोति । शम्बं करोति क्षेत्रस्य कुलिवस्य वा बीजं करोति क्षेत्रस्येति तदापि द्वितीयाकरोति क्षेत्रमित्यादौ क्षेत्रात् द्वितीया भवति । द्वितीयाकरोतीत्यादयो हि मुण्डयतीत्यादिवत् क्रिया शब्दाः तेषां च क्षेत्रादि कर्म भवति ।

चकारो 'डाच्यादौ' (७।२।१४९) इत्यत्र विशेषणार्थः ॥छा॥

संख्यादेर्गुणात् ॥ ७।२।१३६ ॥

[संख्यादेः] संख्या चासावादिश्च = संख्यादिस्तस्मात् ।

[गुणात्] गुण पञ्चमी ङसि ।

[द्विगुणाकरोति क्षेत्रम्] द्विगुणं कर्षणं करोति क्षेत्रस्य = द्विगुणाकरोति क्षेत्रम् । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । क्षेत्रस्य द्विगुणं विलेखनं करोतीत्यर्थः ।

[त्रिगुणाकरोति क्षेत्रम्] त्रिगुणं कर्षणं करोति क्षेत्रस्य = त्रिगुणाकरोति क्षेत्रम् । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । क्षेत्रस्य त्रिगुणं विलेखनं करोतीत्यर्थः ॥छा॥

समयाद् यापनायाम् ॥ ७।२।१३७ ॥

[समयात्] समय पञ्चमी ङसि ।

[यापनायाम्] यापना सप्तमी ङि ।

[समयाकरोति तन्तुवायः] समयं करोति = समयाकरोति तन्तुवायः । कुविन्दः कालिक इत्यर्थः । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । अद्य श्वस्ते (श्वो वा) पटं दास्यामीति कालक्षेपं करोतीत्यर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[समयं करोति] समयं करोति । सङ्केतमित्यर्थः ॥छ॥

सपत्र-निष्पत्रादतिव्यथने ॥ ७।२।१३८ ॥

[सपत्रनिष्पत्रात्] सपत्रश्च निष्पत्रश्च = सपत्रनिष्पत्रम्, तस्मात् ।

[अतिव्यथने] अतीव व्यथनम् = अतिव्यथनम्, तस्मिन् ।

[सपत्राकरोति मृगम्] पत्रं-शरः । सह पत्रमनेनेति सपत्रः । 'एकार्थं चाऽनेकं च' (३।१।२२) इति समासः । तं करोति = सपत्राकरोति मृगम् । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । शरमस्य शरीरे प्रवेशयतीत्यर्थः ।

[निष्पत्राकरोति] निर्गतं पत्रमस्मादिति निष्पत्रम्, तं करोति = निष्पत्राकरोति । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । शरमस्यापरपार्श्वेन निष्क्रमयतीत्यर्थः ।

[सपत्राकरोति वृक्षं वायुः] सपत्रं करोति = सपत्राकरोति वृक्षं वायुः ।

[निष्पत्राकरोति वृक्षं वायुः] निष्पत्रं करोति = निष्पत्राकरोति वृक्षं वायुः । अत्र पत्रशातनमेवातिव्यथनम् । सपत्राकरोतीत्यपि मङ्गलाभिप्रायेण वृक्षस्य निष्पत्राकरणमेवोच्यते । यथा दीपो नन्दतीति विध्वंसः ॥छ॥

निष्कुलान्निष्कोषणे ॥ ७।२।१३९ ॥

[निष्कुलात्] निष्कुल पञ्चमी ङसि ।

[निष्कोषणे] निष्कोषण सप्तमी ङि ।

निष्कृष्टं कुलमवयवसङ्घातोऽस्मादिति निष्कुलम् । अन्तरवयवानां बहिर्निष्कासनं = निष्कोषणम् ।

[निष्कुलाकरोति दाडिमम्] निष्कुलं करोति = निष्कुलाकरोति दाडिमम् । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । निष्कुष्णातीत्यर्थः ।

[निष्कुलाकरोति पशुं चण्डालः] निष्कुलं करोति = निष्कुलाकरोति पशुं चण्डालः । अनेन डाच्प्र० ॥छ॥

प्रिय-सुखादानुकूल्ये ॥ ७।२।१४० ॥

[प्रियसुखात्] प्रियश्च सुखं च = प्रियसुखम्, तस्मात् ।

[आनुकूल्ये] परचित्ताराधनमानुकूल्यम् । अनुकूलस्य भावः = आनुकूल्यम्, तस्मिन् ।

[प्रियाकरोति गुरुम्] प्रियं करोति = प्रियाकरोति । अनेन डाच्प्र० → आ ।

[सुखाकरोति गुरुम्] सुखं करोति = सुखाकरोति । अनेन डाच्प्र० → आ । गुरुमाराधयतीत्यर्थः ॥छ॥

दुःखात् प्रातिकूल्ये ॥ ७।२।१४१ ॥

[दुःखात्] दुःख पञ्चमी ङसि ।

[प्रातिकूल्ये] कूलं प्रतिगतः = प्रतिकूलम् । प्रतिकूलस्य भावः = प्रातिकूल्यम्, तस्मिन् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । विपरीतकरणमित्यर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दुःखाकरोति शत्रुम्] दुःखं करोति = दुःखाकरोति शत्रुम् । अनेन डाच्प्र० । शत्रोः प्रातिकूल्यं करोति । प्रतिकूलमाचरति । अनभिमतानुष्ठानेन तं पीडयतीत्यर्थः ॥छ॥

शूलात् पाके ॥ ७।२।१४२ ॥

[शूलात्] शूल पञ्चमी ङसि ।

[पाके] पाक सप्तमी ङि ।

[शूलाकरोति मांसम्] शूलं करोति = शूलाकरोति मांसम् । अनेन डाच्प्र० । शूले पचतीत्यर्थः ।

[शूलं करोति कदन्नम्] शूल द्वितीया अम् । करोति । कुत्सितमन्नं = कदन्नम् । 'कोः कत् तत्पुरुषे' (३।२।१३०) कु० → कत्‌देशः ॥छ॥

सत्यादशपथे ॥ ७।२।१४३ ॥

[सत्यात्] सत्य पञ्चमी ङसि ।

[अशपथे] न शपथः = अशपथस्तस्मिन् ।

[सत्याकरोति वणिग् भाण्डम्] सत्यं करोति = सत्याकरोति वणिग् भाण्डम् । अनेन डाच्प्र० । कार्षापणादिदानेन मयावश्यमेवैतत् क्रेतव्यमिति विक्रेतारं प्रत्याययति-प्रत्ययमुत्पादयतीत्यर्थः ॥छ॥

मद्र-भद्राद् वपने ॥ ७।२।१४४ ॥

[मद्रभद्रात्] मद्रं च भद्रं च = मद्रभद्रम्, तस्मात् ।

[वपने] वपन सप्तमी ङि ।

[मद्राकरोति] मद्रं वपनं करोति = मद्राकरोति । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[भद्राकरोति नापितः] भद्रं करोति = भद्राकरोति नापितः । अनेन डाच्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । शिशोर्मङ्गल्यं केशच्छेदनं करोतीत्यर्थः ।

मद्र-भद्रशब्दौ मङ्गल्यवचनौ ॥छ॥

अव्यक्तानुकरणादनेकस्वरात् कृ-भ्वस्तिनाऽनितौ द्विश्च ॥ ७।२।१४५ ॥

[अव्यक्तानुकरणात्] अव्यक्तस्य अनुकरणम् = अव्यक्तानुकरणम्, तस्मात् ।

[अनेकस्वरात्] न विद्यते एकः स्वरो यस्य तत् = अनेकस्वरम्, तस्मात् ।

[कृभ्वस्तिना] कृश्च(का च) भूश्च अस्तिश्च = कृभ्वस्ति, तेन ।

[अनितौ] न इति = अनिति, तस्मिन् ।

[द्विः] द्वौ वारावस्य = द्विः । 'द्वि-त्रि-चतुरः सुच्' (७।२।११०) सुच्प्र० → स् । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् ।

[च] च प्रथमा सि ।

यस्मिन् ध्वनावकारादयो वर्णा विशेषरूपेण नाभिव्यज्यन्ते सोऽव्यक्तः, तस्यानुकरणमव्यक्तानुकरणम्, तस्मात् ।

द्विश्चास्य डाच्प्रत्ययस्य प्रकृतिरुच्यते । प्रत्ययस्य द्विर्वचनानर्थक्यात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पटपटा करोति] पटत् मण्ड्यते । पटत् करोति = पटपटा करोति । अनेन डाच्प्र० → आ-द्विर्वचनम् । 'डाच्यादौ' (७।२।१४९) इति द्विर्वचनतकारलोपः ।

[पटपटा भवति] पटत् भवति = पटपटा भवति । अनेन डाच्प्र०-द्विर्वचनम् । 'डाच्यादौ' (७।२।१४९) द्विर्वचनतकारलोपः ।

[पटपटा स्यात्] पटत् स्यात् = पटपटा स्यात् । अनेन डाच्प्र०-द्विर्वचनम् । शेषं पूर्ववत् ।

[दमदमा करोति] दमत् करोति = दमदमा करोति ।

[दमदमा भवति] दमत् भवति = दमदमा भवति ।

[दमदमा स्यात्] दमत् स्यात् = दमदमा स्यात् । अनेन डाच्प्र०-द्विर्वचनम् । 'डाच्यादौ' (७।२।१४९) द्विर्वचनतकारलोपः ।

卐[असअसा करोति] असत् करोति = असअसा करोति । अनेन डाच्प्र०-द्विर्वचनम् । 'डाच्यादौ' (७।२।१४९) तलुक् ।

卐卐[खटखटा करोति] खटत् करोति = खटखटा करोति । अनेन डाच्प्र०-द्विवर्चनम् । 'डाच्यादौ' (७।२।१४९) तलुक् ।

अव्यक्तवर्णस्यापि कथञ्चिद् ध्वनिमात्रसादृश्यात् व्यक्तवर्णमनुकरणं भवति ।

[पटिति करोति] पटत् इति । द्वितीया अम् । 'अव्ययस्य' (३।२।७) अम्लुप् । 'इतावतो लुक्' (७।२।१४६) अलुक् ।।छ।।

इतावतो लुक् ॥ ७।२।१४६ ॥

[इतौ] इति सप्तमी ङि ।

[अतः] अत् षष्ठी ङस् ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[पटिति] पटत् इति मण्ड्यते । अनेन अत्लुक् ।

[झटिति] झटत् इति मण्ड्यते । अनेन अत्लुक् ।

[छमिति] छमत् इति मण्ड्यते । अनेन अत्लुक् ।

[घटिति] घटत् इति मण्ड्यते । अनेन अत्लुक् ।

'असिद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे' (न्या० सं० वक्ष०(१)/सूत्र(२०)) इति लुकि सति तृतीयत्वं न भवति ।

[जगदिति] अम (३९२)-द्रम (३९३)-हम्म (३९४)-मीमृ (३९५)-'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । गच्छतीत्येवंशीलम् । 'दिद्युद्-ददृद्-जगज्जुहू-वाक्-प्राट्-धी-श्री-द्रू-स्रू-ज्वायतस्तू-कटप्रू-परिव्राट्-भ्राजादयः क्विप्' (५।२।८३) क्विप्प्र० । निपातनात् द्वित्वम् । 'गमां क्वौ' (४।२।५८) मलोपः । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३)

卐 मध्यमवृत्तौ-बृहद्वृत्तौ-मसमसा करोति ।

卐卐 मध्यमवृत्तौ-बृहद्वृत्तौ-खरटखरटा करोति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

तोऽन्तः । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । अथवा गच्छति वृद्धिक्षयमिति जगत् । 'गमेर्डिद् द्वे च' (उणा० ८८५) डित् कतृप्र०-द्विश्च ॥छ॥

न द्वित्वे ॥ ७।२।१४७ ॥

[न] न प्रथमा सि ।

[द्वित्वे] द्वित्व सप्तमी ङि ।

[पटत्पटदिति] पटत् मांडणीयइ-अग्रे इति । 'वीप्सायाम्' (७।४।८०) द्विर्वचनम् ।

[घटत्घटदिति] घटत् मांडणीयइ-अग्रे इति । वीप्सायाम्' (७।४।८०) द्विर्वचनम् ।

[झटत्झटदिति] झटत् मांडणीयइ-अग्रे इति । 'वीप्सायाम्' (७।४।८०) द्विर्वचनम् ॥छ॥

तो वा ॥ ७।२।१४८ ॥

[तः] त् षष्ठी ङस् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[पटत्पटेति करोति, पटत्पटदिति करोति] पटत् इति । 'वीप्सायाम्' (७।४।८०) द्विर्वचने सति अनेन मूलप्रकृतितलोपः ।

[घटत्घटेति करोति, घटत्घटदिति करोति] घटत् इति । 'वीप्सायाम्' (७।४।८०) द्विर्वचने सति अनेन मूलप्रकृतितलोपः ॥छ॥

डाच्यादौ ॥ ७।२।१४९ ॥

[डाचि] डाच् सप्तमी ङि ।

[आदौ] आदि सप्तमी ङि ।

[पटपटा करोति] पटत् करोति = पटपटा करोति । 'अव्यक्तानुकरणादनेकस्वरात् कृभ्वस्तिनाऽनितौ द्विश्च' (७।२।१४५) डाच्प्र०-द्विर्वचनं च । अनेन त्लुक् प्रकृतिसम्बन्धिनोऽतः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[दमदमा करोति] दमत् करोति = दमदमा करोति । 'अव्यक्तानुकरणादनेकस्वरात्०' (७।२।१४५) डाच्प्र०-द्विर्वचनं च । अनेन त्लुक् प्रकृतिसम्बन्धिनोऽतः । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[पतपता करोति] पतं करोति = पतपता करोति । 'अव्यक्तानुकरणादनेकस्वरात्०' (७।२।१४५) डाच्प्र०-द्विर्वचनं च । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ॥छ॥

बह्वल्पार्थात् कारकादिष्टा-ऽनिष्टे प्शस् ॥ ७।२।१५० ॥

[बह्वल्पार्थात्] बहुश्च अल्पश्च = बह्वल्पौ, बह्वल्पौ अर्थौ यस्य सः = बह्वल्पार्थः, तस्मात् ।

[कारकात्] कारक पञ्चमी ङसि ।

[इष्टानिष्टे] इष्टं च अनिष्टं च, तस्मिन् ।

[प्शस्] पित् शस् = प्शस् । प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

इष्टं-प्राशित्रादि बोटतकम् । अनिष्टं-श्राद्धादि ।

[**ग्रामे बहवो ददति, बहुशो ददति**] ग्रामे बहवो ददति = बहुशो ददति । अनेन प्शस्प्र० → शस् । सर्वेषु उदाहरणेषु शस्प्रत्यये 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् । 'अधण्तस्वाद्या शसः' (१।१।३२) इत्यनेन अव्ययसंज्ञा ।

[**बहु धनं ददाति, बहुशो धनं ददाति**] बहु धनं ददाति = बहुशो धनं ददाति ।

[**विवाहे बहून् कार्षापणान्, बहुशः कार्षापणान् ददाति**] विवाहे बहून् कार्षापणान् ददाति = बहुशः कार्षापणान् ददाति ।

[**विवाहे बहुभिर्भुक्तमतिथिभिः, बहुशो भुक्तमतिथिभिः**] विवाहे बहुभिर्भुक्तमतिथिभिः = बहुशो भुक्तम् ।

[**बहुभ्योऽतिथिभ्यो ददाति, बहुशोऽतिथिभ्यो ददाति**] बहुभ्योऽतिथिभ्यो ददाति = बहुशोऽतिथिभ्यो ददाति ।

[**बहुभ्यो ग्रामेभ्य आगच्छति, बहुशो ग्रामेभ्य आगच्छति**] बहुभ्यो ग्रामेभ्य आगच्छति = बहुशः ।

[**बहुषु ग्रामेषु वसति, बहुशो ग्रामेषु वसति**] बहुषु ग्रामेषु वसति = बहुशः ।

[**भूरिशः**] भूरिभ्यो ग्रामेभ्य आगच्छति = भूरिशः । अनेन प्शस्प्र० → शस् ।

[**प्रभूतशः**] प्रभूतेभ्यो ग्रामेभ्य आगच्छति = प्रभूतशः । अनेन प्शस्प्र० → शस् ।

[**गणशः**] गणेषु ग्रामेषु वसति = गणशः । अनेन प्शस्प्र० → शस् ।

अल्पार्थे - [**अल्प आगच्छति, अल्पश आगच्छति**] अल्प आगच्छति = अल्पशः ।

[**अल्पं धनं ददाति, अल्पशो धनं ददाति**] अल्पं धनं ददाति = अल्पशो धनं ददाति ।

[**श्राद्धे अल्पैर्भुक्तम्, अल्पशो भुक्तम्**] श्राद्धे अल्पैर्भुक्तम् = अल्पशः ।

[**अल्पेभ्यो ददाति, अल्पशो ददाति**] अल्पेभ्यो ददाति = अल्पशो ददाति ।

[**अल्पेभ्य आगतम्, अल्पश आगतम्**] अल्पेभ्य आगतः(तम्) = अल्पशः ।

[**अल्पेषु वसति, अल्पशो वसति**] अल्पेषु वसति = अल्पशः । अनेन प्शस्प्र० → शस् ।

[**स्तोकशः**] स्तोकं ददाति = स्तोकशः ।

[**कतिपयशः**] कतिपयं ददाति = कतिपयशः । अनेन प्शस्प्र० → शस् ।

पकारः पित्कार्यार्थः ।।छ।।

संख्यैकार्थाद् वीप्सायां शस् ॥ ७।२।१५१ ॥

[**संख्यैकार्थात्**] संख्या च एकार्थश्च = संख्यैकार्थम्, तस्मात् ।

[**वीप्सायाम्**] वीप्सा सप्तमी ङि ।

[**शस्**] शस् प्रथमा सि ।

[**एकशो ददाति**] एकैकं ददाति = एकशो ददाति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**द्विशः**] द्वौ द्वौ ददाति = द्विशः ।

[**त्रिशः**] त्रीणि (२) ददाति = त्रिशः ।

[**तावच्छः**] तावत् (२) ददाति = तावच्छः ।

[**कतिशः**] कति (२) ददाति = कतिशः ।

[**गणशः**] गणं (२) ददाति = गणशः । अनेन सर्वत्र शस्प्र० ।

[**एकशो दीयते**] एकैकेन दीयते = एकशो दीयते ।

[**द्विशः**] द्वाभ्यां (२) दीयते = द्विशः ।

[**त्रिशः**] त्रिभिः (२) दीयते = त्रिशः । अनेन शस्प्र० । 'प्लुप् चादावेकस्य स्यादेः' (७।४।८१) इति द्विर्वचनं-आदिविभक्तेश्च लुक् । एवमग्रेऽपि कार्यम् ।

[**तावच्छः**] तावता (२) दीयते = तावच्छः ।

[**कतिशः**] कतिभिः (२) दीयते = कतिशः ।

[**गणशः**] गणेनासौ दीयते = गणशः । अनेन शस्प्र० ।

एकार्थम् - [**माषशो देहि**] माषं माषं देहि = माषशो देहि ।

[**कार्षापणशः**] कार्षापणं (२) देहि = कार्षापणशः ।

[**पणशः**] पणं (२) देहि = पणशः ।

[**पादशः**] पादं (२) देहि = पादशः ।

[**पलशः**] पलं (२) देहि = पलशः ।

[**प्रस्थशः**] प्रस्थं (२) देहि = प्रस्थशः ।

[**अर्द्धशः**] अर्द्धं (२) देहि = अर्द्धशः ।

[**पर्वशः**] पर्वणि (२) देहि = पर्वशः ।

[**तिलशः**] तिलान् (२) देहि = तिलशः ।

[**सङ्घशः**] सङ्घाय (२) देहि = सङ्घशः ।

[**पूगशः**] पूगं (२) देहि = पूगशः ।

[**वृन्दशः**] वृन्दे (२) प्रविशति = वृन्दशः ।

[**पङ्क्तिशः**] पङ्क्तौ (२) प्रविशति = पङ्क्तिशः ।

[**वनशः**] वने (२) प्रविशति = वनशः ।

[**कूपीशः खनति**] कूप । 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । कूपीं(२) खनति = कूपीशः ।

[**कुम्भीशो ददाति**] कुम्भ । 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । कुम्भीं(२) ददाति = कुम्भीशः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कलशीशो ददाति] कलश । 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । कलशीं(२) ददाति = कलशीशो ददाति । अनेन शस्प्र० सर्वत्र ।

[क्रमशः] क्रमेण(२) ददाति = क्रमशः । अनेन शस्प्र० । यद्यपि क्रमं एकस्तथापि क्रमवतां भेदात् क्रमेण क्रमेणेति वीप्सा भवति ।

[तानेकैकशः पृच्छेत्] एकैकं पृच्छेत् = एकैकशः पृच्छेत् । 'बह्वल्पार्थात्०' (७।२।१५०) प्शस्प्र० → शस् ।

[एकैकशोऽपि निघ्नन्ति] एकैकं निघ्नन्ति = एकैकशोऽपि निघ्नन्ति । 'बह्वल्पार्थात् कारकादिष्टा-ऽनिष्टे प्शस्' (७।२।१५०) प्शस्प्र० → शस् ।

[एकैकशो ददाति] एकैकं ददाति = एकैकशो ददाति । 'बह्वल्पार्थात्-कारकादिष्टा०' (७।२।१५०) प्शस्प्र० → शस् ॥छा॥

संख्याऽऽदेः पादादिभ्यो दान-दण्डे चाऽकल् लुक् च ॥ ७।२।१५२ ॥

[संख्याऽऽदेः] संख्या चासावादिश्च = संख्यादिः, तस्मात् ।

[पादादिभ्यः] पाद आदिर्येषां ते = पादादयः, तेभ्यः = पादादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[दानदण्डे] दानं च दण्डं च = दानदण्डम्, तस्मिन् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अकल्] अकल् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[द्विपदिकां ददाति] द्वौ पादौ ददाति = द्विपदिकां ददाति । अनेन अकल्प्र० अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) पाद्० → पद्देशः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्-क्षिपकादीनाम्' (२।४।१११) इ । अम् ।

[त्रिपदिकां ददाति] त्रीन् पादान् ददाति = त्रिपदिकां ददाति । अनेन अकल्प्र० → अक - अकारलुक् । 'य-स्वरे पादः०' (२।१।१०२) पाद्० → पद्देशः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

[द्विशतिकां व्यवसृजति] द्वे शते व्यवसृजति = द्विशतिकां व्यवसृजति । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

[द्विमोदकिकां त्यजति] द्वौ मोदकौ त्यजति = द्विमोदकिकां त्यजति । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

[त्रिमोदकिकां त्यजति] त्रीन् मोदकान् त्यजति = त्रिमोदकिकां त्यजति । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

दण्डे - **[द्विपदिकां दण्डितः]** द्वौ पादौ दण्डितः = द्विपदिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अकारलुक् । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) पाद्० → पद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिपदिकाम्] 'दण्डण् दण्डनिपातने' (१८६८) दण्ड् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच् । द्विकर्मकोऽयम् । दण्ड्यते स्म । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तप्र० → त । इट् । 'सेट्क्तयोः' (४।३।८४) णिच्लुक् । त्रीन् पादान् दण्डितः = त्रिपदिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अकारलुक् । 'य-स्वरे०' (२।१।१०२) पाद्० → पद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

[द्विशतिकाम्] द्वे शते दण्डितः = द्विशतिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अकारलुक् च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

[द्विमोदकिकाम्] द्वौ मोदकौ दण्डितः = द्विमोदकिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अकारलुक् च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

[त्रिमोदकिकाम्] त्रीन् मोदकान् दण्डितः = त्रिमोदकिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अकारलुक् च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । अम् ।

वीप्सायाम् - **[द्विपदिकां भुङ्क्ते]** द्वौ द्वौ पादौ भुङ्क्ते = द्विपदिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'य-स्वरे पादः०' (२।१।१०२) पाद्० → पद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[त्रिपदिकाम्] त्रीन् २ पादान् भुङ्क्ते = त्रिपदिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'य-स्वरे पादः०' (२।१।१०२) पाद्० → पद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[द्विशतिकाम्] द्वे (२) शते भुङ्क्ते = द्विशतिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[त्रिशतिकाम्] त्रीणि (२) शतानि भुङ्क्ते = त्रिशतिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[द्विमोदकिकाम्] द्वौ (२) मोदकौ भुङ्क्ते = द्विमोदकिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[त्रिमोदकिकाम्] त्रीन् (२) मोदकान् भुङ्क्ते = त्रिमोदकिकाम् । अनेन अकल्प्र० → अक-अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[द्वौ द्वौ माषौ ददाति] द्वौ द्वौ माषौ ददाति । दान-वीप्सयोर्द्वयोः सद्भावे पुनराप्राप्ति परं पदादयो नाम सन्ति अतोऽकल्प्रत्ययो न भवति ।

चकारो वीप्साया अनुकर्षणार्थः ।

ननु अकलि प्रत्यये 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इति प्रकृत्यन्तस्य लुग्भवति किमर्थं लुग्वचनमित्याशङ्का-लुग्वचनं अनिमित्तलुगर्थम्, तेन पादः पद्भावो भवति । परनिमित्तायां तु लुचि 'स्वरस्य परे०' (७।४।११०) इति परिभाषया स्थानिवद्भावात्र स्यात् ॥छ॥

तीयाट्टीकण् न विद्या चेत् ॥ ७।२।१५३ ॥

[तीयात्] तीय पञ्चमी ङसि ।

[टीकण्] टीकण् प्रथमा सि ।

[न] न प्रथमा सि । प्रसज्य प्रकटनार्थम्, एवं निर्देशः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[विद्या] विद्या प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[चेत्] चेत् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[द्वितीयम्, द्वैतीयीकम्, द्वैतीयीकी शाटी] द्वितीयमेव = द्वैतीयीकम्, द्वितीयम् । अनेन विकल्पेन टीकण्प्र० → ईक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । टकारो ङ्यर्थः । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[तृतीयम्, तार्तीयीकम्, तार्तीयीकी शाटी] तृतीयमेव = तार्तीयीकम् । अनेन टीकण्प्र० → ईक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[मुखतीयः] मुखे = मुखतः । 'आद्यादिभ्यः' (७।२।८४) तसुप्र० → तस् । मुखतो भवः = मुखतीयः । 'गहादिभ्यः' (६।३।६३) ईयप्र० । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अस्लुक् ।

[पार्श्वतीयः] पार्श्वे = पार्श्वतः । 'आद्यादिभ्यः' (७।२।८४) तसुप्र० → तस् । पार्श्वतो भवः = पार्श्वतीयः । 'गहादिभ्यः' (६।३।६३) ईयप्र० । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अस्लुक् । इति तीयस्यानर्थकत्वात्र भवति ।।छ।।

निष्फले तिलात् पिञ्ज-पेजौ ॥ ७।२।१५४ ॥

[निष्फले] निष्फल सप्तमी ङि ।

[तिलात्] तिल पञ्चमी ङसि ।

[पिञ्जपेजौ] पिञ्जश्च पेजश्च = पिञ्जपेजौ ।

[तिलपिञ्जः, तिलपेजः] निष्फलस्तिलः = तिलपिञ्जः, तिलपेजः । अनेन पिञ्ज-पेजप्र० ।।छ।।

प्रायोऽतोर्द्वयसट्-मात्रट् ॥ ७।२।१५५ ॥

[प्रायः] प्रायस् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[अतोः] अतु पञ्चमी ङसि ।

[द्वयसट्मात्रट्] द्वयसट् च मात्रट् च = द्वयसट्मात्रट् । प्रथमा सि ।

[यावद्द्वयसम्, यावन्मात्रम्] यावत् मण्ड्यते । यावदेव = यावद्द्वयसम्, यावन्मात्रम् । अनेन द्वयसट्प्र० → द्वयस-मात्रट्प्र० → मात्र । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) त० → द० । 'प्रत्यये च' (१।३।२) द० → न० ।

[तावद्द्वयसम्, तावन्मात्रम्] तावदेव = तावद्द्वयसम्, तावन्मात्रम् । अनेन द्वयसट्प्र० → द्वयस-मात्रट्प्र० → मात्र । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) त० → द० । 'प्रत्यये च' (१।३।२) द० → न० ।

[एतावद्द्वयसम्, एतावन्मात्रम्] एतावदेव = एतावद्द्वयसम्, एतावन्मात्रम् । अनेन द्वयसट्प्र० → द्वयस-मात्रट्प्र० → मात्र । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) त० → द० । 'प्रत्यये च' (१।३।२) द० → न० ।

[कियद्द्वयसम्, कियन्मात्रम्] कियदेव = कियद्द्वयसम्, कियन्मात्रम् । अनेन द्वयसट्प्र० → द्वयस-मात्रट्प्र० → मात्र । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) त० → द० । 'प्रत्यये च' (१।३।२) द० → न० ।

[यावतीद्वयसी, यावद्द्वयसी] स्त्रियां यावतीद्वयसी । सामान्यविवक्षायां प्रत्यये पश्चात् स्त्रीत्वे यावद्द्वयसी । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।।छ।।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वर्णा-ऽव्ययात् स्वरूपे कारः ॥ ७।२।१५६ ॥

[**वर्णाऽव्ययात्**] वर्णश्च अव्ययं च = वर्णाऽव्ययम्, तस्मात् ।

[**स्वरूपे**] स्वरूप सप्तमी ङि ।

[**कारः**] कार प्रथमा सि ।

[**अकारः**] अ एव = अकारः । अनेन कारप्र० ।

[**इकारः**] इरेव = इकारः । अनेन कारप्र० ।

[**ककारः**] क एव = ककारः । अनेन कारप्र० ।

[**खकारः**] ख एव = खकारः । अनेन कारप्र० ।

अव्यय - [**ओंकारः**] ओमेव = ओंकारः । अनेन कारप्र० ।

[**स्वाहाकारः**] स्वाहैव = स्वाहाकारः । अनेन कारप्र० ।

[**स्वधाकारः**] स्वधैव = स्वधाकारः । अनेन कारप्र० ।

[**वषट्कारः**] वषडेव = वषट्कारः । अनेन कारप्र० ।

[**हन्तकारः**] हन्तैव = हन्तकारः । अनेन कारप्र० ।

[**नमस्कारः**] नमस् एव = नमस्कारः । अनेन कारप्र० । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'भ्रातुष्पुत्र-कस्कादयः' (२।३।१४) र० → स० ।

[**चकारः**] च एव = चकारः । अनेन कारप्र० ।

[**इतिकारः**] इत्येव = इतिकारः । अनेन कारप्र० ।

[**एवकारः**] एवैव = एवकारः । अनेन कारप्र० ।

[**हुंकारः**] हुमेव = हुंकारः । अनेन कारप्र० ।

[**पूत्कारः**] पूदेव = पूत्कारः । अनेन कारप्र० ।

[**सीत्कारः**] सीदेव = सीत्कारः । अनेन कारप्र० ।

[**सूत्कारः**] सूदेव = सूत्कारः । अनेन कारप्र० ।

अः विष्णुः, इः कामः, कः ब्रह्मा, खमाकाशम्, ओं ब्रह्म, वषडिन्द्राय, स्वाहाग्नये, स्वधा पितृभ्य इत्यर्थपरतायां न भवति ।

[**मनस्कारः**] मन एव = मनस्कारः । अनेन कारप्र० । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । मनस्शब्दः स्वरादित्वात् अयमव्ययः चित्ताभोगे वर्त्तते । 'भ्रातुष्पुत्र-कस्कादयः' (२।३।१४) इत्यनेन स० ।

[**अहङ्कारः**] अहमेव = अहङ्कारः । अनेन कारप्र० ॥छा॥

रादेफः ॥ ७।२।१५७ ॥

[**रात्**] र पञ्चमी ङसि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[एफः] एफ प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[रेफः] र एव = रेफः । अनेन एफप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रायोवचनात् र एव = रकारः । 'वर्णा-ऽव्ययात् स्वरूपे कारः' (७।२।१५६) कारप्र० ॥छ॥

नाम-रूप-भागाद् धेयः ॥ ७।२।१५८ ॥

[नामरूपभागात्] नाम च रूपं च भागश्च = नामरूपभागम्, तस्मात् ।

[धेयः] धेय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[नामधेयम्] नामैव = नामधेयम् । अनेन धेयप्र० । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । सि-अम् ।

[रूपधेयम्] रूपमेव = रूपधेयम् । अनेन धेयप्र० । सि-अम् ।

[भागधेयम्] भाग एव = भागधेयम् । अनेन धेयप्र० । सि-अम् ॥छ॥

मर्त्तादिभ्यो यः ॥ ७।२।१५९ ॥

[मर्त्तादिभ्यः] मर्त्त आदिर्येषां ते = मर्त्तादयः, तेभ्यः = मर्त्तादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[यः] य प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[मर्त्त्यः] मर्त्त एव = मर्त्त्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सूर्यः] सूर एव = सूर्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[क्षेम्यः] क्षेम एव = क्षेम्यः । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[यविष्यः] यविष एव = यविष्यः । अनेन यप्र० । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) स० → ष० ।

[भाग्यम्] भाग एव = भाग्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अपराध्यम्] अपराध एव = अपराध्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[रव्यम्] रव एवं = रव्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[लव्यम्] लव एव = लव्यम् । अनेन यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

नवादीन-तन-त्नं च नू चास्य ॥ ७।२।१६० ॥

[नवात्] नव पञ्चमी ङसि ।

[ईनतनत्नम्] ईनश्च तनश्च त्नश्च = ईनतनत्नम् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[नू] नू प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अस्य] इदम् षष्ठी ङस् ।

[नवीनम्, नूतनम्, नूत्नम्, नव्यम्] नव । नवमेव = नवीनम्, नूतनम्, नूत्नम्, नव्यम् । अनेन ईन-तन-त्न-यप्र० ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्रात् पुराणे नश्च ॥ ७।२।१६१ ॥

[प्रात्] प्र पञ्चमी ङसि ।

[पुराणे] पुराण सप्तमी ङि ।

[नश्च] न प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । च प्रथमा सि ।

[प्रणम्, प्रीणम्, प्रतनम्, प्रत्नम्] प्रगतं कालेनेति वाक्यम् । प्रशब्देन पुराणमुच्यते । प्रणम्, प्रीणम्, प्रतनम्, प्रत्नम् । अनेन न-ईन-तन-त्नप्र० । सि-अम् ।।छ।।

देवात् तल् ॥ ७।२।१६२ ॥

[देवात्] देव पञ्चमी ङसि ।

[तल्] तल् प्रथमा सि ।

[देवता] देव एव = देवता । अनेन तल्प्र० → त० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

लित्करणं स्त्र्यर्थम् ।।छ।।

होत्राया ईयः ॥ ७।२।१६३ ॥

[होत्रायाः] होत्रा पञ्चमी ङसि । 'आपो ङितां यै-यास्-यास्-याम्' (१।४।१७) ङसि० → यास्० ।

[ईयः] ईय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[होत्रीयम्] होत्रैव = होत्रीयम् । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।।छ।।

भेषजादिभ्यष्ट्यण् ॥ ७।२।१६४ ॥

[भेषजादिभ्यः] भेषज आदिर्येषां ते = भेषजादयः, तेभ्यः = भेषजादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[ट्यण्] ट्यण् प्रथमा सि ।

[भैषज्यम्] भेषजमेव = भैषज्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आनन्त्यम्] अनन्त एव = आनन्त्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आवसथ्यम्] आवसथ एव = आवसथ्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ऐतिह्यम्] इतिह इत्येव = ऐतिह्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

इतिहेति निपातसमुदाय उपदेशपारम्पर्ये वर्त्तते ।

[चातुर्वर्ण्यम्] चत्वार एव वर्णाश्चातुर्वर्ण्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'अनुशतिकादीनाम्' (७।४।२७) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[चातुराश्रम्यम्] चत्वार एव आश्रमाः = चातुराश्रम्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'अनुशतिकादीनाम्' (७।४।२७) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[चातुर्वैद्यम्] चत्वारो वेदाः = चातुर्वैद्यम् । चतस्रो विद्या वा = चातुर्वि(वैं)द्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'अनुशतिकादीनाम्' (७।४।२७) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । 'व्यञ्जनात् पञ्चमाऽन्तस्थायाः सरूपे वा' (१।३।४७) यलोपः । एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् ।

[त्रैवैद्यम्] त्रयो वेदाः-तिस्रो विद्या वा = त्रैवैद्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । शेषं पूर्ववत् ।

[त्रैलोक्यम्] त्रि-लोक उदाहरण मांडणी । त्रयाणां लोकानां समाहारः = त्रिलोकी । 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक्, इति वाक्यनिष्पत्तिः । त्रिलोक(की) एव = त्रैलोक्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[ऐकभाव्यम्] एकेन भवनम् = एकभावः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । एकभाव एव = ऐकभाव्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एकत्वम् ।

[द्वैभाव्यम्] द्वयोर्भवनं = द्विभावः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । द्विभाव एव = द्वैभाव्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । द्वित्वम् ।

[त्रैभाव्यम्] त्रयाणां भवनं = त्रिभावः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । त्रिभाव एव = त्रैभाव्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । त्रित्वम् ।

[आन्यभाव्यम्] अन्यभाव एव = आन्यभाव्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सार्ववैद्यम्] सर्वविद्यैव = सार्ववैद्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'अनुशतिकादीनाम्' (७।४।२७) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'व्यञ्जनात् पञ्चमाऽन्तस्थायाः सरूपे वा' (१।३।४७) यलोपः । सि-अम् ।

[सार्वलौक्यम्] सर्वलोक एव = सार्वलौक्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'अनुशतिकादीनाम्' (७।४।२७) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[षाड्गुण्यम्] षष्-गुण मण्ड्यते । षट् च ते गुणाः = षड्गुणाः । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ष० → ड० । षड्गुणा एव = षाड्गुण्यम् । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शैलीयमाचार्यस्य] शीलमेव = शैली । अनेन ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् । इदम् प्रथमा सि । 'अयमियम् पुंस्त्रियोः सौ' (२।१।३८) इदमिसंडं इयम् देशः । आचार्यस्य ।

भैषज्या आनन्त्या आवसथ्या ऐतिह्यशब्दा यदि स्त्रियां स्युस्तदा अजादिषु द्रष्टव्याः । 'अजादेः' (२।४।१६) इत्यनेन आप् भवतीत्यर्थः, अन्यथा ट्यणन्तत्वात् 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी स्यात् ॥छा॥

प्रज्ञादिभ्योऽण् ॥ ७।२।१६५ ॥

[प्रज्ञादिभ्यः] प्रज्ञा(ज्ञ) आदिर्येषां ते = प्रज्ञादयः, तेभ्यः = प्रज्ञादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[प्राज्ञः, प्राज्ञी कन्या] प्र 'ज्ञांश् अवबोधने' (१५४०) ज्ञा । प्रजानातीति प्रज्ञः । 'नाम्युपान्त्य-प्री-कृ-गृ-ज्ञः कः' (५।१।५४) कप्र० → अ । 'इडेत्-पुसि चाऽऽतो लुक्' (४।३।९४) आलुक् । प्रज्ञ एव = प्राज्ञः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । स्त्रियां तु 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । कन्या ।

[प्राज्ञा कन्या] प्रज्ञा अस्यास्तीति प्राज्ञा कन्या । प्रज्ञा-श्रद्धा-ऽर्चा-वृत्तेर्णः' (७।२।३३) णप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[वाणिजः] वणिगेव = वाणिजः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

[विदत्] विशिष्टा दन्ता यस्य = विदत् । 'वयसि दन्तस्य दतृः' (७।३।१५१) दन्तशब्दस्य दतृदेशः → दत् ।

[षोडत्] षोडत् इति 'एकादश-षोडश-षोडन्-षोडा-षड्ढा' (३।२।९१) इत्यनेन निपात्यते ।

[सत्वस्] सत्व 'अंसण् दृष्टिसमाहारे' ( ) अंस् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० । सत्वमंसयति सत्व उणादयः निपातः ।

[वरिवस्कृत] वरिवस्शब्दस्य वत्सकषभाभ्यामव्ययत्वप्रतिपादनात् कस्कादित्वम्, तस्य फलमिदम् । 'भ्रातुष्पुत्र-कस्कादयः' (२।३।१४) सत्वम् ।

[आग्नीध्री आग्नीध्रा वा शाला] अग्नि 'ञिइन्धैपि दीप्तौ' (१४९८) इन्ध् । 'अग्निमिन्द्धे = अग्नीध् । क्विप्प्र० । 'नो व्यञ्जनस्याऽनुदितः' (४।२।४५) नलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लुक् । अग्नीध इयम् । 'गृहेऽग्नीधो रण् धश्च' (६।३।१७४) रण्प्र० → र । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । आग्नीध्रा एव = आग्नीध्री । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । आग्नीध्रा वा शाला ।

[साधारणी साधारणा वा भूमिः] साधारणं करोति । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अन्त्यस्वरादिलोपः । साधारयतीति साधारणः । 'नन्द्यादिभ्योऽनः' (५।१।५२) अनप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लोपः । साधारण एव = साधारणी-साधारणा वा । अनेन अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । द्वितीये 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छा॥

श्रोत्रौषधि-कृष्णाच्छरीर-भेषज-मृगे ॥ ७।२।१६६ ॥

[श्रोत्रौषधिकृष्णात्] श्रोत्रश्च ओषधिश्च कृष्णश्च = श्रोत्रौषधिकृष्णम्, तस्मात् ।

[शरीरभेषजमृगे] शरीरं च भेषजं च मृगश्च = शरीरभेषजमृगम्, तस्मिन् ।

[श्रौत्रं शरीरम्, श्रोत्रमेवान्यत्] श्रोत्रमेव = श्रौत्रं शरीरम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । श्रोत्रमेवान्यत् ।

[औषधं भेषजम्, ओषधिरेवान्यत्] ओषधिरेव = औषधं भेषजम् । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । ओषधिरेवान्यत् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कार्ष्णो मृगः, कृष्ण एवान्यः] कृष्ण एव = कार्ष्णो मृगः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । कृष्ण एवान्यः ॥छ॥

कर्मणः सन्दिष्टे ॥ ७।२।१६७ ॥

[कर्मणः] कर्मन् पञ्चमी ङसि ।

[सन्दिष्टे] सन्दिष्ट सप्तमी ङि ।

अन्येनान्योऽन्यस्मै यदाह त्वयेदं कर्तव्यमिति तत् सन्दिष्टं कर्म ।

[कार्मणं करोति] कर्मैव = कार्मणं करोति । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । सन्दिष्टं कर्म करोतीत्यर्थः । वशीकरणमपि वृद्धपरम्परोपदेशात् क्रियते इति कार्मणमुच्यते ॥छ॥

वाच इकण् ॥ ७।२।१६८ ॥

[वाचः] वाच् पञ्चमी ङसि ।

[इकण्] इकण् प्रथमा सि ।

अन्येनान्योऽन्यस्मै यां वाचमाह सा सन्दिष्टा वाक् ।

[वाचिकं कथयति] वागेव = वाचिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । सन्दिष्टं वाचं कथयतीत्यर्थः ॥छ॥

विनयादिभ्यः ॥ ७।२।१६९ ॥

[विनयादिभ्यः] विनय आदिर्येषां ते = विनयादयः, तेभ्यः = विनयादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[वैनयिकम्] विनय एव = वैनयिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सामयिकम्] समय एव = सामयिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

उपायाद्ध्रस्वश्च ॥ ७।२।१७० ॥

[उपायात्] उपाय पञ्चमी ङसि ।

[ह्रस्वश्च] ह्रस्व प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

[औपयिकम्] उपाय = एव औपयिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक-ह्रस्वश्च । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

मृदस्तिकः ॥ ७।२।१७१ ॥

[मृदः] मृद् पञ्चमी ङसि ।

[तिकः] तिक प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[मृत्तिका] मृद् मण्ड्यते । मृदेव = मृत्तिका । अनेन तिकप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

स-स्नौ प्रशस्ते ॥ ७।२।१७२ ॥

[सस्नौ] सश्च स्नश्च = सस्नौ ।

[प्रशस्ते] प्रशस्त सप्तमी ङि ।

[मृत्सा, मृत्स्ना] प्रशस्ता मृत् = मृत्सा, मृत्स्ना । रूपप्रत्ययापवादः । अनेन स-स्नप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) द० → त० ।

[मृद्रूपा] प्रशस्ता मृत् = मृद्रूपा । मतान्तरे "त्यादेश्च प्रशस्ते रूपप्" (७।३।१०) रूपप्प्र० → रूप० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।।छ।।

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां बृहद्वृत्तौ तद्धितस्य षष्ठः पादः समाप्तः ।।छ।।

उत्साहसाहसवता भवता नरेन्द्र !, धाराव्रतं किमपि तद्विषमं सिषेवे ।
यस्मात् फलं न खलु मालवमात्रमेव, श्रीपर्वतोऽपि तव कन्दुककेलिपात्रम् ।।१।।

यदेकशय्यां गतापि नारी नोपभुज्यते तद्धाराव्रतमुच्यते ।।

❖ ❖ ❖

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

॥ अर्हम् ॥

॥ अथ सप्तमाध्यायस्य तृतीयः पादः ॥

प्रकृते मयट् ॥ ७।३।१ ॥

[प्रकृते] प्रकृत सप्तमी ङि ।

[मयट्] मयट् प्रथमा सि ।

प्राचुर्येण प्राधान्येन वा कृतं = प्रकृतम्, तस्मिन् ।

[अन्नमयम्] अन्नं प्रकृतम् = अन्नमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[घृतमयम्] घृतं प्रकृतं = घृतमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[दधिमयम्] दधि प्रकृतं = दधिमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[यवागूमयी] यवागूः प्रकृता = यवागूमयी । अनेन मयट्प्र० → मय । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

[यवागूमयम्] अतिवर्त्तन्ते त्यजन्ति स्वार्थिकाः प्रकृत(ति)लिङ्गवचनानीति यवागूः प्रकृता = यवागूमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[आपूपिकम्, अपूपमयम्] अपूपाः प्रकृताः = आपूपिकम् । 'कवचि-हस्त्यचित्ताच्चेकण्' (६।२।१४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-अपूपमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[शाष्कुलिकम्, शष्कुलीमयम्] शष्कुल्यः प्रकृताः = शाष्कुलिकम् । 'कवचि-हस्त्यचित्ताच्चेकण्' (६।२।१४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-शष्कुलीमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ॥छ॥

अस्मिन् ॥ ७।३।२ ॥

[अस्मिन्] अस्मिन् सप्तमी ङि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[अन्नमयं भोजनम्] अन्नं प्रकृतमस्मिन् = अन्नमयं भोजनम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[अपूपमयं पर्व] अपूपाः प्रकृता अस्मिन् = अपूपमयं पर्व । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[वटकमयी यात्रा] वटका प्रकृता अस्यां सा = वटकमयी यात्रा । अनेन मयट्प्र० → मय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यवागूमयी इष्टिः] यवागूः प्रकृता अस्यां सा = यवागूमयी इष्टिः । अनेन मयट्प्र० → मय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । **यवागूशब्देन खीरिरुच्यते** ॥छ॥

तयोः समूहवच्च बहुषु ॥ ७।३।३ ॥

[तयोः] तद् सप्तमी ओस् ।

[समूहवत्] समूहे इव = समूहवत् । 'तत्र' (७।१।५३) वत्प्र० ।

[च] च प्रथमा सि ।

[बहुषु] बहु सप्तमी सुप् ।

[आपूपिकम्, अपूपमयम्] अपूपाः प्रकृताः = आपूपिकम् । अनेन विहितः 'कवचि-हस्त्यचित्ताच्चेकण्' (६।२।१४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-अपूपमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[मौदकिकम्, मोदकमयम्] मोदकाः प्रकृताः = मौदकिकम् । 'कवचि-हस्त्यचित्ताच्चेकण्' (६।२।१४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-मोदकमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[शाष्कुलिकम्, शष्कुलीमयम्] शष्कुल्यः प्रकृताः = शाष्कुलिकम् । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । एवम्-शष्कुलीमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[धैनुकम्, धेनुमयम्] धेनु । धेनवः प्रकृताः = धैनुकम् । 'धेनोरनञः' (६।२।१५) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'ऋवर्णोवर्ण-दोसिसुसशश्वदकस्मात्त इकस्येतो लुक्' (७।४।७१) इकारलुक् । एवम्-धेनुमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[आपूपिकम्, अपूपमयं पर्व] अपूपाः प्रकृता अस्मिन् = आपूपिकम् । 'कवचि-हस्त्यचित्ताच्चेकण्' (६।२।१४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-अपूपमयम् । अनेन मयट्प्र० → मय ।

[मौदकिकी, मोदकमयी पूजा] मोदकाः प्रकृता अस्मिन् = मौदकिकी । अनेन इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । एवम्-मोदकमयी पूजा । अनेन मयट्प्र० → मय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[गाणिक्या, गणिकामयी यात्रा] गणिकाः प्रकृता अस्यां यात्रायां = गाणिक्या । 'गणिकाया ण्यः' (६।२।१७) ण्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । एवम्-गणिकामयी यात्रा । अनेन मयट्प्र० → मय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[अश्वीया, अश्वमयी यात्रा] अश्वाः प्रकृता अस्यां यात्रायाम् = अश्वीया । 'वाऽश्वादीयः' (६।२।१९) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-अश्वमयी यात्रा । अनेन मयट्प्र० → मय । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ॥छ॥

निन्द्ये पाशप् ॥ ७।३।४ ॥

[निन्द्ये] 'णिदु कुत्सायाम्' (३११) णिद् । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) निद् । 'उदितः स्वरान्नोऽन्तः' (४।४।९८) नोऽन्तः । निन्द्यत इति । 'ऋवर्ण-व्यञ्जनाद् घ्यण्' (५।१।१७) घ्यण्प्र० → य, तस्मिन् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पाशप्] पाशप् प्रथमा सि ।

[वैयाकरणपाशः] वैयाकरण मांडणीयइ । निन्द्यो वैयाकरणः = वैयाकरणपाशः । अनेन पाशप्प्र० → पाश ।

[छान्दसपाशः] छन्दस् । छन्दोऽधीते = छान्दसः । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । निन्द्यः छान्दसः = छान्दसपाशः । अनेन पाशप्प्र० → पाश ।

पकारः पुंवद्भावार्थः-

[कुमारपाशा] कुमार 'वयस्यनन्त्ये' (२।४।२१) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । कुत्सिता कुमारी = कुमारपाशा । अनेन पाशप्प्र० → पाश । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः-ङीगतेत्यर्थः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[किशोरपाशा] किशोर 'वयस्यनन्त्ये' (२।४।२१) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । कुत्सिता किशोरी = किशोरपाशा । अनेन पाशप्प्र० → पाश । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः-ङीगतेत्यर्थः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छ॥

प्रकृष्टे तमप् ॥ ७।३।५ ॥

[प्रकृष्टे] प्र 'कृषींत् विलेखने' (१३१९) कृष् । प्रकर्षणं = प्रकृष्टम् । 'क्लीबे क्तः' (५।३।१२३) क्तप्र० → त । 'तवर्गस्य श्चवर्ग-ष्टवर्गाभ्यां योगे च-टवर्गौ' (१।३।६०) त० → ट० । प्रकृष्टमस्यास्ति । 'अभ्रादिभ्यः' (७।२।४६) अप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक्, तस्मिन् ।

[तमप्] तमप् प्रथमा सि ।

प्रकृष्टः प्रकर्षोऽतिशयः एक एव त्रीणि नामानि, स च गुणक्रिययोरेव, न जातिद्रव्ययोः ।

[शुक्लतमः] सर्वे इमे शुक्लाः । अयमेषां प्रकृष्टः शुक्लः = शुक्लतमः । अनेन तमप्प्र० → तम । सि ।

[शुक्लतमौ] सर्वे इमे शुक्लाः । इमावेषां प्रकृष्टौ शुक्लौ = शुक्लतमौ । अनेन तमप्प्र० → तम । औ ।

[शुक्लतमाः] सर्वे इमे शुक्लाः । इमे एषां प्रकृष्टाः शुक्लाः = शुक्लतमाः । अनेन तमप्प्र० → तम । जस् ।

[आढ्यतमः] सर्वे इमे आढ्याः । अयमेषां प्रकृष्टः आढ्यः = आढ्यतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

[सुकुमारतमः] सु 'कुमारण् क्रीडायाम्' (१९११) कुमार । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० । सुखेन कुमारयतीति सुकुमारः । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लोपः । सर्वे इमे सुकुमाराः । अयमेषां प्रकृष्टः सुकुमारः = सुकुमारतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

[कारकतमः] सर्वे इमे कारकाः । अयमेषां प्रकृष्टः कारकः = कारकतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

[साधकतमः] सर्वे इमे साधकाः । अयमेषां प्रकृष्टः साधकः = साधकतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

[प्रकृष्टतमः] सर्वे इमे प्रकृष्टाः । अयमेषां प्रकृष्टः प्रकृष्टः = प्रकृष्टतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

गौरयं यः सुसन्नहनः शकटं वहति-सुसम्बद्धः । एतत्प्रयोगापेक्षया अग्रेतनप्रयोगे प्रकर्षप्रतीति गोतम इति-

[गोतमोऽयं यः सुलक्षणः शकटं सीरं च वहति] प्रकृष्टो गौः = गोतमोऽयं यः सुलक्षणः शकटं सीरं च वहति।

प्रकृष्टगुणं च द्रव्यवतश्चैत्रादेः परमार्थतस्तमप् न प्राप्नोति बाहुलकात्तु भवतीति-

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गोतमेयं या समां समां विजायते स्त्रीवत्सा च] प्रकृष्टा गौः = गोतमा इयं या समां समां विजायते । चैत्ररूपस्य द्रव्यस्यापेक्षया द्रव्यान्तरवस्त्रादि तत्समवायिना सूक्ष्मत्वादिना प्रकृष्टगुणं च द्रव्यवतश्चैत्रादेः परमार्थतस्तमप् न प्राप्नोति बाहुलकात्तु भवतीति स्त्रीवत्सा चेति स्त्री वत्सा यस्याः सा, तथा सवत्सेत्युक्ते सह वत्सेन वत्सया वा वर्त्तते इति संशयः स्यात् ।

द्रव्यान्तरसमवायिना च प्रकृष्टेन गुणेन कृत्वा प्रकृष्टे द्रव्ये तद्वतः प्रत्ययो भवति ।

[सूक्ष्मवस्त्रतमः] अतिशयेन सूक्ष्माणि वस्त्राण्यस्य = सूक्ष्मवस्त्रतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

प्रकर्षप्रत्ययान्ताच्च प्रकर्षस्यापि प्रकर्षविवक्षायां प्रत्ययो भवति । यथा–

[युधिष्ठिरः श्रेष्ठतमः कुरूणाम्] युधिष्ठिरः । 'शंसू स्तुतौ च' (५५०) शंसू, प्रपूर्व० । प्रशस्यत इति प्रशस्यम् । 'शकि-तकि-चकि-चति-यति-शसि-सहि-यजि-भजि-पवर्गात्' (५।१।२९) यप्र० । 'नो व्यञ्जनस्याऽनुदितः' (४।२।४५) नलुक् । इदं प्रशस्यं(२), इदमनयोर्मध्येऽतिशयेन प्रशस्यं = श्रेष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'प्रशस्यस्य श्रः' (७।४।३४) प्रशस्यस्थाने "श्र"देशः । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए । प्रकृष्टः श्रेष्ठः = श्रेष्ठतमः । अनेन तमप्प्र० → तम । कुरु । कुरोरपत्यानि । 'दु-नादि-कुर्वित्-कोशला-ऽजादाञ्ञ्यः' (६।१।११८) ञ्यप्र० । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) लुप् । तेषां = कुरूणाम् ।

[सूक्ष्मतमवस्त्रः] प्रकृष्टं सूक्ष्मं = सूक्ष्मतमम् । अनेन तमप्प्र० → तम । सूक्ष्मतमं वस्त्रं यस्य सः = सूक्ष्मतमवस्त्रः ।

[सूक्ष्मवस्त्रतमः] प्रकृष्टः सूक्ष्मवस्त्रः = सूक्ष्मवस्त्रतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

[बह्वाढ्यतमकः] प्रकृष्टा आढ्याः = आढ्यतमाः । अनेन तमप्प्र० → तम । बहव आढ्यतमा यत्र सः = बह्वाढ्यतमः । बह्वाढ्यतम एव = बह्वाढ्यतमकः । स्वार्थे कप्र० । द्वयोः प्रकर्षे तरपो विधानात् बहूनां प्रकर्षेऽयं विधिः ।

[प्रधानतमोऽयं ग्रामे] प्रकृष्टः प्रधानं = प्रधानतमोऽयं ग्रामे । अनेन तमप्प्र० → तम ।

[आढ्यतमोऽयं नगरे] प्रकृष्टः आढ्यः = आढ्यतमः । अनेन तमप्प्र० → तम ।

ग्रामपुरुषयोर्द्वयोः प्रकर्षे न प्राप्नोतीति कथमर्थः ? एकस्मिन्नपि नगरे ग्रामे वा निर्दिष्टे समुदाये तदन्तर्गतावयवान्तरापेक्षया प्रकर्षे भविष्यति ।

[महत्सर्षपं महान् हिमवानिति] महत्सर्षपमित्यत्र प्राधान्यनामत्वात् पुंस्त्वे प्राप्ते बाहुलकान्नपुंसकत्वम्, शुक्लापेक्षया च कृष्णे मा भूत् तरप् ।

अदूरविप्रकर्षे समानगुणक्रिययोश्च स्पर्धा भवति, न हि निष्कधनः शतनिष्कधनेन स्पर्धते । आढ्याभिरुपौ वा गन्तृपाचकौ वा । तथा च तन्निमित्तः प्रकर्षोऽपि नास्ति ।

[अहिंसकः श्रेयान् पापीयान् प्राणिनां हन्ता] प्रशस्यस्य साधना पूर्वलिखिता ज्ञेया । अयं प्रशस्यः(२), अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन प्रशस्यः = श्रेयान्, अहिंसक(:) । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० । 'प्रशस्यस्य श्रः' (७।४।३४) "श्र"देशः । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए । प्रथमा सि । पापिन् मण्डयते । प्रकृष्टः पापी = पापीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) । ईयसुप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । प्राणिनां हन्तेत्यत्र तरबर्थे ईयस् । नैतयोः परस्परं स्पर्धा, किं तर्हि ? अन्यापेक्षा । श्रेयः पापीयसोर्विषमगुणत्वात् स्पर्धाभावे प्रकर्षाभावादित्याशयः ।

पकारः पुंवद्भावार्थः –

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शुक्लतमा शाटी] शुक्ला । प्रकृष्टा शुक्ला = शुक्लतमा शाटी । अनेन तमपूप्र० → तम । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छा॥

द्वयोर्विभज्ये च तरप् ॥ ७।३।६ ॥

[द्वयोः] द्वि सप्तमी ओस् ।

[विभज्ये] 'भजीं सेवायाम्' (८९५) भज्, विपूर्व० । विभज्यते = विभज्यम् । 'शकि-तकि-चति-यति-शसि-सहि-यजि-भजि-पवर्गात्' (५।१।२९) यप्र०, तस्मिन् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[तरप्] तरप् प्रथमा सि ।

[पटुतरः] द्वाविमौ पटू, अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः पटुः = पटुतरः । अनेन तरपूप्र० → तर ।

[सुकुमारतरः] द्वाविमौ सुकुमारौ, अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः सुकुमारः = सुकुमारतरः । अनेन तरपूप्र० → तर ।

[पाचकतरः] द्वाविमौ पाचकौ, अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः पाचकः = पाचकतरः । अनेन तरपूप्र० → तर ।

[गोतरो यः शकटं वहति सीरं च] द्वाविमौ गावौ, अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो गौः = गोतरो यः शकटं शी(सी)रं च वहति । अनेन तरपूप्र० → तर ।

[गोतरा या समां समां विजायते स्त्रीवत्सा च] द्वे इमे गावौ, इयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टा गौः = गोतरा । अनेन तरपूप्र० → तर । 'आत्' (२।४।१८) आपूप्र० → आ । स्त्रीवत्सा च ।

[दन्ताः स्निग्धतराः] दन्ताश्च ओष्ठौ च = दन्तौष्ठम् । 'प्राणि-तूर्याङ्गाणाम्' (३।१।१३७) इत्यनेन एकत्वम् । दन्तौष्ठस्य मध्ये स्निग्धतराः । मध्ये इति अर्थकथनकारणे भणितोऽस्ति. मूलवाक्ये न ।

[पाणी सुकुमारतरौ] पाणी च पादौ च = पाणिपादम् । 'प्राणि-तूर्याङ्गाणाम्' (३।१।१३७) एकत्वम् । पाणिपादस्य मध्ये = पाणी सुकुमारतरौ ।

अभेदैकत्वसंख्या इति शब्दा व्याख्यायते । न विद्यते भेदो यस्याः सा = अभेदा, सा चासावेकत्वसंख्या च = अभेदैकत्वसंख्या ।

यथौषधिरसाः सर्वे, मधुन्याहितशक्तयः ।
अविभागेन वर्त्तन्ते, तां संख्यां तादृशीं विदुः ॥१॥

चैत्रेण चैत्राभ्यां चैत्रैर्वा भूयते इत्यत्र या संख्या सा अभेदैकत्वसंख्येति । यदा इतरेतरयोगस्तदा बह्वर्थप्रकर्ष इति तमबेव भवति ।

[परुद्भवान् पटुरासीत् पटुतर ऐषमः] परुद्भवान् पटुरासीत् पटुतरः ऐषमः । अनेन तरपूप्र० → तर ।

विभज्ये - [सांकाश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रका आढ्यतराः, अभिरूपतराः, सुकुमारतराः] सांकाश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रकाः, इमे आढ्याः, इमे आढ्याः, अमी अमीभ्यः अतिशयेन आढ्याः = आढ्यतराः । अनेन तरपूप्र० → तर । जस् । इमे अभिरूपाः, इमे अभिरूपाः, अमी अमीभ्यः अतिशयेन अभिरूपाः = अभिरूपतराः । अनेन तरपूप्र० → तर । जस् । इमे सुकुमाराः(२), अमी अमीभ्यः अतिशयेन सुकुमाराः = सुकुमारतराः । अनेन तरपूप्र० → तर । जस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

सांकाश्यकादिषु पाटलिपुत्रकादीनामप्रवेशात् विभागः पृथग्भावः विभज्यस्य च विशेषणमप्याढ्याद्यर्थः प्रकृष्टं विभज्यं भवति विशेषणात् ततः प्रत्ययः ।

[गवां कृष्णाः [गौः] संपन्नक्षीरतमा(:)] गवां कृष्णाः प्रकृष्टाः संपन्नक्षीराः = संपन्नक्षीरतमाः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । विभज्यश्च भेदरूपमापन्नानां भवति, अत्र तु गोत्वेन सर्वा अपि कृष्णा गावोऽभिन्नाः ।

[सांकाश्यकानां पाटलिपुत्रकाणां च पाटलिपुत्रका आढ्यतमाः] सांकाश्यकानां पाटलिपुत्रकाणां च पाटलिपुत्रकाः प्रकृष्टाः आढ्याः = आढ्यतमाः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । जस् ।

विभज्यग्रहणमद्वित्वार्थम् ।

[शुक्लतरा शाटी] शुक्ला इयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टा शुक्ला = शुक्लतरा शाटी । अनेन तरप्प्र० → तर । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । ।।छ।।

क्वचित् स्वार्थे ॥ ७।३।७ ॥

[क्वचित्] क्वचित् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । ('अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप्) ।

[स्वार्थे] स्वार्थ सप्तमी ङि ।

[अभिन्नतरकम्] अभिन्नमेव = अभिन्नतरकम् । अनेन तरप्प्र० → तर । 卐अनत्यन्तं अभिन्नतरमभिन्नतरकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क ।

[उपपन्नतरकम्] उपपन्नमेव = उपपन्नतरकम् । अनेन तरप्प्र० → तर । उपपन्न(तर)मेव = उपपन्नतरकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क ।

[उच्चैस्तराम्] उच्चैरेव = उच्चैस्तराम् । अनेन तरप्प्र० → तर । सि-अम् ।।छ।।

किं-त्याद्येऽव्ययादसत्त्वे तयोरन्तस्याऽऽम् ॥ ७।३।८ ॥

[किंत्याद्येऽव्ययात्] किञ्च त्यादिश्च एश्च अव्ययं च = किंत्याद्येऽव्ययम्, तस्मात् ।

[असत्त्वे] सीदतो लिङ्गं(ङ्ग)-संख्येऽस्मिन्निति सत्त्वम् । न सत्त्वम् = असत्त्वम्, तस्मिन् ।

[तयोः] तद् सप्तमी ओस् ।

[अन्तस्य] अन्त षष्ठी ङस् ।

[आम्] आम् प्रथमा सि ।

[किंतरां पचति] इदमनयोरतिशयेन किं पचति = किंतरां पचति । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् ।

[किंतमां पचति] इदमेषामतिशयेन किं पचति = किंतमां पचति । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम् । अनेन अन्तस्य आम् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (७।२।७) । सिलुप् ।

[पचतितराम्] द्वाविमौ पचतः, अयमनयोरतिशयेन पचति = पचतितराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् ।

[पचतितमाम्] सर्वे इमे पचन्ति, अयमेषां प्रकृष्टं पचति = पचतितमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन अन्तस्य आम् ।

卐 म० वृत्तौ-अभिन्नमेव अभिन्नतरकम् । 'यावादिभ्यः कः' (७।३।१५) क प्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पूर्वाह्णेतरां भुङ्क्ते] पूर्वमह्नः = पूर्वाह्णः । 'सर्वांऽश-संख्या-ऽव्ययात्' (७।३।११८) अट्समासान्तः - "अह्न"देशश्च, तस्मिन् । द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं पूर्वाह्णे = पूर्वाह्णेतराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन-तर-तम-काले' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[पूर्वाह्णेतमां भुङ्क्ते] पूर्वमह्नः = पूर्वाह्णः । 'सर्वांऽश-संख्या-ऽव्ययात् (७।३।११८) अट्समासान्तः - "अह्न"देशश्च, तस्मिन् । एषां मध्ये प्रकृष्टं पूर्वाह्णे = पूर्वाह्णेतमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन अन्तस्य आम् । ' कालात् तन-तर-तम-काले' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[अपराह्णेतराम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं अपराह्णे = अपराह्णेतराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन-तर-तम-काले' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[अपराह्णेतमाम्] एषां मध्ये प्रकृष्टं अपराह्णे = अपराह्णेतमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।४।५) तमप्प्र० → तम । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन-तर-तम-काले' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[प्राह्णेतराम्] प्रकृष्टमह्नः = प्राह्णः । 'सर्वांऽश-संख्या-ऽव्ययात्' (७।३।११८) अट्समासान्तः - "अह्न"देशश्च, तस्मिन् । द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं प्राह्णे = प्राह्णेतराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन०' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[प्राह्णेतमाम्] प्रकृष्टमह्नः = प्राह्णः । 'सर्वांऽश-संख्या-ऽव्ययात्' (७।३।११८) अट्समासान्तः - "अह्न"देशश्च, तस्मिन् । एषां मध्ये प्रकृष्टं प्राह्णे = प्राह्णेतमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन०' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[प्रगेतराम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं प्रगे = प्रगेतराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन०' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[प्रगेतमाम्] एषां मध्ये प्रकृष्टं प्रगे = प्रगेतमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन०' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[अग्रेतराम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं अग्रे = अग्रेतराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

[अग्रेतमाम्] एषां मध्ये प्रकृष्टं अग्रे = अग्रेतमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम् । अनेन अन्तस्य आम् । 'कालात् तन-तर०' (३।२।२४) इत्यादिना सप्तम्या अलुप्समासः ।

अग्रेशब्दोऽपि कालवाची, अथवा विभक्त्यर्थो न द्रष्टव्यम्, तत्प्रकर्षेऽत्र तरप्-तमपौ ।

[जेतरः] 'जिं अभिभवे' (८) जि । जयतीति जे । 'मन्-वन्-क्वनिप्-विच् क्वचित्' (५।१।१४७) विच्प्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) विच्लोपः । द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टे जे = जेतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

अव्यय - [नितराम्] नि एव = नितराम् । 'क्वचित् स्वार्थे' (७।३।७) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् ।

[सुतराम्] सु एव = सुतराम् । 'क्वचित् स्वार्थे' (७।३।७) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् ।

[अतितमाम्] बहूनां मध्ये प्रकृष्टाऽति = अतितमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन अन्तस्य आम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अतीवतराम्] अतीव एव = अतीवतराम् । 'क्वचित् स्वार्थे' (७।३।७) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् ।

[नतराम्] न एव = नतराम् । 'क्वचित् स्वार्थे' (७।३।७) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् ।

[उच्चैस्तराम्] उच्चैरेव = उच्चैस्तराम् । 'क्वचित् स्वार्थे' (७।३।७) तरप्प्र० → तर । अनेन अन्तस्य आम् ।

[उच्चैस्तमाम्] बहूनां मध्ये उच्चैरुच्चैस्तमाम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन अन्तस्य आम् ।

[शीघ्रतरं गच्छति] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं शीघ्रं = शीघ्रतरम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । गच्छति ।

[किंतरं दारु] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं किं = किंतरम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[उच्चैस्तरः, उच्चैस्तमो वृक्षः] उच्चैस्तरः पूर्ववत् । अग्रेतने पूर्ववत् ।

[उत्तरः] उत् मण्ड्यते । अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्ट उत्कृष्ट ऊर्ध्वो वा = उत्तरः ।

[उत्तमः] एषां मध्ये प्रकृष्ट उत्कृष्ट ऊर्ध्वो वा = उत्तमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ॥छ॥

गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू ॥ ७।३।९ ॥

[गुणाङ्गात्] गुणोऽङ्गं-प्रवृत्तिनिमित्तं यस्य सः = गुणाङ्गस्तस्मात् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[इष्ठेयसू] इष्ठश्च ईयसु च = इष्ठेयसू । औ । 'इदुतोऽस्त्रेरीदूत्' (१।४।२१) ऊ ।

यः शब्दो गुणमभिधाय द्रव्ये वर्त्तते स गुणाङ्गः । तमबर्थे इष्ठः ।

[पटिष्ठः, पटुतमः] अयमेषामतिशयेन पटुः = पटिष्ठः । अनेन इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । एवम्-पटुतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[पटिष्ठौ, पटुतमौ] इमावेषामतिशयेन पटू = पटिष्ठौ । एवम्-पटुतमौ ।

[पटिष्ठाः, पटुतमाः] इमे एषामतिशयेन पटवः = पटिष्ठाः, पटुतमाः । अनेन इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[लघिष्ठः, लघुतमः] अयमेषामतिशयेन लघुः = लघिष्ठः, लघुतमः । अनेन इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[गरिष्ठः, गुरुतमः] अयमेषामतिशयेन गुरुः = गरिष्ठः । अनेन इष्ठप्र० । प्रिय-स्थिर-स्फिरोरु-गुरु-बहुल-तृप्र-दीर्घ-वृद्ध-वृन्दारकस्येमनि च प्रा-स्था-स्फ्र-वर-गर-बंह-त्रप-द्राघ-वर्ष-वृन्दम्' (७।४।३८) इत्यादिना गुरोः "गर"देशः । एवम्-गुरुतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[म्रदिष्ठः, मृदुतमः] अयमेषामतिशयेन मृदुः = म्रदिष्ठः । अनेन इष्ठप्र० । 'पृथु-मृदु-भृश-कृश-द्रढ-परिवृढस्य ऋतो रः' (७।४।३९) रत्वम् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । एवम्-मृदुतमः ।

तरबर्थे ईयसुः-

[पटीयान्, पटुतरः] अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन पटुः = पटीयान् । अनेन ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । एवम्-पटुतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गरीयान्, गुरुतरः] अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन गुरुः = गरीयान् । अनेन ईयसुप्र० → ईयस् । 'प्रिय-स्थिर-स्फिरोरु-गुरु-बहुल-तृप्र-दीर्घ-वृद्ध-वृन्दारकस्येमनि च प्रा-स्था-स्फा-वर-गर-०' (७।४।३८) इत्यादिना गुरोः "गर"देश । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । एवम्-गुरुतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[लघीयान्, लघुतरः] अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन लघुः = लघीयान् । अनेन ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलोपः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।७०) सिलुक् । एवम्-लघुतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[म्रदीयान्, मृदुतरः] अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन मृदुः = म्रदीयान् । अनेन ईयसुप्र० → ईयस् । 'पृथु-मृदु-भृश-कृश-द्रढ-परिवृढस्य ऋतो रः' (७।४।३९) रत्वम् । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलोपः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । एवम्-मृदुतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[परुद्भवान् पटुरासीत् पटीयानैषमः, पटुतरः] परुद्भवान् पटुरासीत्, द्वयोर्मध्ये पटुः = पटीयानैषमः । अनेन ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलोपः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । एवम्-पटुतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[माथुरेभ्यः पाटलिपुत्रकाः पटीयांसः, पटुतराः] माथुरेभ्यः पाटलिपुत्रकाः, इमे एषामतिशयेन पटवः = पटीयांसः । अनेन ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलोपः । प्रथमा जस् । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । एवम्-पटुतराः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । जस् ।

[गोतमः] पूर्ववत् साध्यः ।

[गोतरः] पूर्ववत् साध्यः ।

[पाचकतरः] पूर्ववत् साध्यः ।

[पाचकतमः] पूर्ववत् साध्यः ।

[दन्ताः स्निग्धतराः] पूर्ववत् साध्यः ।

[परुद्भवान् विद्वानासीत् ऐषमो विद्वत्तरः] परुद्भवान् 'विदक् ज्ञाने' (१०९९) विद् । वेत्तीति विद्वान् । 'वा वेत्तेः क्वसुः' (५।२।२२) क्वसुप्र० → वस् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) सलुक् । आसीत् । द्वयोर्मध्ये विद्वान् = विद्वत्तरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । 'स्रंस्-ध्वंस्-क्वस्सनडुहो दः' (२।१।६८) स० → द० । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) द० → त० । अत्र जातिक्रियाङ्गत्वान्न भवति ।

[शुक्लतमम्, शुक्लतरं रूपम्] प्रकृष्टं शुक्लं = शुक्लतमं रूपम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अत्र हि गुण एव वृत्तिर्न तदुपसर्जने द्रव्य इति न भवति ।

ईयसोरुकार उदित्कार्यार्थः-

[पटीयसी] पटु । स्वरादुतो गुणादखरोः' (२।४।३५) ङी । इयमनयोर्मध्ये पट्वी = पटीयसी । अनेन ईयसुप्र० → ईयस् । 'जातिश्च णि-तद्धितय-स्वरे' (३।२।५१) पुंवद्भावः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

त्यादेश्च प्रशस्ते रूपप् ॥ ७।३।१० ॥

[त्यादेश्च] तिरादिर्यस्य सः = त्यादिः, तस्मात् । च प्रथमा सि ।

[प्रशस्ते] प्रशस्त सप्तमी ङि ।

[रूपप्] रूपप् प्रथमा सि ।

[पचतिरूपम्] प्रशस्तं पचति = पचतिरूपम् । अनेन रूपप्प्र० → रूप ।

[पचतोरूपम्] प्रशस्तं पचतः = पचतोरूपम् । अनेन रूपप्प्र० → रूप ।

त्याद्यन्तानां क्रियाप्रधानत्वात्तस्याश्च साध्यत्वेन लिङ्गसंख्याभ्यामयोगात् रूपबन्तस्यौत्सर्गिकमेकवचनं नपुंसकलिङ्गं च भवति ।

[वैयाकरणरूपः] प्रशस्तो वैयाकरणः = वैयाकरणरूपः । अनेन रूपप्प्र० → रूप ।

[पण्डितरूपः] प्रशस्तः पण्डितः = पण्डितरूपः । अनेन रूपप्प्र० → रूप ।

[वृषलरूपोऽयमपि पलाण्डुना सुरां पिबेत्] प्रशस्तो वृषलः = वृषलरूपः । अनेन रूपप्प्र० → रूप । अयमपि पलाण्डुना सुरां पिबेत् । 'सम्भावनेऽलमर्थे तदर्थानुक्तौ' (५।४।२२) इत्यादिना सप्तमी ।

[दस्युरूपोऽयमप्यक्ष्णोरञ्जनं हरेत्] पशस्तो दस्युः = दस्युरूपः । अनेन रूपप्प्र० → रूप । अयमप्यक्ष्णोरञ्जनं हरेत् ।

[पटुतमरूपः] प्रशस्तः पटुतमः = पटुतमरूपः । अनेन रूपप्प्र० → रूप ।

[पटुतररूपः] प्रशस्तः पटुतरः = पटुतररूपः । अनेन रूपप्प्र० → रूप ।

[शोभनरूपाः] शोभन 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । प्रशस्ताः शोभनाः = शोभनरूपाः । अनेन रूपप्प्र० → रूप । जस् । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः ।

[दर्शनीयरूपा] दर्शनीय 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । प्रशस्ता दर्शनीया = दर्शनीयरूपा । अनेन रूपप्प्र० → रूप । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः ॥छ॥

अतमबादेरीषदसमाप्ते कल्पप्-देश्यप्-देशीयर् ॥ ७।३।११ ॥

[अतमबादेः] तमप् आदिर्यस्य सः = तमबादिः, न तमबादिरतमबादिस्तस्मात् ।

[ईषदसमाप्ते] ईषदसमाप्तः = ईषदसमाप्तस्तस्मिन् ।

[कल्पप्देश्यप्देशीयर्] कल्पप् च देश्यप् च देशीयर् च = कल्पप्देश्यप्देशीयर् ।

त्यादेश्चेति वर्त्तते । पदार्थानां पूर्णता समाप्तिः, सा किञ्चिदूना ईषदसमाप्तिः ।

[पचतिकल्पम्, पचतिदेश्यम्, पचतिदेशीयम्] ईषदसमाप्तं पचति = पचतिकल्पम्, पचतिदेश्यम्, पचतिदेशीयम् । अनेन कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्प्र० → कल्प-देश्य-देशीय । सि-अम् ।

[पचतःकल्पम्, पचतोदेश्यम्, पचतोदेशीयम्] ईषदपरिसमाप्तं पचतः = पचतःकल्पम्, पचतोदेश्यम्, पचतोदेशीयम् । अनेन कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्प्र० → कल्प-देश्य-देशीय । सि-अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पचन्तिकल्पम्, पचन्तिदेश्यम्, पचन्तिदेशीयम्] ईषदपरिसमाप्तं पचन्ति = पचन्तिकल्पम्, पचन्तिदेश्यम्, पचन्तिदेशीयम् । सि-अम् ।

[पक्ष्यतिकल्पम्] ईषदपरिसमाप्तं पक्ष्यति = पक्ष्यतिकल्पम् । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प ।

[अपाक्षीत्कल्पम्] ईषदपरिसमाप्तं अपाक्षीत् = अपाक्षीत्कल्पम् । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । पूर्ववन्नपुंसकत्वमेकवचनं च ।

इदमेव त्यादिग्रहणं ज्ञापकम्-शेषस्तद्धितो नाम्न एव भवति ।

[पटुकल्पः, पटुदेश्यः, पटुदेशीयः] ईषदसमाप्तः पटुः = पटुकल्पः, पटुदेश्यः, पटुदेशीयः । अनेन कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्प्र० → कल्प-देश्य-देशीय ।

[कारककल्पः, कारकदेश्यः, कारकदेशीयः] ईषदपरिसमाप्तः कारकः = कारककल्पः, कारकदेश्यः, कारकदेशीयः । अनेन कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्प्र० → कल्प-देश्य-देशीयप्र० ।

[कृतकल्पम्] ईषदपरिसमाप्तं कृतं = कृतकल्पम् । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । सि-अम् ।

[भुक्तदेश्यम्] ईषदपरिसमाप्तं भुक्तं = भुक्तदेश्यम् । अनेन देश्यप्प्र० → देश्य । सि-अम् ।

[गुडकल्पा द्राक्षा, गुडदेश्या, गुडदेशीया] ईषदसमाप्तो गुडः = गुडकल्पा द्राक्षा । एवम्-गुडदेश्या, गुडदेशीया । अनेन कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्प्र० → कल्प-देश्य-देशीय । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[पयस्कल्पा यवागूः] पयस् मण्ड्यते । ईषदपरिसमाप्तं पयः = पयस्कल्पा यवागूः । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'प्रत्यये' (२।३।६) इत्यनेन र० → स० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[चन्द्रकल्पं मुखम्] ईषदपरिसमाप्तः(प्तं) चन्द्रं = चन्द्रकल्पं मुखम् । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प ।

[तैलकल्पा प्रसन्ना] ईषदपरिसमाप्तं तैलं = तैलकल्पा प्रसन्ना । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

यदुतः स्वार्थिकाः प्रत्ययाः केचित् प्रकृतिलिङ्गान्यतिवर्त्तन्ते-त्यजन्तीत्यर्थः । यथा-

[कुटीरः] ह्रस्वा कुटी = कुटीरः । 'कुटी-शुण्डाद् रः' (७।३।४७) रप्र० ।

[शुण्डारः] ह्रस्वा शुण्डा = शुण्डारः । 'कुटी-शुण्डाद् रः' (७।३।४७) रप्र० ।

[शमीरुः, शमीरः] ह्रस्वा शमी = शमीरुः, शमीरः । 'शम्या रु-रौ' (७।३।४८) रु-रप्र० ।

[दैवतम्] देवस्य भावः कर्म वा = देवता । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) तल्प्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । देवतैव = दैवतम् । 'प्रज्ञादिभ्योऽण्' (७।२।१६५) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[औपयिकम्] उपाय एव = औपयिकम् । 'उपायाद्ध्रस्वश्च' (७।२।१७०) इकण्प्र० → इक - पकारस्याकारस्य ह्रस्वः । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[औषधम्] ओषधिरेव = औषधम् । 'श्रोत्रौषधि-कृष्णाच्छरीर-भेषज-मृगे' (७।२।१६६) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वाचिकम्] वाच् । सन्दिष्टा वाक् = वाचिकम् । 'वाच इकण्' (७।२।१६८) इकण्प्र० → इक ।

केचित्तु नातिवर्त्तन्ते-न त्यजन्तीत्यर्थः-

[यावकः] 'युक् मिश्रणे' (१०८०) यु । यवनं = यवः । 'युवर्ण-वृ-दृ-वश-रण-गमृद्-ग्रहः' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । यवानां विकारः = यावः । 'विकारे' (६।२।३०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । याव एव = यावकः । 'यावादिभ्यः कः' (७।३।१५) कप्र० ।

[मणिकः] मणिरेव = मणिकः । 'यावादिभ्यः कः' (७।३।१५) कप्र० ।

[बृहतिका] बृहती । बृहत्येव = बृहतिका । 'तनु-पुत्रा-ऽणु-बृहती-शून्यात् सूत्र-कृत्रिम-निपुणा-ऽऽच्छादन-रिक्ते' (७।३।२३) कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[मृत्तिका] मृदेव = मृत्तिका । 'मृदस्तिकः' (७।२।१७१) तिकप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[कासूतरी] ह्रस्वा कासू = कासूतरी । 'कासू-गोणीभ्यां तरट्' (७।३।५०) तरट्प्र० → तर । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[गोणीतरी] ह्रस्वा गोणी = गोणीतरी । 'कासू-गोणीभ्यां तरट्' (७।३।५०) तरट्प्र० → तर । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[व्यावक्रोशी] वि-अव 'क्रुशं आह्वान-रोदनयोः' (९८६) क्रुश् । व्यवक्रोशनं = व्यवक्रोशः । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । व्यवक्रोश एव = व्यावक्रोशी । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[व्यावहासी] वि-अव 'हसे हसने' (५४५) हस् । व्यवहसनं = व्यवहासः । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । व्यवहास एव = व्यावहासी । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पटुकल्पतमः] ईषदपरिसमाप्तः पटुः = पटुकल्पः । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । प्रकृष्टः पटुकल्पः = पटुकल्पतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[पटुकल्पतरः] ईषदपरिसमाप्तः पटुः = पटुकल्पः । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टः पटुकल्पः = पटुकल्पतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[पटुदेश्यतमः] ईषदपरिसमाप्तः पटुः = पटुदेश्यः । अनेन देश्यप्प्र० → देश्य । प्रकृष्टः पटुदेश्यः = पटुदेश्यतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[पटुदेश्यतरः] ईषदपरिसमाप्तः पटुः = पटुदेश्यः । अनेन देश्यप्प्र० → देश्य । द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टः पटुदेश्यः = पटुदेश्यतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[पटुकल्परूपः] ईषदपरिसमाप्तः पटुः = पटुकल्पः । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । प्रशस्तः पटुकल्पः = पटुकल्परूपः । 'त्यादेश्च प्रशस्ते रूपप्' (७।३।१०) रूपप्प्र० → रूप ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पटुदेश्यरूपः] ईषदपरिसमाप्तः पटुः = पटुदेश्यः । अनेन देश्यप्प्र० → देश्य । प्रशस्तः पटुदेश्यः = पटुदेश्यरूपः । 'त्यादेश्च प्रशस्ते रूपप्' (७।३।१०) रूपप्प्र० → रूप ।

पकारौ पुंवद्भावार्थौ ।

[दर्शनीयकल्पा] दर्शनीया मण्ड्यते । ईषदपरिसमाप्ता दर्शनीया = दर्शनीयकल्पा । अनेन कल्पप्प्र० → कल्प । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[दर्शनीयदेश्या] दर्शनीया मण्ड्यते । ईषदपरिसमाप्ता दर्शनीया = दर्शनीयदेश्या । अनेन देश्यप्प्र० → देश्य । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[स्रौघ्नदेशीया, पञ्चमदेशीया] स्रुघ्नो देवता अस्या सा = स्रौघ्नी । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । अत्रापि पुंवदर्थः पकारः क्रियताम् । किं करणेन ? सत्यम्, 'तद्धिताऽककोपान्त्य-पूरण्याख्याः' (३।२।५४) इति पूरणीप्रत्ययान्तत्वात् पञ्चमदेशीयेत्यत्र पुंवद्भावस्य निषेधः प्राप्नोति स मा भूदिति करणम् । पञ्चन् । पञ्चानां पूरणी = पञ्चमी । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । ईषदसमाप्ता स्रौघ्नी = स्रौघ्नदेशीया । ईषदसमाप्ता पञ्चमी = पञ्चमीदेशीया । अनेन देशीयर्प्र० → देशीय । अनयोः 'तद्धितः स्वरवृद्धिहेतुररक्त-विकारे' (३।२।५५) -'तद्धिताऽककोपान्त्य-पूरण्यारव्याः' (३।२।५४) इत्याभ्यां निषिद्धोऽपि 'रिति' (३।२।५८) इत्यनेन पुंवद्भावः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ॥छा॥

नाम्नः प्राग्बहुर्वा ॥ ७।३।१२ ॥

[नाम्नः] नामन् पञ्चमी ङसि । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[प्राग्] प्राग् प्रथमा सि ।

[बहुः] बहु प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

पञ्चम्यर्थद्वितीयमानत्वात् अस्य बहोः प्रत्ययत्वात् 'परः' (७।४।११८) इति तु परिभाषा अत्र प्राग्ग्रहणेन बाध्यते । एवं सर्वादिरित्यत्रापि ।

[बहुपटुः] ईषदसमाप्तः पटुः = बहुपटुः । अनेन पूर्वं बहुप्रत्ययः ।

[बहुमृदुः] ईषदसमाप्तो मृदुः = बहुमृदुः । अनेन बहुप्र० ।

[बहुभुक्तम्] ईषदसमाप्तं भुक्तं = बहुभुक्तम् । अनेन बहुप्र० ।

[बहुपीतम्] ईषदसमाप्तं पीतं = बहुपीतम् । अनेन बहुप्र० ।

[बहुगुडो द्राक्षा] ईषदसमाप्तः गुडः = बहुगुडो द्राक्षा । अनेन पूर्वं बहुप्र० ।

[बहुतैलं प्रसन्ना] ईषदसमाप्तं तैलं = बहुतैलं प्रसन्ना-वारुणी सुरा । अनेन पूर्वं बहुप्र० ।

[बहुपयो यवागूः] ईषदसमाप्तं पयः = बहुपयो यवागूः । अनेन पूर्वं बहुप्र० ।

[बहुचन्द्रो मुखम्] ईषदसमाप्तश्चन्द्रः = बहुचन्द्रो मुखम् । अनेन पूर्वं बहुप्र० ।

नामग्रहणं त्याद्यन्तनिवृत्त्यर्थम् ॥छा॥

न तमबादिः कपोऽच्छिन्नादिभ्यः ॥ ७।३।१३ ॥

[न] न प्रथमा सि ।

[तमबादिः] तमप् आदिर्यस्य सः = तमबादिः । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) प० → ब० ।

[कपः] कप् पञ्चमी ङसि ।

[अच्छिन्नादिभ्यः] छिन्न आदिर्येषां ते = छिन्नादयः । न छिन्नादयः = अच्छिन्नादयः, तेभ्यः = अच्छिन्नादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[पटुकः] अयमेषां प्रकृष्टः-कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा पटुकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क ।

[पटुकः] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः पटुकः ।

[पटुतमकः] प्रकृष्टः पटुः = पटुतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अयमेषामतिशयेन कुत्सितः पटुतमः = पटुतमकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क ।

[पटुतरकः] अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन पटुः = पटुतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । कुत्सितः पटुतरः = पटुतरकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा०' (७।३।३३) कप्प्र० → क ।

[पटुरूपकः] प्रशस्तः पटुः = पटुरूपः । 'त्यादेश्च प्रशस्ते रूपप्' (७।३।१०) रूपप्प्र० → रूप । कुत्सितः पटुरूपः = पटुरूपकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क । अयमेषां अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टः पटुः = पटुरूपकः । न कश्चित् प्रत्ययः सर्वत्र ।

[पटुकल्पकः, पटुदेश्यकः, पटुदेशीयकः] ईषदसमाप्तः पटुः = पटुकल्पः, पटुदेश्यः, पटुदेशीयः । 'अतमबादेरीषदसमाप्ते कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्' (७।३।११) कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्प्र० → कल्प-देश्य-देशीय । कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा पटुकल्पः पटुदेश्यः पटुदेशीयो वा = पटुकल्पकः, पटुदेश्यकः, पटुदेशीयकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क । अयमेषां अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टः पटुः = पटुकल्पकः, पटुदेशीयकः । न कश्चित् प्रत्ययः ।

[कुटीरतमः] ह्रस्वा कुटी = कुटीरः । 'कुटी-शुण्डाद् रः' (७।३।४७) रप्र० । अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः कुटीरः = कुटीरतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[लोहितकतमो मणिः] लोहित एव = लोहितकः । 'लोहितान्मणौ' (७।३।१७) कप्र० । प्रकृष्टो लोहितकः = लोहितकतमो मणिः । 'प्रकृष्टे तमप् (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[लोहितकतममक्षि कोपेन] लोहितमेव = लोहितकम् । 'रक्ता-ऽनित्यवर्णयोः' (७।३।१८) कप्र० । प्रकृष्टं लोहितकं = लोहितकतममक्षि कोपेन । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । सि-अम् ।

[छिन्नकतमः] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा छिन्नः = छिन्नकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क । अयमेषामतिशयेन छिन्नकः = छिन्नकतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[छिन्नकतरः] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टः छिन्नकः = छिन्नकतरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[छिन्नकरूपः] प्रशस्तः छिन्नकः = छिन्नकरूपः । 'त्यादेश्च प्रशस्ते रूपप्' (७।३।१०) रूपप्प्र० → रूप ।

[छिन्नककल्पः] ईषदपरिसमाप्तः छिन्नकः = छिन्नककल्पः । 'अतमबादेरीषदसमाप्ते०' (७।३।११) कल्पप्प्र० → कल्प ॥छा॥

अनत्यन्ते ॥ ७।३।१४ ॥

[अनत्यन्ते] न अत्यन्तम् = अनत्यन्तम्, तस्मिन् ।

[छिन्नकम्] अनत्यन्तं छिन्नं = छिन्नकम् । इदमेषां प्रकृष्टं छिन्नं = छिन्नकम् । इदमनयोः प्रकृष्टं छिन्नं = छिन्नकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क ।

[भिन्नकम्] अनत्यन्तं भिन्नं = भिन्नकम् । इदमेषां प्रकृष्टं भिन्नं = भिन्नकम् । इदमनयोः प्रकृष्टं भिन्नं = भिन्नकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क ।

[छिन्नतमकम्] प्रकृष्टं छिन्नं = छिन्नतमम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनत्यन्तं छिन्नतमं = छिन्नतमकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क । सि-अम् ।

[छिन्नतरकम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं छिन्नं = छिन्नतरम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनत्यन्तं छिन्नतरं = छिन्नतरकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क । सि-अम् ।

[भिन्नतमकम्] प्रकृष्टं भिन्नं = भिन्नतमम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनत्यन्तं भिन्नतमं = भिन्नतमकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क । सि-अम् ।

[भिन्नतरकम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं भिन्नं = भिन्नतरम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनत्यन्तं भिन्नतरं = भिन्नतरकम् । 'क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते' (७।३।५६) कप्प्र० → क । सि-अम् ॥छा॥

यावादिभ्यः कः ॥ ७।३।१५ ॥

[यावादिभ्यः] याव आदिर्येषां ते = यावादयः, तेभ्यः = यावादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[कः] क प्रथमा सि ।

[यावकः] याव एव = यावकः । अनेन कप्र० ।

[मणिकः] मणिरेव = मणिकः । अनेन कप्र० ।

[अविकः] अविरेव = अविकः । अनेन कप्र० ।

गणोऽत्र ।

[लात्र] लातुर्धर्म्यं = लात्र । 'ऋत्रादेरण्' (६।४।५१) अण्प्र० → अ । 'ऋतो रस्तद्धिते' (१।२।२६) तृ० → त्र० ।

[भिन्नतरकम्] भिन्नतरमेव = भिन्नतरकम् । अनेन कप्र० ।

[बहुतरकम्] द्वयोर्मध्ये बहु = बहुतरम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । बहुतरमेव = बहुतरकम् । अनेन कप्र० ॥छा॥

कुमारीक्रीडनेयसोः ॥ ७।३।१६ ॥

[कुमारीक्रीडनेयसोः] कुमारीणां क्रीडनं = कुमारीक्रीडनम् । कुमारीक्रीडनं च ईयसु च = कुमारीक्रीडनेयसु, तस्मात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कन्दुकः] कन्दुरेव = कन्दुकः । अनेन कप्र० ।

[उत्कण्ठकः] उत्-ऊर्ध्वः कण्ठः = उत्कण्ठः । उत्कण्ठ एव = उत्कण्ठकः । अनेन कप्र० । घटादिकण्ठः ।

[गिरिकः] गिरिरेव = गिरिकः । अनेन कप्र० । दडउ भण्यते ।

[समुद्गकः] समुद्ग एव = समुद्गकः । अनेन कप्र० ।

[दोलिका] दोला । दोलैव = दोलिका । अनेन कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'इच्चाऽपुंसोऽनित्क्याप्परे' (२।४।१०७) आ० → ई० ।

[भ्रमरकः] भ्रमर एव = भ्रमरकः । अनेन कप्र० ।

[शृङ्गकम्] शृङ्गमेव = शृङ्गकम् । अनेन कप्र० ।

[श्रेयस्कः] श्रेयस् मण्ड्यते । श्रेय एव = श्रेयस्कः । अनेन कप्र० । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'प्रत्यये' (२।३।६) र० → स० ।

[ज्यायस्कः] वृद्ध मण्ड्यते । द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टो वृद्धः प्रशस्यो वा । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसौ(सू)' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'वृद्धस्य च ज्यः' (७।४।३५) वृद्धशब्दस्य ज्यदेशः = ईयसुप्रत्ययस्य ईकारस्य आकारश्च । ज्यायानेव = ज्यायस्कः । अनेन कप्र० । 'सो रु' (२।१।७२) स० → र० । 'प्रत्यये' (२।३।६) र० → स० ।

[भूयस्कः] बहु मण्ड्यते । द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टो बहुः = भूयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'भूर्लुक् चेवर्णस्य' (७।४।४१) बहुस्थाने "भू"देशः - ईयस ईलोपश्च । भूयानेव = भूयस्कः । अनेन कप्र० । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'प्रत्यये' (२।३।६) र० → स० ।।छ।।

लोहितान्मणौ ।। ७।३।१७ ।।

[लोहितात्] लोहित पञ्चमी ङसि ।

[मणौ] मणि सप्तमी ङि ।

[लोहितको मणिः] लोहित एव = लोहितको मणिः । अनेन कप्र० । "प्रश्निस्तिथ्यशनी मणिः" इत्यादिना पुं-स्त्रीलिङ्ग इत्युक्तं लिङ्गानुशासने । 'नामग्रहणे लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणम्' (न्या० सं० वक्ष० (१)/सूत्र१६)) इति न्यायात् ।

[लोहिनिका मणिः] लोहित । श्येतैत-हरित-भरत-रोहिताद् वर्णात् तो नश्च' (२।४।३६) ङी-त० → "न"देशश्च । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । लोहिन्येव = लोहिनिका मणिः । अनेन कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः ।

[लोहितिका मणिः] लोहिता । लोहितैव = लोहितिका । अनेन कप्र० । 'इच्चाऽपुंसोऽनित्क्याप्परे' (२।४।१०७) इ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

'वा-ऽऽद्यात्' (६।१।११) इत्यनेन विहितमहावाधिकारात् विकल्पाधिकारान्न भवति अग्रेतने ।।छ।।

रक्ता-ऽनित्यवर्णयोः ।। ७।३।१८ ।।

[रक्ताऽनित्यवर्णयोः] नित्यश्चासौ वर्णश्च = नित्यवर्णः, न नित्यवर्णः = अनित्यवर्णः, रक्तश्च अनित्यवर्णश्च = रक्ताऽनित्यवर्णौ, तयोः = रक्ताऽनित्यवर्णयोः ।

[लोहितकः पटः] लोहित एव = लोहितको मणिः(पटः) । अनेन कप्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणात् -

[लोहिनिका शाटी] लोहित । 'श्येतैत-हरित-भरत०' (२।४।३६) ङी-त० → न० देशश्च । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलोपः । लोहिन्येव = लोहिनिका शाटी । अनेन कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[लोहितिका पटी] लोहिता । लोहितैव = लोहितिका । अनेन कप्र० । 'इच्चापुंसोऽनित्क्याप्परे' (२।४।१०७) आ० → इ० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

अनित्यवर्णे - **[लोहितकमक्ष्णो रूपं कोपेन]** लोहितमेव = लोहितकम् । अनेन कप्र० । अक्ष्णो रूपं कोपेन ।

[लोहिनिका, लोहितिका कन्या कोपेन] लोहिन्येव = लोहिनिका । अनेन कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । लोहितैव = लोहितिका । अनेन कप्र० । 'इच्चाऽपुंसोऽनित्क्याप्परे' (२।४।१०७) आ० → इ० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

वाऽधिकारान्न भवति । अग्रेतने उदाहरणे वाक्यो ज्ञेयः । नित्योऽपि रक्तो वर्णोऽस्ति । यथा-कृमिरागादि रक्ते(:) पट इति रक्तग्रहणम् । रक्तेऽनित्येऽपि भवतीत्यर्थः । सत्येवाश्रयद्रव्येऽपयन्निह्नानित्य उच्यते । वर्णग्रहणं द्रव्यनिवृत्त्यर्थम् । असति वर्णग्रहणे स्त्रीणामार्त्तवे द्रव्ये स्यात् । ऋतौ(तौ) भवम् = आर्त्तवं रुधिरम् । तद्धि सत्यं(त्ये)वाश्रये स्त्रियां कदाचिन्न भवति लोहितशब्दवाच्यं च ॥छा॥

कालात् ॥ ७।३।१९ ॥

[कालात्] काल पञ्चमी ङसि ।

[कालकः पटः] काल एव = कालकः पटः । अनेन कप्र० ।

अनित्यवर्णे - **[कालकं मुखं वैलक्ष्येण]** कालमेव = कालकं मुखं । अनेन कप्र० । वैलक्ष्येण ।

वाऽधिकारान्न भवत्यपि ॥छा॥

शीतोष्णादृतौ ॥ ७।३।२० ॥

[शीतोष्णात्] शीतश्च उष्णश्च = शीतोष्णम्, तस्मात् ।

[ऋतौ] ऋतु सप्तमी ङि ।

[शीतक ऋतुः] शीत एव = शीतक ऋतुः । अनेन कप्र० ।

[उष्णक ऋतुः] उष्ण एव = उष्णक ऋतुः । अनेन कप्र० ॥छा॥

लून-वियातात् पशौ ॥ ७।३।२१ ॥

[लूनवियातात्] लूनश्च वियातश्च = लूनवियातम्, तस्मात् ।

[पशौ] पशु सप्तमी ङि ।

[लूनकः] लून एव = लूनकः । अनेन कप्र० ।

[वियातकः पशुः] वियात एव = वियातकः । अनेन कप्र० । पशुः ।

[विहानकः पशुः] विगतं हानं-गमनमस्य = विहानः । विहान एव = विहानकः पशुः, क्षीणरेता इत्यर्थः । अनेन कप्र० ॥छा॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

स्नाताद् वेदसमाप्तौ ॥ ७।३।२२ ॥

[स्नातात्] स्नात पञ्चमी ङसि ।

[वेदसमाप्तौ] वेदस्य समाप्तिः = वेदसमाप्तिस्तस्याम् ।

[स्नातकः] वेदं समाप्य स्नातः = स्नातकः । अनेन कप्र० ।।छ।।

तनु-पुत्रा-ऽणु-बृहती-शून्यात् सूत्र-कृत्रिम-निपुणा-ऽऽच्छादन-रिक्ते ॥ ७।३।२३ ॥

[तनुपुत्राऽणुबृहतीशून्यात्] तनुश्च पुत्रश्च अणुश्च बृहती च शून्यं च = तनुपुत्राऽणुबृहतीशून्यम्, तस्मात् ।

[सूत्रकृत्रिमनिपुणाऽऽच्छादनरिक्ते] सूत्रं च कृत्रिमश्च निपुणश्च आच्छादनं च रिक्तश्च = सूत्रकृत्रिमनिपुणाऽऽच्छादनरिक्तम्, तस्मिन् ।

[तनुकं भङ्गादिमयं कल्पादि च] तनोः सूत्रे । तनु सूत्रं = तनुकम् । अनेन कप्र० । भङ्गादिमयं कल्पादि च ।

[पुत्रकः] पुत्रात् कृत्रिमे । कृत्रिमस्तक्षादिव्यापारनिष्पादितः । कृत्रिमः पुत्रः = पुत्रकः । अनेन कप्र० ।

[औरसः पुत्रः] उरस् । उरसा कृतः = औरसः । 'उरसो या-ऽणौ' (६।३।१९६) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

[अणुकः] अणोर्निपुणे । निपुणो निष्णातोऽणुः = अणुकः । अनेन कप्र० ।

[बृहतिका आच्छादनविशेषः] बृहत्या आच्छादने । आच्छादनविशेषो बृहती = बृहतिका । अनेन कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः । बृहती शब्देन रिंगणी उच्यते ।

[शून्यकः रिक्तश्चेत्] शून्याद्रिक्ते । रिक्तो धनप्रज्ञादिना । शून्य एव = शून्यकः । अनेन कप्र० ।

[शून्यम्] श्वन् मांडणीयइ । शुने हितं = शून्यम् । 'शुनो वश्चोदूत्' (७।१।३३) यप्र०-व० → ऊकारश्च ।।छ।।

भागेऽष्टमाज्ञः ॥ ७।३।२४ ॥

[भागे] भाग सप्तमी ङि ।

[अष्टमात्] अष्टम पञ्चमी ङसि ।

[ञः] ञ प्रथमा सि ।

[आष्टमो भागः] अष्टम एव = आष्टमो भागः । अनेन ञप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अष्टमो जिनः चन्द्रप्रभः] अष्टन् मण्ड्यते । अष्टानां पूरणः = अष्टमो जिनश्चन्द्रप्रभः । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) नलुक् ।।छ।।

षष्ठात् ॥ ७।३।२५ ॥

[षष्ठात्] षष्ठ पञ्चमी ङसि ।

[षाष्ठो भागः] षष्ठ एव = षाष्ठो भागः । अनेन ञप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छ।।

माने कश्च ॥ ७।३।२६ ॥

[माने] मान सप्तमी ङि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कश्च] क प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

मीयते येन तन्मानम्, तस्मिन् ।

[षष्ठकः, षाष्ठो भागः मानं चेत्] षष्ठ एव = षष्ठकः, षाष्ठो भागः । अनेन क-ञप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[षाष्ठो भागोऽन्यः] षष्ठ एव = षाष्ठः । 'षष्ठात्' (७।३।२५) ञप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

एकादाकिन् चासहाये ॥ ७।३।२७ ॥

[एकात्] एक पञ्चमी ङसि ।

[आकिन्] आकिन् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[असहाये] न सहायः = असहायस्तस्मिन् ।

[एकाकी, एककः] एक एव = एकाकी, एककः । अनेन आकिन्प्र०-कप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छ॥

प्राग्नित्यात् कप् ॥ ७।३।२८ ॥

[प्राक्] प्राक् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[नित्यात्] नित्य पञ्चमी ङसि ।

[कप्] कप् प्रथमा सि ।

'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) इत्यधिकारो वेदितव्यो ज्ञेयः ।

[अश्वकः] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा अश्वः = अश्वकः । अनेन कप्प्र० → क ।

पकारः पुंवद्भावार्थः ।

[दारदिका] दरद् । दरदां राज्ञी । 'पुरु-मगध-कलिङ्ग०' (६।१।११६) अण्प्र० → अ । 'द्रेरञणोऽप्राच्य-भर्गादेः' (६।१।१२३) अणलुप्, ततः कुत्सिता दरद् = दारदिका । अनेन कप्प्र० → क । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) इत्यनेन अण्लोपनिवृत्तिरूपे पुंवद्भावे 'आत्' (२।४।१८) इत्याप् । 'अस्याऽयत्-तत्-०' (२।४।१११) इत्यादिना इत्वम् । यदा त्वपत्ये अण् तदा गोत्रं च चरणैः सहेति जातित्वे 'स्वाङ्गान्ङीर्जातिश्चाऽमानिनि' (३।२।५६) पुंवन्निषेधः स्यात् ।

प्राग नित्यादित्यवध्यर्थम् । अन्यथा अपवादबाधितो नोत्तरत्रानुवर्त्तेत, परतोऽपि अनुवर्तेत ॥छ॥

त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक् ॥ ७।३।२९ ॥

[त्यादिसर्वादेः] त्यादिश्च सर्वादिश्च = त्यादिसर्वादि, तस्य ।

[स्वरेषु] स्वर सप्तमी सुप् ।

[अन्त्यात्] अन्ते भवोऽन्त्यः, तस्मात् ।

[पूर्वः] पूर्व प्रथमा सि ।

[अक्] अक् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्राग् नित्यात् कपोऽपवादः ।

[**पचतकि**] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा पचति = पचतकि ।

सा सर्वत्र नपुंसकमिति भावार्थः ज्ञेयः । 'लोकात्' (१।१।३) "इ"अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० ।

[**पचतकः**] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा पचतः = पचतकः । 'लोकात्' (१।१।३) अस् अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० ।

[**पचन्तकि**] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा पचन्ति = पचन्तकि । 'लोकात्' (१।१।३) "इ" अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० ।

सर्वादि-[सर्वके] कुत्सिता अल्पा अज्ञाता वा सर्वे = सर्वके । 'लोकात्' (१।१।३) "अ"अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । जस् । 'जस इः' (१।४।९) जस्स्थाने इ । 'अवर्णस्येवर्णादि०' (१।२।६) ए ।

[**विश्वके**] कुत्सिता अल्पा अज्ञाता वा विश्वे = विश्वके । 'लोकात्' (१।१।३) "अ" अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । जस् । 'जस इः' (१।४।९) जस्० → इ० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६।) ए ।

[**सर्वकस्मै**] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा सर्वः = सर्वकः, तस्मै । 'लोकात्' (१।१।३) "अ"अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । 'सर्वादेः स्मै-स्मातौ' (१।४।७) ङेस्थाने स्मै ।

[**विश्वकस्मै**] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा विश्वः = विश्वकः, तस्मै । 'लोकात्' (१।१।३) "अ" अग्रे विश्लेषियइ। अनेन अक्प्र० । 'सर्वादेः स्मै०' (१।४।७) ङे० → स्मै० ।

[**यकत्पिता**] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा यः = यकः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । यकत् चासौ पिता च = यकत्पिता । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः ।

[**तकत्पिता**] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा सः = सकः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्" विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । तकश्चासौ (तकत् चासौ) पिता च = तकत्पिता । प्रथमा सि ।

[**त्वकत्पिता**] युष्मद् मण्ड्यते । कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा त्वम् = त्वकम् । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । 'त्व-मौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन्' (२।१।११) "त्व"देशः । त्वकत् चासौ पिता च = त्वकत्पिता ।

[**मकत्पिता**] अस्मद् मण्ड्यते । कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा अहम् = अहकम् । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । त्व-मौ प्रत्ययोत्तरपदे०' (२।१।११) "म"देशः । मकत् चासौ पिता च = मकत्पिता ।

[**परमसर्वके**] परमाश्च ते सर्वे च = परमसर्वे । कुत्सिताः परमसर्वे = परमसर्वके । 'लोकात्' (१।१।३) "अ"अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । जस् । 'जस इः' (१।४।९) इ । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए । तदन्तस्यापि सर्वादित्वमस्तीत्यत्राप्यक् ।

[**परमविश्वके**] परमाश्च ते विश्वे च = परमविश्वे । कुत्सिताः परमविश्वे = परमविश्वके । 'लोकात्' (१।१।३। "अ"अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० । जस् । 'जस इः' (१।४।९) इ । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए । तदन्तस्यापि सर्वादित्वमस्तीत्यत्राप्यक् ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

युष्मदस्मदोऽसोभादिस्यादेः ॥ ७।३।३० ॥

[युष्मदस्मदः] युष्मच्च अस्मच्च = युष्मदस्मद्, तस्य ।

[असोभादिस्यादेः] स् च ओ च भश्च = सोभा(ः) । सोभा आदिर्यस्यासौ सोभादिः । न सोभादिरसोभादिः । असोभादिश्चासौ स्यादिश्च = असोभादिस्यादिस्तस्य । 'ङित्यदिति' (१।४।२३) ए । 'एदोद्भ्यां ङसि-ङसो रः' (१।४।३५) ङस्० → र० ।

युष्मदस्मदोः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वस्यापवादः ।

[त्वयका] कुत्सितेन त्वया = त्वयका । 'त्व-मौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन्' (२।१।११) युष्म्स्थाने "त्व"देशः । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । 'टा-ङ्योसि यः' (२।१।७) दस्य "य"देशः । अनेन स्यादिपूर्वं अक् ।

[मयका] कुत्सितेन मया = मयका । 'त्व-मौ प्रत्ययोत्तरपदे चैकस्मिन्' (२।१।११) अस्म्स्थाने "म"देशः । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । 'टा-ङ्योसि यः' (२।१।७) दस्य "य"देशः । अनेन स्यादिपूर्वं अक् ।

[त्वयकि] कुत्सिते त्वयि = त्वयकि ।

[मयकि] कुत्सिते मयि = मयकि ।

[युष्माककम्] कुत्सितानां युष्माकं = युष्माककम् । षष्ठी आम् । ' लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'आम आकम्' (२।१।२०) "आकम्" देशः । 'शेषे लुक्' (२।१।८) दलुक् । अनेन अक्प्र० ।

[अस्माककम्] कुत्सितानां अस्माकम् = अस्माककम् । षष्ठी आम् । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्" विश्लेषियइ । 'आम अकम्' (२।१।२०) "आकम्"देशः । 'शेषे लुक्' (२।१।८) दलुक् । अनेन अक्प्र० ।

[परमत्वयका] परमश्चासौ त्वं च = परमत्वम्, तेन = परमत्वया । कुत्सितेन परमत्वया = परमत्वयका । तृतीया टा । 'त्व-मौ प्रत्ययोत्तरपदे०' (२।१।११) "त्व"देशः । 'टा-ङ्योसि यः' (२।१।७) द० → य० । अनेन अक्प्र० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः ।

[परममयका] परमश्चासौ अहं च = परमाहम्, तेन = परममया । कुत्सितेन परममया = परममयका । तृतीया टा । 'त्व-मौ प्रत्ययोत्तरपदे०' (२।१।११) "म"देशः । 'टा-ङ्योसि यः' (२।१।७) द० → य० । अनेन अक्प्र० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः ।

[तकया] कुत्सितया अल्पया अज्ञातया वा तया = तकया । तृतीया टा । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक्' (७।३।२९) अक्प्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'टौस्येत्' (१।४।१९) ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।१।२३) अय् ।

[याकया] कुत्सितया अल्पया अज्ञातया वा यया = यकया । तृतीया टा । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक्प्र० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'टौस्येत्' (१।४।१९) ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[सर्वकेण] कुत्सितः सर्वः = सर्वकस्तेन = सर्वकेण । 'लोकात्' (१।१।३) "अ"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक्प्र० ।

[विश्वकेन] कुत्सितेन विश्वेन = विश्वकेन । 'लोकात्' (१।१।३) "अ"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक्प्र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[इमकेन] इदम् । कुत्सितेन अल्पेन अज्ञातेन वा अनेन = इमकेन । 'लोकात्' (१।१।३) "अम्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । 'दो मः स्यादौ' (२।१।३९) द० → म० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) म० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । तृतीया टा । 'टा-ङसोरिन-स्यौ' (१।४।५) इन । 'अवर्णस्येव०' (१।२।६) ए ।

[अमुकेन] अदस् । कुत्सितेन अल्पेन अज्ञातेन वा अमुना = अमुकेन । 'लोकात्' (१।१।३) "अस्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) स० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । 'मोऽवर्णस्य' (२।१।४५) द० → म० । 'मादुवर्णोऽनु' (२।१।४७) उ । तृतीया टा । 'टा-ङसोरिन-स्यौ' (१।४।५) इन । 'अवर्णस्येव०' (१।२।६) ए ।

[इमकैः] इदम् । कुत्सितैः अल्पैः अज्ञातैर्वा एभिः = इमकैः । तृतीया भिस् । 'लोकात्' (१।१।३) "अम्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । 'दो मः स्यादौ' (२।१।३९) द० → म० । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) म० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'इदमदसोऽक्येव' (१।४।३) ऐस् । 'ऐदौत् सन्ध्यक्षरैः' (१।२।१२) ऐ ।

[अमुकैः] अदस् । कुत्सितैरल्पैरज्ञातैर्वा अमीभिः = अमुकैः । तृतीया भिस् । 'लोकात्' (१।१।३) "अस्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्व०' (७।३।२९) अक् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) स० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । 'मोऽवर्णस्य' (२।१।४५) द० → म० । 'मादुवर्णोऽनु' (२।१।४७) उ । 'इदमदसोऽक्येव' (१।४।३) ऐस् । 'ऐदौत् सन्ध्यक्षरैः' (१।२।१२) ऐ ।

[भवकन्तौ] कुत्सितौ भवन्तौ = भवकन्तौ । 'लोकात्' (१।१।३) "अत्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । औ । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[भवकन्तः] कुत्सिता भवन्ताः = भवकन्तः । 'लोकात्' (१।१।३) "अत्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । जस् । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[भवतका] कुत्सितेन भवता = भवतका । तृतीया टा । मतान्तरे अनेन अक् ।

[भवतके] कुत्सिताय भवते = भवतके । चतुर्थी ङे । मतान्तरे अनेन अक् ।

[भवतकः] कुत्सितात् भवतः = भवतकः । पञ्चमी ङसि । मतान्तरे अनेन अक् ।

[भवतकि] कुत्सिते भवति = भवतकि । सप्तमी ङि । मतान्तरे अनेन अक् ।

[युष्मकासु] कुत्सितेषु युष्मासु = युष्मकासु । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक्' (७।३।२९) अक् । सप्तमी सुप् । 'युष्मदस्मदोः' (२।१।६) द० → आ० ।

[अस्मकासु] कुत्सितेषु अस्मासु = अस्मकासु । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । सप्तमी सुप् । 'युष्मदस्मदोः' (२।१।६) द० → आ० ।

[युवकयोः] कुत्सितयोः युवयोः = युवकयोः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । ओस् । 'मन्तस्य युवाऽऽवौ द्वयोः' (२।१।१०) युव० । 'टा-ङ्योसि यः' (२।१।७) द० → य० ।

[आवकयोः] कुत्सितयोरावयोः = आवकयोः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । ओस् । 'मन्तस्य युवाऽऽवौ द्वयोः' (२।१।१०) आव० । 'टा-ङ्योसि यः' (२।१।७) द० → य० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[युवकाभ्याम्] कुत्सिताभ्यां युवाभ्यां = युवकाभ्याम् । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरे०' (७।३।२९) अक् । भ्याम् । 'मन्तस्य युवाऽऽवौ द्वयोः' (२।१।१०) युव० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । 'युष्मदस्मदोः' (२।१।६) द० → आ० ।

[आवकाभ्याम्] कुत्सिताभ्यामावाभ्याम् = आवकाभ्याम् । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरे०' (७।३।२९) अक् । भ्याम् । 'मन्तस्य०' (२।१।१०) आव० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । 'युष्मदस्मदोः' (२।१।६) द० → आ० ।

[युष्मकाभिः] कुत्सितैर्युष्माभिः = युष्मकाभिः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । तृतीया भिस् । 'युष्मदस्मदोः' (२।१।६) द० → आ ।

[अस्मकाभिः] कुत्सितैरस्माभिः = अस्मकाभिः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । तृतीया भिस् । 'युष्मदस्मदोः' (२।१।६) द० → आ० ॥छ॥

अव्ययस्य को द् च ॥ ७।३।३१ ॥

[अव्ययस्य] अव्यय षष्ठी ङस् ।

[कः] क् षष्ठी ङस् ।

[द्] द् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[उच्चकैः] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा उच्चैः = उच्चकैः । क्रियाविशेषणं अव्ययविशेषणं नपुंसकमित्युक्ते लिङ्गानुशासने । 'लोकात्' (१।१।३) "ऐस्"विश्लेषियइ । अनेन अक् । सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । विसर्गः ।

[नीचकैः] नीचैस् । कुत्सितं नीचैः = नीचकैः । 'लोकात्' (१।१।३) "ऐस्"विश्लेषियइ । अनेन अक् । सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । विसर्गः ।

[धकिद्] कुत्सितं धिक् = धकिद् । "लोकात्" (१।१।३) "इक्" विश्लेषियइ । अनेन अक्-क्० → द्० ।

[हिरकुद्] कुत्सितं हिरुक् = हिरकुद् । 'लोकात्' (१।१।३) "उक्" विश्लेषियइ । अनेन अक्-क्० → द्० ।

[पृथकद्] कुत्सितं पृथक् = पृथकद् । 'लोकात्' (१।१।३) "अक्" विश्लेषियइ । अनेन अक्-क्० → द्० ।

चकारो अन्वाचये, तेन सर्वस्याव्ययस्याक् भवति, ककारान्तस्य तु अक्-द् अन्तादेशश्च ।

[अशाशकक्] 'शक्लृंट् शक्तौ' (१३००) शक् । भृशं पुनः पुनर्वा अशक्नोत् । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद् भृशाऽऽभीक्ष्ण्ये यङ् वा' (३।४।९) यङ् प्र० → य । 'बहुलं लुप्' (३।४।१४) लुप् । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) "शक्"द्वित्वम् । 'व्यञ्जनस्याऽनादेर्लुक्' (४।१।४४) अनादिव्यञ्जनलोपः । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) आ । ह्यस्तनी दिव् । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । 'व्यञ्जनाद् देः सश्च दः' (४।३।७८) द्लुक् । 'लोकात्' (१।१।३) "अक्"विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् ॥छ॥

तूष्णीकाम् ॥ ७।३।३२ ॥

[तूष्णीकाम्] तूष्णीकाम् सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

अव्ययविशेषणं नपुंसकम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[तूष्णीकामास्ते-तिष्ठति] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा तूष्णीम् = तूष्णीकाम् । अनेन म्पूर्वं का नीयते । सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ॥छा।

कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते ॥ ७।३।३३ ॥

[कुत्सिताऽल्पाऽज्ञाते] कुत्सितश्च अल्पश्च अज्ञातश्च = कुत्सिताऽल्पाऽज्ञातम् तस्मिन् ।

कुत्सितं निन्दितम् । अल्पं महत्प्रतियोगि-प्रतिपक्षमित्यर्थः । अज्ञातं प्रकृत्युपात्तधर्मव्यतिरेकेण केनचित् स्वत्वादिना धर्मेणानिश्चितम्, सर्वथा त्वज्ञाते प्रयोगाऽयोगात् ।

[अश्वकः] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा अश्वः = अश्वकः । अनेन 'प्रागिनत्यात् कप्' (७।३।२८) कप्प्र० → क ।

[गर्दभकः] कुत्सितो-ऽल्पो-ऽज्ञातो वा गर्दभः = गर्दभकः । अनेन 'प्रागिनत्यात् कप्' (७।३।२८) कप्प्र० → क ।

[घृतकम्] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा घृतं = घृतकम् । अनेन 'प्रागिनत्यात् कप्' (७।३।२८) कप्प्र० → क ।

[तैलकम्] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा तैलं = तैलकम् । अनेन 'प्रागिनत्यात् कप्' (७।३।२८) कप्प्र० → क ।

[पचतकि] कुत्सितं पचति = पचतकि । 'लोकात्' (१।१।३) "इ"विश्लेषियइ । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक्' (७।३।२९) अक् ।

[भिन्द्धकि] कुत्सितं भिन्द्धि = भिन्द्धकि । 'लोकात्' (१।१।३) "इ"विश्लेषियइ । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् ।

[सर्वके] कुत्सिताः सर्वे = सर्वके । 'लोकात्' (१।१।३) "अ" अग्रे विश्लेषियइ । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः स्वरे०' (७।३।२९) अक् । जस् । 'जस इः' (१।४।९) जस्० → इ० । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए ।

[विश्वके] कुत्सिता विश्वे = विश्वके । 'लोकात्' (१।१।३) "अ"अग्रे विश्लेषियइ । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । जस् । 'जस इः' (१।४।९) जस्० → इ० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[उच्चकैः] कुत्सितमुच्चैरुच्चकैः । अव्ययविशेषणं नपुंसकम् । 'लोकात्' (१।१।३) "ऐस्"विश्लेषियइ । अनेन 'अव्ययस्य को द् च' (७।३।३१) अक् । सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[नीचकैः] कुत्सितं नीचैः = नीचकैः । 'लोकात्' (१।१।३) "ऐस्"विश्लेषियइ । अनेन 'अव्ययस्य को द् च' (७।३।३१) अक् । सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[तूष्णीकाम्] कुत्सितमल्पमज्ञातं वा तूष्णीम् = तूष्णीकाम् । अनेन 'तूष्णीकाम् (७।३।३२) म्पूर्वं का ।

[कुत्सितकः] कुत्सितः = कुत्सितकः । अनेन कप्र० ।

[अल्पकः] अल्पः = अल्पकः । अनेन कप्र० ।

[अज्ञातकः] अज्ञातः = अज्ञातकः । अनेन कप्र० ।

[राधकः] कुत्सितो राधः = राधकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[पूर्णकः] कुत्सितः पूर्णः = पूर्णकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[शूद्रकः] कुत्सितः शूद्रः = शूद्रकः । अनेन कप्प्र० → क ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

तेनान्यैरिव-'अज्ञाते कुत्सिते चैव, संज्ञायामनुकम्पने ।
तद्युक्तनीतावल्पेऽर्थे, वाच्ये ह्रस्वे च कः स्मृतः' ॥१॥

अनेकार्थ ग्रन्थे पूर्णकस्वर्णरूवके पूर्णका नासिका स्थित्याम् ।

[**व्याकरणकेन नाम त्वं गर्वितः**] कुत्सितो व्याकरणः = व्याकरणकस्तेन नाम त्वं गर्वितः । अनेन कप्प्र० → क ।

[**याज्ञिक्यकेन नाम त्वं विकत्थसे**] याज्ञिक । याज्ञिकानां धर्म आम्नायः । 'छन्दोगौक्थिक-याज्ञिक-बह्वृचाच्च धर्मा-ऽऽम्नाय-सङ्घे' (६।३।१६६) इत्यनेन ज्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । कुत्सितो याज्ञिक्यः = याज्ञिक्यकम् । अनेन कप्प्र० → क, तेन = याज्ञिक्यकेन नाम त्वं विकत्थसे इत्यादौ अवक्षेपणमपि कुत्सितमेव । व्याकरणं कुत्सनं वैयाकरणस्तु कुत्सित इति व्याकरणात् कथं प्रत्यय इत्याह-न **ह्यकुत्सितेनावक्षिप्यते** ॥छ॥

अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः ॥ ७।३।३४ ॥

[**अनुकम्पातद्युक्तनीत्योः**] अनुकम्पा च तद्युक्तनीतिश्च = अनुकम्पातद्युक्तनीती, तयोः = अनुकम्पातद्युक्तनीत्योः । सप्तमी ओस् ।

अनुकम्पा कारुण्येन परस्यानुग्रहः, तया अनुकम्पया युक्ता नीतिस्तद्युक्तनीतिः । नीतिः सामादिप्रयोगः । तत्रानुकम्पायां सामोपप्रदाने एव न भेददण्डौ, तयोः = भेददण्डयोः अनुकम्पाया अप्रयोगात् ।

[**पुत्रकः**] अनुकम्प्यः अनुकम्पितो वा पुत्रः = पुत्रकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[**वत्सकः**] अनुकम्प्यो वत्सः = वत्सकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[**बालकः**] अनुकम्प्यो बालः = बालकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[**बुभुक्षितकः**] अनुकम्प्यो बुभुक्षितः = बुभुक्षितकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[**ज्वरितकः**] अनुकम्प्यो ज्वरितः = ज्वरितकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[**शनकैः**] अनुकम्प्यः शनैः = शनकैः । अनेन परं येन प्राप्यते तेन नीयते । 'अव्ययस्य को द् च' (७।३।३१) अक् । 'लोकात्' (१।१।३) "ऐस्"विश्लेषियइ ।

[**तूष्णीकाम्**] अनुकम्प्यं तूष्णीम् = तूष्णीकाम् । अनेन 'तूष्णीकाम्' (७।३।३२) म् पूर्वं का निपात्यते ।

[**स्वपितकि**] अनुकम्प्यं स्वपिति = स्वपितकि । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) इ प्राक् अक् ।

[**स्वपिषकि**] अनुकम्प्यं स्वपिषि = स्वपिषकि । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) इ प्राक् अक् ।

[**जल्पतकि**] अनुकम्प्यं जल्पति = जल्पतकि । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) इ प्राक् अक् ।

[**एहकि**] अनुकम्प्यं एहि = एहकि । अनेन 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) इ प्राक् अक् ।

अनुकम्पमान एवं प्रयुङ्क्ते विहित इति सर्वत्र ज्ञेयः ।

[**एहकि**] अनुकम्प्यं एहि = एहकि । अनेन कप्प्र० → क ।

[**उत्सङ्गके उपविश**] अनुकम्प्य उत्सङ्गः = उत्सङ्गकः, तस्मिन् । अनेन कप्प्र० → क ।

[**कर्दमकेनासि**] अनुकम्प्यः कर्दमः = कर्दमकः, तेन । अनेन कप्प्र० → क ।

[**दिग्धकः**] अनुकम्प्यो दिग्धः = दिग्धकः । अनेन कप्प्र० → क ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कण्टकस्ते लग्नकः] अनुकम्प्यः कण्टकः = कण्टककः । अनेन कप्प्र० → क । अनुकम्प्यो लग्नः = लग्नकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[वत्सकः] अनुकम्प्यो वत्सः = वत्सकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[तूष्णीकां तिष्ठ ओदनं भोक्ष्यसे] तूष्णीकां पूर्ववत् ।

[हन्त ते गुडका हन्त ते धानका अद्धकि] हन्त ते गुडेन मिश्रा धानाः = गुडाः, अनुकम्प्या गुडाः = गुडकाः । अनेन कप्प्र० → क - धानाशब्दलुक् । द्वितीये उदाहरणे 'ते लुग्वा' (३।२।१०८) गुडशब्दलुक् । अनेन अक् । 'इच्चाऽपुंसोऽनित्क्याप्परे' (२।४।१०७) इति नवा इत्-ह्रस्वौ । जस् । 'अदं भक्षणे' (१०५९) अद् । पञ्चमी हि । 'हु-धुटो हेर्धिः' (४।२।८३) हि० → धि० । अनुकम्प्यमद्धि = अद्धकि । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरे०' (७।३।२९) इ पूर्वमक् ।

[नक] कुत्सितो न = नक । 'अव्ययस्य को द् च' (७।३।३१) अक् ।

[त्वकम्] कुत्सितस्त्वं = त्वकम् । 'युष्मदस्मदोऽसोभादिस्यादेः' (७।३।३०) अम्पूर्वमक् ।

[पुत्रकः] कुत्सितः पुत्रः = पुत्रकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क । आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् ।

[असकौ] अदस् । कुत्सितोऽसौ = असकौ । 'लोकात्' (१।१।३) अस् अग्रे विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक्' (७।३।२९) अक् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) स० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'अदसो दः सेस्तु डौ' (२।१।४३) दस्य सः - सि० → डौ० → औ० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[काकको वृक्षके] अनुकम्प्य काकः = काककः । अनेन कप्र० । अनुकम्प्यः वृक्षः = वृक्षकः । अनेन कप्र०, तस्मिन् ।

[उच्चकैः प्रणिलीयते] कुत्सितमुच्चैरुच्चकैः । 'लोकात्' (१।१।३) "ऐस्" अग्रे विश्लेषियइ । 'अव्ययस्य को द् च' (७।३।३१) अक् । 'लींङ्च् श्लेषणे' (१२४८) ली, प्र-निपूर्व० । वर्त्तमाना ते । 'दिवादेः श्यः' (३।४।७२) श्यप्र० → य । 'अक-खाद्यषान्ते पाठे वा' (२।३।८०) णत्वम् ।

अनुकम्पायां प्रत्यासत्तेरनुकम्प्यमानादेव स्यात्, नान्यस्मात्, उत्सङ्गादेस्ततोऽपि यथा स्यादिति तद्युक्तनीतिग्रहणम् ।।छा।

अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा ।। ७।३।३५ ।।

[अजातेः] 'जनैचि प्रादुर्भावे' (१२६५) जन् । जायतेऽभिधानप्रत्ययोऽस्यामिति जातिः । 'श्वादिभ्यः' (५।३।९२) क्तिप्र० → ति । 'आः खनि-सनि-जनः' (४।२।६०) न० → आ० । 'समानानां तेन दीर्घः' (१।२।१) दीर्घः । न जातिरजातिस्तस्मात् ।

[नृनाम्नः] नुर्नाम = नृनाम, तस्मात् ।

[बहुस्वरात्] बहवः स्वरा यस्य सः = बहुस्वरस्तस्मात् ।

[इयेकेलम्] इयश्च इकश्च इलश्च = इयेकेलम् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

तद्युक्तनीताविति न वर्त्तते, अनुकम्प्यादेव प्रत्ययविधानात् । नृनाम्न इत्युक्ते नृनाम्नो हि अनुकम्पैव घटते, न तन्नीतिः।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[देवियः, देविकः, देविलः, देवदत्तकः] अनुकम्पितो देवदत्तः = देवियः, देविकः, देविलः । अनेन इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) दत्तशब्दलोपः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-देवदत्तकः । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

[जिनियः, जिनिकः, जिनिलः, जिनदत्तकः] अनुकम्पितो जिनदत्तः = जिनियः, जिनिकः, जिनिलः । अनेन इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) दत्तशब्दलोपः । एवम्-जिनदत्तकः । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

[महिषकः] अनुकम्पितो महिषः = महिषकः । जातिः प्रवृत्तिनिमित्तं नाम च । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

[वराहकः] अनुकम्पितो वराहः = वराहकः । 'अनुकम्पा०' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

[शूकरकः] अनुकम्पितः शूकरः = शूकरकः । 'अनुकम्पा०' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

[गर्दभकः] अनुकम्पितो गर्दभः = गर्दभकः । 'अनुकम्पा०' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

एते जातिशब्दा मनुष्यनामानि च ।

[व्याघ्रिलः] अनुकम्पितो व्याघ्रः = व्याघ्रिलः ।

[सिंहिलः] अनुकम्पितः सिंहः = सिंहिलः । मतान्तरे अनेनैव इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अन्यथा व्याघ्र सिंह इत्येवंविधा द्विस्वरैव प्रकृतिः, न तु व्याघ्रदत्त सिंहदत्त इत्यनेकस्वराः, द्विस्वरयोरेवानयोर्जातिवाचित्वात् बहुस्वरादित्यपि प्रायिकमित्यस्यासङ्गतार्थत्वापत्तेश्च । मतान्तरे अनेनैव इलप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सुसीमकः सीमा स्फुटा] अनुकम्पितः सुसीमा = सुसीमकः । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) कप्प्र० → क । सीमा स्फुटा-सीमन् शब्दः ।

[अनुकम्पितो देवदत्तो हस्ती देवदत्तकः] अनुकम्पितो देवदत्तो हस्ती देवदत्तकः । कस्यचित् हस्तिनो देवदत्त इति नाम । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

[मद्रबाहुकः] मद्रौ बाहू यस्य सः = मद्रबाहुः । अनुकम्पितो मद्रबाहुः = मद्रबाहुकः । 'अनुकम्पा०' (७।३।३४) कप्प्र० → क । विशेषणमेतन्नाम ।

[रामकः] अनुकम्पितो रामः = रामकः । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) कप्प्र० → क ।

[गुप्तकः] अनुकम्पितो गुप्तः = गुप्तकः । 'अनुकम्पा०' (७।३।३४) कप्प्र० → क ॥छा॥

वोपादेरडाकौ च ॥ ७।३।३६ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[उपादेः] उप आदिर्यस्य सः = उपादिस्तस्मात् ।

[अडाकौ] अडश्च अकश्च = अडाकौ ।

[च] च प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उपडः, उपकः, उपियः, उपिकः, उपिलः, उपेन्द्रदत्तकः] अनुकम्पित उपेन्द्रदत्तः = उपडः, उपकः, उपियः, उपिकः, उपिलः । अनेन अड-अक-इय-इक-इलप्र० । 'आतो नेन्द्र-वरुणस्य' (७।४।२९) इति ज्ञापकात् अकृतसन्धिरेव। 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) इति इन्द्रदत्तस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-उपेन्द्रदत्तकः । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) इत्यादिना कप्प्र० → क ॥छा।

ऋवर्णोवर्णात् स्वरादेरादेर्लुक् प्रकृत्या च ॥ ७।३।३७ ॥

[ऋवर्णोवर्णात्] ऋवर्णश्च उवर्णश्च = ऋवर्णोवर्णम्, तस्मात् ।

[स्वरादेः] स्वरादि षष्ठी ङस् ।

[आदेः] आदि षष्ठी ङस् ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[प्रकृत्या] प्रकृति तृतीया टा ।

[च] च प्रथमा सि ।

[मातृयः, मातृकः, मातृलः] अनुकम्पितो मातृदत्तः = मातृयः, मातृकः, मातृलः । 'अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) दत्तशब्दस्य लोपः । अनेन इय-इक-इलानामादिलोपः ।

[पितृयः, पितृकः, पितृलः] अनुकम्पितः पितृदत्तः = पितृयः, पितृकः, पितृलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) दत्तशब्दस्य लोपः । अनेन इय-इक-इलानामादिलोपः ।

[वायुयः, वायुकः, वायुलः] अनुकम्पितो वायुदत्तः = वायुयः, वायुकः, वायुलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात्०' (७।३।४१) दत्तशब्दस्य लोपः । अनेन इय-इक-इलानामादिलोपः ।

[भानुयः, भानुकः, भानुलः] अनुकम्पितो भानुदत्तः = भानुयः, भानुकः, भानुलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात्०' (७।३।४१) दत्तशब्दस्य लोपः । अनेन इय-इक-इलानामादिलोपः ।

[देवियः, देविकः, देविलः] अनुकम्पितो देवदत्तः = देवियः, देविकः, देविलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात्०' (७।३।४१) दत्तशब्दस्य लोपः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[वाचियः, वाचिकः, वाचिलः] वाच्-आशिष । अनुकम्पितो वागाशीः = वाचियः, वाचिकः, वाचिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'षड्वर्जैकस्वरपूर्वपदस्य स्वरे' (७।३।४०) इत्येकस्वरादूर्ध्वं लुग्भवति ।

[मद्रबाहुकः] मद्रौ बाहू यस्य सः = मद्रबाहुः । अनुकम्पितो मद्रबाहुः = मद्रबाहुकः । 'अनुकम्पा०' (७।३।३४) कप्प्र० → क ॥छा।

लुक्युत्तरपदस्य कपन् ॥ ७।३।३८ ॥

[लुकि] लुक् सप्तमी ङि ।

[उत्तरपदस्य] उत्तरं च तत् पदं च = उत्तरपदम्, तस्य ।

[कपन्] कपन् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[देवकः] देवदत्तः = देवः । 'ते लुग्वा' (३।२।१०८) इत्युत्तरपदलोपः । अनुकम्पितो देवः = देवकः । अनेन कप्न्प्र० → क ।

[यज्ञकः] यज्ञदत्तः = यज्ञः । 'ते लुग्वा' (३।२।१०८) इत्युत्तरपदलोपः । अनुकम्पितो यज्ञः = यज्ञकः । अनेन कप्न्प्र० → क ।

पकारः पुंवद्भावार्थः । नकारः 'इच्चापुंसोऽनित्क्याप्परे' (२।४।१०७) इत्यत्र पर्युदासार्थः । परि-समन्तात् उदासो निषेधार्थः इति यावत् ।

[देवका] अत्र देवदत्ता प्रकृतेः । 'ते लुग्वा' (३।२।१०८) इत्यनेन दत्तालोपः । 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । अनुकम्पिता देवी = देवका । अनेन कप्न्प्र० → क । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । अत्र कप्नि सति पित्त्वात्पुंवद्भावे नित्त्वादाप्परेऽपि ककारे 'अस्याऽयत्-तत्-क्षिपकादीनाम्' (२।४।१११) इत्यादिना इत्वं न भवति ।

[दत्तिका] देवदत्ता प्रकृतिः । 'ते लुग्वा' (३।२।१०८) पूर्वपदस्य लुक् । अनुकम्पिता दत्ता = दत्तिका । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) इत्यादिना कप्प्र० → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'इच्चापुंसोऽनित्क्याप्परे' (२।४।१०७) इत्यादिना अकारस्य इकारः ॥छ॥

लुक् चाजिनान्तात् ॥ ७।३।३९ ॥

[लुक्] लुक् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[च] च प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[अजिनान्तात्] अजिनमन्ते यस्य तद् = अजिनान्तम्, तस्मात् ।

[व्याघ्रकः] व्याघ्राजिनो व्याघ्रमहाजिनो वा नाम मनुष्यः । अनुकम्पितो व्याघ्राजिनः - व्याघ्रमहाजिनो वा = व्याघ्रकः । अनेन कप्न्प्र० → क - उत्तरपदस्य अजिन-महाजिनस्य लुक् च ।

[सिंहकः] सिंहस्येव अजिनं - चर्म यस्य सः = सिंहाजिनः । अनुकम्पितः सिंहाजिनः = सिंहकः । अनेन कप्न्प्र० → क - उत्तरपदस्य लुक् च ।

[शरभकः] शरभस्येव अजिनं यस्य सः = शरभाजिनः । अनुकम्पितः शरभाजिनः = शरभकः । अनेन कप्न्प्र० → क - उत्तरपदस्य लुक् च ।

[वृषकः] वृषस्येव अजिनं यस्य सः = वृषाजिनः । अनुकम्पितो वृषाजिनः = वृषकः । अनेन कप्न्प्र० → क - उत्तरपदस्य लुक् च ।

[कृष्णकः] कृष्णमजिनं यस्य सः = कृष्णाजिनः । अनुकम्पितः कृष्णाजिनः = कृष्णकः । अनेन कप्न्प्र० → क - उत्तरपदस्य लुक् च ।

[उलकः] अनुकम्पितः उलाजिनः = उलकः । अनेन कप्न्प्र० → क - उत्तरपदस्य लुक् च ।

[व्याघ्रका:] अनुकम्पिता व्याघ्राजिना व्याघ्रमहाजिना वा = व्याघ्रका: । अनेन कप्न्प्र० → क - उत्तरपदस्य लुक् च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सिंहकाः] अनुकम्पिताः सिंहाजिनाः = सिंहकाः । अनेन कप्नुप्र० → क - उत्तरपदस्य लुक् च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

'आतो नेन्द्र-वरुणस्य' (७।४।२९) इत्येव ज्ञापनादकृतसन्धिरेव । उत्तरपदस्य लुक् 'ते लुग्वा' (३।२।१०८) इति लुकि सिद्धे लुग्वचनमनुकम्पायां 'प्राग्नित्यात् कप्' (७।३।२८) इत्यनेन कपि व्याघ्रजिनक इति निवृत्त्यर्थं वचनम् ॥छ॥

षड्वर्जैकस्वरपूर्वपदस्य स्वरे ॥ ७।३।४० ॥

[षड्वर्जैकस्वरपूर्वपदस्य] षड्वर्जं एकस्वरं पूर्वपदं यस्य तत् = षड्वर्जैकस्वरपूर्वपदम्, तस्य ।

[स्वरे] स्वर सप्तमी ङि ।

[वाचियः, वाचिकः, वाचिलः] वागाशीः वागाशीर्दत्तो वा प्रकृतिः । अनुकम्पितो वागाशीः वागाशीर्दत्तो वा = वाचियः, वाचिकः, वाचिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन उत्तरपद आशिष्(स्) आशीदर्त्तस्य वा लुक् ।

[त्वचियः, त्वचिकः, त्वचिलः] अनुकम्पिता(तः) त्वग्दत्तः = त्वचियः, त्वचिकः, त्वचिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन उत्तरपदस्य लुक् ।

[स्रुचियः, स्रुचिकः, स्रुचिलः] अनुकम्पिता(तः) स्रुग्दत्तः = स्रुचियः, स्रुचिकः, स्रुचिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन उत्तरपदस्य लुक् ।

[उपडः, उपकः, उपियः, उपिकः, उपिलः] उपेन्द्रेण दत्तः = उपेन्द्रदत्तः । अनुकम्पित उपेन्द्रदत्तः = उपडः, उपकः, उपियः, उपिकः, उपिलः । 'वोपादेरडाकौ च' (७।३।३६) अड-अक-इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) इन्द्रदत्तस्य लोपः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[षडियः, षडिकः, षडिलः] षडङ्गुलि प्रकृतिः । षड् अङ्गुलयो यस्य सः = षडङ्गुलिः । अनुकम्पितः षडङ्गुलिः = षडियः, षडिकः, षडिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) अङ्गुलिशब्दस्य लुक् ।

[वागाशीष्कः] अनुकम्पिता वागाशीः = वागाशीष्कः । 'अनुकम्पा०' (७।३।३४) कप्प्र० → क । 'सो रुः' (२।१।७२) र० । 'नामिनस्तयोः षः' (२।३।८) र० → ष० ।

[वागाशीर्दत्तकः] अनुकम्पितो वागाशीर्दत्तः = वागाशीर्दत्तकः । 'अनुकम्पा-तद्युक्तनीत्योः' (७।३।३४) कप्प्र० → क ॥छ॥

द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम् ॥ ७।३।४१ ॥

[द्वितीयात्] द्वितीय पञ्चमी ङसि ।

[स्वरात्] स्वर पञ्चमी ङसि ।

[ऊर्ध्वम्] यदा ऊर्ध्वे देशे वर्त्तमानस्य तदा 'कालाध्व-भाव-देशं वाऽकर्म-चाऽकर्मणाम्' (२।२।२३) इत्यम् । यदि वा ऊर्ध्वस्थितस्य तदा क्रियाविशेषणं शब्दरूपं लुग्भवति तदा प्रथमैकवचनम् ।

[देवियः, देविकः, देविलः] अनुकम्पितो देवदत्तः = देवियः, देविकः, देविलः । 'अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन उत्तरपदस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उपडः, उपकः, उपियः, उपिकः, उपिलः] अनुकम्पित उपेन्द्रदत्तः = उपडः, उपकः, उपियः, उपिकः, उपिलः । 'वोपादेरडाकौ च' (७।३।३६) अड-अक-इय-इक-इलप्र० । अनेन इन्द्रदत्तस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पितृयः, पितृकः, पितृलः] अनुकम्पितः पितृदत्तः = पितृयः, पितृकः, पितृलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन उत्तरपददत्तरूपस्य लुक् । 'ऋवर्णोवर्णात् स्वरादेरादेर्लुक् प्रकृत्या च' (७।३।३७) इकारलुक् ।

[वायुयः, वायुकः, वायुलः] अनुकम्पितो वायुदत्तः = वायुयः, वायुकः, वायुलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन उत्तरपदलुक् । 'ऋवर्णोवर्णात् स्वरादे०' (७।३।३७) इकारलुक् ।

ऊर्ध्वग्रहणं सर्वलोपार्थम् ।।छ।।

सन्ध्यक्षरात् तेन ॥ ७।३।४२ ॥

[सन्ध्यक्षरात्] सन्ध्यक्षर पञ्चमी ङसि ।

[तेन] तद् तृतीया टा ।

[कुबियः, कुबिकः, कुबिलः] अनुकम्पितः कुबेरदत्तः = कुबियः, कुबिकः, कुबिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन एरदत्तरूपपदस्य लुक् ।

[कहियः, कहिकः, कहिलः] अनुकम्पितः कहोडः = कहियः, कहिकः, कहिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन ओडरूपपदस्य लुक् ।

[लहियः, लहिकः, लहिलः] अनुकम्पितो लहोडः = लहियः, लहिकः, लहिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन ओडशब्दस्य लुक् ।

[कपियः, कपिकः, कपिलः] अनुकम्पितः कपोतरोमा = कपियः, कपिकः, कपिकः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन ओतरोमन् शब्दस्य लुक् ।

[अमियः, अमिकः, अमिलः] अनुकम्पितोऽमोघः अमोघदत्तो वा अमोघजिह्वो वा = अमियः, अमिकः, अमिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन ओघ-ओघदत्त-ओघजिह्वरूपं उत्तरस्य लुक् ।

[गुरुयः, गुरुकः, गुरुलः] अनुकम्पितो गुरुदत्तः = गुरुयः, गुरुकः, गुरुलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) दत्तरूप उत्तरपदस्य लुक् । 'ऋवर्णोवर्णात् स्वरादेरादेर्लुक् प्रकृत्या च' (७।३।३७) इकारस्य लुक् ।।छ।।

शेवलाद्यादेस्तृतीयात् ॥ ७।३।४३ ॥

[शेवलाद्यादेः] शेवल आदिर्यस्य सः = शेवलादिः । शेवलादिरादिर्यस्य तत् = शेवलाद्यादि, तस्य ।

[तृतीयात्] तृतीय पञ्चमी ङसि ।

'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) इत्यस्यापवादः ।

[शेवलियः, शेवलिकः, शेवलिलः] अनुकम्पितः शेवलदत्तः = शेवलियः, शेवलिकः, शेवलिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन दत्तस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सुपरियः, सुपरिकः, सुपरिलः] अनुकम्पितः सुपरिदत्तः = सुपरियः, सुपरिकः, सुपरिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन दत्तस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[विशालियः, विशालिकः, विशालिलः] अनुकम्पितो विशालदत्तः = विशालियः, विशालिकः, विशालिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन दत्तशब्दस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[वरुणियः, वरुणिकः, वरुणिलः] अनुकम्पितो वरुणदत्तः = वरुणियः, वरुणिकः, वरुणिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन दत्तशब्दस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अर्यमियः, अर्यमिकः, अर्यमिलः] अनुकम्पितः अर्यमदत्तः = अर्यमियः, अर्यमिकः, अर्यमिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन दत्तशब्दस्य लुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

अत्राप्यकृतसन्धिरेव लोपः ।

[शेवलिकः] शेवलेन्द्रदत्तोऽनुकम्पितः = शेवलिकः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इकप्र० । अनेन इन्द्रदत्तलुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक्, इति यथा स्यात् ।

[सुपरिकः] सुपर्याशीर्दत्तोऽनुकम्पितः = सुपरिकः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इकप्र० । अनेन आशीर्दत्तलुक् । 'ऋवर्णोवर्णात् स्वरादेरादेर्लुक् प्रकृत्या च' (७।३।३७) इकारलुक् ।

[विशाखिलः] अनुकम्पितो विशाखदत्तः = विशाखिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इलप्र० । मतान्तरे अनेन दत्तलुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कुमारिलः] अनुकम्पितः कुमारदत्तः = कुमारिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इलप्र० । मतान्तरे अनेन दत्तलुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छ।।

क्वचित् तुर्यात् ।। ७।३।४४ ।।

[क्वचित्] क्वचित् प्रथमा सि ।

[तुर्यात्] तुर्य पञ्चमी ङसि ।

[बृहस्पतियः, बृहस्पतिकः, बृहस्पतिलः] अनुकम्पितो बृहस्पतिदत्तः बृहस्पतिशर्म वा = बृहस्पतियः, बृहस्पतिकः, बृहस्पतिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन दत्त-शर्मन् शब्दलुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[प्रजापतियः, प्रजापतिकः, प्रजापतिलः] अनुकम्पितः प्रजापतिदत्तः = प्रजापतियः, प्रजापतिकः, प्रजापतिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन दत्तलुक् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

अकृतसन्धिरित्येव पूर्ववत् ।

[प्रजापतिकः] प्रजापत्याशीर्दत्तोऽनुकम्पितः = प्रजापतिकः इति यथा स्यात् । 'अजातेर्नृनाम्नो०' (७।३।३५) इकप्र० । अनेन आशीर्दत्तलुक् । प्रजापत्यिक इति मा भूत् ।

क्वचिद्ग्रहणादिह न भवति -

[उपडः, उपकः, उपियः, उपिकः, उपिलः] अनुकम्पित उपेन्द्रदत्तः = उपडः, उपकः, । शेषं पूर्ववत् ।।छ।।

पूर्वपदस्य वा ।। ७।३।४५ ।।

[पूर्वपदस्य] पूर्वपद षष्ठी ङस् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दत्तियः, दतिकः, दत्तिलः, देवियः, देविकः, देविलः] अनुकम्पितो देवदत्तः = दत्तियः, दत्तिकः, दत्तिलः । 'अजातेर्नृनाम्नो बहुस्वरादियेकेलं वा' (७।३।३५) इय-इक-इलप्र० । अनेन पूर्वपद''देव''लुक् । वावचनात् पक्षे-एवम्-देवियः, देविकः, देविलः । 'द्वितीयात् स्वरादूर्ध्वम्' (७।३।४१) दत्तलुक् ।।छा।

ह्रस्वे ॥ ७।३।४६ ॥

[ह्रस्वे] ह्रस्व सप्तमी ङि ।

दीर्घप्रतियोगि प्रतिपक्षं ह्रस्वम् ।

[पटकः] ह्रस्वः पटः = पटकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[शाटकः] ह्रस्वः शाटः = शाटकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[पचतकि] ह्रस्वं-स्तोकं पचति = पचतकि । अनेन ''इ''पूर्वात् अक् ।

[सर्वके] ह्रस्वाः सर्वे = सर्वके । अनेन कप्प्र० → क । जस् । 'जस इः' (१।४।९) जस्० → इ० ।

[विश्वके] ह्रस्वा विश्वे = विश्वके । अनेन कप्प्र० → क । जस् । 'जस इः' (१।४।९) जस्० → इ० ।

[उच्चकैः] ह्रस्वं उच्चैः = उच्चकैः । 'लोकात्' (१।१।३) ''ऐस्'' अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० ।

[नीचकैः] ह्रस्वं नीचैः = नीचकैः । 'लोकात्' (१।१।३) ''ऐस्'' अग्रे विश्लेषियइ । अनेन अक्प्र० ।

[तूष्णीकाम्] ह्रस्वं तूष्णीम् = तूष्णीकाम् । अनेन 'तूष्णीकाम्' (७।३।२२) म् प्राक् का ।

[वंशकः] ह्रस्वो वंशः = वंशकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[वेणुकः] ह्रस्वो वेणुर्वेणुकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[नडकः] ह्रस्वो नडः = नडकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[लवकः] ह्रस्वो लवः = लवकः । अनेन कप्प्र० → क ।

[चरकः] ह्रस्वश्चरः = चरकः । अनेन कप्प्र० → क ।।छा।

कुटी-शुण्डाद् रः ॥ ७।३।४७ ॥

[कुटीशुण्डात्] कुटी च शुण्डा च = कुटीशुण्डम्, तस्मात् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः ।

[रः] र प्रथमा सि ।

कपोऽपवादः ।

[कुटीरः] ह्रस्वा कुटी = कुटीरः । अनेन रप्र० ।

[शुण्डारः] ह्रस्वा शुण्डा = शुण्डारः । अनेन रप्र० ।।छा।

शम्या रु-रौ ॥ ७।३।४८ ॥

[शम्याः] शमी पञ्चमी ङसि ।

[रुरौ] रुश्च रश्च = रुरौ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शमीरुः, शमीरः] ह्रस्वा शमी = शमीरुः, शमीरः । अनेन रु-रप्र० ॥छा।

कुत्वा डुपः ॥ ७।३।४९ ॥

[कुत्वाः] कुतू पञ्चमी ङसि ।

[डुपः] डुप प्रथमा सि ।

[कुतुपः] ह्रस्वा कुतूः = कुतुपः । अनेन डुपप्र० → उप । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऊलुक् ।

कुतूरिति चर्ममयं तैलाद्यावपनमुच्यते ॥छा।

कासू-गोणीभ्यां तरट् ॥ ७।३।५० ॥

[कासूगोणीभ्याम्] कासू च गोणी च = कासूगोण्यौ, ताभ्याम् = कासूगोणीभ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[तरट्] तरट् प्रथमा सि ।

[कासूतरी] 'कस गतौ' (९८७) कस् । कसतीति कासूः । कसि-पद्यर्त्यादिभ्यो णित् (उणा० ८३५) णिद् ऊप्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । ह्रस्वा कासूः = कासूतरी । अनेन तरट्प्र० → तर । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । **कासूः शक्तिर्नामायुधम् ।**

[गोणीतरी] ह्रस्वा गोणी = गोणीतरी । अनेन तरट्प्र० → तर० । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । **गोणी धान्यावपनम् ।**॥छा।

वत्सोक्षा-ऽश्वर्षभाद्ध्रासे पित् ॥ ७।३।५१ ॥

[वत्सोक्षाऽश्वर्षभात्] वत्सश्च उक्षा च अश्वश्च ऋषभश्च = वत्सोक्षाऽश्वर्षभम्, तस्मात् ।

[ह्रासे] ह्रास सप्तमी ङि ।

[पित्] प् इदनुबन्धो यस्य सः = पित् ।

[वत्सतरः] ह्रसितो वत्सः = वत्सतरः । अनेन तरट्प्र० → तर । वत्सः प्रथमवयस्को गौः, तस्य ह्रासो द्वितीयवयःप्राप्तिः ।

[उक्षतरः] ह्रसित उक्षा = उक्षतरः । अनेन तरट्प्र० → तर । उक्षा द्वितीयवयास्तरुणस्तस्य ह्रासस्तृतीयवयःप्राप्तिः ।

[अश्वतरः] ह्रसितोऽश्वोऽश्वतरः । अनेन तरट्प्र० → तर । अश्वेनाश्वायां जातोऽश्वस्तस्य ह्रासो गर्दभपितृकता । आशुगमनाद्वाश्वस्तस्य ह्रासो गमने मन्दता । सर्वथाश्वतरशब्दो जातिशब्दः ।

[ऋषभतरः] ह्रसित ऋषभः = ऋषभतरः । अनेन तरट्प्र० → तर । ऋषभोऽनड्वान् बलीयान्, तस्य ह्रासो भारवहने मन्दशक्तिताविष्करणम् ।

पित्करणं पुंवद्भावार्थम् ।

[वत्सतरी] ह्रसिता वत्सा = वत्सतरी । अनेन तरट्प्र० → तर । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी ।

[अश्वतरी] ह्रसिताश्वा = अश्वतरी । अनेन तरट्प्र० → तर । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ॥छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वैकाद् द्वयोर्निर्धार्ये डतरः ॥ ७।३।५२ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[एकात्] एक पञ्चमी ङसि ।

[द्वयोः] द्वि सप्तमी ओस् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) इ० → अ० । 'एद् बहुस्भोसि' (१।४।४) ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[निर्धार्ये] निर् 'धृङ्त् स्थाने' (१४६७) धृ । ध्रियमाणं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे णिग्' (३।४।२०) णिग्प्र० → इ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । निर्धार्यते = निर्धार्यः । 'य एच्चातः' (५।१।२८) यप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक्, तस्मिन् ।

[डतरः] डतर प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः ।

समुदायादेकदेशो जातिगुणक्रियासंज्ञाद्रव्यैर्निष्कृष्य बुद्ध्या पृथक्क्रियमाणो निर्धार्यः ।

[एकतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा, एकको भवतोः कठः पटुर्वा, एको भवतोः पटुः] द्वयोर्मध्ये एकः = एकतरः । अनेन डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलोपः । भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा । महावाधिकारेणैव सिद्धे किमर्थं वावचनमित्याशङ्काया उत्तरमाह-वावचनमगर्थम् । यथा एककः, वाक्यं पूर्ववत् । 'लोकात्' (१।१।३) "अ"अग्रे विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक्प्र० । महावाधिकारात्र भवत्यपि अग्रेतने उदाहरणे ॥छा।

यत्-तत्-किमन्यात् ॥ ७।३।५३ ॥

[यत्तत्किमन्यात्] यच्च तच्च किम् च अन्यच्च = यत्तत्किमन्यत्, तस्मात् ।

[यतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ततर आगच्छतु] द्वयोर्मध्ये यः = यतरः । अनेन डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । द्वयोर्मध्ये सः = ततरः । अनेन डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[कतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा] द्वयोर्मध्ये कः = कतरः । अनेन डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) "इम्"लुक् ।

[अन्यतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा] द्वयोर्मध्येऽन्यः = अन्यतरः । अनेन डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

महावाधिकारात् प्रत्ययो न भवति अग्रेतने उदाहरणे ॥छा।

बहूनां प्रश्ने डतमश्च वा ॥ ७।३।५४ ॥

[बहूनाम्] बहु षष्ठी आम् ।

[प्रश्ने] प्रश्न सप्तमी ङि ।

[डतमश्च] डतम प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[यतमो यतरो वा भवतां कठस्ततमस्ततरो वा आगच्छतु] बहूनां एषां वा मध्ये यः = यतमः, यतरः । अनेन डतमप्र० → अतम० - डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् । बहूनां मध्ये सः = ततमः, ततरो वा । अनेन डतमप्र० → अतम - डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अद्लुक् ।

[कतमः कतरो वा भवतां कठः] बहूनां मध्ये कः = कतमः, कतरः । अनेन डतमप्र० → अतम - डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) "इम्" लुक् ।

[अन्यतमोऽन्यतरो वा] बहूनां मध्येऽन्योऽन्यतमः, अन्यतरो वा भवतां कठः । अनेन डतमप्र० → अतम - डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[शुचिवल्कवीतवपुरन्यतमस्तिमिरच्छिदामिव गिरौ भवतः - किराते] तिमिर 'छिदृंपी द्वैधीकरणे' (१४७८) छिद् । तिमिरं छिन्दन्ति । क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लुक्, तेषाम् = तिमिरच्छिदाम् ।

वावचनमगर्थम्-

[यको भवतां कठः सक आगच्छतु] बहूनां मध्ये यः = यको भवतां कठः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्"अग्रे विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः स्वरेष्वन्त्यात् पूर्वोऽक्' (७।३।२९) अक्प्र० । प्रथमा सि । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । बहूनां मध्ये सः = सकः । 'लोकात्' (१।१।३) "अद्" अग्रे विश्लेषियइ । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक्प्र० ।

[अन्यक एषां कालापः] बहूनां मध्येऽन्यः = अन्यकः । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) "अ"पूर्वमक् । बहूनां मध्ये कः क आलापः । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) इम् प्राक् अक् । 'किमः कस्तसादौ च' (२।१।४०) "क"देशः ।

महावाधिकारात् प्रत्ययो न भवत्यपि । एवं य इत्यत्र न किमपि प्रत्ययः, मतत्रयेऽप्यभिधानमेव श्रेय इति भावार्थः ॥छा॥

वैकात् ॥ ७।३।५५ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[एकात्] एक पञ्चमी ङसि ।

[एकतमो भवतां कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा, एककः, एको भवतां कठः] एषां मध्ये एकः = एकतमः । अनेन डतमप्र० → अतम । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । भवतां कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा । एवम्-एककः । 'त्यादि-सर्वादेः०' (७।३।२९) अक् । महावाधिकारान्न भवति । एवम्-एकः इत्यत्र न किमपि ।

पृथग्योगो डतरनिवृत्त्यर्थः ॥छा॥

क्तात् तमबादेश्चानत्यन्ते ॥ ७।३।५६ ॥

[क्तात्] क्त पञ्चमी ङसि ।

[तमबादेश्च] तमप् आदिर्यस्य सः = तमबादिः, तस्मात् । च प्रथमा सि ।

[अनत्यन्ते] न अत्यन्तम् = अनत्यन्तम्, तस्मिन् ।

क्रियायाः स्वेनाश्रयेण 'सहार्थे' (२।२।४५) तृतीया । साकल्येन करणे तृतीया । **अनभिसम्बन्धोऽनत्यन्तता** ।

[भिन्नकम्] अनत्यन्तं भिन्नं = भिन्नकम् । अनेन कप्प्र० → क । सि-अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[छिन्नकम्] अनत्यन्तं छिन्नं = छिन्नकम् । अनेन कप्प्र० → क । सि-अम् ।

[भिन्निका घटी] अनत्यन्तं भिन्ना = भिन्निका । अनेन कप्प्र० → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) इत्यादिना पुंवद्भावः । 'अस्याऽयत्-तत्-क्षिपकादीनाम्' (२।४।१११) इ ।

[छिन्निका रज्जुः] अनत्यन्तं छिन्ना = छिन्निका रज्जुः । अनेन कप्प्र० → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवद्भावः । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

तमबाद्यन्तात् क्तात्-

[भिन्नतमकम्] प्रकृष्टं भिन्नं = भिन्नतमम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनत्यन्तं भिन्नतमं = भिन्नतमकम् । अनेन कप्प्र० → क ।

[भिन्नतरकम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं भिन्नं = भिन्नतरम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनत्यन्तं भिन्नतरं = भिन्नतरकम् । अनेन कप्प्र० → क ।

[भिन्नकल्पकम्] ईषदपरिसमाप्तं भिन्नं = भिन्नकल्पम् । 'अतमबादेरीषदसमाप्ते कल्पप्-देश्यप्-देशीयर्' (७।३।११) कल्पप्प्र० → कल्प । अनत्यन्तं भिन्नकल्पं = भिन्नकल्पकम् । अनेन कप्प्र० → क ।

[छिन्नतमकम्] प्रकृष्टं छिन्नं = छिन्नतमम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनत्यन्तं छिन्नतमं = छिन्नतमकम् । अनेन कप्प्र० → क ।

[छिन्नतरकम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं छिन्नं = छिन्नतरम् । 'द्वयोर्विभज्ये०' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । अनत्यन्तं छिन्नतरं = छिन्नतरकम् । अनेन कप्प्र० → क ।

[छिन्नकल्पकम्] ईषदपरिसमाप्तं छिन्नं = छिन्नकल्पम् । 'अतमबादेरीषदसमाप्ते कल्पप्०' (७।३।११) कल्पप्प्र० → कल्प । अनत्यन्तं छिन्नकल्पं = छिन्नकल्पकम् । अनेन कप्प्र० → क ।

तमबाद्यन्तेषु क्तान्तता नास्तीति तमबादिग्रहणम् । असमासस्तमबादेरित्यत्रापि क्तादित्यस्य सम्बन्धार्थः ॥छ॥

न सामिवचने ॥ ७।३।५७ ॥

[न] न प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[सामिवचने] सामिवचन सप्तमी ङि । सामि अर्द्धः, सामि वक्तीति सामिवचनः । 'नन्द्यादिभ्योऽनः' (५।१।५२) अनप्र०, तस्मिन् ।

[सामि अनत्यन्तं भिन्नम्] सामि अनत्यन्तं भिन्नमिति वाक्यमेव, न कप् ।

[कृतम्] सामि अनत्यन्तं कृतमिति वाक्यमेव । न कप् ।

[भुक्तम्] सामि अनत्यन्तं भुक्तमिति वाक्यमेव, न कप् ।

[पीतम्] सामि अनत्यन्तं पीतमिति वाक्यमेव, न कप् ।

[भिन्नतमम्] सामि अनत्यन्तं भिन्नतममिति वाक्यमेव, न कप् ।

[भिन्नतरम्] सामि अनत्यन्तं भिन्नतरमिति वाक्यमेव, न कप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वचनग्रहणं पर्यायार्थम्-

[**अर्द्धमनत्यन्तं भिन्नम्**] अर्द्धमनत्यन्तं भिन्नं ।

[**नेममनत्यन्तं भिन्नम्**] नेममनत्यन्तं भिन्नम् ।

एवं शकलं-खण्डमित्यादि ।

अन्ये तु समास एवोदाहरणम् -

[**सामिकृतम्**] सामि कृतं = सामिकृतम् । 'स्वयं-सामि क्तेन' (३।१।५८) समासः ।

[**अर्द्धकृतम्**] अर्द्धं च तत् कृतं च = अर्द्धकृतम् । 'विशेषणं विशेष्येणैकार्थं कर्मधारयश्च' (३।१।९६) इत्यादिना समासः ।

ननु साम्यादिभिरेवानत्यन्तताया अभिहितत्वादुक्तार्थत्वेन कप् न प्राप्नोतीति व्यर्थः प्रतिषेधः ? उच्यते-साम्यादिभिः समुदायविषयक्रियाया एवानत्यन्तता प्रतीयते न स्वविषये । तत्रानत्यन्तविवक्षायां कप् प्राप्नोतीति प्रतिषेधवचनम् ।।छ।।

नित्यं ञ-ञिनोऽण् ।। ७।३।५८ ।।

[**नित्यम्**] नित्य प्रथमा सि ।

[**ञञिनः**] ञश्च ञिन् च = ञञिन्, तस्मात् ।

[**अण्**] अण् प्रथमा सि ।

नित्यग्रहणात् महाविभाषा निवृत्ता ।

[**व्यावक्रोशी**] वि-अव 'क्रुशं आह्वान-रोदनयोः' (९८६) क्रुश् । व्यवक्रोशनं = व्यावक्रोशी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । ततोऽनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'न ञ-स्वा(व)ङ्गादेः' (७।४।९) इति वृद्धिरागमनिषेधः ।

[**व्यावलेखी**] वि-अव 'लिखत् अक्षरविन्यासे' (१३३६) लिख् । व्यवलेखनं = व्यावलेखी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । ततोऽनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'न ञ-स्वा(व)ङ्गादेः' (७।४।९) इति वृद्धिरागमनिषेधः ।

[**व्यावहासी वर्त्तते**] वि-अव 'हसे हसने' (६४५) हस् । व्यवहसनं = व्यावहासी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । ततोऽनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'न ञ-स्वा(व)ङ्गादेः' (७।४।९) इति वृद्धिरागमनिषेधः ।

[**सांकोटिनम्**] सम्-कोट । समन्तात् कोटः = सांकोटिनम् । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'अतः' (४।३।८२) अलुप् । ततोऽनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अनपत्ये' (७।४।५५) अन्त्यस्वरादिलुबभावः ।

[**सांराविणम्**] समन्तात् रावः = सांराविणम् । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'अतः' (४।३।८२) अलुप्, ततोऽनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अनपत्ये' (७।४।५५) अन्त्यस्वरादिलुबभावः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[साम्मार्गिणम्(र्जिनम्)] समन्तात् मार्गः = साम्मार्गिणम्(साम्मार्जिनम्) । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'अतः' (४।३।८२) अलुप्, ततोऽनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अनपत्ये' (७।४।५५) अन्त्यस्वरादिलुबभावः ॥छा॥

विसारिणो मत्स्ये ॥ ७।३।५९ ॥

[विसारिणः] विसारिन् पञ्चमी ङसि ।

[मत्स्ये] मत्स्य सप्तमी ङि ।

[वैसारिणो मत्स्यः] वि 'सृं गतौ' (२५) सृ । विसरतीति विसारी, मत्स्यश्चेत् वैसारिणः । 'ग्रहादिभ्यो णिन्' (५।१।५३) णिन्प्र० → इन् । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर्, ततोऽनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ॥छा॥

पूगादमुख्यकाञ्ज्यो द्रिः ॥ ७।३।६० ॥

[पूगात्] पूग पञ्चमी ङसि ।

[अमुख्यकात्] मुख्येऽर्थे कः = मुख्यकः । न मुख्यकः = अमुख्यकः, तस्मात् ।

[ञ्यः] ञ्य प्रथमा सि ।

[द्रिः] द्रि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

नानाजातीया अनियतवृत्तयोऽर्थकामप्रधानाः सङ्घाः पूगाः ।

[लौहध्वज्यः, लौहध्वज्यौ, लोहध्वजाः] लोहध्वजा पूगा उच्यन्ते । अलौकिकं वाक्यमन्यथा न प्राप्नोति । लोहध्वज एव = लौहध्वज्यः । लोहध्वजावेव = लौहध्वज्यौ । लोहध्वजा एव = लोहध्वजाः । अनेन ञ्यप्र० द्रिसंज्ञकः → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यलुप् । जस् ।

[शैब्यः, शैब्यौ, शिबयः] शिबयः पूगा उच्यन्ते । 卐शिबिरेव = शैब्यः । शिबी एव = शैब्यौ । शिबय एव = शिबयः । अनेन ञ्यप्र० → य० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यलुप् । जस् । 'जस्येदोत्' (१।४।२२) ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[वातक्यः, वातक्यौ, वातकाः] वातक । वातकाः पूगा उच्यन्ते । वातक एव = वातक्यः, तौ-ते । अनेन ञ्यप्र० → य । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-औ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यलुप् । जस् ।

[देवदत्तकः] देवदत्तो मुख्योऽस्य = देवदत्तकः । 'सोऽस्य मुख्यः' (७।१।१९०) कप्र० ।

[इन्द्राग्निगुप्तकः पूगः] इन्द्राग्निगुप्तो मुख्योऽस्य सः = इन्द्राग्निगुप्तकः पूगः । 'सोऽस्य मुख्यः' (७।१।१९०) कप्र० ॥छा॥

व्रातादस्त्रियाम् ॥ ७।३।६१ ॥

[व्रातात्] व्रात पञ्चमी ङसि ।

[अस्त्रियाम्] न स्त्री = अस्त्री, तस्याम् ।

卐 म० वृत्तौ-शैबिरेव = शैब्यः । शैबी एव = शैब्यौ । शैबय एव = शिबयः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

नानाजातीया अनियतवृत्तयः शरीरायासजीविनः सङ्घा व्राताः ।

[**कापोतपाक्यः, कापोतपाक्यौ, कपोतपाकाः**] कपोतपाको व्राताः । कपोतपाक एव = कापोतपाक्यः, तौ-ते । एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् । अनेन ञ्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यलुप् । सि-औ-जस् ।

[**व्रैहिमत्यः, व्रैहिमत्यौ, व्रीहिमताः**] व्रीहिमतो व्राताः = व्रैहिमत्यः । व्रीहिमतौ व्राताः = व्रैहिमत्यौ । व्रीहिमता व्राताः = व्रीहिमताः । अनेन ञ्यप्र० → य । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यलुप् । जस् ।

[**कपोतपाका**] कपोतपाक एव = कपोतपाका । अत्र प्रत्ययो न कश्चित् । आप् ।

[**व्रीहिमता स्त्री**] व्रैहिमतैव = व्रीहिमता । अत्र प्रत्ययो न कश्चित् । आप् ॥छा॥

शस्त्रजीविसङ्घाञ्ञ्यड् वा ॥ ७।३।६२ ॥

[**शस्त्रजीविसङ्घात्**] शस्त्रजीविनां सङ्घः = शस्त्रजीविसङ्घः, तस्मात् ।

[**ञ्यट्**] ञ्यट् प्रथमा सि ।

[**वा**] वा प्रथमा सि ।

[**शाबर्यः, शाबर्यौ, शबराः**] शबराः शस्त्रजीविसङ्घः । शबर एव = शाबर्यः । शबरौ एव = शाबर्यौ । शबरा एव = शबराः । अनेन ञ्यट्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-औ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यट्लुप् । जस् ।

[**पौलिन्द्यः, पौलिन्द्यौ, पुलिन्दाः**] पुलिन्दाः शस्त्रजीविसङ्घः । पुलिन्द एव = पौलिन्द्यः । तौ = पौलिन्द्यौ । ते = पुलिन्दाः । अनेन ञ्यट्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यट्लुप् । जस् ।

[**कौन्त्यः, कौन्त्यौ, कुन्तयः**] कुन्तेरपत्यं बहवो माणवकाः = कुन्तयः । 'दु-नादि-कुर्वित्-कोशला-ऽजादाञ्ञ्यः' (५।१।११८) इत्यादिना ञ्यप्र० → य । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यलुप् । ते शस्त्रजीविः । कुन्तिरेव = कौन्त्यः । तौ शस्त्रजीविसङ्घौ । ते शस्त्रजीविसङ्घाः । अनेन ञ्यट्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-औ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यट्लुप् । जस् । 'जस्येदोत्' (१।४।२२) ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

एवं शबरः पुलिन्द इत्यत्र विकल्पेन प्रत्ययो न भवति ।

[**मल्लः, मल्लौ, मल्लाः**] मल्लाः सङ्घः । मल्ल एव = मल्लः, तौ-मल्लौ । ते-मल्लाः । एतेषु प्रत्ययो न भवति । सि-औ-जस् ।

[**शयण्डः, शयण्डौ, शयण्डाः**] शयण्डः सङ्घः । शयण्ड एव = शयण्डः । तौ-शयण्डौ । ते-शयण्डाः । एतेषु प्रत्ययो न भवति । सि-औ-जस् ।

[**सम्राट्**] सम् 'राजृग् दीप्तौ' (८९३) राज् । सम्राजत इति सम्राट् । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'सम्राट्' (१।३।१६) इत्यनेन मकारस्य मः । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । 'यज-सृज-मृज-राज-भ्राज-भ्रस्ज-व्रस्च-

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

परिव्राजः शः षः' (२।१।८७) ज० → ष० । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ष० → ड० । 'विरामे वा' (१।३।५१) ड० → ट० ।

[वागुरः, वागुरौ, वागुराः] वागुरा अस्यास्ति = वागुरः । वागुरा अनयोरस्ति = वागुरौ । वागुरा एष्वस्ति = वागुराः । 'अभ्रादिभ्यः' (७।२।४६) अप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि-औ-जस् ।

नैते श्रेणिबद्धा इति न सङ्घाः । टकारो ङ्यर्थः ।

[शाबरी] अनेन निष्पन्नः शाबर्य मण्ड्यते । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् ।

[पौलिन्दी] अनेन निष्पन्नः पौलिन्द्या मण्ड्यते । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् ।

[कौन्ती] कुन्तेरपत्यं बहवो माणवकास्ते शस्त्रजीविसङ्घः स्त्रीत्वविशिष्टो विवक्षितः । 'दु-नादि-कुर्वित्-कोशला-ऽजादाञ्ञ्यः' (६।१।११८) ञ्यप्र० । 'कुन्त्यवन्तेः स्त्रियाम्' (६।१।१२१) लुप् । 'नुर्जातेः' (२।४।७२) ङी, ततः 'शस्त्रजीवि०' (७।३।६२) ञ्यट्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ ॥छ॥

वाहीकेष्वब्राह्मण-राजन्येभ्यः ॥ ७।३।६३ ॥

[वाहीकेषु] वाहीक सप्तमी सुप् ।

[अब्राह्मणराजन्येभ्यः] ब्राह्मणाश्च राजन्याश्च = ब्राह्मणराजन्याः, न ब्राह्मणराजन्याः = अब्राह्मणराजन्याः, तेभ्यः = अब्राह्मणराजन्येभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[कौण्डीविश्यः, कौण्डीविश्यौ, कुण्डीविशाः] कुण्डी 'विशंत् प्रवेशने' (१४१५) विश् । 卐कुण्डीमपि विशन्ति । 'मूलविभुजादयः' (५।१।१४४) कप्र० → अ । जस् । कुण्डीविशाः शस्त्रजीविसङ्घः = कौण्डीविश्यः । कुण्डीविशाः शस्त्रजीविसङ्घौ = कौण्डीविश्यौ । कुण्डीविशाः शस्त्रजीविसङ्घाः = कुण्डीविशाः । अनेन ञ्यट्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । सि-औ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यट्लुप् । जस् ।

[क्षौद्रक्यः, क्षौद्रक्यौ, क्षुद्रकाः] क्षुद्रकाः शस्त्रजीविसङ्घः = क्षौद्रक्यः । क्षुद्रकाः शस्त्रजीविसङ्घौ = क्षौद्रक्यौ । क्षुद्रकाः शस्त्रजीविसङ्घाः = क्षुद्रकाः । अनेन ञ्यट्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । सि-औ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यट्लुप् । जस् ।

[मालव्यः, मालव्यौ, मालवाः] मालवस्यापत्यानि । 'दु-नादि-कुर्वित् कोशला-ऽजादाञ्ञ्यः' (६।१।११८) ञ्यप्र० । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ञ्यलुप् । मालवाः शस्त्रजीविसङ्घः = मालव्यः । मालवाः शस्त्रजीविसङ्घौ = मालव्यौ । मालवाः शस्त्रजीविसङ्घाः = मालवाः । अनेन ञ्यट्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । सि-औ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) लुप् । जस् ।

[शबरः, शबरौ] शबराः शस्त्रजीविसङ्घः = शबर इत्यादि पूर्वसूत्रेणापि विकल्पे ञ्यट् प्रत्ययो न भवति ।

[पुलिन्दः, पुलिन्दौ] पुलिन्दाः शस्त्रजीविसङ्घः = पुलिन्द इत्यादि पूर्वसूत्रेणापि विकल्पे ञ्यट् प्रत्ययो न भवति ।

卐 म० वृत्तौ-कुण्ड्यां विशन्ति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गौपालिः, गौपाली] गोपालस्यापत्यानि = गौपालयः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । गौपालयः शस्त्रजीविसङ्घः = गौपालिः । गौपालयः शस्त्रजीविसङ्घौ = गौपाली । सि-औ ।

[शालङ्कायनः, शालङ्कायनौ] शलङ्कोरपत्यानि । 'क्रोष्टु-शलङ्कोर्लुक् च' (६।१।५६) आयनणप्र० → आयन-उलुक् च । 'वृद्धिः स्वरेष्वा०' (७।४।१) वृद्धिः आ । शालङ्कायनाः शस्त्रजीविसङ्घः = शालङ्कायनः । शालङ्कायनाः शस्त्रजीविसङ्घौ = शालङ्कायनौ सि-औ ।

[राजन्यः, राजन्यौ] राज्ञोऽपत्यानि = राजन्याः । 'जातौ राज्ञः' (६।१।९२) यप्र० । राजन्याः शस्त्रजीविसङ्घः = राजन्यः । राजन्याः शस्त्रजीविसङ्घौ = राजन्यौ । सि-औ ।

[काम्बव्यः, काम्बव्यौ, काम्बव्या] कम्बु मण्ड्यते । कम्बोरयं = काम्बवः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । काम्बवानां राजा - काम्बवस्यापत्यं वा । 'दु-नादि-कुर्वित्०' (६।१।११८) ञ्यप्र० । यद्वा कम्बोरपत्यानि । 'दु-नादि-कुर्वित्-कोशला०' (६।१।११८) ञ्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । काम्बव्याः शस्त्रजीविसङ्घः = काम्बव्यः । काम्बव्याः शस्त्रजीविसङ्घौ = काम्बव्यौ । सि-औ । स्त्रियां तु 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

ञ्यटि तु ङीः स्यात् । ब्राह्मणप्रतिषेधे ब्राह्मणविशेषप्रतिषेधः, न हि ब्राह्मणशब्दवाच्यो वाहीकेषु शस्त्रजीविसङ्घोऽस्ति । राजन्ये तु स्वरूपविशेषस्य प्रतिषेधः । तदर्थमेव बहुवचनम् । अग्रेतनानि उदाहरणानि पूर्ववत् ज्ञेयानि ॥छ॥

वृकाट्टेण्यण् ॥ ७।३।६४ ॥

[वृकात्] वृक पञ्चमी ङसि ।

[टेण्यण्] टेण्यण् प्रथमा सि ।

[वार्केण्यः, वार्केण्यौ, वृकाः, वार्केणी स्त्री] वृकाः शस्त्रजीविसङ्घः = वार्केण्यः । वृकाः शस्त्रजीविसङ्घौ = वार्केण्यौ । वृकाः शस्त्रजीविसङ्घाः = वृकाः । अनेन टेण्यणप्र० → एण्य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) लुप् । स्त्रियां तु-'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् । वाहीकत्वे नित्यमवाहीकत्वे तु विकल्पेन ञ्यटि 'शस्त्रजीवि०' (७।३।६२) इत्यादिना प्राप्ते वचनम् । एवमुत्तरसूत्रत्रयमपि ॥छ॥

यौधेयादेरञ् ॥ ७।३।६५ ॥

[यौधेयादेः] यौधेय आदिर्यस्य सः = यौधेयादिः, तस्मात् ।

[अञ्] अञ् प्रथमा सि ।

[यौधेयः, यौधेयौ, यौधेयाः] युधाया अपत्यं बहवः कुमाराः । 'द्विस्वरादनद्याः' (६।१।७१) एयणप्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः = यौधेयः । तौ = यौधेयौ । ते = यौधेयाः । अनेन अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-औ-जस् ।

[शौभ्रेयः] शुभ्रस्य अपत्यं बहवः कुमाराः । 'शुभ्रादिभ्यः' (६।१।७३) एयणप्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः = शौभ्रेयः । अनेन अञ्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शौक्रेयः] शुक्ल(क्र)स्य अपत्यं बहवः कुमाराः । 'शुभ्रादिभ्यः' (६।१।७३) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः = शौक्रेयः । अनेन अञ्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[घार्त्तेयः] घृताया अपत्यं बहवः कुमाराः = घार्त्तेयः । 'द्विस्वरादनद्याः' (६।१।७१) एयण्प्र० → एय । अथवा घृतेरपत्यं = घार्त्तेयः । 'द्विस्वरादनद्याः' (६।१।७१) एयण्प्र० → एय । अथवा घृतेरपत्यं = घार्त्तेयः । 'इतोऽनिञः' (६।१।७२) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य-इवर्णस्य च लुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः = घार्त्तेयः । अनेन अञ्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[धार्त्तेयः] धृताया अपत्यं बहवः कुमाराः = धार्त्तेयः । 'द्विस्वरादनद्याः' (६।१।७१) एयण्प्र० → एय । अथवा धृतेरपत्यं = धार्त्तेयः । 'इतोऽनिञः' (६।१।७२) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य-इवर्णस्य च लुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः = धार्त्तेयः । अनेन अञ्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ज्यावानेयः] ज्यावानाया अपत्यं बहवः कुमाराः । 'ङ्याप्त्यूङः' (६।१।७०) एयण्प्र० → एय । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः = ज्यावानेयः । अनेन अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

अञ्वचनं 'सङ्घ-घोषा-ऽङ्क-लक्षणेऽञ्-यञिञः' (६।३।१७२) इत्यणर्थम् । तेन यौधेयस्य सङ्घादिः = यौधेयः । 'सङ्घ-घोषा०' (६।३।१७२) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् इति भवति, अन्यथा 'गोत्राददण्डमाणव-शिष्ये' (६।३।१६९) इत्यादिना अकञ् स्यात् ।

ननु यौधेयादयः सङ्घवचनाः कथं गोत्रं भवन्ति ? उच्यते-भर्गाद्यन्तर्गणो यौधेयादिस्तत्र येऽपत्यप्रत्ययान्तास्ते गोत्रं भवन्ति औपगवादिवत् । 'प्रकृतिग्रहणे स्वार्थिकप्रत्ययान्तानामपि ग्रहणम्' (न्या० सं० वक्ष० (२)/सूत्र(१)) इति न्यायात् । अपत्यं हि गोत्रमपत्यप्रत्ययान्ताच्च स्वार्थिकोऽप्यपत्यग्रहणेन गृह्यते । अत्र चेदमेव अञ्वचनं लिङ्गं-चिह्नमित्यर्थः ॥छा॥

पर्श्वादेरण् ॥ ७।३।६६ ॥

[पर्श्वादिः] पर्शुरादिर्यस्य सः = पर्श्वादिः, तस्मात् ।

[अण्] अण् प्रथमा सि ।

[पार्शवः, पार्शवौ, पर्शवः] पर्शोरपत्यं बहवो माणवकाः । 'पुरु-मगध-कलिङ्ग०' (६।१।११६) अण्प्र० । 'शकादिभ्यो द्रेर्लुप्' (६।१।१२०) अण्लुप् । ते शस्त्रजीविसङ्घः-सङ्घौ-सङ्घा वा = पार्शवः, पार्शवौ, पर्शवः । अनेन अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-औ । बहुत्वे 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) अण्लुप् । जस् । 'अस्येदोत्' (१।४।२२) ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[राक्षसः, राक्षसौ, रक्षांसि] रक्षस् मण्ड्यते । रक्षसोऽपत्यं । 'पुरु-मगध-कलिङ्ग०' (६।१।११६) अण्प्र० । 'शकादिभ्यो द्रेर्लुप्' (६।१।१२०) अण्लुप् । रक्षांसि शस्त्रजीविसङ्घः-सङ्घौ-सङ्घा वा = राक्षसः, राक्षसौ, रक्षांसि । अनेन अण्प्र० → अ । सि-औ । 'शकादिभ्यो द्रेर्लुप्' (६।१।१२०) इत्यादिना अनेन विहितस्य अणो न लुप् भवत्यप्राकरणिकत्वात् । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) इति अण्लुप् । 'पुनर्द्रिग्रहणादप्राकरणिकस्यापि तत्र ग्रहणम् । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'धुटां प्राक्' (१।४।६६) नोऽन्तः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

स्त्रियां तु-

[पर्शूः] पर्शोरपत्यं बहवो माणवकाः । 'पुरु-मगध-कलिङ्ग०' (६।१।११६) अण्प्र० । 'शकादिभ्यो द्रेर्लुप्' (६।१।१२०) अण्लुप् । ते शस्त्रजीविसङ्घः स्त्रीत्वविशिष्टेऽनेन अण्प्र० । 'द्रेरञणोऽप्राच्य-भर्गादेः' (६।१।१२३) अण्लुप् । 'उतोऽप्राणिनश्चायु-रज्ज्वादिभ्य ऊङ्' (२।४।७३) ऊङ्० → ऊ । 'समानानां तेन दीर्घः' (१।२।१) दीर्घः ।

दामन्यादेरीयः ॥ ७।३।६७ ॥

[दामन्यादेः] दामनिरादिर्यस्य सः = दामन्यादिः, तस्मात् ।

[ईयः] ईय प्रथमा सि ।

[दामनीयः, दामनीयौ, दामनयः] दमनस्यापत्यं बहवः कुमाराः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः-सङ्घौ-सङ्घा वा = दामनीयः, दामनीयौ, दामनयः । अनेन ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-औ । बहुत्वे 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) ईयलुप् ।

[औलपीयः, औलपीयौ, औलपयः] उपल(लप)स्यापत्यं बहवः कुमाराः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । ते शस्त्रजीविसङ्घः-सङ्घौ-सङ्घा वा = औलपीयः, औलपीयौ, औलपयः । अनेन ईयप्र० । शेषं पूर्ववत् । जस् ।

[ककुन्दकि] काकुन्दकि प्रकृतिः । पृषोदरादित्वात् ह्रस्वत्वम् । ककुन्दकि ।

गणोऽत्र ॥छ॥

श्रुमच्छमीवच्छिखावच्छालावदूर्णावद्विदभृदभिजितो गोत्रेऽणो यञ् ॥ ७।३।६८ ॥

[श्रुमच्छमीवच्छिखावच्छालावदूर्णावद्विदभृदभिजितः] श्रुमांश्च शमीवांश्च शिखावांश्च शालावांश्च ऊर्णावांश्च विदभृच्च अभिजिच्च = श्रुमच्छमीवच्छिखावच्छालावदूर्णावद्विदभृदभिजित्, तस्मात् ।

[गोत्रे] गोत्र सप्तमी ङि ।

[अणः] अण् पञ्चमी ङसि ।

[यञ्] यञ् प्रथमा सि ।

शस्त्रजीविसङ्घादिति निवृत्तम् ।

[श्रौमत्यः, श्रौमत्यौ, श्रौमताः] श्रुरस्यास्ति = श्रुमान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । श्रुमतोऽपत्यं = श्रौमत्यः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ, ततोऽनेन यञ्प्र० द्रिसंज्ञकः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-औ । 'यञञोऽश्यापर्णान्त-गोपवनादेः' (६।१।१२६) यञ्लुप् । जस् ।

[श्रैमत्यः, श्रैमत्यौ, श्रैमताः] श्रीमतोऽपत्यं = श्रैमत्यः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ, ततो मतान्तरेऽनेन यञ्प्र० । सि-औ । 'यञञोऽश्यापर्णान्त०' (६।१।१२६) यञ्लुप् ।

[शामीवत्यः, शामीवत्यौ, शामीवताः] शमी विद्यते यस्य । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चमवर्गान् मतोर्मो वः' (२।१।९४) म० → व० । शमीवतोऽपत्यं - अपत्ये-अपत्यानि वा =

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

शामीवत्यः, शामीवत्यौ, शामीवताः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ, ततोऽनेन यञ्प्र० → य । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-औ । बहुत्वे 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) यञ्लुप् । जस् ।

[शैखावत्यः, शैखावत्यौ, शैखावताः] शिखा विद्यते यस्य । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चम०' (२।१।९४) म० → व० । शिखावतोऽपत्यं - अपत्ये-अपत्यानि वा = शैखावत्यः, शैखावत्यौ, शैखावताः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ, ततोऽनेन यञ्प्र० । शेषं पूर्ववत् ।

[शालावत्यः, शालावत्यौ, शालावताः] शाला अस्यास्ति । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चमवर्गान्०' (२।१।९४) म० → व० । शालावतोऽपत्यं - अपत्ये-अपत्यानि वा = शालावत्यः, शालावत्यौ, शालावताः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः, ततोऽनेन यञ्प्र० । शेषं पूर्ववत् ।

[और्णावत्यः, और्णावत्यौ, और्णावताः] ऊर्णा अस्यास्ति । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपान्तापञ्चमवर्गान्०' (२।१।९४) म० → व० । ऊर्णावतोऽपत्यं - अपत्ये-अपत्यानि वा = और्णावत्यः, और्णावत्यौ, और्णावताः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ, ततोऽनेन यञ्प्र० । शेषं पूर्ववत् ।

[वैदभृत्यः, वैदभृत्यौ, वैदभृताः] वेद 'डुडुभृंग्क् पोषणे च' (११४०) भृ । वेदं बिभर्ति = वेदभृत् । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । वेदभृतोऽपत्यं - अपत्ये-अपत्यानि वा = वैदभृत्यः, वैदभृत्यौ, वैदभृताः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ, ततोऽनेन यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । शेषं पूर्ववत् ।

[आभिजित्यः, आभिजित्यौ, आभिजिताः] अभि 'जिं अभिभवे' (८) जि । अभिजयतीति अभिजित् । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । अभिजितोऽपत्यं - अपत्ये-अपत्यानि वा = आभिजित्यः, आभिजित्यौ, आभिजिताः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ, ततोऽनेन यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । शेषं पूर्ववत् ।

[श्रौमतम्] श्रुमत इदं = श्रौमतम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । सि-अम् ।

[आभिजितो मुहूर्त्तः] अभिजिता चन्द्रयुक्तेन युक्तो मुहूर्त्तः = आभिजितो मुहूर्त्तः । 'चन्द्रयुक्तात् काले०' (६।२।६) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

[आभिजितः स्थालीपाकः] अभिजित् देवताऽस्य = आभिजितः स्थालीपाकः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

अपत्यप्रत्ययान्तात् स्वार्थिकोऽयं यञ् अपत्ये एव वर्त्तते इति तदाश्रयः प्रत्ययो भवति ।

[श्रौमत्यायनः] अनेन पदेन निष्पन्नः श्रौमत्य मण्ड्यते । श्रौमत्यस्यापत्यं युवा = श्रौमत्यायनः । 'यञिञः' (६।१।५४) आयनण्प्र० → आयन । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आभिजित्यायनः] अनेन पदेन निष्पन्नः आभिजित्य मण्ड्यते । आभिजित्यस्यापत्यं युवा = आभिजित्यायनः । 'यञिञः' (६।१।५४) आयनण्प्र० → आयन । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[श्रौमतकः] श्रौमत्यस्यायं = श्रौमतकः । 'गोत्राददण्डमाणव-शिष्ये' (६।३।१६९) इत्यादिना अकञ्प्र० → अक । वृद्धिः । 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलुक् ।

[आभिजितकः] आभिजित्यस्यायं = आभिजितकः । 'गोत्राददण्डमाणव-शिष्ये' (६।३।१६९) अकञ्प्र० → अक। वृद्धिः । 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलुक् ।

[श्रौमतकम्] अनेन पदेन निष्पन्नः बहुत्वे श्रौमत मण्ड्यते । श्रौमतानां समूहः = श्रौमतकम् । 'गोत्रोक्ष-वत्सोष्ट्र-वृद्धा-ऽजोरभ्र-मनुष्य-राज-राजन्य-राजपुत्रादकञ्' (६।२।१२) अकञ्प्र० → अक । वृद्धिः । 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलुक् ।

[आभिजितकम्] अनेन पदेन निष्पन्नः बहुत्वे आभिजित मण्ड्यते । आभिजितानां समूहः = आभिजितकम् । 'गोत्रोक्ष-वत्सोष्ट्र-वृद्धा-ऽजोरभ्र-मनुष्य-राज-राजन्य-राजपुत्रादकञ्' (६।२।१२) अकञ्प्र० → अक । वृद्धिः । 'तद्धितय०' (२।४।९२) यलुक् ।

[श्रौमतम्] श्रौमत्यस्य सङ्घादि = श्रौमतम् । 'सङ्घ-घोषा-ऽङ्क-लक्षणेऽञ्-यञिञः' (६।३।१७२) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'तद्धितय०' (२।४।९२) यलुक् ।

[आभिजितम्] आभिजित्यस्य सङ्घादि = आभिजितम् । 'सङ्घ-घोषा-ऽङ्क०' (६।३।१७२) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'तद्धितय०' (२।४।९२) यलुक् ॥छ॥

समासान्तः ॥ ७।३।६९ ॥

[समासान्तः] समासस्य अन्तः = समासान्तः । प्रथमा सि ।

अधिकारोऽयमापादपरिसमाप्तेः । ननु समासग्रहणं किमर्थम् ? अत इति सूत्रं क्रियते, यतोऽन्त इत्यधिकारे सति अग्रेतनाः प्रत्ययाः समासाद्विधीयमानाः सर्वेऽपि, अतः स्वयमेव समास इति लब्धम् । उच्यते-समासग्रहणं विस्पष्टार्थम् । कैः समासैः प्रयोजनम् ? बहुव्रीह्यव्ययीभावद्विगुद्वन्द्वसंज्ञाः ।

[सुजम्भे सुजम्भानौ स्त्रियौ] जम्भ-जम्भु सुपूर्व० । शोभनो जम्भो जम्भवो ययोः ते । 'सु-हरित-तृण-सोमाज्जम्भात्' (७।३।१४२) अन्प्र० । 'ताभ्यां वाऽऽप् डित्' (२।४।१५) डित् आप्प्र० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अ-उलुक् । औ । 'औता' (१।४।२०) ए । जम्भशब्दोऽभ्यवहार्यो दंष्ट्रावचनो वा । शोभनो जम्भा ययोः ते । 'सु-हरित-तृण-सोमाज्जम्भात्' (७।३।१४२) अन्प्र० । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । औ स्त्रियौ । अत्रानो बहुव्रीहिग्रहणेन ग्रहणात् डाप् । 'अनो वा' (२।४।११) इत्यनेन ङीविकल्पः सिद्धः ।

[उपधुरम्] धुरः समीपम् = उपधुरम् । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । प्रथमा सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) सि० → अम्० । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

[उपशरदम्] शरदः समीपम् = उपशरदम् । 'शरदादेः' (७।३।९२) समीपेऽर्थे अत्समासान्तः → अ । प्रथमा सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) सि० → अम्० । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

[द्विधुरी] द्वयोर्धुरोः समाहारः = द्विधुरी । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः = अ । 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिधुरी] त्रयाणां धुरां समाहारः = त्रिधुरी । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[वाग्दृषदिनी] वाक् च दृषच्च = वाग्दृषदम् । 'चवर्ग-द-ष-हः समाहारे' (७।३।९८) अत्समासान्तः → अ । वाग्दृषदमस्यास्ति = वाग्दृषदिनी । 'प्राणिस्थादस्वाङ्गाद् द्वन्द्व-रुग्-निन्द्यात्' (७।२।६०) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[स्रक्त्वचिनी] स्रक् च त्वक् च = स्रक्त्वचम् । 'चवर्ग-द-ष-हः समाहारे' (७।३।९८) अत्समासान्तः → अ । स्रक्त्वचमस्यास्ति = स्रक्त्वचिनी । 'प्राणिस्थादस्वाङ्गाद् द्वन्द्व-रुग्-निन्द्यात्' (७।२।६०) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतो०' (२।४।१) ङी ॥छा॥

न किमः क्षेपे ॥ ७।३।७० ॥

[न] न प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[किमः] किम् पञ्चमी ङसि ।

[क्षेपे] क्षेप सप्तमी ङि ।

क्षेपो निन्दा ।

[किंधूर्या न तथा गुर्वी] कुत्सिता धूः = किंधूः । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) इत्यस्य प्राप्तेरनेन निषेधः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घः ऊ ।

[किंराजा यो न रक्षति] कुत्सितो राजा = किंराजा । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) इत्यस्य प्राप्तेरनेन निषेधः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[स किंसखा योऽभिद्रुह्यति] कुत्सितः सखा = किंसखा । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) इत्यस्य प्राप्तेरनेन निषेधः । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्-पुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डाः' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यनत्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[किंगौर्यो न वहति] कुत्सितो गौः = किंगौः । 'गोस्तत्पुरुषात्' (७।३।१०५) इत्यस्य प्राप्तेरनेन निषेधः ।

[किंधूः शकटम्] का-कुत्सिता धूरस्य शकटस्य = किंधूः ।

[किमक्षिर्ब्राह्मणः] के-कुत्सितेऽक्षिणी यस्य = किमक्षिर्ब्राह्मणः । 'सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे' (७।३।१२६) इत्यनेन टो न भवति ।

[कुराजः] कुत्सितो राजा = कुराजः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'गति-क्वन्यस्तत्पुरुषः' (३।१।४२) इत्यादिना समासः ।

[दुःसखः] दुष्टः सखा = दुःसखः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'दुर्निन्दा कृच्छ्रे' (३।१।४३) इत्यादिना समासः ।

[किंसखः] कस्य सखा = किंसखः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[किंगवः] कस्य केषां वा गौः = किंगवः । 'गोस्तत्पुरुषात्' (७।३।१०५) अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

नञ्तत्पुरुषात् ॥ ७।३।७१ ॥

[नञ्तत्पुरुषात्] नञा तत्पुरुषः = नञ्तत्पुरुषस्तस्मात् ।

[अनृक्] न ऋक् = अनृक् । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् ।

[अराजा] न राजा = अराजा । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[असखा] न सखा = असखा । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् ।

[अपन्थाः] न पन्थाः = अपन्थाः । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । प्रथमा सि । 'थो न्थ्' (१।४।७८) न्थ्० । 'पथिन्-मथिनृभुक्षः सौ' (१।४।७६) आ । 'रः पदान्ते विसर्गस्तयोः' (१।३।५३) विसर्गः ।

[अपथम्] न पथः = अपथम् । "पथः संख्याव्ययोत्तरः" इति नपुंसकत्वमित्युक्तं लिङ्गे । न पथमपथम् । सि-अम् ।

[कुपथम्] कुत्सितः पथः = कुपथम् ।

[अधुरं शकटम्] न विद्यते धूरस्य = अधुरं शकटम् । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । 'एकार्थं चाऽनेकं च' (३।१।२२) इत्यादिना समासः ।

[अपथोऽयमुद्देशः] न विद्यते पन्था यत्र = अपथः । 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक, अयमुद्देशः ।

[अराजं वर्त्तते] राज्ञामभावः = अराजम् । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ ('अनः' (७।३।८८) अत्समासान्तः) । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ॥छा॥

पूजास्वतेः प्राक् टात् ॥ ७।३।७२ ॥

[पूजास्वतेः] सुश्च अतिश्च = स्वती । पूजायां स्वति(ती) = पूजास्वति(ती), तस्मात् ।

[प्राक्] प्राक् प्रथमा सि ।

[टात्] ट पञ्चमी ङसि ।

[सुधूः] शोभना धूः = सुधूः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घः ।

[अतिधूः] अतिशायिनी धूः = अतिधूः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घः ।

[सुराजा] शोभनो राजा = सुराजा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[अतिराजा] अतिशयितो राजा = अतिराजा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[सुधूः शकटम्] शोभनो(ना) धूर्यत्र तत् = सुधूः शकटम् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अतिधूः शकटम्] अतिक्रान्ता धूर्येन तद् = अतिधूः शकटम् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घः ।

[सुसखा] पूजितः सखा = सुसखा । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[अतिसखा] पूजितः सखा = अतिसखा ।

[सुगौः] पूजितो गौः = सुगौः ।

[अतिगौः] पूजितो गौः = अतिगौः ।

[अतिराजः] अतिक्रान्तो राजानमतिराजः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[अतिसखः] अतिक्रान्तः सखायम् = अतिसखः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[अतिगवः] अतिक्रान्तो गामतिगवः । 'गोस्तत्पुरुषात्' (७।३।१०५) अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'अतिरतिक्रमे च' (३।१।४५) समासः ।

[परमधुरा] परमा चासौ धूश्च = परमधुरा । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं पूजायाम्' (३।१।१०७) इत्यादिना समासः ।

[परमराजः] परमश्चासौ राजा च = परमराजः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'सन्महत्परमो०' (३।१।१०७) इत्यादिना समासः ।

[परमसखः] परमश्चासौ सखा च = परमसखः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'सन्महत्परमोत्तमो०' (३।१।१०७) इत्यादिना समासः ।

[परमगवः] परमश्चासौ गौश्च = परमगवः । 'गोस्तत्पुरुषात्' (७।३।१०५) अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं०' (३।१।१०७) इत्यादिना समासः ।

[स्वङ्गुलं काष्ठम्] शोभना अङ्गुलयो यत्र काष्ठे तत् = स्वङ्गुलं काष्ठम् । 'बहुव्रीहेः काष्ठे टः' (७।३।१२५) टप्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[अत्यङ्गुलं काष्ठम्] पूजिता अङ्गुलयो यस्य तद् = अत्यङ्गुलं काष्ठम् । 'बहुव्रीहेः काष्ठे टः' (७।३।१२५) टप्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[सुसक्थः, अतिसक्थः] पूजितं सक्थि यस्य सः = सुसक्थः, अतिसक्थः । 'सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे' (७।३।१२६) टप्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[स्वक्षः, अत्यक्षः] पूजिते अक्षिणी यस्य सः = स्वक्षः, अत्यक्षः । 'सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे' (७।३।१२६) टप्र० → अ ॥छा॥

बहोर्डे ॥ ७।३।७३ ॥

[बहोः] बहु पञ्चमी ङसि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[डे] ड सप्तमी ङि ।

[आसन्नबहव:] आसन्ना बहवो येषां ते = आसन्नबहव: । 'आसन्ना-ऽदूरा-ऽधिका-ऽध्यर्द्धा-ऽर्द्धादिपूरणं द्वितीयाद्यन्यार्थे' (३।१।२०) इत्यादिना बहुव्रीहि: समास: । जस् । 'जस्येदोत्' (१।४।२२) ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[उपबहव:] उप-समीपे बहवो येषां ते = उपबहव: । 'अव्ययम्' (३।१।२१) इत्यनेन समास: । जस् । 'जस्येदोत्' (१।४।२२) ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

संख्यार्थेन 'प्रमाणी-संख्याड्ड:' (७।३।१२८) इत्यस्य प्राप्तौ 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कचपि न भवति ।

[उपदशा:] उप-समीपे दश येषां ते = उपदशा: । 'प्रमाणी-संख्याड्ड:' (७।३।१२८) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादे:' (२।१।११४) अन्लुक् । जस् ।

[प्रियबहुक:] प्रिया बहवोऽस्य = प्रियबहुक: । 'एकार्थं चानेकं च' (३।१।२२) इति सामान्यसमास:, तत: 'प्रमाणी-संख्याड्ड:' (७।३।१२८) इत्यत्र प्रतिपदोक्तबहुव्रीहेर्ग्रहणात् बहोर्वैपुल्यर्थत्वेन वा संख्यात्वाभावे ड: समासान्तो न भवति, किन्तु 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच् भवति ॥छा॥

इच् युद्धे ॥ ७।३।७४ ॥

[इच्] इच् प्रथमा सि ।

[युद्धे] युद्ध सप्तमी ङि ।

[केशाकेशि] केशेषु च (२) आदाय कृतं युद्धं = केशाकेशि । अनेन इच्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'इच्यस्वरे दीर्घ आच्च' (३।२।७२) दीर्घ: । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् ।

[दण्डादण्डि] दण्डैश्च (२) मिथ: प्रहृत्य कृतं युद्धं = दण्डादण्डि । अनेन इच्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'इच्यस्वरे०' (३।२।७२) दीर्घ: ।

[मुसलामुसलि] मुसलैश्च (२) मिथ: प्रहृत्य कृतं युद्धं = मुसलामुसलि । अनेन इच्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'इच्यस्वरे०' (३।२।७२) दीर्घ: ।

[मुष्टामुष्टि] मुष्टिभिश्च (२) प्रहृत्य कृतं युद्धं = मुष्टामुष्टि । अनेन इच्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'इच्यस्वरे०' (३।२।७२) दीर्घ: ।

[अस्यसि] असिना च असिना च मिथ: प्रहृत्य कृतं युद्धम् = अस्यसि । अनेन इच्प्र० → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ॥छा॥

द्विदण्ड्यादि: ॥ ७।३।७५ ॥

[द्विदण्ड्यादि:] द्विदण्डि इत्येवमादिर्यस्य स: = द्विदण्ड्यादि: ।

[द्विदण्डि प्रहरति] द्वौ दण्डावस्मिन् प्रहरणे = द्विदण्डि प्रहरति । अनेन इच्समासान्त: → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) इत्यनेन सर्वत्र अम् । 'अनतो लुप्' (३।२।६) लुप् । एवमग्रेऽपि ।

[द्विमुसलि] द्वौ मुसलावस्मिन् प्रहरणे = द्विमुसलि । अनेन इच्समासान्त: ।

[उभादन्ति] उभौ दन्तावस्मिन् हनने = उभादन्ति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उभयादन्ति] उभयौ दन्तावस्मिन् हनने = उभयादन्ति ।

[उभाबाहु] उभौ बाहू अस्मिन् हनने = उभाबाहु ।

[उभयाबाहु] उभये बाहवोऽस्मिन् प्रहरणे = उभयाबाहु ।

[उभाहस्ति पिबति] उभौ हस्तावस्मिन् पाने = उभाहस्ति पिबति ।

[उभयाहस्ति] उभयौ हस्तौ अस्मिन् पाने = उभयाहस्ति ।

[उभापाणि] उभौ पाणी अस्मिन् पाने = उभापाणि ।

[उभयापाणि] उभयौ पाणी अस्मिन् पाने = उभयापाणि ।

[उभाञ्जलि] उभावञ्जली अस्मिन् = उभाञ्जलि ।

[उभयाञ्जलि] उभयावञ्जली अस्मिन् = उभयाञ्जलि ।

[उभाकर्णि शृणोति] उभौ कर्णौ अस्मिन् श्रवणे = उभाकर्णि शृणोति ।

[उभयाकर्णि] उभयौ कर्णावस्मिन् = उभयाकर्णि । अनेन इच्समासान्तः → इ । यथाप्राप्तं 'इच्यस्वरे दीर्घ आच्च' (३।२।७२) दीर्घः आ । सर्वत्र 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य इवर्णस्य च लुक् । 'तिष्ठद्ग्वित्यादयः' (३।१।३६) इत्यनेन समासः ।

[अन्तेवासि तिष्ठति] अन्ते वासोऽस्मिन् स्थाने = अन्तेवासि तिष्ठति । अनेन इच्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अन्तेवासी गुरोः] अन्त 'वसं निवासे' (९९९) वस् । अन्ते वसतीत्येवंशीलः = अन्तेवासी गुरोः । 'अजातेः शीले' (५।१।१५४) णिन्प्र० → इन् । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[संहितपुच्छि धावन्ति] संहितानि पुच्छानि अस्मिन् सरणे-गमने = संहितपुच्छि धावन्ति । अनेन इच्समासान्तः → इ ।

[एकपदि गच्छति] एकः पादोऽस्मिन् गमने = एकपदि गच्छति । अनेन इच्समासान्तः → इ । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) ''पद्''देशः ।

[सपदि गच्छति] समानौ पादावस्मिन् गमने = सपदि । अनेन इच्समासान्तः → इ । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) ''पद्''देशः ।

[आच्यपदि शेते] 'अञ्चू गतौ च' (१०५) अञ्च् आङ्पूर्व० । आ अञ्चनं पूर्वं । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अञ्चोऽनर्चायाम्' (४।२।४६) नलुक् । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) क्त्वास्थाने यप् → य । कोऽर्थः ? प्रसार्य प्राप्य वा आच्यपदि शेते । अनेन इच्समासान्तः → इ । 'य-स्वरे०' (२।१।१०२) ''पद्''देशः ।

[प्रोह्यपदि हस्तिनं वाहयति] प्रोह्यपादौ हस्तिनं वाह्यति = प्रोह्यपदि । अनेन इच्समासान्तः → इ । 'य-स्वरे०' (२।१।१०२) ''पद्''देशः ।

[निकुच्यकर्णि धावति] निकुच्य कर्णौ धावति = निकुच्यकर्णि । अनेन इजन्ताः सर्वेऽपि निपात्यन्ते । 'तिष्ठद्ग्वित्यादयः' (३।१।३६) इत्यादिना अव्ययीभावः समासः सर्वत्र ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उभाबाहु] उभौ बाहू अस्मिन् = उभाबाहु ।

विभक्त्यलुक्-पादस्य पद्भावः-समानस्य सभावश्चेत्यादि सर्वं निपातनात् सिद्धम् ।

क्रियाविशेषणाच्चान्यत्र न भवति ।

[**द्विदण्डा**] द्वौ दण्डावस्यां शालायां = द्विदण्डा । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[**द्विमुसला**] द्वौ मुसलावस्यां शालायां = द्विमुसला । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।।छ।।

ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत् ।। ७।३।७६ ।।

[**ऋक्पूःपथ्यपः**] ऋक् च पूश्च पन्थाश्च अप् च = ऋक्पूःपथ्यप्, तस्मात् ।

[**अत्**] अत् प्रथमा सि ।

[**अर्द्धर्चः(र्चम्)**] ऋचोऽर्द्धम् = अर्द्धर्चम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'समेंऽशेऽर्द्धं नवा' (३।१।५४) समासः । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) अर् ।

[**उपर्चम्**] ऋचः समीपमुपर्चम् । 'विभक्ति-समीप-समृद्धि-व्यृद्ध्यर्थाभावा-ऽत्यया-ऽसंप्रति-पश्चात्-क्रम-ख्याति-युगपत्-सदृक्-सम्पत्-साकल्यान्तेऽव्ययम्' (३।१।३९) इत्यादिना समासः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) अर् ।

[**सप्तर्चं सूक्तम्**] सप्त ऋचोऽस्मिन् = सप्तर्चं सूक्तम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) अर् ।

[**उच्चारितर्चः**] उच्चारिता ऋचो यत्र सः = उच्चारितर्चः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) अर् ।

[**श्रीपुरम्**] श्रियाः पूः-श्रीश्चासौ पूश्चेति वा = श्रीपुरम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[**पिष्टपुरम्**] पिष्टपुर् मांडणीयइ । पिष्टस्य पूः, पिष्टा चासौ पूश्च = पिष्टपुरम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[**त्रिपुरम्**] त्रयाणां पुरां समाहारः = त्रिपुरम् । उत्तरपदस्याकारन्तत्वाभावात् स्त्रीत्वाभावः, किन्तु अन्यस्तु सर्वो नपुंसकः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[**स्फीतपुरो देशः**] स्फीता पूर्यस्मिन् देशे = स्फीतपुरो देशः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[**जलपथः**] जल-पथिन् । जलस्य पन्थाः = जलपथः ।

[**स्थलपथः**] स्थले पन्थाः = स्थलपथः ।

[**उपपथम्**] पथः समीपमुपपथम् ।

[**प्रतिपथम्**] पन्थानं प्रति = प्रतिपथः(थम्) ।

[**विशालपथं नगरम्**] विशालः पन्था यस्मिन् = विशालपथः(थं) नगरम् । अनेन सर्वत्र अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[**द्वीपम्**] द्वि-अप् मण्ड्यते । द्विर्गता आपोऽस्मिन् = द्वीपम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'द्व्यन्तरनवर्णोपसर्गादप ईप्' (३।२।१०९) अप्० → ईप्० । 'समानानां तेन दीर्घः' (१।२।१) दीर्घः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[समीपम्] सम्-अप् । सङ्गता आपोऽस्मिन् = समीपम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'द्व्यन्तरनवर्णोपसर्गादप ईप्' (३।२।१०९) अप्० → ईप् ।

[प्रतीपम्] प्रतिगता आपोऽस्मिन् = प्रतीपम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'द्व्यन्तरनवर्णोपसर्गादप ईप्' (३।२।१०९) अप्० → ईप् । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः ।

[बह्वपं तडागम्] बह्व्य आपो यस्मिन् तडागे = बह्वपं तडागम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

पुर्-पथशब्दाभ्यां सिद्धे पुर्-पथिन् इत्येतयोरुपादानमेतद्विषये प्रयोगनिवृत्त्यर्थम् ॥छ॥

धुरोऽनक्षस्य ॥ ७।३।७७ ॥

[धुरः] धुर् पञ्चमी ङसि ।

[अनक्षस्य] न अक्षः = अनक्षस्तस्य = अनक्षस्य । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् ।

[राज्यधुरा] राज्यस्य धूः = राज्यधुरा । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[रणधुरा] रणस्य धूः = रणधुरा । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[द्विधुरी] द्वयोर्धुरोः समाहारः = द्विधुरी ।

[त्रिधुरी] तिसृणां धुरां समाहारः = त्रिधुरी । अनेन अत्समासान्तः → अ । बा''(ब)हुलमि''ति समासान्तविषये व्यञ्जनान्तायाः प्रयोगो न भवतीत्यर्थः इति स्त्रीत्वे 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी ।

[उपधुरम्] धुरोः(रः) समीपमुपधुरम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[महाधुरं शकटम्] महती धूर्यत्र शकटे तत् = महाधुरं शकटम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डा० → आ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[अक्षधूः] अक्षस्य धूः = अक्षधूः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घः ।

[दृढधूरक्षः] दृढा धूर्यस्य = दृढधूः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घः । अक्षः ॥छ॥

संख्या-पाण्डूदक्-कृष्णाद् भूमेः ॥ ७।३।७८ ॥

[संख्यापाण्डूदक्कृष्णात्] संख्या च पाण्डुश्च उदक् च कृष्णश्च = संख्यापाण्डूदक्कृष्णम्, तस्मात् ।

[भूमेः] भूमि पञ्चमी ङसि ।

[द्विभूमम्] द्वयोर्भूम्योः समाहारः = द्विभूमम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'संख्या समाहारे च द्विगुश्चाऽनाम्न्ययम्' (३।१।९९) इत्यादिना समासः ।

[त्रिभूमम्] तिसृणां भूमीनां समाहारः = त्रिभूमम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'संख्या समाहारे०' (३।१।९९) इत्यादिना समासः ।

[द्विभूमः] द्वे भूमी अस्य = द्विभूमः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[त्रिभूमः प्रासादः] तिस्रो भूमयोऽस्य = त्रिभूमः प्रासादः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पाण्डुभूमम्] पाण्डुर्भूमिः = पाण्डुभूमम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[पाण्डुभूमो देशः] 卐पाण्डुर्भूमिर्यस्मिन् देशे सः = पाण्डुभूमो देशः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[उदग्भूमम्] उदीची भूमिः = उदग्भूमम् । 'पुंवत् कर्मधारये' (३।२।५७) पुंवत्-ङीगता । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[उदग्भूमो देशः] उदीची भूमिर्यस्मिन् देशे सः = उदग्भूमो देशः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[कृष्णभूमम्] कृष्णा भूमिः = कृष्णभूमम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'पुंवत् कर्मधारये' (३।२।५७) पुंवत् ।

[कृष्णभूमो देशः] कृष्णा भूमिर्यस्मिन् देशे सः = कृष्णभूमो देशः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

卐卐"भूमोऽसंख्यात एकार्थे" इति पाण्डुभूमादेर्नपुंसकत्वम् ।

[सर्वभूमिः] सर्वा चासौ भूमिश्च = सर्वभूमिः । 'पूर्वकालैक-सर्व-जरत्-पुराण-नव-केवलम्' (३।१।९७) इत्यादिना समासः ॥छ॥

उपसर्गादध्वनः ॥ ७।३।७९ ॥

[उपसर्गात्] उपसर्ग पञ्चमी ङसि ।

[अध्वनः] अध्वन् पञ्चमी ङसि ।

[प्राध्वं शकटम्] प्रगतमध्वानं = प्राध्वं शकटम् । 'प्रात्यव-परि-निरादयो गत-क्रान्त-क्रुष्ट-ग्लान-क्रान्ताद्यर्थाः प्रथमाद्यन्तैः' (३।१।४७) इत्यादिना समासः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । सि-अम् ।

[प्राध्वो रथः] प्रगतोऽध्वानं = प्राध्वो रथः । 'प्रात्यव-परि-निरादयो०' (३।१।४७) इत्यादिना समासः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[उपाध्वम्] उपक्रान्तमध्वानमुपाध्वम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । सि-अम् ।

[निरध्वम्] निष्क्रान्तोऽध्वानं = निरध्वम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । सि-अम् ।

[अत्यध्वम्] अध्वानमतिक्रान्तमत्यध्वम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । सि-अम् ॥छ॥

समवा-ऽन्धात् तमसः ॥ ७।३।८० ॥

[समवाऽन्धात्] सम् च अवश्च अन्धश्च = समवाऽन्धम्, तस्मात् ।

[तमसः] तमस् पञ्चमी ङसि ।

卐 म० वृत्तौ- पाण्डुर्भूमिरस्य ।

卐卐 हैमलिङ्गानुशासने नपुंसकलिङ्गप्रकरणेऽष्टमश्लोकम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सन्तमसम्] सन्ततं तमः, सन्ततं तमसा । 'प्रात्यव-परि-निरादयो गत-क्रान्त-क्रुष्ट-ग्लान-क्रान्ताद्यर्थाः **प्रथमाद्यन्तैः**' (३।१।४७) इत्यादिना समासः । अनेन अत्समासान्तः → अ । सन्ततं तमोऽस्मिन् वा = सन्तमसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अवतमसम्] अवहीनं तमः, अवहीनं तमसा, अवहीनं तमोऽस्मिन् वा = अवतमसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अन्धतमसम्] अन्ध । अन्धं करोति । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० → इ । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अन्त्यस्वरादिलोपः । अन्धयतीति । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक् । अन्धं च तत्तमश्च-अन्धं तमोऽस्मिन्निति वा = अन्धतमसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अन्धतमसम्, अन्धतमसे वा] अन्धश्च तमश्चेति अन्धतमसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । समाहारे वाक्यम् । अन्धतमस औ । 'औरीः' (१।४।५६) ई । इतरेतरे वाक्यम् ।

तप्ता-ऽन्ववाद् रहसः ॥ ७।३।८१ ॥

[तप्ताऽन्ववात्] तप्तश्च अनुश्च अवश्च = तप्ताऽन्ववम्, तस्मात् ।

[रहसः] रहस् पञ्चमी ङसि ।

रह इति अप्रकाश्यं विजनं वा ।

[तप्तरहसम्] तप्तं तप्ताय इवानधिगम्यं रहः = तप्तरहसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[तप्तरहसः] तप्तं रहोऽस्येति तप्तरहसः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अनुरहसम्] अनुगतं रहोऽनुगतं रहसा वा = अनुरहसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अनुरहसः] अनुगतं रहोऽस्येति अनुरहसः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अवरहसम्] अवहीनं रहोऽवहीनं रहसा वा = अवरहसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अवरहसः] अवहीनं रहोऽस्येति वा = अवरहसः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।।छ।।

प्रत्यन्ववात् साम-लोम्नः ॥ ७।३।८२ ॥

[प्रत्यन्ववात्] प्रतिश्च अनुश्च अवश्च = प्रत्यन्ववम्, तस्मात् ।

[सामलोम्नः] साम च लोम च = सामलोम, तस्मात् ।

[प्रतिसामम्] प्रतिगतं साम = प्रतिसामम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[प्रतिसामः] प्रतिगतं सामास्येति प्रतिसामः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अनुसामम्] अनुगतं साम = अनुसामम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अनुसामः] अनुगतं सामास्य = अनुसामः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अवसामम्] अवगतं साम = अवसामम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[अवसामः] अवगतं सामास्य = अवसामः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[प्रतिलोमम्] प्रतिगतानि लोमानि = प्रतिलोमम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[प्रतिलोमः] प्रतिगतानि लोमान्यस्य = प्रतिलोमः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[अनुलोमम्] अनुगतानि लोमानि = अनुलोमम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[अनुलोमः] अनुगतानि लोमान्यस्य = अनुलोमः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[अवलोमम्] अवगतानि लोमानि = अवलोमम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[अवलोमः] अवगतानि लोमान्यस्य = अवलोमः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

अव्ययीभावे तु परत्वात् 'नपुंसकाद् वा' (७।३।८९) इत्यनेन विकल्पः ।

[प्रतिसाम, प्रतिसामम्] साम साम प्रति, साम्नोऽभिमुखं वा = प्रतिसाम, प्रतिसामम् । 'योग्यता-वीप्सा-ऽर्थानतिवृत्ति-सादृश्ये' (३।१।४०) इत्यादिना समासः । 'लक्षणेनाऽभि-प्रत्याभिमुख्ये' (३।१।३३) इत्यादिना समासः ।

[अनुसाम, अनुसामम्] साम । सामानु सामानु, साम्नः समीपं, साम्ना तुल्यायामं वा = अनुसाम, अनुसामम् । 'योग्यता-वीप्सा-ऽर्थानतिवृत्ति-सादृश्ये' (३।१।४०) इत्यादिना समासः । 'समीपे' (३।१।३५) इत्यनेन समासः । 'दैर्घ्येऽनुः' (३।१।३४) इत्यनेन त्रयः समासा ज्ञेयाः ।

[अनुलोम, अनुलोमम्] अनुलोम २, लोमानि लोमान्यस्तु(नु), लोम्नां समीपं वा = अनुलोम, अनुलोमम् । 'नपुंसकाद् वा' (७।३।८९) इत्यनेन सर्वत्र अत्समासान्तविकल्पः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[निःषाम वचनम्] निर्गतं निःक्रान्तं वा साम्नः = निःषाम । प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[निर्लोमा पुरुषः] निर्गतानि निःक्रान्तानि वा लोमान्यस्य = निर्लोमा पुरुषः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[प्रतिकर्म] प्रसिद्धं कर्म = प्रतिकर्म ।।छा।

ब्रह्म-हस्ति-राज-पल्याद् वर्चसः ॥ ७।३।८३ ॥

[ब्रह्महस्तिराजपल्यात्] ब्रह्म च हस्ती च राजा च पल्यश्च = ब्रह्महस्तिराजपल्यम्, तस्मात् ।

[वर्चसः] वर्चस् पञ्चमी ङसि ।

वर्चस्तेजो बलं वा ।

[ब्रह्मवर्चसम्] ब्रह्मणो वर्चः = ब्रह्मवर्चसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययीभावस्या-ऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) सि० → अम् । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[हस्तिवर्चसम्] हस्तिनो वर्चः = हस्तिवर्चसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययी०' (३।२।२) सि० → अम् । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

[राजवर्चसम्] राज्ञो वर्चः = राजवर्चसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) सि० → अम्० । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

[पल्यवर्चसम्] पल्यस्य वर्चः = पल्यवर्चसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) सि० → अम् । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

पल्यं कटकृतं पलालवर्त्तिकृतं वा धान्यस्य भाजनम्, हस्तिविधा वा पिण्डः ।

[नृपाः सोमार्कवर्चसः] नृपाः-प्रथमा जस् । सोमार्कवत् वर्चो येषां ते = सोमार्कवर्चसः ।

[कथं त्विषिमान् राजवर्चस्वीति] राज्ञो वर्चः = राजवर्चः । राजवर्चोऽस्यास्ति = राजवर्चस्वी । 'अस् तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । स् इति । समासान्तविधिरनित्यत्वात् एतच्च 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) इति निर्देशात् सिद्धम् ॥छ॥

प्रतेरुरसः सप्तम्याः ॥ ७।३।८४ ॥

[प्रतेः] प्रति पञ्चमी ङसि ।

[उरसः] उरस् पञ्चमी ङसि ।

[सप्तम्याः] सप्तमी पञ्चमी ङसि ।

[प्रत्युरसम्] उरसि [प्रति]वर्त्तते = प्रत्युरसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः ।

[प्रत्युरसम्] उरसि प्रतिष्ठितं = प्रत्युरसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'प्रात्यव-परि-निरादयो०' (३।१।४७) इत्यादिना तत्पुरुषः ।

[प्रत्युरः] प्रतिगत उरः, उरः प्रति वा = प्रत्युरः । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । 'प्रात्यव-परि०' (३।१।४७) इत्यादिना, 'लक्षणेनाऽभि-प्रत्याभिमुख्ये' (३।१।३३) इत्यादिना समासः क्रमेण ज्ञेयः ॥छ॥

अक्ष्णोऽप्राण्यङ्गे ॥ ७।३।८५ ॥

[अक्ष्णः] अक्षि पञ्चमी ङसि । 'दध्यस्थिसक्थ्यक्ष्णोऽन्तस्याऽन्' (१।४।६३) अन्तस्य अन् । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[अप्राण्यङ्गे] प्राणा विद्यन्ते यस्य सः = प्राणी । 'अतोऽनेक०' (७।२।६) इन् । प्राणिनोऽङ्गं = प्राण्यङ्गम् । न प्राण्यङ्गम् = अप्राण्यङ्गम्, तस्मिन् ।

[लवणाक्षम्] लवणस्याक्षि, लवणमक्षीवेति वा = लवणाक्षम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'उपमेयं व्याघ्राद्यैः साम्यानुक्तौ' (३।१।१०२) इत्यनेन समासः ।

[पुष्कराक्षम्] पुष्करमक्षीव = पुष्कराक्षम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[गवाक्षः] गोरक्षीव = गवाक्षः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[रुद्राक्षम्] रुद्रस्याक्षीव = रुद्राक्षम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[महिषाक्षो गुग्गुलः] महिषस्याक्षीव = महिषाक्षो गुग्गुलः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[कचराक्षमश्वानां मुखप्रच्छदनं बहुच्छिद्रकम्] कचराक्षीव कचराक्षमश्वानां मुखप्रच्छादनमक्षिकाहरणं बहुच्छिद्रकम् ।

[अजाक्षि] अजाया अक्षि = अजाक्षि । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) सिलुप् ।

[उपाक्षि] अक्ष्णोः समीपम् = उपाक्षि । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) सिलुप् ।

[वामाक्षि] वामं च तदक्षि च = वामाक्षि । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) सिलुप् ॥छ॥

सं-कटाभ्याम् ॥ ७।३।८६ ॥

[संकटाभ्याम्] सं च कटश्च = संकटौ, ताभ्यां = संकटाभ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[समक्षम्] सङ्गतमक्ष्णा = समक्षम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'प्रात्यव-परि-निरादयो गत-क्रान्त-क्रुष्ट-ग्लान-क्रान्ताद्यर्थाः प्रथमाद्यन्तैः' (३।१।४७) इत्यादिना समासः । यद्वा समीपमक्ष्णः = समक्षम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[कटाक्षः] कटस्याक्षि = कटाक्षः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'लक्षणेनाऽभि-प्रत्याभिमुख्ये' (३।१।३३) इत्यादिना समासः ।

प्राण्यङ्गार्थं वचनम् ॥छ॥

प्रति-परो-ऽनोरव्ययीभावात् ॥ ७।३।८७ ॥

[प्रतिपरोऽनोः] प्रतिश्च परश्च अनुश्च = प्रतिपरोऽनु, तस्मात् ।

[अव्ययीभावात्] 'व्येंग् संवरणे' (९९३) व्ये, नपूर्व० । न व्ययति-न यातीत्यव्ययम् । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । 'भू सत्तायाम्' (१) भू । अनव्ययोऽव्ययो भवतीति अव्ययीभावः । 'वा ज्वलादि-दु-नी-भू-ग्रहा-ऽऽस्रोर्णः' (५।१।६२) णप्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । 'कृ-भ्वस्तिभ्यां कर्म०' (७।२।१२६) च्विप्र० । 'ईश्च्वावर्णस्या०' (४।३।१११) अ० → ई० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) च्विलुक्, तस्मात् ।

[प्रत्यक्षम्] अक्षिणी प्रति = प्रत्यक्षम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[परोक्षम्] परसमानार्थः परस्शब्दोऽव्ययम् । अक्ष्णोः परं = परोक्षम् । 'राजदन्ताऽऽदिषु' (३।१।१४९) इत्यनेन परस्शब्दस्य पूर्वनिपातः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । अत्ययेऽव्ययीभावः । 'विभक्ति-समीप-समृद्धि-व्यृद्ध्यर्थाभावा-ऽत्यया०' (३।१।३९) इत्यादिना ज्ञेयः ।

[अन्वक्षम्] अक्ष्णः समीपमन्वक्षम् । अनेन अत्समासान्तः ।

[प्रत्यक्षोऽर्थः] प्रत्यक्षमत्रास्ति । 'अभ्रादिभ्यः' (७।२।४६) अप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

अक्षशब्देनेन्द्रियपर्यायेण सिद्धे प्रत्यादिभ्यः परस्याक्षि(क्ष)शब्दस्याव्ययीभावे प्रयोगो मा भूदिति वचनम् ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अनः ॥ ७।३।८८ ॥

[**अनः**] अन् पञ्चमी ङसि ।

[**उपराजम्**] राज्ञः समीपम् = उपराजम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[**उपतक्षम्**] तक्ष्णः समीपम् = उपतक्षम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[**अध्यात्मम्**] आत्मन्यधि = अध्यात्मम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[**प्रत्यात्मम्**] आत्मानं प्रति = प्रत्यात्मम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । 'लक्षणेनाऽभि-प्रत्याभिमुख्ये' (३।१।३३) इत्यादिना समासः । सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) अम् ॥छ॥

नपुंसकाद् वा ॥ ७।३।८९ ॥

[**नपुंसकात्**] नपुंसक पञ्चमी ङसि ।

[**वा**] वा प्रथमा सि ।

[**उपचर्म, उपचर्मम्**] चर्मणः समीपम् = उपचर्म । प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (३।२।६) सिलुप् । एवम्-उपचर्मम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) अम् ।

[**प्रतिकर्म, प्रतिकर्मम्**] कर्मणः प्रति = प्रतिकर्म । प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (३।२।६) सिलुप् । एवम्-उपचर्मम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) अम् ।

[**प्रतिसाम, प्रतिसामम्**] प्रतिगतं साम्नः = प्रतिसाम । प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (३।२।६) सिलुप् । एवम्-प्रतिसामम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । सि । 'अमव्ययीभावस्या०' (३।२।२) अम् ।

[**अनुलोम, अनुलोमम्**] अनुगतं लोम्नः = अनुलोम । प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (३।२।६) सिलुप् । द्वितीये अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । सि । 'अमव्ययीभावस्या०' (३।२।२) अम् ।

पूर्वेण नित्ये प्राप्ते विकल्पः ॥छ॥

गिरि-नदी-पौर्णमास्याग्रहायण्यपञ्चमवर्ग्याद् वा ॥ ७।३।९० ॥

[**गिरिनदीपौर्णमास्याग्रहायण्यपञ्चमवर्ग्यात्**] गिरिश्च नदी च पौर्णमासी च आग्रहायणी च अपञ्चमवर्ग्यश्च = गिरिनदीपौर्णमास्याग्रहायण्यपञ्चमवर्ग्यम्, तस्मात् ।

[**वा**] वा प्रथमा सि ।

[**अन्तर्गिरम्, अन्तर्गिरि**] गिरेरन्तः = अन्तर्गिरम्, अन्तर्गिरि । 'पारे-मध्ये-ऽग्रे-ऽन्तः षष्ठ्या वा' (३।१।३०) इत्यादिना समासः । अनेन प्रथमे अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) अम् । द्वितीये 'अनतो लुप्' (३।२।६) लुप् । एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् ।

[**उपगिरम्, उपगिरि**] गिरेः समीपम् = उपगिरम्, उपगिरि ।

[**उपनदम्, उपनदि**] नद्याः समीपम् = उपनदम्, उपनदि । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उपपौर्णमासम्, उपपौर्णमासि] पूर्णो माश्चन्द्रोऽस्यां सा = पौर्णमासी । 'पूर्णमासोऽण्' (७।२।५५) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी । पौर्णमास्या उप-समीपम् = उपपौर्णमासम्, उपपौर्णमासि ।

[उपाग्रहायणम्, उपाग्रहायणि] अग्रं हायनस्य = अग्रहायन्:(णः) । अग्रहायने(णे)न मृगशिरसा युक्ता पू(पौ)र्णमासी । 'चन्द्रयुक्तात् काले०' (६।२।६) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । आग्रहायण्या उप-समीपम् = उपाग्रहायणम्, उपाग्रहायणि । शेषं पूर्ववत् ।

अपञ्चमवर्ग्य - **[उपस्रुचम्, उपस्रुक्]** स्रुचः समीपम् = उपस्रुचम्, उपस्रुक् ।

[अधिस्रजम्, अधिस्रक्] अधि स्रजि निधेहि = अधिस्रजम्, अधिस्रक् ।

[उपैडविडम्, उपैडविड्] इडविडोऽपत्यं स्त्री । 'राष्ट्र-क्षत्रियात् सरूपाद् राजाऽपत्ये द्रिरञ्' (६।१।११४) अञ्प्र० । 'द्रेरञणोऽप्राच्य-भर्गादेः' (६।१।१२३) स्त्रियां लुप् । इडविडः समीपम् = उपैडविडम् । अनेन अत्समासान्ते सति 'जातिश्च णि-तद्धितय-स्वरे' (३।२।५१) इत्यनेन पुंवद्भावे अञो लुप् निवृत्तिः, ततो वर्गान्तत्वाभावान्न भवति पुंवद्भाव एव चास्य फलम् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । एवम्-उपैडविट् । अत्र न कश्चित् प्रत्ययः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[प्रतिमरुतम्, प्रतिमरुत्] मरुतं प्रति = प्रतिमरुतम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'लक्षणेनाऽभि-प्रत्याभिमुख्ये' (३।१।३३) इत्यादिना समासः । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) अम् ।

[उपदृषदम्, उपदृषद्] दृषदः समीपम् = उपदृषदम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययी०' (३।२।२) अम् ।

[उपसमिधम्, उपसमित्] समिधः समीपम् = उपसमिधम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) अम् ।

[उपककुभम्, उपककुब्] ककुभः समीपम् = उपककुभम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) अम् ॥छ॥

संख्याया नदी-गोदावरीभ्याम् ॥ ७।३।९१ ॥

[संख्यायाः] संख्या पञ्चमी ङसि ।

[नदीगोदावरीभ्याम्] नदी च गोदावरी च = नदीगोदावर्यौ, ताभ्यां = नदीगोदावरीभ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[पञ्चनदम्] पञ्च नद्यः समाहृताः = पञ्चनदम् । 'संख्या समाहारे' (३।१।२८) इत्यनेन समासः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[सप्तनदम्] सप्त नद्यः समाहृताः = सप्तनदम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । 'संख्या समाहारे' (३।१।२८) इत्यनेन समासः ।

[द्विगोदावरम्] गोद 'वृग्ट् वरणे' (१२९४) वृ । गोदा आवृणोतीति गोदावरी । 'लिहादिभ्यः' (५।१।५०) अच्प्र० → अ । 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । द्वे गोदावर्यौ समाहृते = द्विगोदावरम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । शेषं पूर्ववत् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिगोदावरम्] तिस्रो गोदावर्यः समाहृताः = त्रिगोदावरम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । शेषं पूर्ववत् ।

[उपनदि] नद्याः समीपम् = उपनदि । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः ।

[एकनदी] एका नदी = एकनदी । 'सर्वादयोऽस्यादौ' (३।२।६१) पुंवद्भावः ।

इह नदीग्रहणं नित्यार्थम् ।।छ।।

शरदादेः ॥ ७।३।९२ ॥

[शरदादेः] शरत् आदिर्यस्य सः = शरदादिः, तस्मात् ।

[उपशरदम्] शरदः समीपम् = उपशरदम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) अम् ।

[परमशरद्(त्)] परमा चासौ शरच्च = परमशरत् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।।छ।।

जराया जरस् च ॥ ७।३।९३ ॥

[जरायाः] जरा पञ्चमी ङसि ।

[जरस्] जरस् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[उपजरसम्] जरायाः समीपम् = उपजरसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ-जराशब्दस्य जरस्आदेशश्च । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) अम् ।

[प्रतिजरसम्] जरां(२) प्रति = प्रतिजरसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ-जराशब्दस्य जरस्आदेशश्च । सि । 'अमव्ययीभाव०' (३।२।२) अम् ।।छ।।

सरजसोपशुनानुगवम् ॥ ७।३।९४ ॥

[सरजसोपशुनानुगवम्] सरजसश्च उपशुनश्च अनुगवश्च = सरजसोपशुनानुगवम् ।

[सरजसमभ्यवहरति] सह रजसा = सरजसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सहस्य स० । 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । साकल्येऽव्ययीभावः ।

[उपशुनं तिष्ठति] शुनः समीपम् = उपशुनम् । अनेन अत्समासान्तः → अ-वस्य उत्वं च निपात्यते । 'विभक्ति-समीप-समृद्धि०' (३।१।३९) इत्यादिना अव्ययीभावः समासः ।

[अनुगवम्] गोः समीपम्, गामन्वायतम् = अनुगवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'दैर्घ्येऽनुः' (३।१।३४) इत्यव्ययीभावः ।

दैर्घ्यादन्यत्र न भवति ।

[अनुगु यानम्] गवां पश्चात् = अनुगु ।।छ।।

जात-महद्-वृद्धादुक्ष्णः कर्मधारयात् ॥ ७।३।९५ ॥

[जातमहद्वृद्धात्] जातश्च महच्च वृद्धश्च = जातमहद्वृद्धम्, तस्मात् ।

[उक्ष्णः] उक्षन् पञ्चमी ङसि । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण एकपदेऽनन्त्यस्या०' (२।३।६३) णत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कर्मधारयात्] कर्मधारय पञ्चमी ङसि ।

[जातोक्षः] जातश्चासावुक्षा च = जातोक्षः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[महोक्षः] महांश्चासौ उक्षा च = महोक्षः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[वृद्धोक्षः] वृद्धश्चासावुक्षा च = वृद्धोक्षः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ओ ।

[परमोक्षा] परमश्चासावुक्षा च = परमोक्षा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[उत्तमोक्षा] उत्तमश्चासावुक्षा च = उत्तमोक्षा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[महाश्मश्रु] महच्च तत् श्मश्रु च = महश्मश्रु । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[जातोक्षा] जातस्योक्षा = जातोक्षा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[महदुक्षा] महत् उक्षा = महदुक्षा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[वृद्धोक्षा] वृद्धस्य उक्षा = वृद्धोक्षा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।।छ।।

स्त्रियाः पुंसो द्वन्द्वाच्च ।। ७।३।९६ ।।

[स्त्रियाः] स्त्री पञ्चमी ङसि । 'स्त्रियाः' (२।१।५४) इय् ।

[पुंसः] पुम्स् पञ्चमी ङसि । 'शिड्-हेऽनुस्वारः' (१।३।४०) अनुस्वारः ।

[द्वन्द्वात्] द्वन्द्व पञ्चमी ङसि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[स्त्रीपुंसम्, स्त्रीपुंसौ, स्त्रीपुंसाः] स्त्री च पुमांश्च = स्त्रीपुंसम् । स्त्रियौ च पुमांसौ च = स्त्रीपुंसौ । स्त्रियश्च पुमांसश्च = स्त्रीपुंसाः । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि-औ-जस् ।

[स्त्रीपुंसः शिखण्डी] स्त्री चासौ पुमांश्च = स्त्रीपुंसः । अनेन अत्समासान्तः → अ । शिखण्डी-गाङ्गेयघाती महाभारते इत्युक्तम् ।

अग्रेतने "स्त्रीपुंसं विद्धि राक्षसम्" इत्यत्र साधना पूर्ववत् । अम् ।

[स्त्रीपुमान्] स्त्रियाः पुमान् । 'पुंसोः पुमन्स्' (१।४।७३) पुमन्स् । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) सलुक् ।।छ।।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

ऋक्सामर्ग्यजुष-धेन्वनडुह-वाङ्मनसा-ऽहोरात्र-रात्रिंदिव-नक्तंदिवा-ऽहर्दिवोर्वष्ठीव-पदष्ठीवा-ऽक्षिभ्रुव-दारगवम् ॥ ७।३।९७ ॥

[ऋक्सामर्ग्यजुषधेन्वनडुहवाङ्मनसाऽहोरात्ररात्रिंदिवनक्तंदिवाऽहर्दिवोर्वष्ठीवपदष्ठीवाऽक्षिभ्रुवदारगवम्] ऋक्सामश्च ऋग्यजुषश्च धेन्वनडुहश्च वाङ्मनसश्च अहोरात्रश्च रात्रिंदिवश्च नक्तंदिवश्च अहर्दिवश्च उर्वष्ठीवश्च पदष्ठीवश्च अक्षिभ्रुवश्च दारगवश्च = ऋक्सामर्ग्यजुषधेन्वनडुहवाङ्मनसाऽहोरात्ररात्रिंदिवनक्तंदिवाऽहर्दिवोर्वष्ठीवपदष्ठीवाऽक्षिभ्रुवदारगवम् ।

[ऋक्सामे] ऋक् च साम च = ऋक्सामे । 'न दधिपयआदिः' (३।१।१४५) - संख्याने (३।१।१४६) इत्यनेन समाहारनिषेधः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'औरीः' (१।४।५६) ई ।

[ऋग्यजुषमधीयानान्] ऋक् च यजुश्च = ऋग्यजुषम् । अनेन अत्समासान्तः । अम् । 'इंङ्क् अध्ययने' (११०४) इ, अधिपूर्व० ·। अधीयते । 'शत्रानशावेष्यति तु सस्यौ' (५।२।२०) आनश्प्र० → आन । 'धातोरिवर्णोवर्णस्येयुव्०' (२।१।५०) इय् । द्वितीया शस् ।

[धेन्वनडुहौ] धेनुश्च अनड्वांश्च = धेन्वनडुहौ । अनेन अत्समासान्तः । औ ।

[धेन्वनडुहाः] धेनवश्च अनडुहश्च = धेन्वनडुहः । अनेन अत्समासान्तः → अ । जस् ।

असमाहारार्थं धेन्वनडुहग्रहणम् ।

[वाङ्मनसे] वाक् च मनश्च = वाङ्मनसे । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'औरीः' (१।४।५६) ई ।

[अहोरात्रः] अहश्च रात्रिश्च = अहोरात्रः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[रात्रिंदिवम्] रात्रिश्च दिवा च = रात्रिंदिवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ-मागमश्च । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । अम् ।

[रात्रिंदिवानि पश्यति] रात्रयश्च दिवा च = रात्रिंदिवानि पश्यति । अनेन अत्समासान्तः → अ-मागमश्च । द्वितीया शस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) शस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[नक्तंदिवम्] नक्तं च दिवा च = नक्तंदिवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । अत्रापि मोऽन्तः ।

[अहर्दिवम्] अहश्च दिवा च = अहर्दिवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

पर्याययोरपि वीप्सायां द्वन्द्वो निपातनात् अहरहरित्यर्थः ।

[ऊर्वष्ठीवम्] ऊरू च अष्ठीवन्तौ च = ऊर्वष्ठीवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । निपातनादन्त्यस्वरादिलोपः ।

[पदष्ठीवम्] पादौ च अष्ठीवन्तौ च = पदष्ठीवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । निपातनादन्त्यस्वरादिलोपः-पद्भावश्च ।

[अक्षिभ्रुवम्] अक्षिणी च भ्रुवौ च = अक्षिभ्रुवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । उव् ।

[दारगवम्] दाराश्च गावश्च = दारगवम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । अत्र निपातनात् भ्रुव उवादेशोऽक्षि-दारशब्दयोश्च पूर्वनिपातः ।

[ऋक्सामा मुग्धः] ऋक् साम यस्य सः = ऋक्सामा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[ऋग्यजुः] ऋग्यजुर्यस्य सः = ऋग्यजुः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[धेन्वनड्वान्] धेनोरनड्वान् = धेन्वनड्वान् । प्रथमा सि । 'अनडुहः सौ' (१।४।७२) नोऽन्तः । 'वाः शेषे' (१।४।८२) वा । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) हलुक् ॥छ॥

चवर्ग-द-ष-हः समाहारे ॥ ७।३।९८ ॥

[चवर्गदषहः] चवर्गश्च दश्च षश्च ह् च = चवर्गदषह, तस्मात् ।

[समाहारे] समाहार सप्तमी ङि ।

[वाक्त्वचम्] वाक् च त्वक् च = वाक्त्वचम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[वाक्समुच्छम्] सम् 'उछैत् विवासे' (१३४) उच्छ् । समुच्छतीति समुच्छ् । 'मन्-वन्-क्वनिप्-विच् क्वचित्' (५।१।१४७) विच्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) विच्लोपः । वाक् च समुच्छ् च = वाक्समुच्छम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[श्रीस्रजम्] श्रीश्च स्रज्(क्) च = श्रीस्रजम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[समिद्दृषदम्] समिच्च दृषच्च = समिद्दृषदम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[संपद्विपदम्] संपच्च विपद् च = संपद्विपदम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[वाक्त्विषम्] वाक् च त्विष्(ट्) च = वाक्त्विषम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[वाग्विप्रुषम्] वाक् च विप्रुष्(ट्) च = वाग्विप्रुषम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[छत्रोपानहम्] छत्रं च उपानह् च = छत्रोपानहम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[गोगोदुहम्] गौश्च गोदुह् च = गोगोदुहम् । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[छत्रोपानहिनी] छत्रं च उपानह् च । अनेन अत्समासान्तः → अ । छत्रोपानहोऽस्यास्ति = छत्रोपानहिनीति । 'प्राणिस्थादस्वाङ्गाद्०' (७।२।६०) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी ।

[दृषत्समित्] दृषच्च समिच्च । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ध० → द० । 'विरामे वा' (१।३।५१) द० → त० ।

[यकृन्मेदः] यकृच्च मेदश्च = यकृन्मेदः ।

[प्रावृट्शरद्भ्याम्] प्रावृट् च शरच्च = प्रावृट्शरदौ, ताभ्याम् ।

[अश्वानडुद्भ्याम्] अश्वश्च अनड्वांश्च = अश्वानडुहौ, ताभ्याम् = अश्वानडुद्भ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[पञ्चवाक्] पञ्च वाचः समाहृताः = पञ्चवाक् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । संख्यापूर्वो द्विगुरयम् ॥छ॥

द्विगोरन्नह्नोऽट् ॥ ७।३।९९ ॥

[द्विगोः] द्विगु पञ्चमी ङसि ।

[अन्नह्नः] अन् च अहश्च = अन्नहन्, तस्मात् । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[अट्] अट् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पञ्चतक्षी, पञ्चतक्षम्] पञ्च तक्षाणः समाहृताः = पञ्चतक्षी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 卐"द्विगुरन्नाबन्तान्तो वा" इति स्त्रीत्वम् । 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी । एवम्-पञ्चतक्षम् ।

[दशोक्षी, दशोक्षम्] दशोक्षाणः समाहृताः = दशोक्षी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी । एवम्-दशोक्षम् ।

[शतराजी, शतराजम्] शतस्य राज्ञां समाहृताः = शतराजी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी । एवम्-शतराजम् ।

[द्व्यहः] द्वयोरह्नोः समाहारः = द्व्यहः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[त्र्यहः] त्रयाणामह्नां समाहारः = त्र्यहः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[संतक्षाणः] समाहृतास्तक्षाणः = संतक्षाणः । जस् । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'प्रात्यव-परि-निरादयो गत-क्रान्त-क्रुष्ट-ग्लान-क्रान्ताद्यर्थाः प्रथमाद्यन्तैः' (३।१।४७) इत्यादिना समासः ।

[समह्नाः] समाहृतान्यहानि = समह्नाः । 'सर्वां-ऽश-संख्या-ऽव्ययात्' (७।३।११८) अट्समासान्तः → अ - "अह्न"च । जस् ।

[द्व्युक्षा] द्वाभ्यामुक्षभ्यां क्रीतः = द्व्युक्षा । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[त्र्युक्षा] त्रिभिरुक्षभिः क्रीतः = त्र्युक्षा । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[द्व्यह्नः] द्वयोरह्नोर्भवः = द्व्यह्नः । 'सर्वां-ऽश-संख्या-ऽव्ययात्' (७।३।११८) अट्समासान्तः → अ - "अह्न"देशश्च ।

[त्र्यह्नः] त्रिषु अहःसु भवः = त्र्यह्नः । 'सर्वां-ऽश-संख्या-ऽव्ययात्' (७।३।११८) अट्समासान्तः → अ- "अह्न"देशश्च ।

अन्नन्तत्वेनैव सिद्धेऽह्न इदमड्विधानं समाहारे 'सर्वां-ऽश-संख्या-ऽव्ययात्' (७।३।११८) इति परस्याप्यटो बाधनार्थम्, तस्मिन् हि सति अह्नादेशः स्यात् ॥छ॥

द्वि-त्रेरायुषः ॥ ७।३।१०० ॥

[द्वित्रेः] द्विश्च त्रिश्च = तत्, तस्मात् ।

[आयुषः] आयुस् पञ्चमी ङसि ।

[द्व्यायुषम्] द्वयोरायुषोः समाहारः = द्व्यायुषम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात् पदान्तः कृतस्य सः शिड्-नान्तरेऽपि' (२।३।१५) षत्वम् ।

[त्र्यायुषम्] त्रयाणामायुषां समाहारः = त्र्यायुषम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् ।

[चतुरायुः] चतुर्णामायुषां समाहारः = चतुरायुः ।

卐 हैमलिङ्गानुशासने स्त्रीलिङ्गप्रकरणे पञ्चमश्लोकम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**द्व्यायुःप्रियः**] द्वे आयुषी प्रियेऽस्य = द्व्यायुःप्रियः ।

[**त्र्यायुःप्रियः**] त्रीण्यायूंषि प्रियाण्यस्य = त्र्यायुःप्रियः ।

उत्तरपदद्विगुरयम् ॥छ॥

वाऽञ्जलेरलुकः ॥ ७।३।१०१ ॥

[**वा**] वा प्रथमा सि ।

[**अञ्जलेः**] अञ्जलि पञ्चमी ङसि ।

[**अलुकः**] न विद्यते लुक् यस्मात् सः = अलुक्, तस्मात् ।

[**द्व्यञ्जलम्, द्व्यञ्जलि**] द्वयोरञ्जल्योः समाहारः = द्व्यञ्जलम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-अम् । एवम्-द्व्यञ्जलि । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[**त्र्यञ्जलम्, त्र्यञ्जलि**] त्रयाणामञ्जलीनां समाहारः = त्र्यञ्जलम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-अम् । एवम्-द्व्यञ्जलि । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[**द्व्यञ्जलमयम्, द्व्यञ्जलिमयम्**] द्वाभ्यामञ्जलिभ्यामागतं = द्व्यञ्जलमयम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो रूप्य-मयटौ वा' (६।३।१५६) मयट्प्र० → मय । सि-अम् । एवम्-द्व्यञ्जलिमयम् ।

[**त्र्यञ्जलमयम्, त्र्यञ्जलिमयम्**] त्रिभ्योऽञ्जलिभ्य आगतं = त्र्यञ्जलमयम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो रूप्य-मयटौ वा' (६।३।१५६) मयट्प्र० → मय । एवम्-त्र्यञ्जलिमयम् ।

[**द्व्यञ्जलरूप्यम्, द्व्यञ्जलिरूप्यम्**] द्वाभ्यामञ्जलिभ्यामागतं = द्व्यञ्जलरूप्यम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो रूप्य-मयटौ वा' (६।३।१५६) रूप्यप्र० । सि-अम् । एवम्-द्व्यञ्जलिरूप्यम् ।

[**त्र्यञ्जलरूप्यम्, त्र्यञ्जलिरूप्यम्**] त्रिभ्यः अञ्जलिभ्यः आगतं = त्र्यञ्जलरूप्यम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो०' (६।३।१५६) रूप्यप्र० । सि-अम् । एवम्-त्र्यञ्जलिरूप्यम् ।

[**द्व्यञ्जलप्रियः**] द्वावञ्जली प्रियौ यस्य = द्व्यञ्जलप्रियः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[**त्र्यञ्जलप्रियः**] त्रयोऽञ्जलयः प्रिया अस्य = त्र्यञ्जलिप्रियः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[**द्व्यञ्जलिर्घटः**] द्वाभ्यामञ्जलिभ्यां क्रीतः = द्व्यञ्जलिर्घटः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकणप्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) इकण्लुप् ।

[**त्र्यञ्जलिर्घटः**] त्रिभिरञ्जलिभिः क्रीतः = त्र्यञ्जलिर्घटः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकणप्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) इकण्लुप् ।

[**द्व्यञ्जलिः**] द्वयोरञ्जलिः = द्व्यञ्जलिः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**त्र्यञ्जलिः**] त्रयाणामञ्जलिः = त्र्यञ्जलिः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**द्व्यञ्जलिकः**] द्वावञ्जली अस्य = द्व्यञ्जलिकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्० → क ।

[**त्र्यञ्जलिकः**] त्रयोऽञ्जलयो अस्य = त्र्यञ्जलिकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्० → क ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

खार्या वा ॥ ७३।१०२ ॥

[खार्याः] खारी पञ्चमी ङसि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

पृथग्योगाद् द्वि-त्रेरिति निवृत्तम् ।

[द्विखारम्, द्विखारि] द्वयोः खार्योः समाहारः = द्विखारम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । सि । पक्षे-'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः । द्विखारि स्थिते तु अन्यस्तु सर्वो नपुंसक इति क्लीबत्वमेव ।

[पञ्चखारम्, पञ्चखारि] पञ्चानां खारीणां समाहारः = पञ्चखारम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । एवम्-पञ्चखारि । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः ।

[द्विखारमयम्, द्विखारीमयम्] द्वाभ्यां खारीभ्यामागतं = द्विखारमयम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो रूप्य-मयटौ वा' (६।३।१५६) मयट्प्र० → मय ।

[पञ्चखाररूप्यम्, पञ्चखारीरूप्यम्] पञ्चभ्यः खारीभ्यः आगतं = पञ्चखाररूप्यम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो०' (६।३।१५६) रूप्यप्र० ।

[द्विखारप्रियः, द्विखारीप्रियः] द्वौ खार्यौ प्रियेऽस्य = द्विखारप्रियः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[पञ्चखारधनः, पञ्चखारीधनः] पञ्च खार्यो धनमस्य = पञ्चखारधनः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

[उपखारि] खार्याः समीपम् = उपखारि । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः ।

[अधिखारि] खार्यां निधेहि = अधिखारि । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः ।

[द्विखारः, द्विखारम्] द्वाभ्यां खारीभ्यां क्रीतः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकणप्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्या०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः । एवम्-द्विखारम् ।

[द्विखारी] द्वे खार्यौ मानमस्याः सा = द्विखारी । 'मात्रट्' (७।१।१४५) मात्रट्प्र० । 'द्विगोः संशये च' (७।१।१४४) लुप् । 'परिमाणात् तद्धितलु०' (२।४।२३) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।।छ।।

वाऽर्धाच्च ॥ ७।३।१०३ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अर्धात्] अर्ध पञ्चमी ङसि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अर्धखारम्, अर्धखारी] अर्धं खार्याः = अर्धखारम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । सि-अम् । एवम्-अर्धखारी ।।छ।।

नावः ॥ ७।३।१०४ ॥

[नावः] नौ पञ्चमी ङसि ।

[अर्धनावम्, अर्धनावी] अर्धं नावः = अर्धनावम् । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

"अर्धपूर्वपदो नावः" इति वचनात् अर्धनावी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[द्विनावम्] द्वयोर्नावोः समाहारः = द्विनावम् । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[पञ्चनावम्] पञ्चानां नावां समाहारः = पञ्चनावम् । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[द्विनावमयम्] द्वाभ्यां नौभ्यामागतं = द्विनावमयम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो रूप्य-मयटौ वा' (६।३।१५६) मयट्प्र० → मय ।

[पञ्चनावमयम्] पञ्चभ्यो नौभ्य आगतं = पञ्चनावमयम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो०' (६।३।१५६) मयट्प्र० → मय ।

[द्विनावरूप्यम्] द्वाभ्यां नौभ्यामागतं = द्विनावरूप्यम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो०' (६।३।१५६) रूप्यप्र० ।

[पञ्चनावरूप्यम्] पञ्चभ्यो नौभ्य आगतं = पञ्चनावरूप्यम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नृ-हेतुभ्यो०' (६।३।१५६) रूप्यप्र० ।

[द्विनावप्रियः] द्वौ(द्वे) नावौ प्रियौ अस्य = द्विनावप्रियः । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[द्विनावधनः] द्वौ(द्वे) नावौ धनमस्य = द्विनावधनः । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[द्विनौः] द्वाभ्यां नौभ्यां क्रीतः = द्विनौः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । सि ।

[पञ्चनौः] पञ्चभिः नौभिः क्रीतः = पञ्चनौः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । सि ।

[द्विनौः] द्वयोर्नौः = द्विनौः ।

[राजनौः] राज्ञो नौः = राजनौः ।

[परमनौः] परमश्चासौ नौश्च = परमनौः ।

टकारो ङ्यर्थः-

[अर्धनावम्, अर्धनावी] अर्धनावीत्यत्र 'द्विगोः समाहारात्' (२।४।२२) ङी ।।छ।।

गोस्तत्पुरुषात् ।। ७।३।१०५ ।।

[गोस्तत्पुरुषात्] गो पञ्चमी ङसि । स चासौ पुरुषश्च = तत्पुरुषस्तस्मात् ।

[राजगवः, राजगवी] राज्ञो गौः = राजगवः, राजगवी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । द्वितीये 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पुङ्गवः] पुंसो गौः = पुङ्गवः । अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[स्त्रीगवी] स्त्रिया गौः = स्त्रीगवी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अतिगवः] गामतिक्रान्तः = अतिगवः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[अतिगवी] गामतिक्रान्ता = अतिगवी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पञ्चगवम्] पञ्च च ते गावश्च = पञ्चगवम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् ।

[दशगवम्] दश च ते गावश्च = दशगवम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् ।

[पञ्चगवमयम्] पञ्चभ्यो गोभ्य आगतं = पञ्चगवमयम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'नृ-हेतुभ्यो रूप्य-मयटौ वा' (६।३।१५६) मयट्प्र० → मय ।

[पञ्चगवरूप्यम्] पञ्चभ्यो गोभ्य आगतं = पञ्चगवरूप्यम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'नृ-हेतुभ्यो०' (६।३।१५६) रूप्यप्र० ।

[पञ्चगवधनः] पञ्च गावो धनमस्य = पञ्चगवधनः । अनेन अट्समासान्तः ।

[दशगवधनः] दश गावो धनमस्य = दशगवधनः । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[दशगवप्रियः] दश गावः प्रिया अस्य = दशगवप्रियः । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[चित्रगुः] चित्रा गौर्यस्य सः = चित्रगुः । 'गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशिसमासेयोबहुव्रीहौ' (२।४।९६) ह्रस्वः ।

[पञ्चगुः] पञ्चभिर्गोभिः क्रीतः = पञ्चगुः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) इकण्लुप् । 'गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशिसमा०' (२।४।९६) ह्रस्वः ॥छ॥

राजन्-सखेः ॥ ७।३।१०६ ॥

[राजन्सखेः] राजा च सखा च = राजन्सखि, तस्मात् ।

अलुक इति निवृत्तम् ।

[अतिराजः, अतिराजी] अतिक्रान्तो राजानमतिराजः, स्त्री चेत् अतिराजी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी ।

[पञ्चराजी] पञ्चानां राज्ञां समाहारः = पञ्चराजी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[दशराजी] दशानां राज्ञां समाहारः = दशराजी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पञ्चराजः, पञ्चराजी] पञ्चभी राजभिः क्रीतः = पञ्चराजः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पञ्चराजप्रियः] पञ्च राजानः प्रिया अस्य सः = पञ्चराजप्रियः । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[राजसखः] राज्ञः सखा = राजसखः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[महासखः] महांश्चासौ सखा च = महासखः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[अतिसखः] सखायमतिक्रान्तः = अतिसखः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[अतिसखी] सखायमतिक्रान्ता सा = अतिसखी । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पञ्चसखम्] पञ्चानां सखीनां समाहारः = पञ्चसखम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् । सि-अम् ।

[दशसखम्] दशानां सखीनां समाहारः = दशसखम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् । सि-अम् ।

[पञ्चसखः] पञ्चभिः सखिभिः क्रीतः = पञ्चसखः । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[पञ्चसखी] पञ्चभिः सखिभिः क्रीता = पञ्चसखी । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[पञ्चसखप्रियः] पञ्च सखायः प्रिया अस्य सः = पञ्चसखप्रियः । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

राजन्निति नान्तनिर्देशादनकारान्तान्न भवति-

[मद्रराज्ञी] मद्र-राजन् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी । 'ई-ङौ वा' (२।१।१०९) अलुक् । मद्राणां राज्ञी = मद्रराज्ञी ।

[विद्याराज्ञी] विद्यानां राज्ञी = विद्याराज्ञी ।

[महाराज्ञी] महती चासौ राज्ञी च = महाराज्ञी । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

सखीशब्दात्त्वटि सत्यसति वा न रूपभेदः । सखीशब्दस्य ईकारन्तस्यापि पञ्चानां सखीनां समाहार इति 'क्लीबे' (२।४।९७) इति ह्रस्वत्वे इदन्तादेवाट् भवति तथा च पञ्चसखमिति । एवमन्यदपि रूपभेदहेतुकमूह्यम् ।।छ।।

राष्ट्राख्याद् ब्रह्मणः ।। ७।३।१०७ ।।

[राष्ट्राख्यात्] राष्ट्र 'चक्षिक् व्यक्तायां वाचि' (११२२) चक्ष् । राष्ट्रमाचष्टे = राष्ट्राख्या(ख्य)स्तस्मात् = राष्ट्राख्यात् । 'चक्षो वाचि क्शांग्-ख्यांग्' (४।४।४) ख्यांग्देशः → ख्या । 'आतो डोऽह्वा-वा-मः' (५।१।७६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) आलुक् ।

[ब्रह्मणः] ब्रह्मन् पञ्चमी ङसि ।

[सुराष्ट्रब्रह्मः] सुराष्ट्रेषु ब्रह्मा = सुराष्ट्रब्रह्मः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । यः सुराष्ट्रेषु वसति स सौराष्ट्रिको ब्राह्मण इत्यर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अवन्तिब्रह्मः] अवन्तिषु ब्रह्मा = अवन्तिब्रह्मः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[काशिब्रह्मः] काशिषु ब्रह्मा = काशिब्रह्मः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[देवब्रह्मा नारदः] देवस्य ब्रह्मा = देवब्रह्मा नारदः ।

आख्याग्रहणं राष्ट्रवाच्यर्थम् ॥छ॥

कु-महद्भ्यां वा ॥ ७।३।१०८ ॥

[कुमहद्भ्याम्] कुश्च महांश्च = कुमहान्तौ, ताभ्याम् = कुमहद्भ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[कुब्रह्मः, कुब्रह्मा] पापो ब्रह्मा = कुब्रह्मः, कुब्रह्मा । अनेन विकल्पेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[महाब्रह्मः, महाब्रह्मा] महान् ब्रह्मा = महाब्रह्मः, महाब्रह्मा । अनेन विकल्पेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

पापो महांश्च ब्राह्मण एवमुच्यते ॥छ॥

ग्राम-कौटात् तक्ष्णः ॥ ७।३।१०९ ॥

[ग्रामकौटात्] ग्रामश्च कौटश्च = ग्रामकौटम्, तस्मात् ।

[तक्ष्णः] तक्षन् पञ्चमी ङसि ।

[ग्रामतक्षः] ग्रामस्य तक्षा = ग्रामतक्षः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । ग्रामसाधारण इत्यर्थः ।

[कौटतक्षः] कुटी-शाला तस्यां भवः = कौटः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलोपः । 'कौटश्चासौ तक्षा च = कौटतक्षः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । स्वापणशालायां यः कर्म करोति स्वतन्त्रो न कस्यचित्प्रतिबद्ध इत्यर्थः ।

[राजतक्षा] राज्ञस्तक्षा = राजतक्षा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[ग्रामतक्षाणौ] ग्रामश्च तक्षा च = ग्रामतक्षाणौ । औ ।

[कौटतक्षा] कौटस्तक्षास्य । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ॥छ॥

गोष्ठा-ऽतेः शुनः ॥ ७।३।११० ॥

[गोष्ठाऽतेः] गोष्ठश्च अतिश्च = गोष्ठाऽति, तस्मात् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शुनः] श्वन् पञ्चमी ङसि । 'श्वन्-युवन्-मघोनो ङी-स्याद्यघुट्स्वरे व उः' (२।१।१०६) व० → उत्वम् ।

[गोष्ठश्वः] गोष्ठे श्वा = गोष्ठश्वः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[अतिश्वो वराहः] अतिक्रान्तः श्वानम् = अतिश्वो वराहः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । अतिजवन इत्यर्थः । अति 'जुं गतौ' (१९९०) जु इति सौत्रो धातुः । अतिशयेन जवतीत्येवंशीलोऽतिजवनः । 'भूषा-क्रोधार्थ-जु-सृ-गृधि-ज्वल-शुचश्चाऽनः' (५।२।४२) अनप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[अतिश्वः सेवकः] अतिक्रान्तः श्वानम् = अतिश्वः सेवकः । अनेन अट्समासान्तः । सुष्ठु स्वामिभक्त इत्यर्थः ।

[अतिश्वी सेवा] श्वानमतिक्रान्ता = अतिश्वी सेवा । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । अतिनीचेत्यर्थः ।।छा।

प्राणिन उपमानात् ॥ ७।३।१११ ॥

[प्राणिनः] प्राणिन् पञ्चमी ङसि ।

[उपमानात्] उपमान पञ्चमी ङसि ।

[व्याघ्रश्वः] व्याघ्र इव = व्याघ्रः । व्याघ्रश्चासौ श्वा च = व्याघ्रश्वः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् । प्रथमोक्तत्वेन उपमेयस्य पूर्वनिपाते प्राप्ते 'उपमेयं व्याघ्राद्यैः साम्यानुक्तौ' (३।१।१०२) इति समासः । अत एव वचनात् श्वन्शब्दस्य परनिपातः, मयूरव्यंसकादित्वाद्वा समासः ।

[सिंहश्वः] सिंह इव = सिंहः । स चासौ श्वा च = सिंहश्वः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[वृकश्वः] वृक इव = वृकः । स चासौ श्वा च = वृकश्वः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

प्राणिन उपमानादिति पूर्वपदविज्ञानादिह न भवति-

[वानरश्वा] वानरः श्वेव = वानरश्वा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[फलकश्वा] फलकमिव श्वा = फलकश्वा । प्रथमा सि ।

[देवदत्तश्वा] देवदत्तस्य श्वा, देवदत्तश्चासौ श्वा वेति देवदत्तश्वा । प्रथमा सि ।

[व्याघ्रश्वः] व्याघ्रः श्वेव = व्याघ्रश्वः । मतान्तरे अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[सिंहश्वः] सिंहः श्वेव = सिंहश्वः । मतान्तरे अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[वृकश्वः] वृकः श्वेव = वृकश्वः । मतान्तरे अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[पुरुषश्वः] पुरुषः श्वेव = पुरुषश्वः । मतान्तरे अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

तन्मते वानरश्वेत्यत्र समासान्तविधिरनित्यत्वान्न भवति ।।छा।

अप्राणिनि ॥ ७।३।११२ ॥

[अप्राणिनि] न प्राणी = अप्राणी, तस्मिन् ।

पूर्वसूत्रे उपमानादिति पूर्वपदस्य विशेषणम्, इह तु शुनः अप्राणिनि वर्त्तते य उपमानवाची श्वन्शब्दस्तदन्तात्...

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आकर्षश्वः] श्वेव = श्वा । आकर्षश्वासौ श्वा च = आकर्षश्वः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[फलकश्वः] फलक इव = फलकः । फलकश्वासौ श्वा च = फलकश्वः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[वानरश्वा] वानरः श्वेव = वानरश्वा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[आकर्षश्वा] आकर्षे सारिफलके श्वा = आकर्षश्वा सारि कथ्यते । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

कुक्कुरवच्छारेऽपि श्वन्शब्दो रूढो नोपमानात्(नम्) ।

[आकर्षश्वः] आकर्षे श्वा = आकर्षश्वः । मतान्तरे अनेन अट्समासान्तः ।

[शकटश्वः] शकटे श्वा = शकटश्वः । मतान्तरे अनेन अट्समासान्तः ॥छ॥

पूर्वोत्तरमृगाच्च सक्थ्नः ॥ ७।३।११३ ॥

[पूर्वोत्तरमृगात्] पूर्वश्च उत्तरश्च मृगश्च = पूर्वोत्तरमृगम्, तस्मात् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[सक्थ्नः] सक्थि पञ्चमी ङसि । 'दध्यस्थि-सक्थ्यक्ष्णोऽन्तस्याऽन्' (१।४।६३) अन् । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[पूर्वसक्थम्] पूर्वं सक्थि = पूर्वसक्थम् । 'पूर्वा-ऽपर-प्रथम-चरम-जघन्य-समान-मध्य-मध्यम-वीरम्' (३।१।१०३) तत्पुरुषः कर्मधारयः । अथवा सक्थ्नः पूर्वं = पूर्वसक्थम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[उत्तरसक्थम्] उत्तरं सक्थि = उत्तरसक्थम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[मृगसक्थम्] मृगस्य सक्थि = मृगसक्थम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

उपमानात् - **[फलकसक्थम्]** फलकमिव = फलकम् । फलकं च तत् सक्थि च = फलकसक्थम् । अनेन अट्समासान्तः । व्याघ्रश्वादिवत्समासः वचनसामर्थ्यात् मयूरव्यंसकादित्वाद् वेत्यर्थः । एतच्च 'प्राणिन उपमानात्' (७।३।१११) इत्यत्र दर्शितमस्ति ।

[कुक्कुटसक्थम्] कुक्कुटस्य सक्थि = कुक्कुटसक्थम् । मतान्तरे अनेन अट्समासान्तः ॥छ॥

उरसोऽग्रे ॥ ७।३।११४ ॥

[उरसः] उरस् पञ्चमी ङसि ।

[अग्रे] अग्र सप्तमी ङि ।

अग्रं मुखं प्रधानं वा ।

[अश्वोरसं दृश्यते] अश्वाश्च ते उरसश्च = अश्वोरसं दृश्यते । अनेन अट्समासान्तः । सेनाया अश्वा मुखमित्यर्थः ।

[अश्वोरसं वर्जयेत्] अश्वानामुरः = अश्वोरसं वर्जयेत् । अनेन अट्समासान्तः । अश्वानां मुखमग्रदेशमित्यर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अश्वोरसम्] अश्वानामुरः = अश्वोरसम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । अश्वानां प्रधानमित्यर्थः ।

[हस्त्युरसम्] हस्तिनामुरः = हस्त्युरसम् । अनेन अट्समासान्तः ।

[रथोरसम्] रथस्योरः = रथोरसम् । अनेन अट्समासान्तः ।

[अश्वोरस्यावर्त्तः] अश्वानामुरः = अश्वोरस्तस्मिन् = अश्वोरस्यावर्त्तः ॥छा।

सरो-ऽनो-ऽश्मा-ऽयसो जाति-नाम्नोः ॥ ७।३।११५ ॥

[सरोऽनोऽश्माऽयसः] सराश्च अनाश्च अश्मा च अयाश्च = सरोऽनोऽश्माऽयस्, तस्मात् ।

[जातिनाम्नोः] जातिश्च नाम च = जातिनाम्नी, तयोः = जातिनाम्नोः । सप्तमी ओस् ।

जातौ अभिधेयायां नाम्नि च विषये इदं च विशेषणं यथासम्भवं क्वापि जातौ क्वापि नाम्नि चेत्यर्थः ।

[जालसरसम्] जालप्रधानं सरः = जालसरसम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । अम् ।

[मण्डूकसरसम्] मण्डूकप्रधानं सरः = मण्डूकसरसम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । अम् । एवंनाम्नी सरसी ।

[उपानसम्] उप अनस् मण्ड्यते । उपगतमनः = उपानसम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । अन्नविशेषस्य संज्ञा जातिर्वा ।

[महानसम्] महच्च तद् अनश्च = महानसम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टं पूजायाम्' (३।१।१०७) इत्यादिना समासः । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । पाकस्थानस्य संज्ञा । राज्ञ उपस्थितं ढौकनिकामित्यर्थः इत्येके ।

[गोनसं जातिः] गोरन इव = गोनसं जातिः । अनेन अट्समासान्तः → अ । अहिजाति बाहुलकान्नपुंसकः ।

[स्थूलाश्मः] स्थूलश्चासौ अश्मा च = स्थूलाश्मः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[अमृताश्मः] अमृतश्चासावश्मा च = अमृताश्मः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[कनकाश्मः] कनकश्चासावश्मा च = कनकाश्मः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

अश्मजातिविशेषा एते ।

[पिण्डाश्मः संज्ञा जातिर्वा] पिण्डश्चासावश्मा च = पिण्डाश्मः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[कालायसम्] कालं च तद् अयश्च = कालायसम् । अनेन अट्समासान्तः ।

[लोहितायसम्] लोहितमयः = लोहितायसम् । अनेन अट्समासान्तः → अ ।

[तीक्ष्णायसम्] तीक्ष्णं च अयश्च = तीक्ष्णायसम् ।

अयोजातिविशेषा एते ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[परमसरः] परमं च तत् सरश्च = परमसरः ।

[सदनः] संश्चासौ अनश्च = सदनः ।

[सदश्मा] संश्चासौ अश्मा च = सदश्मा । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[बिन्दुसरः] बिन्दूनां सरः = बिन्दुसरः ।

[बकसरः] बकानां सरः = बकसरः इति नैषा संज्ञा ।

रूढ्या ह्यत्र संज्ञाविधानं शूर्पनखीवत् ।

[शूर्पनखीवत्] शूर्पाकारा नखा यस्याः सा = शूर्पनखी । 'नख-मुखादनाम्नि' (२।४।४०) ङी ॥छा।

अह्नः ॥ ७।३।११६ ॥

[अह्नः] अहन् पञ्चमी ङसि । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[परमाहः] परमं च तद् अहश्च = परमाहः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[उत्तमाहः] उत्तमं च तद् अहश्च = उत्तमाहः । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[एकाहम्] एकं च तदहश्च = एकाहम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[पुण्याहम्] पुण्यं च तदहश्च = पुण्याहम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[सुदिनाहम्] सुदिनं च तदहश्च = सुदिनाहम् । अनेन अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य०' (७।४।६१) अन्लुक् ॥छा।

संख्यातादह्नश्च वा ॥ ७।३।११७ ॥

[संख्यातात्] संख्यायते स्म = संख्यातम्, तस्मात् ।

[अह्नः] अह्न प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[संख्याताह्नः, संख्याताहः] संख्यातमहः = संख्याताह्नः, संख्याताहः । अनेन अट्समासान्तः - अह्नदेशश्च । सि । द्वितीये 'अह्नः' (७।३।११६) अट्समासान्तः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

अह्नादेशार्थं वचनम्, अट् तु पूर्वेणैव सिद्धः । चकार उत्तरत्राह्नादेशस्याट्संनियोगशिष्टत्वार्थः ॥छा।

सर्वां-ऽश-संख्या-ऽव्ययात् ॥ ७।३।११८ ॥

[सर्वांऽशसंख्याऽव्ययात्] सर्वश्च अंशश्च संख्या च अव्ययश्च = सर्वांऽशसंख्याऽव्ययम्, तस्मात् ।

[सर्वाह्णः] सर्वमहः = सर्वाह्णः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अतोऽह्नस्य' (२।३।७३) णत्वम् ।

अंश - [पूर्वाह्णः] पूर्वमहः = पूर्वाह्णः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अतोऽह्नस्य' (२।३।७३) णत्वम् ।

[अपराह्णः] अपरमहः = अपराह्णः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अतोऽह्नस्य' (२।३।७३) णत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[मध्याह्नः] मध्यमहः = मध्याह्नः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[सायाह्नः] सायमहः = सायाह्नः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'सायाह्नादयः' (३।१।५३) इत्यनेन सायंसम्बन्धिनो म्लुक् ।

[द्व्यह्नः पटः, द्व्यह्नी अष्टका] द्वयोरह्नोर्भवः = द्व्यह्नः पटः । एवम्-द्व्यह्नी अष्टका । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अणञेयेकण्-नञ्०' (२।४।२०) ङी ।

[त्र्यह्नः] त्रिषु अहःसु भवः = त्र्यह्नः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[त्र्यह्नी] त्रिषु अहःसु भवा = त्र्यह्नी । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

चतुर्ष्वपि उदाहरणेषु 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) लुप् ।

[द्व्यह्नप्रियः] द्वे अहनी प्रिये अस्य = द्व्यह्नप्रियः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[त्र्यह्नप्रियः] त्रीण्यहानि प्रियाणि यस्य सः = त्र्यह्नप्रियः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[द्व्यह्नजातः] द्वे अहनी जातस्य = द्व्यह्नजातः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[त्र्यह्नजातः] त्रीण्यहानि जातस्य = त्र्यह्नजातः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'कालो द्विगौ च मेयैः' (३।१।५७) इत्यादिना समासः ।

अव्यय - [अत्यह्नः] अतिक्रान्तमहः = अत्यह्नः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[अत्यह्नी कथा] अहरतिक्रान्ता = अत्यह्नी कथा । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[निरह्नः] निःक्रान्तोऽह्नः = निरह्नः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[निरह्नी वेला] निःक्रान्ता अह्नः = निरह्नी वेला । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[व्यह्नः] विगतमह्नः = व्यह्नः । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च ।

[व्यह्नी] विगता अह्नः = व्यह्नी । अनेन अट्समासान्तः-"अह्न"देशश्च । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ॥छ॥

संख्यातैक-पुण्य-वर्षा-दीर्घाच्च रात्रेरत् ॥ ७।३।११९ ॥

[संख्यातैकपुण्यवर्षादीर्घात्] संख्यातश्च एकश्च पुण्यं च वर्षा च दीर्घश्च = संख्यातैकपुण्यवर्षादीर्घम्, तस्मात् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[रात्रेरत्] रात्रि पञ्चमी ङसि । अत् प्रथमा सि ।

[संख्यातरात्रः] संख्याता रात्रिः = संख्यातरात्रः ।

[एकरात्रः] एका रात्रिः = एकरात्रः ।

[पुण्यरात्रः] पुण्या रात्रिः = पुण्यरात्रः ।

[वर्षारात्रः] वर्षाणां रात्रिः = वर्षारात्रः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दीर्घरात्रः] दीर्घा रात्रिः = दीर्घरात्रः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'पुंवत् कर्मधारये' (३।२।५७) पुंवत् ।

[सर्वरात्रः] सर्वा रात्रिः = सर्वरात्रः ।

[पूर्वरात्रः] पूर्वं रात्रेः = पूर्वरात्रः ।

[अपररात्रः] अपरं रात्रेः = अपररात्रः ।

[अर्धरात्रः] अर्धं रात्रेः = अर्धरात्रः ।

[द्वितीयरात्रः] द्वितीयो रात्रेः = द्वितीयरात्रः ।

[द्विरात्रः] द्वयो रात्र्योः समाहारः = द्विरात्रः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[त्रिरात्रः] तिसृणां रात्रीणां समाहारः = त्रिरात्रः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[द्विरात्रः] द्वयो रात्र्योर्भवः = द्विरात्रः । अनेन अत्समासान्तः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये यस्वराऽऽदेर्लुबद्विः' (६।१।२४) लुप् ।

[त्रिरात्रः] त्रिषु रात्रिषु भवः = त्रिरात्रः । अनेन अत्समासान्तः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) लुप् ।

[द्विरात्रा] द्वयो रात्र्योर्भवा = द्विरात्रा । अनेन अत्समासान्तः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) लुप् ।

[त्रिरात्रा] तिसृषु रात्रिषु भवा = त्रिरात्रा । अनेन अत्समासान्तः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) लुप् ।

[द्विरात्रप्रियः] द्वे रात्री प्रिये यस्य सः = द्विरात्रप्रियः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[त्रिरात्रप्रियः] तिस्रो रात्रयः प्रिया यस्य सः = त्रिरात्रप्रियः । अनेन अत्समासान्तः → अ ।

[द्विरात्रजातः] द्वे रात्री जातस्य = द्विरात्रजातः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'कालो द्विगौ च मेयैः' (३।१।५७) इत्यनेन समासः ।

[त्रिरात्रजातः] तिस्रो रात्रयो जातस्य = त्रिरात्रजातः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'कालो द्विगौ च मेयैः' (३।१।५७) इत्यनेन समासः ।

[अतिरात्रः, अतिरात्रा] रात्रिमतिक्रान्तोऽतिरात्रः, स्त्री चेत् अतिरात्रा । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[नीरात्रः, नीरात्रा] निर्गता रात्रिः = नीरात्रः । अनेन अत्समासान्तः → अ । 'रो रे लुग् दीर्घश्चाऽदिदुतः' (१।३।४१) रलुक्-पूर्वस्य दीर्घः । एवम् नीरात्रा । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[एकाहम्] एकमहः = एकाहम् । 'अह्नः' (७।३।११६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

अटि प्रकृतेऽत्विधानं स्त्रियां ङ्यभावार्थम् ॥छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पुरुषायुष-द्विस्ताव-त्रिस्तावम् ॥ ७।३।१२० ॥

[पुरुषायुषद्विस्तावत्रिस्तावम्] पुरुषायुषश्च द्विस्तावश्च त्रिस्तावश्च = पुरुषायुषद्विस्तावत्रिस्तावम् ।

[पुरुषायुषम्] पुरुषस्यायुः = पुरुषायुषम् । अनेन निपातः ।

[द्विस्तावा] द्विस्तावती = द्विस्तावा । अनेन निपातनात् अतीशब्दलोपम् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अव्ययं प्रवृद्धादिभिः' (३।१।४८) इत्यनेन समासः ।

[त्रिस्तावा वेदिः] त्रिस्तावती = त्रिस्तावा वेदिः । अनेन निपातनात् अतीशब्दलोपम् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अव्ययं प्रवृद्धादिभिः' (३।१।४८) इत्यनेन समासः ।

वेद्यामनयोः प्रयोगः । प्रकृतौ यावती वेदिस्तावती द्विगुणा त्रिगुणा वा कस्यांचिद्विकृतौ भवति । प्रकृतिविकृती यागविशेषौ । अन्यत्रापि दृश्यते ।

[द्विस्तावोऽग्निः] द्विस्तावती = द्विस्तावोऽग्निः ।

[त्रिस्तावोऽग्निः] त्रिस्तावती = त्रिस्तावोऽग्निः ।

कस्मिंश्चिद् व्याकरणे केनापि सूत्रेण निपात्यते द्विस्ताव-त्रिस्ताव ॥छ॥

श्वसो वसीयसः ॥ ७।३।१२१ ॥

[श्वसः] श्वस् पञ्चमी ङसि ।

[वसीयसः] वसीयस् पञ्चमी ङसि ।

[श्वोवसीयसं कल्याणम्] वसु-द्रव्यं रत्नं वा विद्यतेऽस्य तत् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । इदमनयोर्मध्ये प्रकृष्टं वसुमत् = वसीयः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मतुलुप् । शोभनं वसीयः = श्वोवसीयसम् । अत्समासान्तः → अ । सि-अम् । कल्याणम् ।

श्वोवसीयमित्यपि विश्वदत्तहलायुधौ तदा डप्रत्ययान्तः ॥छ॥

निसश्च श्रेयसः ॥ ७।३।१२२ ॥

[निसः] निस् पञ्चमी ङसि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[श्रेयसः] श्रेयस् पञ्चमी ङसि ।

[निःश्रेयसं निर्वाणम्] निश्चितं श्रेयः = निःश्रेयसं निर्वाणम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि-अम् ।

[श्वःश्रेयसम्] शोभनं श्रेयः = श्वःश्रेयसम् । अनेन अत्समासान्तः → अ । सि-अम् ।

नञव्ययात् संख्याया डः ॥ ७।३।१२३ ॥

[नञव्ययात्] नञ् च अव्ययं च = नञव्ययम्, तस्मात् ।

[संख्यायाः] संख्या पञ्चमी ङसि ।

[डः] ड प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अदशाः] न दश = अदशाः । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । न्यूना दश इत्यर्थः ।

[अनवाः] न नव = अनवाः । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । न्यूना दश इत्यर्थः ।

नञ्पूर्वोऽयं वैकल्ये हीनतायां दृश्यते ।

[निस्त्रिंशः खड्गः] निर्गतस्त्रिंशतोऽङ्गुलिभ्यः = निस्त्रिंशः खड्गः । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । 'प्रात्यव-परि-निरादयो गत-क्रान्त-क्रुष्ट-ग्लान-क्रान्ताद्यर्थाः प्रथमाद्यन्तैः' (३।१।४७) समासः ।

[निस्त्रिंशः खलः] निस्त्रिंश इव क्रूरकर्मा = निस्त्रिंशः खलः । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् ।

[निस्त्रिंशानि वर्षाणि] त्रिंशतो निर्गतानि = निस्त्रिंशानि वर्षाणि । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[निस्त्रिंशान्यहानि] त्रिंशतो निर्गतानि = निस्त्रिंशान्यहानि । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[निश्चत्वारिंशानि] चत्वारिंशतो निर्गतानि = निश्चत्वारिंशानि । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[निष्पञ्चाशानि] पञ्चाशतो निर्गतानि = निष्पञ्चाशानि । अनेन डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[गोत्रिंशत्] गवां त्रिंशत् = गोत्रिंशत् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

नञ्ग्रहणं 'नञ्तत्पुरुषात्' (७।३।७१) इति प्रतिषेधे प्राप्ते प्रतिप्रसवार्थम् ।

[निःशकृत्] शकृतो निर्गतं = निःशकृत् । प्रथमा सि ।

[अत्रिः] न विद्यन्ते त्रयो यस्य सोऽत्रिः ।

[सुत्रिः] शोभनास्त्रयो यस्य = सुत्रिः ।

[निस्त्रिंशत्] निर्गतास्त्रिंशदस्य = निस्त्रिंशत् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ॥छ॥

संख्या-ऽव्ययादङ्गुलेः ॥ ७।३।१२४ ॥

[संख्याऽव्ययात्] संख्या च अव्ययं च = संख्याऽव्ययम्, तस्मात् ।

[अङ्गुलेः] अङ्गुलि पञ्चमी ङसि ।

[द्व्यङ्गुलम्] द्वयोरङ्गुल्योः समाहारः = द्व्यङ्गुलम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्र्यङ्गुलम्] तिसृणामङ्गुलीनां समाहारः = त्र्यङ्गुलम् ।

[द्व्यङ्गुलम्] द्वे अङ्गुली प्रमाणमस्य = द्व्यङ्गुलम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये य-स्वराऽऽदेर्लुबद्विः' (६।१।२४) लुप् । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् ।

[त्र्यङ्गुलम्] त्रयोऽङ्गुलयः प्रमाणमस्य = त्र्यङ्गुलम् । 'प्रमाणान्मात्रट्' (७।१।१४०) मात्रट्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये य-स्वराऽऽदेर्लुबद्विः' (६।१।२४) ('द्विगोः संशये च') (७।१।१४४) लुप् । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् । सि-अम् ।

[द्व्यङ्गुलप्रियः] द्वे अङ्गुली प्रिये यस्य सः = द्व्यङ्गुलप्रियः । अनेन डः समासान्तः ।

[त्र्यङ्गुलप्रियः] त्रयोऽङ्गुलयः प्रिया यस्य = त्र्यङ्गुलप्रियः । अनेन डः समासान्तः ।

[निरङ्गुलम्] निर्गतमङ्गुलेः = निरङ्गुलम् । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् ।

[अत्यङ्गुलम्] अङ्गुलिमतिक्रान्तः = अत्यङ्गुलम् । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् ।

[उपाङ्गुलि] अङ्गुलेः समीपम् = उपाङ्गुलि । सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) अम् । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः] पञ्च अङ्गुलयो यस्मिन् सः = पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः ।

[आत्माङ्गुलम्] आत्मनोऽङ्गुलमात्माङ्गुलम् ।

[प्रमाणाङ्गुलम्] प्रमाणेनाङ्गुलं = प्रमाणाङ्गुलम् ।

[उत्सेधाङ्गुलम्] उत्सेधेनाङ्गुलमुत्सेधाङ्गुलम् ।

अङ्गुलशब्दः प्रमाणवाची प्रकृत्यन्तरम् ॥छ॥

बहुव्रीहेः काष्ठे टः ॥ ७।३।१२५ ॥

[बहुव्रीहेः] बहुव्रीहि पञ्चमी ङसि ।

[काष्ठे] काष्ठ सप्तमी ङि ।

[टः] ट प्रथमा सि ।

[द्व्यङ्गुलम्] द्वे अङ्गुली यस्य तत् = द्व्यङ्गुलम् । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[त्र्यङ्गुलम्] तिस्रो अङ्गुलयो यस्य तत् = त्र्यङ्गुलम् । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[चतुरङ्गुलम्] चतस्रो अङ्गुलयो यस्य तत् = चतुरङ्गुलम् । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[पञ्चाङ्गुलम्] पञ्च अङ्गुलयो यस्य तत् = पञ्चाङ्गुलम् । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अङ्गुलिसदृशावयवं धान्यकण्टकादीनां विक्षेपणकाष्ठमेवमुच्यते ।

[उपाङ्गुलि] अङ्गुलेः समीपमुपाङ्गुलि । सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) अम् । 'अनतो लुप्' (३।२।६) लुप् ।

[अत्यङ्गुला यष्टिः] अङ्गुलिमतिक्रान्ता = अत्यङ्गुला यष्टिः । 'संख्या-ऽव्ययादङ्गुलेः' (७।३।१२४) डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः] पञ्च अङ्गुलयो यस्मिन् सः = पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः ।

'नामग्रहणे लिङ्गविशिष्टस्य०' (न्या० वक्ष०(१)/सूत्र(१६) इत्यनङ्गीकारात् अङ्गुलेरिति निर्देश इत्युक्तम् ।

[द्व्यङ्गुलीकं दारु] द्वावङ्गुलीसदृशाववयवौ यस्य तत् = द्व्यङ्गुलीकं दारु । 'ऋन्नित्यदितः' (७।३।१७१) कच्प्र० → क । 'न कचि' (२।४।१०५) इत्यनेन ह्रस्वत्वाभावः ।

[दीर्घाङ्गुली] दीर्घा अङ्गुलयो यस्यां सा = दीर्घाङ्गुली । अनेन टप्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[तीक्ष्णाङ्गुली यष्टिः] तीक्ष्णा अङ्गुली यस्यां सा = तीक्ष्णाङ्गुली यष्टिः । अनेन टप्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । यष्टिः ॥छ॥

सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे ॥ ७।३।१२६ ॥

[सक्थ्यक्ष्णः] सक्थि च अक्षि च = सक्थ्यक्षि, तस्मात् ।

[स्वाङ्गे] स्वस्याङ्गं = स्वाङ्गम्, तस्मिन् ।

[दीर्घसक्थः, दीर्घसक्थी] दीर्घं सक्थि अस्य = दीर्घसक्थः । अनेन टः समासान्तः → अ । एवम्-दीर्घसक्थी । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[गौरसक्थः, गौरसक्थी] गौरं सक्थि अस्य = गौरसक्थः । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । गौरं सक्थि अस्या = गौरसक्थी । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[विशालाक्षः, विशालाक्षी] विशालमक्षि यस्य यस्या वा = विशालाक्षः, विशालाक्षी । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[कमलाक्षः, कमलाक्षी] कमलवत् अक्ष्णी(अक्षिणी) यस्य यस्या वा = कमलाक्षः, कमलाक्षी । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[स्वक्षः, स्वक्षी] शोभने अक्ष्णी(अक्षिणी) यस्य यस्या वा = स्वक्षः, स्वक्षी । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[सुबाहुः] शोभनौ बाहू अस्य = सुबाहुः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[दीर्घजानुः] दीर्घे जानुनी अस्य = दीर्घजानुः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[दीर्घसक्थि शकटम्] दीर्घं सक्थि यस्य तत् = दीर्घसक्थि शकटम् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अप्राणिस्थत्वादस्वाङ्गता अत्रोक्ता ।

[स्थूलाक्षिरिक्षुः] स्थूले अक्ष्णी(अक्षिणी) यस्य सः = स्थूलाक्षिरिक्षुः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'अक्ष्णोऽप्राण्यङ्गे' (७।३।८५) इत्यनेनापि न भवति-समासान्तविधिरनित्यत्वात् न्यासः ।

[परमसक्थि] परमं च तत् सक्थि च = परमसक्थि । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[सदक्षि] सच्च तदक्षि च = सदक्षि । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।।छ।।

द्वि-त्रेर्मूर्ध्नो वा ।। ७।३।१२७ ।।

[द्वित्रेः] द्विश्च त्रिश्च = द्वित्रि, तस्मात् ।

[मूर्ध्नः] मूर्धन् पञ्चमी ङसि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[द्विमूर्धः, द्विमूर्धा] द्वौ मूर्धानौ यस्य सः = द्विमूर्धः । अनेन टः समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । एवम्-द्विमूर्धा । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[त्रिमूर्धः, त्रिमूर्धा] त्रयो मूर्धानो यस्य सः = त्रिमूर्धः । अनेन टः समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । एवम्-त्रिमूर्धा । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[द्विमूर्धी स्त्री] द्वौ मूर्धानौ यस्याः सा = द्विमूर्धी । अनेन टः समासान्तः → अ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[द्विमूर्धा] द्वयोर्मूर्धा = द्विमूर्धा । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।।छ।।

प्रमाणी-संख्याड्डः ।। ७।३।१२८ ।।

[प्रमाणीसंख्यात्] प्रमीयतेऽनयेति प्रमाणी । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । प्रमाणी च संख्या च = प्रमाणीसंख्यम् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः, तस्मात् ।

[डः] ड प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[स्त्रीप्रमाणाः कुटुम्बिनः] स्त्री प्रमाणी येषां ते = स्त्रीप्रमाणाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ईलुक् ।

[भार्याप्रमाणाः श्रेणयः] भार्या प्रमाणा येषां ते = भार्याप्रमाणाः । अनेन डः समासान्तः → अ ।

[कल्याणप्रमाणः] कल्याणी प्रमाणी अस्य सः = कल्याणप्रमाणः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ईलुक् ।

[द्वित्राः] द्वौ वा त्रयो वा = द्वित्राः । **'सुज्वार्थे संख्या संख्येये संख्यया बहुव्रीहिः'** (३।१।१९) इत्यादिना समासः ।

[पञ्चषाः] पञ्च वा षड् वा = पञ्चषाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[द्विदशाः] द्वि-दशन् । द्विर्दश = द्विदशाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लोपः । प्रथमा जस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिदशाः] त्रि-दशन् । त्रिर्दश = त्रिदशाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्य०' (२।१।११४) अन्लोपः । प्रथमा जस् ।

[आसन्नदशाः] आसन्ना दश येषां ते = आसन्नदशाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । जस् । 'आसन्ना-ऽदूरा-ऽधिका-ऽध्यर्द्धा-ऽर्द्धादिपूरणं द्वितीयाद्यन्यार्थे' (३।१।२०) इत्यनेन समासः ।

[अदूरदशाः] अदूरा दश येषां ते = अदूरदशाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । जस् । 'आसन्ना-ऽदूरा०' (३।१।२०) इत्यनेन समासः ।

[अधिकदशाः] अधिका दश येषां ते = अधिकदशाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । जस् । 'आसन्ना-ऽदूरा०' (३।१।२०) इत्यनेन समासः ।

[उपदशाः] उप-समीपे दश येषां ते = उपदशाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । जस् । 'अव्ययम्' (३।१।२१) इत्यनेन समासः ।

[उपगणाः] उप-समीपे गणा येषां ते = उपगणाः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४)-अन्त्यस्वरादिलोपः । जस् । 'अव्ययम्' (३।१।२१) इत्यनेन समासः ।

प्रमाणशब्देन सिद्धे प्रमाणीशब्दान्तात् कजभावार्थं वचनम् ।

[अत्रिः] न विद्यन्ते त्रयो यस्य सोऽत्रिः ।

[सुत्रिः] शोभना त्रयो यस्य सः = सुत्रिः ।

[प्रियपञ्चानः] प्रियाः पञ्च येषां ते = प्रियपञ्चानः । जस् ।

[प्रियषषः] प्रियाः षड् येषां ते = प्रियषषः । जस् ।

[द्वादश] द्वाभ्यामधिका दश = द्वादश । 'द्वि-त्र्यष्टानां द्वा-त्रयोऽष्टाः प्राक् शतादनशीति-बहुव्रीहौ' (३।२।९२) इत्यादिना द्वादश निपात्यते । जस् । 'डति-ष्णः संख्याया लुप्' (१।४।५४) लुप् ।

[त्रयोदश] त्रिभिरधिका दश = त्रयोदश । 'द्वि-त्र्यष्टानां द्वा-त्रयोऽष्टाः प्राक्०' (३।२।९२) इत्यादिना त्रयोदश निपात्यते । जस् । 'डति-ष्णः संख्याया लुप्' (१।४।५४) लुप् ॥छ॥

सुप्रात-सुश्व-सुदिव-शारिकुक्ष-चतुरस्त्रैणीपदा-ऽजपद-प्रोष्ठपद-भद्रपदम् ॥ ७।३।१२९ ॥

[सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरस्त्रैणीपदाऽजपदप्रोष्ठपदभद्रपदम्] सुप्रातश्च सुश्वश्च सुदिवश्च शारिकुक्षश्च चतुरस्रश्च एणीपदश्च अजपदश्च प्रोष्ठपदश्च भद्रपदश्च = सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षचतुरस्त्रैणीपदाऽजपदप्रोष्ठपदभद्रपदम् ।

[सुप्रातः] शोभनं कर्म प्रातरस्य = सुप्रातः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[सुश्वः] शोभनं कर्म श्वोऽस्य = सुश्वः । अनेन डः समासान्तः → अ ।

[सुदिवः] शोभनं कर्म दिवाऽस्य = सुदिवः । अनेन डः समासान्तः → अ ।

[शारिकुक्षः] शारेरिव कुक्षिरस्य = शारिकुक्षः । अनेन डः समासान्तः → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[चतुरस्रः] चतस्रोऽस्रयो यस्य = चतुरस्रः । अनेन डः समासान्तो निपात्यते ।

[एणीपदः] एण्या इव पादावस्य = एणीपदः मृगशिरः । अनेन डः समासान्तः-पद्भावश्च निपात्यते ।

[अजपदः] अजस्येव पादावस्य = अजपदः मेषशिरः । अनेन डः समासान्तः-पद्भावश्च निपात्यते ।

[प्रोष्ठपदः] प्रोष्ठो गौस्तस्येव पादावस्य = प्रोष्ठपदः । अनेन डः समासान्तः-पद्भावश्च निपात्यते ।

[भद्रपदः] भद्रौ पादावस्य = भद्रपदः । अनेन डः समासान्तः-पद्भावश्च निपात्यते ॥छ॥

पूरणीभ्यस्तत्प्राधान्येऽप् ॥ ७।३।१३० ॥

[पूरणीभ्यस्तत्प्राधान्ये] 'पूरी(रै)चि आप्यायने' (१२६८) पूर् । पूर्यतेऽनयेति । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'र-पृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् । पञ्चमी भ्यस् । तस्याः-पूरण्याः प्राधान्यं = तत्प्राधान्यम्, तस्मिन् ।

[अप्] अप् प्रथमा सि ।

पूरणप्रत्ययान्तः स्त्रीलिङ्गशब्दः पूरणी ।

[कल्याणीपञ्चमा रात्रयः] कल्याण 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । पञ्चन् । पञ्चानां पूरणी = पञ्चमी । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । कल्याणी पञ्चमी रात्रिर्यासां रात्रीणां ताः = कल्याणीपञ्चमा रात्रयः । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । जस् । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) इत्यादिना प्राप्तस्य पुंवद्भावस्य 'नाऽप्-प्रियाऽऽदौ' (३।२।५३) पुंवन्निषेधः । अत्र रात्रयः समासार्थः, तासु पञ्चम्यापि रात्रित्वेनानुप्रविष्टेति प्राधान्यम् ।

[कल्याणीदशमाः] कल्याणी दशमी रात्रिर्यासां रात्रीणां ताः = कल्याणीदशमाः । शेषं पूर्ववत् । दशानां पूरणी = दशमी । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[कल्याणीतुर्याः, कल्याणीतुरीयाः] चतुर् मण्ड्यते । चतुर्णां पूरणी = तुरीया । 'येयौ चलुक् च' (७।१।१६४) ईयप्र०-चलुक् च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । कल्याणी तुर्या तुरीया वा रात्रिर्यासां रात्रीणां ताः = कल्याणीतुर्याः, कल्याणीतुरीयाः । अनेन अप्समासान्तः । शेषं पूर्ववत् ।

[कल्याणीद्वितीयाः] द्वयोः पूरणी = द्वितीया । 'द्वेस्तीयः' (७।१।१६५) तीयप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । कल्याणी द्वितीया रात्रिर्यासां रात्रीणां ताः = कल्याणीद्वितीयाः । अनेन अप्समासान्तः । शेषं पूर्ववत् ।

[कल्याणीतृतीयाः] त्रयाणां पूरणी = तृतीया । 'त्रेस्तृ च' (७।१।१६६) तीयप्र०-त्रिशब्दस्य तृदेशश्च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । कल्याणी तृतीया रात्रिर्यासां रात्रीणां ताः = कल्याणीतृतीयाः । अनेन अप्समासान्तः । शेषं पूर्ववत् ।

[द्वितीयाकल्याणीकाः] द्वितीया भार्या कल्याणी यासां भार्याणां ताः = द्वितीयाकल्याणीकाः । 'ऋन्नित्यदितः' (७।३।१७१) कच्प्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । जस् । 'तद्धिताऽककोपान्त्य-पूरण्याख्याः' (३।२।५४) इत्यादिना पुंवन्निषेधः ।

[कल्याणपञ्चमका दिवसाः] कल्याणः पञ्चमो येषां ते = कल्याणपञ्चमका दिवसाः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्प्र० → क । जस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कल्याणद्वितीयकान्यहानि] कल्याणं द्वितीयमहो येषामह्नां तानि = कल्याणद्वितीयकान्यहानि । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्प्र० → क । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । एवम्-अहानि ।

[कल्याणपञ्चमीकः पक्षः] कल्याणी पञ्चमी यस्य सः = कल्याणपञ्चमीकः । 'ऋन्नित्यदितः' (७।३।१७१) कच्प्र० → क । 'परतः स्त्री पुम्वत्०' (३।२।४९) इत्यादिना पुंवत् । पक्ष प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

नञ्-सु-व्युप-त्रेश्चतुरः ॥ ७।३।१३१ ॥

[नञ्सुव्युपत्रेः] नञ् च सुश्च विश्च उपश्च त्रिश्च = नञ्सुव्युपत्रि, तस्मात् ।

[चतुरः] चतुर् पञ्चमी ङसि ।

[अचतुरः] अविद्यमानानि अदृश्यानि वा चत्वारि यस्य सोऽचतुरः । अनेन अप्समासान्तः → अ । अत्र सामान्यो बहुव्रीहिः । प्रतिपदोक्तबहुव्रीहिग्रहणे तु 'एकार्थं चानेकं च' (३।१।२२) इति चकारेण विधीयमाने बहुव्रीहौ अचतुर इत्यादयो न स्युः ।

[सुचतुरः] सदृश्यानि शोभनानि वा चत्वारि यस्य = सुचतुरः । अनेन अप्समासान्तः → अ । सि ।

[विचतुरः] विसदृशानि विगतानि वा चत्वारि यस्य = विचतुरः । अनेन अप्अप्समासान्तः → अ । सि ।

[उपचतुराः] चत्वारः समीपे येषां संख्येयानां ते = उपचतुराः । अनेन अप्समासान्तः → अ । जस् ।

[त्रिचतुराः] त्रयो वा चत्वारो वा = त्रिचतुराः । अनेन अप्समासान्तः → अ । जस् ।

समासान्तविधेरनित्यत्वादिह न भवति-

[त्रिचत्वा उन्मुग्धः] त्रयश्चत्वारो वा यस्य सः = त्रिचत्वारुन्मुग्धः । सि । 'वाः शेषे' (१।४।८२) उ० → वा० । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[उपचत्वाः] उपगताश्चत्वारो येन सः = उपचत्वाः । शेषं पूर्ववत् ॥छ॥

अन्तर्बहिर्भ्यां लोम्नः ॥ ७।३।१३२ ॥

[अन्तर्बहिर्भ्याम्] अन्तर् च बहिस् च = अन्तर्बहिषौ, ताभ्याम् = अन्तर्बहिर्भ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[लोम्नः] लोमन् पञ्चमी ङसि । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[अन्तर्लोमः] अन्तर्लोमान्यस्य = अन्तर्लोमः । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[बाहर्लोमः प्रावारः] बहिर्लोमान्यस्य = बहिर्लोमः प्रावारः कम्बल उच्यते । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । 'वृग्ट् वरणे' (१२९४) वृ, प्रपूर्व० । प्रवृण्वन्ति तमिति प्रावारः । 'वृगो वस्त्रे' (५।३।५२) इत्यनेन प्राप्तोऽल् विकल्पपक्षे 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । 'घञ्युपसर्गस्य बहुलम्' (३।२।८६) प्रस्य दीर्घः । प्रावारः कम्बलः स्मृतः ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

भान्नेतुः ॥ ७।३।१३३ ॥

[**भात्**] भ पञ्चमी ङसि ।

[**नेतुः**] नेतृ पञ्चमी ङसि । 'ऋतो डुर्' (१।४।३७) ङसि० → डुर्० → उर्० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः ।

[**मृगनेत्रा रात्रयः**] मृगो नेता आसां ताः = मृगनेत्रा रात्रयः । अनेन अप्समासान्तः → अ ।

[**पुष्यनेत्राः**] पुष्यं नेता आसां ताः = पुष्यनेत्राः । अनेन अप्समासान्तः → अ । शेषं पूर्ववत् ।

[**देवदत्तनेतृकः**] देवदत्तो नेता यस्य सः = देवदत्तनेतृकः । 'ऋन्नित्यदितः' (७।३।१७१) कच्प्र० → क ।

नेत्रशब्देनैव सिद्धे नेतृशब्दात् कच् मा भूदिति वचनम् ॥छ॥

नाभेर्नाम्नि ॥ ७।३।१३४ ॥

[**नाभेः**] नाभि पञ्चमी ङसि ।

[**नाम्नि**] नामन् सप्तमी ङि ।

[**पद्मनाभः**] पद्मं नाभावस्य = पद्मनाभः । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[**ऊर्णनाभः**] ऊर्णा नाभावस्य = ऊर्णनाभः । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । 'ङ्यापो बहुलं नाम्नि' (२।४।९९) इत्यादिना ह्रस्वः ।

[**हेमनाभः**] हेमं नाभावस्य = हेमनाभः । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[**वज्रनाभः**] वज्रं नाभावस्य = वज्रनाभः । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[**हिरण्यनाभः**] हिरण्यं नाभावस्य = हिरण्यनाभः । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[**विकसितवारिजनाभिः**] विकसितवारिजं नाभावस्य = विकसितवारिजनाभिः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**अधोनाभं प्रहतवान्**] अव्ययीभावसमासः । नाभेरधः । अत्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ॥छ॥

नञ्-बहोर्ऋचो माणव-चरणे ॥ ७।३।१३५ ॥

[**नञ्बहोः**] नञ् च बहुश्च = नञ्बहु, तस्मात् ।

[**ऋचः**] ऋच् पञ्चमी ङसि ।

[**माणवचरणे**] माणवश्च चरणं च = माणवचरणम्, तस्मिन् ।

[**अनृचो माणवः**] न विद्यन्ते ऋचोऽस्य = अनृचो माणवः । अनेन अप्समासान्तः → अ ।

[**बह्वृचश्चरणः**] बहु 'स्वरादुतो गुणादखरोः' (२।४।३५) ङी । बह्व्य ऋचोऽस्मिन् । अनेन अप्समासान्तः → अ । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) पुंवद्भावः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**अनृक्कं साम**] न विद्यन्ते ऋचोऽस्मिन् तत् = अनृक्कं साम । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्प्र० → क ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[बहवृक्कं सूक्तम्] बह्व्य ऋचोऽस्मिन् तत् = बह्वृक्कं सूक्तम् । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्प्र० → क । 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) इत्येव सिद्धे नियमार्थं वचनम् ॥छ॥

नञ्-सु-दुर्भ्यः सक्ति-सक्थि-हलेर्वा ॥ ७।३।१३६ ॥

[नञ्सुदुर्भ्यः] नञ् च सुश्च दुर् च = नञ्सुदुरः, तेभ्यः = नञ्सुदुर्भ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[सक्तिसक्थिहलेर्वा] सक्तिश्च सक्थिश्च हलिश्च = सक्तिसक्थिहलि, तस्मात् । वा प्रथमा सि ।

[असक्तः, असक्तिः] 'षञ्जं सङ्गे' (१७३) षञ्ज् । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सञ्ज् । सञ्जनं = सक्तिः । 'स्त्रियां क्तिः' (५।३।९१) क्तिप्र० → ति । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) ज० → ग० । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) ग० → क० । अविद्यमाना सक्तिरस्य = असक्तः । अनेन विकल्पेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[सुसक्तः, सुसक्तिः] शोभना सक्तिरस्य = सुसक्तः । अनेन वा अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[दुसक्तः, दुसक्तिः] दुष्टा सक्तिरस्य = दुसक्तः । अनेन वा अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[असक्थः, असक्थिः] न विद्यते सक्थ्यस्य = असक्थः । अनेन वा अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[सुसक्थः, सुसक्थिः] शोभनं सक्थ्यस्य = सुसक्थः । अनेन विकल्पेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[दुसक्थः, दुसक्थिः] दुष्टं सक्थ्यस्य = दुसक्थः । अनेन विकल्पेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अहलः, अहलिः] न विद्यते हलिर्यस्य = अहलः । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । अनेन विकल्पेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सुहलः, सुहलिः] शोभनो हलिर्यस्य = सुहलः । अनेन विकल्पेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[दुर्हलः, दुर्हलिः] दुष्टो हलिर्यस्य सः = दुर्हलः । अनेन विकल्पेन अप्समासान्तः → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[गौरसक्थी स्त्री] गौरं सक्थ्यस्याः = गौरसक्थी स्त्री । 'सक्थ्यक्ष्णः स्वाङ्गे' (७।३।१२६) टः समासान्तः → अ । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[दीर्घसक्थि शकटम्] दीर्घं सक्थ्यस्य तत् = दीर्घसक्थि शकटम् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[बहुहलिः पुरुषः] बहवो हलयो यस्य सः = बहुहलिः पुरुषः ।

[अहलकः, असक्तकः] न विद्यते हलमस्य = अहलकः असक्तकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच् → क इत्यादि न भवति । अहलक इत्येव अत्राहल इति साध्यं तच्च हलशब्दस्यापि सिध्यति इति सिद्धौ सत्यां यत् हलिशब्दोपादानं तत् ज्ञापयति हलादपि कच् न भवति । हलिं प्रति तु विचारशङ्कापि न तेन हल्यन्ताद् वैकल्पिकः कच् स्यादेव ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्रजाया अस् ॥ ७।३।१३७ ॥

[प्रजायाः] प्रजा पञ्चमी ङसि ।

[अस्] अस् प्रथमा सि ।

[अप्रजाः] अविद्यमाना प्रजा अस्य सः = अप्रजाः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अप्रजसौ] अविद्यमाना प्रजा अनयोः तौ = अप्रजसौ । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । औ ।

[अप्रजसः] अविद्यमाना प्रजा एषां ते = अप्रजसः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । जस् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सुप्रजसौ] शोभना प्रजा ययोः तौ = सुप्रजसौ । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । औ ।

[दुष्प्रजसौ] दुष्टा प्रजा ययोः तौ = दुष्प्रजसौ । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । औ ॥छ॥

मन्दा-ऽल्पाच्च मेधायाः ॥ ७।३।१३८ ॥

[मन्दाऽल्पात्] मन्दश्च अल्पश्च = मन्दाल्पम्, तस्मात् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[मेधायाः] मेधा पञ्चमी ङसि ।

[मन्दमेधाः] मन्दा मेधा अस्य = मन्दमेधाः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[मन्दमेधसौ] मन्दा मेधा अनयोः तौ = मन्दमेधसौ । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । औ ।

[मन्दमेधसः] मन्दा मेधा एषां ते = मन्दमेधसः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । जस् ।

[अल्पमेधाः] 'मेधृग् सङ्गमे च' (९०९) मेध् । मेधनं = मेधा । 'क्तेटो गुरोर्व्यञ्जनात्' (५।३।१०६) अप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । अल्पा मेधा अस्य = अल्पमेधाः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अमेधाः] न विद्यते मेधा अस्य = अमेधाः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । प्रथमा सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सुमेधाः] शोभना मेधा अस्य = सुमेधाः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । प्रथमा सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दुर्मेधाः] दुष्टा मेधा अस्य = दुर्मेधाः । अनेन अस्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । प्रथमा सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

जातेरीयः सामान्यवति ॥ ७।३।१३९ ॥

[जातेः] जाति पञ्चमी ङसि ।

[ईयः] ईय प्रथमा सि ।

[सामान्यवति] सामान्यं विद्यतेऽस्य = सामान्यवान्, तस्मिन् ।

[ब्राह्मणजातीयः] ब्राह्मणो जातिरस्य = ब्राह्मणजातीयः । अनेन ईयः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । अत्र ब्राह्मणशब्देन ब्राह्मणस्था जातिरुच्यते ।

[क्षत्रियजातीयः] क्षत्रियो जातिरस्य = क्षत्रियजातीयः । अनेन ईयः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[सुजातीयः] शोभना जातिरस्य = सुजातीयः । अनेन ईयः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[दुर्जातीयः] दुष्टा जातिरस्य = दुर्जातीयः । अनेन ईयः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[नानाजातीयः] नाना जातिरस्य = नानाजातीयः । अनेन ईयः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[किञ्जातीयः] का जातिरस्य = किञ्जातीयः । अनेन ईयः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । किमत्र प्रश्ने न क्षेपे अतो न 'किं क्षेपे' (३।१।११०) [न] निषेधः ।

[बहुजातिर्ग्रामः] बहवो जातयो यस्मिन् ग्रामे सः = बहुजातिर्ग्रामः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । अत्र ग्रामो न सामान्यवान् किन्तु तत्स्थाः पुरुषाः ।

[अजातीयः] न विद्यते जातिरस्य = अजातीयः । अनेन ईयः समासान्तः । अत्र तु सामान्यवानेवान्यपदार्थः । प्रतिषेधस्तु नञर्थः ।

[दुर्जातेः सूतपुत्रस्य] दुष्टा जातिर्जन्म यस्य सः = तस्य-दुजार्तेः सूतपुत्रस्य । सारथिपुत्रस्येत्यर्थः ।

[पितृस्थानीयः] 'ष्ठां गतिनिवृत्तौ' (५) ष्ठा । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) स्था । 'निमित्ताभावे०' (न्या० सं० वक्ष०(१)/सूत्र(२९) स्था । स्थीयतेऽस्मिन्निति स्थानीयः । बाहुलकात् अनीयप्र० । पितेव स्थानीयः = पितृस्थानीयः ॥छ॥

भृतिप्रत्ययान्मासादिकः ॥ ७।३।१४० ॥

[भृति] भृत् सप्तमी ङि ।

[प्रत्ययात्] प्रत्यय पञ्चमी ङसि ।

[मासात्] मास पञ्चमी ङसि ।

[इकः] इक प्रथमा सि ।

[पञ्चकमासिकः] पञ्च भृतिरस्य = पञ्चकः । 'सोऽस्य भृति-वस्नांशम्' (६।४।१६८) इत्यनेन विहितः 'संख्या-डतेश्चाऽशत्-ति-ष्टेः कः' (६।४।१३०) कप्र० । पञ्चको मासोऽस्य = पञ्चकमासिकः । अनेन इकः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सप्तकमासिकः] सप्त भृतिरस्य = सप्तकः । 'संख्या-डतेश्चाऽशत्-ति-ष्टेः कः' (६।४।१३०) कप्र० । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । सप्तको मासोऽस्य = सप्तकमासिकः । अनेन इकः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[विंशकमासिकः] विंशति भृतिरस्य = विंशकः । 'त्रिंशद्-विंशतेर्डकोऽसंज्ञायामाऽर्हदर्थे' (६।४।१२९) डकप्र० → अक० । 'विंशतेस्तेर्डिति' (७।४।६७) तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । विंशको मासोऽस्य = विंशकमासिकः । अनेन इकः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[त्रिंशकमासिकः] त्रिंशत् भृतिरस्य = त्रिंशकः । 'त्रिंशद्-विंशतेर्डकोऽसंज्ञायामार्हदर्थे' (६।४।१२९) डकप्र० → अक० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । त्रिंशको मासोऽस्य = त्रिंशकमासिकः । अनेन इकः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शत्यमासिकः] शतं भृतिरस्य = शत्यः । शतात् केवलादतस्मिन् येकौ (६।४।१३१) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । शत्यो मासोऽस्य = शत्यमासिकः । अनेन इकः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शतिकमासिकः कर्मकरः] शतं भृतिरस्य = शतिकः । 'शतात् केवलादतस्मिन् येकौ' (६।४।१३१) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । शतिको मासोऽस्य = शतिकमासिकः । अनेन इकः समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । कर्मकरः ।

[सुमासः] शोभनो मासोऽस्य = सुमासः ।

[वार्षिकमासकः] वर्षासु भवः = वार्षिकः । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । वार्षिको मासोऽस्य = वार्षिकमासकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क ।

[भृतिमासकः] भृतिर्मासोऽस्य = भृतिमासिकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क । 'इह भृतिशब्दो वर्त्तते न भृत्यर्थे प्रत्ययः ।

[पञ्चकदिवसकः] पञ्च भृतिरस्य = पञ्चकः । 'संख्या-डतेश्चाऽशत्-ति-ष्टेः कः' (६।४।१३०) कप्र० । पञ्चको दिवसोऽस्य = पञ्चकदिवसकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क ॥छा।

द्विपदाद् धर्मादन् ॥ ७।३।१४१ ॥

[द्विपदात्] द्वे पदे यस्य सः = द्विपदस्तस्मात् ।

[धर्मात्] धर्म पञ्चमी ङसि ।

[अन्] अन् प्रथमा सि ।

[साधुधर्मा] साधूनामिव धर्मोऽस्य = साधुधर्मा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[क्षत्रियधर्मा] क्षत्रियाणामिव धर्मोऽस्य = क्षत्रियधर्मा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[अनन्तधर्मा] अनन्तो धर्मोऽस्य = अनन्तधर्मा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[विनाशधर्मा] विनाशरूपो धर्मोऽस्य = विनाशधर्मा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[साक्षात्कृतधर्माणः] असाक्षात् साक्षात् कृतः = साक्षात्कृतः । 'साक्षादादिश्च्व्यर्थे' (३।१।१४) इति गतिसंज्ञा । 'गति-क्वन्यस्तत्पुरुषः' (३।१।४२) इत्यादिना तत्पुरुषः । साक्षात्कृतो धर्म एतैः(येषां ते) = साक्षात्कृतधर्माणः । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[कल्याणधर्मा, कल्याणधर्मकः] कल्याणरूपो धर्मोऽस्य = कल्याणधर्मा, कल्याणधर्मकः । मतान्तरे अनेनैव विकल्पेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच् ।

[तद्धर्मा, तद्धर्मकः] स विवक्षितो धर्मोऽस्य = तद्धर्मा, तद्धर्मकः । मतान्तरे अनेनैव विकल्पेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच् ।

[विपरीतधर्मा, विपरीतधर्मकः] विपरीतो धर्मोऽस्य = विपरीतधर्मा, विपरीतधर्मकः । मतान्तरे अनेनैव विकल्पेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच् ।

[परमस्वधर्मः] परमः स्वो धर्मोऽस्य = परमस्वधर्मः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[परमस्वधर्मः] स्वश्चासौ धर्मश्च = स्वधर्मः । परमः स्वधर्मोऽस्य = परमस्वधर्मः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

प्रत्यासत्तेर्द्विपदस्य बहुव्रीहेर्यदि धर्म एवोत्तरपदं भवति तदा अन् प्रत्ययः स्यात्, इतीह न भवति ॥छ॥

सु-हरित-तृण-सोमाज्जम्भात् ॥ ७।३।१४२ ॥

[सुहरिततृणसोमात्] सुश्च हरितश्च तृणं च सोमश्च = सुहरिततृणसोमम्, तस्मात् ।

[जम्भात्] जम्भ पञ्चमी ङसि ।

जम्भशब्दोऽभ्यवहार्यवचनो दंष्ट्रावचनो वा । उभयत्र पुं-स्त्रीलिङ्गः ।

[सुजम्भा] शोभनो जम्भो जम्भा वा अस्य = सुजम्भा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[हरितजम्भा] हरितं जम्भो जम्भा वा यस्य = हरितजम्भा । अनेन अन्समासान्तः । अभ्यवहार्ये दंष्ट्रा जम्भाशब्दो वैयाकरणमते पुं-स्त्रीलिङ्गः । हरितवत् जम्भो जम्भा वा यस्य ।

[तृणजम्भा] तृणं जम्भो जम्भा वा अस्य = तृणजम्भा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[सोमजम्भा] सोमो जम्भोऽस्य = सोमजम्भा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

दंष्ट्रापक्षे - [तृणजम्भा] तृणमिव जम्भोऽस्य = तृणजम्भा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[सोमजम्भा] सोम इव जम्भा अस्य = सोमजम्भा । अनेन अन्समासान्तः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[चारुजम्भः] चारुश्चार्वी जम्भो जम्भा वा अस्य = चारुजम्भः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[पतितजम्भः] पतिता जम्भो अस्य = पतितजम्भः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छा॥

दक्षिणेर्मा व्याधयोगे ॥ ७।३।१४३ ॥

[दक्षिणेर्मा] दक्षिणेर्मन् प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[व्याधयोगे] व्याधेन योगः = व्याधयोगस्तस्मिन् ।

[दक्षिणेर्मा मृगः] दक्षिणेर्म मण्ड्यते । दक्षिणमङ्गमीर्मं बहुव्रणं वा अस्य = दक्षिणेर्मा मृगः । अनेन दक्षिणेर्मन् निपात्यते । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । व्यद्धुकामस्य व्याधस्य दक्षिणं भागं बहूकृत्य व्यधनानुकूलं स्थितो व्याधेन वा दक्षिणभागे कृतव्रण एवमुच्यते ।

[दक्षिणेर्मं शकटम्] दक्षिणमङ्ग(ङ्गं) ईर्म(र्मं) बहुव्रणं वा यस्य तत् = दक्षिणेर्मं शकटम् । सि-अम् ।

[दक्षिणेर्मः पशुः] दक्षिणमङ्गमीर्मं बहुव्रणं वा यस्य सः = दक्षिणेर्मः पशुः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छा॥

सु-पूत्युत्-सुरभेर्गन्धादिद् गुणे ॥ ७।३।१४४ ॥

[सुपूत्युत्सुरभेः] सुश्च पूतिश्च उच्च सुरभिश्च = सुपूत्युत्सुरभि, तस्मात् ।

[गन्धात्] गन्ध पञ्चमी ङसि ।

[इत्] इत् प्रथमा सि ।

[गुणे] गुण सप्तमी ङि ।

[सुगन्धि चन्दनम्] शोभनो गन्धो गुणोऽस्य तत् = सुगन्धि चन्दनम् । अनेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[पूतिगन्धि करञ्जम्] पूति(:) गन्धो गुणोऽस्य तत् = पूतिगन्धि करञ्जम् । अनेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[उद्गन्धि कमलम्] उत्कटो गन्धो गुणोऽस्य तत् = उद्गन्धि कमलम् । अनेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[सुरभिगन्धि केसरम्] सुरभि गन्धो गुणोऽस्य तत् = सुरभिगन्धि केसरम् । अनेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

उत्तरत्राऽऽगन्तोर्वावचनादिह स्वाभाविकाद्भवति ।

[तीव्रगन्धं हिङ्गु] तीव्रो गन्धो गुणोऽस्य तत् = तीव्रगन्धं हिङ्गु । सि-अम् ।

[उग्रगन्धा वचा] उग्रो गन्धो गुणोऽस्याः सा = उग्रगन्धा वचा । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) लुक् ।

[सुरसः] शोभनो रसो गुणोऽस्य = सुरसः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सुगन्ध आपणिकः] शोभना गन्धाः कुष्ठादयोऽस्य । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रोर्यः' (१।३।२६) र० → य० । 'स्वरे वा' (१।३।२४) यलुक् । आ 'पणि व्यवहार-स्तुत्योः' (७१०) पण् । आ एत्य पणाय्यतेऽस्मिन्निति आपणः । 'पुन्नाम्नि घः' (५।३।१३०) घप्र० → अ । आपणेन चरति = आपणिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

वाऽऽगन्तौ ॥ ७।३।१४५ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[आगन्तौ] आगन्तु सप्तमी ङि ।

आहार्ये उत्पाद्ये इत्येकार्थे गुणे वर्त्तते यो गन्धशब्दः...... ।

[सुगन्धि, सुगन्धं वा शरीरम्] शोभनो गन्धो गुणोऽस्य = सुगन्धि शरीरम् । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे न कश्चित् प्रत्ययः । सि ।

[पूतिगन्धि, पूतिगन्धं वा जलम्] पूतिर्गन्धो गुणोऽस्य = पूतिगन्धि जलम् । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे न कश्चित् प्रत्ययः । सि ।

[उद्गन्धिः, उद्गन्धो वा आपणः] उत्कटो गन्धो गुणोऽस्य = उद्गन्धिः आपणः । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे न कश्चित् प्रत्ययः । सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सुरभिगन्धिः, सुरभिगन्धो वा पवनः] सुरभिः गन्धो गुणोऽस्य = सुरभिगन्धि(:) पवनः । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे न कश्चित् प्रत्ययः । सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

वाऽल्पे ॥ ७।३।१४६ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अल्पे] अल्प सप्तमी ङि ।

[सूपगन्धि, सूपगन्धं भोजनम्] सूपस्य गन्धो मात्राऽस्मिन् = सूपगन्धि भोजनम् । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-सि । अल्पसूपमित्यर्थः ।

[माल्यगन्धिः, माल्यगन्धः उत्सवः] माल्यस्य गन्धो मात्राऽस्मिन् = माल्यगन्धिः उत्सवः । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-सि ।

[दधिगन्धि, दधिगन्धं भोजनम्] दध्नो गन्धो मात्राऽस्मिन् तद् = दधिगन्धि भोजनम् । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-सि ।

असमानाधिकरण्येऽपि उष्ट्रमुखादित्वाद् बहुव्रीहिः ॥छ॥

वोपमानात् ॥ ७।३।१४७ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[उपमानात्] उपमान पञ्चमी ङसि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उत्पलगन्धि, उत्पलगन्धं वा मुखम्] उत्पलस्येव गन्धो यस्य तत् = उत्पलगन्धि मुखम् । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-सि ।

[करीषगन्धि, करीषगन्धं वा शरीरम्] करीषस्येव गन्धोऽस्य तत् = करीषगन्धि शरीरम् । अनेन विकल्पेन इत्समासान्तः → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पक्षे-सि ॥छ॥

पात् पादस्याऽहस्त्यादेः ॥ ७।३।१४८ ॥

[पात्] पात् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[पादस्य] पाद षष्ठी ङस् ।

[अहस्त्यादेः] हस्ती आदिर्यस्य सः = हस्त्यादिः । न हस्त्यादिः = अहस्त्यादिः, तस्मात् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

[व्याघ्रपात्] 'पदिंच् गतौ' (१२५७) पद् । पद्यते पत्स्यते अपादि पेदे वा = पादः । 'पद-रुज-विश-स्पृशो घञ्' (५।३।१६) घञ्प्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । व्याघ्रस्येव पादावस्य = व्याघ्रपात् । अनेन पादशब्दस्य "पात्"देशः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[सिंहपात्] सिंहस्येव पादावस्य = सिंहपाद्(त्) । अनेन पादशब्दस्य "पात्"देशः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[ऋक्षपात्] ऋक्षस्येव पादावस्य = ऋक्षपात् । अनेन पादशब्दस्य "पात्"देशः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[हस्तिपादः] हस्तिन इव पादावस्य = हस्तिपादः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अश्वपादः] अश्वस्येव पादावस्य = अश्वपादः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

गणोऽत्र ॥छ॥

कुम्भपद्यादिः ॥ ७।३।१४९ ॥

[कुम्भपद्यादिः] कुम्भपदी आदिर्यस्य सः = कुम्भपद्यादिः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२). स० → र० ।

[कुम्भपदी] कुम्भाविव पादावस्याः = कुम्भपदी । अनेन पाद् । 'वा पादः' (२।४।६) ङी । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) "पद्"देशः ।

[जालपदी] जालमिव पादावस्याः सा = जालपदी ।

[एकपदी] एक इव पादोऽस्याः सा = एकपदी ।

[शतपदी] शतं पादा यस्याः सा = शतपदी ।

[सूत्रपदी] सूत्रवत् पादौ यस्याः सा = सूत्रपदी ।

[मुनिपदी] मुनेरिव पादौ यस्याः सा = मुनिपदी ।

[शितिपदी] शितीव पादावस्याः सा = शितिपदी ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**आर्द्रपदी**] आर्द्रौ पादौ यस्याः सा = आर्द्रपदी ।

[**गोधापदी**] गोधावत् पादौ यस्याः सा = गोधापदी ।

[**कलशीपदी**] कलशीवत् पादावस्याः सा = कलशीपदी ।

[**दासीपदी**] दासीवत् पादावस्याः सा = दासीपदी ।

[**विष्णुपदी**] विष्णुवत् पादावस्याः सा = विष्णुपदी ।

[**कृष्णपदी**] कृष्णौ पादावस्याः सा = कृष्णपदी ।

[**कुणिपदी**] कुणी पादावस्याः सा = कुणिपदी ।

[**गुणपदी**] गुणवत् पादावस्याः सा = गुणपदी ।

[**द्रोणीपदी**] द्रोणीवत् पादावस्याः सा = द्रोणीपदी ।

[**सकृत्पदी**] सकृदेकः पादोऽस्याः सा = सकृत्पदी ।

[**सूकरपदी**] सूकरस्येव पादावस्याः सा = सूकरपदी ।

[**शुचिपदी**] शुची निर्मलौ पादावस्याः सा = शुचिपदी ।

[**विपदी**] वि-पक्षिवत् पादावस्याः सा = विपदी ।

[**अपदी**] न विद्येते पादावस्याः सा = अपदी ।

[**निष्पदी**] निर्गतौ पादावस्याः सा = निष्पदी । 'निर्दुर्बहिराविष्प्रादुश्चतुराम्' (२।३।९) र० → ष० ।

[**अष्टापदी**] अष्टौ पादावस्याः (पादा अस्याः) सा = अष्टापदी । संज्ञायां 'नाम्नि' (३।२।७५) इत्यसंज्ञायां तु निपातनाद् दीर्घः ।

[**अशीतिपदी**] अशीतिः पादा अस्याः सा = अशीतिपदी । अनेन पादशब्दस्य "पात्"देशः । 'वा पादः' (२।४।६) ङी ।

येऽत्रोपमानपूर्वास्तेषां पूर्वेण, संख्यादीनां चोत्तरेण सिद्धे, यदिह वचनं तेन 'वा पादः' (२।४।६) इति ङीविकल्पो न भवति ॥छा।

सु-संख्यात् ॥ ७।३।१५० ॥

[**सुसंख्यात्**] सुश्च संख्या च = सुसंख्यम्, तस्मात् । 'क्लीबे' (२।४।९७) ह्रस्वः ।

[**सुपाद्**] शोभनौ पादावस्य = सुपात् ।

[**द्विपाद्**] द्वौ पादावस्य = द्विपात् ।

[**त्रिपात्**] त्रयः पादा अस्य = त्रिपात् ।

[**चतुष्पात्**] चत्वारः पादा अस्य = चतुष्पात् । अनेन सर्वत्र पादशब्दस्य पाद्देशः-एवं समासान्तः । 'निर्दुर्बहिराविष्प्रादुश्चतुराम्' (२।३।९) र० → ष० । पक्षे-

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सुपदी, सुपात्] शोभनौ पादावस्याः सा = सुपदी । अनेन पादशब्दस्य "पाद्"देशः । 'वा पादः' (२।४।६) इत्यनेन विकल्पेन ङी । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) "पद्"देशः ।

[द्विपदी, द्विपात्] द्वौ पादावस्याः सा = द्विपदी । अनेन पादस्य "पाद्"देशः । 'वा पादः' (२।४।६) इत्यनेन विकल्पेन ङी । 'य-स्वरे पादः पदणि०' (२।१।१०२) "पद्"देशः ॥छ॥

वयसि दन्तस्य दतृ ॥ ७।३।१५१ ॥

[वयसि] वयस् सप्तमी ङि ।

[दन्तस्य] दन्त षष्ठी ङस् ।

[दतृ] दतृ प्रथमा सि । सूत्रत्वात् (लोपः) ।

[सुदन् कुमारः] शोभनाः सुजाताः समस्ता वा दन्ता अस्य = सुदन् कुमारः । अनेन "दतृ"देशः समासान्तः-दत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलोपः ।

[सुदती कुमारी] शोभना दन्ता अस्याः सा = सुदती कुमारी । अनेन "दतृ"देशः-दत् । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

[द्विदन् बालः] द्वौ दन्तावस्य = द्विदन् बालः । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देशः एवं समासान्तः-दत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलोपः ।

[त्रिदन्] त्रयो दन्ता अस्य = त्रिदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देशः एवं समासान्तः-दत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलोपः ।

[चतुर्दन्] चत्वारो दन्ता अस्य स = चतुर्दन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देशः एवं समासान्तः-दत् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलोपः ।

[षोडन्] षड् दन्ता अस्य = षोडन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देशः एवं समासान्तः-दत् । 'एकादश-षोडश-षोडन्-षोढा-षड्ढा' (३।२।९१) नोऽन्तः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलोपः ।

[सुदन्तो दाक्षिणात्यः] शोभना दन्ता अस्य = सुदन्तः । दक्षिणा मण्ड्यते । दक्षिणस्यां भवः = दाक्षिणात्यः । 'दक्षिणा-पश्चात्-पुरसस्त्यण्' (६।३।१३) त्यण्प्र० → त्य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'कौण्डिन्याऽगस्त्ययोः कुण्डिना-ऽगस्ती च' (६।१।१२७) इत्यादिना अगस्त्येति निर्देशात् पुंवद्भावाभावः ।

[द्विदन्तः कुञ्जरः] द्वौ दन्तौ अस्य = द्विदन्तः कुञ्जरः ॥छ॥

स्त्रियां नाम्नि ॥ ७।३।१५२ ॥

[स्त्रियाम्] 'असूच् क्षेपणे' (१२२१) अस् । अस्यति पुरुषस्य विवेकमिति स्त्री । 'स्तृग्श् आच्छादने' (१५२१) स्तृ । स्तृणाति-आच्छादयति पुरुषस्य विवेकमिति । ष्ट्यैं (३९)-स्त्यैं सङ्घाते च' (४०) स्त्यै । स्त्यायति संवर्द्धति(ते) पुरुषेण सहेति स्त्री निपात्यते, तस्याम् = स्त्रियाम् ।

[नाम्नि] 'णमं प्रह्वत्वे' (३८८) णम् । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) नम् । नमति-धावते = नामन् । 'सात्मन्नात्मन्-वेमन्-रोमन्-क्लोमन्-नामन्-पाप्मन्-पक्ष्मन्-यक्ष्मन्निति' (उणा० ९१६) नामन्निपातः, तस्मिन् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अयोदती] अय इव दन्ता अस्याः = अयोदती । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देशः-एवं समासान्तः । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

[फालदती] फालवत् दन्ता अस्याः सा = फालदती । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देशः-एवं समासान्तः । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

[परशुदती] परशुरिव दन्ता अस्याः सा = परशुदती । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देशः-एवं समासान्तः । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी ।

एवंनामा काचित् ।

[वज्रदन्तः] वज्रवद्दन्ता अस्य = वज्रदन्तः ।

[नागदन्तः] नागवद्दन्ता अस्य = नागदन्तः ।

[समदन्ती] समा दन्ता अस्याः सा । 'नासिकोदरौष्ठ-जङ्घा-दन्त-कर्ण-शृङ्गा-ऽङ्ग-गात्र-कण्ठात्' (२।४।३९) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[स्निग्धदन्ती] स्निग्धा दन्ता अस्याः सा = स्निग्धदन्ती । 'नासिकोदरौष्ठजङ्घा०' (२।४।३९) ङी । अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ॥छ॥

श्यावा-ऽरोकाद् वा ॥ ७।३।१५३ ॥

[श्यावाऽरोकात्] श्यावश्च अरोकश्च = श्यावाऽरोकम्, तस्मात् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[श्यावदन्, श्यावदन्तः] श्यावाः-कपिशा दन्ता अस्य = श्यावदन् । अनेन विकल्पे "दतृ"देशः-एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[अरोकदन्, अरोकदन्तः] अरोका-निर्दीप्तयो निश्छिद्रा वा दन्ता अस्य = अरोकदन् । अनेन विकल्पे "दतृ"देशः-एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ॥छ॥

वाऽग्रान्त-शुद्ध-शुभ्र-वृष-वराहा-ऽहि-मूषिक-शिखरात् ॥ ७।३।१५४ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहाऽहिमूषिकाशिखरात्] अग्रान्तश्च शुद्धश्च शुभ्रश्च वृषश्च वराहश्च अहिश्च मूषिकश्च शिखरश्च = अग्रान्तशुद्धशुभ्रवृषवराहाऽहिमूषिकशिखरम्, तस्मात् ।

योगविभागात् नाम्नीति निवृत्तम् ।

[कुड्मलाग्रदन्, कुड्मलाग्रदन्तः] कुड्मलाग्रमिव दन्ता अस्य = कुड्मलाग्रदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[शिखराग्रदन्, शिखराग्रदन्तः] शिखरस्येवाग्रं येषां ते = शिखराग्राः । शिखराग्रा दन्ता अस्य = शिखराग्रदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[शुद्धदन्, शुद्धदन्तः] शुद्धा दन्ता अस्य = शुद्धदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शुभ्रदन्, शुभ्रदन्तः] शुभ्रा दन्ता अस्य = शुभ्रदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[वृषदन्, वृषदन्तः] वृषस्येव दन्ता अस्य = वृषदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[वराहदन्, वराहदन्तः] वराहस्येव दन्ता अस्य = वराहदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[अहिदन्, अहिदन्तः] अहिरिव दन्ता अस्य = अहिदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[मूषिकदन्, मूषिकदन्तः] मूषिकस्येव दन्ता अस्य = मूषिकदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

[शिखरदन्, शिखरदन्तः] शिखरमिव दन्ता अस्य = शिखरदन् । अनेन दन्तशब्दस्य "दतृ"आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः ।

"पक्वदाडिमसंकाशं माणिक्यं शिखरं विदुः" इत्यजयदेवेनोक्तम् ॥छा।

सं-प्राज्जानोर्ज्ञु-ज्ञौ ॥ ७।३।१५५ ॥

[संप्रात्] सम् च प्रश्च = संप्रम्, तस्मात् ।

[जानोः] जानु षष्ठी ङस् ।

[ज्ञुज्ञौ] ज्ञुश्च ज्ञश्च = ज्ञुज्ञौ ।

[संज्ञुः, संज्ञः] सङ्गते जानुनी अस्य = संज्ञुः, संज्ञः । अनेन जानुशब्दस्य ज्ञु-ज्ञ आदेश एवं समासान्तः ।

[प्रज्ञुः, प्रज्ञः] प्रगते प्रवृद्धे प्रणते प्रकृष्टे वा जानुनी अस्य = प्रज्ञुः, प्रज्ञः । अनेन जानुशब्दस्य ज्ञु-ज्ञ आदेश एवं समासान्तः ।

[विजानुः] विगते जानुनी अस्य = विजानुः ॥छा।

वोर्ध्वात् ॥ ७।३।१५६ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[ऊर्ध्वात्] ऊर्ध्व पञ्चमी ङसि ।

[ऊर्ध्वज्ञुः, ऊर्ध्वज्ञः, ऊर्ध्वजानुः] ऊर्ध्वे जानुनी अस्य = ऊर्ध्वज्ञुः, ऊर्ध्वज्ञः, ऊर्ध्वजानुः । अनेन जानुशब्दस्य ज्ञु-ज्ञदेशमेवं समासान्तौ विकल्पेन ॥छा।

सुहृद्-दुर्हृन्मित्रा-ऽमित्रे ॥ ७।३।१५७ ॥

[सुहृद्दुर्हृत्] सुहृच्च दुर्हृच्च = सुहृद्दुर्हृत् ।

[मित्रामित्रे] मित्रं च अमित्रश्च = मित्राऽमित्रम्, तस्मिन् ।

[सुहृन्मित्रम्] शोभनं हृदयं यस्य तत् = सुहृन्मित्रम् । अनेन हृदयस्य "हृद्"देश एवं समासान्तः । सि । 'तृतीयस्य पञ्चमे' (१।३।१) द० → न० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[दुर्हृदमित्रः] दुष्टं हृदयं यस्य सः = दुर्हृदमित्रः । अनेन हृदयस्य "हृद्"देश एवं समासान्तः ।

[सुहृदयो मुनिः] शोभनं हृदयं यस्य सः = सुहृदयो मुनिः ।

[दुर्हृदयो व्याधः] दुष्टं हृदयं यस्य सः = दुर्हृदयो व्याधः ॥छ॥

धनुषो धन्वन् ॥ ७।३।१५८ ॥

[धनुषः] धनुस् षष्ठी ङस् । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात् पदान्तः कृतस्य सः शिड्-नान्तरेऽपि' (२।३।१५) षत्वम् ।

[धन्वन्] धन्वन् प्रथमा सि ।

[शार्ङ्गधन्वा] शार्ङ्गं धनुर्यस्य सः = शार्ङ्गधन्वा । अनेन धनुस्शब्दस्य "धन्वन्"आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घत्वम् ।

[पिनाकधन्वा] 'पिष्लृंप् संचूर्णने' (१४९३) पिष् । पिनष्टीति । 'पिषेः पिन्-पिण्यौ च' (उणा० ३६) किद् आकप्र०-पिन् आदेशश्च । पिनाकं धनुरस्य = पिनाकधन्वा । अनेन धनुस्शब्दस्य "धन्वन्"आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घत्वम् ।

[अजकावधन्वा] अजकोऽस्यास्ति = अजकावम् । 'मण्यादिभ्यः' (७।२।४४) वप्र० । 'घञ्युपसर्गस्य बहुलम्' (३।२।८६) बाहुलकाद्दीर्घत्वम् । अजकावं धनुर्यस्य सः = अजकावधन्वा । अनेन धनुस्शब्दस्य "धन्वन्" आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घत्वम् ।

[गाण्डीवधन्वा] गाण्डीवं धनुर्यस्य सः = गाण्डीवधन्वा । अनेन धनुस्शब्दस्य "धन्वन्" आदेश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घत्वम् ।

[गाण्डीवधनुषः खेभ्यो निश्चचार हुताशनः] संज्ञात्वविवक्षायां "वा नाम्नि" (७।३।१५९) इत्यनेन विकल्पपक्षे न कश्चिदादेशः, तेन भविष्यति ॥छ॥

वा नाम्नि ॥ ७।३।१५९ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[नाम्नि] नामन् सप्तमी ङि ।

[शतधन्वा, शतधनुः] शतं धनूंषि यस्य = शतधन्वा । अनेन धनुस्शब्दस्य "धन्वन्"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । पक्षे-प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[पुष्पधन्वा, पुष्पधनुः] पुष्पाण्येव धनुरस्य = पुष्पधन्वा । अनेन धनुस्शब्दस्य "धन्वन्"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । पक्षे-प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ॥छ॥

खर-खुरान्नासिकाया नस् ॥ ७।३।१६० ॥

[खरखुरात्] खरश्च खुरश्च = खरखुरम्, तस्मात् ।

[नासिकायाः] नासिका षष्ठी ङस् ।

[नस्] नस् प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[खरणाः, खरणसौ] खरा खरस्येव नासिका यस्य ययोर्वा = खरणाः, खरणसौ । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस्"आदेश एवं समासान्तः । सि-औ । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते विसर्गस्तयोः' (१।३।५३) विसर्गः । 'पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः' (२।३।६४) णत्वम् ।

[खुरणाः, खुरणसौ] खुर इव नासिका यस्य ययोर्वा = खुरणाः, खुरणसौ । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस्"आदेश एवं समासान्तः । सि-औ । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः । 'पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः' (२।३।६४) णत्वम् ॥छ॥

अस्थूलाच्च नसः ॥ ७।३।१६१ ॥

[अस्थूलात्] न स्थूलोऽस्थूलस्तस्मात् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[नसः] नस प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[द्रुणसः] द्रुरिव नासिका अस्य = द्रुणसः । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस"आदेश एवं समासान्तः । 'पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः' (२।३।६४) इत्यादिना णत्वम् ।

[वार्ध्रीणसः] वर्ध्रस्येयं = वार्ध्री । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । वार्ध्रीव नासिका अस्य = वार्ध्रीणसः । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस" आदेश एवं समासान्तः । 'पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः' (२।३।६४) णत्वम् । रज्जुविशेषणेन वार्ध्रीशब्दस्य 'परतः स्त्री पुम्वत् स्त्र्येकार्थेऽनूङ्' (३।२।४९) इत्यादिना पुंवद्भावप्राप्तिः तद्वन्निरस्थिर्नासा अस्य । 'तद्धितः स्वरवृद्धि०' (३।२।५५) इत्यादिना पुंवद्भावाभावः ।

[गोनसः] गोरिव नासिका अस्य = गोनसः । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस"आदेश एवं समासान्तः ।

[कुम्भीनसः] कुम्भीव नासिका अस्य = कुम्भीनसः । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस"आदेश एवं समासान्तः ।

[खरणसः] खरस्येव नासिका अस्य = खरणसः । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस"आदेश एवं समासान्तः । 'पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः' (२।३।६४) णत्वम् ।

[खुरणसः] खुर इव नासिका अस्य = खुरणसः । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस"आदेश एवं समासान्तः । 'पूर्वपदस्थान्नाम्न्यगः' (२।३।६४) णत्वम् ।

[स्थूलनासिकः] स्थूला नासिका अस्य = स्थूलनासिकः ।

[तुङ्गनासिकः] तुङ्गा नासिका अस्य = तुङ्गनासिकः ।

[गोनासः] गोरिव नासा अस्य = गोनासः । 'गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशिसमासेयोबहुव्रीहौ' (२।४।९६) ह्रस्वः ।

चकारः पूर्वेण सूत्रेण अस्य बाधानिवृत्त्यर्थः ॥छ॥

उपसर्गात् ॥ ७।३।१६२ ॥

[उपसर्गात्] उपसर्ग पञ्चमी ङसि ।

धातुयोगे यः प्रादिरुपसर्गसंज्ञो भवति तस्मात्.....।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[प्रणसं मुखम्] प्रगता प्रवृद्धा वा नासिका अस्य = प्रणसं मुखम् । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस"आदेश एवं समासान्तः । सि । 'अतः स्यमोऽम्' (१।४।५७) अम् । 'नसस्य' (२।३।६५) णत्वम् ।

[उन्नसं मुखम्] उन्नता उद्गता वा नासिका अस्य = उन्नसं मुखम् । अनेन नासिकाशब्दस्य "नस"आदेश एवं समासान्तः । सि । 'अतः स्यमोऽम्' (१।४।५७) अम् ।

असंज्ञार्थं वचनम् ॥छ॥

वेः खु-ख्र-ग्रम् ॥ ७।३।१६३ ॥

[वेः] वि पञ्चमी ङसि ।

[खुख्रग्रम्] खुश्च ख्रश्च ग्रश्च = खुख्रग्रम् ।

[विखुः, विख्रः, विग्रः] विगता नासिका अस्य = विखुः, विख्रः, विग्रः । अनेन नासिकाशब्दस्य "खु-ख्र-ग्र"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[विनासिकः] वेः-पक्षिण इव नासिका अस्य = विनासिकः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः ॥छ॥

जायाया जानिः ॥ ७।३।१६४ ॥

[जायायाः] जाया षष्ठी ङस् ।

[जानिः] जानि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[युवजानिः] युवन् स्त्री चेत् युवतिः । 'यूनस्तिः' (२।४।७७) तिप्र० । युवतिर्जाया अस्य = युवजानिः । अनेन जायाशब्दस्य "जानि" देश एवं समासान्तः । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) "ति"याति । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[प्रियजानिः] प्रिया जाया अस्य = प्रियजानिः । अनेन जायाशब्दस्य "जानि"देश एवं समासान्तः । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) पुंवद्भावः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[शोभनजानिः] शोभना जाया अस्य = शोभनजानिः । अनेन जायाशब्दस्य "जानि"देश एवं समासान्तः । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) पुंवद्भावः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[वधूजानिः] वधूर्जाया अस्य = वधूजानिः । अनेन जायाशब्दस्य "जानि"देश एवं समासान्तः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[अनन्यजानिः] न अन्या जाया अस्य = अनन्यजानिः । अनेन जायाशब्दस्य "जानि"देश एवं समासान्तः । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) पुंवद्भावः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

व्युदः काकुदस्य लुक् ॥ ७।३।१६५ ॥

[व्युदः] विश्च उच्च = व्युद्, तस्मात् ।

[काकुदस्य] काकुद षष्ठी ङस् ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[विकाकुत्] काकु-धू(ध्व)नि विशेषं ददातीति काकुदम् । 'आतो डोऽह्वा-वा-मः' (५।१।७६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) आलुक् । विगतं काकुदं ताल्वस्य = विकाकुत् । अनेन काकुदशब्दस्य 'षष्ठ्याऽन्त्यस्य' (७।४।१०६) इत्यनया परिभाषया अन्त्याकारस्य लुगिति भावार्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[उत्काकुत्] उत्कृष्टं काकुदं ताल्वस्य = उत्काकुत् । अनेन काकुदशब्दस्य 'षष्ठ्याऽन्त्यस्य' (७।४।१०६) इत्यनया परिभाषया अन्त्याकारस्य लुगिति भावार्थः ॥छ॥

पूर्णाद् वा ॥ ७।३।१६६ ॥

[पूर्णात्] पूर्ण पञ्चमी ङसि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[पूर्णकाकुत्, पूर्णकाकुदः] पूर्णं काकुदमस्य = पूर्णकाकुत् । अनेन विकल्पे काकुदशब्दस्य अलुक् समासान्तः ।

[रक्तकाकुदः] रक्तं काकुदमस्य = रक्तकाकुदः ॥छ॥

ककुदस्याऽवस्थायाम् ॥ ७।३।१६७ ॥

[ककुदस्य] ककुद षष्ठी ङस् ।

[अवस्थायाम्] अवस्था सप्तमी ङि ।

"वयांसि तु दशाः प्रायाः" (श्लोकाङ्कः ५६५) इति अभिधानचिन्तामणिपाठादत्र न कालकृता शरीरावस्था वयो बाल्यादिः । अत एव "कृता वयस्तु धर्मादयः अभृतयोऽवस्था" इति भोजः ।

[असञ्जातककुद् बालः] न सञ्जातमसञ्जातं ककुदं स्कन्धोऽस्य = असञ्जातककुद् बालः । अनेन ककुदशब्दस्य अलुक् ।

[पूर्णककुद् युवा] पूर्णं ककुदमस्य = पूर्णककुद् युवा । अनेन ककुदशब्दस्य अलुक् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[स्थूलककुद् बलवान्] स्थूलं ककुदमस्य = स्थूलककुद् बलवान् । अनेन ककुदशब्दस्य अलुक् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[यष्टिककुद्] यष्टिवत् ककुदमस्य = यष्टिककुद् । अनेन ककुदशब्दस्य अलुक् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[सन्नककुद् कृशः] नातिस्थूलो नातिकृशः सन्नं कृशं ककुदमस्य = सन्नककुद् कृशः । अनेन ककुदशब्दस्य अलुक् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[पन्नककुद् वृद्धः] पन्नं पतितं ककुदमस्य = पन्नककुद् वृद्धः । अनेन ककुदस्य अलुक् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[श्वेतककुदः] श्वेतं ककुदमस्य = श्वेतककुदः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

ककुच्छब्देनैव सिद्धे ककुदशब्दस्याऽस्मिन् विषये प्रयोगनिवृत्त्यर्थं वचनम् ॥छ॥

त्रिककुद् गिरौ ॥ ७।३।१६८ ॥

[त्रिककुत्] त्रिककुत् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[गिरौ] गिरि सप्तमी ङि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिककुत् पर्वतः] त्रीणि ककुदानि ककुदाकाराणि शिखराण्यस्य = त्रिककुत् पर्वतः । अनेन ककुदशब्दस्य अन्त्य अलुक् निपात्यते । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'विरामे वा' (१।३।५१) द० → त० ।

"त्रेर्गिरावि"ति सिद्धे निपातनं गिरिविशेषप्रतिपत्त्यर्थम्, तेन अन्यस्मिन् पर्वते न भवति ॥छ॥

स्त्रियामूधसो न् ॥ ७।३।१६९ ॥

[स्त्रियाम्] स्त्री सप्तमी ङि ।

[ऊधसो न्] ऊधस् षष्ठी ङस् । न् प्रथमा सि ।

[कुण्डोध्नी] कुण्डमिव ऊधो यस्याः सा = कुण्डोध्नी । अनेन सस्य न्० । 'ऊध्नः' (२।४।७) ङी । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[घटोध्नी] घटवदूधोऽस्याः सा = घटोध्नी । अनेन सस्य न्० । 'ऊध्नः' (२।४।७) ङी । अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[पीवरोध्नी] पीवरमूधोऽस्याः सा = पीवरोध्नी । अनेन सस्य न्० । 'ऊध्नः' (२।४।७) ङी । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[महोध्नी गौः] महत् ऊधोऽस्याः = महोध्नी गौः । अनेन सस्य न्० । 'ऊध्नः' (२।४।७) ङी । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ओ ।

[महोधाः पर्जन्यः] महत् ऊधोऽस्य = महोधाः पर्जन्यः । प्रथमा सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४५) सिलुक् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः ।

[प्राप्तोधा गौः] ऊधः प्राप्ता = प्राप्तोधा गौः । प्रथमा सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'प्राप्ताऽऽपन्नौ तयाऽच्च' (३।१।६३) इत्यादिना समासः ॥छ॥

इनः कच् ॥ ७।३।१७० ॥

[इनः] इन् पञ्चमी ङसि ।

[कच्] कच् प्रथमा सि ।

[बहुदण्डिका] दण्डोऽस्यास्तीति दण्डी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । बहवो दण्डिनोऽस्यां सा = बहुदण्डिका । अनेन कच्समासान्तः → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[बहुच्छत्रिका सेना] छत्रमस्त्येषां = छत्रिणः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । बहवश्छत्रिणोऽस्यां सा = बहुच्छत्रिका सेना । अनेन कच्समासान्तः → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[बहुरासभराविका शाला] टुक्षु (१०८४) - 'रु शब्दे' (१०८५) रु । रुवन्ति इति राविणः । 'कर्तुर्णिन्' (५।१।१५३) णिन्प्र० → इन् । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । रासभस्य राविणः = रासभराविणः । बहवो रासभराविणोऽस्यां शालायां सा = बहुरासभराविका शाला । अनेन कच्समासान्तः → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अनिनस्मन्ग्रहणान्यर्थवतानर्थकेन च तदन्तविधिं प्रयोजयन्ति ।

[बहुस्वामिका, बहुवाग्मिका पुरी] स्वमस्यास्तीति । 'स्वान्मिन्नीशे' (७।२।४९) मिन्प्र०-दीर्घश्च । वागस्यास्तीति वाग्मी । 'ग्मिन्' (७।२।२५) ग्मिन्प्र० । बहवः स्वामिनोऽस्यां सा = बहुस्वामिका । बहवो वाग्मिनोऽस्यां सा = बहुवाग्मिका पुरी । अनेन कच्समासान्तः → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । पुर गौरादित्वात् ङी ।

[बहुदण्डी, बहुदण्डिको राजा] बहवो दण्डिनोऽस्य = बहुदण्डी । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । बहवो दण्डिनोऽस्य = बहुदण्डिको राजा ।

चकारो 'न कचि' (२।४।१०५) इत्यत्र विशेषणार्थः ॥छा।

ऋन्नित्यदितः ॥ ७।३।१७१ ॥

[ऋन्नित्यदितः] ऋच्च नित्यदितश्च = ऋन्नित्यदित्, तस्मात् । नित्यं दित् येभ्यस्ते = नित्यदितः । एतद्वाक्यं प्रथमं कार्यम् ।

[बहुकर्तृकः] बहवः कर्त्तारो यस्य सः = बहुकर्तृकः । अनेन कच्समासान्तः → क ।

[बहुहर्तृकः] बहवो हर्त्तारो यस्य सः = बहुहर्तृकः । अनेन कच्समासान्तः → क ।

नित्यदित् - [बहुकुमारीकः] कुमार 'वयस्यनन्त्ये' (२।४।२१) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । बह्व्यः कुमार्योऽस्मिन् सः = बहुकुमारीकः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशि०' (२।४।९६) ह्रस्वः ।

[बहुब्रह्मबन्धूको ग्रामः] ब्रह्मा बन्धुरस्याः सा = ब्रह्मबन्धूः । 'उतोऽप्राणिनश्चाऽयु-रज्ज्वादिभ्य ऊङ्' (२।४।७३) ऊङ् । अथवा 'बाह्वन्त-कद्रु-कमण्डलोर्नाम्नि' (२।४।७४) ऊङ् । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । बह्व्यः ब्रह्मबन्ध्वोऽस्मिन् सः = बहुब्रह्मबन्धूको ग्रामः । अनेन कच्समासान्तः → क ।

[पृथुश्रीः, पृथुश्रीकः] पृथ्वी श्रीर्यस्य, यद्वा पृथुः श्रीर्यस्य = पृथुश्रीः, पृथुश्रीकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) विकल्पेन कच्समासान्तः → क ।

[लम्बभ्रूः, लम्बभ्रूकः] लम्बे भ्रुवौ अस्य = लम्बभ्रूः, लम्बभ्रूकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) विकल्पेन कच्समासान्तः → क । 'वेयुवोऽस्त्रियाः' (१।४।३०) इत्यत्र विकल्पे स्त्रीत्वं ज्ञेयमनयोः शब्दयोः ।

[बहुतन्त्रीः, बहुतन्त्रीकः] बह्व्यस्तन्त्र्योऽस्य = बहुतन्त्रीः, बहुतन्त्रीकः । मतान्तरे 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) विकल्पेन कच्समासान्तः → क ॥छा।

दध्युरः-सर्पिर्मधूपानच्छालेः ॥ ७।३।१७२ ॥

[दध्युरःसर्पिर्मधूपानच्छालेः] दधिश्च उरश्च सर्पिश्च मधुश्च उपानच्च शालिश्च = दध्युरःसर्पिर्मधूपानच्छालि, तस्मात् ।

वाक्यं विविधं-शब्दप्रधानं अर्थप्रधानं च, अस्मिन् पदे शब्दप्रधानं वाक्यं ज्ञेयम् ।

[प्रियदधिकः] प्रियं दधि यस्य = प्रियदधिकः । अनेन कच्समासान्तः → क ।

[प्रियोरस्कः] प्रियमुरो यस्य = प्रियोरस्कः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'प्रत्यये' (२।३।६) रस्य सः ।

[प्रियसर्पिष्कः] प्रियं सर्पिरस्य = प्रियसर्पिष्कः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'नामिनस्तयोः षः' (२।३।८) रस्य षः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[प्रियमधुकः] प्रियं मधु अस्य = प्रियमधुकः । अनेन कच्समासान्तः → क ।

[प्रियोपानत्कः] प्रिया उपानहो यस्य = प्रियोपानत्कः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'नहाहोर्ध-तौ' (२।१।८५) हस्य धः । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ध० → द० । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) द० → त० ।

[प्रियशालिकः] प्रिया शालिरस्य = प्रियशालिकः । अनेन कच्समासान्तः → क ॥छ॥

पुमनडुन्नौ-पयो-लक्ष्म्या एकत्वे ॥ ७।३।१७३ ॥

[पुमनडुन्नौपयोलक्ष्म्याः] पुमांश्च अनड्वांश्च नौश्च पयश्च लक्ष्मीश्च = पुमनडुन्नौपयोलक्ष्मीः, तस्याः = पुमनडुन्नौपयोलक्ष्म्याः । पञ्चमी ङसि । 'स्रंस्-ध्वंस्-क्वस्सनडुहो दः' (२।१।६८) इत्यादिना हस्य द० । 'तृतीयस्य पञ्चमे' (१।३।१) द० → न० ।

[एकत्वे] एकत्व सप्तमी ङि ।

[प्रियपुंस्कः] प्रियः पुमान् अस्य = प्रियपुंस्कः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'पुंसः' (२।३।३) सः ।

[प्रियानडुत्कः] प्रियो अनड्वान यस्य = प्रियानडुत्कः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'स्रंस्-ध्वंस्-क्वस्सनडुहो दः' (२।१।६८) हस्य द० । 'अघोषे०' (१।३।५०) द० → त० ।

[प्रियनौकः] प्रिया नौर्यस्य = प्रियनौकः । अनेन कच्समासान्तः → क ।

[प्रियपयस्कः] प्रियं पयोऽस्य = प्रियपयस्कः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'प्रत्यये' (२।३।६) रस्य सः ।

[प्रियलक्ष्मीकः] प्रिया लक्ष्मीरस्य = प्रियलक्ष्मीकः । अनेन कच्समासान्तः → क ।

[द्विपुमान्, द्विपुंस्कः] द्वौ पुमांसावस्य = द्विपुमान्, द्विपुंस्कः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) इत्यनेन विकल्पे कच्समासान्तः → क । पक्षे यथाप्राप्तम् ।

[बह्वनड्वान्, बह्वनडुत्कः] बहवोऽनड्वाहोऽस्य = बह्वनड्वान्, बह्वनडुत्कः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) इत्यनेन विकल्पे कच्समासान्तः → क । पक्षे यथाप्राप्तम् ।

[बहुनौः, बहुनौकः] बह्व्यो नावोऽस्य = बहुनौः, बहुनौकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) इत्यनेन विकल्पे कच्समासान्तः → क । पक्षे यथाप्राप्तम् ।

[बहुपयाः, बहुपयस्कः] बहूनि पयांस्यस्य = बहुपयाः, बहुपयस्कः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) इत्यनेन विकल्पे कच्समासान्तः → क । पक्षे यथाप्राप्तम् ।

[बहुलक्ष्मीः, बहुलक्ष्मीकः] बह्व्यो लक्ष्म्योऽस्य = बहुलक्ष्मीः, बहुलक्ष्मीकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) इत्यनेन विकल्पे कच्समासान्तः → क । पक्षे यथाप्राप्तम् ।

[सलक्ष्मीको विनाशितः] सह लक्ष्म्या वर्त्तत इति सलक्ष्मीको विनाशितः । मतान्तरे कच् । 'सहात् तुल्ययोगे' (७।३।१७८) निषेधं नाद्रियन्ते, स्वमते तु 'सहात् तुल्ययोगे' (७।३।१७८) इति निषेधात् कच् न भवति ॥छ॥

नञोऽर्थात् ॥ ७।३।१७४ ॥

[नञोऽर्थात्] नञ् पञ्चमी ङसि । अर्थ पञ्चमी ङसि ।

[अनर्थकं वचः] न विद्यतेऽर्थोऽस्य = अनर्थकं वचः । अनेन कच्समासान्तः → क । सि-अम् । वचस् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अपार्थम्, अपार्थकम्] अपगतोऽर्थोऽस्य = अपार्थम्, अपार्थकम् । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क । सि-अम् ।

शेषाद् वा ॥ ७।३।१७५ ॥

[शेषात्] शेष पञ्चमी ङसि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[बहुखट्वकः, बहुखट्वः] बह्व्यः खट्वा अस्मिन् = बहुखट्वकः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'नवाऽऽपः' (२।४।१०६) ह्रस्वत्वम् । एवम्-बहुखट्वः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः ।

[बहुमालकः, बहुमालः] बह्व्यो माला अस्य = बहुमालकः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'नवाऽऽपः' (२।४।१०६) ह्रस्वत्वम् । द्वितीये सर्वत्र 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वो ज्ञातव्यः ।

[बहुवीणकः, बहुवीणः] बह्व्य वीणा अस्य = बहुवीणकः । अनेन कच्समासान्तः → क । 'नवाऽऽपः' (२।४।१०६) ह्रस्वः ।

[प्रियपथः] प्रियः पन्था अस्य = प्रियपथः । 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[प्रियधुरः] प्रिया धूरस्य = प्रियधुरः । 'धुरोऽनक्षस्य' (७।३।७७) अत्समासान्तः → अ ।

[व्याघ्रपाद्] व्याघ्रस्येव पादावस्य = व्याघ्रपाद् । 'पात् पादस्याऽहस्त्यादेः' (७।३।१४८) पादस्य पाद्देशः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[सिंहपाद्] सिंहस्येव पादावस्य = सिंहपाद् । 'पात् पादस्याऽहस्त्यादेः' (७।३।१४८) पादस्य पाद्देशः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ॥छ॥

न नाम्नि ॥ ७।३।१७६ ॥

[न] न प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[नाम्नि] नामन् सप्तमी ङि ।

[बहुदेवदत्तः] बहवो देवदत्ता यस्य = बहुदेवदत्तः । अनेन कच्निषेधः ।

[विश्वदेवदत्तः] विश्वे देवदत्ता यस्य = विश्वदेवदत्तः । अनेन कच्निषेधः ।

[बहुविष्णुमित्रः] बहवो विष्णुमित्रा यस्य = बहुविष्णुमित्रः । अनेन कच्निषेधः ।

[विश्वविष्णुमित्रः] विश्वे विष्णुमित्रा यस्य = विश्वविष्णुमित्रः । अनेन कच्निषेधः । एवंनामानो ग्रामाः ।

[विश्वदेवः] विश्वे देवः ।

[विश्वयशाः] विश्वस्मिन् यशोऽस्य = विश्वयशाः । प्रथमा सि । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । एवंनामानौ पुरुषौ ।

[पद्मश्रीः] पद्मे श्रीर्यस्य = पद्मश्रीः । एवंनामा स्त्री ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[श्वेताश्वतरिः स्त्री पुरुषो वा] ह्रसितोऽश्वोऽश्वतरः । 'वत्सोक्षा-ऽश्वर्षभाद्ध्रासे पित्' (७।३।५१) तरट्प्र० → तर । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । श्वेता अश्वतरी यस्य यस्याः वा = श्वेताश्वतरिः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः, स्त्री पुरुषो वा ॥छ॥

ईयसोः ॥ ७।३।१७७ ॥

[ईयसोः] ईयसु पञ्चमी ङसि । 'ङित्यदिति' (१।४।२३) ओ । 'एदोद्भ्यां ङसि-ङसो रः' (१।४।३५) ङसिस्थाने र० ।

[बहुश्रेयान्] बहवः श्रेयांसो यस्य, अथवा बहूनि श्रेयांसि यस्य = बहुश्रेयान् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) सलुक् ।

[बहुप्रेयान्] बहूनि प्रेयांसि यस्य = बहुप्रेयान् । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) सलुक् ।

'नामग्रहणे लिङ्गविशिष्टस्यापि ग्रहणम्' (न्या०वक्ष०(१)/सूत्र(१६)) इति न्यायात्-

[बहुश्रेयसी] बह्व्यः श्रेयस्योऽस्याः = बहुश्रेयसी । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[बहुप्रेयसी] बह्व्यः प्रेयस्योऽस्याः = बहुप्रेयसी । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ॥छ॥

सहात् तुल्ययोगे ॥ ७।३।१७८ ॥

[सहात्] सह पञ्चमी ङसि ।

[तुल्ययोगे] तुल्यश्चासौ योगश्च = तुल्ययोगस्तस्मिन् ।

तुल्ययोगो वर्त्तिपदार्थस्य पुत्रादेर्वृत्त्यर्थेन पित्रादिना सह क्रियागुणजातिद्रव्यैः साधारणः सम्बन्धः ।

[सपुत्र आगतः] सह पुत्रेण आगतः = सपुत्र आगतः । 'सहस्य सोऽन्यार्थे' (३।२।१४३) सहस्य सभावः ।

[सपुत्रः स्थूलः] पुत्रेण सह वर्त्तते = सपुत्रः स्थूलः ।

[सपुत्रो ब्राह्मणः] सह पुत्रेण वर्त्तत इति सपुत्रो ब्राह्मणः ।

[सपुत्रो गोमान्] सह पुत्रेण वर्त्तत इति सपुत्रो गोमान् ।

[श्वेताश्वको देवदत्त आगतः] श्वेतोऽश्वोऽस्य = श्वेताश्वको देवदत्तः । प्रथमा सि । आगतः । कच्समासान्तः → क । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सलोमकः] सह विद्यमानानि लोमान्यस्य = सलोमकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क ।

[सपक्षकः] सह विद्यमानाः पक्षा अस्य = सपक्षकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क ।

[सकर्मकः] सह विद्यमानानिं कर्माण्यस्य = सकर्मकः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क ॥छ॥

भ्रातुः स्तुतौ ॥ ७।३।१७९ ॥

[भ्रातुः] भ्रातृ पञ्चमी ङसि ।

[स्तुतौ] स्तुति सप्तमी ङि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सुभ्राता] शोभनो भ्राता अस्य = सुभ्राता । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्-पुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डा:' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः ।

[कल्याणभ्राता] कल्याणो भ्राता अस्य = कल्याणभ्राता । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः ।

[प्रियभ्राता] प्रिया भ्रातरोऽस्य = प्रियभ्राता । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्-पुरुदंशोऽनेहसश्च सेर्डा:' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः ।

[बहुभ्राता] बहवो भ्रातरोऽस्य = बहुभ्राता । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः ।

[सुमातृकः] शोभना माता अस्य = सुमातृकः । 'ऋन्नित्यदितः' (७।३।१७१) कच्समासान्तः → क ।

[मूर्खभ्रातृकः] मूर्खो भ्राता अस्य = मूर्खभ्रातृकः । 'ऋन्नित्यदितः' (७।३।१७१) कच्समासान्तः → क ।।छा।

नाडी-तन्त्रीभ्यां स्वाङ्गे ॥ ७।३।१८० ॥

[नाडीतन्त्रीभ्याम्] नाडी च तन्त्री च = नाडीतन्त्र्यौ, ताभ्याम् = नाडीतन्त्रीभ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[स्वाङ्गे] स्वाङ्ग सप्तमी ङि ।

[बहुनाडिः कायः] नाडि 'इतोऽक्त्यर्थात्' (२।४।३२) ङी । 'समानानां तेन दीर्घः' (१।२।१) दीर्घः । बह्व्यो नाड्योऽस्मिन् = बहुनाडिः कायः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः ।

[बहुतन्त्रीर्ग्रीवा] बह्व्यस्तन्त्र्योऽस्यामिति बहुतन्त्रीर्ग्रीवा । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । तन्त्रीर्धमनिः । ङ्याद्यन्ताभावात् ह्रस्वो न भवति ।

[बहुनाडीकः, स्तम्बः] बह्व्यो नाड्योऽस्य = बहुनाडीकः स्तम्बः । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क ।

[बहुतन्त्रीका वीणा] बह्व्यस्तन्त्र्योऽस्य = बहुतन्त्रीका वीणा । 'शेषाद् वा' (७।३।१७५) कच्समासान्तः → क । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।।छा।

निष्प्रवाणिः ।। ७।३।१८१ ॥

[निष्प्रवाणिः] निष्प्रवाणि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[निष्प्रवाणिः कम्बलः, पटो वा] 'वेंग् तन्तुसन्ताने' (९९२) वे । 'आत् सन्ध्यक्षरस्य' (४।२।१) वा, प्रपूर्व० । प्रोयतेऽस्यामिति प्रवाणिः । 'का-वा-वी-क्री-श्रि-श्रु-क्षु-ज्वरि-तूरि-चूरि-पूरिभ्यो णिः' (उणा० ६३४) णिप्र० । 'इतोऽक्त्यर्थात्' (२।४।३२) ङी । निर्गता प्रवाणी तन्तुवायशलाका यस्मादिति निष्प्रवाणिः कम्बलः पटो वा । अनेन निपातः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । तन्त्रादचिरोद्धृत इत्यर्थः ।

[निष्प्रवाणिः सदश] 'वेंग् तन्तुसन्ताने' (९९२) वे । 'आत् सन्ध्यक्षरस्य' (४।२।१) वा । ऊयतेऽस्यामिति वानिः । 'वी-यु-सु-वह्यागिभ्यो निः' (उणा० ६७७) निप्र० । 'सदि-वृत्यमि-धम्यश्यटि-कट्यवेरनिः' (उणा० ६८०) अनिप्र० वा । प्रसृ(भृ)ता वानिः = प्रवाणिः । सा निर्गता तन्तुभ्योऽस्येति निष्प्रवाणिः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः ।।छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

सुभ्वादिभ्यः ॥ ७।३।१८२ ॥

[सुभ्वादिभ्यः] सुभ्रूरादिर्येषां ते = सुभ्वादयः, तेभ्यः = सुभ्वादिभ्यः । पञ्चमी भ्यस् ।

[सुभ्रूः] 'भ्रमूच् अनवस्थाने' (१२३४) भ्रम् । भ्रमणं = भ्रूः । 'भ्रमि-गमि-तनिभ्यो डित्' (उणा० ८४३) इति डित् ऊप्र० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । शोभनं भ्रू-भ्रमणं यस्याः । 'उतोऽप्राणिनश्चाऽयु-रज्ज्वादिभ्य ऊङ्' (२।४।७३) ऊङ्प्र० → ऊ ।

[लेखाभ्रूः] लेखावत् भ्रू - भ्रमणं यस्याः = लेखाभ्रूः । 'उतोऽप्राणिनश्चाऽयु०' (२।४।७३) ऊङ्प्र० → ऊ ।

भ्रूशब्दवत् भ्रुशब्दोऽप्यस्ति ।

[शलाकाभ्रूः] शलाकावत् भ्रू [भ्रुर्यस्याः] सा = शलाकाभ्रूः ।

[कोमलोरूः] कोमले कोमलौ ऊरू यस्याः सा = कोमलोरूः ।

[संहितोरूः] संहितावुरू यस्याः सा = संहितोरूः ।

[वरोरूः] वरे ऊरू यस्याः सा = वरोरूः ।

[पीवरोरूः] पीवरे ऊरू यस्याः सा = पीवरोरूः । 'उतोऽप्राणिनश्चाऽयु०' (२।४।७३) ऊङ्प्र० → ऊ । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[हे सुभ्रु!] [सुभ्रूः] तस्याः सम्बोधनं हे सुभ्रु ! । आमन्त्र्ये प्रथमैकवचनं सि । 'नित्यदिद्-द्विस्वराऽम्बार्थस्य ह्रस्वः' (१।४।४३) ह्रस्वः ।

[हे वरोरु!] [वरोरूः] तस्याः सम्बोधनं हे वरोरु ! । आमन्त्र्ये प्रथमैकवचनं सि । 'नित्यदिद्०' (१।४।४३) ह्रस्वः ।

[करभोरूः] करभवत् ऊरू यस्याः सा = करभोरूः । 'उपमान-सहित-संहित-सह-शफ-वाम-लक्ष्मणाद्यूरोः' (२।४।७५) ऊङ्प्र० → ऊ ।

[संहितोरूः] संहिते ऊरू यस्याः सा = संहितोरूः । 'उपमान-सहित-संहित०' (२।४।८५) ऊङ्प्र० → ऊ ॥छ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां बृहद्वृत्तौ तद्धितस्य सप्तमः पादः ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

॥ अर्हम् ॥

॥ अथ सप्तमाध्यायस्य चतुर्थः पादः ॥

वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते ॥ ७।४।१ ॥

[वृद्धिः] 'वृधूङ् वृद्धौ' (९५७) वृध् । वर्धिषीष्टेत्याशास्यमाना = वृद्धिः । 'तिक्कृतौ नाम्नि' (५।१।७१) तिप्र० । 'अधश्चतुर्थात् तथोर्धः' (२।१।७९) त० → ध० । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ध० → द० ('तृतीयस्तृतीय०' (१।३।४९) ध० → द०) । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[स्वरेषु] स्वर सप्तमी सुप् ।

[आदेः] आदि षष्ठी ङस् ।

[ञ्णिति] ञ् च ण् च = ञ्णौ । ञ्णौ इतौ अनुबन्धौ यस्य सः = ञ्णित्, तस्मिन् ।

[तद्धिते] तस्मै हितं = तद्धितम्, तस्मिन् ।

ञिति - [दाक्षिः] दक्षस्यापत्यं = दाक्षिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ० । अनेन वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[प्लाक्षिः] प्लक्षस्यापत्यं = प्लाक्षिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ० । अनेन वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[कार्ष्णिः] कृष्णस्यापत्यं = कार्ष्णिः । 'ऋषि वृष्ण्यन्धक-कुरुभ्यः' (६।१।६१) इत्यस्य बाधको 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । अनेन वृद्धिः आर् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[नैचाकविः] निचाकोरपत्यं = नैचाकविः । 'ऋषि-वृष्ण्यन्धक०' (६।१।६१) इत्यस्य बाधको 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । अनेन वृद्धिः ऐ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[चौलिः] चूलाया अपत्यं = चौलिः । 'बाह्वादि०' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ० । अनेन वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[कापटवः] कपटोरपत्यं = कापटवः । 'ऋषि वृष्ण्यन्धक-कुरुभ्यः' (६।१।६१) अण्प्र० → अ० । अनेन वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[भार्गवः] भृगोरपत्यं = भार्गवः । 'ऋषि वृष्ण्यन्धक-कुरुभ्यः' (६।१।६१) अण्प्र० → अ० । अनेन वृद्धिः आर् । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शैवः] शिवस्यापत्यं = शैवः । 'शिवादेरण्' (६।१।६०) अण्प्र० → अ० । अनेन वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[औपगवः] गोः समीपम् = उपगुः । 'गोश्चान्ते ह्रस्वोऽनंशिसमासेयोबहुव्रीहौ' (२।४।९६) ह्रस्वः । उपगोरपत्यम् = औपगवः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः औ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[श्रायः स्थालीपाकः] श्रीर्देवता अस्य = श्रायः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः ऐ । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) आय् ।

[ह्रायः] ह्रीर्देवता अस्य = ह्रायः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः ऐ । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) आय् ।

यत आख्यातवृत्तौ प्रथमपादे 'वृद्धिराऽऽरैदौत्' (३।३।१) इत्यत्र वा(या) वृद्धिरुक्ता सा ज्ञेया, अत्रैव स्वरेष्विति व्यञ्जनापेक्षा व्युदासार्थं तेन व्यञ्जनादेरपि भवति ।

[शङ्कव्यं दारु] शङ्कवे हितं = शङ्कव्यं दारु । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[चिकीर्षकः] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । कर्तुमिच्छति । 'तुमर्हादिच्छायां सन्नतत्सनः' (३।४।२१) सन्प्र० → स० । 'स्वर-हन-गमोः सनि धुटि' (४।१।१०४) दीर्घः । 'ॠतां क्ङितीर्' (४।४।११६) इर्०-किर्० । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) "कि"द्विः । 'क-ङश्च-ञ्' (४।१।४६) क० → च० । 'भ्वादेर्नामिनो०' (२।१।६३) दीर्घः । 'नाम्यन्तस्था०' (२।३।१५) षत्वम् । चिकीर्षतीति चिकीर्षकः । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) णकप्र० → अक । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् ॥छ॥

केकय-मित्रयु-प्रलयस्य यादेरिय् च ॥ ७।४।२ ॥

[केकयमित्रयुप्रलयस्य] केकयश्च मित्रयुश्च प्रलयश्च = केकयमित्रयुप्रलयम्, तस्य ।

[यादेरिय्] य आदिर्यस्य सः = यादिस्तस्य । इय् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[कैकेयः] केकयस्यापत्यं = कैकेयः । 'राष्ट्र-क्षत्रियात् सरूपाद् राजाऽपत्ये द्रिरञ्' (६।१।११४) अञ्प्र० → अ० । अनेन वृद्धिः ऐ-यस्य "इय्"देशश्च । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[मैत्रेयिकया श्लाघते] मित्र 'यांक् प्रापणे' (१०६२) या । मित्रं यातीति मित्रयुः । 'पी-मृग-मित्र-देव-कुमार-लोक-धर्म-विश्व-सुम्नाश्मावेभ्यो युः' (उणा० ७४१) किद् उप्र० । 'इडेत्-पुसि०' (४।३।९४) आलुक् । मित्रयोर्भावः = मैत्रेयिका, तया । 'गोत्र-चरणाच्छ्लाघा-ऽत्याकार-प्राप्त्यवगमे' (७।१।७५) इत्यादिना अकञ्प्र० → अक । अनेन वृद्धिः ऐ-यस्य "इय्"देशश्च । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[प्रालेयं हिमम्] प्रलयादागतं = प्रालेयं हिमम् । 'तत आगते' (६।३।१४९) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः आ-यस्य "इय्"आदेशश्च । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए । सि-अम् ।

[केकयत्वम्] केकयस्य भावः = केकयत्वम् । 'भावे त्व-तल्' (७।१।५५) त्वप्र० । सि-अम् ॥छ॥

देविका-शिंशपा-दीर्घसत्र-श्रेयसस्तत्प्राप्तावाः ॥ ७।४।३ ॥

[देविकाशिंशपादीर्घसत्रश्रेयसः] देविका च शिंशपा च दीर्घसत्रश्च श्रेयांश्च = देविकाशिंशपादीर्घसत्रश्रेयः, तस्य ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[तत्प्राप्तौ] तस्या-वृद्धेः प्राप्तिस्तत्प्राप्तिस्तस्याम् ।

[आः] आ प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[दाविकमुदकम्] 'दिवूच् क्रीडा-जयेच्छा-पणि-द्युति-स्तुति-गतिषु' (११४४) दिव् । दीव्यन्ति देवा अस्यामिति देविका । 'नाम्नि पुंसि च' (५।३।१२१) णकप्र० → अक । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । देविकायां भवं = दाविकमुदकम् । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन एकारस्य आकारः । सि-अम् ।

[दाविकाकूलाः शालयः] देविकाकूले भवाः = दाविकाकूलाः शालयः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन एकारस्य आकारः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् ।

[पूर्वदाविकः] पूर्वदेविका नाम प्राच्यग्रामस्तत्र भवः = पूर्वदाविकः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'प्राग्ग्रामाणाम्' (७।४।१७) इत्यनेनोत्तरपदवृद्धिप्राप्तौ अनेन एकारस्य आकारः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[शांशपः स्तम्भः] शिंशपाया विकारः = शांशपः स्तम्भः । 'प्राण्यौषधि-वृक्षेभ्योऽवयवे च' (६।२।३१) अण्प्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन इकारस्य आकारः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[शांशपास्थलाः शालयः] शिंशपायाः स्थलं = शिंशपास्थलम् । शिंशपास्थले भवाः = शांशपास्थलाः शालयः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन इकारस्य आकारः । जस् ।

[पूर्वशांशपः] पूर्वशिंशपा नाम ग्रामस्तत्र भवः = पूर्वशांशपः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन इकारस्य आकारः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[दार्घसत्रम्] दीर्घसत्रे भवं = दार्घसत्रम् । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन ईकारस्य आ । सि-अम् ।

[श्रायसं द्वादशाङ्गम्] श्रेयोऽधिकृत्य कृतं = श्रायसम् । 'अमोऽधिकृत्य ग्रन्थे' (६।३।१९८) अण्प्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन एकारस्य आ । सि-अम् । द्वि-दशन् । द्वाभ्यामधिका दश = द्वादश । 'द्वि-त्र्यष्टानां द्वा-त्रयोऽष्टाः प्राक् शतादनशीति-बहुव्रीहौ' (३।२।९२) द्वि० → द्वा० क्रियते । द्वादशानां पूरणः = द्वादशम् । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । द्वादशं च तदङ्गं च = द्वादशाङ्गम् । सि-अम् ।

[सौदेविकः] सुदेविकायां भवः = सौदेविकः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् इत्यत्र निषेधार्थम्-पूर्वोत्तरपदानामपि यथास्यादित्येवमर्थं च । अन्यथा हि केवलानामेव स्यात् ॥छ॥

वहीनरस्यैत् ॥ ७।४।४ ॥

[वहीनरस्य] वहीनर षष्ठी ङस् ।

[ऐत्] ऐत् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[वैहीनरिः] वहीनरस्यापत्यं = वैहीनरिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । अनेन अकारस्य ऐत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वैहीनरम्] वहीनरस्येदं = वैहीनरम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन अकारस्य ऐत् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

विहीनरस्य वृद्ध्या सिध्यति । वहीनरस्य वाहीनरिर्मा भूदिति वचनम् ॥छा।

य्वः पदान्तात् प्रागैदौत् ॥ ७।४।५ ॥

[य्वः] य् च व् च = य्व्, तस्मात् ।

[पदान्तात्] पदस्यान्तः = पदान्तस्तस्मात् ।

[प्राक्] प्राक् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[ऐदौत्] ऐच्च औच्च = ऐदौत् । प्रथमा सि ।

[वैयाकरणः] व्याकरणं वेत्त्यधीते वा = वैयाकरणः । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । अनेन यकारात् प्राक् ऐत्० → ऐ० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[नैयायिकः] न्यायं वेत्त्यधीते वा = नैयायिकः । 'न्यायादेरिकण्' (६।२।११८) इकण्प्र० → इक । अनेन यकारात् प्राक् ऐत्० → ऐ० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[नैयासिकः] नि 'असूच् क्षेपणे' (१२२१) अस् । नितरामस्यन्ते-क्षिप्यन्ते विविधप्रमेया अस्मिन्निति न्यासः । 'व्यञ्जनाद् घञ्' (५।३।१३२) घञ्प्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । 'इवर्णादेरस्वे०' (१।२।२१) यत्वम् । न्यासं वेत्त्यधीते वा = नैयासिकः । 'न्यायादेरिकण्' (६।२।११८) इकण्प्र० → इक । अनेन यात् प्राक् ऐत् आगमः → ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[वैयसनम्] वि 'असूच् क्षेपणे' (१२२१) अस् । व्यस्यते-क्षिप्यते स्वकार्यात् प्राणी अनेनेति व्यसनम् । 'करणाऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । 'इवर्णादेरस्वे०' (१।२।२१) यत्वम् । व्यसने भवं = वैयसनम् । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन यात् प्राक् ऐरागमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सौवागमिकः] स्वागमं वेत्त्यधीते वा = सौवागमिकः । 'न्यायादेरिकण्' (६।२।११८) इकण्प्र० → इक । अनेन वात् प्राक् "औ"आगमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सौवश्विः] स्वश्वस्यापत्यं = सौवश्विः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । अनेन वात् प्राक् "औ"आगमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सौवश्वः] स्वश्वस्यायं = सौवश्वः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन वात् प्राक् "औ"आगमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पूर्वत्रैयलिन्दः] पूर्वत्र्यलिन्दो नाम प्राग्ग्रामः तत्र भवः = पूर्वत्रैयलिन्दः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन यात् प्राक् ऐकारागमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

परत्वान्नित्यत्वाच्च वृद्धेः प्रागेव सर्वत्र अनेनैदौतौ ।

[सौपर्णेयः] सुपर्ण्याः सुपर्णाया वा अपत्यं = सौपर्णेयः । 'ङ्याप्त्यूङः' (६।१।७०) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।१) अवर्णस्य-इवर्णस्य च लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[याताश्छात्राः] 'इंण्क् गतौ' (१०७५) इ । एतीति यत् । 'शत्रानशावेष्यति तु सस्यौ' (५।२।२०) शतृप्र० → अत् । 'ह्रिणोरप्विति व्-यौ' (४।३।१५) यत्वम् । यत इमे = याताश्छात्राः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[दाध्यश्विः] दधिप्रधानोऽश्वः = दध्यश्वः । दध्यश्वस्यापत्यं = दाध्यश्विः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[माध्वश्विः] मधुप्रधानोऽश्वः = मध्वश्वः । मध्वश्वस्यापत्यं = माध्वश्विः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[द्व्याशीतिकः, त्र्याशीतिकः] द्वाभ्यामशीतिभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यामशीतिभ्यामधीष्टो भृतो वा, द्वेऽशीती भूतो भावी वा = द्व्याशीतिकः । त्रिभिरशीतिभिर्निर्वृत्तः, त्रिभिरशीतिभिरधीष्टो भृतो वा, त्रयोऽशीतयो भूतो भावी वा = त्र्याशीतिकः । अत्राशीतिशब्दो दिवसार्द्धमासमासादेः कालस्य संख्या ब्रूते इति 'कालात् परिजय्य-लभ्य-कार्य-सुकरे' (६।४।१०४) इत्यादिना कालाधिकारविहितो 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकणप्र० → इक । वृद्धिः ।

[वैयाकरणभार्यः] अस्मिन् पदे निष्पन्नः वैयाकरण मण्ड्यते । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । वैयाकरणी भार्या अस्य = वैयाकरणभार्यः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) पुंवत्-ङीगतेत्यर्थः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सौवश्वभार्यः] अस्मिन् पदे निष्पन्नः सौवश्व मण्ड्यते । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । सौवश्वी भार्या यस्य = सौवश्वभार्यः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'परतः स्त्री०' (३।२।४९) पुंवत्-ङीगतेत्यर्थः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।।छ।।

द्वारादेः ।। ७।४।६ ।।

[द्वारादेः] द्वार आदिर्यस्य सः = द्वारादिः, तस्मात् ।

[द्वौवारिकः] द्वारे नियुक्तः = द्वौवारिकः । 'तत्र नियुक्ते' (६।४।७४) इकणप्र० → इक । वृद्धिप्राप्तौ अनेन वकारात् प्राक् "औ"आगमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सौवरः] स्वर मण्ड्यते । स्वरमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः = सौवरः । 'अमोऽधिकृत्य ग्रन्थे' (६।३।१९८) अणप्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन वकारात् प्राक् "औ"आगमः ।

[सौवः] स्वर् मण्ड्यते । स्वर्भवः = सौवः । 'भवे' (६।३।१२३) अणप्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन वात् प्राक् "औ"रागमः । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अर्लुक् ।

[सौवस्तिकः] स्वस्तीत्याह = सौवस्तिकः । 'प्रभूतादिभ्यो ब्रुवति' (६।४।४३) इकणप्र० → इक । अनेन वात् प्राक् "औ"रागमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । अव्युत्पन्नोऽयं स्वस्तिशब्दः । सुपूर्वस्य तु पूर्वेण 'य्वः पदान्तात् प्रागैदौत्' (७।४।५) इत्यादिना सिद्धम् ।

[सौवादुमृदः] स्वादुमृदोऽपत्यं = सौवादुमृदः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन वात् प्राक् "औ"रागमः ।

[वैयल्कसः] विगतोऽर्कः व्यर्कस्तं स्यतीति व्यल्कसः । 'आतो डोऽह्वा-वा-मः' (५।१।७६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) आलुक् । 'ऋफिडादीनां डश्च लः' (२।३।१०४) र० → ल० । व्यल्कसे भवः =

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वैयल्कसः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'य्वः पदान्तात्०' (७।४।५) यकारात् प्राक् "ऐ"रागमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शौवस्तिकः] श्वो भवः = शौवस्तिकः । 'श्वसस्तादिः' (६।३।८४) तिकण्प्र० → तिक । अनेन वात् प्राक् "औ"गमः । श्वस्शब्दात् निष्पन्नमिदम् ।

[शौवनं मांसम्] शुन इदं = शौवनं मांसम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन वात् प्राक् "औ"गमः । सि-अम् ।

[स्फैयकृतः] स्फ्यकृतस्यापत्यं = स्फैयकृतः । 'ऋषि-वृष्ण्यन्धक-कुरुभ्यः' (६।१।६१) अण्प्र० → अ । अनेन यात् प्राक् "ऐ"गमः ।

[सौवम्] स्वस्येदं = सौवम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन वात् प्राक् "औ"गमः ।

[सौवाध्यायिकः] स्वाध्यायेन जयति = सौवाध्यायिकः । 'तेन जित-जयद्-दीव्यत्-खनत्सु' (६।४।२) इकण्प्र० → इक । अनेन वात् प्राक् "औ"गमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सौवग्रामिकः] स्वग्रामे भवः = सौवग्रामिकः । 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक । अनेन वात् प्राक् "औ"गमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[दौवारपालिः] द्वारपालस्यापत्यं = दौवारपालिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । अनेन वात् प्राक् "औ"गमः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[दौवारपालिकः] द्वारपाल्या अपत्यं = दौवारपालिकः । 'रेवत्यादेरिकण्' (६।१।८६) इकण्प्र० → इक । अनेन वात् प्राक् औ ।

[सौवराध्यायः] स्वरस्य अध्यायः = स्वराध्यायः । स्वराध्याये भवः = सौवराध्यायः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन वात् प्राक् औ ।

[सौवर्गमनिकः] स्वर्गमनमाह = सौवर्गमनिकः । 'प्रभूतादिभ्यो ब्रुवति' (६।४।४३) इकण्प्र० → इक । अनेन वात् प्राक् औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शौवादंष्ट्रो मणिः] दृश्यते इति दंष्ट्रा । शुनो दंष्ट्रा = श्वदंष्ट्रा, तस्यां भवः = शौवादंष्ट्रो मणिः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन "औ"वात् प्राक् । बाहुलकादणि सति 'शुनः' (३।२।९०) इति दीर्घः ।

[शौवभस्त्रः] श्वेव भस्त्रा यस्य । बाहुलकात् 'शुनः' (३।२।९०) इति न दीर्घः । श्वभस्त्रे भवः = शौवभस्त्रः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन वात् प्राक् औ ।

[स्वापतेयम्] स्वपतौ साधुः = स्वापतेयम् । 'पथ्यतिथि-वसति-स्वपतेरेयण्' (७।१।१६) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[स्वाजन्यम्] स्वजनस्य भावः कर्म वा । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

गणोऽत्र ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

न्यग्रोधस्य केवलस्य ॥ ७।४।७ ॥

[न्यग्रोधस्य] न्यग् रोहतीति न्यग्रोधः । 'नाम्युपान्त्य-प्री-कृ-गृ-ज्ञः कः' (५।१।५४) इत्यस्य बाधको 'लिहादिभ्यः' (५।१।५०) अच्प्र० → अ । 'वीरुन्-न्यग्रोधौ' (४।१।१२१) न्यग्रोधनिपातः, तस्य ।

[केवलस्य] केवल षष्ठी ङस् ।

[नैयग्रोधो दण्डः कषायो वा] न्यग्रोधस्य विकारः = नैयग्रोधो दण्डः । 'प्राण्यौषधि-वृक्षेभ्योऽवयवे च' (६।२।३१) अण्प्र० → अ । वृद्धिप्राप्तौ अनेन यात् प्राक् "ऐ"गमः → ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक्, कषायो वा ।

[न्याग्रोधमूलाः शालयः] न्यग्रोधस्य मूलं = न्यग्रोधमूलम् । न्यग्रोधमूले भवाः = न्याग्रोधमूलाः शालयः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जस् ।

[न्याग्रोधकः] न्यग्रोधाः सन्त्यस्मिन् । न्यग्रोधानां निवासः अदूरभवो वा । न्यग्रोधैर्निवृत्तं = न्यग्रोधकः । 'निवासाऽदूरभव इति देशे नाम्नि' (६।२।६९) इत्यादिभिस्त्रिभिः सूत्रैः कप्र०, तत्र भवः = न्याग्रोधकः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

इदमपि सूत्रं द्वारादीनां तदादिविधिर्ज्ञापकम् । न्यग्रोहतीति न्यग्रोध इति व्युत्पत्तिपक्षे नियमार्थम्, केवलस्यैवेति । अव्युत्पत्तिपक्षे तु विध्यर्थं वचनम् ॥छ॥

न्यङ्कोर्वा ॥ ७।४।८ ॥

[न्यङ्कोर्वा] न्यङ्कु षष्ठी ङस् । वा प्रथमा सि ।

[नैयङ्कवम्, न्याङ्कवम्] नि 'अञ्चूग् गतौ च' (८९०) अञ्च् । न्यञ्चतीति न्यङ्कुः । 'नेरञ्चेः' (उणा० ७२४) उप्र० । 'न्यङ्कूद्ग-मेघाऽऽदयः' (४।१।११२) इत्यनेन निपात्यते । न्यङ्कोरिदं = नैयङ्कवम्, न्याङ्कवम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन यात् प्राक् ऐ, द्वितीये वृद्धिः । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् ।

व्युत्पत्तिपक्षे पूर्वेण प्राप्ते विभाषा, अव्युत्पत्तिपक्षे त्वप्राप्ते ॥छ॥

न ञ-स्वङ्गादेः ॥ ७।४।९ ॥

[न] न प्रथमा सि ।

[ञस्वङ्गादेः] ञश्च स्वा(व)ङ्गादिश्च = ञस्वा(व)ङ्गादि, तस्य ।

[व्यावक्रोशी] वि-अव 'क्रुशं आह्वान-रोदनयोः' (९८६) क्रुश् । व्यवक्रोशनं = व्यावक्रोशी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अणञेये०' (२।४।२०) ङी ।

[व्यावलेखी] वि-अव 'लिखत् अक्षरविन्यासे' (१३३६) लिख् । व्यवलेखनं = व्यावलेखी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[व्यावचर्ची] वि-अव 'चर्चण् अध्ययने' (१७२९) चर्च् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० → इ । व्यवचर्चनं = व्यावचर्ची । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक् ।

Jain Education International　　For Personal & Private Use Only　　www.jainelibrary.org

'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[व्यावहासी] वि-अव 'हसे हसने' (५४५) हस् । व्यवहसनं = व्यावहासी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[व्यात्युक्षी] वि-अति 'उक्ष सेचने' (५६६) उक्ष् । व्यत्युक्षणं = व्यात्युक्षी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

[स्वाङ्गिः] शोभनानि अङ्गानि यस्य । स्वङ्गस्यापत्यं = स्वाङ्गिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[व्याङ्गिः] विगतानि अङ्गानि यस्य सः = व्यङ्गः । व्यङ्गस्यापत्यं = व्याङ्गिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[व्याडिः] व्यडस्यापत्यं = व्याडिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[स्वागतिकः] स्वागतमित्याह = स्वागतिकः । 'प्रभूतादिभ्यो ब्रुवति' (६।४।४३) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[स्वाध्वरिकः] स्वध्वरेण चरति = स्वाध्वरिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[व्यावहारिकः] व्यवहारेण चरति = व्यावहारिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[व्यायामिकी विद्या] व्यायामः प्रयोजनमस्याः = व्यायामिकी विद्या । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

गणोऽत्र ॥छ॥

श्वादेरिति ॥ ७।४।१० ॥

[श्वादेरिति] श्व आदिरवयवो यस्य सः = श्वादिः, तस्मात् । इत् सप्तमी ङि ।

[श्वाभस्त्रिः] श्ववत् भस्त्रा यस्य = श्वभस्त्रः । श्वभस्त्रस्यापत्यं = श्वाभस्त्रिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[श्वाशीर्षिः] श्वेव शिरोऽस्य = श्वशिराः । श्वशिरसोऽपत्यं = श्वाशीर्षिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'शीर्षः स्वरे तद्धिते' (३।२।१०३) शिरस्स्थाने "शीर्ष"देशः । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[श्वादंष्ट्रिः] शुन इव दंष्ट्रा अस्य । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । श्वदंष्ट्रस्यापत्यं = श्वादंष्ट्रिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[श्वागणिकः] श्वगणेन चरित = श्वागणिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[श्वायूथिकः] शुनो यूथं = श्वयूथम् । श्वयूथेन चरति = श्वायूथिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शौविकः] श्वभिश्चरति = शौविकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[शौवहानम्] 'ओहांक् त्यागे' (११३१) हा । 'ओहांङ्क् गतौ' (११३६) हा । हीयते हायते वा = हानम् । 'अनट्' (५।३।१२४) अनट्प्र० → अन । शुनो हानं = श्वहानम् । श्वहानस्येदं = शौवहानम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[शौवभस्त्रम्] श्वभस्त्रस्यापत्यं = शौवभस्त्रम् । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[शौवादंष्ट्रो मणिः] शुनो दंष्ट्रा = श्वादंष्ट्रा । बाहुलकात् दीर्घः । श्वादंष्ट्रायाः विकारः = शौवादंष्ट्रो मणिः । 'दोरप्राणिनः' (६।२।४९) मयट् इत्यस्य बाधको 'हेमाऽऽदिभ्योऽञ्' (६।२।४५) अञ्प्र० → अ । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ॥छ॥

इञः ॥ ७।४।११ ॥

[इञः] इञ् षष्ठी ङस् ।

[श्वाभस्त्रम्] 'श्वादेरिति' (७।४।१०) औकारो वकारात् प्राग् निषेधात् श्वेव भस्त्राऽस्य = श्वभस्त्रः । श्वभस्त्रस्यापत्यं = श्वाभस्त्रिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । श्वाभस्त्रेरिदं = श्वाभस्त्रम् । 'वृद्धेञः' (६।३।२८) अञ्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-अम् ।

[श्वाकर्णम्] शुनः इव कर्णावस्य = श्वकर्णः । श्वकर्णस्यापत्यं = श्वाकर्णिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । श्वाकर्णेरिदं = श्वाकर्णम् । 'वृद्धेञः' (६।३।२८) अञ्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् । सि-अम् ।

इकारादौ निमित्ते उच्यमानः पूर्वेण प्रतिषेधः इञन्तस्य प्रत्ययान्तरे न प्राप्नोतीति वचनम् ॥छ॥

पदस्यानिति वा ॥ ७।४।१२ ॥

[पदस्य] पद षष्ठी ङस् ।

[अनिति] न इत् = अनित् । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन्, तस्मिन् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[श्वापदम्, शौवापदम्] शुन इव पदमस्य = श्वापदम् । बाहुलकात् पुन्नपुंसकः । 'शुनः' (३।२।९०) इति दीर्घः । श्वापदस्य विकारः = श्वापदम् । 'प्राण्यौषधि-वृक्षेभ्योऽवयवे च' (६।२।३१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । एवम्-शौवापदम् । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[श्वापदिकः] शुन इव पदमस्य = श्वापदम् । 'शुनः' (३।२।९०) इति दीर्घः । श्वापदेन चरति = श्वापदिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।।छ।।

प्रोष्ठ-भद्राज्जाते ॥ ७।४।१३ ॥

[प्रोष्ठभद्रात्] प्रोष्ठश्च भद्रश्च = प्रोष्ठभद्रम्, तस्मात् ।

[जाते] जात सप्तमी ङि ।

वृद्धिरित्यनुवर्त्तते ।

[प्रोष्ठपादः] प्रोष्ठपदाभिश्चन्द्रयुक्ताभिर्युक्तः कालोऽपि प्रोष्ठपदा(दः) । 'चन्द्रयुक्तात् काले०' (६।२।६) अण्प्र० । "लुप् त्वप्रयुक्ते" लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विपस्तद्धितलुक्यगोणी-सूच्योः' (२।४।९५) आप्निवृत्तिः । पुनराप् । प्रोष्ठपदासु जातः = प्रोष्ठपादः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[भद्रपादो माणवकः] भद्रपदाभिश्चन्द्रयुक्ताभिर्युक्तः कालोऽपि भद्रपदः । 'चन्द्रयुक्तात् काले०' (६।२।६) अण्प्र० । "लुप् त्वप्रयुक्ते" अण् लुप्यते च । 'भद्रपदासु जातः = भद्रपादो माणवकः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[प्रौष्ठपदो मेघः] प्रोष्ठपद पूर्ववत् साध्यः । प्रोष्ठपदासु भवः = प्रौष्ठपदो मेघः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[ऊर्ध्वमौहूर्त्तिकः] ऊर्ध्वमुहूर्त्तेषु भवः = ऊर्ध्वमौहूर्त्तिकः । 'सप्तमी चोर्ध्वमौहूर्त्तिके' (५।४।३०) इति निपातनात् सिद्धम्, परं 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक ।

[गुरुलाघवम्] लघोर्भावः = लाघवम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । गुरोर्लाघवं, गुरुश्च गुरुत्वं लाघवं चेति वा ।

[संहतपारार्थ्यम्] परस्मै अर्था(ः) । परार्थस्य भावः = पारार्थ्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । संहते पारार्थ्यं = संहतपारार्थ्यम् । सि-अम् ।।छ।।

अंशादृतोः ॥ ७।४।१४ ॥

[अंशात्] अंश पञ्चमी ङसि ।

[ऋतोः] ऋतु षष्ठी ङस् ।

[पूर्ववार्षिकः] पूर्वासु वर्षासु भवः = पूर्ववार्षिकः । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अपरवार्षिकः] अपरासु वर्षासु भवः = अपरवार्षिकः । 'वर्षा-कलेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[पूर्वशारदः] पूर्वं भागान्तरं शरदः = पूर्वशारदः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अपरशारदः] अपरं भागान्तरं शरदः = अपरशारदः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पूर्वनैदाघः] पूर्वं निदाघस्य = पूर्वनैदाघः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अपरनैदाघः] अपरं निदाघस्य = अपरनैदाघः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'पूर्वा-ऽपरा-ऽधरोत्तरमभिन्नेनांशिना' (३।१।५२) समासः ।

[पूर्वहैमनः] पूर्वं भागान्तरं हेमन्तस्य = पूर्वहैमनः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । 'हेमन्ताद् वा तलुक् च' (६।३।९१) तलुक् । अनेन उत्तरपदवृद्धिः ऐ ।

[अपरहैमनः] अपरं भागान्तरं हेमन्तस्य = अपरहैमनः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अण्प्र० → अ । 'हेमन्ताद् वा तलुक् च' (६।३।९१) तलुक् । अनेन उत्तरपदवृद्धिः ऐ ।

[पौर्ववर्षिकः] पूर्वासु ऋत्वन्तरैर्व्यवहितासु वर्षासु भवः = पौर्ववा(व)र्षिकः । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । अत्र पूर्वशब्दो न वर्षाणामेकदेशं ब्रूते किन्तु व्यवहितत्वमिति न पूर्वशब्दोंऽशवचनः ।

[सौवर्षिकः] सुवर्षासु भवः = सौवा(व)र्षिकः । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[पौर्वपिप्पलम्] पूर्वं पिप्पल्याः = पूर्वपिप्पली । पूर्वपिप्पल्या इदं = पौर्वपिप्पलम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । सि-अम् ।

[आर्द्धपिप्पलम्] अर्द्धं पिप्पल्याः = अर्द्धपिप्पली । अर्द्धपिप्पल्या इदम् = आर्द्धपिप्पलम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् । सि-अम् ॥छ॥

सु-सर्वाऽर्द्धाद् राष्ट्रस्य ॥ ७।४।१५ ॥

[सुसर्वाऽर्द्धात्] सुश्च सर्वश्च अर्द्धश्च = सुसर्वाऽर्द्धम्, तस्मात् ।

[राष्ट्रस्य] राष्ट्र षष्ठी ङस् ।

[सुपाञ्चालकः] पञ्चालस्यापत्यानि । 'राष्ट्र-क्षत्रियात् सरूपाद् राजाऽपत्ये द्रिरञ्' (६।१।११४) अञ्प्र० → अ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) लुप् । शोभनेषु पञ्चालेषु भवः = सुपाञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वपाञ्चालकः] सर्वेषु पञ्चालेषु भवः = सर्वपाञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अर्द्धपाञ्चालकः] अर्द्धं पञ्चालानाम् = अर्द्धपञ्चालाः, तेषु भवः = अर्द्धपाञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सुमागधकः] मगधस्यापत्यानि । 'पुरु-मगध०' (६।१।११६) अण्प्र० → अ । 'बहुष्वस्त्रियाम्' (६।१।१२४) लुप् । शोभनेषु मगधेषु भवः = सुमागधकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सर्वमागधकः] सर्वेषु मगधेषु भवः = सर्वमागधकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अर्द्धमागधकः] अर्द्धं मगधानाम् = अर्द्धमगधाः । अर्द्धमगधेषु भवः = अर्द्धमागधकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[सौगन्धिकः] शोभनो गन्धो येषां ते = सुगन्धाः । सुगन्धाः पण्यमस्य = सौगन्धिकः । 'तदस्य पण्यम्' (६।४।५४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आर्द्धपिप्पलः] अर्द्धपिप्पल्यां भवः = आर्द्धपिप्पलः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ॥छ॥

अमद्रस्य दिशः ॥ ७।४।१६ ॥

[अमद्रस्य] न मद्रः = अमद्रस्तस्य । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

[दिशः] दिश् पञ्चमी ङसि ।

[पूर्वपाञ्चालकः] पूर्वेषु पञ्चालेषु भवः = पूर्वपाञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अपरपाञ्चालकः] अपरेषु पञ्चालेषु भवः = अपरपाञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[दक्षिणपाञ्चालकः] दक्षिणेषु पञ्चालेषु भवः = दक्षिणपाञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[उत्तरपाञ्चालकः] उत्तरेषु पञ्चालेषु भवः = उत्तरपाञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पौर्वमद्रः] पूर्वेषु मद्रेषु भवः = पौर्वमद्रः । 'मद्रादञ्' (६।३।२४) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पौर्वपञ्चालकः] पूर्वं भागान्तरं पञ्चालानां = पूर्वपञ्चालाः । 'पूर्वा-ऽपरा-ऽधरोत्तरमभिन्नेनांशिना' (३।१।५२) इत्यादिना समासः, तेषु भवः = पौर्वपञ्चालकः । 'बहुविषयेभ्यः' (६।३।४४) अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पौर्वपञ्चालः] पूर्वपञ्चालेषु भवः = पौर्वपञ्चालः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्राग्ग्रामाणाम् ॥ ७।४।१७ ॥

[प्राग्ग्रामाणाम्] प्राञ्चश्च ते ग्रामाश्च = प्राग्ग्रामाः, तेषाम् ।

[पूर्वकार्ष्णमृत्तिकः] पूर्वकृष्णमृत्तिका नाम प्राक्षु ग्रामस्तत्र भवः = पूर्वकार्ष्णमृत्तिकः । 'कोपान्त्याच्चाऽण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[अपरकार्ष्णमृत्तिकः] मृदेव = मृत्तिका । 'मृदस्तिकः' (७।२।१७१) तिकप्र० । अपरकृष्णमृत्तिका नाम प्राक्षु ग्रामस्तत्र भवः = अपरकार्ष्णमृत्तिकः । 'कोपान्त्याच्चाऽण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् ।

[पूर्वैषुकामशमः] इषूणां कामः = इषुकामस्तस्य शमी । पूर्वा चासौ इषुकामशमी च = पूर्वेषुकामशमी । पूर्वेषुकामशमी नाम प्राग्ग्रामस्तत्र भवः = पूर्वैषुकामशमः । 'कोपान्त्याच्चाऽण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[अपरैषुकामशमः] अपरेषुकामशमी नाम प्राग्ग्रामस्तत्र भवः = अपरैषुकामशमः । 'कोपान्त्याच्चाऽण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

बहुवचनाद् ग्रामग्रहणे इदं(नगरं) अपि गृह्यते ।

[पूर्वकान्यकुब्जः] पूर्वस्मिन् कन्यकुब्जे भवः = पूर्वकान्यकुब्जः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अपरकान्यकुब्जः] अपरेषु कन्यकुब्जेषु भवः = अपरकान्यकुब्जः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पूर्वपाटलिपुत्रकः] पूर्वेषु पाटलिपुत्रेषु भवः = पूर्वपाटलिपुत्रकः ।

[अपरपाटलिपुत्रकः] अपरेषु पाटलिपुत्रेषु भवः = अपरपाटलिपुत्रकः । दुः संज्ञाया अभावात् 'रोपान्त्यात्' (६।३।४२) इत्यकञ् तावेदिव ? (तावदेव) पूर्वेणेति स्वार्थे क 'संज्ञा दुर्वा' (६।१।६) इत्यनेन दुःसंज्ञायां 'रोपान्त्यात्' (६।३।४२) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पौर्वदेवदत्तः] देवदत्तं नाम वाहीकग्रामः । पूर्वस्मिन् देवदत्ते भवः = पौर्वदेवदत्तः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आपरदेवदत्तः] अपरस्मिन् देवदत्ते भवः = आपरदेवदत्तः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

संख्या-ऽधिकाभ्यां वर्षस्याऽभाविनि ॥ ७।४।१८ ॥

[संख्याऽधिकाभ्याम्] संख्या च अधिकश्च = संख्याऽधिकौ, ताभ्याम् = संख्याऽधिकाभ्याम् । पञ्चमी भ्याम् ।

[वर्षस्य] वर्ष षष्ठी ङस् ।

[अभाविनि] न भावोऽभावी, तस्मिन् ।

[द्विवार्षिकः] द्वाभ्यां वर्षाभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यां वर्षाभ्यां भृतोऽधीष्टो वा, द्वे वर्षे भूतो भावी वा = द्विवार्षिकः । निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रिवार्षिकः] त्रिभिर्वर्षाभिर्निर्वृत्तः, त्रिभिर्वर्षैर्भृतोऽधीष्टो वा, त्रीन् वर्षान् भूतः = त्रिवार्षिकः । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अधिकवार्षिकः] अधिकेन वर्षेण निर्वृत्तः, अधिकाय वर्षाय भृतोऽधीष्टो वा, अधिकं वर्षं भूतः = अधिक-वार्षिकः । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[द्वैवर्षिकं, त्रैवर्षिकं धान्यम्] द्वे वर्षे भावि = द्वैवा(व)र्षिकम् । त्रीणि वर्षाणि भावि = त्रैवा(व)र्षिकम् । 'तं भावि-भूते' (६।४।१०६) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक्, धान्यम् ।

[द्विवार्षिको मनुष्यः] द्वाभ्यां वर्षाभ्यां भृतोऽधीष्टो वा कर्म करिष्यति = द्विवार्षिकः । 'तस्मै भृता-ऽधीष्टे च' (६।४।१०७) इकण्प्र० → इक । अधीष्टभृतयोः प्रत्ययो न भाविनीति प्रतिषेधो न भवति । गम्यते ह्यत्र भविष्यत्ता, न तु प्रत्ययार्थः ।।छ।।

मान-संवत्सरस्याशाण-कुलिजस्याऽनाम्नि ॥ ७।४।१९ ॥

[मानसंवत्सरस्य] 'मांङ्क् मान-शब्दयोः' (११३७) मा । मीयते परिच्छिद्यते येन तन्मानम् । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । मानश्च संवत्सरश्च = मानसंवत्सरम्, तस्य ।

[अशाणकुलिजस्य] शाणश्च कुलिजश्च = शाणकुलिजम्, न शाणकुलिजम् = अशाणकुलिजम्, तस्य ।

[अनाम्नि] न नाम = अनाम्, तस्मिन् ।

[द्विकौडविकः] द्वौ कुडवौ प्रयोजनमस्य = द्विकौडविकः । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[त्रिकौडविकः] त्रयः कुडवाः प्रयोजनमस्य = त्रिकौडविकः । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अधिककौडविकः] अधिकः कुडवः प्रयोजनमस्य = अधिककौडविकः । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[द्विसौवर्णिकम्] द्वाभ्यां सुवर्णाभ्यां क्रीतं = द्विसौवर्णिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'सुवर्ण-कार्षापणात्' (६।४।१४३) इत्यनेन इकणो वा लुप् । अनेन उत्तरपदवृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[त्रिसौवर्णिकम्] त्रिभिः सुवर्णैः क्रीतं = त्रिसौवर्णिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'सुवर्ण-कार्षापणात्' (६।४।१४३) इत्यनेन इकणो वा लुप् । अनेन उत्तरपदवृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[अधिकसौवर्णिकम्] अधिकेन सुवर्णेन क्रीतम् = अधिकसौवर्णिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'सुवर्ण-कार्षापणात्' (६।४।१४३) इत्यनेन इकणो वा लुप् । अनेन उत्तरपदवृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[द्विषाष्टिकः] द्वाभ्यां षष्टिभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यां षष्टिभ्यां भृतोऽधीष्टो वा, द्वे षष्टी भूतो भावी वा = द्विषाष्टिकः । 'कालात् परिजय्य-लभ्य-कार्य-सुकरे' (६।४।१०४) इत्यधिकारे 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[त्रिषाष्टिकः] त्रिभिः षष्टिभिर्निर्वृत्तः, त्रिभ्यः षष्टिभ्यो भृतोऽधीष्टो वा, तिस्रः षष्ट्यः भूते भावी वा = त्रिषाष्टिकः । 'कालात् परिजय्य-लभ्य-कार्य-सुकरे' (६।४।१०४) इत्यधिकारे 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[अधिकषाष्टिकः] अधिकया षष्ट्या निर्वृत्तः, अधिकायै षष्ट्यै भृतोऽधीष्टो वा = अधिकषाष्टिकः । 'कालात् परिजय्य-लभ्य-कार्य-सुकरे' (६।४।१०४) इत्यधिकारे 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[द्विसाप्ततिकः] द्वाभ्यां सप्ततिभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यां सप्ततिभ्यां भृतोऽधीष्टो वा, द्वे सप्तती भूतो भावी वा = द्विसाप्ततिकः । 'कालात् परिजय्य-लभ्य-कार्य-सुकरे' (६।४।१०४) इत्यधिकारे 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[अधिकसाप्ततिकः] अधिकया सप्तत्या निर्वृत्तः, अधिकायै सप्तत्यै भृतोऽधीष्टो वा = अधिकसाप्ततिकः । 'कालात् परिजय्य-लभ्य०' (६।४।१०४) इत्यधिकारे 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[द्विनावतिकम्] द्वाभ्यां नवतिभ्यां क्रीतं = द्विनवति द्रव्यम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । द्वौ च नवतिश्च द्विनवतिस्तया वा क्रीतं = द्विनावतिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[त्रिनावतिकम्] त्रिभिर्नवतिभिः क्रीतं = त्रिनवति द्रव्यम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) लुप् । तेन । तिस्रश्च नवतिश्च = त्रिनवतिस्तया वा क्रीतं = त्रिनावतिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[द्विसांवत्सरिकः] द्वाभ्यां संवत्सराभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यां संवत्सराभ्यां भृतोऽधीष्टो वा, द्वौ संवत्सरौ भूतो भावी वा = द्विसांवत्सरिकः । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[त्रिसांवत्सरिकः] त्रिभिः संवत्सरैर्निर्वृत्तः, त्रिभिः(भ्यः)संवत्सरैः(रेभ्यः) भृतोऽधीष्टो वा, त्रयः संवत्सरा भूतो भावी वा = त्रिसांवत्सरिकः । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

संवत्सरग्रहणात् कालो मानग्रहणेन न गृह्यते तेन -

[द्वैसमिकः] द्वाभ्यां समाभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यां समाभ्यां भृतोऽधीष्टो वा, द्वे समे भूतो भावी वा = द्वैसमिकः । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[त्रैसमिकः] तिसृभिः समाभिर्निर्वृत्तः, तिसृभिः(भ्यः) समाभिः(भ्यः) भृतोऽधीष्टो वा, तिस्रः समाः भूतो भावी वा = त्रैसमिकः । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[द्वैरात्रिकः] द्वाभ्यां रात्रिभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यां रात्रिभ्यां भृतोऽधीष्टो वा, द्वौ रात्री भूतो भावी वा = द्वैरात्रिकः । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[त्रैरात्रिकः] त्रिभी रात्रिभिर्निर्वृत्तः, त्रिभिः(भ्यः) रात्रिभिः(भ्यः) भृतोऽधीष्टो वा, त्रयो रात्रयो भूतो भावी वा = त्रैरात्रिकः । 'संख्यातैक-पुण्य-वर्षा-दीर्घाच्च रात्रेरत्' (७।३।११९) अत्समासान्तः → अ । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इत्यादिभिः सूत्रैः इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[द्वैशाणम्] द्वाभ्यां शाणाभ्यां क्रीतं = द्वैशाणम् । 'द्वि-त्र्यादेर्याऽण् वा' (६।४।१४७) अण्प्र० । अस्य तु विधानसामर्थ्यात् 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) इत्यादिना न लुप् । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् ।

[त्रैशाणम्] त्रिभिः शाणैः क्रीतं = त्रैशाणम् । 'द्वि-त्र्यादेर्याऽण् वा' (६।४।१४७) अण्प्र० । अस्य तु विधानसामर्थ्यात् 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) इत्यादिना न लुप् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[द्वैकुलिजिकः] द्वे कुलिजे पचति संभवत्यवहरति च = द्वैकुलिजिकः । 'सम्भवदवहरतोश्च' (६।४।१६२) इकण्प्र० । 'कुलिजाद् वा लुप् च' (६।४।१६५) इति वा लुप् । अत्र तु न लुप् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[त्रैकुलिजिकः] त्रीणि कुलिजानि पचति संभवत्यवहरति च = त्रैकुलिजिकः । 'सम्भवदवहरतोश्च' (६।४।१६२) इकण्प्र० । 'कुलिजाद् वा लुप् च' (६।४।१६५) इति वा लुप् । अत्र तु न लुप् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पाञ्चलोहितिकम्] पञ्च लोहिन्यः परिमाणमस्य = पाञ्चलोहितिकम् । 'मानम्' (६।४।१६९) इति यथाविहितं इकण्प्र० → इक । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

[पाञ्चकलायिकम्] पञ्च कलायानां परिमाणमस्य = पाञ्चकलायिकम् । 'मानम्' (६।४।१६९) इति यथाविहितं इकण्प्र० → इक । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । कलायो नाम मालवकप्रसिद्धो भेदः, तत् करणानां पञ्चानां यावत् परिमाणं भवति तन्मात्रस्य परिमाणविशेषणस्यैव 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) इति न लुप् ॥छा॥

अर्धात् परिमाणस्यानतो वा त्वादेः ॥ ७।४।२० ॥

[अर्धात्] अर्ध पञ्चमी ङसि ।

[परिमाणस्य] परिमाण षष्ठी ङस् ।

[अनतः] न अत् = अनत्, तस्य ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[तु] तु प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आदेः] आदि षष्ठी ङस् ।

[अर्धकौडविकम्, आर्धकौडविकम्] अर्धं कुडवस्य = अर्धकुडवः, अर्धकुडवेन क्रीतम् = अर्धकौडविकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः औ । एवम् = आर्धकौडविकम् । अनेन उभयत्र वृद्धिः ।

[अर्धमौष्टिकम्, आर्धमौष्टिकम्] अर्धमुष्टिना क्रीतम् = अर्धमौष्टिकम्, आर्धमौष्टिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयत्र वृद्धिः औ । पूर्वस्वरस्य अनेन वा वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[अर्धद्रौणिकम्, आर्धद्रौणिकम्] अर्धद्रोणेन क्रीतम् = अर्धद्रौणिकम्, आर्धद्रौणिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयत्र वृद्धिः औ । पूर्वस्वरस्य अनेन वा वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आर्धक्रोशिकम्] क्रोशस्यार्धम् = अर्धक्रोशः । अर्धक्रोशः प्रयोजनमस्य = आर्धक्रोशिकम् । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अर्धप्रस्थिकम्, आर्धप्रस्थिकम्] अर्धप्रस्थेन क्रीतम् = अर्धप्रस्थिकम्, आर्धप्रस्थिकम् । 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकण्प्र० → इक ।

[अर्धकंसिकम्, आर्धकंसिकम्] अर्धं कंसस्य = अर्धकंसः । अर्धकंसः प्रयोजनमस्य = अर्धकंसिकम्, आर्धकंसिकम् । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । क्रीतेऽर्थे इकण् न भवति । 'अर्धात् पल-कंस-कर्षात्' (६।४।१३४) इति इकटि सति वृद्ध्यप्राप्तेः अनेन वा वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सि-अम् ।

[अर्धचमसिकम्, आर्धचमसिकम्] चमसस्य पात्रविशेषस्य अर्धम् = अर्धचमसः । अर्धचमसः प्रयोजनमस्य = अर्धचमसिकम्, आर्धचमसिकम् । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । अनेन वा वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

अतः प्रतिषेधादाकारस्य वृद्धिर्भवत्येव ।

[अर्धखारी] अर्धखार्यां भवा = अर्धखारी । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईकारलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

कः पुनरत्र विशेषः-सत्यामसत्यां वा वृद्धौ ? उच्यते -

[अर्धखारीभार्यः] अर्धखारी भार्या अस्य = अर्धखारीभार्यः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । यद्यत्र वृद्धिप्रतिषेधः स्यात्, अयं तद्धितो न वृद्धिहेतुरिति पुंवद्भावप्रतिषेधो न स्यात्, यथा–

[अर्धप्रस्थभार्यः] अर्धप्रस्थे भवा = अर्धप्रस्थी । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी । अर्धप्रस्थी भार्या यस्य सः = अर्धप्रस्थभार्यः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'परतः स्त्री पुम्वत्०' (३।२।४९) पुंवद्भावः । अत्र अनत इति भणनात् नोत्तरपदवृद्धिः । पूर्वपदस्य "वा त्वादेः" इति वचनान्न भवति, ततस्तद्धितस्य स्वरवृद्धिहेतुत्वाभावान्न पुंवन्निषेधः ।।छ।।

प्राद् वाहणस्यैये ॥ ७।४।२१ ॥

[प्रात्] प्र पञ्चमी ङसि ।

[वाहणस्य] वाहयतीति वाहनः । 'नन्द्यादिभ्योऽनः' (५।१।५२) अनप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक्, तस्य ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[एये] एय सप्तमी ङि ।

वा त्वादेरिति वर्त्तते ।

[प्रवाहणेयः, प्रावाहणेयः] प्र 'वहीँ प्रापणे' (९९६) वह् । प्रवहन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे णिग्' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः आ । प्रवाहयतीति प्रवाहणः । 'नन्द्यादिभ्योऽनः' (५।१।५२) अनप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'णेर्वा' (२।३।८८) णत्वम् । प्रवाहणस्यापत्यं = प्रवाहणेयः, प्रावाहणेयः । 'शुभ्राऽऽदिभ्यः' (६।१।७३) एयण्प्र० → एय । अनेन वृद्धिः । आदेः प्रशब्दस्य वा वृद्धिः ।

अत्राप्युत्तरपदवृद्धेः पूर्वोक्तमेव प्रयोजनम्, तेन -

[प्रवाहणेयीभार्यः] प्रवाहणेय 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । प्रवाहणेयी भार्या यस्य सः = प्रवाहणेयीभार्यः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'तद्धितः स्वरवृद्धिहेतुररक्त-विकारे' (३।२।५५) इत्यादिना पुंवद्भावनिषेधो भवति ॥छा॥

एयस्य ॥ ७।४।२२ ॥

[एयस्य] एय षष्ठी ङस् ।

[प्रवाहणेयिः, प्रावाहणेयिः] प्रवाहणेयः पूर्वपदनिष्पन्नो मण्ड्यते । प्रवाहणेयस्यापत्यं = प्रवाहणेयिः, प्रावाहणेयिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । अनेन उत्तरपदवृद्धिः, प्रस्य तु विकल्पेन । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[प्रवाहणेयकम्, प्रावाहणेयकम्] प्रवाहणेयस्येदं सङ्घादि तस्य भावो वा = प्रवाहणेयकम्, प्रावाहणेयकम् । 'गोत्राददण्डमाणव-शिष्ये' (६।३।१६९) अकञ्प्र० । 'योपान्त्याद् गुरूपोत्तमादसुप्रख्यादकञ्' (७।१।७२) अकञ्प्र० → अक । अनेन उत्तरपदवृद्धिः, प्रस्य तु विकल्पेन ।

बाह्यस्तद्धित एयव्यतिरिक्तवन्निमित्ता वृद्धिः । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) इति नित्यं विहिता एयाश्रय(ये)ण विकल्पेनाशक्या बाधितुमिति सूत्रारम्भः ॥छा॥

नञः क्षेत्रज्ञेश्वर-कुशल-चपल-निपुण-शुचेः ॥ ७।४।२३ ॥

[नञः] नञ् पञ्चमी ङसि ।

[क्षेत्रज्ञेश्वरकुशलचपलनिपुणशुचेः] क्षेत्रज्ञश्च ईश्वरश्च कुशलश्च चपलश्च निपुणश्च शुचिश्च = क्षेत्रज्ञेश्वरकुशलचपलनिपुणशुचि, तस्य ।

[अक्षैत्रज्ञम्, आक्षैत्रज्ञम्] न क्षेत्रज्ञः = अक्षेत्रज्ञः । अक्षेत्रज्ञस्येदम् = अक्षैत्रज्ञम्, आक्षैत्रज्ञम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः ऐ, आदेर्नञो विकल्पेन वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[अक्षैत्रज्ञ्यम्, आक्षैत्रज्ञ्यम्] अक्षेत्रज्ञस्य भावः कर्म वा = अक्षैत्रज्ञ्यम्, आक्षैत्रज्ञ्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन वृद्धिः ऐ, आदेर्नञो विकल्पेन वृद्धिः ।

[अनैश्वरम्, आनैश्वरम्] न ईश्वरोऽनीश्वरः । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् । अनीश्वरस्येदम् = अनैश्वरम्, आनैश्वरम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० । अनेन वृद्धिः ऐ, आदेर्नञो विकल्पेन वृद्धिः ।

[अनैश्वर्यम्, आनैश्वर्यम्] अनीश्वरस्य भावः कर्म वा = अनैश्वर्यम्, आनैश्वर्यम् । क्षेत्रज्ञेश्वरशब्दौ बुधादौ तेन एतयोः 'नञ्तत्पुरुषादबुधादेः' (७।१।५७) अपि ट्यण्प्र० भवति । अनेन वृद्धिः ऐ, आदेर्नञो विकल्पेन वृद्धिः ।

[अकौशलम्, आकौशलम्] न कुशलोऽकुशलः, अकुशलस्येदम् = अकौशलम्, आकौशलम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० । शेषं पूर्ववत् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अचापलम्, आचापलम्] न चपलोऽचपलः, अचपलस्येदम् = अचापलम्, आचापलम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । शेषं पूर्ववत् ।

[अनैपुणम्, आनैपुणम्] न निपुणोऽनिपुणः, अनिपुणस्येदम् = अनिपुणम्, आनैपुणम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः ऐ, उत्तरपदे आदौ तु विकल्पेन ।

[अशौचम्, आशौचम्] न शुचिरशुचिः । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । अशुचेरिदम् = अशौचम्, आशौचम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः औ, उत्तरपदे आदौ तु विकल्पेन ।

[अशौचम्, आशौचम्] न विद्यते शुचिरस्येति वा अशुचिस्तस्य भावः कर्म वा = अशौचम्, आशौचम् । 'य्वृवर्णाल्लघ्वादेः' (७।१।६९) अण्प्र० → अ । अनेन वृद्धिः, उत्तरपदे आदौ तु विकल्पेन ।

[आयथातथ्यम्] न यथा = अयथा, अयथातथा इत्येतस्य भावः = आयथातथ्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । वृद्धिः ।

[अयाथातथ्यम्] यथातथा इत्येतस्य भावः = यथातथ्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । वृद्धिः । न याथातथ्यम् = अयाथातथ्यम् ।

[आयथापुर्यम्] अयथापुरेत्येतस्य भावः = आयथापुर्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य ।

[अयाथापुर्यम्] यथापुरेत्येतस्य भावः = य(या)थापुर्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । वृद्धि । न य(या)थापुर्यम् = अय(या)थापुर्यम् ।

[यथा आचतुर्यम्] यथा न चतुर(:) = अचतुर(:), अचतुर इत्येतस्य भावः = आचतुर्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । वृद्धिः ।

[अचातुर्यम्] चतुर इत्येतस्य भावः = चातुर्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । न चातुर्यम् = अचातुर्यम् । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

यथातथा यथापुरा इत्यखण्डमव्ययं वा 'नाम नाम्नै०' (३।१।१८) इति समासो वा 'यथाऽथा' (३।१।४१) इत्यव्ययीभावो वा अकारान्तः अव्ययीभावस्य नपुंसकत्वे 'क्लीबे' (२।४।९७) इत्यनेन ह्रस्वः ॥छा॥

जङ्गल-धेनु-वलजस्योत्तरपदस्य तु वा ॥ ७।४।२४ ॥

[जङ्गलधेनुवलजस्य] जङ्गलश्च धेनुश्च वलजश्च = जङ्गलधेनुवलजम्, तस्य ।

[उत्तरपदस्य] उत्तरपद षष्ठी ङस् ।

[तु] तु प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

आदेरित्यनुवर्त्तते । **वेति तु निवृत्तम् । उत्तरपदस्य वेत्यकरणात् ।**

[कौरुजङ्गलः, कौरुजाङ्गलः] कुरुजङ्गलेषु भवः = कौरुजङ्गलः, कौरुजाङ्गलः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन आदौ वृद्धिः, उत्तरपदे तु विकल्पेन ।

[वैश्वधेनवः, वैश्वधैनवः] विश्वस्य धेनुषु भवः । यद्वा विश्वधेनोरपत्यं = वैश्वधेनवः, वैश्वधैनवः । 'उत्सादेरञ्' (६।१।१९) अञ्प्र० → अ । अनेन आदौ वृद्धिः, उत्तरपदे तु विकल्पेन ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सौवर्णवलजः, सौवर्णवालजः] सुवर्णस्य वलजं द्वारं क्षेत्रं वा तत्र भवः = सौवर्णवलजः, सौवर्णवालजः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन आदौ वृद्धिः, उत्तरपदे तु विकल्पेन ॥छ॥

हृद्-भग-सिन्धोः ॥ ७।४।२५ ॥

[हृद्भगसिन्धोः] हृच्च भगश्च सिन्धुश्च = हृद्भगसिन्धु, तस्य ।

आदेरुत्तरपदस्येति च द्वयमनुवर्त्तते ।

[सौहार्दम्] सुहृदः सुहृदयस्य वा इदं भावः कर्म वा = सौहार्दम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'युवादेरण्' (७।१।६७) अण्प्र० → अ । 'हृदयस्य हृल्लास-लेखा-ऽण्-ये' (३।२।९४) हृदयस्य "हृद्"आदेशः । अनेन पूर्वपदस्य वृद्धिः औ, उत्तरपदस्य तु वृद्धिः आर् ।

[दौहार्दम्] दुष्टं हृदयं यस्य सः = दुहृदयः । दुहृदः दुहृदयस्य वा इदं भावः कर्म वा = दौहार्दम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'युवादेरण्' (७।१।६७) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'र्हादर्ह-स्वरस्याऽनु नवा' (१।३।३१) द्वित्वम् ।

[सौहार्द्यम्] सुहृदो भावः कर्म वा = सौहार्द्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[दौहार्द्यम्] दुहृदो भावः कर्म वा = दौहार्द्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

बहुलाधिकारात् मित्रामित्रार्थयोः सुहृद्-दुर्हृच्छब्दयोः ।

[सौहृदम्] सुहृदो भावः कर्म वा = सौहृदम् । 'युवादेरण्' (७।१।६७) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

[दौर्हृदम्] दुर्हृदो भावः कर्म वा = दौर्हृदम् । 'युवादेरण्' (७।१।६७) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

[सौभाग्यम्] सुभगस्य भावः = सौभाग्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[दौर्भाग्यम्] दुर्भगस्य भावः = दौर्भाग्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[सौभागिनेयः] सुभगाया अपत्यं = सौभागिनेयः । 'कल्याण्यादेरिन् चाऽन्तस्य' (६।१।७७) एयण्प्र० → एय - अन्तस्य "इन्"देशश्च । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[दौर्भागिणेयः] दुर्भगाया अपत्यं = दौर्भागिणेयः । 'कल्याण्यादेरिन्०' (६।१।७७) एयण्प्र० → एय - अन्तस्य "इन्"देशश्च । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[साक्तुसैन्धवः] सक्तुप्रधानाः सिन्धवः = सक्तुसिन्धवः, तेषु भवः = साक्तुसैन्धवः । 'कच्छादेर्नृ-नृस्थे' (६।३।५५) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[पानसैन्धवः] पानप्रधानाः सिन्धवः = पानसिन्धवः, तेषु भवः = पानसैन्धवः । 'कोपान्त्याच्चाण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[लावणसैन्धवः] लवणप्रधानाः सिन्धवः = लवणसिन्धवः, तेषु भवः = लावणसैन्धवः । 'कोपान्त्याच्चाण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[माहासैन्धवः] महान्तश्च ते सिन्धवश्च = महासिन्धवः । 'जातीयैकार्थेऽच्वेः' (३।२।७०) डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अत्लुक् । महासिन्धुषु भवः = माहासैन्धवः । 'कोपान्त्याच्चाण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[सौरसैन्धवः] सुराणां सिन्धवः = सुरसिन्धवः, तेषु भवः = सौरसैन्धवः । 'कोपान्त्याच्चाण्' (६।३।५६) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ॥छ॥

प्राचां नगरस्य ॥ ७।४।२६ ॥

[प्राचाम्] ।

[नगरस्य] नगर षष्ठी ङस् ।

[सौह्मनागरः] सुह्मनगरे भवः = सौह्मनागरः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[पौण्ड्रनागरः] पुण्डनगरे भवः = पौण्डनागरः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः । पुण्डमडाश्च पुरुषविशेषाः ।

[वाजनागरः] वजनगरे भवः = वाजनागरः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[वैराटनागरः] विराटनगरे भवः = वैराटनागरः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[गैरिनागरः] गिरिनगरे भवः = गैरिनागरः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[उदीचां माडनगरः] उदीचां मडनगरे भवः = माडनगरः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

अनुशतिकादीनाम् ॥ ७।४।२७ ॥

[अनुशतिकादीनाम्] अनुशतिक आदिर्येषां ते = अनुशतिकादयः, तेषाम् ।

[आनुशातिकम्] शतेन क्रीतः = शतिकः । 'शतात्-केवलादतस्मिन् येकौ' (६।४।१३१) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । शतमस्यास्तीति शतिकः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । शतिकमनुगतोऽनुशतिकः, अनुशतिकस्येदम् = आनुशातिकम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[आनुशातिकिः] अनुशतिकस्यापत्यम् = आनुशातिकिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[आनुहौडिकः] अनुहोडेन चरति = आनुहौडिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[आनुहारतः] अनुहरतोऽपत्यम् = आनुहारतः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[आस्यहात्यम्] अस्यहत्यशब्दोऽस्मिन् अध्यायेऽनुवाके वा अस्ति = आस्यहात्यम् । 'विमुक्तादेरण्' (७।२।७३) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**कौरुकात्यः**] कुरुकतस्यापत्यं वृद्धं = कौरुकात्यः । 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**कौरुपाञ्चालः**] कुरुषु पञ्चालेषु भवः = कौरुपाञ्चालः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**आधिदैविकम्**] अधिदेवे भवम् = आधिदैविकम् । 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**आधिभौतिकम्**] अधिभूते भवम् = आधिभौतिकम् । 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**ऐहलौकिकम्**] इहलोके भवम् = ऐहलौकिकम् । 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**पारलौकिकम्**] परलोके भवं = पारलौकिकम् । 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**सार्वलौकिकः**] सर्वलोकस्य ज्ञातः = सार्वलौकिकः । 'लोकसर्वलोकाज्ज्ञाते' (६।४।१५७) इकण्प्र० → इक । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**सार्वभौमः**] सर्वभूमेरीशः = सार्वभौमः । 'पृथिवी-सर्वभूमेरीश-ज्ञातयोश्चाञ्' (६।४।१५६) अञ्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[**बाध्यौगः**] बध्योगस्याऽपत्यं वृद्धं = बाध्यौगः । 'विदादेर्वृद्धे' (६।१।४१) अञ्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[**पौष्करसादः**] पुष्करसदोऽपत्यं = पौष्करसादः । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[**औदकशौद्धिः**] उदकसु(शु)द्धस्यापत्यम् = औदकसौ(शौ)द्धिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**सौत्रनाडिः**] सूत्रनडस्यापत्यं = सौत्रनाडिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[**चातुर्वैद्यम्**] चतुर्विद्यैव = चातुर्वैद्यम् । 'भेषजादिभ्यष्ट्यण्' (७।२।१६४) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलोपः ।

[**राजपौरुष्यम्**] राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः । राजपुरुषस्य भावः = राजपौरुष्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[**पारिमाण्डल्यम्**] परिमण्डलस्य भावः = पारिमाण्डल्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[**प्रातिभाव्यम्**] प्रतिभुवो भावः = प्रातिभाव्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सार्ववैद्यम्] सर्वे वेदाः, सर्वा विद्या वा = सार्ववैद्यम् । 'भेषजादिभ्यष्ट्यण्' (७।२।१६४) ट्यण्प्र० → य । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । यदा विद्या तदा 'व्यञ्जनात् पञ्चमाऽन्तस्थायाः सरूपे वा' (१।३।४७) इति यस्य लुक् ।

[राजपुरुषायणिः] राजपुरुषस्यापत्यं = राजपुरुषायणिः । 'अवृद्धाद् दोर्नवा' (६।१।११०) आयनिञ्प्र० → आयनि । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ।।छा।

देवतानामात्वादौ ॥ ७।४।२८ ॥

[देवतानाम्] देवता षष्ठी आम् ।

[आत्वादौ:] आत्व आदिर्यस्य सः = आत्वादिः, तस्मिन् ।

'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) इत्यादिसूत्रात् 'उषासोषसः' (३।२।४६) इत्यादियावत् यत्कार्यं तदात्वमुच्यते ।

[आग्नावैष्णवं सूक्तम्] अग्निश्च विष्णुश्च = अग्नाविष्णु(ष्णू) । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) इ० → आ० । अग्नाविष्णू देवतेऽस्य = आग्नावैष्णवं सूक्तम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[ऐन्द्रापौष्णं हविः] इन्द्रश्च पूषा च = इन्द्रापूषाणौ । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) आत्वम् । इन्द्रापूषाणौ देवतेऽस्य = ऐन्द्रापौष्णं हविः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'षादि-हन्-धृतराज्ञोऽणि' (२।१।११०) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[आग्निमारुतं कर्म] अग्निश्च मरुच्च = अग्निमरुतौ, अग्निमरुतौ देवतेऽस्य = आग्निमारुतं कर्म । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः ।

[आग्निवारुणीमनड्वाहीमालभेत] अग्निश्च वरुणश्च = अग्निवरुणौ । 'ईः षोम-वरुणेऽग्नेः' (३।२।४२) इत्यस्य बाधकः 'इर्वृद्धिमत्यविष्णौ' (३।२।४३) इ । अग्निवरुणौ देवतेऽस्याः सा = आग्निवारुणी, ताम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । अनेन उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । अनडुह् 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । 'वा शेषे' (१।४।८२) वा । 'डुलभिष् प्राप्तौ' (७८६) लभ्, आङ्पूर्व० । सप्तमी ईत । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए ।

[स्कान्दविशाखम्] स्कन्दश्च विशाखश्च = स्कन्दविशाखौ, स्कन्दविशाखयोरिदं = स्कान्दविशाखम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[ब्राह्मप्रजापत्यम्] ब्रह्मा च प्रजापतिश्च = ब्रह्मप्रजापती, तयोर्भावः = ब्राह्मप्रजापत्यम् । 'अनिदम्यणपवादे च दित्यदित्यादित्य-यम-पत्युत्तरपदाञ्ञ्यः' (६।१।१५) ञ्यप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् ।

आतो नेन्द्र-वरुणस्य ॥ ७।४।२९ ॥

[आतः] आत् पञ्चमी ङसि ।

[न] न प्रथमा सि ।

[इन्द्रवरुणस्य] इन्द्रश्च वरुणश्च = इन्द्रवरुणम्, तस्य ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आग्नेन्द्रं सूक्तम्] अग्निश्च इन्द्रश्च = अग्नेन्द्रौ । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) आ । अग्नेन्द्रौ देवता अस्य = आग्नेन्द्रं सूक्तम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[सौमेन्द्रं हविः] सोमश्च इन्द्रश्च = सोमेन्द्रौ । 'वेदसहश्रुता०' (३।२।४१) आ । सोमेन्द्रौ देवता अस्य तत् = सौमेन्द्रं हविः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[ऐन्द्रावरुणम्] इन्द्रश्च वरुणश्च = इन्द्रावरुणौ । 'वेदसहश्रुताऽवा०' (३।२।४१) आ । इन्द्रावरुणौ देवता अस्य = ऐन्द्रावरुणम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[मैत्रावरुणम्] मित्रश्च वरुणश्च = मित्रावरुणौ । वेदसहश्रुताऽवायुदेव०' (३।२।४१) आ । मित्रावरुणौ देवता अस्य = मैत्रावरुणम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।

[आग्निवारुणम्] अग्निश्च वरुणश्च = अग्निवरुणौ । 'इर्वृद्धिमत्यविष्णौ' (३।२।४३) इ । अग्निवरुणौ देवता अस्य = आग्निवारुणम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'देवतानामात्वादौ' (७।४।२८) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[ऐन्द्राग्नं एकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपेत्] इन्द्रश्च अग्निश्च = इन्द्राग्नी । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) आ । इन्द्राग्नी देवता अस्य तत् = ऐन्द्राग्नम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'देवतानामात्वादौ' (७।४।२८) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् । सि-अम् । एकादशसु कपालेषु संस्कृतम् = एकादशकपालम् । 'संस्कृते भक्ष्ये' (६।२।१४०) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) लुप् । पुरोडाश अम् । 'डुवपीं बीजसन्ताने' (९९५) वप् । सप्तमी यात् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'यः सप्तम्याः' (४।२।१२२) या० → इ० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[पूर्वेषुकामशमः] एतस्य साधना 'प्राग्ग्रामाणाम्' (७।४।१७) इत्यत्र सूत्रे ज्ञेयः ॥छ॥

सारवैक्ष्वाक-मैत्रेय-भ्रौणहत्य-धैवत्य-हिरण्मयम् ॥ ७।४।३० ॥

[सारवैक्ष्वाकमैत्रेयभ्रौणहत्यधैवत्यहिरण्मयम्] सारवश्च ऐक्ष्वाकश्च मैत्रेयश्च भ्रौणहत्यश्च धैवत्यश्च हिरण्मयश्च = सारवैक्ष्वाकमैत्रेयभ्रौणहत्यधैवत्यहिरण्मयम् ।

[सारवमुदकम्] सरय्वां भवं = सारवमुदकम् । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । अनेन अय् लुक् निपात्यते । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[ऐक्ष्वाकः] इक्ष्वाकोरपत्यम् = ऐक्ष्वाकः । 'राष्ट्र-क्षत्रियात् सरूपाद् राजाऽपत्ये द्रिरञ्' (६।१।११४) अञ्प्र० → अ । अनेन उलुक् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।

[ऐक्ष्वाकम्] इक्ष्वाकोरिदम् = ऐक्ष्वाकम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । अनेन उलोपः । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।

[मैत्रेयः] मित्रयोरपत्यं = मैत्रेयः । 'गृष्ट्यादेः' (६।१।८४) एयञ्प्र० → एय । अनेन मित्रयुशब्दस्य युलुक् निपात्यते ।

[मैत्रेयकम्] मित्रयूणां सङ्घः = मैत्रेयकम् । 'गोत्राददण्डमाणव-शिष्ये' (६।३।६९) अकञ्प्र० → अक । अनेन युलुक् निपात्यते । अकञ्बाधित्वा 'सङ्घ-घोषा-ऽङ्क-लक्षणेऽञ्-यञिञः' (६।३।१७२) इत्यादिना अण् स्यात् ।

मित्रयोरपत्यानि । 'गृष्ट्यादेः' (६।१।८४) इति विहितस्य एयः 'विदादेर्वृद्धे' (६।१।४१) इति विहितस्य अञ् 'यस्कादेर्गोत्रे' (६।१।१२५) इत्यनेन लुबर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**भ्रौणहत्यम्**] भ्रूण-'हनंक् हिंसा-गत्योः' (११००) हन् । भ्रूणं हतवान् = भ्रूणहा । 'ब्रह्म-भ्रूण-वृत्रात् क्विप्' (५।१।१६१) क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । भ्रूणघ्नो भावः कर्म वा = भ्रौणहत्यम् । 'पतिराजान्तगुणा०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन नस्य तनिपात्यते । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

[**धैवत्यम्**] 'डुधांग्क् धारणे च' (११३९) धा । दधातीति धीवा । 'मन्-वन्-क्वनिप्-विच् क्वचित्' (५।१।१४७) क्वनिप्प्र० → वन् । 'ईर्व्यञ्जनेऽयपि' (४।३।९७) आ० → ई० । धीव्नो भावः कर्म वा = धैवत्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । अनेन नस्य तनिपात्यते । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।

[**हिरण्मयम्**] हिरण्यस्य विकारः = हिरण्मयम् । 'अभक्ष्या-ऽऽच्छादने वा मयट्' (६।२।४६) मयट्प्र० → मय । अनेन यलोपः ॥छ॥

वाऽन्तमा-ऽन्तितमा-ऽन्तितो-ऽन्तिया-ऽन्तिषद् ॥ ७।४।३१ ॥

[**वा**] वा प्रथमा सि ।

[**अन्तमाऽन्तितमाऽन्तितोऽन्तियाऽन्तिषद्**] अन्तमश्च अन्तितमश्च अन्तितश्च अन्तियश्च अन्तिषद् च = अन्तमाऽन्तितमाऽन्तितोऽन्तियाऽन्तिषद् ।

[**अन्तमः, अन्तिकतमः**] अयमेषामतिशयेनान्तिकः = अन्तमः, पक्षे-अन्तिकतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन तिकलुप् । 'नोऽप्रशानोऽनुस्वाराऽनुनासिकौ च पूर्वस्याऽधुट्परे' (१।३।८) नकारस्य सकाराभावश्च निपात्यते ।

[**अन्तितमः, अन्तिकतमः**] अयमेषामतिशयेनान्तिकः = अन्तितमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम । अनेन कलोपो निपात्यते । एवम्-अन्तिकतमः ।

[**अन्तित आगच्छति, अन्तिकत आगच्छति**] अन्तिकादागच्छति = अन्तित आगच्छति । 'अहीय-रुहोऽपादाने' (७।२।८८) तसुप्र० → तस्-कलोपो निपात्यते । एवम्-अन्तिकत आगच्छति ।

[**अन्तियः, अन्तिक्यः**] अन्तिके साधुः = अन्तियः । 'तत्र साधौ' (७।१।१५) यप्र० । अनेन कलोपो निपात्यते इकारस्य च लोपाभावः । एवम्-अन्तिक्यः ।

[**अन्तिषद्, अन्तिकसत्**] अन्तोऽस्यास्तीति अन्तिकः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'षद्लृं विशरणगत्यवसादनेषु' (९६६) षद् । 'षः सोऽष्ट्यै०' (२।३।९८) सद् । अन्तिके सीदति = अन्तिषद् । क्विप्प्र० । अनेन कलोपः-सस्य षत्वं च निपात्यते । एवम्-अन्तिकसत् ॥छ॥

विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप् ॥ ७।४।३२ ॥

[**विन्मतोः**] विन् च मतुश्च = विन्मतु, तस्य ।

[**णीष्ठेयसौ**] णिश्च इष्ठश्च ईयसुश्च = णीष्ठेयसु, तस्मिन् ।

[**लुप्**] लुप् प्रथमा सि ।

[**स्रजयति**] स्रग् विद्यते यस्य = स्रग्वी । अस् तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । स्रग्विणमाचष्टे । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन विन्लुप् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[स्रजिष्ठः] अयमेषां स्रग्विणां मध्येऽतिशयेन स्रग्वी = स्रजिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन विन्लुप् ।

[स्रजीयान्] अयमनयोः स्रग्विणो मध्येऽतिशयेन स्रग्वी = स्रजीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन विन्लुप् ।

[त्वचयति] त्वग् विद्यतेऽस्य = त्वग्वान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । त्वग्वन्तमाचष्टे = त्वचयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन मतुलोपः । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

[त्वचिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टस्त्वग्वान् = त्वचिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन मतुलुप् ।

[त्वचीयान्] अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन त्वग्वान् = त्वचीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन मतुलुप् ।

[कुमुदयति] कुमुदान्यत्र सन्ति । 'नड-कुमुद-वेतस-महिषाड्डित्' (६।२।७४) डित् मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तो०' (२।१।९४) म० → व० । कुमुद्वन्तमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन मतुलुप् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

[कुमुदिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः कुमुद्वान् = कुमुदिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन मतुलुप् ।

[कुमुदीयान्] अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन कुमुद्वान् = कुमुदीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन मतुलुप् । प्रथमैकवचनं सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) सलोपः ।।छा।

अल्प-यूनोः कन् वा ॥ ७।४।३३ ॥

[अल्पयूनोः] अल्पश्च युवा च = अल्पयुवानौ, तयोः = अल्पयूनोः । षष्ठी ओस् ।

[कन्] कन् प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[कनयति, कनिष्ठः, कनीयान्, अल्पयति, अल्पिष्ठः, अल्पीयान्, यवयति, यविष्ठः, यवीयान्] अल्पं युवानं च आचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अयमेषां अतिशयेन अल्पो युवा वा = कनिष्ठः, कनीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । अनेन अल्पस्य यूनो वा स्थाने "कन्"देशो विकल्पेन । एवम्-अल्पयतीत्यादि । अत्रापि अगुणाङ्गादपि इष्ठेयसू वचनसामर्थ्यात् भवतः । अन्यथा 'स्थूल-दूर०' (७।४।४२) इत्यनेन अन्तस्थादेरवयवस्य लुब्-गुणोऽपि न स्यात्, तयोरभावात् । एवमुत्तरेष्वपि दृश्यन्ते । युवानमाचष्टे । 'णिज् बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो युवा = यविष्ठः । अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो युवा = यवीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । 'स्थूल-दूर-युव-ह्रस्व-क्षिप्र-क्षुद्रस्यान्तस्थादेर्गुणश्च नामिनः' (७।४।४२) वन्लोपः-गुणश्च । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।।छा।

प्रशस्यस्य श्रः ॥ ७।४।३४ ॥

[प्रशस्यस्य] प्रशस्य षष्ठी ङस् ।

[श्रः] श्र प्रथमा सि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[श्रयति] प्रपूर्व० 'शंसू स्तुतौ च' (५५०) शंस् । प्रशस्यत इति प्रशस्यः । 'कृ-वृषि-मृजि-शंसि-गुहि-दुहि-जपो वा' (५।१।४२) क्यप्प्र० → य । 'नो व्यञ्जनस्याऽनुदितः' (४।२।४५) नलुक् । प्रशस्यमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन प्रशस्यस्थाने "श्र"देशे अन्त्यस्वरादेः अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

[श्रेष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः प्रशस्यः = श्रेष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन प्रशस्यस्य "श्र"देशः । अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए ।

[श्रेयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः प्रशस्यः = श्रेयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन प्रशस्यस्य "श्र"देशः । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ॥छ॥

वृद्धस्य च ज्यः ॥ ७।४।३५ ॥

[वृद्धस्य] वृद्ध षष्ठी ङस् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[ज्यः] ज्य प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[ज्ययति] वृद्धं-प्रशस्यं वा आचष्टे । 'णिज् बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन वृद्ध-प्रशस्ययोः स्थाने "ज्य"देशः । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[ज्येष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो वृद्धः प्रशस्यो वा = ज्येष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन वृद्ध-प्रशस्ययोः स्थाने "ज्य"देशः । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ॥छ॥

ज्यायान् ॥ ७।४।३६ ॥

[ज्यायान्] ज्यायान् प्रथमा सि ।

[ज्यायान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो वृद्धः प्रशस्यो वा = ज्यायान् । अत्राकारस्यापि निपातने ज्यायानिति सिध्यति । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) इत्यस्याकारकरणादेवाप्रवृत्तेः प्रक्रियानिरासार्थं त्वाकारकरणम् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन वृद्ध-प्रशस्ययोः स्थाने "ज्य"देशः-ईयसोरीकारस्य आकारादेशो निपात्यते । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः ।

[ज्यायसी] अयमनयोरतिशयेन प्रशस्यो वृद्धो वा = ज्यायसी । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन ज्यायस् पूर्ववन्निपातः । 'अधातूदृदितः' (२।४।२) ङी । ईयसुप्र० उकारानुबन्धः अतो ङी ॥छ॥

बाढा-ऽन्तिकयोः साध-नेदौ ॥ ७।४।३७ ॥

[बाढाऽन्तिकयोः] बाढश्च अन्तिकश्च = बाढाऽन्तिकौ, तयोः ।

[साधनेदौ] साधश्च नेदश्च = साधनेदौ ।

[साधयति] बाढमाचष्टे = साधयति । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन बाढस्य "साध"देशः । साध-नेदौ इति समानलोपित्वात् ङपरे णौ सन्वदादिकार्याभावः । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[साधिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो बाढः = साधिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन बाढस्य "साध"देशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

[साधीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो बाढः = साधीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० । अनेन बाढस्य "साध"देशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

[नेदयति] अन्तिकमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन अन्तिकस्थाने "नेद"देशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

[नेदिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टोऽन्तिकः = नेदिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन अन्तिकस्थाने "नेद"देशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

[नेदीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टोऽन्तिकः = नेदीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन अन्तिकस्थाने "नेद"देशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ॥छा।

प्रिय-स्थिर-स्फिरोरु-गुरु-बहुल-तृप्र-दीर्घ-वृद्ध-वृन्दारक-स्येमनि च प्रा-स्था-स्फा-वर-गर-बंह-त्रप-द्राघ-वर्ष-वृन्दम् ॥ ७।४।३८ ॥

[प्रियस्थिरस्फिरोरुगुरुबहुलतृप्रदीर्घवृद्धवृन्दारकस्य] प्रियश्च स्थिरश्च स्फिरश्च उरुश्च गुरुश्च बहुलश्च तृप्रश्च दीर्घश्च वृद्धश्च वृन्दारकश्च = प्रियस्थिरस्फिरोरुगुरुबहुलतृप्रदीर्घवृद्धवृन्दारकम् तस्य ।

[इमनि] इमन् सप्तमी ङि ।

[च] च प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[प्रास्थास्फावरगरबंहत्रपद्राघवर्षवृन्दम्] प्राश्च स्थाश्च स्फाश्च वरश्च गरश्च बंहश्च त्रपश्च द्राघश्च वर्षश्च वृन्दश्च = प्रास्थास्फावरगरबंहत्रपद्राघवर्षवृन्दम् ।

[प्रेमा] प्रियस्य भावः = प्रेमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन प्रियस्य प्रा० । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।४५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[प्रापयति] प्रियमाचष्टे = प्रापयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन प्रियस्य प्रा० । 'अर्त्ति-री-व्ली-ह्री-क्नूयि-क्ष्माय्यातां पुः' (४।२।२१) इति सूत्रे बहुवचनात् नाम्नोऽपि पोऽन्तः । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[प्रेष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः प्रियः = प्रेष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन प्रियस्य प्रा० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[प्रेयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः प्रियः = प्रेयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन प्रियस्य प्रा० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[स्थेमा] स्थिरस्य भावः = स्थेमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । अनेन स्थिरस्य स्था० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[स्थापयति] स्थिरमाचष्टे = स्थापयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन स्थिरस्य स्था० । 'अर्त्ति-री-व्ली-ह्री०' (४।२।२१) पोऽन्तः । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[स्थेष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः स्थिरः = स्थेष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन स्थिरस्य स्था० । 'अवर्णस्येवर्णादि०' (१।२।६) ए ।

[स्थेयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः स्थिरः = स्थेयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन स्थिरस्य स्था० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[स्फापयति] स्फिरमाचष्टे = स्फापयति । 'णिज्बहुलं नाम्नः०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन अर्त्ति-री-व्ली-ह्री-क्नूयि०' (४।२।२१) पोऽन्तः । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[स्फेष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः स्फिरः = स्फेष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।३९) इष्ठप्र० । अनेन स्फिरस्य स्फा० । 'अवर्णस्येवर्णा०' (१।२।६) ए ।

[स्फेयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः स्फिरः = स्फेयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन स्फिरस्य स्फा० । 'अवर्णस्येवर्णादि०' (१।२।६) ए ।

[वरिमा] उरोर्भावः = वरिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन ऊरोर्वर देशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[वरयति] ऊरुमाचष्टे = वरयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन उरोर्वरदेशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[वरिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः ऊरुः = वरिष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन उरोर्वरदेशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

[वरीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः ऊरुः = वरीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन उरोर्वरदेशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।३) अलुक् ।

[गरिमा] गुरोर्भावः = गरिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन गुरोर्गरदेशः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[गरयति] गुरुमाचष्टे = गरयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन गुरोर्गरदेशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[गरिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः गुरुः = गरिष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन गुरोर्गरदेशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

[गरीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः गुरुः = गरीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन गुरोर्गरदेशः । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[बंहिमा] बहुलस्य भावः = बंहिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन बहुलस्य बंह० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[बंहयति] बहुलमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन बहुलस्य बंह० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२४) अय् ।

[बंहिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो बहुलः = बंहिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन बहुलस्य बंह० ।

[बंहीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो बहुलः = बंहीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन बहुलस्य बंह० ।

[त्रपिमा] तृप्रस्य भावः = त्रपिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन तृप्रस्य त्रप० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[त्रपयति] तृप्रमाचष्टे = त्रपयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन तृप्रस्य त्रप० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए० । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[त्रपिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः तृप्रः = त्रपिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन तृप्रस्य त्रप० ।

[त्रपीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः तृप्रः = त्रपीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन तृप्रस्य त्रप० ।

[द्राघिमा] दीर्घस्य भावः = द्राघिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन दीर्घस्य द्राघ० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[द्राघयति] दीर्घमाचष्टे = द्राघयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन दीर्घस्य द्राघ० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्य शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[द्राघिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो दीर्घः = द्राघिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन दीर्घस्य द्राघ० ।

[द्राघीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो दीर्घः = द्राघीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन दीर्घस्य द्राघ० ।

[वर्षिमा] वृद्धस्य भावः = वर्षिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन वृद्धस्य वर्ष० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[वर्षयति] वृद्धमाचष्टे = वर्षयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन वृद्धस्य वर्ष० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[वर्षिष्ठः] अमयेषां मध्ये प्रकृष्टो वृद्धः = वर्षिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन वृद्धस्य वर्ष० ।

[वर्षीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो वृद्धः = वर्षीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन वृद्धस्य वर्ष० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वृन्दिमा] वृन्दमस्यास्ति = वृन्दारकः । 'वृन्दादारकः' (७।२।११) आरकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । वृन्दारकस्य भावः = वृन्दिमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । अनेन वृन्दारकस्य वृन्द० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[वृन्दयति] वृन्दारकमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन वृन्दारकस्य वृन्द० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[वृन्दिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो वृन्दारकः = वृन्दिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन वृन्दारकस्य वृन्द० ।

[वृन्दीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो वृन्दारकः = वृन्दीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन वृन्दारकस्य वृन्द० ।

वरादीनामकार उच्चारणार्थः ॥छ॥

पृथु-मृदु-भृश-कृश-दृढ-परिवृढस्य ऋतो रः ॥ ७।४।३९ ॥

[पृथुमृदुभृशकृशदृढपरिवृढस्य] पृथुश्च मृदुश्च भृशश्च कृशश्च दृढश्च परिवृढश्च = पृथुमृदुभृशकृशदृढपरिवृढम्, तस्य ।

[ऋतः] ऋत् षष्ठी ङस् ।

[रः] र प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[प्रथिमा] पृथोर्भावः = प्रथिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[प्रथयति] पृथुमाचष्टे = प्रथयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[प्रथिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः पृथुः = प्रथिष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[प्रथीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः पृथुः = प्रथीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[म्रदिमा] मृदोर्भावः = म्रदिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[म्रदयति] मृदुमाचष्टे = म्रदयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[म्रदिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो मृदुः = म्रदिष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[म्रदीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो मृदुः = म्रदीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[भ्रशिमा] भृशस्य भावः = भ्रशिमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[भ्रशयति] भृशमाचष्टे = भ्रशयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[भ्रशिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः भृशः = भ्रशिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[भ्रशीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः भृशः = भ्रशीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[क्रशिमा] कृशस्य भावः = क्रशिमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[क्रशयति] कृशमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । 'वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[क्रशिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः कृशः = क्रशिष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[क्रशीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः कृशः = क्रशीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[द्रढिमा] दृढस्य भावः = द्रढिमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[द्रढयति] दृढमाचष्टे = द्रढयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । 'वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[द्रढिष्ठः] अमयेषां मध्ये प्रकृष्टो दृढः = द्रढिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[द्रढीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो दृढः = द्रढीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[परिव्रढिमा] परिवृढस्य भावः = परिव्रढिमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[परिव्रढयति] परिवृढमाचष्टे = परिव्रढयति । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[परिव्रढिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः परिवृढः = परिव्रढिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[परिव्रढीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः परिवृढः = परिव्रढीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । अनेन ऋतः स्थाने र० ।

[ऋजिमा] ऋजु । ऋजोर्भावः = ऋजिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[ऋजयति] ऋजुमाचष्टे = ऋजयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[ऋजिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्ट ऋजुः = ऋजिष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् ।

[ऋजीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्ट ऋजुः = ऋजीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।८३) उलुक् ।

[कृष्णिमा] कृष्णस्य भावः = कृष्णिमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[कृष्णयति] कृष्णमाचष्टे = कृष्णयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[कृष्णिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः कृष्णः = कृष्णिष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

[कृष्णीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः कृष्णः = कृष्णीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् ।

[अनृचीयान्, स्वृचीयान्] न विद्यन्ते ऋचोऽस्य = अनृचः । 'नञ्-बहोर्ऋचो माणव-चरणे' (७।३।११५) अप्समासान्तः → अ । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन् । अनृचा माणवका अस्य सन्ति । 'तदस्यास्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो•ऽनृचवान् = अनृचीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मतुलुप् । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । शोभना ऋच् = स्वृच् । अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः स्वृच् = स्वृचीयान् । आभ्यामगुणाङ्गत्वेऽपि 'विन्-मतोः०' (७।४।३२) इति ज्ञापकस्य सर्वोदिष्टत्वादीयस् गुणाङ्गाः ईय ॥छ॥

बहोर्णीष्ठे भूय् ॥ ७।४।४० ॥

[बहोः] बहु षष्ठी ङस् ।

[णीष्ठे] णिश्च इष्ठश्च = णीष्ठम्, तस्मिन् ।

[भूय्] भूय् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[भूययति] बहुमाचष्टे = भूययति । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन बहुस्थाने भूय् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[भूयिष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो बहुः = भूयिष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन बहुस्थाने भूय् ।

[भूयनम्] बहोराख्यानं = भूयनम् । णिच्प्र० । अनेन भूयदेशः । भूय्यते = भूयनम् । 'अनट्' (५।३।१२४) अनट्प्र० → अन । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक् । एकमेवेदं वाक्यम् । यद्वा बहुमाचष्टे । णिच्प्र० । अनेन भूय् । भूय्यते । अनट्प्र० । एवं मतान्तरेऽपि ।

[भावयति] बहुमाचष्टे = भावयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । मतान्तरे "भू"देशः । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ॥छ॥

भूर्लुक् चेवर्णस्य ॥ ७।४।४१ ॥

[भूः] भू प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[इवर्णस्य] इवर्ण षष्ठी ङस् ।

[भूयान्, भूयांसौ, भूयांसः] अतिशयेन बहुः = भूयान्, भूयांसौ, भूयांसः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन बहुशब्दस्य भूदेशः-ईकारलोपश्च । सि-औ-जस् । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[भूमा] बहोर्भावः = भूमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन बहुशब्दस्य भूदेशः । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

भू ऊ इति ऊकारप्रश्लेषादवादेशो न भवति ॥छ॥

स्थूल-दूर-युव-ह्रस्व-क्षिप्र-क्षुद्रस्यान्तस्थादेर्गुणश्च नामिनः ॥ ७।४।४२ ॥

[स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्रस्य] स्थूलश्च दूरश्च युवा च ह्रस्वश्च क्षिप्रश्च क्षुद्रश्च = स्थूलदूरयुवह्रस्वक्षिप्रक्षुद्रम्, तस्य ।

[अन्तस्थादेः] अन्तस्था आदिरवयवो यस्य सः = अन्तस्थादिः, तस्य ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गुणः] गुण प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[नामिनः] नामिन् षष्ठी ङस् ।

[स्थवयति] स्थूलमाचष्टे = स्थवयति । 'णिज्बहुलं नाम्नः कृगादिषु' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन ललुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[स्थविष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टः स्थूलः = स्थविष्ठः । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन ललुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[स्थवीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टः स्थूलः = स्थवीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन ललुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[दवयति] दूरमाचष्टे = दवयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[दविष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो दूरः = दविष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[दवीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो दूरः = दवीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन रलुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[यवयति] युवानमाचष्टे = यवयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन वन् लुक्-नामिनो गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[यविष्ठः] अयमेषां मध्ये प्रकृष्टो युवा = यविष्ठः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठप्र० । अनेन वन् लुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[यवीयान्] अयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टो युवा = यवीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) ईयसुप्र० → ईयस् । अनेन वन् लुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[ह्रसिमा] ह्रस्वस्य भावः = ह्रसिमा । ह्रस्ववतो भावः इति भावार्थः पुरुषस्य । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन वलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[ह्रसयति] ह्रस्वमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन वलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[ह्रसिष्ठः, ह्रसीयान्] अयमेषां अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टो ह्रस्वः = ह्रसिष्ठः, ह्रसीयान् । अयं ह्रस्ववान् पुरुषः, अयमनयोर्मध्येऽतिशयेन प्रकृष्टो ह्रस्ववान् = ह्रसिष्ठः, ह्रसीयान् इति भावार्थः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । अनेन वलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[क्षेपिमा] क्षिप्रस्य भावः = क्षेपिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ए । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[क्षेपयति] क्षिप्रमाचष्टे = क्षेपयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ए । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[क्षेपिष्ठः, क्षेपीयान्] अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टः क्षिप्रः = क्षेपिष्ठः, क्षेपीयान् । क्षिप्रवतो भावः पुरुषस्य इति । क्षिप्रवन्तमाचष्टे इति अयं क्षिप्रवान् पुरुषः, अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टः क्षिप्रवान् = क्षेपिष्ठः, क्षेपीयान् इति भावार्थः । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ए ।

[क्षोदिमा] क्षुद्रस्य भावः = क्षोदिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ओ । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[क्षोदयति] क्षुद्रमाचष्टे = क्षोदयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ओ । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[क्षोदिष्ठः, क्षोदीयान्] अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टः क्षुद्रः = क्षोदिष्ठः, क्षोदीयान् । क्षुद्रवतः पुरुषस्य भाव इति भावार्थः । अयं क्षुद्रवान् पुरुषः । अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टः क्षुद्रवान् = क्षोदिष्ठः, क्षोदीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । अनेन रलुक्-गुणश्च ओ ।

उत्तरेणान्त्यस्वरस्यानेनार्थादन्तस्थाया लोपे सिद्धे अन्तस्थादेरिति किमर्थम् ? 'येन नाप्राप्ते यो विधिरारभ्यते स तस्यैव बाधकः' (न्या० वक्ष०(१)/सूत्र(४०)इति) न्यायेनान्त्यस्वरादिलोपं बाधित्वानेनान्तस्थाया एव लोपो मा भूदित्येवमर्थम् ॥छ॥

त्रन्त्यस्वरादेः ॥ ७।४।४३ ॥

[त्रन्त्यस्वरादेः] ता च अन्त्यस्वरादिश्च = त्रन्त्यस्वरादि, तस्य ।

[करयति] कर्तृ । कर्त्ता विद्यते यस्य = कर्तृमान् । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतुः' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । कर्तृमन्तमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मत्लुप् । अनेन तृलुक् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० अर् ।

[करिष्ठः, करीयान्] अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये अतिशयेन कर्तृमान् = करिष्ठः, करीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । अनेन तृलुक् ।

[करयति] कर्त्तारमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन तृलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[पटिमा] पटोर्भावः = पटिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन उलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[पटयति] पटुमाचष्टे = पटयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन उलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[पटिष्ठः, पटीयान्] अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्टः पटुः = पटिष्ठः, पटीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । अनेन उलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[लघिमा] लघोर्भाव: = लघिमा । 'पृथ्वादेरिमन् वा' (७।१।५८) इमन्प्र० । अनेन उलुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घ:' (१।४।८५) दीर्घ: । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्न:' (२।१।९१) नलुक् ।

[लघयति] लघुमाचष्टे = लघयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । अनेन उलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्य: शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[लघिष्ठ:, लघीयान्] अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये प्रकृष्ट: लघु: = लघिष्ठ:, लघीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । अनेन उलुक् ।

[विमनिमा] विमनसो भाव: = विमनिमा । 'वर्ण-दृढादिभ्यष्ट्यण् च वा' (७।१।५९) इमन्प्र० । अनेन अस्लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घ:' (१।४।८५) दीर्घ: । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्न:' (२।१।९१) नलुक् ।

[सन्मनिमा] सन्मनसो भाव: = सन्मनिमा । 'वर्ण-दृढादि०' (७।१।५९) इमन्प्र० । अनेन अस्लुक् । प्रथमा सि । 'नि दीर्घ:' (१।४।८५) दीर्घ: । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्न:' (२।१।९१) नलुक् ।

[पययति, पयसयति] पयो विद्यतेऽस्य = पयस्वी । 'अस्-तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । पयस्विनमाचष्टे = पययति, पयसयति । 'णिज्बहुलं० (३।४।४२) णिच्प्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) विन्लुप् । मतान्तरे अनेनैव अस्लुक् विकल्पेन । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्य: शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[पयिष्ठ:, पयसिष्ठ:, पयीयान्, पयसीयान्] अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये अतिशयेन पयस्वी = पयिष्ठ:, पयसिष्ठ:, पयीयान्, पयसीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) विन्लुप् । मतान्तरे अनेनैव अस्लुक् विकल्पेन ।

[वसयति, वसवयति] वसूनि विद्यन्तेऽस्य । 'तदस्याऽस्त्यस्मिन्निति मतु:' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । वसुमन्तमाचष्टे = वसयति, वसवयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मत्लुप् । मतान्तरे अनेनैव उलुक् । द्वितीये गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । वर्त्त० तिव् । कर्त्तर्यनद्भ्य: शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[वसिष्ठ:, वसविष्ठ:, वसीयान्, वसवीयान्] अयमेषां-अयमनयोर्वा मध्ये अतिशयेन वसुमान् = वसिष्ठ:, वसविष्ठ:, वसीयान्, वसवीयान् । 'गुणाङ्गाद् वेष्ठेयसू' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । मतान्तरे अनेनैव उलुक्-गुणश्च ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ॥छ॥

नैकस्वरस्य ॥ ७।४।४४ ॥

[न] न प्रथमा सि ।

[एकस्वरस्य] एक: स्वरो यस्य स: = एकस्वर:, तस्य ।

[स्रजयति] स्रग्विणमाचष्टे = स्रजयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) विन्लुप् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्य: शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[स्रजिष्ठ:, स्रजीयान्] अयमेषामतिशयेन स्रग्वी = स्रजिष्ठ:, स्रजीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) विन्लुप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[स्रुचयति] स्रुच् विद्यते यस्य = स्रुग्वान् । 'तदस्याऽस्त्य०' (७।२।१) मतुप्र० → मत् । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० । स्रुग्वन्तमाचष्टे = स्रुचयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मत्लुप् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[स्रुचिष्ठः, स्रुचीयान्] अयमेषामतिशयेन स्रुग्वान् = स्रुचिष्ठः, स्रुचीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मत्लुप् ।

[वसयति] वसुमन्तमाचष्टे = वसयति । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मत्लुप् । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[वसिष्ठः, वसीयान्] अयमेषामतिशयेन वसुमान् = वसिष्ठः, वसीयान् । 'गुणाङ्गाद्०' (७।३।९) इष्ठ-ईयसुप्र० । 'विन्-मतोर्णीष्ठेयसौ लुप्' (७।४।३२) मत्लुप् । 'त्रन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) उलुक् ।

[इः] अस्य विष्णोरपत्यम् = इ । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । **अकारेण भवेद्विष्णुः** इत्युक्तं श्रीसिद्धसेनदिवाकरस्य द्वात्रिंशतिका मध्ये ।

[ज्ञः] ज्ञो देवताऽस्य = ज्ञः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[श्रीयः] श्रिये हितः = श्रीयः । 'तस्मै हिते' (७।१।३५) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) ईलुक् ।

योगविभागात् 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इति लोपस्यापि प्रतिषेधः, यथा श्रेष्ठः, श्रेयान् इत्यत्र ॥छ॥

दण्डि-हस्तिनोरायने ॥ ७।४।४५ ॥

[दण्डिहस्तिनोः] दण्डी च हस्ती च = दण्डिहस्तिनौ, तयोः = दण्डिहस्तिनोः । षष्ठी ओस् । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ।

[आयने] आयन सप्तमी ङि ।

'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इति प्राप्तौ प्रतिषेधोऽयम् ।

[दाण्डिनायनः] दण्डिनोऽपत्यं = दाण्डिनायनः । 'नडादिभ्य आयनण्' (६।१।५३) आयनण्प्र० → आयन । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ।

[हास्तिनायनः] हस्तिनोऽपत्यं = हास्तिनायनः । 'नडादिभ्य आयनण्' (६।१।५३) आयनण्प्र० → आयन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[दाण्डम्] दण्डिनां समूहः = दाण्डम् । 'श्वादिभ्योऽञ्' (६।२।२६) अञ्प्र० → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[हास्तिकम्] हस्तिनां समूहः = हास्तिकम् । 'कवचि-हस्त्यचित्ताच्चेकण्' (६।२।१४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ॥छ॥

वाशिन आयनौ ॥ ७।४।४६ ॥

[वाशिनः] वाशिन् षष्ठी ङस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[आयनौ] आयनि सप्तमी ङि ।

[वाशिनायनिः] 'वशक् कान्तौ' (११०१) वश् । वष्टीत्येवंशीलः = वाशी । 'णिन् चाऽऽवश्यकाऽधमर्ण्ये' (५।४।३६) णिन्प्र० → इन् । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । वाशिनोऽपत्यं = वाशिनायनिः । 'अवृद्धाद् दोर्नवा' (६।१।११०) आयनिञ्प्र० → आयनि । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।।छा।

एये जिह्माशिनः ।। ७।४।४७ ।।

[एये] एय सप्तमी ङि ।

[जिह्माशिनः] जिह्माशिन् षष्ठी ङस् ।

[जैह्माशिनेयः] जिह्माशिनोऽपत्यं = जैह्माशिनेयः । 'शुभ्राऽऽदिभ्यः' (६।१।७२) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।।छा।

ईनेऽध्वा-ऽऽत्मनोः ।। ७।४।४८ ।।

[ईने] ईन सप्तमी ङि ।

[अध्वाऽऽत्मनोः] अध्वा च आत्मा च = अध्वाऽऽत्मानौ, तयोः = अध्वाऽऽत्मनोः । षष्ठी ओस् ।

[अध्वनीनः] अध्वन् । अध्वानमलङ्गामी = अध्वनीनः । 'अध्वानं येनौ' (७।१।१०३) ईनप्र० ।

[आत्मनीनः] आत्मने हितः = आत्मनीनः । 'भोगोत्तरपदा-ऽऽत्मभ्यामीनः' (७।१।४०) ईनप्र० ।

[प्राध्वम्] प्रगतमध्वानं = प्राध्वम् । 'उपसर्गादध्वनः' (७।३।७९) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । सि-अम् ।

[अध्यात्मम्] आत्मन्यधि = अध्यात्मम् । 'अनः' (७।३।८८) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । सि-अम् ।।छा।

इकण्यथर्वणः ।। ७।४।४९ ।।

[इकणि] इकण् सप्तमी ङि ।

[अथर्वणः] अथर्वन् षष्ठी ङस् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[आथर्वणिकः] अथर्वाणं वेत्त्यधीते वा = आथर्वणिकः । 'न्यायादेरिकण्' (६।२।११८) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।।छा।

यूनोऽके ।। ७।४।५० ।।

[यूनोऽके] युवन् षष्ठी ङस् । 'श्वन्-युवन्-मघोनो ङी-स्याद्यघुट्स्वरे व उः' (२।१।१०६) व० → उ० । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । अक सप्तमी ङि ।

[यौवनिका] यूनो भावः = यौवनिका । 'चौ(चो)रादेः' (७।१।७३) अकञ्प्र० → अक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ ।

[यौविकम्] युवा प्रयोजनमस्य = यौविकम् । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।।छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अनोऽट्ये-ये ॥ ७।४।५१ ॥

[अनोऽट्येये] अन् षष्ठी ङस् । न ट्योऽट्यस्तस्मिन् । य सप्तमी ङि ।

[सामन्यः] सामनि साधुः = सामन्यः । 'तत्र साधौ' (७।१।१५) यप्र० ।

[वेमन्यः] वेमनि साधुः = वेमन्यः । 'तत्र साधौ' (७।१।१५) यप्र० ।

[मूर्धन्यः] मूर्धनि भवः = मूर्धन्यः । 'दिगादि-देहांशाद् यः' (६।३।१२४) यप्र० ।

[ताक्षण्यः] तक्ष्णोऽपत्यं = ताक्षण्यः । 'कुर्वादिर्ञ्यः' (६।१।१००) ञ्यप्र० → य । 'र-षृवर्णान्नो ण एकपदेऽनन्त्यस्या-ऽल-च-ट-तवर्ग-श-सान्तरे' (२।३।६३) णत्वम् ।

अट्य इति वचनात् सानुबन्धेऽपि प्रतिषेधः ।

[छत्र्यः] छत्रिन् । छत्रिषु साधुः = छत्र्यः । 'तत्र साधौ' (७।१।१५) यप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[राज्यम्] राज्ञो भावः कर्म वा = राज्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः कर्मणि च' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[दौरात्म्यम्] दुरात्मनो भावः = दौरात्म्यम् । 'पतिराजा०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[परमराजः] परमश्चासौ राजा च = परमराजः । 'राजन्-सखेः' (७।३।१०६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[द्विमूर्धः] द्वौ मूर्धानौ यस्य = द्विमूर्धः । 'द्वि-त्रेर्मूर्ध्नो वा' (७।३।१२७) टः समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।।छा।

अणि ॥ ७।४।५२ ॥

[अणि] अण् सप्तमी ङि ।

[सौत्वनः] षुंगट् अभिषवे (१२८६) षु । 'षः सोऽष्ट्यै०' (२।३।९८) सु । सुतवान् = सुत्वा । 'सु-यजोर्ङ्वनिप्' (५।१।१७२) ङ्वनिप्प्र० → वन् । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः । सुत्वनोऽपत्यं = सौत्वनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

[याज्वनः] 'यजीं देवपूजा-सङ्गतिकरण-दानेषु' (९९१) यज् । इष्टवान् = यज्वा । 'सु-यजोर्ङ्वनिप्' (५।१।१७२) ङ्वनिप्प्र० → वन् । यज्वनोऽपत्यं = याज्वनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[सामनः] साम देवताऽस्य = सामनः । 'देवता' (६।२।१०१) अणप्र० → अ ।

[वैमनः] वेमा देवताऽस्य = वैमनः । 'देवता' (६।२।१०१) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।

[कार्मणम्] सन्दिष्टं कर्म = कार्मणम् । 'कर्मणः सन्दिष्टे' (७।२।१६७) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पार्वणः] पर्वणि भवः = पार्वणः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[कार्मः] कर्म शीलमस्य = कार्मः । 'अङ्गस्थाच्छत्राऽऽदेरञ्' (६।४।६०) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[कार्मुकम्] कर्मणे शक्तं = कार्मुकम् । 'योग-कर्मभ्यां योकञौ' (६।४।९५) उकञ्प्र० → उक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक ।।छ।।

संयोगादिनः ।। ७।४।५३ ।।

[संयोगात्] संयोग पञ्चमी ङसि ।

[इनः] इन् षष्ठी ङस् ।

[शाङ्खिनः] शङ्खोऽस्यास्ति = शङ्खी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । शङ्खिनोऽपत्यं = शाङ्खिनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[चाक्रिणः] चक्रमस्यास्ति = चक्री । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । चक्रिणोऽपत्यं = चाक्रिणः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[वाज्रिणः] वज्रमस्यास्ति = वज्री । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । वज्रिणोऽपत्यं = वाज्रिणः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[स्राग्विणः] स्रग् विद्यते यस्य = स्रग्वी । 'अस् तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । 'स्रग्विणोऽपत्यं = स्राग्विणः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[माद्रिणः] मद्रमस्यास्ति = मद्री । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । मद्रिणोऽपत्यं = माद्रिणः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[भाद्रिणः] भद्रमस्यास्ति = भद्री । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । भद्रिणोऽपत्यं = भाद्रिणः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[मैधावः] मेधा अस्यास्ति = मेधावी । 'अस् तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । मेधाविनोऽपत्यं = मैधावः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[मायावः] माया अस्यास्ति = मायावी । 'अस्-तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । मायाविनोऽपत्यं = मायावः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[प्राकारमर्दिः] प्राकारमर्दिनोऽपत्यं = प्राकारमर्दिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

अनपत्ये उत्तरेण सिद्धत्वादपत्यार्थोऽयमारम्भः ॥छ॥

गाथि-विदथि-केशि-पणि-गणिनः ॥ ७।४।५४ ॥

[गाथिविदथिकेशिपणिगणिनः] गाथी च विदथी च केशी च पणी च गणी च = तत्, तस्य ।

[गाथिनः] गाथा अस्यास्ति = गाथी । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । गाथिनोऽपत्यं = गाथिनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[वैदथिनः] विदथा अस्यास्ति = विदथी । 'शिखादिभ्य इन्' (७।२।४) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । विदथिनोऽपत्यं = वैदथिनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । गाथ-विदथौ छन्दविशेषौ ।

[कैशिनः] केशा अस्य सन्ति = केशी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अवर्णस्य लुक् । केशिनोऽपत्यं = कैशिनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ।

[पाणिनः] पणोऽस्यास्ति = पणी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । पणिनोऽपत्यं = पाणिनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[गाणिनः] गणोऽस्यास्ति = गणी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । गणिनोऽपत्यं = गाणिनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ॥छ॥

अनपत्ये ॥ ७।४।५५ ॥

[अनपत्ये] न अपत्यम् = अनपत्यम्, तस्मिन् ।

[सांकूटिनं वर्त्तते] सम् 'कूटण् दाहे' (१८५९) कूट् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० । समन्तात् कूटनं = सांकूटिनम् । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[सांराविणम्] टुक्षु (१०८४) - 'रु शब्दे' (१०८५) रु, सम्पूर्व० । समन्तात् रावः = सांराविणम् । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[साम्मार्जिनम्] सम् 'मृजौक् शुद्धौ' (१०९७) मृज् । समन्तात् मार्जनं = साम्मार्जिनम् । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[गार्भिणम्] गर्भोऽस्त्यासां = गर्भिण्यः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'स्त्रियां नृतोऽस्वस्रादेर्ङीः' (२।४।१) ङी । गर्भिणीनां समूहः = गार्भिणम् । 'भिक्षाऽऽदेः' (६।२।१०) अण्प्र० → अ । 'जातिश्च णि-तद्धितय-स्वरे' (३।२।५१) पुंवत्-ङीगतेत्यर्थः । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गौणिनम्] गुणिन इदं = गौणिनम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

[स्राग्विणम्] स्रग्विण इदं = स्राग्विणम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[मैधावः] मेधा अस्यास्ति = मेधावी । 'अस्-तपो-माया-मेधा-स्रजो विन्' (७।२।४७) विन्प्र० । मेधाविनोऽपत्यं = मैधावः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[गार्भम्] गर्भिणां समूहः = गार्भम् । 'श्वादिभ्योऽञ्' (६।२।२६) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[दाण्डम्] दण्डिनां समूहः = दाण्डम् । 'श्वादिभ्योऽञ्' (६।२।२६) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।

[चाक्रम्] चक्रिणां समूहः = चाक्रम् । 'श्वादिभ्योऽञ्' (६।२।२६) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् ।।छ।।

उक्ष्णो लुक् ॥ ७।४।५६ ॥

[उक्ष्णः] उक्षन् षष्ठी ङस् । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[औक्षं पदम्] उक्ष्ण इदम् = औक्षं पदम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अन्लुक् । सि-अम् ।

[औक्ष्णः] उक्ष्णोऽपत्यमौक्ष्णः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'षादि-हन्-धृतराज्ञोऽणि' (२।१।११०) अलुक् ।।छ।।

ब्रह्मणः ॥ ७।४।५७ ॥

[ब्रह्मणः] ब्रह्मन् षष्ठी ङस् ।

[ब्राह्ममस्त्रम्] ब्रह्मण इदं = ब्राह्ममस्त्रम् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अन्लुक् ।

[ब्राह्मो मन्त्रः] ब्रह्मणोऽयं = ब्राह्मो मन्त्रः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अन्लुक् ।

योगविभाग उत्तरार्थः ।।छ।।

जातौ ॥ ७।४।५८ ॥

[जातौ] जाति सप्तमी ङि ।

[ब्राह्मी ओषधिः] ब्रह्मण इयं = ब्राह्मी ओषधिः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अन्लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पूर्वेण सिद्धे जातावनपत्ये एवेति नियमार्थं वचनम्, तेनोत्तरसूत्रेणापत्ये लुग् न भवति ।

[ब्राह्मणः] ब्रह्मणोऽपत्यं = ब्राह्मणः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[ब्राह्मो नारदः] ब्रह्मणोऽपत्यं = ब्राह्मो नारदः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्मणो मनोऽपत्ये' (७।४।५९) अन्लुक् ॥छा॥

अवर्मणो मनोऽपत्ये ॥ ७।४।५९ ॥

[अवर्मणः] न वर्मा = अवर्मा, तस्य = अवर्मणः । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० । 'र-षृवर्णान्नो ण एकपदेऽनन्त्यस्या०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[मनः] मन् षष्ठी ङस् ।

[अपत्ये] अपत्य सप्तमी ङि ।

[सौषामः] शोभनं साम = सुषाम । 'निर्दुस्सोः सेध-सन्धि-साम्नाम्' (२।३।३१) षत्वम् । सुषाम्नोऽपत्यं = सौषामः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अन्लुक् ।

[माद्रसामः] मद्रं साम यस्य = मद्रसाम । मद्रसाम्नोऽपत्यं = माद्रसामः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अन्लुक् ।

[भाद्रसामः] भद्रं साम यस्य = भद्रसाम । भद्रसाम्नोऽपत्यं = भाद्रसामः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अन्लुक् ।

[चाक्रवर्मणः] चक्रं वर्म यस्य = चक्रवर्म । चक्रवर्मणोऽपत्यं = चाक्रवर्मणः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[सौत्वनः] पूर्ववत् ।

[याज्वनः] पूर्ववत् ।

[चार्मणो रथः] चर्मणा छन्नश्चार्मणो रथः । 'तेन च्छन्ने रथे' (६।२।१३१) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ॥छा॥

हितनाम्नो वा ॥ ७।४।६० ॥

[हितनाम्नः] हितनामन् षष्ठी ङस् । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[हैतनामनः, हैतनामः] हितनाम्नोऽपत्यं = हैतनामनः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन वा अन्लुक् । एवम्-हैतनामः ।

[हैतनामनः] हितनाम्नोऽयं = हैतनामनः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ ॥छा॥

नोऽपदस्य तद्धिते ॥ ७।४।६१ ॥

[नोऽपदस्य] न् षष्ठी ङस् । न पदम् = अपदम्, तस्य = अपदस्य । 'नञत्' (३।२।१२५) न० → अ० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[तद्धिते] तस्मै हितं = तद्धितम्, तस्मिन् ।

[मैधावः] मेधाविनोऽपत्यं = मैधावः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन इन्लुक् ।

[मायावः] मायाविनोऽपत्यं = मायावः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । अनेन इन्लुक् ।

[औडुलोमिः] उडुलोम्नोऽपत्यं = औडुलोमिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अन्लुक् ।

[शारलोमिः] शरलोम्नोऽपत्यं = शारलोमिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन अन्लुक् ।

[आग्निशर्मिः] अग्निशर्मणोऽपत्यम् = आग्निशर्मिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन अन्लुक् ।

[द्व्यहः] द्वयोरह्नोः समाहारः = द्व्यहः । 'द्विगोर०' (७।३।९९) अट्समासान्तः → अ । अनेन अन्लुक् ।

[त्र्यहः] त्रयाणामह्नां समाहारः = त्र्यहः । 'द्विगोर०' (७।३।९९) अट्समासान्तः → अ । अनेन अन्लुक् ।

[हास्तिकम्] हस्तिनां समूहः = हास्तिकम् । 'कवचि-हस्त्यचित्ताच्चेकण्' (६।२।१४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इन्लुक् ।

[वैद्युतं तेजः] विद्युत इदं = वैद्युतम् । तेजस् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) सिलुप् । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । सि-अम् ।

[मेधाविरूप्यम्, मेधाविमयम्] मेधाविन आगतं = मेधाविरूप्यम्, मेधाविमयम् । 'नृ-हेतुभ्यो रूप्य-मयटौ वा' (६।३।१५६) रूप्यप्र०-मयट्प्र० → मय । सि-अम् ।

[हस्तिना] हस्तिन् तृतीया टा ।

[हस्तिने] हस्तिन् चतुर्थी ङे ।

कलापि-कुथुमि-तैतलि-जाजलि-लाङ्गलि-शिखण्डि-शिलालि-सब्रह्मचारि-पीठसर्पि-सूकरसद्म-सुपर्वणः ॥ ७।४।६२ ॥

[कलापिकुथुमितैतलिजाजलिलाङ्गलिशिखण्डिशिलालिसब्रह्मचारिपीठसर्पिसूकरसद्मसुपर्वणः] कलापी च कुथुमी च तैतली च जाजली च लाङ्गली च शिखण्डी च शिलाली च सब्रह्मचारी च पीठसर्पी च सूकरसद्मा च सुपर्वा च = कलापिकुथुमितैतलिजाजलिलाङ्गलिशिखण्डिशिलालिसब्रह्मचारिपीठसर्पिसूकरसद्मसुपर्व, तस्य = कलापिकुथुमितैतलिजाजलिलाङ्गलिशिखण्डिशिलालिसब्रह्मचारिपीठसर्पिसूकरसद्मसुपर्वणः । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

अत्र ये इन्नन्तास्तेषां 'अनपत्ये' (७।४।५५) इति, शिखण्डि-पीठसर्पिणोरपत्येऽपि 'संयोगादिनः' (७।४।५३) इति, सूकरसद्म-सुपर्वणोस्तु 'अणि' (७।४।५२) इति निषेधे प्राप्ते लुग्वचनम् ।

[कालापाः] कलापिन् । कलापिना प्रोक्तं वेदं विदन्त्यधीयते वा = कालापाः । 'तेन प्रोक्ते' (६।३।१८१) अण्प्र० → अ । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । 'प्रोक्तात्' (६।२।१२९) इति द्वितीयअणो लुप् । अनेन इन्लुक् । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः । जस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कौथुमाः] कुथुमं-मृगाजिनमस्यास्ति = कुथुमी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । कुथुमिना प्रोक्तं वेदं विदन्त्यधीयते वा = कौथुमाः । 'तेन प्रोक्ते' (६।३।१८१) अण्प्र० । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । 'प्रोक्तात्' (६।२।१२९) द्वितीयअणो लुप् । अनेन इन्लुक् । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । जस् ।

[तैतलाः] तितलस्यापत्यं = तैतलः । 'ऋषि-वृष्ण्यन्धक-कुरुभ्यः' (६।१।६१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अथवा तितलेन प्रोक्तम् । 'तेन प्रोक्ते' (६।३।१८१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । तैतलोऽस्यास्ति = तैतली । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । तैतलिं विदन्त्यधीयते वा । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । अनेन इन्लुक् । जस् ।

[जाजलाः] जजलस्यापत्यं = जाजलः । 'ऋषि-वृष्ण्यन्धक-कुरुभ्यः' (६।१।६१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अथवा जजलेन प्रोक्तम् । 'तेन प्रोक्ते' (६।३।१८१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः । जाजलोऽस्यास्ति = जाजली । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । जाजलिं विदन्त्यधीयते वा । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । अनेन इन्लुक् । जस् ।

[लाङ्गलाः] लाङ्गलमस्यास्ति = लाङ्गली । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । लाङ्गलिं विदन्त्यधीयते वा । 'तद् वेत्त्यधीते' (६।२।११७) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । अनेन इन्लुक् । जस् ।

तैतली-जाजली-लाङ्गली चाचार्याः तैः कृतो ग्रन्थोऽप्युपचारात् तच्छब्देनोच्यते ।

[शैखण्डाः] शिखण्डिन इमेऽपत्यानि वा = शैखण्डाः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन इन्लुक् । जस् ।

[शैलालाः] शिलालिन इमेऽपत्यानि वा = शैलालाः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन इन्लुक् । जस् ।

[साब्रह्मचाराः] समाने ब्रह्मणि चरतीति सब्रह्मचारी । 'सब्रह्मचारी' (३।२।१५०) इन्प्र०-समानस्य सभावः । सब्रह्मचारिण इमेऽपत्यानि वा = साब्रह्मचाराः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन इन्लुक् । जस् ।

[पैठसर्पाः] पीठ 'सृप्लृं गतौ' (३४१) सृप् । पीठेन सर्पतीत्येवंशीलः = पीठसर्पी । 'अजातेः शीले' (५।१।१५४) णिन्प्र० → इन् । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० → अर् । 'र्हादर्ह-स्वरस्यानु नवा' (१।३।३१) द्वित्वम् । पीठसर्प्पिण इमेऽपत्यानि वा = पैठसर्प्पाः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन इन्लुक् । जस् ।

[सौकरसद्माः] सूकरसद्मन इमेऽपत्यानि वा = सौकरसद्माः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अन्लुक् । जस् ।

[सौपर्वाः] सुपर्वण इमेऽपत्यानि वा = सौपर्वाः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अन्लुक् । जस् ॥छा।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वाऽश्मनो विकारे ॥ ७।४।६३ ॥

[वा] वा प्रथमा सि ।

[अश्मनः] अश्मन् षष्ठी ङस् ।

[विकारे] विकार सप्तमी ङिं ।

[आश्मः, आश्मनो वा] अश्मनो विकारः = आश्मः आश्मनो वा । 'विकारे' (६।२।३०) अण्प्र० → अ । अनेन विकल्पेन अन्लुक् । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[आश्मनो मन्त्रः] अश्मा देवताऽस्य = आश्मनो मन्त्रः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।।छा।

चर्म-शुनः कोश-सङ्कोचे ॥ ७।४।६४ ॥

[चर्मशुनः] चर्म च श्वा च = चर्मश्व, तस्य ।

[कोशसङ्कोचे] कोशश्च सङ्कोचश्च = कोशसङ्कोचम्, तस्मिन् ।

[चार्मः, चार्मणः] चर्मणो विकारः कोशः = चार्मः । 'विकारे' (६।२।३०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अन्लुक् । कोशादन्यत्र-चार्मणः ।

[शौवः सङ्कोचः, शौवनः] श्वन् । शुनोऽयं = शौवः सङ्कोचः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । अनेन अन्लुक् । अन्यत्र-शौवनः ।

[शौवं मांसम्, शौवं पुच्छम्] शुनो विकारोऽवयवो वा = शौवं मांसं-पुच्छं वा । 'हेमाऽऽदिभ्योऽञ्' (६।२।४५) अञ्प्र० → अ । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् । सि-अम् ।।छा।

प्रायोऽव्ययस्य ॥ ७।४।६५ ॥

[प्रायस्] प्रायस् 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् ।

[अव्ययस्य] अव्यय षष्ठी ङस् ।

[सौवः] स्वर् । स्वर्भवः = सौवः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'द्वारादेः' (७।४।६) वात् प्राक् औ । अनेन अर्लुक् ।

[बाह्यः, बाहीकः] बहिस् । बहिर्भवः = बाह्यः, बाहीकः । 'बहिषष्टीकण् च' (६।१।१६) ञ्यप्र० → य-टीकण्प्र० → ईक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इस्लुक् ।

[सायंप्रातिकः] सायंप्रातर् मण्ड्यते । सायंप्रातर्भवः = सायंप्रतिकः । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । अनेन अर्लुक् ।

[पौनःपुनिकः] पुनःपुनर्भवः = पौनःपुनिकः । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अर्लुक् ।

अनभिधानादव्ययलक्षणस्तनट् 'सायं-चिरं-प्राह्णे-प्रगे-ऽव्ययात्' (६।३।८८) इत्यनेन प्राप्तः तनट्प्र० न भवति ।

[पौनःपुन्यम्] पुनःपुनरित्येतस्य भावः = पौनःपुन्यम् । 'पतिराजान्तगुणा०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अर्लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[औपरिष्टः] उपरिष्टात् मांडणीयइ । उपरिष्टादागतः = औपरिष्टः । 'तत आगते' (६।३।१४९) अणप्र० । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन आत्लुक् ।

[पारतः] परतः मांडणीयइ । परत आगतः = पारतः । 'तत आगते' (६।३।१४९) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन अस्लुक् ।

[ऐकैकश्यम्] एकमेकं ददाति = एकैकशः । एकशब्दस्य अमन्तस्य 'वीप्सायाम्' (७।४।८०) इत्यनेन द्वित्वम् । 'प्लुप् चादावेकस्य स्यादेः' (७।४।८१) इत्यनेन अमो लुप् । 'बह्वल्पार्थात् कारकादिष्टाऽनिष्टे प्शस्' (७।२।१५०) प्शस्प्र० → शस् । एकैकशो भावः = ऐकैकश्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन अस्लुक् ।

प्रायोग्रहणं प्रयोगानुसरणार्थम्, तेनेह न भवति-

[आरातीयः] आरात् भवः = आरातीयः । 'दोरीयः' (६।३।३२) ईयप्र० ।

[शाश्वतिकः, शाश्वतः] शश्वत् भवः = शाश्वतिकः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) इत्यनेन अणप्राप्नोति, 'ऋवर्णोवर्ण-दोसिसुसशश्वदकस्मात्त इकस्येतो लुक्' (७।४।७१) इत्यत्र शश्वत् वचनात् 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकणप्र० → इकं । एवम्-शाश्वतः । 'भर्तु-सन्ध्यादेरण्' (६।३।८९) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

[पार्थक्यम्] पृथक् भावः = पार्थक्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आर् । सि-अम् ।

[कंयुः] कम् मण्ड्यते । कमस्यास्तीति कंयुः । 'कं-शंभ्यां युस्-ति-यस्-तु-त-व-भम्' (७।२।१८) युस्प्र० ।

[शंयुः] शम् मण्ड्यते । शमस्यास्तीति शंयुः । 'कं-शंभ्यां युस्-ति-यस्-तु-त-व-भम्' (७।२।१८) युस्प्र० ।

[अहंयुः] अहम् मण्ड्यते । अहमस्यास्तीति अहंयुः । 'ऊर्णा-ऽहं-शुभमो युस्' (७।२।१७) युस्प्र० → यु । सर्वत्र सकारोऽनुबन्धार्थः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

अनीनादट्यह्नोऽतः ॥ ७।४।६६ ॥

[अनीनादटि] ईनश्च अच्च अट् च = ईनादट् । न ईनादट् = अनीनादट् । 'अन् स्वरे' (३।२।१२९) अन्, तस्मिन् ।

[अह्नः] अहन् षष्ठी ङस् । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् ।

[अतः] अत् षष्ठी ङस् ।

[आह्नम्] अहन् मण्ड्यते । अह्नां समूहः = आह्नम् । 'श्वादिभ्योऽञ्' (६।२।२६) अञ्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अनः पूर्वं अकारस्य लुक् ।

[आह्निकम्] अह्ना निर्वृत्तम्-आह्निकम् । 'निर्वृत्ते' (६।४।१०५) इकणप्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अनः पूर्वं अकारस्य लुक् ।

[द्व्यहीनः] द्वाभ्यामहोभ्यां निर्वृत्तः, द्वाभ्यामहोभ्यां भृतोऽधीष्टो वा, द्वे अहनी भूतो भावी वा = द्व्यहीनः । 'रात्र्यहः-संवत्सराच्च द्विगोर्वा' (६।४।११०) ईनप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[त्र्यहीणः] त्रिभिरहोभिर्निर्वृत्तः, त्रिभिरहोभिर्भृतोऽधीष्टो वा, त्रीण्यहानि भूतो भावी वा = त्र्यहीणः । 'रात्र्यहः-संवत्सराच्च द्विगोर्वा' (६।४।११०) ईनप्र० । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अन्वहम्] अहरहरनु = अन्वहम् । 'नपुंसकाद् वा' (७।३।८९) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[प्रत्यहम्] अहरहः प्रति = प्रत्यहम् । 'नपुंसकाद् वा' (७।३।८९) अत्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[द्व्यहः] द्वयोरह्नोः समाहारः = द्व्यहः । 'द्विगोर०' (७।३।९९) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[त्र्यहः] त्रयाणामह्नां समाहारः = त्र्यहः । 'द्विगोर०' (७।३।९९) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[उत्तमाहः] उत्तमं च तद् अहश्च = उत्तमाहः । 'अह्नः' (७।३।११६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[परमाहः] परमं च तद् अहश्च = परमाहः । 'अह्नः' (७।३।११६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[पुण्याहम्] पुण्यं च तद् अहश्च = पुण्याहम् । 'अह्नः' (७।३।११६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

[सुदिनाहम्] सुदिनं च तद् अहश्च = सुदिनाहम् । 'अह्नः' (७।३।११६) अट्समासान्तः → अ । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) अन्लुक् ।

विंशतेस्तेर्डिति ॥ ७।४।६७ ॥

[विंशतेस्तेः] विंशति षष्ठी ङस् । ति षष्ठी ङस् ।

[डिति] ड् इदनुबन्धो यस्य सः = डित्, तस्मिन् ।

[विंशकः] विंशत्या क्रीतः = विंशकः । 'त्रिंशद्-विंशतेर्डकोऽसंज्ञायामाऽर्हदर्थे' (६।४।१२९) डकप्र० → अक । अनेन तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् ।

[विंशं शतम्] विंशतिरधिका अस्मिन् शते तत् = विंशं शतम् । 'अधिकं तत्संख्यमस्मिन् शत-सहस्रे शति-शद्-दशान्ताया डः' (७।१।१५४) डप्र० → अ । अनेन तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । सि-अम् ।

[एकविंशम्] एकविंशतिरधिका अस्मिन् तत् = एकविंशम् । 'अधिकं तत्संख्यमस्मिन्०' (७।१।१५४) डप्र० → अ । अनेन तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । सि-अम् ।

[विंशः] विंशतेः पूरणः = विंशः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । अनेन तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[एकविंशः] एकविंशतेः पूरणः = एकविंशः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । अनेन तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[आसन्नविंशाः] आसन्ना विंशतिरेषां ते = आसन्नविंशाः । 'प्रमाणी-संख्याड्डः' (७।३।१२८) डप्र० → अ । अनेन तिलुक् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अलुक् जस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[एकसप्ततः] एकसप्ततेः पूरणः = एकसप्ततः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् ।

[एकाशीतः] एकाशीतेः पूरणः = एकाशीतः । 'संख्यापूरणे डट्' (७।१।१५५) डट्प्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् ।

[विंशतौ] विंशति सप्तम्येकवचनं ङि । 'ङिडौँ' (१।४।२५) ङि० → डौ० → औ० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् ॥छ॥

अवर्णेवर्णस्य ॥ ७।४।६८ ॥

[अवर्णेवर्णस्य] अवर्णश्च इवर्णश्च = अवर्णेवर्णम्, तस्य ।

अवर्णान्तस्येत्युक्ते सकलस्यापि प्राप्नोतीत्याह-निर्दिश्यमानत्वादवर्णेवर्णयोरेव लुग् भवतीत्यर्थः ।

[दाक्षिः] दक्षस्यापत्यं = दाक्षिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अलुक् ।

[प्लाक्षिः] प्लक्षस्यापत्यं = प्लाक्षिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अलुक् ।

[चौडिः] चूडाया अपत्यं = चौडिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन आलुक् ।

[बालाकिः] बलाकाया अपत्यं = बालाकिः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन आलुक् ।

[नाभेयः] नाभेरपत्यं = नाभेयः । प्रथमतीर्थकरनाम । 'इतोऽनिञः' (६।१।७२) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इलुक् ।

[सांकृत्यः] संकृतेरपत्यं = सांकृत्यः । 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन इलुक् ।

[दौलेयः] दुल्या अपत्यं = दौलेयः । 'द्विस्वरादनद्याः' (६।१।७१) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन ईलुक् ।

[रौहिणेयः] रोहिण्या अपत्यं = रौहिणेयः । 'ङ्याप्त्यूङः' (६।१।७०) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन ईलुक् ।

[वात्सप्रेयः] वत्स 'प्रींगृश् तृप्ति-कान्त्योः' (१५१०) प्री । वत्सं प्रीणातीति वत्सप्री । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लुक् । तस्या अपत्यं = वात्सप्रेयः । अन्यथा स्त्रीविहितप्रत्ययो न स्यात् । 'चतुष्पाद्भ्य एयञ्' (६।१।८३) एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन ईलुक् । अत्र प्रथमं 'इवर्णादेरस्वे स्वरे य-व-र-लम्' (१।२।२१) इति यत्वं प्राप्नोति, तद् बाधकं 'धातोरिवर्णोवर्णस्येयुव्०' (२।१।५०) इत्यादि, तस्यापि बाधकं 'क्विब्वृत्तेरसुधियस्तौ' (२।१।५८) इत्यादि, तस्यापि बाधकं 'संयोगात्' (२।१।५२) इति, ततः परत्वात् 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इति प्रवर्त्तते ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[श्रायं हविः] श्रीर्देवताऽस्य तत् = श्रायं हविः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) आय् ।

[शुक्लतमः] बहूनां मध्ये प्रकृष्टः शुक्लः = शुक्लतमः । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० → तम ।

[ऊर्णायुः] ऊर्णा अस्यास्ति = ऊर्णायुः । 'ऊर्णा-ऽहं-शुभमो युस्' (७।२।१७) युस्प्र० → यु । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[शुचितरः] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टः शुचिः = शुचितरः । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर ।

[वृक्षे] वृक्ष सप्तमी ङि ।

[अग्न्योः] अग्नि सप्तमी ओस् ।।छ।।

अकद्रू-पाण्ड्वोरुवर्णस्यैये ।। ७।४।६९ ।।

[अकद्रूपाण्ड्वोः] कद्रूश्च पाण्डुश्च = कद्रूपाण्डू, न कद्रूपाण्डू = अकद्रूपाण्डू, तयोः = अकद्रूपाण्ड्वोः । षष्ठी ओस् ।

[उवर्णस्य] उवर्ण षष्ठी ङस् ।

[एये] एय सप्तमी ङि ।

[कामण्डलेयः] कमण्डल्वा अपत्यं = कामण्डलेयः । 'चतुष्पाद्भ्य एयञ्' (६।१।८३) एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन ऊलुक् ।

[माद्रबाहेयः] मद्रबाहोरपत्यं = माद्रबाहेयः । देवी विवक्षायां 'ङ्याप्त्यूङः' (६।१।७०) एयण्प्र० → एय । गोत्वा 'चतुष्पाद्भ्य एयञ्' (६।१।८३) एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन ऊलुक् ।

[शैतिबाहेयः] शितिबाह्वा अपत्यं = शैतिबाहेयः । 'चतुष्पाद्भ्य एयञ्' (६।१।८३) एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन ऊलुक् ।

[जाम्बेयः] जम्ब्वा अपत्यं = जाम्बेयः । 'द्विस्वरादनद्याः' (६।१।७१) एयञ्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन ऊलुक् । "अलाबु जम्बू०" इत्यादि इत्युक्तं लिङ्गानुशासने । [स्त्री-क्लीबलिङ्गप्रकरणे]

[लैखाभ्रेयः] लेखाभ्रुवोऽपत्यं = लैखाभ्रेयः । 'शुभ्राऽऽदिभ्यः' (६।१।७३) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । *'भ्रू-श्नोः' (२।१।५३) इत्यनेन प्राप्तं उवादेशं बाध्य परत्वात् अनेन ऊलुक् ।*

[काद्रवेयः] कद्र्वा अपत्यं = काद्रवेयः । 'चतुष्पाद्भ्य एयञ्' (६।१।८३) एयञ्प्र० → एय बाधकः 'शुभ्राऽऽदिभ्यः' (६।१।७३) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[पाण्डवेयः] प(पा)ण्डोरपत्यं = पाण्डवेयः । 'शुभ्राऽऽदिभ्यः' (६।१।७३) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् ।

[वैमात्रेयः] विमात्रोरपत्यं = वैमात्रेयः । 'शुभ्राऽऽदिभ्यः' (६।१।७३) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'इवर्णादेरस्वे०' (१।२।२१) रत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[माण्डव्यः] मण्डोरपत्यं वृद्धं = माण्डव्यः। 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (१।२।२१) अव् ॥छ॥

अस्वयम्भुवोऽव् ॥ ७।४।७० ॥

[अस्वयम्भुवः] न स्वयम्भू(:) = अस्वयम्भू(:), तस्य ।

[अव्] अव् प्रथमा सि ।

[औपगवः] उपगोरपत्यम् = औपगवः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अव् ।

[कापटवः] कपटोरपत्यं = कापटवः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन अव् ।

[बाभ्रव्यः] बभ्रोरपत्यं वृद्धं = बाभ्रव्यः । 'मधु-बभ्रोर्ब्राह्मण-कौशिके' (६।१।४३) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन अव् ।

[माण्डव्यः] मण्डोरपत्यं वृद्धं = माण्डव्यः । 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन अव् ।

[शङ्कव्यं दारु] शङ्कवे इदं = शङ्कव्यम् । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । अनेन अव् । दारु ।

[पिचव्यः कर्पासः] पिचुभ्यो हितः = पिचव्यः कर्पासः । 'उवर्ण-युगादेर्यः' (७।१।३०) यप्र० । अनेन अव् ।

[बाहविः] बाहोरपत्यं = बाहविः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन अव् ।

[औपबिन्दविः] उपबिन्दोरपत्यम् = औपबिन्दविः । 'बाह्वादिभ्यो गोत्रे' (६।१।३२) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन अव् ।

[स्वायम्भुवः] स्वयं भवतीति स्वयम्भूः । शीलार्थे 'दिद्युद्-ददृद्-जगज्जुहू-वाक्-प्राट्-धी-श्री-द्रू-स्रू-ज्वायतस्तू-कटप्रू-परिव्राट्-भ्राजादयः क्विप्' (५।२।८३) क्विप्प्र० । अन्यथा शं-सं-स्वयं-वि-प्राद्-भुवो डुः (५।२।८४) स्यात् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । *स्वयम्भुवोऽपत्यं = स्वायम्भुवः* । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'धातोरिवर्णो०' (२।१।५०) उव् ॥छ॥

ऋवर्णोवर्ण-दोसिसुसशश्वदकस्मात्त इकस्येतो लुक् ॥ ७।४।७१ ॥

[ऋवर्णोवर्णदोसिसुसशश्वदकस्मात्त] शश्वच्च अकस्माच्च = शश्वदकस्मात्, न शश्वदकस्मात् = अशश्वदकस्मात्, अशश्वदकस्माच्च तत् त च = अशश्वदकस्मात्त, ऋवर्णश्च उवर्णश्च दोश्च इस् च उस् च अशश्वदकस्मात्तश्च = ऋवर्णोवर्णदोसिसुसशश्वदकस्मात्त ।

[इकस्य] इक षष्ठी ङस् ।

[इतः] इत् षष्ठी ङस् ।

[लुक्] लुक् प्रथमा सि ।

[मातृकम्] मातुरागतं = मातृकम् । 'ऋत इकण्' (६।३।१५२) इकण्प्र० → इक । अनेन इकस्य इलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पैतृकम्] पितुरागतं = पैतृकम् । 'ऋत इकण्' (६।३।१५२) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन इकस्य इलुक् ।

[नैषादकर्षुकः] निषादकर्ष्वां भवः = नैषादकर्षुकः । 'उवर्णादिकण्' (६।३।३९) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । अनेन इकस्य इलुक् । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः ।

[शावरजम्बुकः] शवरजम्ब्वां भवः = शावरजम्बुकः । 'उवर्णादिकण्' (६।३।३९) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इकस्य इलुक् । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः ।

[दौष्कः] दोस् । दोर्भ्यां तरति = दौष्कः । 'तरति' (६।४।९) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इकस्य इलुक् । 'नामिनस्तयोः षः' (२।३।८) रस्य षत्वम् ।

[सार्पिष्कः] सर्पिः पण्यमस्य = सार्पिष्कः । 'तदस्य पण्यम्' (६।४।५४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इकस्य इलुक् । 'नामिनस्तयोः षः' (२।३।८) रस्य षत्वम् ।

[बाहिष्कः] बहिस् । बहिः प्रयोजनमस्य = बाहिष्कः । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इकस्य इलुक् । 'नामिनस्तयोः षः' (२।३।८) रस्य षत्वम् ।

[धानुष्कः] धनुस् । धनुः प्रहरणमस्य = धानुष्कः । 'प्रहरणम्' (६।४।६२) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इकस्य इलुक् । 'नामिनस्तयोः षः' (२।३।८) रस्य षत्वम् ।

[याजुष्कः] यजुस् । यजुः प्रयोजनमस्य = याजुष्कः । 'प्रयोजनम्' (६।४।११७) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । अनेन इकस्य इलुक् । 'नामिनस्तयोः षः' (२।३।८) रस्य षत्वम् ।

[औदश्वित्कः] उदश्विता संस्कृत ओदनः = औदश्वित्कः । 'संस्कृते' (६।४।३) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । अनेन इकस्य इलुक् ।

[शाकृत्कः] शकृता संसृष्टः = शाकृत्कः । 'संसृष्टे' (६।४।५) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन इकस्य इलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[याकृत्कः] यकृता संसृष्टः = याकृत्कः । 'संसृष्टे' (६।४।५) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । अनेन इकस्य इलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[शाश्वतिकम्] शश्वद्भवं = शाश्वतिकम् । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

[आकस्मिकम्] अकस्माद्भवम् = आकस्मिकम् । 'अध्यात्मादिभ्य इकण्' (६।३।७८) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

प्रत्यययोरिसुसोर्ग्रहणादिह न भवति -

[आशिषिकः] आङ्पूर्वकः 'शासूक्(कि) इच्छायाम्' (१११८) शास् । आशासनमाशीः । 'क्रुत्संपदादि०' (५।३।११४) क्विप्प्र० । 'आङः' (४।४।१२०) आ० → इ० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । आशिषा चरति = आशिषिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[औषिकः] 'वसं निवासे' (९९९) वस् । वसतीति उष् । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'यजादि-वचेः किति' (४।१।७९) य्वृत् व० → उ० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । 'नाम्यन्तस्था०' (२।३।१५) ('घस्-वसः') (२।३।३६) षत्वम् । उषा चरति = औषिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

[माथितिकः] मथितं पण्यमस्य = माथितिकः । 'तदस्य पण्यम्' (६।४।५४) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ॥छ॥

असकृत् सम्भ्रमे ॥ ७।४।७२ ॥

[असकृत्] असकृत् 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । 'अव्ययस्य' (३।२।७) लुप् ।

[सम्भ्रमे] सम्भ्रम सप्तमी ङि ।

भयादिभिश्चित्तव्याक्षेपात् प्रयोक्तुस्त्वरणम्-औत्सुक्यं = सम्भ्रमः ।

[अहिरहिः] *अहि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । अनेन अहिर् द्विर्वचनम् ।*

[बुध्यस्व बुध्यस्व] 'बुधिं ज्ञाने' (१२६२) बुध् । पञ्चमी स्व । 'दिवादेः श्यः' (३।४।७२) श्यप्र० → य । अनेन बुध्यस्व २ द्विर्वचनम् ।

[हस्त्यागच्छति हस्त्यागच्छति] हस्तिन् प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । अग्रे आगच्छति । अनेन द्विवर्चनम् ।

[लघु पलायध्वं लघु पलायध्वम्] लघु 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । 'अनतो लुप्' (३।२।६) लुप् । परापूर्व० 'अयि गतौ' (७९०) अय् । पञ्चमी ध्वम् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'उपसर्गस्या-ऽयौ' (२।३।१००) लत्वम् । अनेन द्विर्वचनम् ।

[द्रोग्धा द्रोग्धा, द्रोढा द्रोढा] *'द्रुहौच् जिघांसायाम्' (१२३९) द्रुह् । श्वस्तनी ता । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४)* गु० ओ । 'भ्वादेर्दादेर्घः' (२।१।८३) ('मुह-द्रुह०') (२।१।८४) ह० → घ० । 'हो धुट्-पदान्ते' (२।१।८२) ह० → ढ० । 'अधश्चतुर्थात् तथोर्धः' (२।१।७९) त० → ध० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) ध० → ढ० । 'तृतीयस्तृतीय-चतुर्थे' (१।३।४९) घ० → ग० । 'ढस्तड्ढे' (१।३।४२) ढलुक् । अनेन द्रोग्धाद्वि०-द्रोढाद्वि० ।

[माषवापाणि माषवापाणि] माषाणां वापाणि = माषवापाणि । जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'वोत्तरपदान्तन-स्यादेरयुव-पक्वा-ऽह्नः' (२।३।७५) नस्य णत्वम् । अनेन द्वि० ।

[ह्रीणो ह्रीणः] 'ह्रींक् लज्जायाम्' (११३३) ह्री । जिह्रेति स्म = ह्रीणः । 'गत्यर्था-ऽकर्मक-पिब-भुजेः' (५।१।११) क्तप्र० → त । 'ऋ-ह्री-घ्रा-ध्रा-त्रोन्द नुद-विन्तेर्वा' (४।२।७६) तस्य नत्वम् । 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् । अनेन द्वि० ।

[कौतस्कुतः] किम् । कस्मात् = कुतः । 'इतोऽतः-कुतः' (७।२।९०) तस्प्र०-किमः ''कु''आदेशश्च । अनेन द्वि० । कुतस्कुतो भवः = कौतस्कुतः । 'भवे' (६।३।१२३) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अस्लुक् ।

[पौनःपुन्यम्] पुनर् अनेन द्वि० । पुनःपुनरित्येतस्य भावः = पौनःपुन्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः औ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पौनःपुनिकः] पुनःपुनर्भवः = पौनःपुनिकः । 'वर्षा-कालेभ्यः' (६।३।८०) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'प्रायोऽव्ययस्य' (७।४।६५) अर्लुक् ।।छ।।

भृशा-ऽऽभीक्ष्ण्या-ऽविच्छेदे द्विः प्राक् तमबादेः ॥ ७।४।७३ ॥

[भृशाऽऽभीक्ष्ण्याऽविच्छेदे] भृशं च आभीक्ष्ण्यं च अविच्छेदश्च = भृशाऽऽभीक्ष्ण्याऽविच्छेदम्, तस्मिन् ।

[द्विः] द्वौ वारावस्य = द्विः । 'द्वि-त्रि-चतुरः सुच्' (७।२।११०) सुच्प्र० ।

[प्राक्] प्राक् प्रथमा सि ।

[तमबादेः] तमप् आदिर्यस्य सः = तमबादिः, तस्मात् ।

क्रियायाः साकल्यमवयवक्रियाणां कात्स्न्यं भृशार्थः, पौनःपुन्यमाभीक्ष्ण्यम्, सातत्यं क्रियान्तरैरव्यवधानमविच्छेदः ।

[लुनीहि लुनीहीत्येवायं लुनाति] 'लूग्श् छेदने' (१५१९) लू । पञ्चमी हि । 'क्र्यादेः' (३।४।७९) श्नाप्र० → ना । 'एषामी व्यञ्जनेऽदः' (४।२।९७) ई । 'प्वादेर्ह्रस्वः' (४।२।१०५) ह्रस्वः । अनेन द्विर्वचनम् ।

[अधीष्वाधीष्वेत्येवायमधीते] 'इंङ्क् अध्ययने' (११०४) इ, अधिपूर्व० । पञ्चमी स्व । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । अनेन द्विर्वचनम् ।

[भोजं भोजं व्रजति] 'भुजंप् पालना-ऽभ्यवहारयोः' (१४८७) भुज् । अभीक्ष्णं भोजनं पूर्वं = भोजम् । 'ख्णम् चाऽऽभीक्ष्ण्ये' (५।४।४८) ख्णम्प्र० → अम् । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । अनेन द्विर्वचनम् ।

[भुक्त्वा भुक्त्वा व्रजति] 'भुजंप् पालना-ऽभ्यवहारयोः' (१४८७) भुज् । अभीक्ष्णं भोजनं पूर्वं = भुक्त्वा । 'ख्णम् चाऽऽभीक्ष्ण्ये' (५।४।४८) क्त्वाप्र० → त्वा । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) ज० → ग० । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) ग० → क० । अनेन द्विर्वचनम् ।

[पचति पचति] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । अनेन द्विर्वचनम् ।

[अधीते अधीते] 'इंङ्क् अध्ययने' (११०४) इ, अधिपूर्व० । वर्त्त० ते । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । अनेन द्विर्वचनम् ।

[ब्रह्मचर्यं चरति चरति] ब्रह्मन् 'चर भक्षणे च' (४१०) चर् । ब्रह्मणश्चरणं = ब्रह्मचर्यम् । 'चरेराङस्त्वगुरौ' (५।१।३१) यप्र० । अम् । चरति अनेन द्विर्वचनम् ।

भृशादयः क्रियाधर्मा इति क्रियापदमेवात्र सम्बध्यते । क्रियाविशेषणस्यापि क्रियात्वेनाध्यवसायात् भृशादियोगे द्विर्वचनं भवति । यथा-

[पुनः पुनः पचति] पुनः 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । पचति । एवमग्रेऽपि ।

यदा तु सतोऽपि क्रियाविशेषणत्वस्य क्रियाविवक्षता न विवक्षते तदा 'नवा गुणः सदृशे रित्' (७।४।८६) इति सादृश्ये द्विर्वचनं भवति । यथा-

[मन्दं मन्दं卐 नुदति] मन्दं मन्दं 'णुदंत् प्रेरणे' (१३७०) णुद् । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) नुद् । वर्त्त० तिव् । 'तुदादेः शः' (३।४।८१) शप्र० ।

卐 मध्यमवृत्तौ-बृहद्वृत्तौ-तुदति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[स्तोकं स्तोकं अस्तमयति] स्तोक 'नवा गुणः सदृशे रित्' (७।४।८६) द्विर्वचनम् । सि-अम् । अस्तम् 'इंण्क् गतौ' (१०७५) इ । अयनम् = अयः । अच्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । अस्तमयोऽस्तमयः । अस्तमय इवाचरति = अस्तमयति । 'कर्तुः क्विप्, गल्भ-क्लीब-होडात्तु ङित्' (३।४।२५) क्विप्प्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् ।

भृशाभीक्ष्ण्ययोर्यङिति यङन्तमुक्तार्थत्वान्न द्विरुच्यते । यदा तु भृशार्थे यङ् तदाभीक्ष्ण्यार्थाभिव्यक्तये द्विर्वचनम्-

[पापच्यते पापच्यत इति] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । भृशं पुनः पुनर्वा = पचति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद्०' (३।४।९) यङ्प्र० → य । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) द्विः । 'व्यञ्जनस्याऽनादेलुक्' (४।१।४४) अनादिव्यञ्जनलोपः । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) आ । वर्त्त० ते । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । अनेन द्विर्वचनम् ।

यदा तु भृशार्थयङन्तस्य अभीक्ष्ण्यस्य च प्रतिपादनाय पञ्चमी विधीयते तदा तस्या द्विर्वचनसहायाया एवाभीक्ष्ण्यप्रतिपादने सामर्थ्यं क्त्वाणमोरिवेति द्विर्वचनमपि भवति ।

[पचतिपचतितमाम्] अतिशयेन पचति = पचति २ तमाम् । अनेन द्विर्वचनम् । 'प्रकृष्टे तमप्' (७।३।५) तमप्प्र० । 'किं-त्याद्येऽव्ययादसत्त्वे तयोरन्तस्याऽऽम्' (७।३।८) आम् ।

[पचतिपचतितराम्] द्वयोर्मध्ये प्रकृष्टं पचति = पचति २ तराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । 'किं-त्याद्येऽव्यया०' (७।३।८) आम् ॥छ॥

नानावधारणे ॥ ७।४।७४ ॥

[नानावधारणे] नानाशब्दे नानाभूते माषादावर्थे वर्त्तते तस्यावधारणमेकत्वादि नानावधारणम्, तस्मिन् ।

नानाभूतानां भेदेनेयत्तापरिच्छेदो नानावधारणम् ।

[अस्मात् कार्षापणात् इह भवद्भ्यां माषं माषं देहि] इदम्-भवत् मण्ड्यते । इमौ भवन्तौ, इह भव । 'त्रप् च' (७।२।९२) त्रप्प्र० → त्र । 'क्व-कुत्रा-ऽत्रेह' (७।२।९३) इह । भवत् निपात्यते, ताभ्याम् । माष अम् । अनेन द्विर्वचनम् । प्रत्येकं माषमात्रं देहि नाधिक्यमित्यर्थः ॥छ॥

'डुदांग्क् दाने' (११३८) दा । दातुमिष्टा(ः) । 'तुमर्हादिच्छायां सन्नतत्सनः' (३।४।२१) सन्प्र० । 'मि-मी-मा-दामित् स्वरस्य' (४।१।२०) इत् । 'दित्स्यते स्म । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तप्र० → त । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'अतः' (४।३।८२) अलुक्(?) ।

आधिक्या-ऽऽनुपूर्व्ये ॥ ७।४।७५ ॥

[आधिक्याऽऽनुपूर्व्ये] अधिकस्य भावः = आधिक्यम् । पूर्वस्यानतिक्रमेण = अनुपूर्वः । अनुपूर्वस्य भावः = आनुपूर्व्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्गराजादिभ्यः०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । आधिक्यं च आनुपूर्व्यं च = आधिक्याऽऽनुपूर्व्यम्, तस्मिन् ।

आधिक्यं प्रकर्षः । आनुपूर्व्यं क्रमानुल्लङ्घनम् ।

[मह्यं रोचते मह्यं रोचते] अस्मद् । चतुर्थी ङे । 'तुभ्यं मह्यं ङया' (२।१।१४) "मह्यं"देशः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[मह्यं रोचतेतराम् मह्यं रोचतेतराम्] अस्मद् । चतुर्थी ङे । 'तुभ्यं मह्यं ङया' (२।१।१४) "मह्यं"देशः । अतिशयेन रोचते = रोचतेतराम् । 'द्वयोर्विभज्ये च तरप्' (७।३।६) तरप्प्र० → तर । 'किं-त्याद्येऽव्ययादसत्त्वे०' (७।३।८) आम् । अनेन द्विर्वचनम् ।

[अग्रे अग्रे सूक्ष्माः] अग्रे अग्रे इति विरामविवक्षया(णा)त् 'न सन्धिः' (१।३।५२) इति सन्धिनिषेधः ॥छ॥

डतर-डतमौ समानां स्त्रीभावप्रश्ने ॥ ७।४।७६ ॥

[डतरडतमौ] डतरश्च डतमश्च = डतरडतमौ ।

[समानाम्] सम षष्ठी आम् ।

[स्त्रीभावप्रश्ने] स्त्री चासौ भावश्च = स्त्रीभावः, स्त्रीभावस्य प्रश्नः = स्त्रीभावप्रश्नः, तस्मिन् ।

[उभाविमावाढ्यौ, कतरा कतरा अनयोराढ्यता ?] किम् । इयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टा का = कतरा । 'यत्-तत्-किमन्यात्' (७।३।५३) डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इम्लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । अनेन द्विर्वचनम् ।

[उभाविमावाढ्यौ, कतमा कतमा अनयोराढ्यता ?] बहूनां मध्ये का = कतमा । 'बहूनां प्रश्ने डतमश्च वा' (७।३।५४) डतमप्र० → अतम । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इम्लुक् । अनेन द्विः । आढ्यता इति स्त्रीलिङ्गभावः प्रत्ययः । किं साधन-गजाश्वादिसम्बन्धकृता उतान्यसम्बन्धकृता आहोस्विदुभयसम्बन्धकृतेत्यर्थः ।

[सर्व इमे आढ्याः, कतरा कतरा एषामाढ्यता ?] किम् । इयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टा का = कतरा । 'यत्-तत्-किमन्यात्' (७।३।५३) डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इम्लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । अनेन द्विर्वचनम् ।

[सर्व इमे आढ्या, कतमा कतमा एषामाढ्यता ?] बहूनां मध्ये का = कतमा । बहूनां प्रश्ने डतमश्च वा' (७।३।५४) डतमप्र० → अतम । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इम्लुक् । अनेन द्विः । आढ्यता ।

[सर्व इमे आढ्याः, यतरा यतरा एषां विभूतिः, ततरा ततरा कथ्यताम्] इयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टा या = यतरा । इयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टा सा = ततरा । 'यत्-तत्-किमन्यात्' (७।३।५३) डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[सर्व इमे आढ्याः, यतमा यतमा एषां सम्पत्, ततमा ततमा कथ्यताम्] बहूनां मध्ये प्रकृष्टा या = यतमा । बहूनां मध्ये प्रकृष्टा सा = ततमा । 'बहूनां प्रश्ने डतमश्च वा' (७।३।५४) डतमप्र० → अतम । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः ।

[उभाविमौ लक्ष्मीवन्तौ, कतरानयोर्लक्ष्मीः ?] किम् । इयमनयोर्मध्ये प्रकृष्टा का = कतरा । 'यत्-तत्-किमन्यात्' (७।३।५३) डतरप्र० → अतर । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इम्लुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ ।

[उभाविमौ लक्ष्मीवन्तौ, कतमानयोर्लक्ष्मीः ?] किम् । बहूनां मध्ये का = कतमा । 'बहूनां प्रश्ने डतमश्च वा' (७।३।५४) डतमप्र० → अतम । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इम्लुक् ।

लक्ष्यतेऽनया पुण्यकर्मेति लक्ष्मीः, इयं स्त्री भवति, न भाव इति ॥छ॥

पूर्व-प्रथमावन्यतोऽतिशये ॥ ७।४।७७ ॥

[पूर्वप्रथमौ] पूर्वश्च प्रथमश्च = पूर्वप्रथमौ ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अन्यतः] अन्यस्मात् = अन्यतः ।

[अतिशये] अतिशय सप्तमी ङि ।

[पूर्वं पूर्वं पुष्यन्ति] पूर्व 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । अनेन द्विः । आम्रादयः जम्बीरादेः सकाशात् पूर्वं पूर्वं 'पुषंच् पुष्टौ' (११७५) पुष् । वर्त्त० अन्ति । 'दिवादेः श्यः' (३।४।७२) श्यप्र० → य । अन्येभ्यः पूर्वतरं पुष्यन्ति इत्यर्थः ।

[प्रथमं प्रथमं पच्यन्ते] प्रथम 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् । 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । वर्त्त० अन्ते । 'क्यः शिति' (३।४।७०) क्यप्र० → य । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११४) अलुक् । प्रथमं(मतरं) पच्यन्त इत्यर्थः ॥छ॥

प्रोपोत्-सम् पादपूरणे ॥ ७।४।७८ ॥

[प्रोपोत्सम्] प्रश्च उपश्च उच्च सम् च = प्रोपोत्सम् ।

[पादपूरणे] पादस्य पूरणं = पादपूरणम्, तस्मिन् ।

प्रप्रशान्तकषायाग्नेरुपोपप्लववर्जितम् ।

उदुज्ज्वलं तपो यस्य, संसंश्रयत तं जिनम् ॥१॥

'शमू उपशमे' (१२३०) शम्, प्रपूर्व० । प्रशाम्यति स्म । 'गत्यर्था०' (५।१।११) क्तप्र० → त । 'अहन्-पञ्चमस्य०' (४।१।१०७) दीर्घः । कषाय एव अग्निः = कषायाग्निरित्यादि ।

'श्रिग् सेवायाम्' (८८३) श्रि । पञ्चमी त । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ॥छ॥

सामीप्येऽधोऽध्युपरि ॥ ७।४।७९ ॥

[सामीप्ये] सम्-अप् । सङ्गता आपो यत्र । 'ऋक्-पूः-पथ्यपोऽत्' (७।३।७६) अत्समासान्तः → अ । 'द्व्यन्तरनवर्णोपसर्गादप ईप्' (३।२।१०९) अप्० → ईप्० । समीपस्य भावः = सामीप्यम् । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यणप्र० → य । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सप्तमी ङि ।

[अधोऽध्युपरि] अधस् च अधिश्च उपरिश्च = अधोऽध्युपरि । प्रथमा सि ।

देशकृता कालकृता वा प्रत्यासत्तिः = सामीप्यम् ।

[अधोऽधो ग्रामम्] अधस् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अनेन द्विर्वचनम् । ग्रामम् ।

[अध्यधि ग्रामम्] अधि प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अनेन द्विर्वचनम् । ग्रामम् ।

[उपर्युपरि ग्रामम्] उपरि प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अनेन द्विर्वचनम् । ग्रामम् ।

वीप्सायाम् ॥ ७।४।८० ॥

[वीप्सायाम्] वीप्सा सप्तमी ङि । 'आपो ङितां०' (१।४।१७) ङि० → याम्० । पृथक्संख्यायुक्तानां बहूनां सजातीयानामर्थानां साकल्येन प्रत्येकं क्रियया गुणेन द्रव्येण जात्या वा युगपत् प्रयोक्तुर्व्याप्तुमिच्छा वीप्सा । वीप्सा च स्याद्यन्तेष्वेव भवतीति तेषामेव द्विर्वचनम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[वृक्षं वृक्षं सिञ्चति] वृक्ष द्वितीया अम् । अनेन द्वित्वम् । 'षिचींत् क्षरणे' (१३२१) षिच् । 'षः सोऽष्ट्यै०' (२।३।९८) सिच् । वर्त्त० तिव् । 'तुदादेः शः' (३।४।८१) श० → अ० । 'मुचादि०' (४।४।९९) नोऽन्तः ।

[ग्रामो ग्रामो रमणीयः] 'रमिं क्रीडायाम्' (९८९) रम् । रम्यते = रमणीयः । अनीयप्र० ।

[द्विपदिकां ददाति] द्वौ द्वौ पादौ ददाति = द्विपदिकां ददाति । 'संख्याऽऽदेः पादादिभ्यो दान-दण्डे चाऽकल् लुक् च' (७।२।१५२) अकलप्र० → अक०-पादस्य अकारलुक् । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) पाद० → पद० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) अ० → इ० । अम् ।

[एकशो ददाति] एकैकं ददाति = एकशो ददाति । 'संख्यैकार्थाद् वीप्सायां शस्' (७।२।१५१) शस्प्र० ।

[एकैकशो ददाति] एक वीप्सायां द्विः । एकैकं ददाति = एकैकशो ददाति । 'बह्वल्पार्थात् कारकादिष्टा-ऽनिष्टे प्शस्' (७।२।१५०) प्शस्प्र० → शस् ।

समासेनापि वीप्सा -

[प्रत्यर्थम्] अर्थमर्थं प्रति = प्रत्यर्थम् ।

[गेहानुप्रवेशमास्ते] गेहं गेहमनुप्रविश्य-गेहं गेहमनुप्रवेशम् । 'विश-पत-पद-स्कन्दो वीप्सा-ऽऽभीक्ष्ण्ये' (५।४।८१) णम्प्र० → अम् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । गेहंगेहमनुप्रवेशमास्ते = गेहानुप्रवेशम् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । आस्ते ।

क्वचित् तु वीप्स्यमानमपि समासेनाभिधीयते-

[सप्तपर्णः] पर्वणि पर्वणि सप्त पर्णान्यस्य = सप्तपर्णः ।

[अष्टापदः] पङ्क्तौ पङ्क्तौ अष्टौ पदान्यस्य = अष्टापदः । 'नाम्नि' (३।२।७५) इत्यनेन दीर्घः । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः ॥छा॥

प्लुप् चादावेकस्य स्यादेः ॥ ७।४।८१ ॥

[प्लुप्] प्लुप् प्रथमा सि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[आदौ] आदि सप्तमी ङि ।

[एकस्य] एक षष्ठी ङस् ।

[स्यादेः] स्यादि षष्ठी ङस् ।

पित्करणं पुंवद्भावार्थम् ।

[एकैकः] एक प्रथमा सि । अनेन द्विः-सिलुप् च ।

[एकैका] एक 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । प्रथमा सि । अनेन द्विः-सिलुप् च । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवत् । ऐदौत्सन्ध्यक्षरैः (१।२।१२) ऐ ।

[एकैकस्याः] एका षष्ठी ङस् । 'आपो ङितां यै-यास्-यास्-याम्' (१।४।१७) ङस्० → यास्० । 'सर्वादेर्डस्पूर्वाः' (१।४।१८) डस्पूर्व० यास् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । अनेन द्विः-स्यादिलुप् च । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवत् । 'ऐदौत्सन्ध्यक्षरैः' (१।२।१२) ऐ ।

[एकएका] एका प्रथमा सि । अनेन द्विः-सिलुप् च ।

[एकएकस्याः] एकस्याः षष्ठी ङस् । अनेन एकस्या द्विः-स्यादिलुप् च । अत्र विरामस्य विवक्षितत्वात् पुंवद्भावे सति सन्धिकार्यं न भवति ॥छ॥

द्वन्द्वं वा ॥ ७।४।८२ ॥

[द्वन्द्वम्] द्वन्द्वं प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[द्वन्द्वं तिष्ठतः, द्वौ द्वौ तिष्ठतः] द्वि । द्वौ द्वौ तिष्ठतः = द्वन्द्वम् । प्रथमा औ । अनेन द्विर्वचनं-स्यादेः "औ"रूपस्य लुप्-इकारस्य अम्भावः-अग्रेतन इकारस्य अत्वं-स्यादेः "औ"रूपस्य अम्देशाश्च निपात्यते ।

[नरकपटलान्यधोऽधो द्वन्द्वं हीनानि, द्वाभ्यां द्वाभ्यां हीनानि] द्वि तृतीयाद्वि० भ्याम् । 'वीप्सायाम्' (७।४।८०) द्विः । द्वाभ्यां द्वाभ्यां हीनानि = द्वन्द्वम् । अनेन द्वन्द्वं निपात्यते । भ्याम् रूपस्य लुप्-इकारस्य अम्-उत्तरत्र इकारस्य अत्वं-स्यादेः भ्याम् रूपस्य अम् निपात्यते ।

एवमग्रेऽपि ज्ञेयम् ।

[द्वन्द्वं कृतम्, द्वाभ्यां द्वाभ्यां कृतम्] द्वाभ्यां द्वाभ्यां कृतं = द्वन्द्वम् । शेषं पूर्ववत् । 'कर्त्तरि' (२।२।८६) तृतीया ॥छ॥

रहस्य-मर्यादोक्ति-व्युत्क्रान्ति-यज्ञपात्रप्रयोगे ॥ ७।४।८३ ॥

[रहस्यमर्यादोक्तिव्युत्क्रान्तियज्ञपात्रप्रयोगे] 'मृत् प्राणत्यागे' (१३३३) मृ । म्रियते = मरः । 'अच्' (५।१।४९) अच्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० अर् । मरे साधवः = मर्याः । 'तत्र साधौ' (७।१।१५) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । आङ्पूर्व० 'डुदांग्क् दाने' (११३८) दा । तैरादीयत इति मर्यादा । 'आतो डोऽह्वा-वा-मः' (५।१।७६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) आलुक् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । मर्यादाया उक्तिः = मर्यादोक्तिः । रहस्यं च मर्यादोक्तिश्च व्युत्क्रान्तिश्च यज्ञपात्रप्रयोगश्च = रहस्यमर्यादोक्ति-व्युत्क्रान्तियज्ञपात्रप्रयोगम्, तस्मिन् ।

वीप्सायामिति निवृत्तम् ।

[द्वन्द्वं मन्त्रयन्ते] द्वौ द्वौ = द्वन्द्वम् । अत्र द्वन्द्वशब्दो रहस्यार्थः, न तु द्विशब्दार्थः संख्या काचिदस्ति । यदुक्तमनेकार्थे-'द्वन्दः साहवे रहस्ये मिथुने युग्मे' । द्वि द्वितीया औ । अनेन द्विः । शेषं पूर्ववत् । द्वौ भूत्वा रहस्यं मन्त्रयन्त इत्यर्थः ।

[आचतुरं हीमे पशवो द्वन्द्वं मिथुनायन्ते] आ चतुर्भ्यः = आचतुरम् । 'पर्यपा-ऽऽङ्-बहिरच् पञ्चम्या' (३।१।३२) इत्यनेन समासः । 'शरदादेः' (७।३।९२) अत्समासान्तः → अ । अम् । द्वौ द्वौ = द्वन्द्वम् । औ । शेषं पूर्ववत् । मिथुनमिवाचरन्ति = मिथुनायन्ते । 'क्यङ्' (३।४।२६) क्यङ्प्र० → य । 'दीर्घश्च्वि-यङ्-यक्-क्येषु च' (४।३।१०८) दीर्घः । वर्त्त० अन्ते । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः । माता पुत्रेण पौत्रेण प्रपौत्रेण तत्पुत्रेण च मैथुनं यातीत्यर्थः । इयं मर्यादोक्तिः ।

[द्वन्द्वं व्युत्क्रान्ताः] द्वौ द्वौ भूत्वा = द्वन्द्वम् । द्वि औ । शेषं पूर्ववत् । व्युत्क्रान्तिर्भेदः । द्वौ राशी येषां ते = द्विराशयः, तेषां भावः = द्वैराश्यः । 'पतिराजान्तगुणाङ्ग०' (७।१।६०) ट्यण्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इवर्णस्य लुक् । तेन = द्वैराश्येन भिन्ना इत्यर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[द्वन्द्वं यज्ञपात्राणि प्रयुनक्ति] द्वे द्वे इति वाक्यं द्वन्द्वम् । द्वि द्वितीया औ । शेषं पूर्ववत् । यज्ञे पात्राणि = यज्ञपात्राणि । शस् । द्वे द्वे प्रयुनक्तीत्यर्थः ।

प्र-'युजूंपी योगे' (१४७६) युज् । 'रुधां स्वरा०' (३।४।८२) श्नप्र० → न । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) ज० → ग० । 'अघोषे०' (१।३।५०) ग० → क० ।

उक्तिग्रहणं शब्दोपात्तायां मर्यादायां यथा स्यात्, प्रकरणादिगम्यायां मा भूदित्येवमर्थम् ।

द्वन्द्वः समासः इत्यादिषूदाहरणेषु द्वन्द्व इति शब्दान्तरम् ॥छ॥

लोकज्ञातेऽत्यन्तसाहचर्ये ॥ ७।४।८४ ॥

[लोकज्ञाते] 'लोकृङ् दर्शने' (६१२) लोक् । लोकतेऽवलोकते अनन्तज्ञानादिभावानस्मिन्निति लोकः । 'व्यञ्जनाद् घञ्' (५।३।१३२) घञ्प्र० → अ । लोकस्य ज्ञातः = लोकज्ञातस्तस्मिन् ।

[अत्यन्तसाहचर्ये] अत्यन्तं साहचर्यम् = अत्यन्तसाहचर्यम्, तस्मिन् । 'नाम नाम्नैकार्थ्ये समासो बहुलम्' (३।१।१८) इत्यादिना समासः ।

[द्वन्द्वं नारदपर्वतौ] द्वि । प्रथमा औ । शेषं पूर्ववत् । अग्रेऽपि एवं ज्ञेयम् ।

द्वन्द्वमिति सूत्रद्व(त्र)येऽपि नपुंसक्तं वेदितव्यमनुप्रयोगस्य नपुंसकत्वार्थम् । द्वन्द्वं नारदपर्वतौ रमणीयौ इत्यादिकस्य नपुंसकार्थमिति कोऽर्थः ? निपातनात् प्रयोगो यथा द्वन्द्वं शोभते इत्यर्थः ॥छ॥

आबाधे ॥ ७।४।८५ ॥

[आबाधे] 'बाधृङ् बाधने' (७४४) बाध् । बाधनं = बाधः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । आ-सामस्त्येन बाधः = आबाधस्तस्मिन् ।

आबाधो मनःपीडा प्रयोक्तृधर्मः ।

[ऋक् ऋक्] ऋक् प्रथमा सि । अनेन द्विः-पूर्वपदे स्यादेः प्लुप् । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् ।

[पूः पूः] पूर् अम् । अनेन द्विः-पूर्वपदे अम् प्लुप् । दाहतस्करोपद्रवादिभिः पूः पूरिति शब्दं करोतीत्यर्थः ।

[गतगतः] गत प्रथमा सि । अनेन द्विः-पूर्वपदे स्यादेः प्लुप् च । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[गतगता] गता प्रथमा सि । अनेन द्विः-पूर्वपदे सि प्लुप् च । 'क्यङ्-मानि-पित्तद्धिते' (३।२।५०) पुंवत् । यथा हा प्रिया मे गतगता इति ब्रूते वियोगी कश्चित् ।

एवमग्रेऽपि ।

[नन करोमि] न प्रथमा सि । अनेन द्वि-पूर्वपदे सि प्लुप् च । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । करोमि । न करोमीत्यर्थः ।

ऋगादेर्दुरुच्चारणादिना पीड्यमानः प्रयोक्ता एवं प्रयुङ्क्ते-

[अष्टमी अष्टमी कालिका कालिका] अष्टन्-अष्टन् । अष्टानां पूरणी = अष्टमी । 'नो मट्' (७।१।१५९) मट्प्र० → म । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । प्रथमा सि । अनेन द्विः-पूर्वपदे सि प्लुप् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

काल-गौरादित्वात् ङी । काल्येव = कालिका । 'यावादिभ्यः कः' (७।३।१५) कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः । प्रथमा सि । अनेन द्विः-पूर्वपदे सिलुप् च, इत्यत्र पूरणप्रत्ययान्तत्वात् कोपान्त्याच्च 'तद्धिताऽककोपान्त्य-पूरण्याख्याः' (३।२।५४) इत्यादिना पुंवद्भावो न भवति ॥छ॥

नवा गुणः सदृशे रित् ॥ ७।४।८६ ॥

[नवा] नवा प्रथमा सि ।

[गुणः] गुण प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सदृशे] सदृश सप्तमी ङि ।

[रित्] रित् प्रथमा सि ।

आदौ प्लुप् च स्यात्, सा च रित् । **रित्करणं प्रतिषिद्धस्यापि पुंवद्भावस्य 'रिति' (३।२।५८) इत्यनेन सूत्रेण विधानार्थम् ।**

[शुक्लशुक्लं रूपम्] शुक्ल सि-अम् । अनेन द्विः-आदौ स्यादेः प्लुप् च । रूप सि-अम् । एवमग्रेऽपि ।

[कालककालिका] काल 'भाज-गोण-नाग-स्थल-कुण्ड-काल०' (२।४।३०) ङी । काल्येव = कालिका । 'कालात्' (७।३।१९) कप्र० । 'ङ्यादीदूतः के' (२।४।१०४) ह्रस्वः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्०' (२।४।१११) इ । प्रथमा सि । अनेन द्विः-आदौ सि प्लुप् च । 'रिति' (३।२।५८) पुंवत् । शुक्लादिसदृशमपरिपूर्णगुणमेवमुच्यते । विकल्पपक्षे जातीयरपि स्यात् ।

[शुक्लजातीयः] शुक्लः प्रकारोऽस्य = शुक्लजातीयः । 'प्रकारे जातीयर्' (७।२।७५) जातीयर्प्र० → जातीय ।

[पटुजातीयः] पटुः प्रकारोऽस्य = पटुजातीयः । 'प्रकारे जातीयर्' (७।२।७५) जातीयर्प्र० → जातीय ।

[अग्निर्माणवकः] अग्निर्माणवकः । सदा गुणवाची यः स इह गुणशब्दो गृह्यते, अयं तूपमानात् प्राग्द्रव्यवाची, पश्चात्तु तैक्ष्ण्यजाड्यादिगुणवाचीति न भवति ॥छ॥

प्रिय-सुखं चाकृच्छ्रे ॥ ७।४।८७ ॥

[प्रियसुखम्] प्रियश्च सुखश्च(खं च) = प्रियसुखम् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[अकृच्छ्रे] न कृच्छ्रम् = अकृच्छ्रम्, तस्मिन् ।

[प्रियप्रियेण ददाति, प्रियेण ददाति] प्रिय तृतीया टा । 'टा-ङसोरिन-स्यौ' (१।४।५) इन । 'अवर्णस्येवर्णादिनैदोदरल्' (१।२।६) ए । अनेन वा द्विः । आदौ टा प्लुप् च । प्रियेण ददाति ।

[सुखसुखेन अधीते, सुखेन अधीते] सुख तृतीया टा । 'टा-ङसोरिन-स्यौ' (१।४।५) इन । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए । अनेन वा द्विः । आदौ टा प्लुप् च, पक्षे सुखेन अधीते । अक्लेशेन अधीते इत्यर्थः ।

चकारः चानुकृष्टत्वादुत्तरत्र नानुवर्त्तते । 'प्लुप् चादावेकस्य स्यादेः' (७।४।८१) इत्यस्यानुकर्षणार्थः ॥छ॥

वाक्यस्य परिर्वर्जने ॥ ७।४।८८ ॥

[वाक्यस्य] वाक्य षष्ठी ङस् ।

[परिर्वर्जने] परि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । वर्जन सप्तमी ङि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[परिपरि त्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो मेघः, परि त्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो मेघः] परि प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अनेन द्विः विकल्पेन । परि त्रिगर्त्तेभ्यः ।

[परित्रिगर्त्तं वृष्टो मेघः] परित्रिगर्त्त प्रथमा सि । 'अमव्ययीभावस्याऽतोऽपञ्चम्याः' (३।२।२) अम् । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ॥छा।

सम्मत्यसूया-कोप-कुत्सनेष्वाद्यामन्त्र्यमादौ स्वरेष्वन्त्यश्च प्लुतः ॥ ७।४।८९ ॥

[सम्मत्यसूयाकोपकुत्सनेषु] सम्मतिश्च असूया च कोपश्च कुत्सनं च = सम्मत्यसूयाकोपकुत्सनानि, तेषु ।

[आद्यामन्त्र्यम्] आदि च तद् आमन्त्र्यं च = आद्यामन्त्र्यम् । सि-अम् ।

[आदौ] आदि सप्तमी ङि ।

[स्वरेषु] स्वर सप्तमी सुप् ।

[अन्त्यश्च] अन्त्य प्रथमा सि । च प्रथमा सि ।

[प्लुतः] प्लुत प्रथमा सि ।

कार्येष्वाभिमत्यं सम्मतिः पूजनं वा । परगुणासहनमसूया । कोपः क्रोधः । निन्दा कुत्सा । एते प्रयोक्तृधर्मा नाभिधेयधर्माः । सम्मत्यसूयाकोपकुत्सनेषु इति बहुवचनात् द्विर्वचने विकल्पो न सम्बध्यते, किन्तु प्लुते विकल्पो ज्ञेय इति भावार्थः ।

[माणवक ३ माणवक ! माणवक माणवक ! अभिरूपक ३ अभिरूपक ! अभिरूपक अभिरूपक ! शोभनः स्वल्वसि] माणवक आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । अनेन द्विर्वचनं प्लुतश्च विकल्पेन ।

एकमात्रो भवेद् ह्रस्वो, द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ।
त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो, व्यञ्जनं चार्द्धमात्रिकम् ॥१॥

शोभनः खल्वसि ।

असूयायाम् - [माणवक ३ माणवक ! माणवक माणवक ! अभिरूपक ३ अभिरूपक ! अभिरूपक अभिरूपक ! रिक्तं ते आभिरूप्यम्] माणवक आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । अनेन द्विर्वचनं प्लुतश्च विकल्पेन । रिक्तं प्रसारं-मूल्यं, ते-तव, आभिरूप्यं-पाण्डित्यम् ।

कोपे - [माणवक ३ माणवक ! माणवक माणवक ! अविनीतक ३ अविनीतक ! अविनीतक अविनीतक ! इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म !] माणवक आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । अनेन द्विर्वचनं प्लुतश्च विकल्पेन । इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ! निकृष्टः ।

कुत्सने - [शक्तिके ३ शक्तिके ! शक्तिके शक्तिके ! यष्टिके ३ यष्टिके ! यष्टिके यष्टिके ! रिक्ता ते शक्तिः] 'शक्लृंट् शक्तौ' (१३००) शक् । शक्नोति स्म । 'गत्यर्था-ऽकर्मक-पिब-भुजेः' (५।१।११) क्तप्र० → त । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । कुत्सिता शक्ता = शक्तिका । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क । 'अस्याऽयत्-तत्०' (२।४।१११) इ । आमन्त्र्ये सि । 'एदापः' (१।४।४२) ए । अनेन द्विः प्लुतश्च विकल्पेन । यष्टेस्तुल्या = यष्टिका । 'तस्य तुल्ये कः संज्ञा-प्रतिकृत्योः' (७।१।१०८) कप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । आमन्त्र्ये सि । 'एदापः' (१।४।४२) ए । अनेन द्विः प्लुतश्च विकल्पेन । रिक्ता-असारा, ते-तव शक्तिः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[देवदत्त ! गामभ्याज शुक्लां दण्डेन] देवदत्त आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) लुक् । गो द्वितीया अम् । 'आ अम्-शसोऽता' (१।४।७५) आ । अभि-आङ्पूर्व० 'अञ्जू(ञ्जौ)प् व्यक्ति-म्रक्षण-गतिषु' (१४८८) अञ्ज् । पञ्चमी हि । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'अतः प्रत्ययाल्लुक्' (४।२।८५) हिलुक् । 'नो व्यञ्जनस्याऽनुदितः' (४।२।४५) नलुक् ।

व्यञ्जनान्तस्यापि यथा स्यात् । व्यञ्जनान्तस्यापि शब्दस्य स्वरेष्वन्त्यः प्लुतो भवतीत्यर्थः ॥छ॥

भर्त्सने पर्यायेण ॥ ७।४।९० ॥

[भर्त्सने] 'भर्त्सिण् तर्जने' (१८४५) भर्त्स् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० । भर्त्स्यते = भर्त्सनम् । 'अनट्' (५।३।१२४) अनट्प्र० → अन । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिच्लुक्, तस्मिन् ।

[पर्यायेण] परि 'अयि गतौ' (७९०) अय् (इंण्क् गतौ' (१०७४) इ) । पर्ययणं = पर्यायः । 'परेः क्रमे' (५।३।७६) घञ्प्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः (नामिनोऽकलि०' (४।३।५१) वृद्धिः) । तेन = पर्यायेण ।

भर्त्सनं कोपेन दण्डाविष्करणम्, तत्र 'सम्मत्यसूया०' (७।४।८९) इत्यादिना द्विर्वचनं सिद्धमेव, प्लुतार्थ आरम्भः ।

[चौर ३ चौर ! चौर चौर ३ ! चौर चौर ! दस्यो ३ दस्यो ! दस्यो दस्यो ३ ! दस्यो दस्यो ! घातयिष्यामि त्वाम्, बन्धयिष्यामि त्वाम्] दस्यु आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) गुणः-सिसओ ओ । 'सम्मत्यसूया०' (७।४।८९) इत्यनेन द्विः । अनेन प्रथमपदे प्लुतः, द्वितीये तृतीये तु न क्वापि । 'हनंक् हिंसा-गत्योः' (११००) हन् । घ्नन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे णिग्' (३।४।२०) णिग् । 'ञ्णिति घात्' (४।३।१००) "घात्"देशः । भविष्यन्ती स्यामि । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । 'बन्धंश् बन्धने' (१५५२) बन्ध् । बध्नन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग् । भविष्यन्ती स्यामि । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ॥छ॥

त्यादेः साकाङ्क्षस्याङ्गेन ॥ ७।४।९१ ॥

[त्यादेः] तिरादिर्यस्य सः = त्यादिः, तस्य ।

[साकाङ्क्षस्य] आङ्पूर्व० 'काक्षु काङ्क्षायाम्' (५८०) काक्ष् । 'उदितः स्वरान्नोऽन्तः' (४।४।९८) नोऽन्तः । आकाङ्क्षणम् = आकाङ्क्षा । 'क्तेटो गुरोर्व्यञ्जनात्' (५।३।१०६) अप्र० । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । सह आकाङ्क्षया वर्त्तते = साकाङ्क्षस्तस्य ।

[अङ्गेन] अङ्ग तृतीया टा ।

अतो द्विर्वचनं निर्वृ(वृ)त्तम्, वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्यः प्लुतो वेत्यनुवर्त्तते, भर्त्सन इति च ।

[अङ्ग ! कूज ३, अङ्ग ! कूज, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म !] अङ्ग इति कोमलामन्त्रणे । क्षीज (१५०) - 'कूज अव्यक्ते शब्दे' (१५१) कूज् । पञ्चमी हि । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'अतः प्रत्ययाल्लुक्' (४।२।८५) हिलुक् । अनेन प्लुतः । भर्त्सने इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ! ।

[अङ्ग ! व्याहर ३, अङ्ग ! व्याहर, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म !] अङ्ग प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । वि-आङ्पूर्व० 'हृंग् हरणे' (८८५) हृ । पञ्चमी हि । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० अर् । 'अतः प्रत्ययाल्लुक्' (४।२।८५) हिलुक् । अनेन प्लुतः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अङ्गाधीष्व मोदकं ते दास्यामि] अङ्ग 'अधि इंङ्क् अध्ययने' (११०४) इ । पञ्चमी स्व । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् । मोदक द्वितीया अम् । ते-तव दास्यामि ॥छा॥

क्षिया-ऽऽशीः-प्रैषे ॥ ७।४।९२ ॥

[क्षियाऽऽशीःप्रैषे] 'क्षि क्षये' (१०) क्षि । क्षयणं = क्षिया । 'भिदादयः' (५।३।१०८) अङ्प्र० → अ । 'संयोगात्' (२।१।५२) इय् । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । क्षिया च आशीश्च प्रैषश्च = क्षियाऽऽशीःप्रैषम्, तस्मिन् ।

क्षिया आचारभ्रेषः । आशीः प्रार्थनाविशेषः । प्रैषोऽसत्कारपूर्विका व्यापारणा ।

क्षियायाम् - [स्वयं ह रथेन याति ३ उपाध्यायं पदातिं गमयति, स्वयं ह रथेन याति उपाध्यायं पदातिं गमयति] स्वयं-आत्मना । ह इति निन्द्यो(द्ये) । रथेन याति ३ अनेन प्लुतो विकल्पेन । पाद 'अत सातत्यगमने' (२७९) अत् । पादाभ्यामतति-गच्छति = पदातिः, तम् । 'पादाच्चात्यजिभ्याम्' (उणा० ६२०) इति णिद् इप्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । 'पदः पादस्या-ऽऽज्याति-गोपहते' (३।२।९५) पद० ।

[स्वयं ह ओदनं भुङ्क्ते ३ उपाध्यायं सक्तून् पाययति, स्वयं ह ओदनं भुङ्क्ते उपाध्यायं सक्तून् पाययति] सक्तु द्वितीया शस् । 'पां पाने' (२) पा । पिबन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'आत ऐः कृञ्चौ' (४।३।५३) आ० → ऐ० । ('पा-शा०-छा०' (४।२।२०) योऽन्तः) । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) आय् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

आशिषि - [सिद्धान्तमध्येषीष्ठाः ३ व्याकरणं च तात ! सिद्धान्तमध्येषीष्ठाः व्याकरणं च तात !] सिद्धान्त द्वितीया अम् । अधि 'इंङ्क् अध्ययने' (११०४) इ । आशीः सीष्ठाः । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् । अनेन प्लुतः । तात ! कोमलामन्त्रणे पुत्र इत्यर्थः ।

[पुत्रांश्च लप्सीष्ठाः ३ धनं च तात ! पुत्रांश्च लप्सीष्ठाः धनं च तात !] पुत्र द्वितीया शस् । 'डुलभिंष् प्राप्तौ' (७८६) लभ् । आशीः सीष्ठाः । 'अघोषे प्रथमोऽशिट्ः' (१।३।५०) भ० → प० ।

पैषे - [कटं च कुरु ३ ग्रामं च गच्छ ३, कटं च कुरु ग्रामं च गच्छ] कटं च कुरु ३ अनेन प्लुतः ॥छा॥

चितीवार्थे ॥ ७।४।९३ ॥

[चिति] चित् सप्तमी ङि ।

[इवार्थे] इव इत्येतस्यार्थः = इवार्थस्तस्मिन् ।

[अग्निश्चिद्भाया ३ त् अग्निश्चिद्भायात्] अग्नि प्रथमा सि । चित् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अग्निरिव भायात् । 'भांक् दीप्तौ' (१०६१) भा । सप्तमी यात् । अनेन त्यादिस्वरात्परप्लुतः विकल्पेन ।

[राजा चिद्ब्रूया ३ त् राजा चिद्ब्रूयात्] राजा चित् 'ब्रूंग्क् व्यक्तायां वाचि' (११२५) ब्रू । सप्तमी यात् । अनेन त्यादिस्वरात्परप्लुतो विकल्पेन । अग्निरिव राजेवेत्यर्थः ।

चितीति रूपसत्ताश्रयणादप्रयोगे न भवति ।

[अग्निर्माणवको भायात्] अग्निर्माणवको भायात् । अग्निरिव इत्यर्थः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कर्णवेष्टकांश्चित्कारय] कर्णवेष्टक द्वितीया अम्(शस्) । चित् 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । कुर्वन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । कर्णविष्टकानेवेत्यर्थः ॥छा।

प्रतिश्रवण-निगृह्यानुयोगे ॥ ७।४।९४ ॥

[प्रतिश्रवणनिगृह्यानुयोगे] प्रतिश्रवणं च निगृह्यानुयोगश्च = प्रतिश्रवणनिगृह्यानुयोगम्, तस्मिन् ।

प्रतिश्रवणं परोक्तस्याभ्युपगमः, स्वयं प्रतिज्ञानं, श्रवणाभिमुख्यं च । निगृह्य स्वमतात्प्रच्याव्यानुयोगो निग्रहपदस्याविष्करणं निगृह्यानुयोगः, उपालम्भ इति यावत् ।

अभ्युपगमे - [गां मे देहि भोः, हन्त ते ददामि ३, हन्त ते ददामि] गां मे देहि भोः, हन्त ते ददामि । अनेन त्यादिपरः प्लुतः ।

स्वयं प्रतिज्ञाने - [नित्यः शब्दो भवितुमर्हति ३, नित्यः शब्दो भवितुमर्हति] नित्यः शब्दः, भू । भवनं = भवितुम् । 'शक-धृष-ज्ञा-रभ-लभ-सहा-ऽर्ह-ग्ला-घटाऽस्ति समर्थाऽर्थे च तुम्' (५।४।९०) तुम् । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । अर्हति ३ । अनेन त्यादिपरः प्लुतः ।

श्रवणाभिमुख्ये - [भो देवदत्त ! किं मार्ष ३, किं मार्ष] भो देवदत्त ! किं मार्ष ३ । अनेन प्लुतः । मार्ष इति श्रवणाभिमुख्यद्योतको निपातः ।

निगृह्यानुयोगे - [अद्य श्राद्धमित्यात्थ ३, अद्य श्राद्धमित्यात्थ] अद्य श्रद्धा प्रयोजनमस्य = श्राद्धः । 'चूडादिभ्योऽण्' (६।४।११९) अणप्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६) आलुक् । अम् । 'ब्रूंग्क् व्यक्तायां वाचि' (११२५) ब्रू । वर्त्त० सिव्-तिव् । 'ब्रूगः पञ्चानां पञ्चाऽऽहश्च' (४।२।११८) सिव्स्थाने थव्देशः, ब्रूस्थाने आह च । 'नहाहोर्ध-तौ' (२।१।८५) ह० → त० । अनेन प्लुतः । अद्य श्राद्धेति वादीत्युक्ता स्वमतात् प्रच्याव्य एवमुपालभ्यते ॥छा।

विचारे पूर्वस्य ॥ ७।४।९५ ॥

[विचारे] विचार सप्तमी ङि ।

[पूर्वस्य] पूर्व षष्ठी ङस् ।

किमिदं स्यात्, किमिदमिति निरूपणं विचारः, संशय इति यावत् ।

[अहिर्नु ३ रज्जुर्नु, अहिर्नु रज्जुर्नु] अहि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । नु प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अनेन प्लुतः ।

एवमग्रेऽपि ॥छा।

ओमः प्रारम्भे ॥ ७।४।९६ ॥

[ओमः] ओम् षष्ठी ङस् ।

[प्रारम्भे] प्रारम्भ सप्तमी ङि ।

प्रमाणा(णामा)दिनादे(:) आदिपदात् स्तुतिर्गृह्यते । अभ्याय(दा)नं अङ्गीकारः ।

[ओ ३ म् ऋषभं पवित्रम्, ओमृषभं पवित्रम्] ओम् प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । ऋषभं पवित्रं । अनेन प्लुतः । प्रणम इत्यर्थे ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[ओ ३ म्, अग्निमीले पुरोहितम्] ओम् अग्नि द्वितीया अम् । 'ईडिक् स्तुतौ' (१११४) ईड् । वर्त्त० ए । स्तौमि इत्यर्थः, किम्भूतं अग्निं पुरो धीयते । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तप्र० → त । 'धागः' (४।४।१५) ''हि''देशः, यद्वा पुरोहितं किम्भूतं अग्निं तत्प्रायत्वात् ॥छ॥

हेः प्रश्नाख्याने ॥ ७।४।९७ ॥

[हेः] हि षष्ठी ङस् ।

[प्रश्नाख्याने] प्रश्नस्याख्यानं = प्रश्नाख्यानम्, तस्मिन् ।

पृष्टस्य प्रतिवचनं प्रश्नाख्यानम् ।

[अकार्षीः कटं देवदत्त !? अकार्षं हि ३, अकार्षं हि] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । अद्यतनी सि । 'सिजद्यतन्याम्' (३।४।५३) सिच् । 'सिचः(चि) परस्मै समानस्याऽङिति' (४।३।४४) वृद्धिः आर् । 'सः सिजस्तेर्दि-स्योः' (४।३।६५) ईत् । 'अड् धातोरा०' (४।४।२९) अट् । देवदत्त आमन्त्र्ये सि । अकार्ष-अद्यतनी अम् । हि प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अनेन हि स्वरात् परः प्लुतः ।

[अलावीः केदारं देवदत्त !? अलाविषं हि ३, अलाविषं हि] 'लूग्श् छेदने' (१५१९) लू । अद्यतनी सि । 'सिजद्यतन्याम्' (३।४।५३) सिच् । 'सः सिजस्तेर्दि-स्योः' (४।३।६५) ईत् । 'सिचः(चि) परस्मै०' (४।३।४४) वृद्धिः औ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) आव् । 'अड् धातो०' (४।४।२९) अट् । अलाविष-अद्यतनी अम् । हि प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । अनेन हि स्वरात् परः प्लुतः ।

[अकार्षीः कटं देवदत्त !? करोमि ननु] अकार्षीः कटं देवदत्त !? करोमि ननु । 'ननौ पृष्टोक्तौ सद्वत्' (५।२।१७) उत्तरेण सिद्धे नियमार्थं वचनं हेः प्रश्नाख्याने एव 'हेः प्रश्नाख्याने' (७।४।९७) वाक्यस्य स्वरेष्वन्त्य एव प्लुत इति च ॥छ॥

प्रश्ने च प्रतिपदम् ॥ ७।४।९८ ॥

[प्रश्ने] प्रश्न सप्तमी ङि ।

[च] च प्रथमा सि ।

[प्रतिपदम्] पदं प्रतिपत्तिः (प्रति प्रति) । ङस्-ङिर्वा । यद्वा 'क्रियाविशेषणात्' (२।२।४१) अम् ।

प्रश्ने - [अगमः ३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् देवदत्त ३ !? अगमः पूर्वान् ग्रामान् देवदत्त !?] अम (३९२)-द्रम (३९३) - हम्म (३९४) - मीमृ (३९५)-'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । अद्यतनी सि । 'लृदिद्-द्युतादि-पुष्यादेः परस्मै' (३।४।६४) अङ्प्र० → अ । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । अनेन स्वरात् परः प्लुतः सर्वत्र पदे २ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् देवदत्त ३ ? आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । पक्षे न प्लुतः ।

प्रश्नाख्याने - [अगम ३ म् पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् जिनदत्त ३ !? अगमं पूर्वान् ग्रामान् जिनदत्त !?] अम (३९२) - द्रम (३९३) - हम्म (३९४) - मीमृ (३९५) - 'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । अद्यतनी अम् । 'लृदिद्-द्युतादि-पुष्यादेः परस्मै' (३।४।६४) अङ्प्र० → अ । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । अगम ३ म् पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् जिनदत्त ३ ? आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् ।

दूरादामन्त्र्यस्य गुरुर्वैकोऽनन्त्योऽपि लनृत् ॥ ७।४।९९ ॥

[दूरात्] दूर पञ्चमी ङसि ।

[आमन्त्र्यस्य] आमन्त्र्य षष्ठी ङस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गुरुः] गुरु प्रथमा सि ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

[एकः] एक प्रथमा सि ।

[अनन्त्यः] न अन्त्योऽनन्त्यः । प्रथमा सि ।

[अपि] अपि प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[लनृत्] न ऋत् = अनृत् । लृश्चासौ अनृच्च = लनृत् । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

यत्र प्राकृतत्वात् प्रयत्नात् प्रयत्नविशेषे आश्रीयमाणे संदेहो भवति किमयं श्रोष्यति नवेति तद् दूरम्, गुरोरनृत इति विशेषत्वेन ।

[आगच्छ भो इ ३ न्द्रभूते ! आगच्छ भो इन्द्रभू ३ ते !] आगच्छ भो इ ३ न्द्रभूते !, आगच्छ भो इन्द्रभू ३ ते !॥

[आगच्छ भो नृ ३ षभ !, आगच्छ भो नृषभ !] आगच्छ भो नृ ३ षभ ! द्वितीये न प्लुतः । एवमग्रेऽपि ।

महाविभाषयैव प्लुतविकल्पे सिद्धे वाग्रहणं न विकल्पार्थं किन्त्वनय(न्त्य)प्लुतेन सह गुरोः असमावेशार्थम् । तेन यदा अन्त्यस्य प्लुतस्तदान्त्यस्यैव न तु गुरोः, यदा तु गुरोस्तदा गुरोरेव न त्वन्त्यस्येत्यर्थः, तेन क्लृ ३ प्तशिख ३ इति न भवति ।

[शृणु देवदत्त !] 'श्रुंट् श्रवणे' (१२९६) श्रु । पञ्चमी हि । 'स्वादेः श्नुः' (३।४।७५) श्नुप्र० → नु । 'श्रौति-कृवु-धिवु-पा-घ्रा-ध्मा-स्था-म्ना-दाम्-दृश्यर्त्ति-शद-सदः शृ०' (४।२।१०८) "शृ"देशः । 'असंयोगादोः' (४।२।८६) हिलुक् । देवदत्त आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् ।

गुरोरिति किम् ? अनन्त्यस्य लघोर्मा भूत् । एक इति किम् ? अनेकस्य गुरोर्यौगपद्येन मा भूत् । अनन्त्योऽपीति किम् ?. अन्त्यस्यैव मा भूत् । लृकारग्रहणमनृदिति प्रतिषेधनिवृत्त्यर्थम् । अथ ऋतः प्रतिषेधे लृकारस्य कः प्रसङ्गः ? उच्यते – इदमेव ज्ञापकमृवर्णग्रहणे लृवर्णस्यापि ग्रहणं भवतीति तेन –

[अचीक्लृपत्] 'कृपू(पौ)ङ् सामर्थ्ये' (९५९) कृप् । कल्पमानं कल्पन्तं वा प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे णिग्' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ऋदृवर्णस्य' (४।२।३७) इत्यनेन ऋकारस्यापि मध्ये लृकारः क्रियते गुणबाधनार्थम् । अद्यतनी दि० → त्० । 'णि-श्रि-द्रु-स्रु-कमः कर्त्तरि ङः' (३।४।५८) ङप्र० → अ । 'द्विर्धातुः परोक्षा-ङे प्राक् तु०' (४।१।१) "कृप्"द्विर्वचनम् । 'व्यञ्जनस्याऽनादेर्लुक्' (४।१।४४) अनादिव्यञ्जनलोपः । 'क-ङश्च-ञ्' (४।१।४६) क० → च० । 'असमानलोपे०' (४।१।६३) इ । 'लघोर्दीर्घोऽस्वरादेः' (४।१।६४) दीर्घः । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् इत्यादौ ऋवर्णकार्यं लृवर्णस्यापि सिद्धं भवति ।

[आगच्छ भोः कर्तृ ३ !, आगच्छ भोः कर्तृ !] आगच्छ भोः कर्तृ आमन्त्र्ये सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । अनेन प्लुतो विकल्पेन ।

[देवदत्त ! अहो आगच्छ] देवदत्त आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । अहो आगच्छ अत्र आमन्त्र्यस्यान्तेऽभावात् न प्लुतः ।

[शोभनः खल्वसि माणवक ३ ! शोभनः खल्वसि माणवक !] शोभनः खल्वसि माणवक आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् ।

अभिपूजितेऽर्थेऽनेनैव विकल्पेन प्लुतः ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

हे-हैष्वेषामेव ॥ ७।४।१०० ॥

[हेहैषु] हेश्च हैश्च = हेहायस्तेषु ।

[एषाम्] इदम् षष्ठी आम् ।

[एव] एव प्रथमा सि ।

दूरार्थद्योतकौ यौ हेहैशब्दौ कौ च तौ यौ तदामन्त्रणे वर्त्तते, यत्र २ हे-है अस्ति तत्र २ अनेनैव प्लुतः, पक्षे न, हे-हैष्वित्यवधारणस्य विषयार्थम् । एषामिति स्थानिनिर्देशार्थं बहुवचनं ह इ = हे, ह ए = है इति लाक्षणिकयोरपि परिग्रहार्थम् । एवकारोऽन्यस्य प्लुतस्य व्युदासार्थः ॥छ॥

अस्त्री-शूद्रे प्रत्यभिवादे भो-गोत्र-नाम्नो वा ॥ ७।४।१०१ ॥

[अस्त्रीशूद्रे] स्त्री च शूद्रश्च = स्त्रीशूद्रम्, न स्त्रीशूद्रम् = अस्त्रीशूद्रम्, तस्मिन् ।

[प्रत्यभिवादे] प्रति अभिवादनं = प्रत्यभिवादः, तस्मिन् ।

[भोगोत्रनाम्नः] भोस् च गोत्रं च नाम च = भोगोत्रनाम, तस्य ।

'अवर्ण-भो-भगो-ऽघोर्लुगसन्धिः' (१।३।२२) रलुक् ।

[वा] वा प्रथमा सि ।

यदभिवाद्यमानो गुरुः कुशलानुयोगेनाशिषा वा यद् युक्तं वाक्यं प्रयुङ्क्ते स प्रत्यभिवादः ।

[अभिवादये देवदत्तोऽहं भोः ३, अभिवादये देवदत्तोऽहं भोः] अभि 'वदिण् परिभाषणे' (१९६३) वद् । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । वर्त्त० ए । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः ।

[आयुष्मानेधि भोः ३, आयुष्मानेधि भोः] असक् भवे (भुवि) (११०२) अस् । पञ्चमी हि । 'शासस्-हनः शाध्येधि-जहि' (४।२।८४) एधि । भोस् अनेन प्लुतो विकल्पेन ।

[अभिवादये गार्ग्योऽहं भोः !, कुशल्यसि गार्ग्य ३ !, कुशल्यसि गार्ग्य !] अभिवादये गार्ग्योऽहं भोः कुशल्यसि गार्ग्य आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । अनेन विकल्पेन प्लुतः ।

राजन्यविशोरपि गोत्रत्वमेव ।

[अभिवादयेऽहमिन्द्रवर्मा भोः, आयुष्मानेधीन्द्रवर्म ३ न् !, इन्द्रवर्मन् !] अभिवादयेऽहमिन्द्रध(व)र्मा भोः, आयुष्मानेधीन्द्रध(व)र्म ३ न् ! । अनेन प्लुतो विकल्पेन ।

[अभिवादये इन्द्रपालितोऽहं भोः, आयुष्मानेधीन्द्रपालित ३ ! इन्द्रपालित !] अभिवादये इन्द्रपाति(लि)तोऽहं भोः, आयुष्मानेधीन्द्रपालित ३ ! । आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । अनेन प्लुतो विकल्पेन ।

नाम - **[अभिवादये देवदत्तोऽहं भोः, आयुष्मानेधि देवदत्त ३ !, देवदत्त !]** अभिवादये देवदत्तोऽहं भोः, आयुष्मानेधि देवदत्त ३ ! । आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् । अनेन विकल्पेन प्लुतः ।

[अभिवादये गार्ग्यहं भोः, आयुष्मती भव गार्गि !] गर्गस्यापत्यं वृद्धं स्त्री = गार्गी । 'गर्गादेर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणजेयेकण्०' (२।४।२०)

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

('यञो डायन्०') (२।४।५७) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'व्यञ्जनात् तद्धितस्य' (२।४।८८) यलुक् । आमन्त्र्ये सि । 'नित्यदिद्-द्विस्वराऽम्बार्थस्य ह्रस्वः' (१।४।४३) सिसउं ह्रस्वः ।

[अभिवादये तुषजकोऽहं भोः, आयुष्मानेधि कुशल्यसि तुषजक !] तुष 'जनैचि प्रादुर्भावे' (१२६५) जन् । तुषाज्जातः = तुषजः । 'क्वचित्' (५।१।१७१) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । कुत्सितोऽल्पोऽज्ञातो वा तुषजः = तुषजकः । 'कुत्सिता-ऽल्पा-ऽज्ञाते' (७।३।३३) कप्प्र० → क । आमन्त्र्ये सि । 'अदेतः स्यमोर्लुक्' (१।४।४४) सिलुक् ।

[अभिवादये स्थाल्यहं भोः, आयुष्मानेधि स्थालि ३] स्थलतीति स्थाली । 'वा ज्वलादि-दु-नी-भू-ग्रहा-ऽऽस्रोर्णः' (५।१।६२) णप्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । आमन्त्र्ये सि । 'नित्यदिद्०' (१।४।४३) सिसउं ह्रस्वः ।।छ।।

प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च सन्धेयसन्ध्यक्षरस्याऽऽदिदुत्परः ॥ ७।४।१०२ ॥

[प्रश्नाऽर्चाविचारे] प्रश्नश्च अर्चा च विचारश्च = प्रश्नाऽर्चाविचारम्, तस्मिन् ।

[च] च प्रथमा सि ।

[सन्धेयसन्ध्यक्षरस्य] सन्धेयं च तत् सन्ध्यक्षरं च = सन्धेयसन्ध्यक्षरम्, तस्य ।

[आत्] आत् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[इदुत्परः] इच्च उच्च = इदुतौ, इदुतौ परौ यस्मात् सः = इदुत्परः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

सन्धेयः सन्धियोग्यः यः क्वचित् स्वरे परे विकारमापद्यते स च प्लुतः, प्रत्यासत्त्या एकारैकारयोरिकारपरः ओकारौकारयोरुकारपरो भवति ।

प्रश्ने - [*अगमः ३ पूर्वान् ३ ग्रामा ३ न् अग्निभूता ३ इ, पटा ३ उ ?*] अग्निभूता ३ इ । अग्निभूति इति प्रकृतिः । आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) एकारात् । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन कृते प्लुते एकारस्य अनेन आ प्लुतात् इश्च । पटा ३ उ ? । पटु आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) ओ । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुते कृतेऽनेन ओकारस्य आ प्लुतात् उश्च ।

[अदा ३ स्तस्मा ३ इ, अपचा ३ इ पटा ३ उ, अहौषी ३ रग्ना ३ उ ?] तस्मै 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुतः । अनेन ए(ऐ)कारस्य आ प्लुतात् इश्च । 'हुंक् दाना-ऽदनयोः' (११३०) हु । अद्यतनी सि । 'सिजद्यतन्याम्' (३।४।५३) सिच् । 'सः सिजस्तेर्दि-स्योः' (४।३।६५) ईत् । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । 'सिचः(चि) परस्मै समानस्याऽङिति' (४।३।४४) वृद्धिः औ । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन सर्वत्र प्लुतः । अग्नि सप्तमी ङि । 'ङिर्डौ' (१।४।२५) ङि० → डौ० → औ० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) इलुक् । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुतः ३ । अनेन औकारस्य आ प्लुतात् उश्च ।

अर्चा = पूजा तस्याम् - [शोभनः खल्वसि अग्निभूता ३ इ, पटा ३ उ] अग्निभूति आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) गु० ए । पटु आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) गु० ओ । एकारस्य ओकारस्य च अनेन आ प्लुतात् इश्च उश्च ।

विचारे - [वस्तव्यं किं निर्ग्रन्थस्य सागारिका ३ इ उतानागारिके] अगारं-गृहं विद्यतेऽस्य = अगारिकः । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । सह अगारिकेण वर्त्तते इति सागारिकम्,

तस्मिन् । सागारिका ३ इ । सागारिक प्रकृतिः । सप्तमी ङि । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए । 'विचारे पूर्वस्य' (७।४।९५) इत्यनेन प्लुतः ३ । एकारस्य अनेन आ प्लुतात् इश्च । अगारेण चरति = आगारिकः । 'चरति' (६।४।११) इकण्प्र० → इक । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । न आगारिकम् = अनागारिकम्, तस्मिन् । 'कृत्यस्य वा' (२।२।८८) इति कर्त्तरि षष्ठी । निर्ग्रन्थेनेत्यर्थः ।

प्रत्यभिवादे - [आयुष्मानेधि अग्निभूता ३ इ पटा ३ उ] अग्निभूति - पटु । आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) ए - ओ । 'अस्त्री-शूद्रे प्रत्यभिवादे०' (७।४।१०१) प्लुतः ३ । एकारस्य ओकारस्य च अनेन आ प्लुतात् इः - उश्च ।

[आयुष्मन्तौ भूयास्तां देवदत्तजिनदत्ता ३ उ] देवदत्त-जिनदत्त । प्रथमा औ । 'ऐदौत्सन्ध्यक्षरैः' (१।२।१२) औ । 'अस्त्री-शूद्रे प्रत्यभिवादे०' (७।४।१०१) प्लुतः ३ । अनेन औकारस्य आ प्लुतात् उश्च ।

[आगच्छ भो अग्नि(इन्द्र)भूते ३] इन्द्रभूते ३ । 'दूरादामन्त्र्यस्य गुरुर्वैकोऽनन्त्योऽपि लनृत्' (७।४।९९) प्लुतः ३ ।

[कच्चि ३ त् कुशल ३ म् भवत्योः ३ कन्ये ३?] कच्चि ३ त् कुशल ३ म् भवत्योः ३ कन्ये ३ ? । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन प्लुतः । कन्या औ । 'औता' (१।४।२०) ए । प्रश्नद्योतकोऽव्ययः कच्चित् शब्दः अग्रेतनेषु 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुतः ३ ।

[अगमः ३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ नहो भद्रकाऽसि गौः ३] गौ ३ भावात् सन्ध्यभावः । 'दूरादामन्त्र्यस्य०' (७।४।९९) प्लुतः ३ ।

[आयुष्मानेधि भो ३] आयुष्मानेधि भो ३ । अत्र 'अस्त्री-शूद्रे प्रत्यभिवादे भो-गोत्र-नाम्नो वा' (७।४।१०१) प्लुतः ।

[भद्रिकासि कुमारि ३] कुमारी आमन्त्र्ये सि । 'नित्यदिद् द्विस्वराऽम्बार्थस्य ह्रस्वः' (१।४।४३) सिसउं ह्रस्वः । 'दूरादामन्त्र्यस्य०' (७।४।९९) प्लुतः ३ ।

[अगमः ३ पूर्वौ ३ ग्रामौ ३ देवदत्त ३] अत्र 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन प्लुतः ॥छ॥

तयोर्य्वौ स्वरे संहितायाम् ॥ ७।४।१०३ ॥

[तयोः] तद् षष्ठी ओस् ।

[य्वौ] य् च व् च = य्वौ । औ ।

[स्वरे] स्वर सप्तमी ङि ।

[संहितायाम्] संहिता सप्तमी ङि । अविरामेत्यर्थः ।

[अगमः ३ अग्निभूता ३ यत्रागच्छ] अम (३९२)-द्रम (३९३)-हम्म (३९४) मीमृ (३९५)-'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । अद्यतनी सि । 'लृदिद्-द्युतादि-पुष्यादेः परस्मै' (३।४।६४) अङ्प्र० → अ । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुतः । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च सन्धेयसन्ध्यक्षरस्यादिदुत्परः' (७।४।१०२) इत्यादिना एकारस्य आ प्लुतात् इश्च इति कृते अनेन इकारस्य यत्वम् ।

[अगमः ३ अग्निभूता ३ यिहागच्छ] अम (३९२)-द्रम (३९३)-हम्म (३९४) मीमृ (३९५)-'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । अद्यतनी सि । 'लृदिद्-द्युतादि०' (३।४।६४) अङ्प्र० → अ । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन प्लुतः । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे०' (७।४।१०२) इत्यादिना एकारस्य आ प्लुतात् इश्च इति कृते अनेन इकारस्य यत्वम् ।

[अगमः ३ पटा ३ वत्रागच्छ] अम (३९२)-द्रम (३९३)-हम्म (३९४) मीमृ (३९५)-'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । अद्यतनी सि । 'लृदिद्-द्युतादि०' (३।४।६४) अङ्प्र० → अ । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन प्लुतः । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे०' (७।४।१०२) इत्यादिना ओकारस्य आ प्लुतात् उश्च इति कृते अनेन उकारस्य वत्वम् ।

[अगमः ३ पटा ३ वुदकमानय] अम (३९२)-द्रम (३९३)-हम्म (३९४) मीमृ (३९५)-'गम्लृं गतौ' (३९६) गम् । अद्यतनी सि । 'लृदिद्-द्युतादि०' (३।४।६४) अङ्प्र० → अ । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन प्लुतः । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे०' (७।४।१०२) इत्यादिना ओकारस्य आ प्लुतात् उश्च इति कृते अनेन उकारस्य वत्वम् ।

स्वे दीर्घत्वस्य अस्वे स्वरे 'ह्रस्वोऽपदे वा' (१।२।२२) इत्यनेन प्राप्तह्रस्वत्वस्य च बाधनार्थं वचनम् ।

[अग्ना ३ इ] अग्नि आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) गु० ए । 'दूरादामन्त्र्यस्य०' (७।४।९९) प्लुतः ३ । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च०' (७।४।१०२) एकारस्य आ प्लुतात् इश्च ।

[पटा ३ उ] पटु आमन्त्र्ये सि । 'ह्रस्वस्य गुणः' (१।४।४१) गु० ओ । 'दूरादामन्त्र्यस्य०' (७।४।९९) प्लुतः ३ । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च०' (७।४।१०२) ओकारस्य आत् प्लुतात् उश्च ।

[अग्ना ३ इ इन्द्रम्] अग्ना ३ इ इन्द्रम् । अत्र 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुतः ३ । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च०' (७।४।१०२) इत्यादिना एकारस्य आ प्लुतात् इश्च ।

[पटा ३ उ उदकम्] पटा ३ उ उदकम् । अत्र 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुतः ३ । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च०' (७।४।१०२) इत्यादिना ओकारस्य आ प्लुतात् उश्च ।

[अग्ना ३ इ अत्र] अग्ना ३ इ अत्र । अत्र 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) प्लुतः ३ । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च०' (७।४।१०२) इत्यादिना एकारस्य आ प्लुतात् इश्च ।

[पटा ३ उ अत्र] पटा ३ उ अत्र । अत्र 'प्रश्ने च प्रतिपदम्' (७।४।९८) इत्यनेन प्लुतः ३ । 'प्रश्ना-ऽर्चा-विचारे च०' (७।४।१०२) इत्यादिना ओकारस्य आ प्लुतात् उश्च ।

विरामविवक्षायां 'न सन्धिः' (१।३।५२) इति सन्ध्यभावः ।

[ऐ ४ तिकायन] इ तिकस्यापत्यम् = ऐ ४ तिकायनः । 'नडादिभ्य आयनण्' (६।१।५३) आयनण्प्र० → आयन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । मतान्तरे अनेनैव चतुर्मात्रः प्लुत(ः) नीयते ४ ।

[औ ४ पगव] औ पूर्ववत् । मतान्तरे अनेनैव चतुर्मात्रः प्लुत(ः) नीयते ४ ॥छ॥

पञ्चम्या निर्दिष्टे परस्य ॥ ७।४।१०४ ॥

[पञ्चम्या] पञ्चमी तृतीया टा ।

[निर्दिष्टे] निर्दिष्ट सप्तमी ङि ।

[परस्य] पर षष्ठी ङस् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[**वृक्षैः**] वृक्ष तृतीया भिस् । 'भिस ऐस्' (१।४।२) भिस्० → ऐस्० । 'ऐदौत्सन्ध्यक्षरैः' (१।२।१२) ऐ । एवमग्रेऽपि ।

अव्य(व्या)बाध अव्यवहितस्येत्यर्थः ॥छ॥

सप्तम्या पूर्वस्य ॥ ७।४।१०५ ॥

[**सप्तम्या**] सप्तमी तृतीया टा ।

[**पूर्वस्य**] पूर्व षष्ठी ङस् ।

अव्यवहितस्य स्थाने तत्कार्यं भवति ।

[**समिदत्र**] सम् 'जिइन्धैपि दीप्तौ' (१४९८) इन्ध् । समिन्द्धे ज्वलनो अनया इति समित् । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'नो व्यञ्जनस्याऽनुदितः' (४।२।४५) नलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ध० → द० । अत्र प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[**त्रिष्टुबत्र**] त्रि स्तम्भू (१९८५)-'स्तुम्भू रोधनार्थः' (१९८६) स्तम्भ् इति सौत्रो धातुः । 'ष्टुंग्क् स्तुतौ' (११२४) ष्टु । 'षः सोऽष्ट्यै०' (२।३।९८) स्तु । 'निमित्ताभावे नैमित्तिकस्याप्यभावः' (न्या० वक्ष०(१)/सूत्र(२९)) स्तु । त्रीन् स्तुभ्नाति स्तौति वा । 'ककुप्-त्रिष्टुबनुष्टुभः' (उणा० ९३२) त्रिष्टुप् निपातः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) प० → ब० । अत्र प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् । 'इवर्णादि०' (१।२।२१) इत्यादौ स्वरे इत्याद्यौपश्लेषिकमधिकरणं पूर्वं परं च सम्भवति, तत्र परमेव ग्राह्यमिति नियमार्थं वचनम् ॥छ॥

षष्ठ्याऽन्त्यस्य ॥ ७।४।१०६ ॥

[**षष्ठ्या**] षष्ठी तृतीया टा ।

[**अन्त्यस्य**] अन्त्य षष्ठी ङस् ।

[**अष्टाभिः**] अष्टन् तृतीया भिस् । 'वाष्टन आः स्यादौ' (१।४।५२) न० → आ । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः ।

[**अष्टासु**] अष्टन् सप्तमी सुप् । 'वाष्टन आः स्यादौ' (१।४।५२) न० → आ० । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः ॥छ॥

अनेकवर्णः सर्वस्य ॥ ७।४।१०७ ॥

[**अनेकवर्णः**] न विद्यते एको वर्णो यस्य सः = अनेकवर्णः ।

[**सर्वस्य**] सर्व षष्ठी ङस् ।

[**तिसृभिः**] त्रि तृतीया भिस् । 'त्रि-चतुरस्तिसृ-चतसृ स्यादौ' (२।१।१) त्रि० → "तिसृ"देशः ।

[**चतसृभिः**] चतुर् तृतीया भिस् । 'त्रि-चतुरस्तिसृ-चतसृ स्यादौ' (२।१।१) चतुर्० → "चतसृ"देशः ।

[**व्याघ्रपात्**] व्याघ्रस्येव पादावस्य स = व्याघ्रपाद् । 'पात् पादस्याऽहस्त्यादेः' (७।३।१४८) पादस्य "पाद्"देशः, न समुदायस्य ।

[**किरति**] 'कृत् विक्षेपे' (१३३४) कृ । वर्त्त० तिव् । 'तुदादेः शः' (३।४।८१) शप्र० → अ । 'ॠतां क्ङितीर्' (४।४।११६) किर् इत्यर्थः ।

पूर्वस्यापवादोऽयम्, एवमुत्तरोऽपि ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्रत्ययस्य ॥ ७।४।१०८ ॥

[प्रत्ययस्य] प्रति 'इंण्क् गतौ' (१०७५) इ । यतः सर्वे 'गत्यर्थो(र्थाः) ज्ञानार्थाः' (न्या०वक्ष०(२)/सूत्र(४४)) इत्युक्तं प्रतीयते ज्ञायते येनार्थः सः = प्रत्ययः । 'पुन्नाम्नि घः' (५।३।१३०) घप्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । तस्य-प्रत्ययस्य ।

[सर्वे] सर्व प्रथमा जस् । 'जस इः' (१।४।९) जस्० → इ० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[अष्टौ] अष्टन् जस् । 'अष्ट और्जस्-शसोः' (१।४।५३) जस्० → औ । 'वाष्टन आः स्यादौ' (१।४।५२) न० → आ । 'ऐदौत् सन्ध्यक्षरैः' (१।२।१२) औ ।

[कति] कति प्रथमा जस् । डति-ष्णः संख्याया लुप्' (१।४।५४) जस्लुप् ।

स्थानीवाऽवर्णविधौ ॥ ७।४।१०९ ॥

[स्थानी] 'ष्ठां गतिनिवृत्तौ' (५) ष्ठा । 'षः सोऽष्ट्यै०' (२।३।९८) स्था । 'निमित्ताभावे०' (न्या०वक्ष०(१)/सूत्र(२९)) स्था । स्थीयतेऽस्मिन्निति स्थानम् । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । स्थानं-प्रसङ्गः सोऽस्यास्तीति स्थानी-देशी । 'अतोऽनेकस्वरात्' (७।२।६) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।८७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[इव] इव प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[अवर्णविधौ] वर्णाश्रितो विधिः = वर्णविधिः । न वर्णविधिः = अवर्णविधिः, तस्मिन् ।

तत्र धातुप्रकृतिविभक्तिकृदव्ययपदादेशा उदाहरणानि । धात्वादेशो धातुवद्भवति ।

[भविता] 'असक् भवे(भुवि)' (११०२) अस् । 'अस्ति-ब्रुवोर्भू-वचावशिति' (४।४।१) अस्० → भूदेशः । भवतीति भविता । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) तृच्प्र० → तृ । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[भवितुम्] भवनाय = भवितुम् । 'क्रियायां क्रियार्थायां०' (५।३।१३) तुम्प्र० । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[भवितव्यम्] भूयते = भवितव्यम् । 'तव्या-ऽनीयौ' (५।१।२७) तव्यप्र० । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[वक्ता] 'ब्रूंगक् व्यक्तायां वाचि' (११२५) ब्रू । 'अस्ति-ब्रुवोर्भू-वचावशिति' (४।४।१) ब्रू० → "वच्"देशः । वक्तीति वक्ता । 'णक-तृचौ' (५।१।४८) तृच्प्र० → तृ । शेषं स्पष्टम् ।

[वक्तुम्] वचनाय = वक्तुम् । 'क्रियायां क्रियार्थायां तुम्०' (५।३।१३) तुम्प्र० । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० ।

[वक्तव्यम्] उच्यते = वक्तव्यम् । 'तव्या-ऽनीयौ' (५।१।२७) तव्यप्र० । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० ।

प्रकृत्यादेशः प्रकृतिवत् । किमः कादेशे कृते सर्वादित्वात् स्मायादयो भवन्ति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[कस्मै] किम् चतुर्थी ङे । 'किमः कस्तसादौ च' (२।१।४०) किम्० "का"देशः । 'सर्वादेः स्मै-स्मातौ' (१।४।७) स्मै ।

[के] किम् प्रथमा जस् । 'किमः कस्तसादौ च' (२।१।४०) किम्० → "कादेशः" । 'जस इः' (१।४।९) इ० । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[केषाम्] किम् षष्ठी आम् । 'किमः कस्तसादौ च' (२।१।४०) किम्० → "का"देशः । 'अवर्णस्याऽऽमः साम्' (१।४।१५) आम्० → साम्० । 'एद् बहुस्भोसि' (१।४।४) ए । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् ।

विभक्त्यादेशो विभक्तिवत् -

[वृक्षाय] वृक्ष चतुर्थी ङे । 'ङे-ङस्योर्याऽऽतौ' (१।४।६) ङे० → य० । 'अत आः स्यादौ०' (१।४।१) दीर्घः ।

[प्लक्षाय] प्लक्ष चतुर्थी ङे । 'ङे-ङस्योर्याऽऽतौ' (१।४।६) ङे० → य० । 'अत आः स्यादौ०' (१।४।१) दीर्घः ।

[राजा] राजन् प्रथमा सि । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[पचेयम्] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । सप्तमी याम् । 'याम्-युसोरियमियुसौ' (४।२।१२३) "इयम्"देशः । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

[पचेयुः] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । सप्तमी युस् । 'याम्-युसोरियमियुसौ' (४।२।१२३) "युस्"देशः । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए ।

कृदादेशः कृद्वत् -

[प्रकृत्य] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ, प्रपूर्व० । प्रकरणं पूर्वं = प्रकृत्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[प्रहृत्य] 'हृंग् हरणे' (८८५) हृ, प्रपूर्व० । प्रहरणं पूर्वं = प्रहृत्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

अव्ययादेशोऽव्ययवत्-

[प्रस्तुत्य, उपस्तुत्य] 'ष्टुंग्क् स्तुतौ' (११२४) ष्टु । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) स्तु । 'निमित्ताभावे०' (न्या०वक्ष०(१)/सूत्र(२९)) स्तु । प्र-उपपूर्व० । प्रस्तवनं पूर्वम् । उपस्तवनं पूर्वम् । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । शेषं पूर्ववत् । 'क्त्वा-तुमम्' (१।१।३५) इत्यव्ययसंज्ञा । तत्फलं प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

पदादेशः पदवत् -

[धर्मो वो रक्षतु] अत्र पदत्वात् 'सो रुः' (२।१।७२) रेफत्वम् ।

[धर्मो नो रक्षतु] अत्र पदत्वात् 'सो रुः' (२।१।७२) रेफत्वम् ।

इवग्रहणं स्वाश्रयार्थम्, अन्यथा स्थानीत्यादेशस्य संज्ञा विज्ञायेत, तेन - **[आहत, आवधिष्ट]** आङ्पूर्व० 'हनंक् हिंसा-गत्योः' (११००) हन् । अद्यतनी त । 'सिजद्यतन्याम्' (३।४।५३) सिच् । प्रथमे 'हनः सिच्' (४।३।३८) इत्यनेन

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

सिच् कित्त्वात् 'यमि-रमि-नमि-गमि-हनि-मनि-वनति-तनादेर्धुटि क्ङिति' (४।२।५५) इत्यादिना नलुक्। 'धुड्-ह्रस्वाल्लुग-निटस्त-थोः' (४।३।७०) सिच्लुक् । द्वितीये 'अद्यतन्यां वा त्वात्मने' (४।४।२२) "वध"देशः । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) त० → टत्वम्, इत्यादौ 'आङो यम-हनः स्वेऽङ्गे च' (३।३।८६) इत्यनेन उभयत्राप्यात्मनेपदं भवति, अन्यथा वधिरेव स्यात् ।

वर्णाश्रयो विधिर्वर्णविधिरिति समासस्याश्रयणाद्वर्णात् परस्य विधिः १, वर्णे परतो विधिः २, वर्णस्य स्थाने विधिः ३, वर्णेन विधिः ४, अप्रधानवर्णाश्रयो वा विधि ५, रिति सर्वत्रावर्णविधाविति प्रतिषेधो भवति ।

तत्र वर्णात् परस्य विधिः —

[द्यौः] द्यो प्रथमा सि । 'ओत औ' (१।४।७४) औ । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[पन्थाः] पथिन् प्रथमा सि । 'थो न्थ्' (१।४।७८) थ्० → न्थ्० । 'पथिन्-मथिनृभुक्षः सौ' (१।४।७६) न० → आ० । 'एः' (१।४।७७) इ० → आ० । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[सः] तद् प्रथमा सि । 'आद्वेरः' (२।१।४१) द्० → अ । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'तः सौ सः' (२।१।४२) त० → स० । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः पदान्ते०' (१।३।५३) विसर्गः सर्वत्र ।

अत्र औत्व-आत्व-त्यदाद्यत्वेषु कृतेषु स्थानिवद्भावात् व्यञ्जनात् परस्य सेर्लोपः 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) इत्यादिना प्राप्नोति स न भवति ।

वर्णे परतो विधिः–

[क इष्टः] किम् प्रथमा सि । 'किमः कस्तसादौ च' (२।१।४०) "क"देशः । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रोर्यः' (१।३।२६) य । अग्रे इष्टः । 'स्वरे वा' (१।३।२४) यलुक् ।

[स उप्तः] तद् प्रथमा सि । शेषं पूर्ववत् । 'डुवपीं बीजसन्ताने' (९९५) वप् । उप्यते स्म = उप्तः । 'क्त-क्तवतू' (५।१।१७४) क्तप्र० → त । 'यजादि-वचेः किति' (४।१।७९) य्वृत् व० → उ० । अत्र य्वृति कृते 'घोषवति' (१।३।२१) इति रोरुत्वम् । 'एतदश्च व्यञ्जनेऽनग्-नञ्समासे' (१।३।४६) इत्यादिना सेर्लोपश्च न भवति ।

वर्णस्य स्थाने विधिः–

[श्रायं हविः] श्रीर्देवताऽस्य = श्रायं हविः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।३) आय् । प्रथमा सि । 'अतः स्यमोऽम्' (१।४।५७) अम् । हविस् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) सिलुप् । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । अत्रेकारस्य वृद्धौ कृतायां स्थानिवद्भावात् 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इति लोपः प्राप्तो न भवति ।

वर्णेन विधिः-

[उरःकेण, उरःपेण, उर ≍●केण, उर)(पेण] उरस् 'कैं शब्दे' (३६) कै । 'आत् सन्ध्यक्षरस्य' (४।२।१) आ । 'पैं शोषणे' (४७) पै । 'आत् सन्ध्यक्षरस्य' (४।२।१) पा । उरः कायतीति उरःकः, तेन । उरः पायतीति उरःपः, तेन । 'आतो डोऽह्वा-वा-मः' (५।१।७६) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । तृतीया टा । 'टा-ङसोरिन-स्यौ' (१।४।५) "इन"देशः । 'अवर्णस्ये०' (१।२।६) ए । 'कवर्गैकस्वरवति' (२।३।७६) णत्वम् । अग्रेतने सर्वत्र 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'रः कख-पफयोः ≍●क-)(पौ' (१।३।५) ≍ -)(देशः । अत्र सकारादेशानां विसर्जनीयजिह्वामूलीयोपध्मानीयानां स्थानिवद्भावप्रतिषेधा"दलचटतवर्गशसान्ते" इति णत्वप्रतिषेधो न भवति ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[व्यूढोरस्केन, महोरस्केन] व्यूढं उरो यस्य सः, तेन । महदुरो यस्य सः, तेन । दध्युरः-सर्पिर्मधूपानच्छालेः' (७।३।१७२) इत्यादिना कच्समासान्तः → क । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'प्रत्यये' (२।३।६) रस्य सः, इत्यत्र तु सकारे कृते स्वाश्रयः प्रतिषेधः प्रवर्त्तते ।

अप्रधानवर्णाश्रयो विधिः-

[प्रदीव्य] 'दिवूच् क्रीडा-जयेच्छा-पणि-द्युति-स्तुति-गतिषु' (११४४) दिव्, प्रपूर्व० । प्रदेवनं पूर्वं = प्रदीव्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'भ्वादेर्नामिनो दीर्घो र्वोर्व्यञ्जने' (२।१।६३) दीर्घः ई ।

[प्रसीव्य] 'षिवूच् उतौ' (११६४) षिव्, प्रपूर्व० । षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) सिव् । प्रसेवनं पूर्वं = प्रसीव्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'भ्वादेर्नामिनो०' (२।१।६३) दीर्घः ई ।

अत्र स्तादीत्यन्यपदार्थस्याशितः प्राधान्यात् स्तोरप्राधान्यमिति स्थानिवद्भावप्रतिषेधो भवति । स्थानिवर्णाश्रयकार्य-प्रतिषेधाच्चादेशवर्णाश्रयाणि स्थान्यनुबन्धाश्रयाणि च कार्याणि भवन्त्येव । आदेशवर्णाश्रयाणि-

[सर्वेषाम्] सर्व षष्ठी आम् । 'अवर्णस्याऽऽमः साम्' (१।४।१५) आम्० → साम्० । 'एद् बहुस्भोसि' (१।४।४) ए । 'नाम्यन्तस्था०' (२।३।१५) षत्वम् । अत्र सामादेशे कृते सकाराश्रयमेत्वं भवति । स्थान्यनुबन्धाश्रयाणि-

[प्रभिद्य] 'भिदृंपी विदारणे' (१४७७) भिद्, प्रपूर्व० । प्रभेदनं पूर्वं = प्रभिद्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् ।

[निरुध्य] 'रुधृंपी आवरणे' (१४७३) रुध्, निपूर्व० । निरोधनं पूर्वं = निरुध्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् ।

[प्रणीय] 'णींग् प्रापणे' (८८४) णी । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७)नी, प्रपूर्व० । प्रणयनं पूर्वं = प्रणीय । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'अदुरुपसर्गान्तरो ण-हिनु-मीना-ऽऽनेः' (२।३।७७) णत्वम् ।

[प्रलूय] 'लूग्श् छेदने' (१५१९) लू, प्रपूर्व० । प्रलवनं पूर्वं = प्रलूय । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् ।

अत्र क्त्वो यबादेशे कृते स्थानिवद्भावेन क्ङितीति गुणप्रतिषेधो भवति ।

अनुबन्धा ह्यसन्त एव गुणाभावादिकं कार्यं कुर्वन्ति ।

[अग्रहीत्] 'ग्रहीश् उपादाने' (१५१७) ग्रह् । अद्यतनी दि० → त् । 'सिजद्यतन्याम्' (३।४।५३) सिच् । 'सः सिजस्तेर्दि-स्योः' (४।३।६५) ईत् । 'स्ताद्यशितोऽत्रोणादेरिट्' (४।४।३२) इट् । 'गृह्णोऽपरोक्षायां दीर्घः' (४।४।३४) दीर्घः । 'इट ईति' (४।३।७१) सिच्लुक्, इत्यत्रेटो दीर्घत्वे स्थानिवद्भावात् 'इट ईति' (४।३।७१) इति सिचो लोपो भवति । वर्णात् परतो विधिरिति समासात् वर्णविधिह्येषः ? उच्यते-नायं वर्णविधिः, विशिष्टं ह्येष समुदायवर्णमाश्रयते इटं नाम ॥छा॥

स्वरस्य परे प्राग्विधौ ॥ ७।४।११० ॥

[स्वरस्य] स्वर षष्ठी ङस् ।

[परे] पर सप्तमी ङि ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[प्राग्विधौ] प्राचो विधिः = प्राग्विधिः, तस्मिन् ।

[कथयति] 'कथण् वाक्यप्रतिबन्धे' (१८८०) कथ । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच् । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[अवधीत्] अवधीत् इत्यत्र 'अद्यतन्यां वा त्वात्मने' (४।४।२२) इत्यनेन "वध"देशः ।

अत्राल्लुकः स्थानिवद्भावादुपान्त्यलक्षणा वृद्धिः 'ञ्णिति' (४।३।५०)-'व्यञ्जनादेर्वोपान्त्यस्याऽतः' (४।३।४७) इत्याभ्यां न भवति ।

[स्पृहयति] 'स्पृहण् ईप्सायाम्' (१९२८) स्पृह । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच् । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[मृगयते] 'मृगण्(णि) अन्वेषणे' (१९३०) मृग । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच् । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । वर्त्त० ते । 'कर्त्तर्यन०' (३।४।७१) शव् । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

अत्र लघूपान्त्यलक्षणो गुणो न भवति ।

[पादिकः] पादाभ्यां तरति = पादिकः । 'नौ-द्विस्वरादिकः' (६।४।१०) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । अत्र 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) इत्यादिना पद्भावो न भवति ।

[शातनी] 'शद्लृं शातने' (९६७) शद् । सीदन्तं (शीयमानं) प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे णिग्' (३।४।२०) णिग् । 'शदे शात्' ('शदिरगतौ शात्') (४।२।२३) "शात्"देशः । [द्वितीये?] शात्यतेऽनया = शातनी । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[पातनी] 'पत्लृ गतौ' (९६२) पत् । पतन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे०' (३।४।२०) णिग् । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । [द्वितीये?] पात्यतेऽनया = पातनी । 'करणा-ऽऽधारे' (५।३।१२९) अनट्प्र० → अन । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

अत्र 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) लुग् न भवति ।

[धारणिः] धरणस्यापत्यं = धारणिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[रावणिः] टुक्षु (१०८४)-'रु शब्दे' (१०८५) रु । रौतीति रवणः । 'नन्द्यादिभ्योऽनः' (५।१।५२) अनप्र० । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । रवणस्यापत्यं = रावणिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

अत्र 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इत्यन्त्यस्वरादिलोपो न भवति ।

[स्रंस्यते] 'स्रंसूङ् स्रंसने' (९५३) स्रंस् । स्रंसमानं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग् । वर्त्त० ते । 'क्यः शिति' (३।४।७०) क्यप्र० → य । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् ।

[ध्वंस्यते] 'ध्वंसूङ् गतौ च' (९५४) ध्वंस् । ध्वंसमानं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग् । वर्त्त० ते । 'क्यः शिति' (३।४।७०) क्यप्र० → य । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अत्र णिलुकः स्थानिवद्भावादुपान्त्यनकारलोपो न भवति ।

[याज्यते] 'यजीं देवपूजा-सङ्गतिकरण-दानेषु' (९९१) यज् । यजन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग् । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । वर्त्त० ते । 'क्यः शिति' (३।४।७०) क्यप्र० → य । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् ।

[वाप्यते] 'डुवपीं बीजसन्ताने' (९९५) वप् । वपन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । वर्त्त० ते । 'क्यः शिति' (३।४।७०) क्यप्र० → य । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् ।

अत्र य्वृन्न भवति ।

[निराद्य, समाद्य] निर्-सम् 'अदं भक्षणे' (१०९५) अद् । निरदन्तं समदन्तं च प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । निरादनं पूर्वम् । समादनं पूर्वम् । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । अत्र 'यपि चाऽदो जग्ध्' (४।४।१६) इत्यनेन जग्धादेशो न भवति ।

[घात्यात्] 'हनंक् हिंसा-गत्योः' (११००) हन् । घ्नन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति घात्' (४।३।१००) "घात्"देशः । आशीः क्यात् । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । अत्र वधादेशो न भवति ।

[निगार्यते, निगाल्यते] नि 'गृत् निगरणे' (१३३५) गृ । निगिरन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् । वर्त्त० ते । 'क्यः शिति' (३।४।७०) क्यप्र० → य । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । अत्राव्यवहितो णिलोपस्य स्थानित्वेन 'नवा स्वरे' (२।३।१०२) इति पक्षे लत्वम् ।

[चातुरौ] चतुर्णामिमौ = चातुरौ । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

[आनडुहौ] अनडुह इमौ = आनडुहौ । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ ।

अत्र औत्वादेशस्य स्थानिवद्भावात् 'वाः शेषे' (१।४।८२) इति वा न भवति ।

[पादे] पाद सप्तमी ङि । अत्र एत्वादेशस्य स्थानिवद्भावात् पद्भावो 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) इत्यादिना पद् न भवति ।

[अवीवदद्वीणां परिवादकेन] वदति वीणा-तां परिवादकः प्रयुङ्क्ते । णिग्प्र० । परिवादकं वीणां वादयन्तं देवदत्तः प्रयुङ्क्ते । णिग्प्र० । 'ञ्णिति०' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । अद्यतनी दि → त् । 'णि-श्रि-द्रु-स्रु-कमः कर्त्तरि ङः' (३।४।५८) ङप्र० → अ । 'द्विर्धातुः परोक्षा-ङे प्राक्०' (४।१।१) द्विः । 'व्यञ्जनस्याऽनादेर्लुक्' (४।१।४४) अनादिव्यञ्जनलोपः । असमानलोपे सन्वल्लघुनि ङे' (४।१।६३) इ । 'उपान्त्यस्याऽसमानलोपि०' (४।२।३५) ह्रस्वः । 'लघोर्दीर्घोऽस्वरादेः' (४।१।६४) दीर्घः । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । अत्र णिजात्याश्रयणादुपान्त्यस्य ह्रस्वो भवति ।

[अक्राष्टम्] 'कृषींत् विलेखने' (१३१९) कृष् । अद्यतनी ताम् । 'स्पृश-मृश-कृष-तृप-दृपो वा' (३।४।५४) सिच् । 'स्पृशादि-सृपो वा' (४।४।११२) अ । 'व्यञ्जनानामनिटि' (४।३।४५) वृद्धिः । 'धुड्-ह्रस्वाल्लुगनिटस्त-थोः' (४।३।७०) सिच्लुक् । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) त० → ट० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[अद्राष्टाम्] 'दृशृं प्रेक्षणे' (४९५) दृश् । अद्यतनी ताम् । सिच् । 'अः सृजि-दृशोऽकिति' (४।४।१११) अ । 'व्यञ्जनानामनिटि' (४।३।४५) वृद्धिः । 'धुड्-ह्रस्वाल्लु०' (४।३।७०) सिच्लुक् । 'यज-सृज-मृज-राज०' (२।१।८७) श० → ष० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) त० → ट० ।

अत्र सिज्लोपो न स्वरादेश इति 'ष-ढोः कस्सि' (२।१।६२) इति कत्वे स्थानी न भवति ।

[आगत्य] आगमनं पूर्वम् = आगत्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'यमि-रमि-नमि-गमि०' (४।२।५५) मलुक् । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः ।

[अभिमत्य] अभिमननं पूर्वम् = अभिमत्य । 'प्राक्काले' (५।४।४७) क्त्वाप्र० → त्वा । 'अनञः क्त्वो यप्' (३।२।१५४) यप् । 'ह्रस्वस्य तः पित्कृति' (४।४।११३) तोऽन्तः । 'यमि-रमि-नमि-गमि-हनि-मनि०' (४।२।५५) नलुक् । अत्र पञ्चमे(मो) लोपो ह्रस्वलक्षणो तकारे स्थानी न भवति ।

[द्विपदिकां ददाति] द्वौ पादौ ददाति = द्विपदिकां ददाति । संख्याऽऽदेः पादादिभ्यो दान-दण्डे चाऽकल् लुक् च' (७।२।१५२) अकल्प्र० → अक - अन्त्योऽकारस्य लुक् । 'य-स्वरे पादः पदणि-क्य-घुटि' (२।१।१०२) "पद्"देशः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । 'अस्याऽयत्-तत्०' (२।४।१११) इ । अम् । अत्राल्लुचः परनिमित्तत्वाभावात् स्थानित्वाभावे पदादेशो भवति ।

[बाभ्रवीयाः] बभ्रोरपत्यं = बाभ्रव्यः । 'मधु-बभ्रोर्ब्राह्मण-कौशिके' (६।१।४३) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'बाभ्रव्यस्य इमे छात्राः = बाभ्रवीयाः । 'दोरीयः' (६।३।३२) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) यलुक् । अत्र 'तद्धितयस्वरेऽनाति' (२।४।९२) इति यलोपे परविधौ कर्तव्येऽवादेशः स्थानी न भवति, अन्यथा व्यञ्जनाभावात् यलोपो न स्यात् ।

[नैधेयः] नि 'डुधांग्क् धारणे च' (११३९) धा । निधानं = निधिः । 'उपसर्गाद् दः किः' (५।३।८७) किप्र० → इ । 'इडेत्-पुसि०' (४।३।९४) आलुक् । निधेरपत्यं = नैधेयः । 'इतोऽनिञः' (६।१।७२) एयण्प्र० → एय । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

[निधिकः] निधिना तरति = निधिकः । 'नौ-द्विस्वरादिकः' (६।४।१०) इकप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) इलुक् ।

अत्र 'इडेत्-पुसि०' (४।३।९४) इत्याकारे(र)लोपो द्विस्वरलक्षणे एयणिकं प्रत्ययविधौ परस्मिन् स्थानी न भवति, अन्यथा त्रिस्वरत्वात् प्रत्ययो न स्यात् ।

[ऐलुकीयः] इलुकाया अदूरभवं नगरमैलुकम् । 'निवासा-ऽदूरभव इति देशे नाम्नि' (६।२।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः ऐ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । ऐलुके भवः = ऐलुकीयः । 'क-खोपान्त्य-कन्था-पलद-नगर-ग्राम-ह्रदोत्तरपदाद् दोः' (६।३।५९) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[पारिखीयः] परिखाया अदूरभवं नगरं = पारिखम् । 'निवासा-ऽदूरभव इति देशे नाम्नि' (६।२।६९) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः आ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) आलुक् । पारिखे भवः = पारिखीयः । 'क-खोपान्त्य-कन्था-पलद-नगर-ग्राम-ह्रदोत्तरपदाद् दोः' (६।३।५९) ईयप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

अत्राण्याकारलोपः परविधौ कखोपान्त्यलक्षणो(णे) ईये स्थानी न भवति । पूर्वस्माद्विधिः प्राग्विधिरित्यप्याश्रीयते, तेन-

[अधुक्षन्त] 'दुहींक् क्षरणे' (११२७) दुह् । अद्यतनी अन्त । 'ह-शिटो नाम्युपान्त्याददृशोऽनिटः सक्' (३।४।५५) सक्० → स । तस्य 'दुह-दिह-लिह-गुहो दन्त्यात्मने वा सकः' (४।३।७४) इत्यादिना विकल्पत्वात्र लुक् । 'भ्वादेर्दादेर्घः'

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

(२।१।८३) ह० → घ० । 'ग-ड-द-बादे०' (२।१।७७) द० → ध० । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) घ० → क० । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् । क-षयोगे क्ष । 'स्वरेऽतः' (४।३।७५) अलुक् । 'स्वरेऽतः' (४।३।७५) सकोऽकारलोपस्य परमप्यदादेशं प्रति स्थानिवद्भावः स्वरादेशात् प्राग्भूतात् यो विधिः इति स न भवति ।

पूर्वत्रावर्णविधाविति प्रतिषेधात् वर्णविध्यर्थं वचनम् ।।छ।।

न सन्धि-ङी-य-क्वि-द्वि-दीर्घा-ऽसद्विधावस्कृलुकि ।। ७।४।१११ ।।

[न] न प्रथमा सि ।

[सन्धिङीयक्विद्विदीर्घाऽसद्विधौ] सन्धिश्च ङीश्च यश्च क्विश्च द्विश्च दीर्घश्च असद्विधिश्च = सन्धिङीयक्विद्विदीर्घाऽसद्विधि, तस्मिन् ।

[अस्कृलुकि] स् च क् च = स्कौ, तयोर्लुक् = स्कृलुक्, न स्कृलुक् = अस्कृलुक्, तस्मिन् ।

'लि लौ' (१।३।६५) इति यावत्सन्धिविधिः, तत्र-

[वियन्ति अपयन्ति] 'इंण्क् गतौ' (१०७५) इ, वि-अपपूर्व० । वर्त्त० अन्ति । 'ह्विणोरप्विति व्-यौ' (४।३।१५) यत्वम् । अत्रेणो यत्वं स्वरादेशः परनिमित्तकः पूर्वविधौ दीर्घत्वे एत्वे च कर्त्तव्ये स्थानीव न भवति ।

[तानि सन्ति] तद् प्रथमा जस् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) द्० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । प्रथमा जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । 'असक् भवे (भुवि)' (११०२) अस् । वर्त्त० अन्ति । 'श्ना-ऽस्त्योर्लुक्' (४।२।९०) अलुक् ।

[तौ स्तः] तद् औ । अस् । वर्त्त० तस् । 'श्ना-ऽस्त्योर्लुक्' (४।२।९०) अलुक् ।

अत्रास्तेरल्लोपो यत्वे आवादेशे च कर्त्तव्ये स्थानी न भवति ।

[वैयाकरणः] पूर्ववत् ।

[सौवश्वः] शोभनोऽश्वो यस्य = स्वश्वः, स्वश्वस्येदं = सौवश्वः । 'तस्येदम्' (६।३।१६०) अण्प्र० → अ । 'य्वः पदान्तात् प्रागैदौत्' (७।४।५) वात् प्राग् औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

अत्र यत्ववत्वयोः स्थानिवद्भावादैदौतोरायावादेशौ न भवतः ।

[शिण्ढि] 'शिष्लृंप् विशेषणे' (१४९२) शिष् । पञ्चमी हि । 'रुधां स्वराच्श्नो नलुक् च' (३।४।८२) श्नप्र० → न । 'श्ना-ऽस्त्योर्लुक्' (४।२।९०) अलुक् । 'हु-धुटो हेर्धिः' (४।२।८३) हि० → धि० । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ष० → ड० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) ध० → ढ० । 'म्नां धुड्वर्गेऽन्त्योऽपदान्ते' (१।३।३९) अनुस्वारः-ण० ।

[पिण्ढि] 'पिष्लृंप् संचूर्णने' (१४९३) पिष् । पञ्चमी हि । 'रुधां स्वरा०' (३।४।८२) श्नप्र० → न । 'श्ना-ऽस्त्योर्लुक्' (४।२।९०) अलुक् । 'हु-धुटो हेर्धिः' (४।२।८३) हि० → धि० । 'धुटस्तृतीयः' (२।१।७६) ष० → ड० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) ध० → ढ० । 'म्नां धुड्वर्गेऽन्त्योऽपदान्ते' (१।३।३९) अनुस्वारः-ण० ।

अत्र श्नस्याकारलोपो 'म्नां धुड्वर्गेऽन्त्योऽपदान्ते' (१।३।३९) इति वर्गान्ते कर्त्तव्ये स्थानी न भवति ।

[जक्षतुः, जक्षुः] 'घस्लृं अदने' (५४४) घस् । परोक्षा अतुस्-उस् । 'द्विर्धातुः परोक्षा०' (४।१।१) "घस्"द्विः । 'व्यञ्जनस्याऽनादेर्लुक्' (४।१।४४) अनादिव्यञ्जनलोपः । 'द्वितीय-तुर्ययोः पूर्वौ' (४।१।४२) घ० → ग० । 'ग-होर्जः' (४।१।४०) ग० → ज० । 'गम-हन-जन-खन-घसः स्वरेऽनङि क्ङिति लुक्' (४।२।४४) अलुक् । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) घ० → क० । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् । क-षयोगे क्ष । अत्र प्रथमत्वे घसेरुपान्त्यलोपः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

निमित्तापेक्षयापि प्राग्विधिरिष्यते तेन-

[नयनम्] नीयते = नयनम् । अनट्प्र० → अन । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[लवनम्] लूयते = लवनम् । अनट्प्र० → अन । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव्, इत्यत्र गुणस्य स्थानिवद्भावप्रतिषेधादयवादेशौ सिद्धौ । स्थानिवद्भावे त्वियुवादेशौ स्याताम् ।

ङीविधौ - [बिम्बम्] बिम्ब 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । बिम्ब्याः फलं = बिम्बम् । 'हेमाऽऽदिभ्योऽञ्' (६।२।४५) अञ् । 'फले' (६।२।५८) लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विपस्तद्धित-लुक्यगोणी-सूच्योः' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः, तस्य परनिमित्तत्वेऽपि स्थानिवद्भावनिषेधात् 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) इत्यकारस्य लुग् न भवति ।

[आमलकम्] आमलक्याः फलमामलकम् । 'दोरप्राणिनः' (६।२।४९) मयट्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये य-स्वराऽऽदेर्लुबद्विः' (६।१।२४) मयट्लुप् ।

[पञ्चखारः] पञ्चभिः खारीभिः कृतः = पञ्चखारः । 'कृते' (६।३।१९२) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) अण्लुप् ।

[पञ्चेन्द्रः पञ्चाग्निः] अग्नेर्भार्या = अग्नायी । 'पूतक्रतु-वृषाकप्यग्नि-कुसित-कुसीदादै च' (२।४।६०) ङीप्र०-ऐरन्तस्य च । इन्द्रस्य भार्या = इन्द्राणी । 'वरुणेन्द्र-रुद्र-भव-शर्व-मृडादान् चान्तः' (२।४।६२) ङीप्र०-आन् च अन्ते । पञ्चेन्द्राण्योऽग्नाय्यो वा देवताऽस्य = पञ्चेन्द्रः, पञ्चाग्निः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० । 'द्विगोरनपत्ये०' (६।१।२४) अण्लुप् । 'ङ्यादेर्गौणस्याक्विप०' (२।४।९५) ङीनिवृत्तिः, तस्य स्थानिवद्भावप्रतिषेधात् तत्सन्नियुक्त आनागम ऐकारादेशश्च न भवति ।

यविधौ - [कण्डूतिः] 'कण्डूग् गात्रविघर्षणे' (१९९१) कण्डू इति सौत्रो धातुः । 'धातोः कण्ड्वादेर्यक्' (३।४।८) यक्प्र० → य । कण्डूयनं = कण्डूतिः । 'श्वादिभ्यः' (५।३।९२) क्तिप्र० → ति । 'अतः' (४।३।८२) इत्यनेन अकारस्य लोपः, परनिमित्तको 'य्वोः प्वय्व्यञ्जने लुक्' (४।४।१२१) इति यलोपे कर्त्तव्ये न स्थानिवद्भवति ।

[सौरी बलाका] सूर्य । 'सूर्येणैकदिक् = सौरी । 'टस्तुल्यदिशि' (६।३।२१०) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । 'अस्य ङ्यां लुक्' (२।४।८६) अलुक् । 'सूर्या-ऽऽगस्त्ययोरीये च' (२।४।८९) यलुक्, अत्रैकोऽण्यकारलोपो द्वितीयो ङ्यो(यां) तयोः स्थानिवत्त्वाद्यकारस्यानन्तरो ङीर्न भवतीति यलोपो न स्यात्, स्थानिवद्भावः(व)प्रतिषेधात्तु भवति ।

क्विविधौ - [दयूः] 'देवृङ् देवने' (८१७) देव् । 'दिवूच् क्रीडा-जयेच्छा-पणि-द्युति-स्तुति-गतिषु' (११४४) दिव् । देवमानं दीव्यन्तं वा प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृव्यापारे०' (३।४।२०) णिगप्र० । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । देवयतीति दयूः । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'अनुनासिके च च्छ्-वः शूट्' (४।१।१०८) व० → ऊट्० → ऊ । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[लौः] लव । लवमाचष्टे । 'णिज्बहुलं०' (३।४।४२) णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) अलुक् । लवयतीति लौः । 'क्विप्' (५।१।१४८) क्विप्प्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिज्लुक् । 'अनुनासिके०' (४।१।१०८) व० → ऊट्० → ऊ । 'ऊटा' (१।२।१३) औ । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

अत्र णिलुक्-अल्लुचौ क्विविधावूटि कर्त्तव्ये न स्थानिवद्भवतः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

द्वित्वविधौ - **[दद्ध्यत्र]** दधि अत्र । 'इवर्णादेरस्वे स्वरे य-व-र-लम्' (१।२।२१) यत्वम् । 'अदीर्घाद् विरामैकव्यञ्जने' (१।३।३२) धकारस्य द्विः । 'द्वितीय-तुर्ययोः पूर्वौ' (४।१।४२) ध० → द० ।

[मद्ध्वत्र] मधु अत्र । 'इवर्णादेरस्वे०' (१।२।२१) वत्वम् । 'अदीर्घाद्०' (१।३।३२) धकारस्य द्विः । 'द्वितीय-तुर्ययोः पूर्वौ' (४।१।४२) ध० → द० ।

अत्र यत्व-वत्वयोः स्थानिवद्भावाभावादेकव्यञ्जनलक्षणं धस्य द्वित्वं भवति ।

दीर्घविधौ - **[शामंशामम्]** 'शमू उपशमे' (१२३०) शम् । शाम्यन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । 'शमोऽदर्शने' (४।२।२८) ह्रस्वः । शमयन्तं प्रयुङ्क्ते । पुनः णिग् । अभीक्ष्णं शमनं पूर्वम् । 'ख्णम् चाभीक्ष्ण्ये' (५।४।४८) ख्णम्प्र० → अम् । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् । "दीर्घस्तु वा ञि-णम्परे" दीर्घः । 'भृशा-ऽऽभीक्ष्ण्या-ऽविच्छेदे द्विः प्राक् तमबादेः' (७।४।७३) द्विर्वचनम् । प्रथमा सि । 'अव्ययस्य' (३।२।७) सिलुप् ।

[अशामि] णिगु युक्त शमि मण्ड्यते । अद्यतनी त । 'भाव-कर्मणोः' (३।४।६८) ञिच्-तलोपश्च । "दीर्घस्तु वा ञि-णम्परे" दीर्घः । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् प्रथमं ततो दीर्घः । 'अड् धातो०' (४।४।२९) अट् ।

[शंशामंशंशामम्, अशंशामि] भृशं पुनः पुनर्वा शाम्यति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद् भृशाऽऽभीक्ष्ण्ये यङ् वा' (३।४।९) । यङ्प्र० → य । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) द्विः । 'व्यञ्जनस्याऽनादेर्लुक्' (४।१।४४) अनादिव्यञ्जनलोपः । 'मुरतोऽनुनासिकस्य' (४।१।५१) मोऽन्तः । शंशम्यमानं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग् । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । 'योऽशिति' (४।३।८०) यलुक् । अभीक्ष्णं शंशमनं पूर्वम् । 'ख्णम् चाभीक्ष्ण्ये' (५।४।४८) ख्णम्प्र० → अम् । द्वितीये अद्यतनी त । 'भाव-कर्मणोः' (३।४।६८) ञिच्-तलुक् च । "दीर्घस्तु वा ञिणम्परे" दीर्घः । 'अड् धातो०' (४।४।२९) अट् । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् । प्रथमोदाहरणे 'भृशा-ऽऽभीक्ष्ण्या०' (७।४।७३) द्विर्वचनम् । अत्र णिगन्ताद्यङन्ताच्च णिगि ख्णम्ञिचोः परयोर्णिग् ।

असदधिकारे विहितो विधिरसद्विधिः, तत्र-

[यायष्टिः] 'यजीं देवपूजा-सङ्गतिकरण-दानेषु' (९९१) यज् । भृशं पुनः पुनर्वा यजति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद्०' (३।४।९) यङ्प्र० → य । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) द्विः । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) आ । यायजिषीष्टेत्याशास्यमानः = यायष्टिः । 'तिक्कृतौ नाम्नि' (५।१।७१) तिप्र० । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । 'य्वोः प्वय्व्यञ्जने लुक्' (४।४।१२१) यलुक् । 'यज-सृज-मृज०' (२।१।८७) ज० → ष० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) त० → ट० ।

[पापक्तिः] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । भृशं पुनः पुनर्वा पचति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद्०' (३।४।९) यङ्प्र० → य । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) द्विः । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) आ । पापच्यते इत्याशास्यमानः = पापक्तिः । 'तिक्कृतौ नाम्नि' (५।१।७१) तिप्र० । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । 'य्वोः प्वय्व्यञ्जने लुक्' (४।४।१२१) यलुक् । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[याष्टिः] 'यजीं देवपूजा-सङ्गतिकरण-दानेषु' (९९१) यज् । यजन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । याज्यादित्याशास्यमानः = याष्टिः । 'तिक्कृतौ नाम्नि' (५।१।७१) तिप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'यज-सृज-मृज०' (२।१।८७) ज० → ष० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) त० → ट० ।

[पाक्तिः] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । पचन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । पाच्यादित्याशास्यमानः = पाक्तिः । 'तिक्कृतौ नाम्नि' (५।१।७१) तिप्र० । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० ।

अत्राल्लोप-णिलोपयोः स्थानिवद्भावप्रतिषेधात् षत्व-कत्वे भवतः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[देग्धिः] 'दिहींक् लेपे' (११२८) दिह् । दिहन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । देह्यादित्याशास्यमानः = देग्धिः । 'तिक्कृतौ नाम्नि' (५।१।७१) तिप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिग्लुक् । 'भ्वादेर्दादेर्घः' (२।१।८३) ह० → घ० । अधश्चतुर्थात् तथोर्धः' (२।१।७९) त० → ध० । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[लेढिः] 'लिहींक् आस्वादने' (११२९) लिह् । लिहन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । लेह्यादित्याशास्यमानः = लेढिः । 'तिक्कृतौ नाम्नि' (५।१।७१) तिप्र० । 'हो धुट्-पदान्ते' (२।१।८२) ह० → ढ० । 'अधश्चतुर्थात्०' (२।१।७९) त० → ध० । 'तवर्गस्य श्चवर्ग०' (१।३।६०) ध० → ढ० । 'ढस्तड्ढे' (१।३।४२) ढलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

अत्र णिलोपस्य स्थानिवद्भावप्रतिषेधात् धुड्निमित्ते धत्व-ढत्वे भवतः ।

[प्रतिदीव्ना, प्रतिदीव्ने] प्रति 'दीवूच् क्रीडा-ज्येच्छा-पणि-द्युति-स्तुति-गतिषु' (११४४) दिव् । प्रतिदीव्यतीति प्रतिदीवा, तेन-तस्मै । 'लू-पू-यु-वृषि-दंशि-द्यु-दिवि-प्रतिदिविभ्यः कित्' (उणा० ९०१) कित् अन्प्र० । 'भ्वादेर्नामिनो०' (२।१।६३) दीर्घः । 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) अलुक् । अत्र 'अनोऽस्य' (२।१।१०८) इति अलोपो 'भ्वादेर्नामिनो०' (२।१।६३) इत्यादिना दीर्घत्वे स्थानी न भवति ।

[सुकूः] सु 'कुस्मिण् कुस्मयने' (१८३७) कुस्म । 'चुरादिभ्यो णिच्' (३।४।१७) णिच्० → इ० । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । सुकुस्मयते = सुकूः । क्विपप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) मलोपः । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । 'पदान्ते' (२।१।६४) दीर्घत्वम् ।

[काष्ठतक्] काष्ठ 'तक्षौ तनूकरणे' (५७१) तक्ष् । तक्ष्णुवन्तं प्रयुङ्क्ते । 'प्रयोक्तृ०' (३।४।२०) णिग्प्र० । काष्ठं तक्षयतीति काष्ठतक् । क्विपप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) इति षलोपः । अत्र संयोगाद्योः स्कोर्लुकि णिलुकः स्थानिवद्भावप्रतिषेधाभावात् स्कोर्लुग्न भवति । संयोगान्तलोपस्त्वसद्विधौ स्थानिवद्भावप्रतिषेधात् भवत्येव ।

[मधुक्] मधु श्च्योततीति । 'क्विपप्र० । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । मधुश्च्युतमाचष्टे । णिच्प्र० । 'त्र्यन्त्यस्वरादेः' (७।४।४३) युत् लुक् । मधुश्च्यतीति क्विपप्र० । 'णेरनिटि' (४।३।८३) णिलुक् । 'अप्रयोगीत्' (१।१।३७) क्विप्लोपः । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'संयोगस्यादौ स्कोर्लुक्' (२।१।८८) सलुक् । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० । अत्र शलोपः सिद्धिः ।

[वेतस्वान्] वेतस मांडणी । वेतसानां निवासः अदूरभवो वा, वेतसाः सन्त्यत्र, वेतसैर्निवृत्ताः = वेतस्वान् । नड-कुमुद-वेतस-महिषाड्डित्' (६।२।७४) मतुप्र० → मत्-स च डित् । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्त्यस्वरादिलोपः । 'मावर्णान्तोपा०' (२।१।९४) म० → व० । प्रथमा सि । 'ऋदुदितः' (१।४।७०) नोऽन्तः । 'अभ्वादेरत्वसः सौ' (१।४।९०) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'पदस्य' (२।१।८९) तलुक्, इत्यत्राल्लुकः स्थानिवद्भावाभावेऽपि 'न स्तं मत्वर्थे' (१।१।२३) इति पदत्वाभावात् सो रुर्न भवति ।

[ब्रह्मबन्ध्वौ, ब्रह्मबन्ध्वः] ब्रह्मा बन्धुरनयोः = ब्रह्मबन्ध्वौ । ब्रह्मा बन्धुर्यासां ताः = ब्रह्मबन्ध्वः । 'उतोऽप्राणिनश्चाऽयु-रज्ज्वादिभ्य ऊङ्' (२।४।७३) ऊङ्० → ऊ । 'समानानां०' (१।२।१) दीर्घः । औ-जस् । 'इवर्णादेरस्वे०' (१।२।२१) वत्वम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सरव्युः] सखि । सखायमिच्छति । 'अमाव्ययात् क्यन् च' (३।४।२३) क्यन्प्र० → य० । 'दीर्घश्च्वि-यङ्-यक्-क्येषु च' (४।३।१०८) दीर्घः । सखीयतीति क्विप् । 'अतः' (४।३।८२) अलुक् । 'य्वोः प्वय्व्यञ्जने लुक्' (४।४।१२१) यलुक्, तस्य 'इवर्णादेरस्वे०' (१।२।२१) यत्वम् । 'खि-ति-रवी-तीय उर्' (१।४।३६) ङस्० → "उर्"देशः ॥छ॥

लुप्यय्वृल्लेनत् ॥ ७।४।११२ ॥

[लुपि] लुप् सप्तमी ङि ।

[अय्वृल्लेनत्] य्वृच्च ल् च एनच्च = य्वृल्लेनत् । न य्वृल्लेनत् = अय्वृल्लेनत् । प्रथमा सि ।

[तद्] तद् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । अत्र स्थानिवद्भावप्रतिषेधात् त्यदाद्यत्वसत्वे न भवतः ।

[गर्गाः] गर्गस्यापत्यानि वृद्धानि । 'गर्गादिर्यञ्' (६।१।४२) यञ्प्र० → य० । 'यञञोऽश्यापर्णान्त-गोपवनादेः' (६।१।१२६) यञ्लुप् ।

[कुवलम्] कुवल 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङीः' (२।४।१९) ङी । कुवल्याः विकारः फलं = कुवलम् । 'हेमाऽऽदिभ्योऽञ्' (६।२।४५) अञ्प्र० → अ । 'फले' (६।२।५८) लुप् । सि-अम् ।

यदि यञञोः स्थानित्वं स्यात् तदा वृद्धिः स्यात्, परं सा न विद्यतेऽत्र । प्लुप्यपि लुब्रूपतास्त्येव तेन-

[पञ्चगोणिः] पञ्चगोणि 'मूल्यैः क्रीते' (६।४।१५०) इकणप्र० । 'अनाम्न्यद्विः प्लुप्' (६।४।१४१) प्लुप् । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । अत्र वृद्धिर्न भवति । लुपीति वचनात् लुकि सत्यां भवत्येव-

[गोमान्] गोमान् पूर्ववत् ।

[पापक्ति, पापचीति] 'डुपचींष् पाके' (८९२) पच् । भृशं पुनः पुनर्वा पचति = पापक्ति, पापचीति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद्०' (३।४।९) यङ्प्र० । 'बहुलं लुप्' (३।४।१४) यङ्लुप् । 'द्विः । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) आ । वर्त्त० तिव् । 'यङ्-तु-रु-स्तोर्बहुलम्' (४।३।६४) ईत् विकल्पेन ई । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) च० → क० ।

[वेविद्धि] 'व्यधंच् ताडने' (११५७) व्यध् । भृशं पुनः पुनर्वा विध्यति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद्०' (३।४।९) यङ्प्र० । 'ज्या-व्यधः क्ङिति' (४।१।८१) य्वृत् य० → इ० । द्विः । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) गु० ए । 'बहुलं लुप्' (३।४।१४) यङ्लुप् । वर्त्त० तिव् । 'अधश्चतुर्थात् तथोर्धः' (२।१।७९) त० → ध० । 'तृतीयस्तृतीय-चतुर्थे' (१।३।४९) ध० → द० ।

[शोशवीति] 'ट्वोश्वि गति-वृद्ध्योः' (९९७) श्वि । भृशं पुनः पुनर्वा श्वयति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद्०' (३।४।९) यङ्प्र० । 'वा परोक्षा-यङि' (४।१।९०) य्वृत् उ० । द्विः । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) गु० ओ । 'बहुलं लुप्' (३।४।१४) यङ्लुप् । वर्त्त० तिव् । 'यङ्-तु-रु-स्तोर्बहुलम्' (४।३।६४) ईत् ।

[जरीगृहीति] 'ग्रहीश् उपादाने' (१५१७) ग्रह् । भृशं पुनः पुनर्वा गृह्णाति = जरीगृहीति । 'व्यञ्जनादेरेकस्वराद्०' (३।४।९) यङ्प्र० । 'ग्रह-व्रस्व-भ्रस्ज-प्रच्छः' (४।१।८४) य्वृत् । 'बहुलं लुप्' (३।४।१४) यङ्लुप् । द्विः । 'ऋतोऽत्' (४।१।३८) ऋकारस्य अ । 'ग-होर्जः' (४।१।४०) ग० → ज० । 'रि-रौ च लुपि' (४।१।५६) "री"आगमः । वर्त्त० तिव् । 'यङ्-तु-रु-स्तोर्बहुलम्' (४।३।६४) ईत्० → ई० ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[निजागलीति] नि 'गृत् निगरणे' (१३३५) गृ । गर्हितं निगिरति । 'गृ-लुप-सद-चर-जप-जभ-दश-दहो गर्ह्ये' (३।४।१२) यङ्प्र० । 'बहुलं लुप्' (३।४।१४) यङ्लुप् । द्विः । 'हृस्वः' (४।१।३९) हृस्वः । 'ऋतोऽत्' (४।१।३८) ऋकारस्य अ । 'ग-होर्जः' (४।१।४०) ग० → ज० । 'आ-गुणावन्यादेः' (४।१।४८) आ । वर्त० तिव् । 'यङ्-तु-रु०' (४।३।६४) ईत्० → ई० ।

[एनत् पश्य] एतद् द्वितीया अम् । त्यदामेनदेतदो द्वितीया-टौस्यवृत्त्यन्ते' (२।१।३३) ''एनद्''देशः । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[एनच्छ्रितकः] एतद् द्वितीया अम् । 'त्यदामेनदेतदो०' (२।१।३३) ''एनद्''देशः । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् । श्रित एव = श्रितकः । स्वार्थे कप्र० ।

'स्थानीवाऽवर्णविधौ' (७।४।१०९) इति लुपः स्थानिवद्भावेन प्राप्तानां पूर्वेषां कार्याणां प्रतिषेधार्थं वचनम् ॥छ॥

विशेषणमन्तः ॥ ७।४।११३ ॥

[विशेषणम्] विशिष्यतेऽनेनेति विशेषणम्, सि-अम् ।

[अन्तः] अन्त प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[कुण्डं तिष्ठति] कुण्ड सि-अम् । 'अतः स्यमोऽम्' (१।४।५७) अम् । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

[कुण्डं पश्य] कुण्ड सि-अम् । 'अतः स्यमोऽम्' (१।४।५७) अम् । 'समानादमोऽतः' (१।४।४६) अलुक् ।

इह न भवति [तद्] तद् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) लुप् ।

[जयः] 'जि अभिभवे' (८) जि । जयनं = जयः । 'युवर्ण-वृ-दृ-वश-रण-गमृद्-ग्रहः' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् ।

[स्तवः] 'ष्टुंगक् स्तुतौ' (११२४) ष्टु । 'षः सोऽष्ट्यै०' (२।३।९८) स्तु । 'निमित्ताभावे०' (न्या०वक्ष०(१)/सूत्र(२९)) स्तु । स्तवनं = स्तवः । 'युवर्ण-वृ०' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् ।

[सेकः] सेचनं = सेकः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । 'क्तेऽनिटश्च-जोः क-गौ घिति' (४।१।१११) च० → क० ।

[योगः] योजनं = योगः । 'भावा-ऽकर्त्रोः' (५।३।१८) घञ्प्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । 'क्तेऽनिटश्च-जोः०' (४।१।१११) ज० → ग० ।

[अयः] 'इंण्क् गतौ' (१०७५) इ । अयनम् = अयः । 'युवर्ण-वृ-दृ०' (५।३।२८) अल्प्र० → अ । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ए । 'एदैतोऽयाय्' (१।२।२३) अय् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ॥छ॥

सप्तम्या आदिः ॥ ७।४।११४ ॥

[सप्तम्याः] सप्तमी षष्ठी ङस् । 'स्त्रीदूतः' (१।४।२९) ङस्० → दास्० → आस्० ।

[आदिः] आदि प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० । विसर्गः ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[पथः] पथिन् द्वितीया शस् । 'इन् ङीस्वरे लुक्' (१।४।७९) इन्लुक् ।

[पथाम्] पथिन् षष्ठी आम् । 'इन् ङीस्वरे लुक्' (१।४।७९) इन्लुक् ।

[पथिषु] पथिन् सप्तमी सुप् । 'नाम्यन्तस्था-कवर्गात्०' (२।३।१५) षत्वम् ।

[नेनिजानि] 'णिजृंकी शौचे च' (११४१) णिज् । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) निज् । पञ्चमी आनिव् । 'हवः शिति' (४।१।१२) द्विर्वचनम् । 'निजां शित्येत्' (४।१।५७) ए ।

[अनेनिजम्] 'णिजृंकी शौचे च' (११४१) णिज् । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) निज् । ह्यस्तनी अम्व् । 'हवः शिति' (४।१।१२) द्विर्वचनम् । 'निजां शित्येत्' (४।१।५७) ए । 'अड् धातोरादि०' (४।४।२९) अट् । 'द्व्युक्तोपान्त्यस्य शिति स्वरे' (४।३।१४) गुणनिषेधः ।

[नेनेक्ति] 'णिजृंकी शौचे च' (११४१) णिज् । 'पाठे धात्वादेर्णो नः' (२।३।९७) निज् । 'वर्त्त० तिव्' । 'हवः शिति' (४।१।१२) द्विर्वचनम् । 'निजां शित्येत्' (४।१।५७) ए । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ए । 'च-जः क-गम्' (२।१।८६) ज० → ग० । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) ग० → क० ।

[यौति] 'युक् मिश्रणे' (१०८०) यु । वर्त्त० तिव् । 'उत औविति व्यञ्जनेऽद्वेः' (४।३।५९) औ ।

[रौति] टुक्षु (१०८४)-'रु शब्दे' (१०८५) रु । वर्त्त० तिव् । 'उत औविति व्यञ्जनेऽद्वेः' (४।३।५९) औ ।

इह न भवति - [अस्तवीत्] 'ष्टुंग्क् स्तुतौ' (११२४) ष्टु । 'षः सोऽष्ट्यै-ष्ठिव-ष्वष्कः' (२।३।९८) स्तु । 'निमित्ताभावे०' (न्या० वक्ष०(१)/सूत्र(२९)) स्तु । ह्यस्तनी दिव् । 'यङ्-तु-रु-स्तोर्बहुलम्' (४।३।६४) ईत्० → ई० । 'नामिनो०' (४।३।१) गु० ओ । 'ओदौतोऽवाव्' (१।२।२४) अव् । 'अड् धातो०' (४।४।२९) अट् ।

[पथा] पथिन् तृतीया टा । 'इन् ङीस्वरे लुक्' (१।४।७९) इन्लुक् ।

[अयौत्] 'युक् मिश्रणे' (१०८०) यु । ह्यस्तनी दिव् । 'उत औविति व्यञ्जनेऽद्वेः' (४।३।५९) औ । 'अड् धातो०' (४।४।२९) अट् । इत्यादौ व्यपदेशिवद्भावाद्भवति । अन्तत्वापवादो योगः ॥छा।

प्रत्ययः प्रकृत्यादेः ॥ ७।४।११५ ॥

[प्रत्ययः] प्रत्यय प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[प्रकृत्यादेः] प्रकृतिरादिर्यस्य सः = प्रकृत्यादिः, तस्य ।

[मातृभोगीणः] मातुर्भोगः = मातृभोगः । मातृभोगाय हितः = मातृभोगीणः । 'भोगोत्तरपदा-ऽऽत्मभ्यामीनः' (७।१।४०) ईनप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[खारपायणः] खरपस्यापत्यं = खारपायणः । 'नडादिभ्य आयनण्' (६।१।५३) आयनण्प्र० → आयन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

अत्र 'तदन्तं पदम्' (१।१।२०) इति पदसंज्ञा समुदायस्य भवति, न तूनस्य भोगीण इत्यादिरूपस्य, तेन एकपदत्वाण्णत्वं सिद्धम्, 'र-षृवर्णान्नो ण०' (२।३।६३) णत्वम् ।

[राजपुरुषः] राज्ञः पुरुषः = राजपुरुषः । षष्ठ्ययन्ताच्छेषे' (३।१।७६) इति समासः ।

अधिकस्य न भवति "ऋद्धस्य राज्ञः पुरुषः" ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[गार्ग्यायणः] गार्ग्य पूर्ववत् । गार्ग्यस्यापत्यं = गार्ग्यायणः । 'यञिञः' (६।१।५४) आयनण्प्र० → आयन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

अग्रेतने न भवति-

[परमगार्ग्यस्यापत्यम्] परमश्चासौ गार्ग्यश्च = परमगार्ग्यः, परमगार्ग्यस्यापत्यम् ।

[पुत्रकाम्यति] पुत्रमिच्छति । 'द्वितीयायाः काम्यः' (३।४।२२) काम्यप्र० । वर्त्त० तिव् । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलोपः ।

अधिकान्न भवति "महान्तं पुत्रमिच्छति" ।

न्यूनाधिकस्य व्यवच्छेदार्थं वचनम् ॥छा॥

गौणो ङ्यादिः ॥ ७।४।११६ ॥

[गौणः] गुणादागतः = गौणः । 'तत आगते' (६।३।१४९) अण्प्र० । गुण एव = गौणः । 'प्रज्ञादिभ्योऽण्' (७।२।१६५) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[ङ्यादिः] ङीरादिर्यस्य सः = ङ्यादिः ।

ङीमारभ्य ष्यं यावत् ङ्यादिः प्रत्ययः ।

[अतिकारीषगन्ध्यबन्धुः] करीषस्येव गन्धो यस्य सः = करीषगन्धिः । 'वोपमानात्' (७।३।१४७) इत्० → इ० । करीषगन्धस्यापत्यं = कारीषगन्धि(ः) । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । क(का)रीषगन्धेरपत्यं = कारीषगन्ध्यः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अनार्षे वृद्धेऽणिञो बहुस्वर-गुरूपान्त्यस्या-ऽन्तस्य ष्यः' (२।४।७८) अण्-इञो वा स्थाने ष्यः-षकारोऽनुबन्धार्थः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । कारीषगन्ध्यमतिक्रान्तः सोऽतिकारीषगन्ध्यः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । अतिकारीषगन्ध्यो बन्धुरस्य = अतिकारीषगन्ध्यबन्धुः ।

[अतिकौमुदगन्ध्यबन्धुः] कुमुदवत् गन्धो यस्य सः = कुमुदगन्धिः । कुमुदगन्धस्यापत्यं = कौमुदगन्धिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादेर्ञ्णिति तद्धिते' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । कौमुदगन्धेरपत्यं = कौमुदगन्ध्यः । 'ङसोऽपत्ये' (६।१।२८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरेष्वादे०' (७।४।१) वृद्धिः औ । 'अनार्षे वृद्धेऽणिञो०' (२।४।७८) ष्यदेशः । 'आत्' (२।४।१८) आप्प्र० → आ । कौमुदगन्ध्यामतिक्रान्तः = अतिकौमुदगन्ध्यः । 'गोश्चान्ते०' (२।४।९६) ह्रस्वः । 'अतिकौमुदगन्ध्यो बन्धुरस्य सः = अतिकौमुदगन्ध्यबन्धुः ।

अत्र ष्येणाधिकस्याग्रहणात् 'बन्धौ बहुव्रीहौ' (२।४।८४) इति ईच् न भवति ।

अगौणोऽधिकस्यापि समुदायस्य विशेषणं भवति ।

[परमकारीषगन्धीबन्धुः] परमश्चासौ (परमा चासौ) कारीषगन्ध्या च = परमकारीषगन्ध्या । परमकारीषगन्ध्या बन्धुरस्य सः = परमकारीष-गन्धीबन्धुः । 'बन्धौ बहुव्रीहौ' (२।४।८४) ष्यस्य स्थाने ईच् ।

पूर्वेणैव सिद्धेऽगौणस्याधिकपरिग्रहार्थं वचनम् ॥छा॥

कृत् सगतिकारकस्यापि ॥ ७।४।११७ ॥

[कृत्] कृत् प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् ।

[सगतिकारकस्य] गतिश्च कारकं च = गतिकारकम्, गतिकारकेण सह = सगतिकारकः, तस्य ।

[अपि] अपि प्रथमा सि ।

[भस्मनिहुतम्] भस्मनि हुतम् ।

[प्रवाहेमूत्रितम्] प्रवाहे मूत्रितम् ।

[उदकेविशीर्णम्] उदके विशीर्णम् ।

[अवतप्तेनकुलस्थितम्] अवतप्ते नकुलस्थितम् । नकुलेन स्थितम् । 'कारकं कृता' (३।१।६८) समासः । 'तत्पुरुषे कृति' (३।२।२०) इति सर्वत्रालुप् समासः ।

सगतिकेन सकारकेण च क्तान्तेन 'क्तेन' (३।१।९२) इति समासः सिद्धो भवति ।

[व्यावक्रोशी] वि-अव 'क्रुशं आह्वान-रोदनयोः' (९८६) क्रुश् । व्यक्रोशनं = व्यावक्रोशी । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी ।

[व्यावहासी] वि-अव 'हसे हसने' (५४५) हस् । व्यवहसनं = व्यवहासः । 'व्यतिहारेऽनीहादिभ्यो ञः' (५।३।११६) ञप्र० → अ । 'ञ्णिति' (४।३।५०) उपान्त्यवृद्धिः । व्यवहास एव = व्यावहासी । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अणञेयेकण्-नञ्-स्नञ्-टिताम्' (२।४।२०) ङी ।

[सांकोटिनम्] सम् 'कुटत् कौटिल्ये' (१४२६) कुट् । समन्तात् कुटनं = सांकोटिनम् । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । सि-अम् ।

[सांराविणम्] टुक्षु (१०८४)-'रु शब्दे' (१०८५) रु । समन्ताद्रावः = सांराविणम् । 'अभिव्याप्तौ भावेऽन-ञिन्' (५।३।९०) ञिन्प्र० → इन् । 'नित्यं ञ-ञिनोऽण्' (७।३।५८) अण्प्र० → अ । वृद्धिः । सि-अम् ।

'प्रत्ययः प्रकृत्यादेः' (७।४।११५) इत्यतोऽप्राप्ते वचनम् ॥छा॥

परः ॥ ७।४।११८ ॥

[परः] पर प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[जुगुप्सते] 'गुपि गोपन-कुत्सनयोः' (७६३) गुप् । 'गुप्-तिजो गर्हा-क्षान्तौ सन्' (३।४।५) सन्प्र० → स । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) द्विः । 'ग-होर्जः' (४।१।४०) ग० → ज० । 'वर्त्त० ते । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

[मीमांसते] 'मानण् पूजायाम्' (१९६९) मान् । 'शान्-दान्-मान्-बधान्निशाना-ऽऽर्जव-विचार-वैरूप्ये दीर्घश्चेतः' (३।४।७) सन्प्र० । 'सन्-यङश्च' (४।१।३) द्विः । 'ह्रस्वः' (४।१।३९) ह्रस्वः । 'सन्यस्य' (४।१।५९) इ । 'शान्-दान्-मान्-बधान्निशाना०' (३।४।७) दीर्घः । वर्त्त० ते । 'कर्त्तर्यनद्भ्यः शव्' (३।४।७१) शव् ।

[कार्यम्] 'डुकृंग् करणे' (८८८) कृ । क्रियत इति कार्यम् । 'ऋवर्ण-व्यञ्जनाद् घ्यण्' (५।१।१७) घ्यण्प्र० → य । 'नामिनोऽकलि-हलेः' (४।३।५१) वृद्धिः आर् ।

卐**[भव्यम्]** भूयते = भव्यम् । 'य एच्वातः' (५।१।२८) यप्र० । 'नामिनो गुणोऽक्ङिति' (४।३।१) गु० ओ । 'य्यक्ये' (१।२।२५) अव् ।

[औपगवः] पूर्ववत् ॥छा॥

卐 बृहद्वृत्तौ-गम्यम् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

स्पर्द्धे ॥ ७।४।११९ ॥

[**स्पर्द्धे**] स्पर्द्ध सप्तमी ङि ।

द्वयोर्विध्योरन्यत्र सावकाशयोस्तुल्यबलयोः एकत्र अनेकत्र च उपनिपातः स्पर्द्धः ।

[**वृक्षान्**] वृक्ष द्वितीया शस् । 'शसोऽता सश्च नः पुंसि' (१।४।४९) शसोऽता सह अकारो दीर्घः-स्० → न्० ।

[**मुनीन्**] मुनि द्वितीया शस् । 'शसोऽता०' (१।४।४९) शसोऽता सह अकारो दीर्घः-स्० → न्० ।

[**महान्ति**] महत् प्रथमा जस् । नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'धुटां प्राक्' (१।४।६६) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः ।

[**यशांसि**] यशस् प्रथमा जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'धुटां प्राक्' (१।४।६६) नोऽन्तः । 'न्स्महतोः' (१।४।८६) दीर्घः ।

उभयमिह प्राप्नोति-

[**वनानि**] वन प्रथमा जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः ।

[**मधूनि**] मधु प्रथमा जस् । 'नपुंसकस्य शिः' (१।४।५५) जस्० → शि० → इ० । 'स्वराच्छौ' (१।४।६५) नोऽन्तः । 'नि दीर्घः' (१।४।८५) दीर्घः । अत्र परत्वात् शिरेव ।

अयं तावदेकस्य जसः द्विकार्ययोगे स्पर्द्ध उक्तः ।

[**अग्नीवरुणौ**] अग्निश्च वरुणश्च = अग्नीवरुणौ 'ईः षोम-वरुणेऽग्नेः' (३।२।४२) ई ।

[**आग्नावैष्णवं हविः**] अग्निश्च विष्णुश्च = अग्नाविष्णुः(णू) । 'वेदसहश्रुताऽवायुदेवतानाम्' (३।२।४१) इकारस्य आ । अग्नाविष्णु(णू) देवतेऽस्य तत् = आग्नावैष्णवं हविः । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'देवतानामात्वादौ' (७।४।२८) उभयपदवृद्धिः । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । सि-अम् । हविस् प्रथमा सि । 'अनतो लुप्' (१।४।५९) सिलुप् ।

इहोभयं प्राप्नोति -

[**आग्निवारुणीमनड्वाहीमालभेत**] अग्नीवरुणौ देवतेऽस्याः सा = आग्निवारुणी, ताम् । 'देवता' (६।२।१०१) अण्प्र० → अ । 'देवतानामात्वादौ' (७।४।२८) उभयपदवृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । 'अणञेयेकण्०' (२।४।२०) ङी । अनडुह् 'गौरादिभ्यो मुख्यान्ङी' (२।४।१९) ङी । उकारस्य वादेशश्च । अम् । परत्वात् वृद्धिरेव भवति । अत्र ह्यग्नेरीत्वं वरुणशब्दस्य च वृद्धिरिति नैको द्विकार्ययुक्तः । असम्भवस्त्वस्ति वृद्धौ सत्यां 'इर्वृद्धिमत्यविष्णौ' (३।२।४३) इति अग्नेरीत्वापवाद इर्भवति ॥छ॥

आसन्नः ॥ ७।४।१२० ॥

[**आसन्नः**] आसन्न प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[**दण्डाग्रम्**] दण्डस्याग्रं = दण्डाग्रम् । 'समानानां तेन दीर्घः' (१।२।१) दीर्घः ।

[**क्षुपाग्रम्**] क्षुपाया अग्रं = क्षुपाग्रम् । समानानां०' (१।२।१) दीर्घः ।

अर्थेन - [**वातण्ड्ययुवतिः, दारदवृन्दारिका**] वतण्ड्यस्यापत्यं वृद्धं स्त्री आङ्गिरसी । 'वतण्डात्' (६।१।४५) यञ्प्र० → य । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'स्त्रियां लुप्' (६।१।४६) यञ्लुप् । 'जातेरयान्त-नित्यस्त्री-शूद्रात्'

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

(२।४।५४) ङी । व(वा)तण्डी चासौ युवतिश्च = वातण्ड्ययुवतिः । दरदोऽपत्यं स्त्री । 'पुरु-मगध-कलिङ्ग०' (६।१।११६) अण्प्र० → अ । 'द्रेरञणोऽप्राच्य-भर्गादेः' (६।१।१२३) अण्लुप् । दरच्चासौ वृन्दारिका च = दारदवृन्दारिका । प्रथमा सि । 'दीर्घङ्याब्-व्यञ्जनात् सेः' (१।४।४५) सिलुक् । अत्र वतण्डीशब्दस्य दरच्छब्दस्य च 'पुंवत् कर्मधारये' (३।२।५७) इति पुंवद्भावे कर्त्तव्ये अर्थत आसन्नो वातण्ड्यभावो दारदभावश्च भवति ।

प्रमाणेन - **[अमुष्मै]** अदस् चतुर्थी ङे । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) स० → अ० । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'मोऽवर्णस्य' (२।१।४५) द० → म० । 'सर्वादेः स्मै-स्मातौ' (१।४।७) स्मै । 'मादुवर्णोऽनु' (२।१।४७) अकारस्य उत्वम् ।

[अमूभ्याम्] अदस् तृतीया भ्याम् । 'आ द्वेरः' (२।१।४१) स० → अ । 'लुगस्यादेत्यपदे' (२।१।११३) अलुक् । 'मोऽवर्णस्य' (२।१।४५) द० → म० । 'अत आः स्यादौ०' (१।४।१) दीर्घः । 'मादुवणोऽनु' (२।१।४७) ऊ । मात्रिकस्य मात्रिको द्विमात्रस्य च द्विमात्रः ॥छा॥

सम्बन्धिनां सम्बन्धे ॥ ७।४।१२१ ॥

[सम्बन्धिनाम्] सम्बन्धिन् षष्ठी आम् ।

[सम्बन्धे] सम्बन्ध सप्तमी ङि ।

[श्वशुर्यः] श्वशुरस्यापत्यं = श्वशुर्यः । 'श्वशुराद् यः' (६।१।९१) यप्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

संज्ञाशब्दात्तु - **[श्वाशुरिः]** श्वशुरस्यापत्यं = श्वाशुरिः । 'अत इञ्' (६।१।३१) इञ्प्र० → इ । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

[मातृष्वसा] मातुः स्वसा = मातृष्वसा । प्रथमा सि । 'ऋदुशनस्०' (१।४।८४) सि० → डा० । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) ऋलोपः । 'मातृ-पितुः स्वसुः' (२।३।१८) षत्वम् ।

धान्यमातुस्तु न भवति ।

[मातृस्वसा] मातुः स्वसा = मातृस्वसा ॥छा॥

समर्थः पदविधिः ॥ ७।४।१२२ ॥

[समर्थः] सङ्गतोऽर्थो यस्य सः = समर्थः ।

[पदविधिः] पदस्य सम्बन्धी विधिः = पदविधिः । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

तच्च सामर्थ्यं व्यपेक्षा एकार्थीभावश्च । अत्र व्यपेक्षायां सम्बद्धार्थः सम्प्रेक्षितार्थो वा पदविधिः साधुर्भवति । सम्बद्धोऽर्थो यस्य यत्र झटित्येव पदानामन्वयः प्रतीयते, राज्ञः पुरुषः इत्यादौ सम्बद्धार्थः पदविधिः सम्प्रेक्षितोऽर्थो यत्र यथा-

राजोत्पले हरिभुजामिह के शवस्य, यस्योरसीन्दुरदनं च जटाकलापे ।
शङ्खाम्बरोऽपि पवनादरिनाथसूनुः, कान्ता स वोऽगतनया विपुलं ददातु ॥१॥

इत्यादौ क्लिष्टकाव्ये कष्टकल्पनयार्थः प्रतीयते । यस्योरसि हरिभुजां-वायुभुजां सर्पाणां राजा शेषः, यस्य च जटाकलापे इन्दुर्यस्य च शवस्य के मृतकस्य के मस्तके उत्पले निर्मांसे अदनं-भक्षणं, यस्य च कान्ता अगतनयाऽद्रिसुताखाम्बरोऽपि विपुलं शं-सुखं वो ददातु, पवनात् सर्पस्तस्यारिर्मयूरः तस्य नाथः कार्त्तिकेयः स सूनुर्यस्येत्यर्थः ॥१॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

एकार्थीभावे तु विग्रहवाक्यार्थाभिधाने यः शक्तः सङ्गतार्थः संसृष्टार्थो वा पदानां स्वार्थो गौणः समासार्थस्तु प्रधानमिति सङ्गतार्थ(:) संसृष्टार्थपदविधौ तु समासार्थ एव विधो(धौ) तु समासार्थ एव इति स्पोटवादिमतम् । अत्र च पदानि उपसर्जनीभूतस्वार्थानि निवृत्तस्थानानि वा प्रधानार्थोपादानात् द्व्यर्थानि अर्थान्तराभिधायीनि वा एकस्तावत् प्रधानोऽर्थः अपरः स्वार्थ इति द्व्यर्थता, अर्थान्तरं समासार्थलक्षणं तदभिधायीनि भवति । पदविधिश्च समासनामधातुकृत्तद्धितोपपदविभक्ति-युष्मदस्मदादेशप्लुतरूपो भवति । तत्र समासः-द्वितीया 'श्रितादिभिः' (३।१।६२) धर्मं श्रितः = धर्मश्रितः । एषु पूर्वोत्तरपदयोर्वाक्यावस्थायां परस्परकाङ्क्षालक्षणा व्यपेक्षा । वृत्त्यवस्थायां तु पृथगर्थानां सतामेकार्थीभाव इति । तथाहि - धर्ममित्येतत्साधनत्वात्साध्यभूतां क्रियामपेक्षते । श्रित इत्येतदपि श्रयणक्रियोपसर्जनकर्तृवाचि स्वक्रियाविषयं साधनमपेक्षते, तयोश्च परस्परसंसर्गात् मूर्च्छितावयव इव वृत्तावेकार्थीभावो भवति ।

धर्मं श्रितः = धर्मश्रितश्चैत्रः, यूपायेत्यादि सामान्यं कर्तृ अव्यवच्छेदाय भेदानाकाङ्क्षति । एवं सर्वत्रोपसर्जनानां प्रधानानां च परस्परमाकाङ्क्षावतामित्यादि । पांसूदकवदविभागापन्नौ इत्यादि अभेदापन्नावित्यर्थः । लोकव्यपेक्षया इति कोऽर्थः ? लोकाधीनशब्दावधारणार्थः, वृत्त्यवृत्त्योरिति कोऽर्थः ? सगा(मा)सवाक्ययाः ।

उपपदविभक्तिः - [अभिजानासि देवदत्त ! का(क)श्मीरेषु वत्स्यामः] 'वसं निवासे' (९९९) वस् । भविष्यन्ती स्यामस् । 'सस्तः सि' (४।३।९२) स० → त० । अतीते 'अयदि स्मृत्यर्थे भविष्यन्ती' (५।२।९) इत्यनेन भविष्यन्ती ।

[उपाध्यायश्चेदागच्छेदाशंसे युक्तोऽधीयीय] उपाध्यायश्चेदागच्छेत् इत्यत्र 'क्षिप्रा-ऽऽशंसाऽर्थयोर्भविष्यन्ती-सप्तम्यौ' (५।४।३) सप्तमी ।

[अङ्ग ! कूज ३, अङ्ग ! कूज, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म!] अत्र 'त्यादेः साकाङ्क्षस्याङ्गेन' (७।४।९१) इत्यादिना प्लुतः ।

[तिष्ठतु दध्यशान त्वं शाकेन] 'अशश् भोजने' (१५५८) अश् । पञ्चमी हि । 'क्र्यादेः' (३।४।७९) श्नाप्र० → ना० । 'व्यञ्जनाच्छ्नाहेरानः' (३।४।८०) आन । 'अतः प्रत्ययाल्लुक्' (४।२।८५) हिलुक् ।

[तिष्ठतु कुमारीच्छत्रं हर देवदत्तेति] तिष्ठतु कुमारीच्छत्रं इत्यत्र 'अनाङ्माङो दीर्घाद् वा च्छः' (१।३।२८) इत्यनेन छस्य द्विः । 'अघोषे प्रथमोऽशिटः' (१।३।५०) छ० → च० ।

शेषेषु पुनर्व्यपेक्षैव सामर्थ्यं भवति । पदयोः परस्परापेक्षैव व्यपेक्षा । उपसर्जनस्य गौणस्य राजादेर्विशेषणं उपसर्जनविशेषणं, उपसर्जनानि गौणानीत्यर्थः, विभक्तार्थाभिधायित्वात् पृथगर्थाभिधायित्वात् समासे तु अन्तर्भूतस्वार्थं प्रधानार्थमभिदधति प्रतिपादयति, संख्याविशेषाणामविभागेन बहूनामप्येकरूपेणेत्यर्थः ।

"यथौषधरसाः सर्वे, मधुन्याहितशक्तयः ।
अविभागेन वर्त्तन्ते, तां संख्यां तादृशीं विदुः" ॥१॥

मधुन्याहितशक्तयः घृतशक्तय इत्यर्थः ।

[द्विपुत्रः] द्वौ पुत्रौ यस्य सः = द्विपुत्रः ।

[पञ्चपुत्रः] पञ्च पुत्रा यस्य = पञ्चपुत्रः ।

[तावकीनः, मामकीनः] तव मम षष्ठ्यन्तौ मण्ड्येते । तवायं = तावकः, तावकीनः । ममायं = मामकः, मामकीनः । 'वा युष्मदस्मदोऽञीनञौ युष्माका-ऽस्माकं चास्यैकत्वे तु तवक-ममकम्' (६।३।६७) अञ्प्र० → अ-ईनञ्प्र० → ईन-तवक-ममकदेशश्च । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[शौर्पिकः] शूर्पाभ्यां शूर्पैर्वा क्रीतः इति ।

[मासजातः] मासो मासौ वा जातस्येति विग्रहे संख्याविशेषोऽस्ति, तथापि वृत्तौ परिमाणस्वाभाव्यादेव(क)त्वमेव प्रतीयते ।

[दास्याः पुत्रः] दास्याः पुत्रः । [दास्याः पुत्रः], 'षष्ठ्याः क्षेपे' (३।२।३०) इत्यधिकारे 'पुत्रे वा' (३।२।३१) इत्यनेन अलुप्समासः । एवमग्रेऽपि ।

[देवानांप्रियः] देवानां प्रियः ।

[आमुष्यायणः] अमुष्यस्यापत्यम् = आमुष्यायणः । 'नडादिभ्य आयनण्' (६।१।५३) आयनण्प्र० → आयन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'अदसोऽकञायनणोः' (३।२।३३) इत्यादिना अलुप् ।

[अप्सव्यः] अप्सु भवः = अप्सव्यः । 'दिगादि-देहांशाद् यः' (६।३।१२४) यप्र० । 'अस्वयम्भुवोऽव्' (७।४।७०) अव् । 'अपो य-योनि-मति-चरे' (३।२।२८) इत्यनेन अलुप् ।

[गोषुचरः] गोषु चरतीति गोषुचरः । 'चरेष्टः' (५।१।१३८) टप्र० → अ । बाहुलकात् 'तत्पुरुषे कृति' (३।२।२०) इत्यनेन अलुप् ।

[वर्षासुजः] वर्षासु जातः = वर्षासुजः । 'क्वचित्' (५।१।१७१) डप्र० → अ । 'डित्यन्त्यस्वरादेः' (२।१।११४) अन्लुक् । 'द्यु-प्रावृड्-वर्षा-शरत्-कालात्' (३।२।२७) इत्यादिना अलुप् ।

[यथार्धं पशोर्देवदत्तस्येति] पशुगुणस्य वा पशुप्रायस्य देवदत्तस्य यदर्धं यो वा संज्ञीभूतः पशुस्तस्य यदर्धमिति । तच्च समासे व्यक्तं अर्धं पशोः = अर्धपशुः । 'समेंऽशेऽर्द्धं नवा' (३।१।५४) समासः । देवदत्तस्य ।

[ऋद्धस्य राज्ञः पुरुषः] यथाहुः विशेषणस्य राज्ञः विशेषणं ऋद्ध इति वाक्ये भवति, समासे न भवति । 'सविशेषणानां वृत्तिर्न वृत्तस्य वा विशेषणं न प्रयुज्यत इति ।

[स्वचयोग-स्वामिचयोगश्च] स्वचशब्देन योगः = स्वचयोगः स्वामिचयोगश्च ।

[असूर्यम्पश्या राजदाराः] सूर्यमपि न पश्यन्ति = असूर्यम्पश्याः । राज्ञो दाराः = राजदाराः । 'असूर्योग्राद् दृशः' (५।१।१२६) खश्प्र० → अ । 'श्रौति-कृवु-धिवु-पा-घ्रा-ध्मा-स्था-म्ना-दाम्-दृश्यर्त्ति०' (४।२।१०८) दृश्० → "पश्य"देशः । जस् ।

[अपुनर्गेयाः श्लोकाः] न पुनर् कैं (३६)-'गैं शब्दे' (३७) गै । 'आत् सन्ध्यक्षरस्य' (४।२।१) गा । न पुनर्गीयन्ते = अपुनर्गेयाः । 'य एच्चातः' (५।१।२८) यप्र०-ए । जस् ।

[अश्राद्धभोजी] श्राद्धं न भुङ्क्ते = अश्राद्धभोजी । 'ग्रहादिभ्यो णिन्' (५।१।५३) णिन्प्र० → इन् । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।५७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

[अलवणभोजी] न लवणं भुङ्क्ते = अलवणभोजी । 'ग्रहादिभ्यो णिन्' (५।१।५३) णिन्प्र० → इन् । 'लघोरुपान्त्यस्य' (४।३।४) गु० ओ । प्रथमा सि । 'इन्-हन्-पूषाऽर्यम्णः शिस्योः' (१।४।५७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ।

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

[सार्वचर्मीणो रथः] सर्वश्चर्मणा कृतः = सार्वचर्मीणः । 'सर्वचर्मण ईनेनञौ' (६।३।१९५) ईनञ्प्र० → ईन । 'वृद्धिः स्वरे०' (७।४।१) वृद्धिः । 'नोऽपदस्य तद्धिते' (७।४।६१) इन्लुक् । प्रथमा सि । 'सो रुः' (२।१।७२) स० → र० ।

[कृतपूर्वी कटम्] कृतः पूर्वं कटोऽनेन = कृतपूर्वी कटम् । 'पूर्वमनेन सादेश्चेन्' (७।१।१६७) इन्प्र० । 'अवर्णेवर्णस्य' (७।४।६८) अलुक् । प्रथमा सि । 'इन्-हन्०' (१।४।५७) दीर्घः । 'दीर्घङ्याब्०' (१।४।४५) सिलुक् । 'नाम्नो नोऽनह्नः' (२।१।९१) नलुक् ॥छ॥

अत्र न्यायसूत्रं सर्वं ज्ञेयम् ॥छ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचितायां बृहद्वृत्तौ तद्धितस्याष्टमः पादः समाप्तः ॥छ॥

संवत् १६५८ वर्षे कातेकशदे अठमदने सनवासरे पाटणनगरात मोढचतरवेदी लखतं
शालीवाडो मधे थपामाहे पं० कीका सूत पं० नाना सूत वीद्राकंठ लखते ॥छ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अकारादिवर्णक्रमेण सूत्रान्तर्गतोदाहरणसूचिः ॥१॥

अंशको दायादः ७।१।१८२
अकरभीयः ७।१।३५
अकारः ७।२।१५६
अकार्ष्ण्यम् ७।१।५७
अकैशोरम् ७।१।५७
अकौशलम् ७।४।२३
अक्राष्टाम् ७।४।११०
अक्षत्वम् ७।१।५५
अक्षधूः ७।३।७७
अक्षिजाहम् ७।१।८८
अक्षिभ्रुवम् ७।३।९७
अक्षैत्रज्ञम् ७।४।२३
अक्षैत्रज्ञ्यम् ७।४।२३
अगाणपत्यम् ७।१।५७
अग्ना ३ इ अत्र ७।४।१०३
अग्ना ३ इ इन्द्रम् ७।४।१०३
अग्ना ३ इ ७।४।१०३
अग्निदेवत्यम् ७।१।२२
अग्निर्माणवकः ७।४।८६
अग्निर्माणवको भायात् ७।४।९३
अग्निसात् करोति काष्ठम् ७।२।१३०
अग्निसात् स्यात् काष्ठम् ७।२।१३०
अग्निसाद्भवति काष्ठम् ७।२।१३०
अग्नीधीयम् ७।१।७६
अग्नीवरुणौ ७।४।११९
अग्न्योः ७।४।६८
अग्रतः ७।२।८४
अग्रहीत् ७।४।१०९
अग्रे अग्रे सूक्ष्माः ७।४।७५
अग्रेतमाम् ७।३।८
अग्रेतराम् ७।३।८
अङ्गना कल्याणाङ्गी स्त्री ७।२।२९
अङ्गवती कल्याणाङ्गी स्त्री ७।२।२९
अङ्गाधीष्व मोदकं ते दास्यामि ७।४।९१
अङ्गारीयाणि काष्ठानि ७।१।४४
अचतुरः ७।३।१३१
अचातुर्यम् ७।४।२३
अचापलम् ७।४।२३
अचीक्लृपत् ७।४।९९
अच्छावाकीयम् ७।२।७१
अजकावधन्वा ७।३।१५८
अजकावम् ७।२।४४
अजथ्यम् ७।१।३८
अजथ्या यूतिः ७।१।३८
अजपदः ७।३।१२९
अजाकृपाणीयम् ७।१।११७
अजाक्षि ७।३।८५
अजाड्यम् ७।१।५७
अजातीयः ७।३।१३९
अज्ञातकः ७।३।३३
अणव्यम् ७।१।८२
अणुकः ७।३।२३
अणुकः पटः ७।२।७६
अणुका माषाः ७।२।७६
अणुत्वम् ७।१।५५
अतः ७।२।९०
अतिकारीषगन्ध्यबन्धुः ७।४।११६
अतिकौमुदगन्ध्यबन्धुः ७।४।११६
अतिगवः ७।३।७२, ७।३।१०५
अतिगवी ७।३।१०५
अतिगव्यम् ७।१।३०
अतिगौः ७।३।७२
अतितमाम् ७।३।८
अतिधूः शकटम् ७।३।७२
अतिधूः ७।३।७२
अतियुग्यम् ७।१।३०
अतिराजः ७।३।७२, ७।३।१०६
अतिराजा ७।३।७२
अतिराजी ७।३।१०६
अतिरात्रः ७।३।११९
अतिरात्रा ७।३।११९
अतिश्वः सेवकः ७।३।११०
अतिश्वी सेवा ७।३।११०
अतिश्वो वराहः ७।३।११०
अतिसक्थः ७।३।७२
अतिसखः ७।३।७२, ७।३।१०६
अतिसखा ७।३।७२
अतिसखी ७।३।१०६
अतिसारकी ७।२।६१
अतीवतराम् ७।३।८
अतीसारकी ७।२।६१
अतो भवान् ७।२।९०
अत्यक्षः ७।३।७२
अत्यङ्गुलं काष्ठम् ७।३।७२
अत्यङ्गुलम् ७।३।१२४
अत्यङ्गुला यष्टिः ७।३।१२५
अत्यध्वम् ७।३।७९

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अत्यन्तीनः ७।१।१००
अत्यह्नः ७।३।११८
अत्यह्नी कथा ७।३।११८
अत्र ७।२।९३
अत्र भवान् ७।२।९३
अत्रायुष्मान् ७।२।९३
अत्रिः ७।३।१२३, ७।३।१२८
अत्रैहायनम् ७।१।५७
अदशाः ७।३।१२३
अदूरदशाः ७।३।१२८
अद्य ७।२।९७
अद्यप्रातीनं मरणम् ७।१।१०५
अद्यप्रातीना गौः ७।१।१०५
अद्यप्रातीनो लाभः ७।१।१०५
अद्यश्वीनं मरणम् ७।१।१०५
अद्यश्वीना गौः ७।१।१०५
अद्यश्वीनो लाभः ७।१।१०५
अद्राष्टाम् ७।४।११०
अद्वैहायनम् ७।१।५७
अध आगतः ७।२।११५
अधरादागतः ७।२।११८
अधराद्रमणीयम् ७।२।११८
अधराद्वसति ७।२।११८
अधरेणास्य रमणीयम् ७।२।१२२
अधरेणास्य वसति ७।२।१२२
अधरेद्युः ७।२।९८
अधस्तादागतः ७।२।११५
अधस्ताद्रमणीयम् ७।२।११५
अधस्ताद्वसति ७।२।११५
अधिककौडविकः ७।४।१९
अधिकदशाः ७।३।१२८
अधिकवार्षिकः ७।४।१८
अधिकषाष्टिकः ७।४।१९
अधिकसाप्ततिकः ७।४।१९
अधिकसौवर्णिकम् ७।४।१९
अधिका खारी द्रोणेन ७।१।१८७
अधिको द्रोणः खार्याः ७।१।१८७
अधिको द्रोणः खार्याम् ७।१।१८७
अधिखारि ७।३।१०२
अधित्यका ७।१।१३१
अधिपतिता ७।१।६०
अधिपतित्वम् ७।१।६०
अधिराजता ७।१।६०
अधिराजत्वम् ७।१।६०
अधिस्रक् ७।३।९०
अधिस्रजम् ७।३।९०
अधीते अधीते ७।४।७३
अधीष्वाधीष्वेत्येवायमधीते ७।४।७३
अधुक्षन्त ७।४।११०
अधुना ७।२।९६
अधुरं शकटम् ७।३।७१
अधो रमणीयम् ७।२।११५
अधो वसति ७।२।११५
अधोऽधो ग्रामम् ७।४।७९
अधोनाभं प्रहतवान् ७।३।१३४
अध्यधि ग्रामम् ७।४।७९
अध्यात्मम् ७।४।४८, ७।३।८८
अध्वनीनः ७।१।१०३, ७।४।४८
अध्वन्यः ७।१।१०३
अनन्तधर्मा ७।३।१४१
अनन्यजानिः ७।३।१६४
अनर्थकं वचः ७।३।१७४
अनवाः ७।३।१२३
अनात्मनीनः ७।१।४०
अनाधिपत्यम् ७।१।५७
अनाधिराज्यम् ७।१।५७
अनुकः ७।१।१८८
अनुकामीनः ७।१।१००
अनुगवम् ७।३।९४
अनुगवीनो गोपालकः ७।१।१०२
अनुगु यानम् ७।३।९४
अनुपदी उष्ट्राणाम् ७।१।१७०
अनुपदी गवाम् ७।१।१७०
अनुपदीना उपानत् ७।१।९६
अनुरहसः ७।३।८१
अनुरहसम् ७।३।८१
अनुलोम ७।३।८२, ७।३।८९
अनुलोमः ७।३।८२
अनुलोमम् ७।३।८२
अनुलोमम् ७।३।८२
अनुलोमम् ७।३।८९
अनुसाम ७।३।८२
अनुसामः ७।३।८२
अनुसामम् (२) ७।३।८२
अनृक् ७।३।७१
अनृक्कं साम ७।३।१३५
अनृचीयान् ७।४।३९
अनृचो माणवः ७।३।१३५
अनृशंस ७।१।६०
अनेनिजम् ७।४।११४
अनैपुणम् ७।४।२३
अनैश्वरम् ७।४।२३
अनैश्वर्यम् ७।४।२३
अन्ततः ७।२।८४
अन्तमः ७।४।३१
अन्तर्गिरम् ७।३।९०
अन्तर्गिरि ७।३।९०
अन्तर्लोमः ७।३।१३२
अन्तिकत आगच्छति ७।४।३१
अन्तिकतमः (२) ७।४।३१
अन्तिकसत् ७।४।३१
अन्तिक्यः ७।४।३१
अन्तित आगच्छति ७।४।३१
अन्तितमः ७।४।३१
अन्तियः ७।४।३१

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अन्तिषद् ७।४।३१
अन्तेवासि तिष्ठति ७।३।७५
अन्तेवासी गुरोः ७।३।७५
अन्धकवर्तिकीयम् ७।१।११७
अन्धतमसम् (२) ७।३।८०
अन्धतमसे ७।३।८०
अन्नमयं भोजनम् ७।३।२
अन्नमयम् ७।३।१
अन्यक एषां कालापः ७।३।५४
अन्यतः ७।२।८४
अन्यतमो भवतां कठः ७।३।५४
अन्यतरेद्युः ७।२।९८
अन्यतरो भवतां कठः ७।३।५४
अन्यथा ७।२।१०२
अन्यदा ७।२।९५, ७।२।१०१
अन्यर्हि ७।२।१०१
अन्येद्युः ७।२।९८
अन्वक्षम् ७।३।८७
अन्वहम् ७।४।६६
अपटुता ७।१।५७
अपटुत्वम् ७।१।५७
अपतिता ७।१।५७
अपतित्वम् ७।१।५७
अपथम् ७।३।७१
अपथोऽयमुद्देशः ७।३।७१
अपदी ७।३।१४९
अपन्थाः ७।३।७१
अपरकान्यकुब्जः ७।४।१७
अपरकार्ष्णमृत्तिकः ७।४।१७
अपरथा ७।२।१०२
अपरनैदाघः ७।४।१४
अपरपाञ्चालकः ७।४।१६
अपरपाटलिपुत्रकः ७।४।१७
अपररात्रः ७।३।११९
अपरवार्षिकः ७।४।१४
अपरशारदः ७।४।१४
अपरशालः ७।२।१
अपरहैमनः ७।४।१४
अपराध्यम् ७।२।१५९
अपरार्द्धम् ७।२।१२५
अपराह्णः ७।३।११८
अपराह्णेतमाम् ७।३।८
अपराह्णेतराम् ७।३।८
अपरेणास्य रमणीयम् ७।२।१२२
अपरेणास्य वसति ७।२।१२२
अपरेद्युः ७।२।९८
अपरैषुकामशमः ७।४।१७
अपाक्षीत्कल्पम् ७।३।११
अपाटवम् ७।१।५७
अपार्थकम् ७।३।१७४
अपार्थम् ७।३।१७४
अपुनर्गेयाः श्लोकाः ७।४।१२२
अपूपमयं पर्व ७।३।२, ७।३।३
अपूपमयम् ७।३।१, ७।३।३
अपूपीयं पिष्टम् ७।१।४४
अपूपीयः ७।१।३५
अपूपीयम् ७।१।२९
अपूप्यं पिष्टम् ७।१।४४
अपूप्यः ७।१।३५
अपूप्यम् ७।१।२९
अप्रजसः ७।३।१३७
अप्रजसौ ७।३।१३७
अप्रजाः ७।३।१३७
अप्सव्यः ७।४।१२२
अब्जवान् ७।२।६७
अब्जिनी ७।२।६७
अभावत्वम् ७।१।५५
अभिकः ७।१।१८९
अभितः ७।२।८३
अभिधानतः ७।२।८४
अभिन्नतरकम् ७।३।७
अभिमत्य ७।४।११०
अभीकः ७।१।१८९
अभ्यमित्रीणः ७।१।१०४
अभ्यमित्रीयः ७।१।१०४
अभ्यमित्र्यः ७।१।१०४
अभ्रं नभः ७।२।४६
अमिकः ७।३।४२
अमियः ७।३।४२
अमिलः ७।३।४२
अमुकेन ७।३।३०
अमुकैः ७।३।३०
अमुत्र काले ७।२।१०१
अमुर्हि ७।२।१०१
अमुष्मै ७।४।१२०
अमुष्यकुल ७।१।२०
अमूभ्याम् ७।४।१२०
अमूर्खता ७।१।५७
अमूर्खत्वम् ७।१।५७
अमृताश्मः ७।३।११५
अमेधाः ७।३।१३७
अमौर्ख्यम् ७।१।५७
अम्भोजिनी ७।२।६७
अयं भवान् ७।२।९१
अयः ७।४।११३
अयमायुष्मान् ७।२।९१
अयाथातथ्यम् ७।४।२३
अयाथापुर्यम् ७।४।२३
अयानयीनः शारः ७।१।९७
अयोदती ७।३।१५२
अयौत् ७।४।११४
अयौवराज्यम् ७।१।५७
अरमणीयता ७।१।५७
अरमणीयत्वम् ७।१।५७
अरविन्दिनी ७।२।६७

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अराजं वर्त्तते ७।३।७१
अराजता ७।१।५७
अराजत्वम् ७।१।५७
अराजा ७।३।७१
अरामणीयकम् ७।१।५७
अरूकरोति ७।२।१२७
अरूभवति ७।२।१२७
अरूस्यात् ७।२।१२७
अरोकदन् ७।३।१५३
अरोकदन्तः ७।३।१५३
अर्घ्यम् ७।१।२३
अर्चावान् ७।२।३३
अर्णवः समुद्रः ७।२।५२
अर्थतः ७।२।८४
अर्थवान् ७।२।८
अर्थिकः ७।२।८
अर्थी ७।२।८
अर्थ्यम् ७।१।१३
अर्द्धकृतम् ७।३।५७
अर्द्धजरतीयम् ७।१।११७
अर्द्धपाञ्चालकः ७।४।१५
अर्द्धमनत्यन्तं भिन्नम् ७।३।५७
अर्द्धमागधकः ७।४।१५
अर्द्धमासतमः ७।१।१५७
अर्द्धर्चः(र्चम्) ७।३।७६
अर्द्धशः ७।२।१५१
अर्धकंसिकम् ७।४।२०
अर्धकौडविकम् ७।४।२०
अर्धखारम् ७।३।१०३
अर्धखारी ७।३।१०३, ७।४।२०
अर्धखारीभार्यः ७।४।२०
अर्धचमसिकम् ७।४।२०
अर्धद्रौणिकम् ७।४।२०
अर्धनावम् (२) ७।३।१०४
अर्धनावी (२) ७।३।१०४
अर्धप्रस्थभार्यः ७।४।२०
अर्धप्रस्थिकम् ७।४।२०
अर्धमौष्टिकम् ७।४।२०
अर्धरात्रः ७।३।११९
अर्यमिकः ७।३।४३
अर्यमियः ७।३।४३
अर्यमिलः ७।३।४३
अर्शसो देवदत्तः ७।२।४६
अर्हत्ता ७।१।६१
अर्हत्त्वम् ७।१।६१
अर्हन् ७।१।१०९
अलंकर्मीणः ७।१।१०६
अलंपुरुषीणः ७।१।१०६
अलवणभोजी ७।४।१२२
अलाघवम् ७।१।५७
अलाबूकटम् ७।१।८४
अल्प आगच्छति ७।२।१५०
अल्पं धनं ददाति ७।२।१५०
अल्पकः ७।३।३३
अल्पमेधाः ७।३।१३७
अल्पयति ७।४।३३
अल्पश आगच्छति ७।२।१५०
अल्पश आगतम् ७।२।१५०
अल्पशो ददाति ७।२।१५०
अल्पशो धनं ददाति ७।२।१५०
अल्पशो वसति ७।२।१५०
अल्पिष्ठः ७।४।३३
अल्पीयान् ७।४।३३
अल्पेभ्य आगतम् ७।२।१५०
अल्पेभ्यो ददाति ७।२।१५०
अल्पेषु वसति ७।२।१५०
अव आगतः ७।२।११५
अवकटः ७।१।१२६
अवकुटारः ७।१।१२६
अवटीटं ब्रह्मदेयम् ७।१।१२७
अवटीटः पुरुषः ७।१।१२७
अवटीटम् ७।१।१२७
अवटीटा नासिका ७।१।१२७
अवतप्तेनकुलस्थितम् ७।४।११७
अवतमसम् ७।३।८०
अवत्सीयः ७।१।३५
अवदातिका सुरा ७।२।७७
अवधीत् ७।४।११०
अवनाटं ब्रह्मदेयम् ७।१।१२७
अवनाटः पुरुषः ७।१।१२७
अवनाटम् ७।१।१२७
अवनाटा नासिका ७।१।१२७
अवन्तिब्रह्मः ७।३।१०७
अवभ्रटं ब्रह्मदेयम् ७।१।१२७
अवभ्रटः पुरुषः ७।१।१२७
अवभ्रटम् ७।१।१२७
अवभ्रटा नासिका ७।१।१२७
अवरत आगतः ७।२।११७
अवरतो रमणीयम् ७।२।११७
अवरतो वसति ७।२।११७
अवरस्तादागतः ७।२।११६
अवरस्ताद्रमणीयम् ७।२।११६
अवरस्ताद्वसति ७।२।११६
अवरहसः ७।३।८१
अवरहसम् ७।३।८१
अवलोमः ७।३।८२
अवलोमम् ७।३।८२
अवसामः ७।३।८२
अवसामम् ७।३।८२
अवस्तादागतः ७।२।११५
अवस्ताद्रमणीयम् ७।२।११५
अवस्ताद्वसति ७।२।११५
अवाक् ७।१।१०७
अवाग् रमणीयम् ७।२।१२३
अवाचीना ब्राह्मणी ७।१।१०७

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अवारपारीणः ७।१।१०१
अवारीणः ७।१।१०१
अविकः ७।३।१५
अविकटः ७।१।१३२
अविथ्यम् ७।१।३८
अविपटः ७।१।१३२
अवीचीनम् ७।१।१०७
अवीवदद्वीणां परिवादकेन ७।४।११०
अवो रमणीयम् ७।२।११५
अवो वसति ७।२।११५
अशंशामि ७।४।१११
अशनापिपासीयम् ७।२।७१
अशामि ७।४।१११
अशाशकक् ७।३।३१
अशीतितमः ७।१।१५८
अशीतिपदी ७।३।१४९
अशीर्षवान् ७।२।२, ७।२।७
अशीर्षिकः ७।२।७
अशीर्षी ७।२।७
अशुक्लता ७।१।५७
अशुक्लत्वम् ७।१।५७
अशौक्ल्यम् ७।१।५७
अशौचम् (२) ७।४।२३
अश्राद्धभोजी ७।४।१२२
अश्वकं रूपम् ७।१।१०८
अश्वकः ७।१।१०८, ७।३।२८, ७।३।३३
अश्वकानि रूपाणि ७।१।१०८
अश्वगोयुगम् ७।१।१३४
अश्वगोष्ठम् ७।१।१३३
अश्वतरः ७।३।५१
अश्वतरी ७।३।५१
अश्वता ७।१।५५, ७।१।६६
अश्वत्वम् ७।१।५५, ७।१।६६
अश्वपादः ७।३।१४८
अश्वमयी यात्रा ७।३।३
अश्वरथ्या भूमिः ७।१।३७
अश्ववद्वावति चैत्रः ७।१।५२
अश्वषड्गवम् ७।१।१३५
अश्वस्य मासेन गम्यः ७।१।८५
अश्वानडुद्भ्याम् ७।३।९८
अश्विका प्रतिमा ७।१।१०८
अश्वीया यात्रा ७।३।३
अश्वोरसं दृश्यते ७।३।११४
अश्वोरसं वर्जयेत् ७।३।११४
अश्वोरसम् ७।३।११४
अश्वोरस्यावर्त्तः ७।३।११४
अषडक्षीणश्चैत्रः ७।१।१०६
अषडक्षीणा क्रीडा ७।१।१०६
अषडक्षीणो मन्त्रः ७।१।१०६
अषडक्षीणोऽमनस्कः ७।१।१०६
अष्टपञ्चाशः ७।१।१५६
अष्टपञ्चाशत्तमः ७।१।१५६
अष्टमः ७।१।१५९
अष्टमी अष्टमी कालिका-कालिका ७।४।८५
अष्टमो जिनः चन्द्रप्रभः ७।३।२४
अष्टापदः ७।४।८०
अष्टापदी ७।३।१४९
अष्टाभिः ७।४।१०६
अष्टासु ७।४।१०६
अष्टौ ७।४।१०८
असअसा करोति ७।२।१४५
असकौ ७।३।३४
असक्तः ७।३।१३६
असक्तकः ७।३।१३६
असक्तिः ७।३।१३६
असक्थः ७।३।१३६
असक्थिः ७।३।१३६
असखा ७।३।७१
असञ्जातककुद् बालः ७।३।१६७
असये कोशी ७।१।४४
असूर्यम्पश्या राजदाराः ७।४।१२२
अस्तवीत् ७।४।११४
अस्तिमान् ७।२।१
अस्थविरता ७।१।५७
अस्थविरत्वम् ७।१।५७
अस्थाविरम् ७।१।५७
अस्मकाभिः ७।३।३०
अस्मकासु ७।३।३०
अस्मत्तः ७।२।८९
अस्माककम् ७।३।३०
अस्यवामीयं सूक्तम् ७।२।७१
अस्यसि ७।३।७४
अहंयुः अहंकारी ७।२।१७
अहंयुः ७।४।६५
अहङ्कारः ७।२।१५६
अहर्दिवम् ७।३।९७
अहलः ७।३।१३६
अहलकः ७।३।१३६
अहलिः ७।३।१३६
अहायनता ७।१।५७
अहायनत्वम् ७।१।५७
अहिदन् ७।३।१५४
अहिदन्तः ७।३।१५४
अहिरहिः ७।४।७२
अहिर्नु ३ रज्जुर्नु ७।४।९५
अहिर्नु रज्जुर्नु ७।४।९५
अहोरात्रः ७।३।९७
आकर्षश्वः (२) ७।३।११२
आकर्षश्वा ७।३।११२
आकस्मिकम् ७।४।७१
आकाशत्वम् ७।१।५५
आकौशलम् ७।४।२३
आक्षैत्रज्ञम् ७।४।२३
आक्षैत्रज्ञ्यम् ७।४।२३

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

आगत्य ७।४।११०
आगवीनः कर्मकरः ७।१।१०५
आग्नावैष्णवं सूक्तम् ७।४।२८
आग्नावैष्णवं हविः ७।४।११९
आग्निमारुतं कर्म ७।४।२८
आग्निवारुणम् ७।४।२९
आग्निवारुणीमनड्वाहीमालभेत ७।४।२८, ७।४।११९
आग्निशर्मिः ७।४।६१
आग्नीध्रा शाला ७।२।१६५
आग्नीध्री शाला ७।२।१६५
आग्नेन्द्रं सूक्तम् ७।४।२९
आङ्गुलिकम् ७।१।१२१
आचतुर्यम् ७।१।५७
आचापलम् ७।४।२३
आचार्यकम् ७।१।७२
आचार्यभोगीनः ७।१।४०
आचार्यसात् करोति ७।२।१३२
आचार्यसात् संपद्यते ७।२।१३२
आचार्यसात् स्यात् ७।२।१३२
आचार्यसाद्भवति ७।२।१३२
आच्यपदि शेते ७।३।७५
आढ्यचरः ७।२।७८
आढ्यचरी ७।२।७८
आढ्यतमः ७।३।५
आढ्यतमोऽयं नगरे ७।३।५
आणवीनम् ७।१।८२
आण्डवान् ७।२।३८
आण्डीरः ७।२।३८
आतिथेयम् ७।१।१६
आतिथ्यम् ७।१।२४
आत्मनीनः ७।१।४०, ७।४।४८
आत्माङ्गुलम् ७।३।१२४
आथर्वणिकः ७।४।४९
आदितः ७।२।८४
आदित्यः कर्णतोऽभवत् ७।२।८१
आधिदैविकम् ७।४।२७
आधिपत्यम् ७।१।६०
आधिभौतिकम् ७।४।२७
आधिराज्यम् ७।१।६०
आनडुहौ ७।४।११०
आनन्त्यम् ७।२।१६४
आनुजनीनः ७।१।२०
आनुपूर्वी ७।१।५९
आनुशातिकम् ७।४।२७
आनुशातिकिः ७।४।२७
आनुहारतः ७।४।२७
आनुहौडिकः ७।४।२७
आनैपुणम् ७।४।२३
आनैश्वरम् ७।४।२३
आनैश्वर्यम् ७।४।२३
आन्नः ७।१।१०
आन्यभाव्यम् ७।२।१६४
आपटवम् ७।१।५७
आपत्यम् ७।१।५७
आपरदेवदत्तः ७।४।१७
आपूपिकं पर्व ७।३।३
आपूपिकम् ७।३।१, ७।३।३
आप्रपदीनः पटः ७।१।९५
आबुध्यम् ७।१।५७
आभिजितः स्थालीपाकः ७।३।६८
आभिजितकः ७।३।६८
आभिजितकम् ७।३।६८
आभिजितम् ७।३।६८
आभिजिताः ७।३।६८
आभिजितो मुहूर्तः ७।३।६८
आभिजित्यः ७।३।६८
आभिजित्यायनः ७।३।६८
आभिजित्यौ ७।३।६८
आमयवान् ७।२।४८
आमयावी ७।२।४८
आमलकम् ७।४।१११
आमिक्षीयं दधि ७।१।४४
आमिक्षीयः ७।१।३५
आमिक्षीयम् ७।१।२९
आमिक्ष्यं दधि ७।१।४४
आमिक्ष्यः ७।१।३५
आमिक्ष्यम् ७।१।२९
आमुष्यायणः ७।४।१२२
आयःशूलिकः ७।१।१७१
आयथातथ्यम् ७।४।२३
आयथापुर्यम् ७।४।२३
आरत्नम् ७।१।६९
आरमणीयकम् ७।१।५७
आराज्यम् ७।१।५७
आरातम् ७।१।६९
आरातीयः ७।४।६५
आराल ७।१।१३८
आर्चः ७।२।३३
आर्चा ७।२।३३
आर्द्रपिप्पलः ७।४।१५
आर्द्रपिप्पलम् ७।४।१४
आर्द्रपदी ७।३।१४९
आर्धकंसिकम् ७।४।२०
आर्धकौडविकम् ७।४।२०
आर्धक्रोशिकम् ७।४।२०
आर्धचमसिकम् ७।४।२०
आर्धद्रौणिकम् ७।४।२०
आर्धप्रस्थिकम् ७।४।२०
आर्धमौष्टिकम् ७।४।२०
आर्षभ्यो वत्सः ७।१।४६
आर्हन्ती ७।१।५९, ७।१।६१
आर्हन्त्यम् ७।१।५९, ७।१।६१
आवकयोः ७।३।३०
आवकाभ्याम् ७।३।३०

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

आवधिष्ट ७।४।१०९
आवसथ्यम् ७।२।१६४
आशितङ्गवीनमरण्यम् ७।१।१०६
आशिषिकः ७।४।७१
आशौचम् (२) ७।४।२३
आश्मः ७।४।६३
आश्मनः ७।४।६३
आश्मनो मन्त्रः ७।४।६३
आश्वम् ७।१।६६
आश्वीनोऽध्वा ७।१।८५
आष्टमो भागः ७।३।२४
आसन्नदशाः ७।३।१२८
आसन्नबहवः ७।३।७३
आसन्नविंशाः ७।४।६७
आसुतिमान् ७।२।२७
आसुतीवलः कल्यपालः ७।२।२७
आस्यहात्यम् ७।४।[illegible]
आहत ७।४।१०९
आहायनम् ७।१।५७
आहिच्छत्रीयः ७।२।१
आह्नम् ७।४।६६
आह्निकम् ७।४।६६
इः ७।४।४४
इकारः ७।२।१५६
इक्षुशाकटम् ७।१।७८
इक्षुशाकिनम् ७।१।७८
इङ्गुदतैलम्
एरण्डतैलम् ७।१।१३६
इच्छावान् ७।२।२०
इत आयुष्मान् ७।२।९१
इत आस्यताम् ७।२।९०
इतः (२) ७।२।८४, ७।२।९०
इतरथा ७।२।१०२
इतरेद्युः ७।२।९८
इतिकारः ७।२।१५६
इतो भवान् ७।२।९०, ७।२।९१
इत्थंजातीयः ७।२।७५
इत्थम् ७।२।१०३
इदंमात्रम् ७।१।१४९
इदानीम् ७।२।९६
इन्द्राग्निगुप्तकः पूगः ७।३।६०
इन्द्रियम् ७।१।१७४
इमकेन ७।३।३०
इमकैः ७।३।३०
इयतिथः ७।१।१६१
इयतिथी ७।१।१६१
इयती ७।१।१४८
इयत्सुवर्णम् ७।१।१४८
इयद्धान्यम् ७।१।१४८
इयन्तो गुणिनः ७।१।१४८
इयान् पटः ७।१।१४८
इषुका ७।२।७६
इषेत्वकः ७।२।७४
इष्टकावम् ७।२।४४
इष्टी यज्ञे ७।१।१६८
इह ७।२।९३
इह भवान् ७।२।९३
इहायुष्मान् ७।२।९३
ईश्वरवान् ७।२।६
उक्षतरः ७।३।५१
उग्रगन्धा वचा ७।३।१४४
उच्चकैः प्रणिलीयते ७।३।३४
उच्चकैः ७।३।३१, ७।३।३३, ७।३।४६
उच्चक्षूकरोति ७।२।१२७
उच्चक्षूभवति ७।२।१२७
उच्चक्षूस्यात् ७।२।१२७
उच्चारितर्चः ७।३।७६
उच्चैस्तमाम् ७।३।८
उच्चैस्तमो वृक्षः ७।३।८
उच्चैस्तराम् ७।३।७, ७।३।८
उच्चैस्तरो वृक्षः ७।३।८
उच्चैस्त्वम् ७।१।५५
उच्छिष्टः ७।२।७२
उच्छिष्टीयः ७।२।७२
उत्कः ७।१।१९२
उत्कटः ७।१।१२५
उत्कण्ठकः ७।३।१६
उत्काकुत् ७।३।१६५
उत्तमः ७।३।८
उत्तमहल्या ७।१।२६
उत्तमाहः ७।३।११६, ७।४।६६
उत्तमोक्षा ७।३।९५
उत्तरः ७।३।८
उत्तरत आगतः ७।२।११७
उत्तरतः (२) ७।२।१२१
उत्तरतो रमणीयम् ७।२।११७, ७।२।१२१
उत्तरतो वसति ७।२।११७, ७।२।१२१
उत्तरधुरीणः ७।१।४
उत्तरपश्चादागतः ७।२।१२४
उत्तरपश्चाद्रमणीयम् ७।२।१२४
उत्तरपश्चाद्वसति ७।२।१२४
उत्तरपश्चार्द्धः ७।२।१२५
उत्तरपाञ्चालकः ७।४।१६
उत्तरसक्थम् ७।३।११३
उत्तरा रमणीयम् ७।२।१२१
उत्तरा वसति ७।२।१२१
उत्तरात् ७।२।१२१
उत्तरात् ७।२।१२१
उत्तरादागतः ७।२।११८
उत्तराद् वसति ७।२।१२१
उत्तराद्रमणीयम् ७।२।११८, ७।२।१२१
उत्तराद्वसति ७।२।११८
उत्तरापरार्द्धः ७।२।१२५
उत्तराहि रमणीयम् ७।२।१२१
उत्तराहि वसति ७।२।१२१

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

उत्तरेणास्य रमणीयम् ७।२।१२२
उत्तरेणास्य वसति ७।२।१२२
उत्तरेद्युः ७।२।९८
उत्पलगन्धं मुखम् ७।३।१४७
उत्पलगन्धि मुखम् ७।३।१४७
उत्सङ्गके उपविश ७।३।३४
उत्सङ्गावलः ७।२।२७
उत्साहवलः ७।२।२७
उत्सुकः ७।१।१९२
उत्सेधाङ्गुलम् ७।३।१२४
उदकलः ७।२।२२
उदकवान् ७।२।२२
उदकसात् करोति लवणम् ७।२।१३०
उदकसात् स्याद् लवणम् ७।२।१३०
उदकसाद्भवति लवणम् ७।२।१३०
उदकिलः ७।२।२२
उदकेविशीर्णम् ७।४।११७
उदक् ७।१।१०७
उदग्भूमम् ७।३।७८
उदग्भूमो देशः ७।३।७८
उदरकोऽन्यः ७।१।१८१
उदरवान् ७।२।१९
उदरिकः ७।२।१९
उदरिणी कन्या ७।२।१९
उदरिलः ७।२।१९
उदरी ७।२।१९
उदीचां माडनगरः ७।४।२६
उदीची दिक्
प्राचीना शाखा ७।१।१०७
उदीचीनम् ७।१।१०७
उद्गन्ध आपणः ७।३।१४५
उद्गन्धि कमलम् ७।३।१४४
उद्गन्धिः आपणः ७।३।१४५
उन्नसं मुखम् ७।३।१६२
उन्मनीकरोति ७।२।१२७
उन्मनीभवति ७।२।१२७
उन्मनीस्यात् ७।२।१२७
उपकः ७।३।३६, ७।३।४०, ७।३।४१, ७।३।४४
उपककुब् ७।३।९०
उपककुभम् ७।३।९०
उपखारि ७।३।१०२
उपगणाः ७।३।१२८
उपगिरम् ७।३।९०
उपगिरि ७।३।९०
उपचतुराः ७।३।१३१
उपचत्वाः ७।३।१३१
उपचर्म ७।३।८९
उपचर्मम् ७।३।८९
उपजरसम् ७।३।९३
उपडः ७।३।३६, ७।३।४०, ७।३।४१, ७।३।४४
उपतक्षम् ७।३।८८
उपत्यका ७।१।१३१
उपदशाः ७।३।७३, ७।३।१२८
उपदृषदम् ७।३।९०
उपदृषद् ७।३।९०
उपधुरम् ७।३।६९, ७।३।७७
उपनदम् ७।३।९०
उपनदि ७।३।९०, ७।३।९१
उपपथम् ७।३।७६
उपपन्नतरकम् ७।३।७
उपपौर्णमासम् ७।३।९०
उपपौर्णमासि ७।३।९०
उपबहवः ७।३।७३
उपराजम् ७।३।८८
उपरि रमणीयम् ७।२।११४
उपरि वसति ७।२।११४
उपरिष्टात् रमणीयम् ७।२।११४
उपरिष्टात् वसति ७।२।११४
उपरिष्टादागतः ७।२।११४
उपर्चम् ७।३।७६
उपर्यागतः ७।२।११४
उपर्युपरि ग्रामम् ७।४।७९
उपशरदम् ७।३।६९, ७।३।९२
उपशुनं तिष्ठति ७।३।९४
उपसमित् ७।३।९०
उपसमिधम् ७।३।९०
उपस्तुत्य ७।४।१०९
उपस्त्रुक् ७।३।९०
उपस्त्रुचम् ७।३।९०
उपाक्षि ७।३।८५
उपाग्रहायणम् ७।३।९०
उपाग्रहायणि? ७।३।९०
उपाङ्गुलि ७।३।१२४, ७।३।१२५
उपाध्वम् ७।३।७९
उपानसम् ७।३।११५
उपिकः ७।३।३६, ७।३।४०, ७।३।४१, ७।३।४४
उपियः ७।३।३६, ७।३।४० ७।३।४१, ७।३।४४
उपिलः ७।३।३६, ७।३।४० ७।३।४१, ७।३।४४
उपेन्द्रदत्तकः ७।३।३६
उपैडविडम् ७।३।९०
उपैडविड् ७।३।९०
उभयतः ७।२।८४
उभयथा ७।२।१०२
उभयद्युः ७।२।९९
उभयाकर्णि ७।३।७५
उभयाञ्जलि ७।३।७५
उभयादन्ति ७।३।७५
उभयापाणि ७।३।७५
उभयाबाहु ७।३।७५
उभयाहस्ति ७।३।७५

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

उभयी दृष्टिः	७।१।१५२
उभये देवमनुष्याः	७।१।१५२
उभयेद्युः	७।२।९९
उभयो मणिः	७।१।१५२
उभाकर्णि शृणोति	७।३।७५
उभाञ्जलि	७।३।७५
उभादन्ति	७।३।७५
उभापाणि	७।३।७५
उभाबाहु (२)	७।३।७५
उभाहस्ति पिबति	७।३।७५
उमाकटम्	७।१।८४
उम्यम्	७।१।८३
उर ×केण	७।४।१०९
उर)(पेण	७।४।१०९
उरःकेण	७।४।१०९
उरःपेण	७।४।१०९
उरसः	७।२।४६
उरसिलः	७।२।२८
उरस्या वाताः	७।१।८
उरस्वान्	७।२।२८, ७।२।४६
उलकः	७।३।३९
उष्ट्रकः	७।१।१०८
उष्ट्रगोयुगम्	७।१।१३४
उष्ट्रषड्गवम्	७।१।१३५
उष्णक ऋतुः	७।३।२०
उष्णको ज्वरः	७।१।१९३
उष्णको दक्षः	७।१।१८६
उष्णालुः	७।१।९२
उष्णिका यवागूः	७।१।१८५
ऊधन्यः	७।१।३५
ऊधन्यम्	७।१।३२
ऊरव्याः कण्टकाः	७।१।८
ऊरुदघ्नमुदकम्	७।१।१४२
ऊरुदघ्नी खाता	७।१।१४२
ऊरुद्वयसमुदकम्	७।१।१४२
ऊरुद्वयसी खाता	७।१।१४२
ऊरुबली	७।२।६६
ऊरुमात्रमुदकम्	७।१।१४०, ७।१।१४२
ऊरुमात्री खाता	७।१।१४०, ७।१।१४२
ऊर्ग्वान्	७।२।५१
ऊर्जस्वलः	७।२।५१
ऊर्जस्वान्	७।२।५१
ऊर्जस्वी	७।२।५१
ऊर्णनाभः	७।३।१३४
ऊर्णायुः उरभ्रः	७।२।१७
ऊर्णायुः	७।४।६८
ऊर्ध्वजानुः	७।३।१५६
ऊर्ध्वज्ञः	७।३।१५६
ऊर्ध्वज्ञुः	७।३।१५६
ऊर्ध्वमौहूर्त्तिकः	७।४।१३
ऊर्वष्ठीवम्	७।३।९७
ऊषरं क्षेत्रम्	७।२।२६
ऊषवदन्यत्	७।२।२६
ऋक् ऋक्	७।४।८५
ऋक्षपात्	७।३।१४८
ऋक्सामा मुग्धः	७।३।९७
ऋक्सामे	७।३।९७
ऋग्यजुः	७।३।९७
ऋग्यजुषमधीयानान्	७।३।९७
ऋजयति	७।४।३९
ऋजिमा	७।४।३९
ऋजिष्ठः	७।४।३९
ऋजीयान्	७।४।३९
ऋजीष	७।१।१३८
ऋद्धस्य राज्ञः पुरुषः	७।४।१२२
ऋषभतरः	७।३।५१
एकएकस्याः	७।४।८१
एकएका	७।४।८१
एककः	७।३।२७
एकको भवतोः कठः पटुर्वा	७।३।५२
एकतः	७।२।८४
एकत्रिंशम्	७।१।१५४
एकत्वम्	७।१।५५
एकदा	७।२।९५
एकद्रव्यवत्त्वात्	७।२।५८
एकधा	७।२।१०४
एकधा क्रियन्ते	७।२।१०५
एकधा भवन्ति	७।२।१०५
एकधा करोति (२)	७।२।१०५
एकधा करोति	७।२।१०६
एकधा क्रियते	७।२।१०५
एकधा भवति	७।२।१०५
एकधा भुङ्क्ते	७।२।१०६
एकधुरः	७।१।५
एकधुरीणः	७।१।५
एकनदी	७।३।११
एकपदि गच्छति	७।३।७५
एकपदी	७।३।१४९
एकरात्रः	७।३।११९
एकविंशः	७।१।१५६, ७।४।६७
एकविंशतितमः	७।१।१५६
एकविंशम्	७।१।१५४, ७।४।६७
एकशततमः	७।१।१५७
एकशालिकम्	७।१।१२०
एकशो ददाति	७।२।१५१, ७।४।८०
एकशो दीयते	७।२।१५१
एकषष्टः	७।१।१५८
एकषष्टितमः	७।१।१५८
एकसप्ततः	७।१।१५८, ७।४।६७
एकसप्ततितमः	७।१।१५८
एकाकी	७।३।२७
एकादशं शतम्	७।१।१५४
एकादशं शतसहस्रम्	७।१।१५४
एकादशं सहस्रम्	७।१।१५४
एकादशः	७।१।१५५, ७।१।१५९

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

एकादशम्	७।१।१५४
एकादशी स्त्री	७।१।१५५
एकान्नत्रिंशः	७।१।१५६
एकान्नत्रिंशत्तमः	७।१।१५६
एकाशीतः	७।४।६७
एकाहम्	७।३।११६, ७।३।११९
एकैकः	७।४।८१
एकैकशो ददाति	७।२।१५१, ७।४।८०
एकैकशोऽपि निघ्नन्ति	७।२।१५१
एकैकस्याः	७।४।८१
एकैका	७।४।८१
एको भवतोः पटुः	७।३।५२
एणीपदः	७।३।१२९
एतर्हि	७।२।९६, ७।२।१०१
एतावतिथः	७।१।१६१
एतावतिथी	७।१।१६१
एतावती	७।१।१४९
एतावत् धान्यम्	७।१।१४९
एतावत् सुवर्णम्	७।१।१४९
एतावद्द्वयसम्	७।२।१५५
एतावन्ति अधिकरणानि	७।१।१४९
एतावन्मात्रम्	७।२।१५५
एतावान् पटः	७।१।१४९
एनच्छ्रितकः	७।४।११२
एनत् पश्य	७।४।११२
एवंजातीयः	७।२।७५
एवकारः	७।२।१५६
एहकि (२)	७।३।३४
ऐ ४ तिकायन	७।४।१०३
ऐकगविकः	७।२।१, ७।२।५८
ऐकध्यं करोति (२)	७।२।१०६
ऐकध्यं भुङ्क्ते	७।२।१०६
ऐकभाव्यम्	७।२।१६४
ऐकशतिकः	७।२।५८
ऐकशालिकम्	७।१।१२१
ऐकसहस्रिकः	७।२।५८
ऐकैकश्यम्	७।४।६५
ऐक्ष्वाकः	७।४।३०
ऐक्ष्वाकम्	७।४।३०
ऐतिह्यम्	७।२।१६४
ऐदंयुगीनः	७।१।२०
ऐन्द्रापौष्णं हविः	७।४।२८
ऐन्द्रावरुणम्	७।४।२९
ऐन्द्री दिक्	७।२।११३
ऐलुकीयः	७।४।११०
ऐषमः	७।२।१००
ऐहलौकिकम्	७।४।२७
ओ ३ म् अग्निमीले पुरोहितम्	७।४।९६
ओंकारः	७।२।१५६
ओदनीयः	७।१।३५
ओदनीयास्तण्डुलाः	७।१।२९, ७।१।४४
ओदन्यः	७।१।३५
ओदन्यास्तण्डुलाः	७।१।२९, ७।१।४४
ओषधिरेवान्यत्	७।२।१६६
ओष्ठवान्	७।२।१०
ओष्ठिकः	७।२।१०
ओष्ठिलः	७।२।१०
ओष्ठी	७।२।१०
ओष्ठ्यम्	७।१।३७
औ ४ पगव	७।४।१०३
औक्षं पदम्	७।४।५६
औक्ष्णः	७।४।५६
औचिती	७।१।५९
औडुलोमिः	७।४।६१
औदकशौद्धिः	७।४।२७
औदरिक आद्यूनः	७।१।१८१
औदरिकी आद्यूनः	७।१।१८१
औदश्वित्कः	७।४।७१
औपगवः	७।४।१, ७।४।७०, ७।४।११८
औपगवत्वम्	
दण्डित्वम्	७।१।५५
औपधेयः	७।१।४७
औपबिन्दविः	७।४।७०
औपयिकम्	७।२।१७०, ७।३।११
औपरिष्टः	७।४।६५
औपाध्यायकम्	७।१।७२
औपानह्यं काष्ठम्	७।१।४६
औपानह्यं चर्म	७।१।४६
औपानह्यो मुञ्जः	७।१।४६
औमीनम्	७।१।८३
औरसः पुत्रः	७।३।२३
और्णावताः	७।३।६८
और्णावत्यः	७।३।६८
और्णावत्यौ	७।३।६८
औलपयः	७।३।६७
औलपीयः	७।३।६७
औलपीयौ	७।३।६७
औषधं भेषजम्	७।२।१६६
औषधम्	७।३।११
औषिकः	७।४।७१
क आयुष्मान्	७।२।९१
क इष्टः	७।४।१०९
कंयः (२)	७।२।१८, ७।४।६५
कंवः	७।२।१८
ककारः	७।२।१५६
ककुदावर्ती	७।२।१, ७।२।६०
ककुन्दकि	७।३।६७
कच्छुरः	७।२।३९
कच्छूमान्	७।२।३९
कटकवलयिनी	७।२।६०
कटाक्षः	७।३।८६
कण्टकस्ते लग्नकः	७।३।३४
कण्टकिनः	७।२।१
कण्ठ्यम्	७।१।३७
कण्डूतिः	७।४।१११

कण्डूत्वम् ७।१।६९
कण्डूमान् ७।२।२६
कण्डूरः ७।२।२६
कतमो भवतां कठः ७।३।५४
कतरो भवतां कठः ७।३।५४
कति ७।१।१५०, ७।४।१०८
कतिकृत्वः ७।२।१०९
कतिथः ७।१।१६२
कतिथी ७।१।१६२
कतिधा ७।२।१०४, ७।२।१०५
कतिपयथः ७।१।१६२
कतिपयथी ७।१।१६२
कतिपयशः ७।२।१५०
कतिशः (२) ७।२।१५१
कथंजातीयः ७।२।७५
कथम् ७।२।१०३
कथयति ७।४।११०
कदा ७।२।९५, ७।२।१०१
कद्रिमा ७।१।५९
कद्रुता ७।१।५९
कद्रुत्वम् ७।१।५९
कनकाश्मः ७।३।११५
कनयति ७।४।३३
कनिष्ठः ७।४।३३
कनीयान् ७।४।३३
कन्तः ७।२।१८
कन्तिः ७।२।१८
कन्तुः ७।२।१८
कन्दुकः ७।३।१६
कपिकः ७।३।४२
कपिता ७।१।६५
कपित्वम् ७।१।६५
कपियः ७।३।४२
कपिलः ७।३।४२
कपोतपाका ७।३।६१
कपोतपाकाः ७।३।६१
कमण्डलव्या मृत्तिका ७।१।३०
कमलाक्षः ७।३।१२६
कमलाक्षी ७।३।१२६
कमलिनी ७।२।६७
कम्बलीया ऊर्णा ७।१।३४
कम्भः ७।२।१८
कयानश्चित्रीयं साम ७।२।७१
करभीयः ७।१।३५
करभोरूः ७।३।१८२
करयति (२) ७।४।४३
करवान् नरः ७।२।६८
करिष्ठः ७।४।४३
करी नरः ७।२।६८
करीयान् ७।४।४३
करीषगन्धं शरीरम् ७।३।१४७
करीषगन्धि शरीरम् ७।३।१४७
कर्कन्धुकुणः ७।१।८७
कर्णः ७।२।४५
कर्णजाहम् ७।१।८८
कर्णवान् ७।२।१०, ७।२।४५
कर्णवेष्टकांश्चित्कारय ७।४।९३
कर्णिकः ७।२।१०
कर्णिकालः ७।२।२०
कर्णिलः ७।२।१०
कर्णी ७।२।१०
कर्ण्यम् ७।१।३७
कर्दमकेनासि ७।३।३४
कर्पटिकः ७।२।६
कर्पटी ७।२।६
कर्मठः ७।१।१३७
कर्मण्यः ७।१।१५
कर्मिणी ७।२।६७
कर्षमात्रम् ७।१।१४५
कर्हि ७।२।१०१
कलमवान् ७।२।९
कलमिकः ७।२।९
कलमिलः ७।२।९
कलमी ७।२।९
कलशीपदी ७।३।१४९
कलशीशो ददाति ७।२।१५१
कल्याणद्वितीयकान्यहानि ७।३।१३०
कल्याणधर्मकः ७।३।१४१
कल्याणधर्मा ७।३।१४१
कल्याणपञ्चमका दिवसाः ७।३।१३०
कल्याणपञ्चमीकः पक्षः ७।३।१३०
कल्याणप्रमाणः ७।३।१२८
कल्याणभ्राता ७।३।१७९
कल्याणीतुरीया रात्रयः ७।३।१३०
कल्याणीतुर्या रात्रयः ७।३।१३०
कल्याणीतृतीया रात्रयः ७।३।१३०
कल्याणीदशमा रात्रयः ७।३।१३०
कल्याणीद्वितीया रात्रयः ७।३।१३०
कल्याणीपञ्चमा रात्रयः ७।३।१३०
कविता ७।१।६०
कवित्वम् ७।१।६०
कस्मै ७।४।१०९
कहिकः ७।३।४२
कहियः ७।३।४२
कहिलः ७।३।४२
काकको वृक्षके ७।३।३४
काकतालीयम् ७।१।११७
काकतालुकी ७।२।६०
काकतालुमती ७।२।६०
काकस्य कार्ष्ण्यम् ७।१।७०
काक्यर्थम् ७।४।१११
काठम् ७।१।७५
काठिकया विकत्थते ७।१।७५
काठिकयाधिक्षिपति ७।१।७५
काठिकां विज्ञातवान् ७।१।७५

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

काठिकामधिगतवान्	७।१।७५
काण्डवान्	७।२।३८
काण्डीरः	७।२।३८
काथिकः	७।१।२१
काद्रवेयः	७।४।६९
काद्रव्यम्	७।१।५९
कापटवः	७।४।१, ७।४।७०
कापेयम्	७।१।६५
कापोतपाक्यः	७।३।६१
कापोतपाक्यौ	७।३।६१
कापोतम्	७।१।७२
कामण्डलवम्	७।१।५६
कामण्डलेयः	७।४।६९
कामनीयकम्	७।१।७२
कामिनी	७।२।६७
काम्बव्यः	७।३।६३
काम्बव्या	७।३।६३
काम्बव्यौ	७।३।६३
कायत्वम्	७।१।७२
कारककल्पः	७।३।११
कारकतमः	७।३।५
कारकदेशीयः	७।३।११
कारकदेश्यः	७।३।११
कारकवान्	७।२।६
कारकीकरोति चैत्रम्	७।२।१२६
कारकीभवति चैत्रः	७।२।१२६
कारकीस्याच्चैत्रः	७।२।१२६
कार्किकः	७।१।१२२
कार्कीकः	७।१।१२२
कार्मः	७।४।५२
कार्मणं करोति	७।२।१६७
कार्मणम्	७।४।५२
कार्मुकम्	७।४।५२
कार्यत्वम्	७।१।५५
कार्यम्	७।४।११८
कार्यिकः	७।२।६
कार्यी	७।२।६
कार्शानवम्	७।१।६९
कार्षापणशः	७।२।१५१
कार्ष्णिः	७।४।१
कार्ष्णो मृगः	७।२।१६६
कार्ष्ण्यम्	७।१।५९
कार्ष्ण्यवान्	७।२।१
कालकं मुखं वैलक्ष्येण	७।३।१९
कालकः पटः	७।३।१९
कालककालिका	७।४।८६
कालभम्	७।१।६६
कालापाः	७।४।६२
कालायसम्	७।३।११५
कालालः	७।२।२३
कालावान्	७।२।२३
कालिलः	७।२।२३
काव्यम्	७।१।६०, ७।१।६९
काशपुष्पकः	७।१।१९३
काशिब्रह्मः	७।३।१०७
काष्ठतक्	७।४।१११
कासूतरी	७।३।११, ७।३।५०
किंगवः	७।३।७०
किंगौर्यो न वहति	७।३।७०
किंतमां पचति	७।३।८
किंतरं दारु	७।३।८
किंतरां पचति	७।३।८
किंधूः शकटम्	७।३।७०
किंधूर्या न तथा गुर्वी	७।३।७०
किंराजा यो न रक्षति	७।३।७०
किंसखः	७।३।७०
किञ्जातीयः	७।३।१३९
किमक्षिर्ब्राह्मणः	७।३।७०
कियतिथः	७।१।१६१
कियतिथी	७।१।१६१
कियती	७।१।१४८
कियत्सुवर्णम्	७।१।१४८
कियद्द्वयसम्	७।२।१५५
कियद्धान्यम्	७।१।१४८
कियन्तः	७।१।१५०
कियन्तो गुणिनः	७।१।१४८
कियन्मात्रम्	७।२।१५५
कियान् पटः	७।१।१४८, ७।१।१५०
किरति	७।४।१०७
किलासी	७।२।६०
किशोरपाशा	७।३।४
कुक्कुटसक्थम्	७।३।११३
कुञ्जरो हस्ती	७।२।२६
कुञ्जवानन्यः	७।२।२६
कुटीरः	७।३।११, ७।३।४७
कुटीरतमः	७।३।१३
कुडवमात्रम्	७।१।१४५
कुड्मलाग्रदन्	७।३।१५४
कुड्मलाग्रदन्तः	७।३।१५४
कुणिपदी	७।३।१४९
कुण्डं तिष्ठति	७।४।११३
कुण्डं पश्य	७।४।११३
कुण्डली	७।२।३४
कुण्डीविशाः	७।३।६३
कुण्डोध्नी	७।३।१६९
कुत आयुष्मान्	७।२।९१
कुतः	७।२।८९, ७।२।९०
कुतुपः	७।३।४९
कुतो भवान्	७।२।९१
कुत्र भवान्	७।२।९३
कुत्र	७।२।९३, ७।२।९४
कुत्रायुष्मान्	७।२।९३
कुत्सितकः	७।३।३३
कुन्तयः	७।३।६२
कुपथम्	७।३।७१

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

कुबिकः ७।३।४२
कुबियः ७।३।४२
कुबिलः ७।३।४२
कुब्रह्मः ७।३।१०८
कुब्रह्मा ७।३।१०८
कुमारता ७।१।६६
कुमारत्वम् ७।१।६६
कुमारपाशा ७।३।४
कुमारिकः ७।२।३
कुमारिलः ७।३।४३
कुमारी ७।२।३
कुमारीमान् ७।२।२, ७।२।३
कुमुदयति ७।४।३२
कुमुदिष्ठः ७।४।३२
कुमुदीयान् ७।४।३२
कुमुद्वती सरसी ७।२।७०
कुमुद्वान् ह्रदः ७।२।७०
कुम्भकारत्वम् ७।१।५५
कुम्भकारवान् ७।२।६
कुम्भपदी ७।३।१४९
कुम्भीनसः ७।३।१६१
कुम्भीशो ददाति ७।२।१५१
कुररावम् ७।२।४४
कुरवावम् ७।२।४४
कुराजः ७।३।७०
कुलीवनत् ७।१।५१
कुवलम् ७।४।११२
कुशाग्रीयं शस्त्रम् ७।१।११६
कुशाग्रीया बुद्धिः ७।१।११६
कुष्टी ७।२।६०
कूपीशः खनति ७।२।१५१
कृतकल्पम् ७।३।११
कृतपूर्वी कटम् ७।१।१६७, ७।४।१२२
कृत्यवान् ७।२।६
कृपालुः ७।२।४२
कृपावान् ७।२।४२
कृशरिका ७।१।१९४
कृषिमत् क्षेत्रम् ७।२।२७
कृषीवलः कुटुम्बी ७।२।२७
कृष्ण एवान्यः ७।२।१६६
कृष्णकः ७।३।३९
कृष्णकास्तिलाः ७।२।७७
कृष्णता ७।१।५९
कृष्णतिल्यः ७।१।३७
कृष्णत्वम् ७।१।५९
कृष्णपदी ७।३।१४९
कृष्णभूमम् ७।३।७८
कृष्णभूमो देशः ७।३।७८
कृष्णयति ७।४।३९
कृष्णसर्पवान् वल्मीकः ७।२।१
कृष्णिमा ७।१।५९, ७।४।३९
कृष्णिष्ठः ७।४।३९
कृष्णीयान् ७।४।३९
कृसरीयास्तण्डुलाः ७।१।२९
कृसर्यास्तण्डुलाः ७।१।२९
के ७।४।१०९
केकयत्वम् ७।४।२
केशकः ७।१।१८०
केशचञ्चुः ७।१।१७५
केशचणः ७।१।१७५
केशनखकः ७।१।१८०
केशवः ७।२।४३
केशवान् ७।२।४३
केशाकेशि ७।३।७४
केशिकः ७।२।४३
केशी ७।२।४३
केषाम् ७।४।१०९
कैकेयः ७।४।२
कैशिनः ७।४।५४
कैशोरम् ७।१।६६
को नाम गुणिनो नार्चयेत् ? ७।२।५३
को भवान् ७।२।९१
कोमलोरूः ७।३।१८२
कौटतक्षः ७।३।१०९
कौटतक्षा ७।३।१०९
कौण्डलो युवा ७।२।३४
कौण्डीविश्यः ७।३।६३
कौण्डीविश्यौ ७।३।६३
कौतस्कुतः ७।४।७२
कौतुपं गृहम् ७।२।३४
कौत्सकुशिकिका ७।१।७४
कौथुमाः ७।४।६२
कौद्रवीणम् ७।१।७९
कौन्ती ७।३।६२
कौन्त्यः ७।३।६२
कौन्त्यौ ७।३।६२
कौमारम् ७।१।६६
कौरुकात्यः ७।४।२७
कौरुजङ्गलः ७।४।२४
कौरुजाङ्गलः ७।४।२४
कौरुपाञ्चालः ७।४।२७
कौलत्थीनम् ७।१।७९
कौलीनम् ७।१।८६
कौल्मासी पौर्णमासी ७।१।१९५
क्रमशः ७।२।१५१
क्रव्यवान् ७।२।६
क्रशयति ७।४।३९
क्रशिमा ७।४।३९
क्रशिष्ठः ७।४।३९
क्रशीयान् ७।४।३९
क्व गमिष्यसि ७।२।९२
क्व देशे ७।२।९५
क्व भवान् ७।२।९३
क्व ७।२।९३
क्वायुष्मान् ७।२।९३

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

क्षत्रियजातीयः	७।३।१३९	खारपायणः	७।४।११५	गवाक्षः	७।३।८५
क्षत्रियत्वम्	७।१।५५, ७।१।७२	खुरणसः	७।३।१६१	गाडुल्यम्	७।१।५६
क्षत्रियधर्मा	७।३।१४१	खुरणसौ	७।३।१६०	गाणिक्या यात्रा	७।३।३
क्षत्रियवद्युध्यन्ते ब्राह्मणाः	७।१।५२	खुरणाः	७।३।१६०	गाणिनः	७।४।५४
क्षत्रियस्य दन्ताः ब्राह्मणवत्	७।१।५४	गडुमान्	७।२।२१	गाण्डिवम्	७।२।४४
क्षीरिणो वृक्षाः	७।२।१	गडुलः	७।२।२१	गाण्डीवधन्वा	७।३।१५८
क्षुद्रकाः	७।३।६३	गडुलता	७।१।५६	गाण्डीवम्	७।२।४४
क्षुपाग्रम्	७।४।१२०	गडुलत्वम्	७।१।५६	गाथिनः	७।४।५४
क्षेत्रियं विषम्	७।१।१७२	गणकृत्वः	७।२।१०९	गार्गम्	७।१।७५
क्षेत्रियः पारदारिकः	७।१।१७२	गणतिथः	७।१।१६०	गार्गिकया श्लाघते	७।१।७५
क्षेत्रियाणि तृणानि	७।१।१७२	गणतिथी	७।१।१६०	गार्गिकयात्याकुरुते	७।१।७५
क्षेत्रियो व्याधिः	७।१।१७२	गणधा भुङ्क्ते	७।२।११२	गार्गिकां प्राप्तवान्	७।१।७५
क्षेपयति	७।४।४२	गणधा	७।२।१०४, ७।२।१०५	गार्गिकामवगतवान्	७।१।७५
क्षेपिमा	७।४।४२	गणशः	७।२।१५०	गार्ग्यायणः	७।४।११५
क्षेपिष्ठः	७।४।४२	गणशः (२)	७।२।१५१	गार्दभम्	७।१।६६
क्षेपीयान्	७।४।४२	गणिकामयी यात्रा	७।३।३	गार्भम्	७।४।५५
क्षेम्यः	७।२।१५९	गण्यः	७।१।९	गार्भिणम्	७।४।५५
क्षोदयति	७।४।४२	गतगतः	७।४।८५	गार्हपत्य एवंनामा कश्चिदग्निः	७।१।११
क्षोदिमा	७।४।४२	गतगता	७।४।८५	गिरिकः	७।३।१६
क्षोदिष्ठः	७।४।४२	गन्धिकः	७।२।६	गुडकल्पा द्राक्षा	७।३।११
क्षोदीयान्	७।४।४२	गन्धी	७।२।६	गुडदेशीया द्राक्षा	७।३।११
क्षौद्रक्यः	७।३।६३	गरयति	७।४।३८	गुडदेश्या द्राक्षा	७।३।११
क्षौद्रक्यौ	७।३।६३	गरिमा	७।४।३८	गुडापूपिका पौर्णमासी	७।१।१९४
खकारः	७।२।१५६	गरिष्ठः	७।३।९, ७।४।३८	गुणपदी	७।३।१४९
खटखटा करोति	७।२।१४५	गरीयान्	७।३।९, ७।४।३८	गुणवान्	७।२।२, ७।२।५३
खट्वावान्	७।२।६	गरुडः	७।१।१०९	गुण्यः पुरुषः	७।२।५३
खरणसः	७।३।१६१	गर्गत्वम्	७।१।५५	गुप्तकः	७।३।३५
खरणसौ	७।३।१६०	गर्गाः	७।४।११२	गुरुकः	७।३।४२
खरणाः	७।३।१६०	गर्दभकः	७।१।१०८, ७।३।३३, ७।३।३५	गुरुतमः	७।३।९
खरो गर्दभः	७।२।२६	गर्दभाण्डीयोऽध्यायोऽनुवाको वा	७।२।७२	गुरुतरः	७।३।९
खलतिबिल्वीयम्	७।१।११७	गर्दभाण्डोऽध्यायोऽनुवाकः	७।२।७२	गुरुत्रा करोति	७।२।१३३
खलिनी भूमिः	७।२।६	गर्भिताः शालयः	७।१।१३९	गुरुत्रा भवति	७।२।१३३
खल्यमग्निरक्षणम्	७।१।३७	गर्भितो व्रीहिः	७।१।१३९	गुरुत्रा संपद्यते	७।२।१३३
खवानन्यः	७।२।२६	गवयः	७।१।१०८	गुरुत्रा स्यात्	७।२।१३३
खवान्	७।२।६	गवां कृष्णाः (गौः)		गुरुयः	७।३।४२

गुरुलः ७।३।४२
गुरुलाघवम् ७।४।१३
गुरुवद् गुरुपुत्रे वर्तितव्यम् ७।१।५३
गुल्मास ७।१।२१
गृहिकः ७।२।६
गृही ७।२।६
गेहानुप्रवेशमास्ते ७।४।८०
गैरिनागरः ७।४।२६
गोगोदुहम् ७।३।९८
गोगोयुगम् ७।१।१३४
गोगोष्ठम् ७।१।१३३
गोणीतरी ७।३।११, ७।३।५०
गोतमः ७।३।९
गोतरः ७।३।९
गोतरो यः शकटं वहति सीरं च ७।३।६
गोता (२) ७।१।५५
गोत्रिंशत् ७।३।१२३
गोत्वम् (२) ७।१।५५
गोधापदी ७।३।१४९
गोनसं जातिः ७।३।११५
गोनसः ७।३।१६१
गोनासः ७।३।१६१
गोपालपशुपालता ७।१।७४
गोपालपशुपालत्वम् ७।१।७४
गोमन्तः ७।२।१
गोमान् (२) ७।२।१, ७।२।२, ७।२।५०, ७।४।११२
गोमी ७।२।५०
गोमूत्रकमाच्छादनम् ७।२।७७
गोलिका ७।२।७६
गोविंशतिमान् ७।२।५६
गोषदकः ७।२।७४
गोषुचरः ७।४।१२२
गोष्ठश्वः ७।३।११०
गौणिकम् ७।१।१२१
गौणिनम् ७।४।५५
गौत्रिकः ७।२।५६
गौपालपशुपालिका ७।१।७४
गौपालिः ७।३।६३
गौपाली ७।३।६३
गौरखरत्वम् ७।१।५५
गौरखरवदरण्यम् ७।२।१
गौरसक्थः ७।३।१२६
गौरसक्थी ७।३।१२६
गौरसक्थी स्त्री ७।३।१३६
गौवयसिकः ७।२।५६
गौशकटिकः ७।२।५६
गौशतिकः ७।२।५६
गौष्ठीनो देशः ७।२।७९
गौसहस्रिकः ७।२।५६
ग्रामणिभोगीनः ७।१।४०
ग्रामत आगच्छति ७।२।८८
ग्रामतक्षः ७।३।१०९
ग्रामतक्षाणौ ७।३।१०९
ग्रामादागच्छति ७।२।८८
ग्रामाद्दक्षिणा रमणीयम् ७।२।१२०
ग्रामाद्दूरा दक्षिणा वसति ७।२।१२०
ग्रामिक्यम् ७।१।७३
ग्रामे बहवो ददाति ७।२।१५०
ग्रामे बहुशो ददाति ७।२।१५०
ग्रामो ग्रामो रमणीयः ७।४।८०
घटत्घटदिति ७।२।१४७
घटत्घटदिति करोति ७।२।१४८
घटत्घटेति करोति ७।२।१४८
घटत्वम् ७।१।६९
घटिति ७।२।१४६
घटीकरोति मृदम् ७।२।१२६
घटीभवति मृत् ७।२।१२६
घटीस्यान्मृत् ७।२।१२६
घटोध्नी ७।३।१६९
घाटालः ७।२।२३
घाटिलः ७।२।२३
घात्यात् ७।४।११०
घार्त्तेयः ७।३।६५
घुणाक्षरीयम् ७।१।११७
घृतकम् ७।३।३३
घृतमयम् ७।३।१
घोषदकः ७।२।७४
चकारः ७।२।१५६
चक्षुष्यम् ७।१।३७
चक्षूकरोति ७।२।१२७
चक्षूभवति ७।२।१२७
चक्षूस्यात् ७।२।१२७
चञ्चा ७।१।१०९
चतसृभिः ७।४।१०७
चतुरङ्गुलम् ७।३।१२५
चतुरस्रः ७।३।१२९
चतुरायुः ७।३।१००
चतुर्थः ७।१।१६३
चतुर्थकम् ७।१।१७७
चतुर्थको ज्वरः ७।१।१९३
चतुर्थी ७।१।१६३
चतुर्दन् ७।३।१५१
चतुर्दन् बालः ७।३।१५१
चतुर्दशः ७।१।१५५
चतुर्धा ७।२।१०४
चतुर्भुङ्क्ते ७।२।११०
चतुर्मयम् (२) ७।१।१५३
चतुर्मयाः (२) ७।१।१५३
चतुष्कः ७।१।१७६
चतुष्कम् ७।१।१७७
चतुष्टयी रज्जुः ७।१।१५१
चतुष्टयी शब्दानां प्रवृत्तिः ७।१।१५१
चतुष्पात् ७।३।१५०
चत्वारिंशः ७।१।१५६
चत्वारिंशत्तमः ७।१।१५६
चत्वारिंशम् ७।१।१५४

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

चन्द्रकल्पं मुखम्	७।३।११
चन्द्रत्वम्	७।१।५५
चरकः	७।३।४६
चरव्यास्तण्डुलाः	७।१।२९, ७।१।३०
चाक्रम्	७।४।५५
चाक्रवर्मणः	७।४।५९
चाक्रिणः	७।४।५३
चातुराश्रम्यम्	७।२।१६४
चातुरौ	७।४।११०
चातुर्वर्ण्यम्	७।२।१६४
चातुर्वैद्यम्	७।२।१६४, ७।४।२७
चातुर्हायणम्	७।१।६८
चातुर्हायनम्	७।१।६८
चारकीणः	७।१।३९
चारुजम्भः	७।३।१४२
चार्मः	७।४।६४
चार्मणः	७।४।६४
चार्मणो रथः	७।४।५९
चिकिनं नासिकानमनम्	७।१।१२८
चिकिनः पुरुषः	७।१।१२८
चिकिना नासिका	७।१।१२८
चिकीर्षकः	७।४।१
चिक्कं नासिकानमनम्	७।१।१२८
चिक्कः पुरुषः	७।१।१२८
चिक्का नासिका	७।१।१२८
चित्रकललाटिकावती	७।२।६०
चित्रगुः	७।२।१, ७।३।१०५
चित्रगुत्वम्	७।१।५५
चिपिटं नासिकानमनम्	७।१।१२८
चिपिटः पुरुषः	७।१।१२८
चिपिटा नासिका	७।१।१२८
चिल्लं चक्षुः	७।१।१३०
चुल्लं चक्षुः	७।१।१३०
चूडालः	७।२।२०
चूडावान्	७।२।२
चूडावान्	७।२।२०
चेतीकरोति	७।२।१२७
चेतीभवति	७।२।१२७
चेतीस्यात्	७।२।१२७
चोरता	७।१।७३
चोरत्वम्	७।१।७३
चौडिः	७।४।६८
चौरकम्	७।१।७३
चौरतो बिभेति	७।२।८८
चौराद्बिभेति	७।२।८८
चौरिका	७।१।७३
चौर्यम्	७।१।७३
चौलिः	७।४।१
छत्रवान्	७।२।६
छत्रिकः	७।२।६
छत्री	७।२।१, ७।२।६
छत्रोपानहम्	७।३।९८
छत्रोपानहिनी	७।३।९८
छत्र्यः	७।४।५१
छमिति	७।२।१४६
छादिषेयाणि तृणानि	७।१।४७
छान्दसः	७।१।१७३
छान्दसपाशः	७।३।४
छिन्नककल्पः	७।३।१३
छिन्नकतमः	७।३।१३
छिन्नकतरः	७।३।१३
छिन्नकम्	७।३।१४, ७।३।५६
छिन्नकरूपः	७।३।१३
छिन्नकल्पकम्	७।३।५६
छिन्नतमकम्	७।३।१४, ७।३।५६
छिन्नतरकम्	७।३।१४, ७।३।५६
छिन्निका रज्जुः	७।३।५६
जक्षतुः	७।४।१११
जक्षुः	७।४।१११
जगदिति	७।२।१४६
जघन्यः	७।१।११४
जङ्घालः	७।२।२०
जङ्घावान्	७।२।२०
जङ्घावान् प्रासादः	७।२।२०
जटालः	७।२।२३
जटिलः	७।२।२३
जनवाद	७।१।२१
जन्यः	७।१।११
जन्याः	७।१।११
जयः	७।४।११३
जरीगृहीति	७।४।११२
जलपथः	७।३।७६
जल्पतकि	७।३।३४
जाजलाः	७।४।६२
जातोक्षः	७।३।९५
जातोक्षा	७।३।९५
जानुमात्रमुदकम्	७।१।१४०
जानुमात्री खाता	७।१।१४०
जाम्बेयः	७।४।६९
जालपदी	७।३।१४९
जालसरसम्	७।३।११५
जिनदत्तकः	७।१।१९०, ७।३।३५
जिनदत्तकाः	७।१।१९०
जिनिकः	७।३।३५
जिनियः	७।३।३५
जिनिलः	७।३।३५
जीर्णकाः शालयः	७।२।७७
जुगुप्सते	७।४।११८
जेतरः	७।३।८
जैह्माशिनेयः	७।४।४७
ज्ञः	७।४।४४
ज्ञातिता	७।१।६५
ज्ञातित्वम्	७।१।६५
ज्ञातेयम्	७।१।६५
ज्ययति	७।४।३५
ज्यायसी	७।४।३६
ज्यायस्कः	७।३।१६
ज्यायान्	७।४।३६

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

ज्यावानेयः ७।३।६५
ज्येष्ठः ७।४।३५
ज्योतिष्मती रात्रिः ७।२।५२
ज्योत्स्ना ७।२।३४
ज्योत्स्ना चन्द्रप्रभा ७।२।५२
ज्योत्स्नावान् ७।२।३४
ज्यौत्स्नः पक्षः ७।२।३४
ज्यौत्स्नी रात्रिः ७।२।३४
ज्वरितकः ७।३।३४
झटत्झटदिति ७।२।१४७
झटिति ७।२।१४६
डवित्थत्वम् ७।१।५५
डित्थत्वम् ७।१।५५
तं भवन्तम् ७।२।९१, ७।२।९२
तकत्पिता ७।३।२९
तकया ७।३।३०
तज्जातीयः ७।२।७५
तण्डुलिकः ७।२।६
तण्डुली ७।२।६
तण्डुलीयम् ७।१।२९
तण्डुल्यम् ७।१।२९
तत आयुष्मान् ७।२।९१
ततः ७।२।८४, ७।२।८९
तति ७।१।१५०
ततो दीर्घायुः ७।२।९१
ततो देवानांप्रियः ७।२।९१
ततो भवतः (२) ७।२।९१
ततो भवता ७।२।९१
ततो भवति ७।२।९१, ७।२।९२
ततो भवते ७।२।९१
ततो भवन्तः ७।२।९१
ततो भवन्तम् ७।२।९१
ततो भवन्तौ ७।२।९१
ततो भवान् ७।२।९१
ततो भोः ७।२।९२
तत्तोऽभवत् ७।२।८१
तत्र ७।२।९४
तत्र भवतः (२) ७।२।९२
तत्र भवता ७।२।९२
तत्र भवति (२) ७।२।९२
तत्र भवते ७।२।९२
तत्र भवन्तः ७।२।९२
तत्र भवन्तम् ७।२।९२
तत्र भवन्तौ ७।२।९२
तत्र भवान् ७।२।९२
तत्र भोः ७।२।९२
तथा ७।२।१०२
तथाजातीयः ७।२।७५
तदा ७।२।९५, ७।२।१०१
तदानीम् ७।२।९६, ७।२।१०१
तद् ७।४।११२, ७।४।११३
तद्दघ्नी ७।१।१४२
तद्द्वयसी ७।१।१४२
तद्धर्मकः ७।३।१४१
तद्धर्मा ७।३।१४१
तनुकं भङ्गादिमयं कल्पादि च ७।३।२३
तन्तुवायत्वम् ७।१।५५
तन्त्रकः पटः ७।१।१८३
तन्मात्री ७।१।१४०, ७।१।१४२
तपस्वान् ७।२।४७
तपस्वी ७।२।४७
तप्तरहसः ७।३।८१
तप्तरहसम् ७।३।८१
तमस्वान् ७।२।५२
तमिस्रं तमःसमूहः ७।२।५२
तमिस्रा रात्रिः ७।२।५२
तमिस्राणि गुहामुखानि ७।२।५२
तमिस्रावान् ७।२।३४
तरिकः ७।२।६
तरी ७।२।६
तर्हि ७।२।१०१
तस्माद्भवतः ७।२।९१, ७।२।९२
तस्मिन् भवति ७।२।९१, ७।२।९२
तस्मै भवते ७।२।९१, ७।२।९२
तस्य भवतः ७।२।९१, ७।२।९२
ताक्षण्यः ७।४।५१
तानि सन्ति ७।४।१११
तानेकैकशः पृच्छेत् ७।२।१५१
तापसः पाखण्डी ७।२।३४
तामरसिनी ७।२।६७
तामिस्रः पक्षः ७।२।३४
तामिस्राणि गुहामुखानि ७।२।३४
तामिस्री रात्रिः ७।२।३४
तारकितं नभः ७।१।१३८
तार्तीयीकं शाटी ७।२।१५३
तार्तीयीकी शाटी ७।२।१५३
तावकीनः ७।४।१२२
तावच्छः (२) ७।२।१५१
तावतिथः ७।१।१६१
तावतिथी ७।१।१६१
तावती ७।१।१४९
तावत् सुवर्णम् ७।१।१४९
तावत्कृत्वः ७।२।१०९
तावद् धान्यम् ७।१।१४९
तावद्दघ्नी ७।१।१४२
तावद्द्वयसम् ७।२।१५५
तावद्द्वयसी ७।१।१४२
तावद्धा भुङ्क्ते ७।२।११२
तावद्धा ७।२।१०४, ७।२।१०५
तावन्तः ७।१।१५०
तावन्ति अधिकरणानि ७।१।१४९
तावन्मात्रम् ७।२।१५५
तावन्मात्री ७।१।१४०, ७।१।१४२
तावान् पटः ७।१।१५०, ७।१।१४९
तिलकटम् ७।१।८४
तिलतैलम् ७।१।१३६
तिलपिञ्जः ७।२।१५४
तिलपेजः ७।२।१५४

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

तिलशः ७।२।१५१
तिलापूपिका ७।१।१९४
तिल्यो वायुः ७।१।३७
तिष्ठतु कुमारीच्छत्रं हर देवदत्तेति ७।४।१२२
तिष्ठतु दध्यशान त्वं शाकेन ७।४।१२२
तिसृभिः ७।४।१०७
तीक्ष्णत्वम् ७।१।५५
तीक्ष्णाङ्गुली यष्टिः ७।३।१२५
तीक्ष्णायसम् ७।३।११५
तीव्रगन्धं हिङ्गु ७।३।१४४
तुङ्गनासिकः ७।३।१६१
तुण्डिभः ७।२।१६
तुण्डिलः ७।२।१६
तुन्दवान् ७।२।९
तुन्दिकः ७।२।९
तुन्दिलः ७।२।९
तुन्दी ७।२।९
तुरीयः ७।१।१६४
तुरीया ७।१।१६४
तुर्यः ७।१।१६४
तुर्या ७।१।१६४
तुल्यं भाण्डम् ७।१।११
तूष्णींकां तिष्ठ ओदनं भोक्ष्यसे ७।३।३४
तूष्णीकामास्ते-तिष्ठति ७।३।३२
तूष्णीकाम् ७।३।३३, ७।३।३४
तूष्णीकाम् ७।३।४६
तृणजम्भा (२) ७।३।१४२
तृणता ७।१।६६
तृणत्वम् ७।१।६६
तृतीयं शाटी ७।२।१५३
तृतीयः ७।१।१६६
तृतीयकं व्याकरणस्य ग्रहणम् ७।१।१७७
तृतीयको ज्वरः ७।१।१९३
तृतीया ७।१।१६६
तृतीयाकरोति क्षेत्रम् ७।२।१३५
तृप्रालुः ७।१।९२
ते भवन्तः ७।२।९१, ७।२।९२
तेजस्वी ७।२।४७
तेन भवता ७।२।९१, ७।२।९२
तैतलाः ७।४।६२
तैतवम् ७।१।६९
तैलकम् ७।३।३३
तैलकल्पा प्रसन्ना ७।३।११
तैलीनम् ७।१।८३
तौ भवन्तौ ७।२।९१, ७।२।९२
तौ स्तः ७।४।१११
त्रपयति ७।४।३८
त्रपिमा ७।४।३८
त्रपिष्ठः ७।४।३८
त्रपीयान् ७।४।३८
त्रयं जगत् ७।१।१५२
त्रयस्त्रिंशन्मात्राः ७।१।१४६
त्रयस्त्रिंशिनो देवविशेषाः ७।१।१४७
त्रयाणि पानानि यथातथा पिबेत् ७।१।१५२
त्रयी रज्जुः ७।१।१५२
त्रयो मोक्षमार्गः ७।१।१५२
त्रयोदश ७।३।१२८
त्रयोदशं शतम् ७।१।१५४
त्रयोदशं सहस्रं ७।१।१५४
त्रयोदशः ७।१।१५५
त्रिंशं शतम् ७।१।१५४
त्रिंशं शतसहस्रम् ७।१।१५४
त्रिंशं सहस्रम् ७।१।१५४
त्रिंशकमासिकः ७।३।१४०
त्रिंशन्मात्राः ७।१।१४६
त्रिंशम् ७।१।१५४
त्रिंशिनो मासाः ७।१।१४७
त्रिंशिनौ ७।१।१४७
त्रिंशी ७।१।१४७
त्रिकं व्याकरणस्य ग्रहणम् ७।१।१७७
त्रिकः ७।१।१७६
त्रिककुत् पर्वतः ७।३।१६८
त्रिकौडविकः ७।४।१९
त्रिगुणाकरोति क्षेत्रम् ७।२।१३६
त्रिगोदावरम् ७।३।९१
त्रिचतुराः ७।३।१३१
त्रिचत्वा उन्मुग्धः ७।३।१३१
त्रितयं जगत् ७।१।१५२
त्रितयी रज्जुः ७।१।१५२
त्रितयो मोक्षमार्गः ७।१।१५२
त्रिदन् बालः ७।३।१५१
त्रिदन् ७।३।१५१
त्रिदशाः ७।३।१२८
त्रिधा ७।२।१०४
त्रिधा करोति ७।२।१०५, ७।२।१०७
त्रिधा क्रियते ७।२।१०५
त्रिधा क्रियन्ते ७।२।१०५
त्रिधा भवति ७।२।१०५
त्रिधा भवन्ति ७।२।१०५
त्रिधा भुङ्क्ते ७।२।१०७
त्रिधुरी ७।३।६९, ७।३।७७
त्रिनावतिकम् ७।४।१९
त्रिपदिकां दण्डितः ७।२।१५२
त्रिपदिकां ददाति ७।२।१५२
त्रिपदिकां भुङ्क्ते ७।२।१५२
त्रिपदिकाम् ७।२।१५२
त्रिपात् ७।३।१५०
त्रिपुटिका ७।१।१९४
त्रिपुरम् ७।३।७६
त्रिभूमः प्रासादः ७।३।७८
त्रिभूमम् ७।३।७८
त्रिमयम् (२) ७।१।१५३
त्रिमयाः (२) ७।१।१५३
त्रिमूर्धः ७।३।१२७
त्रिमूर्धा ७।३।१२७
त्रिमोदकिकां त्यजति ७।२।१५२
त्रिमोदकिकां दण्डितः ७।२।१५२
त्रिमोदकिकां भुङ्क्ते ७।२।१५२

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

त्रिरात्रः (२) ७।३।११९
त्रिरात्रजातः ७।३।११९
त्रिरात्रप्रियः ७।३।११९
त्रिरात्रा ७।३।११९
त्रिर्भुङ्क्ते ७।२।११०
त्रिवार्षिकः ७।४।१८
त्रिशः (२) ७।२।१५१
त्रिषाष्टिकः ७।४।१९
त्रिष्टुबत्र ७।४।१०५
त्रिसांवत्सरिकः ७।४।१९
त्रिसीत्यम् ७।१।२७
त्रिसौवर्णिकम् ७।४।१९
त्रिस्तावा वेदिः ७।३।१२०
त्रिस्तावोऽग्निः ७।३।१२०
त्रिहल्या ७।१।२६
त्रिहस्तिनी ७।१।१४४
त्रेधा भुङ्क्ते ७।२।१०७
त्रैकुलिजिकः ७।४।१९
त्रैधं करोति ७।२।१०७
त्रैधं भुङ्क्ते ७।२।१०७
त्रैधानि ७।२।१०८
त्रैधीभावः ७।२।१०८
त्रैभाव्यम् ७।२।१६४
त्रैरात्रिकः ७।४।१९
त्रैलोक्यम् ७।२।१६४
त्रैवर्णिको वर्णी ७।२।६९
त्रैवर्षिकं धान्यम् ७।४।१८
त्रैवेद्यम् ७।२।१६४
त्रैशाणम् ७।४।१९
त्रैसमिकः ७।४।१९
त्रैहायणम् ७।१।६८
त्रैहायनम् ७।१।६८
त्र्यङ्गुलप्रियः ७।३।१२४
त्र्यङ्गुलम् (२) ७।३।१२४
त्र्यङ्गुलम् ७।३।१२५
त्र्यञ्जलप्रियः ७।३।१०१
त्र्यञ्जलमयम् ७।३।१०१
त्र्यञ्जलम् ७।३।१०१
त्र्यञ्जलरूप्यम् ७।३।१०१
त्र्यञ्जलि ७।३।१०१
त्र्यञ्जलिः ७।३।१०१
त्र्यञ्जलिकः ७।३।१०१
त्र्यञ्जलिमयम् ७।३।१०१
त्र्यञ्जलिरूप्यम् ७।३।१०१
त्र्यञ्जलिर्घटः ७।३।१०१
त्र्यहः ७।३।९९, ७।४।६१
त्र्यहः ७।४।६६
त्र्यहीणः ७।४।६६
त्र्यह्नः ७।३।९९, ७।३।११८
त्र्यह्नजातः ७।३।११८
त्र्यह्नप्रियः ७।३।११८
त्र्यह्नी ७।३।११८
त्र्यायुःप्रियः ७।३।१००
त्र्यायुषम् ७।३।१००
त्र्याशीतिकः ७।४।५
त्र्युक्षा ७।३।९९
त्वकत्पिता ७।३।२९
त्वकम् ७।३।३४
त्वचयति ७।४।३२
त्वचिकः ७।३।४०
त्वचियः ७।३।४०
त्वचिलः ७।३।४०
त्वचिष्ठः ७।४।३२
त्वचीयान् ७।४।३२
त्वत्तः ७।२।८९
त्वत्तोऽभवत् ७।२।८१
त्वयका ७।३।३०
त्वयकि ७।३।३०
त्विषिमान् राजवर्चस्वीति ७।३।८३
दक्षिणत आगतः ७।२।११७, ७।२।११९
दक्षिणतः ७।२।१२०
दक्षिणतो रमणीयम् ७।२।११७, ७।२।११९
दक्षिणतो वसति ७।२।११७, ७।२।११९
दक्षिणधुरीणः ७।१।४
दक्षिणपश्चादागतः ७।२।११८, ७।२।१२४
दक्षिणपश्चाद्रमणीयम् ७।२।११८
दक्षिणपश्चाद्रमणीयम् ७।२।१२४
दक्षिणपश्चाद्वसति ७।२।११८, ७।२।१२४
दक्षिणपश्चार्द्धः ७।२।१२५
दक्षिणपाञ्चालकः ७।४।१६
दक्षिणा रमणीयम् ७।२।११९, ७।२।१२०
दक्षिणा वसति ७।२।११९
दक्षिणात् ७।२।१२०
दक्षिणादागतः ७।२।११८, ७।२।११९
दक्षिणाद्रमणीयम् ७।२।११८, ७।२।११९
दक्षिणाद्वसति ७।२।११८, ७।२।११९
दक्षिणापरार्द्धः ७।२।१२५
दक्षिणाहि रमणीयम् ७।२।१२०
दक्षिणाहि वसति ७।२।१२०
दक्षिणेनास्य रमणीयम् ७।२।१२२
दक्षिणेनास्य वसति ७।२।१२२
दक्षिणेर्मं शकटम् ७।३।१४३
दक्षिणेर्मः पशुः ७।३।१४३
दक्षिणेर्मा मृगः ७।३।१४३
दण्डवद् गृहम् ७।२।६
दण्डवान् ७।२।२, ७।२।६
दण्डाग्रम् ७।४।१२०
दण्डादण्डि ७।३।७४
दण्डिकः ७।२।६
दण्डिकाः (२) ७।२।१
दण्डिनः ७।२।१
दण्डिमती शाला ७।२।१
दण्डी ७।२।१, ७।२।६
दण्डीकरोति चैत्रम् ७।२।१२६
दण्डीभवति चैत्रः ७।२।१२६
दण्डीस्याच्चैत्रः ७।२।१२६
दतिकः ७।३।४५
दत्तिका ७।३।३८

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

दत्तियः ७।३।४५
दत्तिलः ७।३।४५
दद्ध्यत्र ७।४।१११
दधिगन्धं भोजनम् ७।३।१४६
दधिगन्धि भोजनम् ७।३।१४६
दधिमयम् ७।३।१
दन्तकः ७।१।१८०
दन्तवान् ७।२।१९, ७।२।४०
दन्तवान् नरः ७।२।६८
दन्ताः स्निग्धतराः ७।३।६, ७।३।९
दन्तावलो नाम राजा
दन्तवान् ७।२।२७
दन्तावलो नाम हस्ती ७।२।२७
दन्ती नरः ७।२।६८
दन्तुरः ७।२।४०
दन्तूलः ७।२।१९
दन्तौष्ठकः ७।१।१८०
दन्त्यम् ७।१।३७
दमदमा करोति ७।२।१४५, ७।२।१४९
दमदमा भवति ७।२।१४५
दमदमा स्यात् ७।२।१४५
दयूः ७।४।१११
दर्द्रूणः ७।२।३०
दर्द्रूमान् ७।२।३०
दर्शनीयकल्पा ७।३।११
दर्शनीयचरः ७।२।७८
दर्शनीयचरी ७।२।७८
दर्शनीयदेश्या ७।३।११
दर्शनीयरूपा ७।३।१०
दवयति ७।४।४२
दविष्ठः ७।४।४२
दवीयान् ७।४।४२
दशगवधनः ७।३।१०५
दशगवप्रियः ७।३।१०५
दशगवम् ७।३।१०५
दशगुः ७।२।१
दशतयो धर्मः ७।१।१५१
दशमः ७।१।१५९
दशमात्राः ७।१।१४६
दशमी करभः ७।२।६२
दशराजी ७।३।१०६
दशसखम् ७।३।१०६
दशोक्षम् ७।३।९९
दशोक्षी ७।३।९९
दस्युरूपोऽयमप्यक्ष्णोरञ्जनं हरेत् ७।३।१०
दाक्षिः ७।४।१, ७।४।६८
दाण्डम् ७।४।४५, ७।४।५५
दाण्डाजिनिकः ७।१।१७१
दाण्डिनायनः ७।४।४५
दात्रिकः ७।२।६
दात्री ७।२।६
दाध्यश्विः ७।४।५
दामनयः ७।३।६७
दामनीयः ७।३।६७
दामनीयौ ७।३।६७
दामिनी ७।२।६७
दारगवम् ७।३।९७
दारदवृन्दारिका ७।४।१२०
दारदिका ७।३।२८
दार्धसत्त्रम् ७।४।३
दार्ढ्यम् ७।१।५९
दार्शनीयकम् ७।१।७२
दाविकमुदकम् ७।४।३
दाविकाकूलाः शालयः ७।४।३
दासीपदी ७।३।१४९
दास्याः पुत्रः ७।४।१२२
दिक्त्वम् ७।१।५५
दिग्धकः ७।३।३४
दिष्टिः ७।१।१४३
दिष्टिमात्रम् ७।१।१४५
दीर्घजानुः ७।३।१२६
दीर्घजीवितः ७।२।७२
दीर्घजीवितीयः ७।२।७२
दीर्घरात्रः ७।३।११९
दीर्घसक्थः ७।३।१२६
दीर्घसक्थि शकटम् ७।३।१२६, ७।३।१३६
दीर्घसक्थी ७।३।१२६
दीर्घाङ्गुली ७।३।१२५
दुःखाकरोति शत्रुम् ७।२।१४१
दुःखी ७।२।६३
दुःसखः ७।३।७०
दुर्जातीयः ७।३।१३९
दुर्जातेः सूतपुत्रस्य ७।३।१३९
दुर्मेधाः ७।३।१३७
दुर्योधनः ७।१।१०९
दुर्हलः ७।३।१३६
दुर्हलिः ७।३।१३६
दुर्हृदमित्रः ७।३।१५७
दुर्हृदयो व्याधः ७।३।१५७
दुष्प्रजसौ ७।३।१३७
दुसक्तः ७।३।१३६
दुसक्तिः ७।३।१३६
दुसक्थः ७।३।१३६
दुसक्थिः ७।३।१३६
दूतता ७।१।६३
दूतत्वम् ७।१।६३
दूत्यम् ७।१।६३
दृढता ७।१।५९
दृढत्वम् ७।१।५९
दृढधूरक्षः ७।३।७७
दृषत्समित् ७।३।९८
दृषदीभवति शिला ७।२।१२९
दृषद्भवति शिला ७।२।१२९
देग्धिः ७।४।१११
देवकः ७।३।३८
देवका ७।३।३८
देवता ७।२।१६२
देवत्रा करोति द्रव्यम् ७।२।१३३

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

देवत्रा करोति ७।२।१३४
देवत्रा गच्छति ७।२।१३४
देवत्रा भवति ७।२।१३४
देवत्रा भवति द्रव्यम् ७।२।१३३
देवत्रा वसति ७।२।१३४
देवत्रा संपद्यते द्रव्यम् ७।२।१३३
देवत्रा स्यात् ७।२।१३४
देवत्रा स्याद् द्रव्यम् ७।२।१३३
देवदत्त ! अहो आगच्छ ७।४।९९
देवदत्तकः सङ्घः ७।१।१९०
देवदत्तकः ७।३।३५, ७।३।६०
देवदत्तकाः ७।१।१९०
देवदत्तचरः ७।२।८०
देवदत्तचरी ७।२।८०
देवदत्तता ७।१।६६
देवदत्तत्वम् ७।१।५५, ७।१।६६
देवदत्तनेतृकः ७।३।१३३
देवदत्तरूप्यो गौः ७।२।८०
देवदत्तश्वा ७।३।१११
देवदेवत्यम् ७।१।२२
देवपथः ७।१।१११
देवब्रह्मा नारदः ७।३।१०७
देवलकाः ७।१।११०
देववत्पश्यन्ति मुनिम् ७।१।५२
देवा अर्जुनतोऽभवन् ७।२।८१
देवानांप्रियः ७।४।१२२
देविकः ७।३।३५, ७।३।३७
देविकः ७।३।४१, ७।३।४५
देवियः ७।३।३५, ७।३।३७
देवियः ७।३।४१, ७।३।४५
देविलः ७।३।३५, ७।३।३७
देविलः ७।३।४१, ७।३।४५
दैवतम् ७।३।११
दैवासुरः ७।२।७३
दोलिका ७।३।१६
दौत्यम् ७।१।६३
दौरात्म्यम् ७।४।५१
दौर्भागिणेयः ७।४।२५
दौर्भाग्यम् ७।४।२५
दौर्हृदम् ७।४।२५
दौलेयः ७।४।६८
दौवारपालिः ७।४।६
दौवारपालिकः ७।४।६
दौवारिकः ७।४।६
दौष्कः ७।४।७१
दौहार्दम् ७।१।६७, ७।४।२५
दौहार्द्यम् ७।४।२५
द्युमः ७।२।३७
द्युमान् ७।२।३७
द्यौः ७।४।१०९
द्रढयति ७।४।३९
द्रढिमा ७।१।५९, ७।४।३९
द्रढिष्ठः ७।४।३९
द्रढीयान् ७।४।३९
द्रव्यं कार्षापणम् ७।१।११५
द्रव्यं राजपुत्रः ७।१।११५
द्रव्यमयं माणवकः ७।१।११५
द्रव्यवान् ७।२।६
द्राघयति ७।४।३८
द्राघिमा ७।४।३८
द्राघिष्ठः ७।४।३८
द्राघीयान् ७।४।३८
द्रुणसः ७।३।१६१
द्रुमः ७।२।३७
द्रुमपुष्पः ७।२।७२
द्रुमपुष्पीयः ७।२।७२
द्रुमान् ७।२।३७
द्रोग्धा द्रोग्धा ७।४।७२
द्रोढा द्रोढा ७।४।७२
द्रोणीपदी ७।३।१४९
द्वन्द्वं कृतम् ७।४।८२
द्वन्द्वं तिष्ठतः ७।४।८२
द्वन्द्वं नारदपर्वतौ ७।४।८४
द्वन्द्वं मन्त्रयन्ते ७।४।८३
द्वन्द्वं यज्ञपात्राणि प्रयुनक्ति ७।४।८३
द्वन्द्वं व्युत्क्रान्ताः ७।४।८३
द्वयं तपः ७।१।१५२
द्वयी रज्जुः ७।१।१५२
द्वाचत्वारिंशः ७।१।१५६
द्वाचत्वारिंशत्तमः ७।१।१५६
द्वादश ७।३।१२८
द्वादशः ७।१।१५५, ७।१।१५९
द्वादशतयः सिद्धान्तः ७।१।१५१
द्वादशम् ७।१।१५४
द्वाभ्यां द्वाभ्यां कृतम् ७।४।८२
द्वाविंशं शतम् ७।१।१५४
द्वाविंशः ७।१।१५६
द्वाविंशतितमः ७।१।१५६
द्विकं ग्रन्थग्रहणमस्य ७।१।१७७
द्विकः ७।१।१७६
द्विकाण्डा क्षेत्रभक्तिः ७।१।१४४
द्विकाण्डी रज्जुः ७।१।१४४
द्विकौडविकः ७।४।१९
द्विखारः ७।३।१०२
द्विखारप्रियः ७।३।१०२
द्विखारमयम् ७।३।१०२
द्विखारम् (२) ७।३।१०२
द्विखारि ७।३।१०२
द्विखारी ७।३।१०२
द्विखारीप्रियः ७।३।१०२
द्विखारीमयम् ७।३।१०२
द्विगुणाकरोति क्षेत्रम् ७।२।१३६
द्विगोदावरम् ७।३।९१
द्वितः ७।२।८९
द्वितयं तपः ७।१।१५२
द्वितयी रज्जुः ७।१।१५२
द्वितीयं शाटी ७।२।१५३
द्वितीयः ७।१।१६५

द्वितीयकं ग्रन्थग्रहणमस्य ७।१।१७७
द्वितीयको ज्वरः ७।१।१९३
द्वितीयरात्रः ७।३।११९
द्वितीया ७।१।१६५
द्वितीयाकरोति क्षेत्रम् ७।२।१३५
द्वितीयाकल्याणीका रात्रयः ७।३।१३०
द्वित्राः ७।३।१२८
द्वित्वम् ७।१।५५
द्विदण्डा ७।३।७५
द्विदण्डि प्रहरति ७।३।७५
द्विदन् बालः ७।३।१५१
द्विदन्तः कुञ्जरः ७।३।१५१
द्विदशाः ७।३।१२८
द्विदिष्टिः ७।१।१४४
द्विधा ७।२।१०४
द्विधा करोति ७।२।१०५, ७।२।१०७
द्विधा क्रियते ७।२।१०५
द्विधा क्रियन्ते ७।२।१०५
द्विधा भवति ७।२।१०५
द्विधा भवन्ति ७।२।१०५
द्विधा भुङ्क्ते ७।२।१०७
द्विधुरी ७।३।६९, ७।३।७७
द्विनावतिकम् ७।४।१९
द्विनावधनः ७।३।१०४
द्विनावप्रियः ७।३।१०४
द्विनावमयम् ७।३।१०४
द्विनावम् ७।३।१०४
द्विनावरूप्यम् ७।३।१०४
द्विनौः (२) ७।३।१०४
द्विपदिकां दण्डितः ७।२।१५२
द्विपदिकां ददाति ७।२।१५२, ७।४।११०
द्विपदिकां ददाति ७।४।८०
द्विपदिकां भुङ्क्ते ७।२।१५२
द्विपदी ७।३।१५०
द्विपलम् ७।१।१४४
द्विपात् ७।३।१५०
द्विपाद् ७।३।१५०
द्विपुंस्कः ७।३।१७३
द्विपुत्रः ७।४।१२२
द्विपुमान् ७।३।१७३
द्विपुरुषा खाता ७।१।१४४
द्विपुरुषी खाता ७।१।१४४
द्विप्रस्थः ७।१।१४४
द्विभूमः ७।३।७८
द्विभूमम् ७।३।७८
द्विमयमुदश्विद्यवानां क्रेयम् ७।१।१५३
द्विमयमुदश्विद्यवानाम् ७।१।१५३
द्विमया यवा उदश्वितः ७।१।१५३
द्विमया यवा उदश्वितो मूल्यम् ७।१।१५३
द्विमुसला ७।३।७५
द्विमुसलि ७।३।७५
द्विमूर्धः ७।३।१२७, ७।४।५१
द्विमूर्धा (२) ७।३।१२७
द्विमूर्धी स्त्री ७।३।१२७
द्विमोदकिकां त्यजति ७।२।१५२
द्विमोदकिकां दण्डितः ७।२।१५२
द्विमोदकिकां भुङ्क्ते ७।२।१५२
द्विरध्यः ७।१।२
द्विरात्रः (२) ७।३।११९
द्विरात्रजातः ७।३।११९
द्विरात्रप्रियः ७।३।११९
द्विरात्रा ७।३।११९
द्विर्भुङ्क्ते ७।२।११०
द्विवार्षिकः ७।४।१८
द्विवार्षिको मनुष्यः ७।४।१८
द्विवितस्तिः ७।१।१४४
द्विशः (२) ७।२।१५१
द्विशकटः ७।१।७
द्विशतः(तम्) ७।१।१४४
द्विशतिकां दण्डितः ७।२।१५२
द्विशतिकां भुङ्क्ते ७।२।१५२
द्विशतिकां व्यवसृजति ७।२।१५२
द्विशमः ७।१।१४४
द्विषाष्टिकः ७।४।१९
द्विसांवत्सरिकः ७।४।१९
द्विसाप्ततिकः ७।४।१९
द्विसीत्यम् ७।१।२७
द्विसीरः ७।१।७
द्विसौवर्णिकम् ७।४।१९
द्विस्तावा ७।३।१२०
द्विस्तावान् प्रासादः ७।२।११०
द्विस्तावान् भवति ७।२।११०
द्विस्तावोऽग्निः ७।३।१२०
द्विहलः ७।१।७
द्विहल्या ७।१।२६
द्विहस्तिनी ७।१।१४४
द्विहायनता ७।१।६८
द्विहायनत्वम् ७।१।६८
द्वीपम् ७।३।७६
द्वेधा करोति ७।२।१०७
द्वेधा भुङ्क्ते ७।२।१०७
द्वैकुलिजिकः ७।४।१९
द्वैतीयीकं शाटी ७।२।१५३
द्वैतीयीकी शाटी ७।२।१५३
द्वैधं करोति ७।२।१०७
द्वैधं भुङ्क्ते ७।२।१०७
द्वैधानि ७।२।१०८
द्वैधीभावः ७।२।१०८
द्वैपम् ७।१।६६
द्वैभाव्यम् ७।२।१६४
द्वैमातुरः ७।२।१
द्वैरात्रिकः ७।४।१९
द्वैवर्षिकं धान्यम् ७।४।१८
द्वैशकटः ७।१।७
द्वैशाणम् ७।४।१९
द्वैसमिकः ७।४।१९
द्वैसीरिकः ७।१।७
द्वैहलिकः ७।१।७

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

द्वैहायनम् ७।१।६८
द्वौ करोति ७।२।१०५
द्वौ क्रियते ७।२।१०५
द्वौ द्वौ तिष्ठतः ७।४।८२
द्वौ द्वौ माषौ ददाति ७।२।१५२
द्वौ भवति ७।२।१०५
द्व्यङ्गुलप्रियः ७।३।१२४
द्व्यङ्गुलम् (२) ७।३।१२४
द्व्यङ्गुलम् ७।३।१२५
द्व्यङ्गुलीकं दारु ७।३।१२५
द्व्यञ्जलप्रियः ७।३।१०१
द्व्यञ्जलमयम् ७।३।१०१
द्व्यञ्जलम् ७।३।१०१
द्व्यञ्जलरूप्यम् ७।३।१०१
द्व्यञ्जलि ७।३।१०१
द्व्यञ्जलिः ७।३।१०१
द्व्यञ्जलिकः ७।३।१०१
द्व्यञ्जलिमयम् ७।३।१०१
द्व्यञ्जलिरूप्यम् ७।३।१०१
द्व्यञ्जलिर्घटः ७।३।१०१
द्व्यहः ७।३।९९, ७।४।६१
द्व्यहः ७।४।६६
द्व्यहीनः ७।४।६६
द्व्यह्नः ७।३।९९
द्व्यह्नः पटः ७।३।११८
द्व्यह्नजातः ७।३।११८
द्व्यह्नप्रियः ७।३।११८
द्व्यह्नी अष्टका ७।३।११८
द्व्यायुःप्रियः ७।३।१००
द्व्यायुषम् ७।३।१००
द्व्याशीतिकः ७।४।५
द्व्युक्षा ७।३।९९
धकिद् ७।३।३१
धनकः चैत्रस्य ७।१।१७९
धनवान् ७।२।६
धनिकः ७।२।६
धनी ७।२।६
धनूभवति वंशः ७।२।१२८
धन्यः ७।१।९
धमनीलः ७।२।२१
धर्मो नो रक्षतु ७।४।१०९
धर्मो वो रक्षतु ७।४।१०९
धर्म्यं सुखम् ७।१।११
धर्म्यम् ७।१।११
धानुष्कः ७।४।७१
धान्यमायवान् ७।२।६
धारणिः ७।४।११०
धार्त्तेयः ७।३।६५
धुरी ७।१।३
धुर्यः ७।१।३
धेनुमयम् ७।३।३
धेनुष्या ७।१।११
धेन्वनडुहाः ७।३।९७
धेन्वनडुहौ ७।३।९७
धेन्वनड्वान् ७।३।९७
धैनुकम् ७।३।३
धैवत्यम् ७।४।३०
धौरेयः ७।१।३
धौरेयकः ७।१।३
धौर्त्तकम् ७।१।७३
धौर्त्तिका ७।१।७३
धौर्त्त्यम् ७।१।७३
ध्वंस्यते ७।४।११०
नक ७।३।३४
नक्तंदिवम् ७।३।९७
नखकः ७।१।१८०
नगरं पुरम् ७।२।२६
नगवदन्यत् ७।२।२६
नडकः ७।३।४६
नड्वलम् ७।२।७०
नड्वान् ७।२।७०
नतराम् ७।३।८
नन करोमि ७।४।८५
नभ्यं दारु ७।१।३१
नभ्यमञ्जनम् ७।१।३१
नभ्या शिंशपा ७।१।३१
नभ्यो वृक्षः ७।१।३१
नभ्योऽक्षः ७।१।३१
नमस्कारः ७।२।१५६
नयनम् ७।४।१११
नरकपटलान्यधोऽधो द्वन्द्वं हीनानि ७।४।८२
नवतितमः ७।१।१५८
नवमः ७।१।१५९
नवीनम् ७।२।१६०
नव्यम् ७।२।१६०
नाखरजनम्
हारीतकम् ७।१।६९
नागदन्तः ७।३।१५२
नानाजातीयः ७।२।७५, ७।३।१३९
नानात्वम् ७।१।५५
नाभेयः ७।४।६८
नाभ्यं तैलम् ७।१।३१
नाभ्यम् ७।१।३७
नामधेयम् ७।२।१५८
नारपत्यम् ७।१।६०
नालीकिनी ७।२।६७
नाविकः ७।२।३
नावी ७।२।३
नाव्यमुदकम् ७।१।१२
नाव्या नदी ७।१।१२
नासिकः ७।२।४५
नासिकावान् ७।२।४५
निःशकृत् ७।३।१२३
निःश्रेयसं निर्वाणम् ७।३।१२२
निःषाम वचनम् ७।३।८२
निकटम् ७।१।१२५
निकुच्यकर्णि धावति ७।३।७५
निगार्यते ७।४।११०

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

निगाल्यते ७।४।११०
निजागलीति ७।४।११२
नितराम् ७।३।८
निधिकः ७।४।११०
निबिडं वस्त्रम् ७।१।१२९
निबिडा नासिका ७।१।१२९
निबिडाः केशाः ७।१।१२९
निबिडो मैत्रः ७।१।१२९
निबिरीसं वस्त्रम् ७।१।१२९
निबिरीसा नासिका ७।१।१२९
निबिरीसाः केशाः ७।१।१२९
निबिरीसो मैत्रः ७।१।१२९
निरङ्गुलम् ७।३।१२४
निरध्वम् ७।३।७९
निरह्नः ७।३।११८
निरह्नी वेला ७।३।११८
निराद्य ७।४।११०
निरुध्य ७।४।१०९
निर्लोमा पुरुषः ७।३।८२
निश्चत्वारिंशानि ७।३।१२३
निष्कुलाकरोति दाडिमम् ७।२।१२६
निष्कुलाकरोति दाडिमम् ७।२।१३९
निष्कुलाकरोति पशुं चण्डालः ७।२।१३९
निष्पञ्चाशानि ७।३।१२३
निष्पत्राकरोति मृगम् ७।२।१३८
निष्पत्राकरोति वृक्षं वायुः ७।२।१३८
निष्पदी ७।३।१४९
निष्प्रवाणिः कम्बलः ७।३।१८१
निष्प्रवाणिः पटः ७।३।१८१
निष्प्रवाणिः सदश ७।३।१८१
निस्त्रिंशः खड्गः ७।३।१२३
निस्त्रिंशः खलः ७।३।१२३
निस्त्रिंशत् ७।३।१२३
निस्त्रिंशानि वर्षाणि ७।३।१२३
निस्त्रिंशान्यहानि ७।३।१२३
नीचकैः ७।३।३१, ७।३।३३, ७।३।४६
नीचैस्त्वम् ७।१।५५
नीरात्रः ७।३।११९
नीरात्रा ७।३।११९
नूतनम् ७।२।१६०
नूत्नम् ७।२।१६०
नृपाः सोमार्कवर्चसः ७।३।८३
नेदयति ७।४।३७
नेदिष्ठः ७।४।३७
नेदीयान् ७।४।३७
नेनिजानि ७।४।११४
नेनेक्ति ७।४।११४
नेममनत्यन्तं भिन्नम् ७।३।५७
नेष्ट्रीयम् ७।१।७६
नैचाकविः ७।४।१
नैधेयः ७।४।११०
नैयग्रोधो दण्डः कषायो वा ७।४।७
नैयङ्कवम् ७।४।८
नैयायिकः ७।४।५
नैयासिकः ७।४।५
नैवारीणम् ७।१।७९
नैषादकर्षुकः ७।४।७१
नैष्कशतिकः ७।२।५७
नैष्कसहस्रिकः ७।२।५७
नौमान् ७।२।३
न्याग्रोधकः ७।४।७
न्याग्रोधमूलाः शालयः ७।४।७
न्याङ्कवम् ७।४।८
न्याय्यम् ७।१।१३
पक्तृत्वम् ७।१।५५
पक्षतिः ७।१।८९
पक्ष्यतिकल्पम् ७।३।११
पङ्कजत्वम् ७।१।५५
पङ्कजिनी ७।२।६७
पङ्क्तिशः ७।२।१५१
पचतःकल्पम् ७।३।११
पचतकः ७।३।२९
पचतकि ७।३।२९, ७।३।३३, ७।३।४६
पचति पचति ७।४।७३
पचतिकल्पम् ७।३।११
पचतितमाम् ७।३।८
पचतितराम् ७।३।८
पचतिदेशीयम् ७।३।११
पचतिदेश्यम् ७।३।११
पचतिपचतितमाम् ७।४।७३
पचतिपचतितराम् ७।४।७३
पचतिरूपम् ७।३।१०
पचतोदेशीयम् ७।३।११
पचतोदेश्यम् ७।३।११
पचतोरूपम् ७।३।१०
पचन्तकि ७।३।२९
पचन्तिकल्पम् ७।३।११
पचन्तिदेशीयम् ७।३।११
पचन्तिदेश्यम् ७।३।११
पचेयम् ७।४।१०९
पचेयुः ७।४।१०९
पञ्चकः ७।१।१७६
पञ्चकदिवसकः ७।३।१४०
पञ्चकमासिकः ७।३।१४०
पञ्चकम् ७।१।१७७
पञ्चकृत्वो भुङ्क्ते ७।२।१०९
पञ्चखारः ७।४।१११
पञ्चखारधनः ७।३।१०२
पञ्चखारम् ७।३।१०२
पञ्चखाररूप्यम् ७।३।१०२
पञ्चखारि ७।३।१०२
पञ्चखारीधनः ७।३।१०२
पञ्चखारीरूप्यम् ७।३।१०२
पञ्चगवधनः ७।३।१०५
पञ्चगवमयम् ७।३।१०५
पञ्चगवम् ७।३।१०५
पञ्चगवरूप्यम् ७।३।१०५
पञ्चगुः ७।२।१, ७।३।१०५

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पञ्चगोणिः ७।४।११२
पञ्चजन ७।१।२०
पञ्चजनीनः ७।१।४१
पञ्चजनीयः ७।१।४१
पञ्चतक्षम् ७।३।९९
पञ्चतक्षी ७।३।९९
पञ्चतयो यमः ७।१।१५१
पञ्चदशमात्राः ७।१।१४६
पञ्चदशिनः ७।१।१४७
पञ्चदशिनौ ७।१।१४७
पञ्चदशी अर्धमासः ७।१।१४७
पञ्चधा ७।२।१०४
पञ्चनदम् ७।३।९१
पञ्चनावमयम् ७।३।१०४
पञ्चनावम् ७।३।१०४
पञ्चनावरूप्यम् ७।३।१०४
पञ्चनौः ७।३।१०४
पञ्चपुत्रः ७।४।१२२
पञ्चमः ७।१।१५९
पञ्चमकम् ७।१।१७७
पञ्चमदेशीया ७।३।११
पञ्चमात्राः ७।१।१४५
पञ्चमी ७।१।१५९
पञ्चमी बालकः ७।२।६२
पञ्चराजः ७।३।१०६
पञ्चराजप्रियः ७।३।१०६
पञ्चराजी (२) ७।३।१०६
पञ्चवाक् ७।३।९८
पञ्चषाः ७।३।१२८
पञ्चसखः ७।३।१०६
पञ्चसखप्रियः ७।३।१०६
पञ्चसखम् ७।३।१०६
पञ्चसखी ७।३।१०६
पञ्चाङ्गुलम् ७।३।१२५
पञ्चाङ्गुलिर्हस्तः ७।३।१२४, ७।३।१२५
पञ्चालत्वम् ७।१।५५
पञ्चाशः ७।१।१५६
पञ्चाशत्तमः ७।१।१५६
पञ्चाशम् ७।१।१५४
पञ्चेन्द्रः पञ्चाग्निः ७।४।१११
पटकः ७।३।४६
पटत्पटदिति ७।२।१४७
पटत्पटदिति करोति ७।२।१४८
पटत्पटेति करोति ७।२।१४८
पटत्वम् ७।१।६९
पटपटा करोति ७।२।१४५, ७।२।१४९
पटपटा भवति ७।२।१४५
पटपटा स्यात् ७।२।१४५
पटयति ७।४।४३
पटा ३ उ ७।४।१०३
पटा ३ उ अत्र ७।४।१०३
पटा ३ उ उदकम् ७।४।१०३
पटिति ७।२।१४६
पटिति करोति ७।२।१४५
पटिमा ७।४।४३
पटिष्ठः ७।३।९, ७।४।४३
पटिष्ठाः ७।३।९
पटिष्ठौ ७।३।९
पटीकरोति तन्तून् ७।२।१२६
पटीभवन्ति तन्तवः ७।२।१२६
पटीयसी ७।३।९
पटीयान् ७।३।९, ७।४।४३
पटीस्युस्तन्तवः ७।२।१२६
पटुकः ७।३।१३
पटुकः ७।३।१३
पटुकल्पः ७।३।११
पटुकल्पकः ७।३।१३
पटुकल्पतमः ७।३।११
पटुकल्पतरः ७।३।११
पटुकल्परूपः ७।३।११
पटुजातीयः ७।२।७५, ७।४।८६
पटुतमः ७।३।९
पटुतमकः ७।३।१३
पटुतमरूपः ७।३।१०
पटुतमाः ७।३।९
पटुतमौ ७।३।९
पटुतरः ७।३।६
पटुतरः (२) ७।३।९
पटुतरकः ७।३।१३
पटुतररूपः ७।३।१०
पटुतराः ७।३।९
पटुत्वम् ७।१।५५
पटुदेशीयः ७।३।११
पटुदेशीयकः ७।३।१३
पटुदेश्यः ७।३।११
पटुदेश्यकः ७।३।१३
पटुदेश्यतमः ७।३।११
पटुदेश्यतरः ७।३।११
पटुदेश्यरूपः ७।३।११
पटुरूपकः ७।३।१३
पणशः ७।२।१५१
पण्डितरूपः ७।३।१०
पतपता करोति ७।२।१४९
पतितजम्भः ७।३।१४२
पथः ७।४।११४
पथा ७।४।११४
पथाम् ७।४।११४
पथिषु ७।४।११४
पथ्यमोदनादि ७।१।११
पदष्ठीवम् ७।३।९७
पद्मनाभः ७।३।१३४
पद्मश्रीः ७।३।१७६
पद्मिनी ७।२।७०
पद्यः कर्दमः ७।१।११
पद्याः शर्कराः ७।१।८
पन्थाः ७।४।१०९
पन्नककुद् वृद्धः ७।३।१६७
पययति ७।४।४३

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पयसयति ७।४।४३
पयसिष्ठः ७।४।४३
पयसीयान् ७।४।४३
पयस्कल्पा यवागूः ७।३।११
पयिष्ठः ७।४।४३
पयीयान् ७।४।४३
परत आगतः ७।२।११७
परतो रमणीयम् ७।२।११७
परतो वसति ७।२।११७
परमकारीषगन्धीबन्धुः ७।४।११६
परमगवः ७।३।७२
परमगार्ग्यस्यापत्यम् ७।४।११५
परमत्वयका ७।३।३०
परमधुरा ७।३।७२
परमनौः ७।३।१०४
परमपुरुषत्वम् ७।१।७०
परममयका ७।३।३०
परमराजः ७।३।७२, ७।४।५१
परमविश्वके ७।३।२९
परमशरद्(त्) ७।३।९२
परमसक्थि ७।३।१२६
परमसखः ७।३।७२
परमसरः ७।३।११५
परमसर्वके ७।३।२९
परमसीत्यम् ७।१।२७
परमस्वधर्मः (२) ७।३।१४१
परमहल्या ७।१।२६
परमहृदयत्वम् ७।१।७०
परमाहः ७।३।११६, ७।४।६६
परमोक्षा ७।३।९५
परम्परीणः ७।१।९९
परशव्यमयः ७।१।३०, ७।१।५०
परशुदती ७।३।१५२
परस्तादागतः ७।२।११६
परस्ताद्रमणीयम् ७।२।११६
परस्ताद्वसति ७।२।११६
परस्यकुल ७।१।२०
परारि ७।२।१००
परि त्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो मेघः ७।४।८८
परितः ७।२।८३
परित्रिगर्त्तं वृष्टो मेघः ७।४।८८
परिपद्वत् ७।२।२७
परिपद्वलं तीर्थम् ७।२।२७
परिपरि त्रिगर्त्तेभ्यो वृष्टो मेघः ७।४।८८
परिवृढता ७।१।५९
परिवृढत्वम् ७।१।५९
परिव्रढयति ७।४।३९
परिव्रढिमा ७।१।५९, ७।४।३९
परिव्रढिष्ठः ७।४।३९
परिव्रढीयान् ७।४।३९
परिषद्वलः ७।२।२७
परिषद्वान् ७।२।२७
परुत् ७।२।१००
परुद्भवान् पटुरासीत् पटीयानैषमः ७।३।९
परुद्भवान् पटुरासीत् पटुतर ऐषमः ७।३।६
परेद्यवि ७।२।९७
परोक्षम् ७।३।८७
परोवरीणः ७।१।९९
पर्णलः ७।२।२२
पर्णवान् ७।२।२२
पर्णिलः ७।२।२२
पर्वतः ७।२।१५
पर्वतको रोगः ७।१।१९३
पर्वतवदवरोहति आसनात् ७।१।५२
पर्ववान् ७।२।१५
पर्वशः ७।२।१५१
पर्शवः ७।३।६६
पर्शूः ७।३।६६
पर्षद्वलः ७।२।२७
पर्षद्वान् ७।२।२७
पलं सुवर्णम् ७।१।१४३
पलमात्रं सुवर्णम् ७।१।१४३
पलमात्रम् ७।१।१४५
पलशः ७।२।१५१
पलालिनः ७।२।३०
पलालीमान् ७।२।३०
पलितः ७।२।७२
पलितस्तम्भः ७।२।७२
पलितस्तम्भीयः ७।२।७२
पलितीयः ७।२।७२
पल्यवर्चसम् ७।३।८३
पश्चादागतः ७।२।११८, ७।२।१२४
पश्चाद्रमणीयम् ७।२।११८, ७।२।१२४
पश्चाद्वसति ७।२।११८, ७।२।१२४
पश्चार्द्धम् ७।२।१२५
पांशुमान् ७।२।२६
पांशुरः ७।२।२६
पाकवान् ७।२।६
पाक्तिः ७।४।१११
पाचकतमः ७।३।९
पाचकतरः ७।३।६, ७।३।९
पाचकत्वम् ७।१।५५
पाञ्चकलायिकम् ७।४।१९
पाञ्चलोहितिकम् ७।४।१९
पाटवम् ७।१।६९
पाणिनः ७।४।५४
पाणी सुकुमारतरौ ७।३।६
पाण्डवेयः ७।४।६९
पाण्डुत्वम् ७।१।६९
पाण्डुभूमम् ७।३।७८
पाण्डुभूमो देशः ७।३।७८
पाण्डुमान् ७।२।२६
पाण्डुरः ७।२।२६
पातनी ७।४।११०
पाथेयम् ७।१।१६
पादत्वम् ७।१।५५
पादवान् ७।२।२०
पादशः ७।२।१५१

पादिकः ७।४।११०
पादे ७।४।११०
पाद्यम् ७।१।२३
पानसैन्धवः ७।४।२५
पानीयकम् ७।१।७२
पापक्ति ७।४।११२
पापक्तिः ७।४।१११
पापचीति ७।४।११२
पापच्यते पापच्यत इति ७।४।७३
पामनः ७।२।२९
पामवान् ७।२।२९
पारतः ७।४।६५
पारतम् ७।२।११७
पारलौकिकम् ७।४।२७
पारावारीणः ७।१।१०१
पारिखीयः ७।४।११०
पारिखेयी भूमिः ७।१।४९
पारिखेय्य इष्टकाः ७।१।४८
पारिख्याती ७।१।५९
पारिमाण्डल्यम् ७।४।२७
पारिवृढ्यम् ७।१।५९
पारिषदः ७।१।१८
पारिषद्यः ७।१।१८
पारीणः ७।१।१०१
पारोवर्यम् ७।१।९९
पार्थक्यम् ७।४।६५
पार्थवम् ७।१।५८, ७।१।६९
पार्वणः ७।४।५२
पार्शवः ७।३।६६
पार्शवौ ७।३।६६
पार्श्वकः ७।१।१७१
पार्श्वतः (२) ७।२।८४
पार्श्वतीयः ७।२।१५३
पार्षदः ७।१।१८
पार्षद्यः ७।१।१८
पार्ष्णीलः ७।२।२१
पिचव्यः कर्पासः ७।१।३०
पिचव्यः कर्पासः ७।१।४४, ७।४।७०
पिच्छवान् ७।२।२८
पिच्छिलः ७।२।२८
पिण्डाश्मः संज्ञा जातिर्वा ७।३।११५
पिण्ढि ७।४।१११
पितृकः ७।३।३७, ७।३।४१
पितृदेवत्यम् ७।१।२२
पितृभोगीणः ७।१।४०
पितृयः ७।३।३७, ७।३।४१
पितृलः ७।३।३७, ७।३।४१
पितृवलः ७।२।२७
पितृस्थानीयः ७।३।१३९
पित्रीयः ७।१।३५
पिनाकधन्वा ७।३।१५८
पिल्लं चक्षुः ७।१।१३०
पिशाचकी ७।२।६१
पिष्टपुरम् ७।३।७६
पिष्टसुरीयम् ७।१।२९
पीतपूर्वी पयः ७।१।१६७
पीलुकुणः ७।१।८७
पीवरोध्नी ७।३।१६९
पीवरोरूः ७।३।१८२
पुंस्ता ७।१।५५
पुंस्त्वम् ७।१।५५
पुङ्गवः ७।३।१०५
पुटकिनी ७।२।६७
पुण्यरात्रः ७।३।११९
पुण्यवान् ७।२।६
पुण्याहम् ७।३।११६, ७।४।६६
पुत्रकः ७।३।२३
पुत्रकः (२) ७।३।३४
पुत्रकाम्यति ७।४।११५
पुत्रपौत्रीणः ७।१।९९
पुत्रावलः ७।२।२७
पुनः पुनः पचति ७।४।७३
पुर आगतः ७।२।११५, ७।२।१२२
पुरस्तादागतः ७।२।११५
पुरस्ताद्रमणीयम् ७।२।११५
पुरस्ताद्वसति ७।२।११५
पुरुषता ७।१।७०
पुरुषत्रा गच्छति ७।२।१३४
पुरुषत्रा वसति ७।२।१३४
पुरुषत्वम् ७।१।७०
पुरुषदघ्नमुदकम् ७।१।१४१
पुरुषदघ्नम् ७।१।१४२
पुरुषदघ्नी खाता ७।१।१४१
पुरुषद्वयसमुदकम् ७।१।१४१
पुरुषद्वयसम् ७।१।१४२
पुरुषद्वयसी खाता ७।१।१४१
पुरुषमात्रमुदकम् ७।१।१४१
पुरुषमात्रम् ७।१।१४२
पुरुषमात्री खाता ७।१।१४१
पुरुषमात्री छाया ७।१।१४१
पुरुषश्वः ७।३।१११
पुरुषायुषम् ७।३।१२०
पुरो रमणीयम् ७।२।११५, ७।२।१२२
पुरो वसति ७।२।११५, ७।२।१२२
पुरोडाशीयास्तण्डुलाः ७।१।२९
पुरोडाश्यास्तण्डुलाः ७।१।२९
पुलिन्दः ७।३।६३
पुलिन्दाः ७।३।६२
पुलिन्दौ ७।३।६३
पुष्करवान् हस्ती ७।२।७०
पुष्कराक्षम् ७।३।८५
पुष्करिणी ७।२।७०
पुष्पधनुः ७।३।१५९
पुष्पधन्वा ७।३।१५९
पुष्पफलवान् वृक्षः ७।२।६०
पुष्पितस्तरुः ७।१।१३८
पुष्यनेत्राः ७।३।१३३
पूः पूः ७।४।८५

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पूगतिथः ७।१।१६०
पूगतिथी ७।१।१६०
पूगशः ७।२।१५१
पूतिगन्धं जलम् ७।३।१४५
पूतिगन्धि करञ्जम् ७।३।१४४
पूतिगन्धि जलम् ७।३।१४५
पूत्कारः ७।२।१५६
पूर्णकः ७।३।३३
पूर्णककुद् युवा ७।३।१६७
पूर्णकाकुत् ७।३।१६६
पूर्णकाकुदः ७।३।१६६
पूर्त्ती श्राद्धे ७।१।१६८
पूर्वं पूर्वं पुष्यन्ति ७।४।७७
पूर्वकान्यकुब्जः ७।४।१७
पूर्वकार्ष्णमृत्तिकः ७।४।१७
पूर्वतः ७।२।८४
पूर्वत्रैयलिन्दः ७।४।५
पूर्वदाविकः ७।४।३
पूर्वनैदाघः ७।४।१४
पूर्वपाञ्चालकः ७।४।१६
पूर्वपाटलिपुत्रकः ७।४।१७
पूर्वरात्रः ७।३।११९
पूर्ववार्षिकः ७।४।१४
पूर्वशांशपः ७।४।३
पूर्वशारदः ७।४।१४
पूर्वशालः ७।२।१
पूर्वसक्थम् ७।३।११३
पूर्वहैमनः ७।४।१४
पूर्वाह्णः ७।३।११८
पूर्वाह्णेतमां भुङ्क्ते ७।३।८
पूर्वाह्णेतरां भुङ्क्ते ७।३।८
पूर्विणः ७।१।१६७
पूर्विणौ ७।१।१६७
पूर्वी ७।१।१६७
पूर्वी ओदनम् ७।१।१६७
पूर्वी कटम् ७।१।१६७
पूर्वी पयः ७।१।१६७
पूर्वेणास्य रमणीयम् ७।२।१२२
पूर्वेणास्य वसति ७।२।१२२
पूर्वेद्युः ७।२।९८
पूर्वेषुकामशमः ७।४।१९
पूर्वैषुकामशमः ७।४।१७
पृथकद् ७।३।३१
पृथक्त्वम् ७।१।५५
पृथुता ७।१।५८
पृथुत्वम् ७।१।५८
पृथुश्रीः ७।३।१७१
पृथुश्रीकः ७।३।१७१
पृष्ठतः ७।२।८४
पृष्ठतोऽर्कं सेवेत ७।२।८४
पैठसर्पाः ७।४।६२
पैतृकम् ७।४।७१
पैत्रम् ७।१।६९
पोत्रिकः ७।२।६
पोत्री ७।२।६
पोत्रीयम् ७।१।७६
पौंस्नम् ७।१।५५
पौण्ड्रनागरः ७।४।२६
पौनःपुनिकः ७।४।६५, ७।४।७२
पौनःपुन्यम् ७।४।६५, ७।४।७२
पौरुषमुदकम् ७।१।१४१
पौरुषम् ७।१।१४२
पौरुषम् (२) ७।१।७०
पौरुषी खाता ७।१।१४१
पौरुषी छाया ७।१।१४१
पौर्णमासी ७।२।५५
पौर्वदेवदत्तः ७।४।१७
पौर्वपञ्चालः ७।४।१६
पौर्वपञ्चालकः ७।४।१६
पौर्वपिप्पलम् ७।४।१४
पौर्वमद्रः ७।४।१६
पौर्ववर्षिकः ७।४।१४
पौलिन्दी ७।३।६२
पौलिन्द्यः ७।३।६२
पौलिन्द्यौ ७।३।६२
पौष्करसादः ७।४।२७
प्रकटः ७।१।१२५
प्रकृत्य ७।४।१०९
प्रकृष्टतमः ७।३।५
प्रगेतमाम् ७।३।८
प्रगेतराम् ७।३।८
प्रच्छर्दिकातः कुरु ७।२।८२
प्रजापतिकः (२) ७।३।४४
प्रजापतियः ७।३।४४
प्रजापतिलः ७।३।४४
प्रज्ञः ७।३।१५५
प्रज्ञालः ७।२।२२
प्रज्ञावान् ७।२।२२, ७।२।३३
प्रज्ञिलः ७।२।२२
प्रज्ञुः ७।३।१५५
प्रणम् ७।२।१६१
प्रणसं मुखम् ७।३।१६२
प्रणीय ७।४।१०९
प्रतनम् ७।२।१६१
प्रतिकर्म ७।३।८२, ७।३।८९
प्रतिकर्मम् ७।३।८९
प्रतिजन ७।१।२०
प्रतिजरसम् ७।३।९३
प्रतिदीन्वा ७।४।१११
प्रतिदीन्वे ७।४।१११
प्रतिपथम् ७।३।७६
प्रतिमरुतम् ७।३।९०
प्रतिमरुत् ७।३।९०
प्रतिलोमः ७।३।८२
प्रतिलोमम् ७।३।८२
प्रतिसाम ७।३।८२, ७।३।८९
प्रतिसामः ७।३।८२
प्रतिसामम् (२) ७।३।८२

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्रतिसामम्	७।३।८९
प्रतीचीनम्	७।१।१०७
प्रतीपम्	७।३।७६
प्रत्नम्	७।२।१६१
प्रत्यक्	७।१।१०७
प्रत्यक् रमणीयम्	७।२।१२३
प्रत्यक्षम्	७।३।८७
प्रत्यक्षोऽर्थः	७।३।८७
प्रत्यर्थम्	७।४।८०
प्रत्यर्थिकः	७।२।८
प्रत्यर्थी	७।२।८
प्रत्यहम्	७।४।६६
प्रत्यात्मम्	७।३।८८
प्रत्युरः	७।३।८४
प्रत्युरसम् (२)	७।३।८४
प्रथमं प्रथमं पच्यन्ते	७।४।७७
प्रथमिनी	७।२।६७
प्रथयति	७।४।३९
प्रथिमा	७।१।५८, ७।४।३९
प्रथिमिनी	७।२।६७
प्रथिष्ठः	७।४।३९
प्रथीयान्	७।४।३९
प्रदीव्य	७।४।१०९
प्रधानतमोऽयं ग्रामे	७।३।५
प्रभिद्य	७।४।१०९
प्रभूतशः	७।२।१५०
प्रमाणतः	७।२।८४
प्रमाणाङ्गुलम्	७।३।१२४
प्रलूय	७।४।१०९
प्रवाहणेयः	७।४।२१
प्रवाहणेयकम्	७।४।२२
प्रवाहणेयिः	७।४।२२
प्रवाहणेयीभार्यः	७।४।२१
प्रवाहिकातः कुरु	७।२।८२
प्रवाहेमूर्त्रितम्	७।४।११७
प्रसीव्य	७।४।१०९
प्रस्तुत्य	७।४।१०९
प्रस्थमात्रं धान्यम्	७।१।१४५
प्रस्थमात्रा व्रीहयः	७।१।१४५
प्रस्थमात्रो व्रीहिः	७।१।१४३
प्रस्थशः	७।२।१५१
प्रस्थो व्रीहिः	७।१।१४३
प्रहत्य	७।४।१०९
प्राकारमर्दिः	७।४।५३
प्राकारीया इष्टकाः	७।१।४४, ७।१।५०
प्राक् प्राचीनं रमणीयम्	७।१।१०७
प्राक्	७।१।१०७
प्रागागतः	७।२।११३, ७।२।१२३
प्राग्रमणीयम्	७।२।११३, ७।२।१२३
प्राग्वसति	७।२।११३, ७।२।१२३
प्राची दिक्	७।१।१०७
प्राचीनम्	७।१।१०७
प्राजापत्यम्	७।१।५७, ७।१।६०
प्राज्ञः	७।२।३३, ७।२।१६५
प्राज्ञा	७।२।३३
प्राज्ञा कन्या	७।२।१६५
प्राज्ञी	७।२।३३
प्राज्ञी कन्या	७।२।१६५
प्रातिजनीनः	७।१।२०
प्रातिभाव्यम्	७।४।२७
प्राध्वं शकटम्	७।३।७९
प्राध्वम्	७।४।४८
प्राध्वो रथः	७।३।७९
प्रापयति	७।४।३८
प्राप्तोधा गौः	७।३।१६९
प्रालेयं हिमम्	७।४।२
प्रावाहणेयः	७।४।२१
प्रावाहणेयकम्	७।४।२२
प्रावाहणेयिः	७।४।२२
प्रावृट्शरद्भ्याम्	७।३।९८
प्रासङ्ग्यः	७।१।२
प्रासादीयं दारु	७।१।५०
प्रासादीया भूमिः	७।१।५०
प्रासादीयो देशः	७।१।५०
प्राह्णेतमाम्	७।३।८
प्राह्णेतराम्	७।३।८
प्रियजानिः	७।३।१६४
प्रियदधिकः	७।३।१७२
प्रियधुरः	७।३।१७५
प्रियनौकः	७।३।१७३
प्रियपञ्चानः	७।३।१२८
प्रियपथः	७।३।१७५
प्रियपयस्कः	७।३।१७३
प्रियपुंस्कः	७।३।१७३
प्रियप्रियेण ददाति	७।४।८७
प्रियबहुकः	७।३।७३
प्रियभ्राता	७।३।१७९
प्रियमधुकः	७।३।१७२
प्रियलक्ष्मीकः	७।३।१७३
प्रियशालिकः	७।३।१७२
प्रियषषः	७।३।१२८
प्रियसर्पिष्कः	७।३।१७२
प्रियाकरोति गुरुम्	७।२।१४०
प्रियानडुत्कः	७।३।१७३
प्रियेण ददाति	७।४।८७
प्रियोपानत्कः	७।३।१७२
प्रियोरस्कः	७।३।१७२
प्रीणम्	७।२।१६१
प्रेमा	७।४।३८
प्रेयान्	७।४।३८
प्रेष्ठः	७।४।३८
प्रैयङ्गवीणम्	७।१।७९
प्रैयरूपकम्	७।१।७३
प्रोष्ठपदः	७।३।१२९
प्रोष्ठपादः	७।४।१३
प्रोह्यपदि हस्तिनं वाहयति	७।३।७५
प्रौष्ठपदो मेघः	७।४।१३
प्लक्षवान्	७।२।६

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

प्लक्षवान् पर्वतः ७।२।१
प्लक्षाय ७।४।१०९
प्लाक्षिः ७।४।१, ७।४।६८
फलकश्वः ७।३।११२
फलकश्वा ७।३।१११
फलकसक्थम् ७।३।११३
फलवान् ७।२।१३
फलिनः ७।२।१३
फली ७।२।१३
फालदती ७।३।१५२
फेनलः ७।२।२२
फेनवान् ७।२।२२
फेनिलः ७।२।२२
बंहयति ७।४।३८
बंहिमा ७।१।५८, ७।४।३८
बंहिष्ठः ७।४।३८
बंहीयान् ७।४।३८
बकसरः ७।३।११५
बर्हवान् ७।२।१३
बर्हिणः ७।२।१३
बर्ही ७।२।१३
बलवान् ७।२।१९
बलवान् मल्लः ७।२।१
बलाकायाः शौक्ल्यम् ७।१।७०
बलूलः ७।१।११, ७।२।१९
बहु धनं ददाति ७।२।१५०
बहुकर्तृकः ७।३।१७१
बहुकुमारीकः ७।३।१७१
बहुकृत्वः ७।२।१०९
बहुकृत्वो मासस्य भुङ्क्ते ७।२।११२
बहुकृत्वोऽह्नो भुङ्क्ते ७।२।११२
बहुखट्वः ७।३।१७५
बहुखट्वकः ७।३।१७५
बहुगुडो द्राक्षा ७।३।१२
बहुचन्द्रो मुखम् ७।३।१२
बहुच्छत्रिका सेना ७।३।१७०
बहुजातिर्ग्रामः ७।३।१३९
ब्रहुतः (२) ७।२।८९
बहुतन्त्रीः ७।३।१७१
बहुतन्त्रीकः ७।३।१७१
बहुतन्त्रीका वीणा ७।३।१८०
बहुतन्त्रीर्ग्रीवा ७।३।१८०
बहुतरकम् ७।३।१५
बहुतिथः ७।१।१६०
बहुतिथी ७।१।१६०
बहुतैलं प्रसन्ना ७।३।१२
बहुत्र (२) ७।२।९४
बहुत्रा गच्छति ७।२।१३४
बहुत्रा वसति ७।२।१३४
बहुदण्डिका ७।३।१७०
बहुदण्डिको राजा ७।३।१७०
बहुदण्डी राजा ७।३।१७०
बहुदेवदत्तः ७।३।१७६
बहुधा ७।२।१०४
बहुधा पिबति ७।२।११२
बहुधा भुङ्क्ते ७।२।११२
बहुनाडिः कायः ७।३।१८०
बहुनाडीकः स्तम्बः ७।३।१८०
बहुनौः ७।३।१७३
बहुनौकः ७।३।१७३
बहुपटुः ७।३।१२
बहुपयस्कः ७।३।१७३
बहुपयाः ७।३।१७३
बहुपयो यवागूः ७।३।१२
बहुपीतम् ७।३।१२
बहुप्रेयसी ७।३।१७७
बहुप्रेयान् ७।३।१७७
बहुब्रह्मबन्धूको ग्रामः ७।३।१७१
बहुभुक्तम् ७।३।१२
बहुभ्यो ग्रामेभ्य आगच्छति ७।२।१५०
बहुभ्योऽतिथिभ्यो ददाति ७।२।१५०
बहुभ्राता ७।३।१७९
बहुमालः ७।३।१७५
बहुमालकः ७।३।१७५
बहुमृदुः ७।३।१२
बहुरासभराविका शाला ७।३।१७०
बर्हि ७।२।१०१
बहुलक्ष्मीः ७।३।१७३
बहुलक्ष्मीकः ७।३।१७३
बहुलता ७।१।५८
बहुलत्वम् ७।१।५८
बहुवाग्मिका पुरी ७।३।१७०
बहुविष्णुमित्रः ७।३।१७६
बहुवीणः ७।३।१७५
बहुवीणकः ७।३।१७५
बहुशो ग्रामेभ्य आगच्छति ७।२।१५०
बहुशो ग्रामेषु वसति ७।२।१५०
बहुशो धनं ददाति ७।२।१५०
बहुशोऽतिथिभ्यो ददाति ७।२।१५०
बहुश्रेयसी ७।३।१७७
बहुश्रेयान् ७।३।१७७
बहुषु ग्रामेषु वसति ७।२।१५०
बहुस्वामिका पूरी ७।३।१७०
बहुहर्तृकः ७।३।१७१
बहुहलिः पुरुषः ७।३।१३६
बहुहल्यः ७।१।२६
बह्वनडुत्कः ७।३।१७३
बह्वनड्वान् ७।३।१७३
बह्वपं तडागम् ७।३।७६
बह्वाढ्यतमकः ७।३।५
बह्वृक्कं सूक्तम् ७।३।१३५
बह्वृचश्चरणः ७।३।१३५
बाध्यौगः ७।४।२७
बाभ्रवीयाः ७।४।११०
बाभ्रव्यः ७।४।७०
बार्हस्पत्यम् ७।१।६०
बालकः ७।३।३४
बालाकिः ७।४।६८

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

बालेयास्तण्डुलाः	७।१।४७	ब्राह्मप्रजापत्यम्	७।४।२८	भानुयः	७।३।३७
बाहर्लोमः प्रावारः	७।३।१३२	ब्राह्ममस्त्रम्	७।४।५७	भानुलः	७।३।३७
बाहविः	७।४।७०	ब्राह्मी ओषधिः	७।४।५८	भामिनी	७।२।६७
बाहिष्कः	७।४।७१	ब्राह्मो नारदः	७।४।५८	भारतबाहुबलिका	७।१।७४
बाहीकः	७।४।६५	ब्राह्मो मन्त्रः	७।४।५७	भार्गवः	७।४।१
बाहुबली	७।२।६६	भङ्गाकटम्	७।१।८४	भार्याप्रमाणाः श्रेणयः	७।३।१२८
बाहुल्यम्	७।१।५८	भङ्ग्यम्	७।१।८३	भावयति	७।४।४०
बाह्यः	७।४।६५	भद्रपदः	७।३।१२९	भिन्द्धकि	७।३।३३
बिन्दुसरः	७।३।११५	भद्रपादो माणवकः	७।४।१३	भिन्नकम्	७।३।१४, ७।३।५६
बिम्बम्	७।४।१११	भद्राकरोति नापितः	७।२।१४४	भिन्नकल्पकम्	७।३।५६
बिम्बावम्	७।२।४४	भद्राकरोति शिरः	७।२।१२६	भिन्नतमकम्	७।३।१४, ७।३।५६
बिसिनी	७।२।६७	भवकन्तः	७।३।३०	भिन्नतरकम्	७।३।१४, ७।३।१५
बीजाकरोति क्षेत्रम्	७।२।१३५	भवकन्तौ	७।३।३०	भिन्नतरकम्	७।३।५६
बुध्यस्व बुध्यस्व	७।४।७२	भवतकः	७।३।३०	भिन्निका घटी	७।३।५६
बुभुक्षितकः	७।३।३४	भवतका	७।३।३०	भीमसेनः	७।१।१०९
बृहतिका आच्छादनविशेषः	७।३।२३	भवतकि	७।३।३०	भुक्तदेश्यम्	७।३।११
बृहतिका	७।३।११	भवतके	७।३।३०	भुक्तपूर्वी ओदनम्	७।१।१६७
बृहस्पतिकः	७।३।४४	भवितव्यम्	७।४।१०९	भुक्त्वा भुक्त्वा व्रजति	७।४।७३
बृहस्पतियः	७।३।४४	भविता	७।४।१०९	भूमा	७।४।४१
बृहस्पतिलः	७।३।४४	भवितुम्	७।४।१०९	भूमित उज्जिहीते	७।२।८८
ब्रह्मचर्य चरति चरति	७।४।७३	भव्यम्	७।४।११८	भूयनम्	७।४।४०
ब्रह्मण्यो देशः	७।१।३७	भस्मनिहुतम्	७।४।११७	भूययति	७।४।४०
ब्रह्मता	७।१।७७	भस्मीकरोति काष्ठम्	७।२।१२६	भूयस्कः	७।३।१६
ब्रह्मत्वम्	७।१।७७	भस्मीभवति काष्ठम्	७।२।१२६	भूयांसः	७।४।४१
ब्रह्मबन्ध्वः	७।४।१११	भस्मीस्यात् काष्ठम्	७।२।१२६	भूयांसौ	७।४।४१
ब्रह्मबन्ध्वौ	७।४।१११	भाक्तः शालिः	७।१।१७	भूयान्	७।४।४१
ब्रह्मवर्चसम्	७।३।८३	भाक्तास्तण्डुलाः	७।१।१७	भूयिष्ठः	७।४।४०
ब्राह्मणः	७।४।५८	भागधेयम्	७।२।१५८	भूरिशः	७।२।१५०
ब्राह्मणको नाम देशः	७।१।१८४	भाग्यम्	७।२।१५९	भृतिमासकः	७।३।१४०
ब्राह्मणजातीयः	७।३।१३९	भाङ्गीनम्		भृत्यवान्	७।२।६
ब्राह्मणता	७।१।६०	तिल्यम्	७।१।८३	भैषज्यम्	७।२।१६४
ब्राह्मणत्वम्	७।१।६०	भाण्डवान्	७।२।३८	भो देवदत्त ! किं मार्ष	७।४।९४
ब्राह्मणवद्दत्तं क्षत्रियाय	७।१।५२	भाण्डीरः	७।२।३८	भोगिकः	७।२।६
ब्राह्मणवर्णी	७।२।६५	भाद्रसामः	७।४।५९	भोगी	७।२।६
ब्राह्मणाच्छंसीयम्	७।१।७६	भाद्रिणः	७।४।५३	भोजं भोजं व्रजति	७।४।७३
ब्राह्मण्यम्	७।१।६०	भानुकः	७।३।३७	भ्रमरकः	७।३।१६

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

भ्रशयति	७।४।३९
भ्रशिमा	७।४।३९
भ्रशिष्ठः	७।४।३९
भ्रशीयान्	७।४।३९
भ्रातृवलः	७।२।२७
भ्रौणहत्यम्	७।४।३०
मकत्पिता	७।३।२९
मक्षिकालः	७।२।२१
मक्षिकावान्	७।२।२१
मणिकः	७।३।११
मणिकः	७।३।१५
मणिमान्	७।२।४४
मणिलः	७।२।४४
मणिवः	७।२।४४
मण्डूकसरसम्	७।३।११५
मत्तः	७।२।८१
मत्तोऽभवत्	७।२।८१
मत्यम्	७।१।१४
मधुरावत् पाटलिपुत्रे प्रासादाः	७।१।५३
मद्ध्वत्र	७।४।१११
मद्यम्	७।१।१४
मद्रबाहुकः	७।३।३५, ७।३।३७
मद्रराज्ञी	७।३।१०६
मद्रा करोति नापितः	७।२।१४४
मधुक्	७।४।१११
मधुमान् घटः	७।२।२६
मधुरं क्षीरम्	७।२।२६
मधुरं मधु	७।२।२६
मधुरो रसः	७।२।२६
मधूनि	७।४।११९
मध्यतः	७।२।८४
मध्याह्नः	७।३।११८
मनस्कारः	७।२।१५६
मनीकरोति	७।२।१२७
मनीभवति	७।२।१२७
मनीस्यात्	७।२।१२७
मनुष्यत्रा गच्छति	७।२।१३४
मनुष्यत्रा वसति	७।२।१३४
मन्दं मन्दं नुदति	७।४।७३
मन्दमेधसः	७।३।१३७
मन्दमेधसौ	७।३।१३७
मन्दमेधाः	७।३।१३८
मयका	७।३।३०
मयकि	७।३।३०
मरुत्तः	७।२।१५
मरुत्वान्	७।२।१५
मर्त्यः	७।२।१५९
मर्त्यत्रा गच्छति	७।२।१३४
मर्त्यत्रा वसति	७।२।१३४
मलवान्	७।२।१४
मलिनः	७।२।१४
मलीमसः	७।२।१४
मल्लः	७।३।६२
मल्लाः	७।३।६२
मल्लौ	७।३।६२
महत्त्वम्	७।१।५५
महत्सर्षपं महान् हिमवानिति	७।३।५
महदुक्षा	७।३।९५
महाजनीयः	७।१।४२
महाधुरं शकटम्	७।३।७७
महानसम्	७।३।११५
महान्ति	७।४।११९
महाब्रह्मः	७।३।१०८
महाब्रह्मा	७।३।१०८
महाराज्ञी	७।३।१०६
महारूकरोति	७।२।१२७
महारूभवति	७।२।१२७
महारूस्यात्	७।२।१२७
महाश्मश्रु	७।३।९५
महासखः	७।३।१०६
महिमिनी	७।२।६७
महिषकः	७।३।३५
महिषाक्षो गुग्गुलः	७।३।८५
महिषीगोष्ठम्	७।१।१३३
महोक्षः	७।३।९५
महोधाः पर्जन्यः	७।३।१६९
महोध्नी गौः	७।३।१६९
महोरस्केन	७।४।१०९
मह्यं रोचते मह्यं रोचते	७।४।७५
मह्यं रोचतेतराम् मह्यं रोचतेतराम्	७।४।७५
माणवीनः	७।१।३९
माण्डव्यः	७।४।६९, ७।४।७०
मातृकः	७।३।३७
मातृकम्	७।४।७१
मातृभोगीणः	७।१।४०, ७।४।११५
मातृयः	७।३।३७
मातृलः	७।३।३७
मातृवलः	७।२।२७
मातृष्वसा	७।४।१२१
मातृस्वसा	७।४।१२१
मात्रीयः	७।१।३५
माथितिकः	७।४।७१
माथुरेभ्यः पाटलिपुत्रकाः पटीयांसः	७।३।९
माद्रबाहेयः	७।४।६९
माद्रसामः	७।४।५९
माद्रिणः	७।४।५३
माध्वश्विः	७।४।५
मानुषत्वम्	७।१।५५
मानोज्ञकम्	७।१।७३
मामकीनः	७।४।१२२
मायावः	७।४।५३, ७।४।६१
मायावान्	७।२।४७, ७।२।५
मायावी	७।२।५, ७।२।४७
मायिकः	७।२।५, ७।२।४७
मायी	७।२।५, ७।२।४७
मार्दवम्	७।१।५८
मालवाः	७।३।६३
मालव्यः	७।३।६३

मालव्यौ ७।३।६३
मालावान् ७।२।४, ७।२।६, ७।२।६४
माली ७।२।४, ७।२।६४
माल्यगन्धः उत्सवः ७।३।१४६
माल्यगन्धिरुत्सवः ७।३।१४६
माल्यवान् ७।२।६
माषकं हिरण्यम् ७।२।७६
माषत्वम् ७।१।५५
माषवापाणि माषवापाणि ७।४।७२
माषशो देहि ७।२।१५१
माषीणम् ७।१।८२
माष्यम् ७।१।८२
माष्यो वातः ७।१।३७
मासजातः ७।४।१२२
मासतमो दिवसः ७।१।१५७
माहाजनिकः ७।१।४२
माहासैन्धवः ७।४।२५
माहिषम् ७।१।६६
मीमांसते ७।४।११८
मुखतः ७।२।८४
मुखतीयः ७।२।१५३
मुखरो वाचालः ७।२।२६
मुखवानन्यः ७।२।२६
मुख्यः ७।१।११४
मुनिधर्मी ७।२।६५
मुनिपदी ७।३।१४९
मुनीन् ७।४।११९
मुष्करः पशुः ७।२।२६
मुष्कवानन्यः ७।२।२६
मुष्टामुष्टि ७।३।७४
मुसलामुसलि ७।३।७४
मूढता ७।१।६०
मूढत्वम् ७।१।६०
मूर्खभ्रातृकः ७।३।१७९
मूर्च्छालः ७।२।२१
मूर्च्छावान् ७।२।२१
मूर्धन्यः ७।४।५१
मूलकशाकटम् ७।१।७८
मूलकशाकिनम् ७।१।७८
मूल्यः पटः ७।१।११
मूल्यम् ७।१।११
मूल्या मुद्गाः ७।१।११
मूषिकदन् ७।३।१५४
मूषिकदन्तः ७।३।१५४
मृगनेत्रा रात्रयः ७।३।१३३
मृगयते ७।४।११०
मृगसक्थम् ७।३।११३
मृणालिनी ७।२।६७
मृत्तिका ७।२।१७१, ७।३।११
मृत्सा ७।२।१७२
मृत्स्ना ७।२।१७२
मृदुजातीयः ७।२।७५
मृदुतमः ७।३।९
मृदुतरः ७।३।९
मृदुता ७।१।५८
मृदुत्वम् ७।१।५५, ७।१।५८
मृद्रूपा ७।२।१७२
मेधावान् ७।२।४१, ७।२।४७
मेधाविमयम् ७।४।६१
मेधाविरूप्यम् ७।४।६१
मेधावी ७।२।४१, ७।२।४७
मेधिरः ७।२।४१
मैत्रस्य गावश्चैत्रवत् ७।१।५४
मैत्रावरुणता ७।१।७६
मैत्रावरुणत्वम् ७।१।७६
मैत्रावरुणम् ७।४।२९
मैत्रावरुणीयम् ७।१।७६, ७।२।७१
मैत्रेयः ७।४।३०
मैत्रेयकम् ७।४।३०
मैत्रेयिकया श्लाघते ७।४।२
मैधावः ७।४।५३, ७।४।५५, ७।४।६१
मोदकमयम् ७।३।३
मोदकमयी पूजा ७।३।३
मौढ्यम् ७।१।६०
मौदकिकम् ७।३।३
मौदकिकी पूजा ७।३।३
मौद्गीनम् ७।१।७९
मौनम् ७।१।६९
म्रदयति ७।४।३९
म्रदिमा ७।१।५८, ७।४।३९
म्रदिष्ठः ७।३।९, ७।४।३९
म्रदीयान् ७।३।९, ७।४।३९
यकत्पिता ७।३।२९
यकृन्मेदः ७।३।९८
यको भवतां कठः सक आगच्छतु ७।३।५४
यज्जातीयः ७।२।७५
यज्ञकः ७।३।३८
यज्ञायज्ञीयम् ७।२।७१
यतः ७।२।८४, ७।२।८९
यति ७।१।१५०
यतिशीली ७।२।६५
यत्तोऽभवत् ७।२।८१
यत्र ७।२।१०१
यथा ७।२।१०२
यथा आचतुर्यम् ७।४।२३
यथाकामी ७।१।५९
यथाकामीनः ७।१।१००
यथाजातीयः ७।२।७५
यथामुखीन आदर्शादिः ७।१।९३
यथामुखीनः सीतायाः ७।१।९३
यथार्थं पशोर्देवदत्तस्येति ७।४।१२२
यदा (२) ७।२।१०१
यदा ७।२।९५
यर्हि ७।२।१०१
यवका व्रीहयः ७।२।७७
यवक्यम् ७।१।८१
यवखदावान् ७।२।३
यवखदिकः ७।२।३

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

यवमतीभिरद्भिर्यूपं प्रोक्षन्ति ७।२।१
यवमान् (२) ७।२।१
यवयति ७।४।३३, ७।४।४२
यवसुरीयम् ७।१।२९
यवागूमयम् ७।३।१
यवागूमयी इष्टिः ७।३।२
यवागूमयी ७।३।१
यवापूपीयम् ७।१।२९
यवापूप्यम् ७।१।२९
यवासिनी ७।२।६७
यविष्ठः ७।४।३३, ७।४।४२
यविष्यः ७।२।१५९
यवीयान् ७।४।३३, ७।४।४२
यव्यम् ७।१।८१
यव्यस्तुषारः ७।१।३७
यशस्वान् ७।२।४७
यशस्वी ७।२।४७
यशांसि ७।४।११९
यष्टिककुद् ७।३।१६७
याकया ७।३।३०
याकृत्कः ७।४।७१
याजुष्कः ७।४।७१
याज्ञिक्यकेन नाम त्वं विकत्थसे ७।३।३३
याज्यते ७।४।११०
याज्वनः ७।४।५२, ७।४।५९
याताश्छात्राः ७।४।५
यामिनी ७।२।६७
यायष्टिः ७।४।१११
यावकः ७।३।११, ७।३।१५
यावतिथः ७।१।१६१
यावतिथी ७।१।१६१
यावती ७।१।१४९
यावतीद्वयसी ७।२।१५५
यावत् सुवर्णम् ७।१।१४९
यावद् धान्यम् ७।१।१४९
यावद्द्वयसम् ७।२।१५५
यावद्द्वयसी ७।२।१५५
यावन्तः ७।१।१५०
यावन्ति अधिकरणानि ७।१।१४९
यावन्मात्रम् ७।२।१५५
यावान् पटः ७।१।१४९, ७।१।१५०
याष्टिः ७।४।१११
युग्यः ७।१।२, ७।१।३५
युग्यम् ७।१।३०
युधिष्ठिरः श्रेष्ठतमः कुरूणाम् ७।३।५
युवकयोः ७।३।३०
युवकाभ्याम् ७।३।३०
युवजानिः ७।३।१६४
युवता ७।१।६७
युवत्वम् ७।१।६७
युष्मकाभिः ७।३।३०
युष्मकासु ७।३।३०
युष्मत्तः ७।२।८९
युष्माककम् ७।३।३०
यूकालः ७।२।२१
यूकावान् ७।२।२१
योगः ७।४।११३
यौति ७।४।११४
यौधेयः ७।३।६५
यौधेयाः ७।३।६५
यौधेयौ ७।३।६५
यौवनम् ७।१।६७
यौवनिका ७।१।६७, ७।४।५०
यौवराज्यम् ७।१।६०
यौविकम् ७।४।५०
रक्तकाकुदः ७।३।१६६
रक्षांसि ७।३।६६
रजस्वला स्त्री ७।२।२७
रजीकरोति ७।२।१२७
रजीभवति ७।२।१२७
रजीस्यात् ७।२।१२७
रज्जुमात्री भूमिः ७।१।१४०, ७।१।१४२
रणधुरा ७।३।७७
रथवान् ७।२।४१
रथिकः ७।२।४१
रथिरः ७।२।४१
रथी ७।२।४१
रथोरसम् ७।३।११४
रथ्यः ७।१।२
रथ्या भूमिः ७।१।३७
रमणीयता ७।१।७२
रमणीयत्वम् ७।१।७२
रव्यम् ७।२।१५९
रसता ७।१।५५
रसत्वम् ७।१।५५
रसवान् ७।२।१
रसिको नटः ७।२।६
रसी इक्षुः ७।२।६
रहीकरोति ७।२।१२७
रहीभवति ७।२।१२७
रहीस्यात् ७।२।१२७
राक्षसः ७।३।६६
राक्षसौ ७।३।६६
राजगवः ७।३।१०५
राजगवी ७।३।१०५
राजतक्षा ७।३।१०९
राजता ७।१।६०
राजत्रैधानि ७।२।१०८
राजत्वम् ७।१।६०
राजदन्त्यम् ७।१।३७
राजद्वैधानि ७।२।१०८
राजनौः ७।३।१०४
राजन्यः ७।३।६३
राजन्यत्वम् ७।१।५५
राजन्यौ ७।३।६३
राजपुरुषः ७।४।११५
राजपुरुषत्वम् ७।१।५५
राजपुरुषायणिः ७।४।२७

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

राजपुरुषीकरोति चैत्रम् ७।२।१२६
राजपुरुषीभवति चैत्रः ७।२।१२६
राजपुरुषीस्याच्चैत्रः ७।२।१२६
राजपौरुष्यम् ७।४।२७
राजमाष्यः ७।१।३७
राजवत् वृत्तमस्य राज्ञः ७।१।५१
राजवदवर्तते भरतः ७।१।५१
राजवर्चसम् ७।३।८३
राजसखः ७।३।१०६
राजसात् करोति ७।२।१३२
राजसात् संपद्यते ७।२।१३२
राजसात् स्यात् ७।२।१३२
राजसाद्भवति राष्ट्रम् ७।२।१३३
राजसाद्भवति ७।२।१३२
राजा ७।४।१०९
राजाधीनम् ७।१।१०६
राजीवम् ७।२।४४
राजीविनी ७।२।६७
राज्यधुरा ७।३।७७
राज्यम् ७।१।६०, ७।४।५१
रात्रिंदिवम् ७।३।९७
रात्रिंदिवानि पश्यति ७।३।९७
राथोपस्थं चर्म ७।१।४५
राधकः ७।३।३३
राप्यवान् ७।२।६
रामकः ७।३।३५
रामणीयकम् ७।१।७२
रावणिः ७।४।११०
रुद्राक्षम् ७।३।८५
रूपता ७।१।५५
रूपत्वम् ७।१।५५
रूपधेयम् ७।२।१५८
रूपरसगन्धस्पर्शवती पृथिवी ७।२।१
रूपरसस्पर्शवत्य आपः ७।२।१
रूपवती कन्या ७।२।१, ७।२।५४
रूपवान् ७।२।१, ७।२।५४
रूपस्पर्शवत्तेजः ७।२।१
रूपिको दारकः ७।२।६, ७।२।५४
रूपिणी कन्या ७।२।६, ७।२।५४
रूपिष्ववधिः ७।२।६
रूपिसमवायाच्चाक्षुषाणि ७।२।६
रूप्यः कार्षापणः ७।२।५४
रूप्यः पुरुषः ७।२।५४
रूप्यो गौः ७।२।५४
रेफः ७।२।१५७
रोमवान् ७।२।२८
रोमशः ७।२।२८
रौति ७।४।११४
रौहिणेयः ७।४।६८
लक्षतमः ७।१।१५७
लक्ष्मणः ७।२।३२
लक्ष्मीवान् ७।२।३२
लघयति ७।४।४३
लघिमा ७।४।४३
लघिष्ठः ७।३।९, ७।४।४३
लघीयान् ७।३।९, ७।४।४३
लघु पलायध्वं लघु पलायध्वम् ७।४।७२
लघुतमः ७।३।९
लघुतरः ७।३।९
लम्बभ्रूः ७।३।१७१
लम्बभ्रूकः ७।३।१७१
ललाटवान् ७।२।१९
ललाटूलः ७।२।१९
लवकः ७।३।४६
लवणाक्षम् ७।३।८५
लवनम् ७।४।१११
लव्यम् ७।२।१५९
लव्यवान् ७।२।६
लहिकः ७।३।४२
लहियः ७।३।४२
लहिलः ७।३।४२
लाघवम् ७।१।६९
लाङ्गलाः ७।४।६२
लात्र ७।३।१५
लाप्यवान् ७।२।६
लावणसैन्धवः ७।४।२५
लुनीहि लुनीहीत्येवायं लुनाति ७।४।७३
लूनकः ७।३।२१
लेखाभ्रूः ७।३।१८२
लेढिः ७।४।१११
लैखाभ्रेयः ७।४।६९
लोमवान् ७।२।२८
लोमशः ७।२।२८
लोहध्वजाः ७।३।६०
लोहितकः पटः ७।३।१८
लोहितकतममक्षि कोपेन ७।३।१३
लोहितकतमो मणिः ७।३।१३
लोहितकमक्ष्णो रूपं कोपेन ७।३।१८
लोहितशालित्वम् ७।१।५५
लोहितशालिमान् ग्रामः ७।२।१
लोहितायसम् ७।३।११५
लोहितिका कन्या कोपेन ७।३।१८
लोहितिका पटी ७।३।१८
लोहिनिका कन्या कोपेन ७।३।१८
लोहिनिका शाटी ७।३।१८
लौः ७।४।१११
लौहध्वज्यः ७।३।६०
लौहध्वज्यौ ७।३।६०
लौहितिकः ७।१।१२२
लौहितीकः ७।१।१२२
वंशकः ७।३।४६
वक्तव्यम् ७।४।१०९
वक्ता ७।४।१०९
वक्तुम् ७।४।१०९
वक्षस्तः ७।२।८४
वज्रदन्तः ७।३।१५२
वज्रनाभः ७।३।१३४
वटकमयी यात्रा ७।३।२

वटकिनी	७।१।१९६
वटिभः	७।२।१६
वणिक्ता	७।१।६३
वणिक्त्वम्	७।१।६३
वणिज्यम्	७।१।६३
वणिज्या	७।१।६३
वत्सकः (२)	७।३।३४
वत्सतरः	७।३।५१
वत्सतरी	७।३।५१
वत्सता	७।१।५८
वत्सत्वम्	७।१।५८
वत्सिमा	७।१।५८
वत्सीयः	७।१।३५
वधूजानिः	७।३।१६४
वनशः	७।२।१५१
वनानि	७।४।११९
वयस्यः सखा	७।१।११
वरयति	७।४।३८
वराहकः	७।३।३५
वराहदन्	७।३।१५४
वराहदन्तः	७।३।१५४
वरिमा	७।४।३८
वरिवस्कृत	७।२।१६५
वरिष्ठः	७।४।३८
वरीयान्	७।४।३८
वरुणिकः	७।३।४३
वरुणियः	७।३।४३
वरुणिलः	७।३।४३
वरोरूः	७।३।१८२
वर्चस्वी	७।२।४७
वर्णतः	७।२।८४
वर्णतो हीनः	७।२।८६
वर्णवान्	७।२।६९
वर्णी ब्रह्मचारीत्यर्थः	७।२।६९
वर्ध्मनः	७।२।२१
वर्ध्मलः	७।२।२१
वर्ध्मवान्	७।२।२१
वर्ध्रिका	७।१।१०९
वर्मिणी	७।२।६७
वर्षयति	७।४।३८
वर्षारात्रः	७।३।११९
वर्षासुजः	७।४।१२२
वर्षिमा	७।४।३८
वर्षिष्ठः	७।४।३८
वर्षीयान्	७।४।३८
वलिनः	७।२।१६
वलिभः	७।२।१६
वलिमान्	७।२।१६
वश्यो गौर्विधेयः	७।१।११
वषट्कारः	७।२।१५६
वसयति	७।४।४३, ७।४।४४
वसवयति	७।४।४३
वसविष्ठः	७।४।४३
वसवीयान्	७।४।४३
वसिष्ठः	७।४।४३, ७।४।४४
वसीयान्	७।४।४३, ७।४।४४
वाक्त्वचम्	७।३।९८
वाक्त्विषम्	७।३।९८
वाक्समुच्छ्रम्	७।३।९८
वागाशीर्दत्तकः	७।३।४०
वागाशीष्कः	७।३।४०
वागुरः	७।३।६२
वागुराः	७।३।६२
वागुरौ	७।३।६२
वाग्दृषदिनी	७।३।६९
वाग्मी	७।२।२४, ७।२।२५
वाग्वान्	७।२।२४, ७।२।२५
वाग्विप्रुषम्	७।३।९८
वाङ्मनसे	७।३।९७
वाचाटः	७।२।२४
वाचालः	७।२।२४
वाचिकं कथयति	७।२।१६८
वाचिकः	७।३।३७, ७।३।४०
वाचिकम्	७।३।११
वाचियः	७।३।३७, ७।३।४०
वाचिलः	७।३।३७, ७।३।४०
वाजनागरः	७।४।२६
वाज्रिणः	७।४।५३
वाणिजः	७।२।१६५
वाणिज्यम्	७।१।६३
वातकाः	७।३।६०
वातकी	७।२।६१
वातक्यः	७।३।६०
वातक्यौ	७।३।६०
वातण्ड्ययुवतिः	७।४।१२०
वातवान्	७।२।२, ७।२।१९
वातूलः	७।१।९१, ७।२।१९
वात्सप्रेयः	७।४।६८
वात्सम्	७।१।५८
वाधवम्	७।१।६९
वानरश्वा	७।३।१११, ७।३।११२
वाप्यते	७।४।११०
वामधुरीणः	७।१।४
वामनः	७।२।२९
वामवान्	७।२।२९
वामाक्षि	७।३।८५
वायुकः	७।३।३७, ७।३।४१
वायुयः	७।३।३७, ७।३।४१
वायुलः	७।३।३७, ७।३।४१
वारतन्तवीयं साम	७।२।७१
वारत्रं चर्म	७।१।४५
वार्केणी स्त्री	७।३।६४
वार्केण्यः	७।३।६४
वार्केण्यौ	७।३।६४
वार्क्करम्	७।१।६६
वार्द्धयम्	७।१।५९
वार्त्तः	७।२।३३
वार्त्ता	७।२।३३
वार्ध्रं चर्म	७।१।४५
वार्ध्रीणसः	७।३।१६१
वार्षिकमासकः	७।३।१४०

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वाशिनायनिः	७।४।४६
वासतेयम्	७।१।१६
वासनावान्	७।२।२०
वासुदेवः	७।१।११०
वास्तेयम्	७।१।११२
वास्तेयी प्रणालिका	७।१।११२
वास्यर्थम्	७।४।१११
विंशं कार्षापणशतम्	७।१।१५४
विंशं कार्षापणसहस्रम्	७।१।१५४
विंशं योजनशतम्	७।१।१५४
विंशं योजनसहस्रम्	७।१।१५४
विंशं शतं कार्षापणानि	७।१।१५४
विंशं शतं योजनानि	७।१।१५४
विंशं शतम्	७।४।६७
विंशं शतसहस्रम् (२)	७।१।१५४
विंशं सहस्रं कार्षापणानि	७।१।१५४
विंशं सहस्रं योजनानि	७।१।१५४
विंशः	७।१।१५६, ७।१।१५९, ७।४।६७
विंशकः	७।४।६७
विंशकमासिकः	७।३।१४०
विंशतितमः	७।१।१५६
विंशतितमी स्त्री	७।१।१५६
विंशतिमात्राः	७।१।१४६
विंशतौ	७।४।६७
विंशिनो भवनेन्द्राः	७।१।१४७
विंशी स्त्री	७।१।१५६
विकटः	७।१।१२४
विकसितवारिजनाभिः	७।३।१३४
विकाकुत्	७।३।१६५
विखुः	७।३।१६३
विख्रः	७।३।१६३
विग्रः	७।३।१६३
विचतुरः	७।३।१३१
विचर्चिकालः	७।२।२१
विचर्चिकावान्	७।२।२१
विचेतीकरोति	७।२।१२७
विचेतीभवति	७।२।१२७
विचेतीस्यात्	७।२।१२७
विजयिकः	७।२।६
विजयी	७।२।६
विजानुः	७।३।१५५
वितस्तिः	७।१।१४३
विदत्	७।२।१६५
विद्यमानता	७।१।५५
विद्यमानत्वम्	७।१।५५
विद्याचञ्चुः	७।१।१७५
विद्याचणः	७।१।१७५
विद्याराज्ञी	७।३।१०६
विनाशधर्मा	७।३।१४१
विनासिकः	७।३।१६३
विपदी	७।३।१४९
विपरीतधर्मकः	७।३।१४१
विपरीतधर्मा	७।३।१४१
विपादिकावती	७।२।६०
विमतिता	७।१।५९
विमतित्वम्	७।१।५९
विमतिमा	७।१।५९
विमनिमा	७।४।४३
विमानत्वम्	७।१।७२
वियन्ति अपयन्ति	७।४।१११
वियातकः पशुः	७।३।२१
विरजीकरोति	७।२।१२७
विरजीभवति	७।२।१२७
विरजीस्यात्	७।२।१२७
विरहीकरोति	७।२।१२७
विरहीभवति	७।२।१२७
विरहीस्यात्	७।२।१२७
विवाहे बहुभिर्भुक्तमतिथिभिः	७।२।१५०
विवाहे बहुशः कार्षापणान् ददाति	७।२।१५०
विवाहे बहुशो भुक्तमतिथिभिः	७।२।१५०
विवाहे बहून् कार्षापणान् ददाति	७।२।१५०
विशङ्कटः	७।१।१२३
विशाखिलः	७।३।४३
विशालः	७।१।१२३
विशालपथं नगरम्	७।३।७६
विशालाक्षः	७।३।१२६
विशालाक्षी	७।३।१२६
विशालिकः	७।३।४३
विशालियः	७।३।४३
विशालिलः	७।३।४३
विश्वकस्मै	७।३।२९
विश्वके	७।३।२९, ७।३।३३
विश्वके	७।३।४६
विश्वकेन	७।३।३०
विश्वजनीनः	७।१।४१
विश्वजनीयः	७।१।४१
विश्वतः	७।२।८४, ७।२।८९
विश्वदेवः	७।३।१७६
विश्वदेवदत्तः	७।३।१७६
विश्वयशाः	७।३।१७६
विश्वविष्णुमित्रः	७।३।१७६
विषपुष्पकः	७।१।१९३
विषाणित्वम्	७।१।५५
विषुण आदित्यः	७।२।३१
विषुणो वायुः	७।२।३१
विषुमानहोरात्रप्रविभाग इति	७।२।३१
विष्णुः	७।१।११०
विष्णुपदी	७।३।१४९
विष्यः	७।१।१२
विष्वग्वान्	७।२।३१
विहानकः पशुः	७।३।२१
वीरपुरुषको ग्रामः	७।२।१
वीरपुरुषा अस्मिन् ग्रामे सन्ति	७।२।१
वीरवान् ग्रामः	७।२।६
वृकश्वः (२)	७।३।१११
वृकाः	७।३।६४
वृक्षं वृक्षं सिञ्चति	७।४।८०
वृक्षवान्	७।२।१, ७।२।६
वृक्षान्	७।४।११९
वृक्षाय	७।४।१०९
वृक्षे	७।४।६८

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

वृक्षैः ७।४।१०४
वृढता ७।१।५९
वृढत्वम् ७।१।५९
वृत्ततः क्षिप्तः ७।२।८५
वृत्ततः पापः ७।२।८६
वृत्ततो न व्यथते ७।२।८५
वृत्ततो हीयते ७।२।८६
वृत्ततोऽतिगृह्यते ७।२।८५
वृत्तिमान् ७।२।३३
वृद्धोक्षः ७।३।९५
वृद्धोक्षा ७।३।९५
वृन्दयति ७।४।३८
वृन्दवान् ७।२।११
वृन्दशः ७।२।१५१
वृन्दारकः ७।२।११
वृन्दिमा ७।४।३८
वृन्दिष्ठः ७।४।३८
वृन्दी ७।२।११
वृन्दीयान् ७।४।३८
वृषकः ७।३।३९
वृषदन् ७।३।१५४
वृषदन्तः ७।३।१५४
वृष्यं क्षीरपाणम् ७।१।३७
वेणुकः ७।३।४६
वेतस्वान् ७।४।१११
वेमन्यः ७।१।१५, ७।४।५१
वेविद्धि ७।४।११२
वैकथिकः ७।१।२१
वैदथिनः ७।४।५४
वैदभृताः ७।३।६८
वैदभृत्यः ७।३।६८
वैदभृत्यौ ७।३।६८
वैदुष्यम् ७।१।६०
वैद्युतं तेजः ७।४।६१
वैनयिकम् ७।२।१६९
वैत्रिका ७।१।७४
वैपादिकं कुष्ठम् ७।२।३४
वैमतम् ७।१।५९
वैमत्यम् ७।१।५९
वैमनः ७।४।५२
वैमात्रेयः ७।४।६९
वैमुक्तः ७।२।७३
वैयल्कसः ७।४।६
वैयसनम् ७।४।५
वैयाकरणः ७।४।५
वैयाकरणपाशः ७।३।४
वैयाकरणभार्यः ७।४।५
वैयाकरणरूपः ७।३।१०
वैराटनागरः ७।४।२६
वैश्वदेवमात्रा भिक्षा ७।१।१४५
वैश्वधेनवः (२) ७।४।२४
वैसर्पो व्याधिः ७।२।३४
वैसारिणो मत्स्यः ७।३।५९
वैहीनरम् ७।४।४
वैहीनरिः ७।४।४
व्यह्नः ७।३।११८
व्यह्नी ७।३।११८
व्याकरणकेन नाम त्वं गर्वितः ७।३।३३
व्याघ्रकः ७।३।३९
व्याघ्रकाः ७।३।३९
व्याघ्रपात् ७।३।१४८, ७।४।१०७
व्याघ्रपाद् ७।३।१७५
व्याघ्रवान् ७।२।६
व्याघ्रवान् पर्वतः ७।२।१
व्याघ्रश्वः (२) ७।३।१११
व्याघ्रिलः ७।३।३५
व्याङ्गिः ७।४।१
व्याडिः ७।४।१
व्यात्युक्षी ७।४।१
व्यायामिकी विद्या ७।४।१
व्यावक्रोशी ७।३।११, ७।३।५८
व्यावक्रोशी ७।४।१, ७।४।११७
व्यावचर्ची ७।४।१
व्यावलेखी ७।३।५८, ७।४।१
व्यावहारिकः ७।४।१
व्यावहासी वर्त्तते ७।३।५८
व्यावहासी ७।३।११
व्यावहासी ७।४।१, ७।४।११७
व्यूढोरस्केन ७।४।१०९
व्रढिमा ७।१।५९
व्रीहिकः ७।२।५
व्रीहितण्डुलीयम् ७।१।२९
व्रीहितण्डुल्यम् ७।१।२९
व्रीहिमता स्त्री ७।३।६१
व्रीहिमताः ७।३।६१
व्रीहिमान् ७।२।२, ७।२।५
व्रीही ७।२।५
व्रैहिमत्यः ७।३।६१
व्रैहिमत्यौ ७।३।६१
व्रैहेयम् ७।१।८०
शंयः ७।२।१८
शंयुः ७।२।१८, ७।४।६५
शंवः ७।२।१८
शंशामंशंशामम् ७।४।१११
शकटश्वः ७।३।११२
शङ्कव्यं दारु ७।१।३०, ७।१।४४
शङ्कव्यं दारु ७।४।१, ७।४।७०
शङ्खनाभ्यम् ७।१।३७
शङ्खनूपुरिणी ७।२।६०
शङ्खादकी ७।२।१
शतं गावः ७।१।१४३
शतकृत्वः ७।२।१०९
शततमः ७।१।१५७
शततमी ७।१।१५७
शतधनुः ७।३।१५९
शतधन्वा ७।३।१५९
शतधा मूर्धा ७।२।१०५
शतधा ७।२।१०५
शतपदी ७।३।१४९
शतमात्रम् ७।१।१४५
शतमात्रा गावः ७।१।१४३

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

शतमात्राः	७।१।१४५
शतराजम्	७।३।९९
शतराजी	७।३।९९
शतिकमासिकः कर्मकरः	७।३।१४०
शती	७।२।५७
शत्यमासिकः	७।३।१४०
शनकैः	७।३।३४
शन्तः	७।२।१८
शन्तिः	७।२।१८
शन्तुः	७।२।१८
शबरः	७।३।६३
शबराः	७।३।६२
शबरौ	७।३।६३
शबलगुः	७।२।१
शब्दतः	७।२।८४
शब्दतो हीनः	७।२।८६
शममात्रम्	७।१।१४३
शमीरः	७।३।११, ७।३।४८
शमीरुः	७।३।११, ७।३।४८
शम्बाकरोति कुलिवम्	७।२।१३५
शम्बाकरोति क्षेत्रम्	७।२।१३५
शम्भः	७।२।१८
शयण्डः	७।३।६२
शयण्डाः	७।३।६२
शयण्डौ	७।३।६२
शरण्यः	७।१।१५
शरभकः	७।३।३९
शर्करावान् ओदनः	७।२।३५
शर्करावान् देशः	७।२।३६
शर्करिलो देशः	७।२।३६
शलाकाभ्रूः	७।३।१८२
शष्कुलीमयम्	७।३।१, ७।३।३
शांशपः स्तम्भः	७।४।३
शांशपास्थलाः शालयः	७।४।३
शाकटो गौः	७।१।७
शाकशाकटम्	७।१।७८
शाकशाकिनम्	७।१।७८
शाकिनः	७।२।३०
शाकीमान्	७।२।३०
शाकुनम्	७।१।६९
शाकृत्कः	७।४।७१
शाख्यः	७।१।११४
शाङ्खिनः	७।४।५३
शाटकः	७।३।४६
शातनी	७।४।११०
शाद्वलिनी भूमिः	७।२।६
शाबरी	७।३।६२
शाबर्यः	७।३।६२
शाबर्यौ	७।३।६२
शामंशामम्	७।४।१११
शामीवताः	७।३।६८
शामीवत्यः	७।३।६८
शामीवत्यौ	७।३।६८
शारलोमिः	७।४।६१
शारिकुक्षः	७।३।१२९
शार्कर ओदनः	७।२।३५
शार्करं दधि	७।१।११८
शार्करी मृत्तिका	७।१।११८
शार्करो देशः	७।२।३६
शार्ङ्गधन्वा	७।३।१५८
शालङ्कायनः	७।३।६३
शालङ्कायनौ	७।३।६३
शालावताः	७।३।६८
शालावत्यः	७।३।६८
शालावत्यौ	७।३।६८
शालिकः	७।२।९
शालिमान्	७।२।९
शालिलः	७।२।९
शाली	७।२।९
शालीयः	७।२।१
शालेयम्	७।१।८०
शावम्	७।१।६६
शावरजम्बुकः	७।४।७१
शाश्वतः	७।४।६५
शाश्वतिकः	७।४।६५
शाश्वतिकम्	७।४।७१
शाष्कुलिकम्	७।३।१, ७।३।३
शिखरदन्	७।३।१५४
शिखरदन्तः	७।३।१५४
शिखराग्रदन्	७।३।१५४
शिखराग्रदन्तः	७।३।१५४
शिखालः	७।२।२०
शिखावलं नगरम्	७।२।२७
शिखावला स्थूणा	७।२।२७
शिखावलो मयूरः	७।२।२७
शिखावानन्यः	७।२।२७
शिखावान्	७।२।४, ७।२।२०
शिखावान् प्रदीपः	७।२।२०
शिखी	७।२।४
शिण्ढि	७।४।१११
शितिता	७।१।५९
शितित्वम्	७।१।५९
शितिपदी	७।३।१४९
शितिमा	७।१।५९
शिबयः	७।३।६०
शिलेयं दधि	७।१।११३
शिलेयी इष्टका	७।१।११३
शिवः	७।१।१०९, ७।१।११०
शिवकः	७।१।१०८
शीघ्रतरं गच्छति	७।३।८
शीतक ऋतुः	७।३।२०
शीतकः	७।१।१९३
शीतकोऽलसः	७।१।१८६
शीतालुः	७।१।९२
शीलवती कन्या	७।२।१
शुक्लजातीयः	७।४।८६
शुक्लतमं रूपम्	७।३।९
शुक्लतमः	७।३।५, ७।४।६८
शुक्लतमत्वम्	७।१।५५
शुक्लतमा शाटी	७।३।५
शुक्लतमाः	७।३।५

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

शुक्लतमौ ७।३।५
शुक्लतरं रूपम् ७।३।९
शुक्लतरत्वम् ७।१।५५
शुक्लतरा शाटी ७।३।६
शुक्लता ७।१।५५, ७।१।५९
शुक्लत्वम् ७।१।५५, ७।१।५९
शुक्लशुक्लं रूपम् ७।४।८६
शुक्लिमा ७।१।५९
शुक्लीकरणम् ७।२।१२६
शुक्लीकरोति पटम् ७।२।१२६
शुक्लीक्रियते पटः ७।२।१२६
शुक्लीभवति पटः ७।२।१२६
शुक्लीभवनम् ७।२।१२६
शुक्लीस्यात् पटः ७।२।१२६
शुचितरः ७।४।६८
शुचिता ७।१।६९
शुचित्वम् ७।१।६९
शुचिपदी ७।३।१४९
शुण्डारः ७।३।११
शुण्डारः ७।३।४७
शुद्धदन् ७।३।१५४
शुद्धदन्तः ७।३।१५४
शुन्यः ७।१।३५
शुन्यम् ७।१।३३
शुभंयुः कल्याणवृद्धिः ७।२।१७
शुभ्रदन् ७।३।१५४
शुभ्रदन्तः ७।३।१५४
शुषिमत्काष्ठम् ७।२।२६
शुषिरम् ७।२।२६
शूकरकः ७।३।३५
शूद्रकः ७।३।३३
शून्यः ७।१।३५
शून्यकः रिक्तश्चेत् ७।३।२३
शून्यम् ७।१।३३, ७।३।२३
शूर्पनखीवत् ७।३।११५
शूलं करोति कदन्नम् ७।२।१४२
शूलाकरोति मांसम् ७।२।१४२
शृङ्खलकः करभः ७।१।१९१
शृङ्गकम् ७।३।१६
शृङ्गवान् ७।२।१२, ७।२।१३
शृङ्गारकः ७।२।१२
शृङ्गिणः ७।२।१३
शृङ्गी ७।२।१२
शृणु देवदत्त ! ७।४।९९
शेवलिकः (२) ७।३।४३
शेवलियः ७।३।४३
शेवलिलः ७।३।४३
शैखण्डाः ७।४।६२
शैखावताः ७।३।६८
शैखावत्यः ७।३।६८
शैखावत्यौ ७।३।६८
शैतम् ७।१।५९
शैतिबाहेयः ७।४।६९
शैत्यम् ७।१।५९
शैब्यः ७।३।६०
शैब्यौ ७।३।६०
शैलालाः ७।४।६२
शैली ७।१।५९
शैलीयमाचार्यस्य ७।२।१६४
शैलेयं दधि ७।१।११३
शैलेयी इष्टका ७।१।११३
शैवः ७।४।१
शैष्योपाध्यायिका ७।१।७४
शोभनजानिः ७।३।१६४
शोभनरूपाः ७।३।१०
शोशवीति ७।४।११२
शौक्रेयः ७।३।६५
शौक्ल्यम् ७।१।५९
शौक्ल्यवान् ७।२।१
शौचम् ७।१।६९
शौभ्रेयः ७।३।६५
शौर्पिकः ७।४।१२२
शौवं पुच्छम् ७।४।६४
शौवं मांसम् ७।४।६४
शौवः सङ्कोचः ७।४।६४
शौवनं मांसम् ७।४।६
शौवनः ७।४।६४
शौवभस्त्रः ७।४।६
शौवभस्त्रम् ७।४।१०
शौवस्तिकः ७।४।६
शौवहानम् ७।४।१०
शौवादंष्ट्रो मणिः ७।४।६, ७।४।१०
शौवापदम् ७।४।१२
शौविकः ७।४।१०
श्यावदन् ७।३।१५३
श्यावदन्तः ७।३।१५३
श्रद्धावान् ७।२।३३
श्रयति ७।४।३४
श्राद्धः ७।२।३३
श्राद्धा ७।२।३३
श्राद्धिकः ७।१।१६९
श्राद्धी ७।१।१६९
श्राद्धे अल्पशो भुक्तम् ७।२।१५०
श्राद्धे अल्पैर्भुक्तम् ७।२।१५०
श्रायं हविः ७।४।६८, ७।४।१०९
श्रायः स्थालीपाकः ७।४।१
श्रायसं द्वादशाङ्गम् ७।४।३
श्रीपुरम् ७।३।७६
श्रीयः ७।४।४४
श्रीस्रजम् ७।३।९८
श्रेयस्कः ७।३।१६
श्रेयान् ७।४।३४
श्रेष्ठः ७।४।३४
श्रैमताः ७।३।६८
श्रैमत्यः ७।३।६८
श्रैमत्यौ ७।३।६८
श्रोत्रमेवान्यत् ७।२।१६६
श्रोत्रियः ७।१।१७३
श्रोत्रियता ७।१।७१
श्रोत्रियत्वम् ७।१।७१
श्रोत्रियात् ७।१।७१

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

श्रौत्रं शरीरम् ७।२।१६६
श्रौत्रम् ७।१।७१
श्रौत्रियकम् ७।१।७१
श्रौमतकः ७।३।६८
श्रौमतकम् ७।३।६८
श्रौमतम् (२) ७।३।६८
श्रौमताः ७।३।६८
श्रौमत्यः ७।३।६८
श्रौमत्यायनः ७।३।६८
श्रौमत्यौ ७।३।६८
श्वःश्रेयसम् ७।३।१२२
श्वशुर्यः ७।४।१२१
श्वाकर्णम् ७।४।११
श्वागणिकः ७।४।१०
श्वादंष्ट्रिः ७।४।१०
श्वापदम् ७।४।१२
श्वापदिकः ७।४।१२
श्वाभस्त्रम् ७।४।११
श्वाभस्त्रिः ७।४।१०
श्वायूथिकः ७।४।१०
श्वाशीर्षिः ७।४।१०
श्वाशुरिः ७।४।१२१
श्वेतककुदः ७।३।१६७
श्वेताश्वको देवदत्त आगतः ७।३।१७८
श्वेताश्वतरिः स्त्री पुरुषो वा ७।३।१७६
श्वोवसीयसं कल्याणम् ७।३।१२१
षट्कः वैयाकरणः ७।१।१७६
षट्कृत्वः ७।२।१०९
षडिकः ७।३।४०
षडियः ७।३।४०
षडिलः ७।३।४०
षष्टिक्यम् ७।१।८१
षष्टितमः ७।१।१५८
षष्ठः ७।१।१६२
षष्ठको भागो मानं चेत् ७।३।२६
षष्ठी ७।१।१६२
षाड्गुण्यम् ७।२।१६४
षाष्ठो भागः ७।३।२५
षाष्ठो भागः मानं चेत् ७।३।२६
षाष्ठो भागोऽन्यः ७।३।२६
षोडत् ७।२।१६५
षोडन् ७।३।१५१
षोडन् बालः ७।३।१५१
स आयुष्मान् ७।२।९१
स उप्तः ७।४।१०९
स किंसखा योऽभिद्रुह्यति ७।३।७०
स दीर्घायुः ७।२।९१
स देवानांप्रियः ७।२।९१
स भवान् ७।२।९१, ७।२।९२
संख्यातरात्रः ७।३।११९
संख्याताहः ७।३।११७
संख्याताह्नः ७।३।११७
संज्ञः ७।३।१५५
संज्ञुः ७।३।१५५
संतक्षाणः ७।३।९९
संपद्विपदम् ७।३।९८
संपन्नक्षीरतमा(ः) ७।३।६
संयमिकः ७।२।६
संयमी ७।२।६
संवत्सरतमः ७।१।१५७
संहतपारार्थ्यम् ७।४।१३
संहितपुच्छि धावन्ति ७।३।७५
संहितोरूः ७।३।१८२
संहितोरूः ७।३।१८२
सः ७।४।१०९
सकर्मकः ७।३।१७८
सकृत्पदी ७।३।१४९
सकृद् भुङ्क्ते ७।२।१११
सक्तव्या धानाः ७।१।२९
सक्तव्या धानाः ७।१।३०
सखिता ७।१।६३
सखित्वम् ७।१।६३
सख्यम् ७।१।६३
सङ्कटः ७।१।१२५
सङ्घतिथः ७।१।१६०
सङ्घतिथी ७।१।१६०
सङ्घशः ७।२।१५१
सङ्घीकरोति गाः ७।२।१२६
सङ्घीभवन्ति गावः ७।२।१२६
सङ्घीस्युर्गावः ७।२।१२६
सत्ता ७।१।५५
सत्त्वम् ७।१।५५
सत्पुरुषत्वम् ७।१।७०
सत्यवान् ७।२।६
सत्याकरोति वणिग् भाण्डम् ७।२।१४३
सत्वस् ७।२।१६५
सदक्षि ७।३।१२६
सदनः ७।३।११५
सदश्मा ७।३।११५
सदा ७।२।९६
सद्यः ७।२।९७
सनड्गव्यं चर्म ७।१।३०, ७।१।४५
सनड्गुश्चर्मविकारः ७।१।४५
सन्तमसम् ७।३।८०
सन्नककुद् कृशः ७।३।१६७
सन्मनिमा ७।४।४३
सपक्षकः ७।३।१७८
सपत्नः ७।१।११९
सपत्राकरोति मृगम् ७।२।१३८
सपत्राकरोति वृक्षं वायुः ७।२।१३८
सपदि गच्छति ७।३।७५
सपुत्र आगतः ७।३।१७८
सपुत्रः स्थूलः ७।३।१७८
सपुत्रो गोमान् ७।३।१७८
सपुत्रो ब्राह्मणः ७।३।१७८
सप्तकमासिकः ७।३।१४०
सप्ततयी नयप्रवृत्तिः ७।१।१५१
सप्ततितमः ७।१।१५८
सप्तनदम् ७।३।९१
सप्तपर्णः ७।४।८०
सप्तपर्णत्वम् ७।१।५५

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

सप्तमः ७।१।१५९
सप्तर्च सूक्तम् ७।३।७६
सभ्यः ७।१।१५
समक्षम् ७।३।८६
समदन्ती ७।३।१५२
समयं करोति ७।२।१३७
समयाकरोति तन्तुवायः ७।२।१३७
समह्नाः ७।३।९९
समांसमीना गौः ७।१।१०५
समाद्य ७।४।११०
समिदत्र ७।४।१०५
समिद्दृषदम् ७।३।९८
समिद्भवति काष्ठम् ७।२।१२९
समिधीभवति काष्ठम् ७।२।१२९
समीचीनः ७।१।१०७
समीपम् ७।३।७६
समुद्गकः ७।३।१६
सम्मतिता ७।१।५९
सम्मतित्वम् ७।१।५९
सम्मतिमा ७।१।५९
सम्मुखीनः ७।१।९३
सम्यङ् ७।१।१०७
सम्राट् ७।३।६२
सरजसमभ्यवहरति ७।३।९४
सरव्युः ७।४।१११
सरस्वती ७।२।४७
सरस्वान् ७।२।४७
सरस्वी ७।२।४७
सरोजिनी ७।२।६७
सरोरुहिणी ७।२।६७
सर्पीकरोति नवनीतम् ७।२।१२८
सर्वकर्मीणः पुरुषः ७।१।९४
सर्वकस्मै ७।३।२९
सर्वके ७।३।२९, ७।३।३३, ७।३।४६
सर्वकेण ७।३।३०
सर्वकेशी नटः ७।२।५९
सर्वजनीनः ७।१।४१
सर्वजनीयः ७।१।४१
सर्वजनीयम् ७।१।४२
सर्वतः पूर्वम् ७।२।८९
सर्वतः ७।२।८४, ७।२।८९
सर्वतो रोहति ७।२।८९
सर्वतो हीयते ७।२।८९
सर्वतो हेतोः ७।२।८९
सर्वत्र ७।२।९४
सर्वथा ७।२।१०२
सर्वदा ७।२।९५, ७।२।९६
सर्वधनी ७।२।१, ७।२।५९
सर्वधुरीणः ७।१।४
सर्वपत्रीणः सारथिः ७।१।९४
सर्वपथीनमुदकम् ७।१।९४
सर्वपथीनो रथः ७।१।९४
सर्वपाञ्चालकः ७।४।१५
सर्वपात्रीण ओदनः ७।१।९४
सर्वबीजी ७।२।५९
सर्वभूमिः ७।३।७८
सर्वमागधकः ७।४।१५
सर्वरात्रः ७।३।११९
सर्वशरावीण ओदनः ७।१।९४
सर्वाङ्गीणस्तापः ७।१।९४
सर्वान्नीनो भिक्षुः ७।१।९८
सर्वाह्णः ७।३।११८
सर्वीयः ७।१।४३
सर्वे ७।४।१०८
सर्वेषाम् ७।४।१०९
सर्षपतैलम् ७।१।१३६
सलक्ष्मीको विनाशितः ७।३।१७३
सलोमकः ७।३।१७८
सस्यकं सीधु ७।१।१७८
सस्यकः खड्गः ७।१।१७८
सस्यकः शालिः ७।१।१७८
सस्यको देशः ७।१।१७८
सस्यको मणिः ७।१।१७८
सस्यको वत्सः ७।१।१७८
सस्यवान् ७।२।६
सहस्रकृत्वोऽधीते ७।२।१०९
सहस्रतमः ७।१।१५७
सहस्री ७।२।३४, ७।२।५७
सहायता ७।१।६२
सहायत्वम् ७।१।६२
सांकूटिनं वर्त्तते ७।४।५५
सांकृत्यः ७।४।६८
सांकोटिनम् ७।३।५८, ७।४।११७
सांराविणम् ७।३।५८, ७।४।११७
सांराविणम् ७।४।५५
साक्तुसैन्धवः ७।४।२५
साक्षात्कृतधर्माणः ७।३।१४१
साक्षाद् द्रष्टा ७।१।१९७
साक्षिणः ७।१।१९७
साक्षिणौ ७।१।१९७
साक्षी ७।१।१९७
साधकतमः ७।३।५
साधनत्वम् ७।१।५५
साधयति ७।४।३७
साधारणा भूमिः ७।२।१६५
साधारणी भूमिः ७।२।१६५
साधिष्ठः ७।४।३७
साधीयान् ७।४।३७
साधुधर्मा ७।३।१४१
साधुवत् ७।१।५१
साधुवदाचरितं मैत्रेण ७।१।५२
साप्तपदीनं मित्रम् ७।१।१०५
साप्तपदीनं सख्यम् ७।१।१०५
साप्तपदीनः सखा ७।१।१०५
साब्रह्मचाराः ७।४।६२
सामग्री ७।१।५९
सामनः ७।४।५२
सामन्यः ७।१।१५, ७।४।५१
सामयिकम् ७।२।१६९
सामवान् ७।२।६७
सामि अनत्यन्तं कृतम् ७।३।५७

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

सामि अनत्यन्तं पीतम् ७।३।५७
सामि अनत्यन्तं भिन्नतमम् ७।३।५७
सामि अनत्यन्तं भिन्नतरम् ७।३।५७
सामि अनत्यन्तं भिन्नम् ७।३।५७
सामि अनत्यन्तं भुक्तम् ७।३।५७
सामिकृतम् ७।३।५७
सामिनी ७।२।६७
साम्मतम् ७।१।५९, ७।१।६९
साम्मत्यम् ७।१।५९
साम्मार्गिणम्(र्जिनम्) ७।३।५८
साम्मार्जिनम् ७।४।५५
सायंप्रातिकः ७।४।६५
सायाह्नः ७।३।११८
सारवमुदकम् ७।४।३०
सार्थात् हीयते ७।२।८८
सार्पिष्कः ७।४।७१
सार्वः ७।१।४३
सार्वचर्मीणो रथः ७।४।१२२
सार्वजनिकः ७।१।४२
सार्वजनीनः ७।१।१९
सार्वजन्यः ७।१।१९
सार्वभौमः ७।४।२७
सार्वलौकिकः ७।४।२७
सार्वलौक्यम् ७।२।१६४
सार्ववैद्यम् ७।२।१६४
सार्ववैद्यम् ७।४।२७
साहस्रो देवदत्तः ७।२।३४
साहायकम् ७।१।६२
साहाय्यम् ७।१।६२
सिंहः ७।१।१०९
सिंहकः ७।३।३९
सिंहकाः ७।३।३९
सिंहपात् ७।३।१४८
सिंहपाद् ७।३।१७५
सिंहवान् ७।२।६
सिंहश्वः (२) ७।३।१११
सिंहिलः ७।३।३५
सिकतावान् देशः ७।२।३५, ७।२।३६
सिकतिलो देशः ७।२।३६
सिध्मलः ७।२।२१
सिध्मवान् ७।२।२, ७।२।२१
सीत्कारः ७।२।१५६
सीत्यम् ७।१।२७
सुकुमारतमः ७।३।५
सुकुमारतरः ७।३।६
सुकूः ७।४।१११
सुखसुखेन अधीते ७।४।८७
सुखाकरोति गुरुम् ७।२।१४०
सुखी ७।२।६३
सुखेन अधीते ७।४।८७
सुगन्ध आपणिकः ७।३।१४४
सुगन्धं शरीरम् ७।३।१४५
सुगन्धि चन्दनम् ७।३।१४४
सुगन्धि शरीरम् ७।३।१४५
सुगव्यम् ७।१।३०
सुगौः ७।३।७२
सुचतुरः ७।३।१३१
सुजम्भा ७।३।१४२
सुजम्भानौ स्त्रियौ ७।३।६९
सुजम्भे स्त्रियौ ७।३।६९
सुजातीयः ७।३।१३९
सुतराम् ७।३।८
सुत्रिः ७।३।१२३, ७।३।१२८
सुदती कुमारी ७।३।१५१
सुदन् कुमारः ७।३।१५१
सुदन्तो दाक्षिणात्यः ७।३।१५१
सुदिनाहम् ७।३।११६, ७।४।६६
सुदिवः ७।३।१२९
सुधूः शकटम् ७।३।७२
सुधूः ७।३।७२
सुपदी ७।३।१५०
सुपरिकः (२) ७।३।४३
सुपरियः ७।३।४३
सुपरिलः ७।३।४३
सुपाञ्चालकः ७।४।१५
सुपात् ७।३।१५०
सुपाद् ७।३।१५०
सुप्रख्यत्वम् ७।१।७२
सुप्रजसौ ७।३।१३७
सुप्रातः ७।३।१२९
सुबाहुः ७।३।१२६
सुभ्राता ७।३।१७९
सुभ्रूः ७।३।१८२
सुमागधकः ७।४।१५
सुमातृकः ७।३।१७९
सुमासः ७।३।१४०
सुमेधाः ७।३।१३७
सुयुग्यम् ७।१।३०
सुरकोऽहिः ७।२।७७
सुरभिगन्धः पवनः ७।३।१४५
सुरभिगन्धि केसरम् ७।३।१४४
सुरभिगन्धिः पवनः ७।३।१४५
सुरसः ७।३।१४४
सुराजा ७।३।७२
सुराष्ट्रब्रह्मः ७।३।१०७
सुरीयास्तण्डुलाः ७।१।२९
सुर्यास्तण्डुलाः ७।१।२९
सुश्वः ७।३।१२९
सुसक्तः ७।३।१३६
सुसक्तिः ७।३।१३६
सुसक्थः ७।३।७२, ७।३।१३६
सुसक्थिः ७।३।१३६
सुसखा ७।३।७२
सुसीमकः सीमा स्फुटा ७।३।३५
सुहलः ७।३।१३६
सुहलिः ७।३।१३६
सुहृदयो मुनिः ७।३।१५७
सुहृन्मित्रम् ७।३।१५७
सूकरपदी ७।३।१४९
सूक्ष्मतमवस्त्रः ७।३।५
सूक्ष्मवस्त्रतमः (२) ७।३।५

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

सूत्कारः ७।२।१५६
सूत्रपदी ७।३।१४९
सूपगन्धं भोजनम् ७।३।१४६
सूपगन्धि भोजनम् ७।३।१४६
सूर्यः ७।२।१५९
सूर्यत्वम् ७।१।५५
सेकः ७।४।११३
सेनानिभोगीनः ७।१।४०
सैकतो देशः ७।२।३५, ७।२।३६
सैनापत्यम् ७।१।५७, ७।१।६०
सैरिकः ७।१।६
सोमजम्भा (२) ७।३।१४२
सोमवान् ७।२।६७
सोमिनी ७।२।६७
सौकरसद्माः ७।४।६२
सौगन्धिकः ७।४।१५
सौत्रनाडिः ७।४।२७
सौत्वनः ७।४।५२, ७।४।५९
सौदेविकः ७।४।३
सौपर्णेयः ७।४।५
सौपर्वाः ७।४।६२
सौप्रख्यम् ७।१।७२
सौभागिनेयः ७।४।२५
सौभाग्यम् ७।४।२५
सौमेन्द्रं हविः ७।४।२९
सौरसैन्धवः ७।४।२५
सौराज्यम् ७।१।६०
सौरी बलाका ७।४।१११
सौवः ७।४।६, ७।४।६५
सौवग्रामिकः ७।४।६
सौवम् ७।४।६
सौवरः ७।४।६
सौवराध्यायः ७।४।६
सौवर्गमनिकः ७।४।६
सौवर्णवलजः ७।४।२४
सौवर्णवालजः ७।४।२४
सौवर्षिकः ७।४।१४
सौवश्वः ७।४।५, ७।४।१११
सौवश्वभार्यः ७।४।५
सौवश्विः ७।४।५
सौवस्तिकः ७।४।६
सौवागमिकः ७।४।५
सौवादुमृदः ७।४।६
सौवाध्यायिकः ७।४।६
सौषामः ७।४।५९
सौहार्दम् ७।१।६७, ७।४।२५
सौहार्द्यम् ७।४।२५
सौहृदम् ७।४।२५
सौहृदय्यम् ७।१।७०
सौह्मनागरः ७।४।२६
स्कन्दः ७।१।१०९, ७।१।११०
स्कान्दविशाखम् ७।४।२८
स्तनकेशवती ७।२।६०
स्तम्बेरमत्वम् ७।१।५५
स्तम्भः ७।२।७२
स्तम्भीयः ७।२।७२
स्तवः ७।४।११३
स्तेनता ७।१।६४
स्तेनत्वम् ७।१।६४
स्तेयम् ७।१।६४
स्तैन्यम् ७।१।६४
स्तोकं स्तोकं अस्तमयति ७।४।७३
स्तोकशः ७।२।१५०
स्त्रीगवी ७।३।१०५
स्त्रीता ७।१।५५
स्त्रीत्वम् ७।१।५५
स्त्रीपुंसः शिखण्डी ७।३।९६
स्त्रीपुंसम् ७।३।९६
स्त्रीपुंसाः ७।३।९६
स्त्रीपुंसौ ७।३।९६
स्त्रीपुमान् ७।३।९६
स्त्रीप्रमाणाः कुटुम्बिनः ७।३।१२८
स्त्रैणम् ७।१।५५
स्थलपथः ७।३।७६
स्थवयति ७।४।४२
स्थविरता ७।१।६७
स्थविरत्वम् ७।१।६७
स्थविष्ठः ७।४।४२
स्थवीयान् ७।४।४२
स्थानिकः ७।२।६
स्थानी ७।२।६
स्थापयति ७।४।३८
स्थाविरम् ७।१।६७
स्थूलकः पटः ७।२।७६
स्थूलककुद् बलवान् ७।३।१६७
स्थूलका माषाः ७।२।७६
स्थूलनासिकः ७।३।१६१
स्थूलाक्षिरिक्षुः ७।३।१२६
स्थूलाश्मः ७।३।११५
स्थेमा ७।१।५९, ७।४।३८
स्थेयान् ७।४।३८
स्थेष्ठः ७।४।३८
स्थैर्यम् ७।१।५९
स्नातकः ७।३।२२
स्निग्धदन्ती ७।३।१५२
स्नेहवान् ७।२।६
स्पर्शरसगन्धवर्णवन्तः पुद्गलाः ७।२।१
स्पर्शवान् वायुः ७।२।१
स्पर्शिको वायुः ७।२।६
स्पृहयति ७।४।११०
स्फापयति ७।४।३८
स्फीतपुरो देशः ७।३।७६
स्फेयान् ७।४।३८
स्फेष्ठः ७।४।३८
स्फैयकृतः ७।४।६
स्रंस्यते ७।४।११०
स्रक्त्वचिनी ७।३।६९
स्रग्वान् ७।२।४७
स्रग्वी ७।२।४७
स्रजयति ७।४।३२, ७।४।४४
स्रजिष्ठः ७।४।३२, ७।४।४४

स्रजीयान् ७।४।३२, ७।४।४४
स्राग्विणः ७।४।५३
स्राग्विणम् ७।४।५५
स्रुघ्नवत् साकेते परिखा ७।१।५३
स्रुचयति ७।४।४४
स्रुचिकः ७।३।४०
स्रुचियः ७।३।४०
स्रुचिलः ७।३।४०
स्रुचिष्ठः ७।४।४४
स्रुचीयान् ७।४।४४
स्रौघ्नदेशीया ७।३।११
स्वक्षः ७।३।७२, ७।३।१२६
स्वक्षी ७।३।१२६
स्वङ्गुलं काष्ठम् ७।३।७२
स्वचयोग-स्वामिचयोगश्च ७।४।१२२
स्वधाकारः ७।२।१५६
स्वपितकि ७।३।३४
स्वपिषकि ७।३।३४
स्वरतः ७।२।८४
स्वरतो हीनः ७।२।८६
स्ववान् ७।२।६, ७।२।४९
स्वस्तिमान् ७।२।१
स्वागतिकः ७।४।९
स्वाङ्गिः ७।४।९
स्वाजन्यम् ७।४।६
स्वाध्वरिकः ७।४।९
स्वापतेयम् ७।१।१६, ७।४।६
स्वामी ७।२।४९
स्वायम्भुवः ७।४।७०
स्वाहाकारः ७।२।१५६
स्वृचीयान् ७।४।३९
हंसपथः ७।१।१११
हन्तकारः ७।२।१५६
हरितजम्भा ७।३।१४२
हल्यः ७।१।२६
हल्या ७।१।२६
हविष्यः ७।१।३५
हविष्यम् ७।१।३०
हव्यवान् ७।२।६
हस्तः ७।१।१४३
हस्तः काष्ठम् ७।१।१४३
हस्तमात्रं काष्ठम् ७।१।१४३
हस्तवान् ७।२।२०
हस्तवान् नरः ७।२।६८
हस्तिकः ७।१।११०
हस्तिकान् विक्रीणीते ७।१।११०
हस्तित्वम् ७।१।५५
हस्तिदघ्नमुदकम् ७।१।१४१
हस्तिदघ्नी खाता ७।१।१४१
हस्तिद्वयसमुदकम् ७।१।१४१
हस्तिद्वयसी खाता ७।१।१४१
हस्तिना ७।४।६१
हस्तिने ७।४।६१
हस्तिपादः ७।३।१४८
हस्तिमती उपत्यका ७।२।१
हस्तिमात्रमुदकम् ७।१।१४१
हस्तिमात्री खाता ७।१।१४१
हस्तिवर्चसम् ७।३।८३
हस्तिषड्गवम् ७।१।१३५
हस्ती नरः ७।२।६८
हस्त्यागच्छति हस्त्यागच्छति ७।४।७२
हस्त्युरसम् ७।३।११४
हारकवान् ७।२।६
हार्दम् ७।१।७०
हार्यिकः ७।२।६
हार्यी ७।२।६
हालबन्धं चर्म ७।१।४५
हालिकः ७।१।६
हास्तम् ७।१।६६
हास्तिकम् ७।४।४५
हास्तिकम् ७।४।६१
हास्तिनमुदकम् ७।१।१४१
हास्तिनायनः ७।४।४५
हास्तिनी खाता ७।१।१४१
हिंस्रवान् ७।२।६
हिमवान् ७।२।५३
हिमेलुः ७।१।९०
हिम्यः पर्वतः ७।२।५३
हिरकुद् ७।३।३१
हिरण्मयम् ७।४।३०
हिरण्यको मैत्रस्य ७।१।१७९
हिरण्यनाभः ७।३।१३४
हिरण्यमान् ७।२।४४
हिरण्यवः ७।२।४४
हुंकारः ७।२।१५६
हृदयता ७।१।७०
हृदयत्वम् ७।१।७०
हृदयवान् ७।२।४२
हृदयालुः ७।२।४२
हृदयिकः ७।२।४२
हृदयी ७।२।४२
हृद्यमौषधम् ७।१।११
हृद्यो देशः ७।१।११
हृद्यो वशीकरणमन्त्रः ७।१।११
हे वरोरु! ७।३।१८२
हे सुभ्रु! ७।३।१८२
हेमनाभः ७।३।१३४
हैतनामः ७।४।६०
हैतनामनः (२) ७।४।६०
होत्रीयम् ७।२।१६३
ह्रसयति ७।४।४२
ह्रसिमा ७।४।४२
ह्रसिष्ठः ७।४।४२
ह्रसीयान् ७।४।४२
हायः ७।४।१
ह्रीणो ह्रीणः ७।४।७२

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अकारादिवर्णक्रमेण सूत्रान्तर्गतोदाहरणसूचिः ॥२॥

अकार्षीः कटं देवदत्त !? अकार्षं हि ३, अकार्षं हि ७।४।९७
अकार्षीः कटं देवदत्त !? करोमि ननु ७।४।९७
अगम ३ म् पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् जिनदत्त ३ !? अगमं पूर्वान् ग्रामान् जिनदत्त !? ७।४।९८
अगमः ३ अग्निभूता ३ यत्रागच्छ ७।४।१०३
अगमः ३ अग्निभूता ३ यिहागच्छ ७।४।१०३
अगमः ३ पटा ३ वत्रागच्छ ७।४।१०३
अगमः ३ पटा ३ वुदकमानय ७।४।१०३
अगमः ३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ नहो भद्रकाऽसि गौः ३ ७।४।१०२
अगमः ३ पूर्वा ३ न् ग्रामा ३ न् देवदत्त ३ !? अगमः पूर्वान् ग्रामान् देवदत्त !? ७।४।९८
अगमः ३ पूर्वान् ३ ग्रामा ३ न् अग्निभूता ३ इ, पटा ३ उ ? ७।४।१०२
अगमः ३ पूर्वौ ३ ग्रामौ ३ देवदत्त ३ ७।४।१०२
अग्निश्चिद्भाया ३ त् अग्निश्चिद्भायात् ७।४।९३
अङ्ग ! कूज ३, अङ्ग ! कूज, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ! ७।४।९१
अङ्ग ! कूज ३, अङ्ग ! कूज, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ! ७।४।१२२
अङ्ग ! व्याहर ३, अङ्ग ! व्याहर, इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ! ७।४।९१
अदा ३ स्तस्मा ३ इ, अपचा ३ इ पटा ३ उ, अहौषी ३ रग्ना ३ उ ? ७।४।१०२
अद्य श्राद्धमित्यात्थ ३, अद्य श्राद्धमित्यात्थ ७।४।९४
अनुकम्पितो देवदत्तो हस्ती देवदत्तकः ७।३।३५
अन्यतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ७।३।५३
अभिजानासि देवदत्त ! का(क)श्मीरेषु वत्स्यामः ७।४।१२२
अभिमन्युरर्जुनात् प्रति अभिमन्युरर्जुनतः प्रति ७।२।८७
अभिवादये इन्द्रपालितोऽहं भोः, आयुष्मानेधीन्द्रपालित ३ ! इन्द्रपालित ! ७।४।१०१
अभिवादये गार्ग्यहं भोः, आयुष्मती भव गार्गि ! ७।४।१०१
अभिवादये गार्ग्योऽहं भोः !, कुशल्यसि गार्ग्य ३ !, कुशल्यसि गार्ग्य ! ७।४।१०१
अभिवादये तुषजकोऽहं भोः, आयुष्मानेधि कुशल्यसि तुषजक ! ७।४।१०१
अभिवादये देवदत्तोऽहं भोः ३, अभिवादये देवदत्तोऽहं भोः ७।४।१०१
अभिवादये देवदत्तोऽहं भोः, आयुष्मानेधि देवदत्त ३ !, देवदत्त ! ७।४।१०१
अभिवादये स्थाल्यहं भोः, आयुष्मानेधि स्थालि ३ ७।४।१०१
अभिवादयेऽहमिन्द्रवर्मा भोः, आयुष्मानेधीन्द्रवर्म ३ न् !, इन्द्रवर्मन् ! ७।४।१०१
अलावीः केदारं देवदत्त !? अलाविषं हि ३, अलाविषं हि ७।४।९७
अस्मात् कार्षापणात् इह भवदभ्यां माषं माषं देहि ७।४।७४
अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमग्निसात् करोति दैवम् ७।२।१३१
अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमग्निसात् संपद्यते ७।२।१३१

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमग्निसात् स्याद् दैवम् ७।२।१३१
अस्यां सेनायां सर्वं शस्त्रमग्निसाद्भवति दैवम् ७।२।१३१
अहिंसकः श्रेयान् पापीयान् प्राणिनां हन्ता ७।३।५
आगच्छ भो अग्नि(इन्द्र)भूते ३ ७।४।१०२
आगच्छ भो इ ३ न्द्रभूते ! आगच्छ भो इन्द्रभू ३ ते ! ७।४।९९
आगच्छ भो नॄ ३ षभ !, आगच्छ भो नृषभ ! ७।४।९९
आगच्छ भोः कर्तृ ३ !, आगच्छ भोः कर्तृ ! ७।४।९९
आचतुरं हीमे पशवो द्वन्द्वं मिथुनायन्ते ७।४।८३
आयुष्मन्तौ भूयास्तां देवदत्तजिनदत्ता ३ उ ७।४।१०२
आयुष्मानेधि अग्निभूता ३ इ पटा ३ उ ७।४।१०२
आयुष्मानेधि भोः ३ आयुष्मानेधि भोः ७।४।१०१
आयुष्मानेधि भो ३ ७।४।१०२
उपाध्यायश्चेदागच्छेदाशंसे युक्तोऽधीयीय ७।४।१२२
उभाविमावाढ्यौ, कतमा कतमा अनयोराढ्यता ? ७।४।७६
उभाविमावाढ्यौ, कतरा कतरा अनयोराढ्यता ? ७।४।७६
उभाविमौ लक्ष्मीवन्तौ, कतमानयोर्लक्ष्मीः ? ७।४।७६
उभाविमौ लक्ष्मीवन्तौ, कतरानयोर्लक्ष्मीः ? ७।४।७६
एकको भवतां कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ७।३।५५
एकतमो भवतां कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ७।३।५५
एकतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ७।३।५२
एको भवतां कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ७।३।५५
ऐन्द्राग्नं एकादशकपालं पुरोडाशं निर्वपेत् ७।४।२९
ओ ३ म् ऋषभं पवित्रम्, ओमृषभं पवित्रम् ७।४।९६
कचराक्षमश्वानां मुखप्रच्छादनं बहुच्छिद्रकम् ७।३।८५
कच्चि ३ त् कुशल ३ म् भवत्योः ३ कन्ये ३? ७।४।१०२
कटं च कुरु ३ ग्रामं च गच्छ ३ ७।४।९२
कटं च कुरु ग्रामं च गच्छ ७।४।९२
कतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ७।३।५३
कम्बल्यं परिमाणमूर्णापलशतमुच्यते ७।१।३४
गां मे देहि भोः, हन्त ते ददामि ३, हन्त ते ददामि ७।४।९४
गां मे देहि भोः, हन्त ते ददामि ७।४।९४
गाण्डीवधनुषः खेभ्यो निश्चचार हुताशनः ७।३।१५८
गोतमेयं या समां समां विजायते स्त्रीवत्सा च ७।३।५
गोतमोऽयं यः सुलक्षणः शकटं सीरं च वहति ७।३।५
गोतरा या समां समां विजायते स्त्रीवत्सा च ७।३।६
चौर ३ चौर! चौर चौर ३! चौर चौर! दस्यो ३ दस्यो! दस्यो दस्यो ३! दस्यो दस्यो! घातयिष्यामि त्वाम् बन्धयिष्यामि त्वाम् ७।४।९०
देवदत्त ! गामभ्याज शुक्लां दण्डेन ७।४।८९
नरकपटलान्यधोऽधो द्वाभ्यां द्वाभ्यां हीनानि ७।४।८२
नित्यः शब्दो भवितुमर्हति ३, नित्यः शब्दो भवितुमर्हति ७।४।९४
परुद्भवान् विद्वानासीत् ऐषमो विद्वत्तरः ७।३।९

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

पुत्रांश्च लप्सीष्ठाः ३ धनं च तात ! ७।४।९२
पुत्रांश्च लप्सीष्ठाः धनं च तात ! ७।४।९२
भद्रिकासि कुमारि ३ ७।४।१०२
भो देवदत्त ! किं मार्ष ३, किं मार्ष ७।४।९४
माणवक ३ माणवक ! माणवक माणवक ! अभिरूपक ३ अभिरूपक ! अभिरूपक अभिरूपक ! शोभनः खल्वसि ७।४।८९
माणवक ३ माणवक ! माणवक माणवक ! अभिरूपक ३ अभिरूपक ! अभिरूपक अभिरूपक ! रिक्तं ते आभिरूप्यम् ७।४।८९
माणवक ३ माणवक ! माणवक माणवक ! अविनीतक ३ अविनीतक ! अविनीतक अविनीतक ! इदानीं ज्ञास्यसि जाल्म ! ७।४।८९
माथुरेभ्यः पाटलिपुत्रकाः पटुतराः ७।३।९
माषानस्मै तिलेभ्यः प्रति यच्छति तिलतः प्रति यच्छति ७।२।८७
यतमो यतरो वा भवतां कठस्ततमस्ततरो वा आगच्छतु ७।३।५४
यतरो भवतोः कठः पटुर्गन्ता देवदत्तो दण्डी वा ततर आगच्छतु ७।३।५३
राजा चिद्भूया ३ त् राजा चिद्भूयात् ७।४।९३
वर्षासु सर्वं लवणमुदकसात् करोति मेघः ७।२।१३१
वर्षासु सर्वं लवणमुदकसात् संपद्यते मेघः ७।२।१३१
वर्षासु सर्वं लवणमुदकसात् स्याद् मेघः ७।२।१३१
वर्षासु सर्वं लवणमुदकसाद्भवति मेघः ७।२।१३१
वस्तव्यं किं निर्ग्रन्थस्य सागारिका ३ इ उतानागारिके ७।४।१०२
वृषलरूपोऽयमपि पलाण्डुना सुरां पिबेत् ७।३।१०
शक्तिके ३ शक्तिके ! शक्तिके शक्तिके ! यष्टिके ३ यष्टिके ! यष्टिके यष्टिके ! रिक्ता ते शक्तिः ७।४।८९
शुचिवल्कवीतवपुरन्यतमस्तिमिरच्छिदामिव गिरौ भवतः - किराते ७।३।५४
शोभनः खल्वसि अग्निभूता ३ इ, पटा ३ उ ७।४।१०२
शोभनः खल्वसि माणवक ३ ! शोभनः खल्वसि माणवक ! ७।४।९९
स शिरांसि द्विषामाजौ चिच्छेद कृतहस्तवत् ७।१।५१
सर्व इमे आढ्या, कतमा कतमा एषामाढ्यता ? ७।४।७६
सर्व इमे आढ्याः, कतरा कतरा एषामाढ्यता ? ७।४।७६
सर्व इमे आढ्याः, यतमा यतमा एषां सम्पत्, ततमा ततमा कथ्यताम् ७।४।७६
सर्व इमे आढ्याः, यतरा यतरा एषां विभूतिः, ततरा ततरा कथ्यताम् ७।४।७६
सांकाश्यकानां पाटलिपुत्रकाणां च पाटलिपुत्रका आढ्यतमाः ७।३।६
सांकाश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रका अभिरूपतराः ७।३।६
सांकाश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रका आढ्यतराः ७।३।६
सांकाश्यकेभ्यः पाटलिपुत्रकाः सुकुमारतराः ७।३।६
सिद्धान्तमध्येषीष्ठाः ३ व्याकरणं च तात ! ७।४।९२
सिद्धान्तमध्येषीष्ठाः व्याकरणं च तात ! ७।४।९२
स्वयं ह ओदनं भुङ्क्ते ३ उपाध्यायं सक्तून् पाययति ७।४।९२
स्वयं ह ओदनं भुङ्क्ते उपाध्यायं सक्तून् पाययति ७।४।९२
स्वयं ह रथेन याति ३ उपाध्यायं पदातिं गमयति ७।४।९२
स्वयं ह रथेन याति उपाध्यायं पदातिं गमयति ७।४।९२
हन्त ते गुडका हन्त ते धानका अद्धकि ७।३।३४

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય નવમ જન્મશતાબ્દી સ્મૃતિ
સંસ્કાર શિક્ષણ નિધિ - અમદાવાદ દ્વારા

પ્રકાશિત ગ્રંથોની સૂચિ

१) त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरितमहाकाव्यम् (भाग : १-५)
२) द्रौपदीस्वयंवरम्
३) छन्दोनुशासन (प्राकृत-अपभ्रंश)
४) प्रबन्धचतुष्टय
५) सागरदत्तश्रेष्ठीरासक-ललितांगचरित्ररासक
६) अपभ्रंश-व्याकरण (हिन्दी)
७) सुभाषितसङ्ग्रहसमुच्चंय:
८) वीतरागस्तव: (हिन्दी-पद्यानुवाद)
९) न्यायसङ्ग्रह:-सटीक:
१०) सिद्धहेमशब्दानुशासन-बृहद्वृत्ति-ढुण्ढिका (भाग : १-७)
११) सिद्धहेमलघुवृत्त्युदाहरणकोश:
१२) महादेवबत्रीसी
१३) कहावली (भाग-१)
१४) प्राकृतप्रबोध:
१५) त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रसारोद्धार: (भाग : १-७)
१६) અપભ્રંશ-વ્યાકરણ (ગુજરાતી)
१७) મધ્યકાલીન ગુજરાતી શબ્દકોશ
१८) હૈમસંગોષ્ઠી
१९) હૈમસ્વાધ્યાયપોથી
२०) હેમચન્દ્રાચાર્ય-સ્મરણિકા
२१) હેમસમીક્ષા
२२) જ્ઞાનસારનું તત્ત્વદર્શન
२३) સેતુબન્ધ
२४) Studies in Des'ya Prakrit
२५) Nani Rayan
२६) अनुसन्धान (शोधपत्रिका) (अद्यावधि ६३ अंक)
२७) આર્હત આગમોનું અવલોકન

• • •

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org

तेनातिविस्तृतदुरागमविप्रकीर्ण-शब्दानुशासनसमूहकदर्थितेन ।
अभ्यर्थितो निरवमं विधिवद् व्यधत्त, शब्दानुशासनमिदं मुनिहेमचन्द्रः ॥

Jain Education International For Personal & Private Use Only www.jainelibrary.org